

KAPI BÉLA

KEGYELEM ÉS ÉLET

EGYHÁZI BESZÉDEK,
TANULMÁNYOK, ELŐADÁSOK ÉS EGYÉB ÍRÁSOK

MÁSODIK KÖTET

GYŐR, 1940.

KIADTA A DUNÁNTÚLI EVANGÉLIKUS LELKÉSZEGYESÜLET

HEGYEK ÉS MÉLYSÉGEK

Luther

(1483. nov. 10—1933. nov. 10.)

Évszázadok időtávolságában enyészetbe törpül a történeti színjátékok sok halott-nagysággá vált szereplője, mások meg gigantikus méretükkel föléje emelkednek a rohanó évszázadoknak. Hivatása betöltése után egyik eltűnik a küzdelem porondjáról, a másik küldetése teljes vértetében mozdíthatatlanul megáll, mint örök bajvivó hős. Az egyik már kiosztotta élete Összes értékeit: neve, műve, hatása glóriás emlék csupán. A másik szüntelen ajándékozásban oltári áldozatként állandó tűzfáklya: élete, munkája, lelke-nyoma örökjelen birtoka.

Közel félezer esztendő megpróbálta Luther nagyságát. 450 évvel ezelőtt három megilletődött arcú ember tekint bölcsője felé: a zömöktestű apa, a bágyadt mosolyú, boldog édesanya és a közömbös szívű tudósasszony. Most pedig egy nagy embervilág néz áhítatos érzéssel az eislebeni szülőház felé. A történet színpadáról eltűntek császárok, fejedelmek, rettegett ellenfelek, reszkető jóbarátok. Ő pedig megáll a világtörténet felhőkoszorus bércormán s mozdíthatatlan nagyságban a jövő felé fordítja arcát. Isten engedelmes szolgája, az emberiség állandó ajándékozó jóltevője.

Vájjon miben áll Luther saját egyéni kiválóságain túlemelkedő nagyságának kulcsa?

Lutherben az emberi lélek őskövetelése történelmi erővé válik.

Él, mielőtt élővé lett volna. Pállal harcol Ikóniumban s a törvények jármával szemben Krisztus lelki szolgálatát követeli. Lelke felsír Augustinussal a milánói fügefafa alatt: Meddig, meddig haragszol rám, Uram? Óh, ne emlékezzél meg az én régi bűneimről! Felismerjük elgyötört aszkétikus arcát a bibliaverseket osztogató, Krisztus szerelmét prédikáló lyoni szegények között. Bolyongva bujdokol a lollardok riadt népével, kik halált látott szemmel keresik menekülésük útját s feldúlt házuk üsz-

kös romjai közül csupán mellükhöz szorított bibliájukat mentik meg. Felismerjük acél ökle kemény súlyát a pisai, konstanzi, baseli reformáló zsinatok eseményeiben. Szava zendülését halljuk a bolognai barát korbácsoló bűnbánatában: itt az idők teljessége, vissza kell állítani Isten Igéjét, hogy megteljek vele az egész világ! Ez a lutheri lélek élt a Luther előtti évszázadokban. Mikor azután ez a lélek benne testi hajlékot kapott, első tollvonásától utolsó bizonyágtevéséig a lelkiismeret és hitszabadság örök lelkijogának hőse volt.

Luther nagysága abban rejlik, hogy benne tetőződik másfélezer esztendőnek a vallási meggyőződés szabadságára és Isten Igéjének érvényesítésére vonatkozó jogigénye és azóta belőle táplálkozik ez az állandó történelmi és lelki folyamat. Ügy áll Luther a történelmi fejlődés ormán, mint egy magasba vivő út lezárása és mint egy lezárhatatlan történelmi levés örök megújulása. Kiteljesednek benne a létezése előtti korszakok és az Ige erejében új életformák és élettartalmak indulnak el belőle. Ő a lélek örök követelésének és örök kielégülésének Istenembere. Benne az emberi lélek öskövetelése történelmi erővé válik.

Lutherben felismerjük a reformáció személyes feltételeinek ösképét. A reformációt először önmagában éli végig s egyéni reformációjából fejleszti ki az egyház reformációját. Halálos komolyságú életkérdéssé teszi az üdvösség kérdését. Példaszerű szerzetesi aszkétaéletet él. Testét, lelkét sanyargatja. Rabszolgajellegű engedelmisségét megtölti lélekkel. Kegyetlen önvizsgálatot tart. Poenitentiázik, templomajtóból is visszakönyörgi szerzetestársát, hogy újraldozást nyerjen az oltárnál. Sötét kétségbeeséssel viaskodik az igazság Istenével, mígnem elérkezik a kegyelem atyjához. Ezen rövidre szabott mondatok mögött drámai erővel lüktet önmarcangoló lelki problémája: mit cselekedjem, hogy kiengeszteljem az én Istenemet? .

Luther nagysága abban áll, hogy saját életével példázza a reformáció személyes feltételeit. Cselekedet helyett kegyelmet, érték-átvétel helyett érték-megszerzést sürget. Komoly önvizsgálattól a büntudat s bűnbocsánat útján elvezet Isten bűnbocsátó irgalmához. Nem teológiai rendszert ad, hanem benne megismerjük az örök követendő példát. Élete szentesítő pecsét a reformáció okmányán és rövidszavú elkötelező záradék: te se teheted másként!

Luther nagysága isteni küldetéséből s ezen szolgálat betöltéséből emelkedik elének. Az Ige szolgája akar lenni, nem több és nem kevesebb. Semmi mást nem akar, hanem visszaállítani az Ige szuverenitását s annak dönthetetlen érvényét. Először az Ige teológusa, azután lesz az egyház reformátora. Azért teológus, hogy reformátor lehessen. Nem akar reformátor lenni, hanem az Ige kényszeríti arra. Teológusi munkája nem tudósi szenvedelem, hanem az Ige előtt való kényszerítő és mégis boldog engedelmesség. Nagysága igazi fokát az egyház lelki reformációja állapítja meg, nem pedig külső szervezési munkája. A lelki élet új tartalommal telítődése fontos, az üdvösséget kereső ember Isten felé való új tájékozódása a lényeg, nem pedig az emberiség szellem-életének ama gazdag kifejlődése, mely élet-munkájának gyümölcse csupán, nem pedig maga elé tűzött célja.

Luther örök nagysága, hogy prófétai alázattal Isten engedelmes eszközévé vált, visszaadta az Igét az emberiségnek, az embert Krisztusnak és történelmi erővé tette az ember új emberiséget nevelő lelki jogát.

Luther történelmi nagysága.

A történelmi nagyságok értékmérője maga a történelem időfolyama: a tegnap, a ma és a holnap. Vannak óriásemberek, kiknek alkotása, cselekedete, jelleme komor bazalt sziklahegyként emelkedik ki az Óceán zúgó hullámaiból, megmerevedett, keményépítésű, gigantikus szoborművek. Csodálkozó elfelejtkezéssel állunk előttük s félve emeljük tekintetünket nagyságuk felhőt közelítő bércorma felé. A történet vize továbbhőmpölyög nagyságuk szimbóluma mellett, de iránymutató befolyásukat már nem érzi s hullámai miattuk törést nem kapnak. Klió vésője alá kerül nevük, históriás könyv fejezeteiben sűrítődik nagyságuk indokolása. Ők maguk pedig az emberiség halhatatlanjainak Panteonjába kerülnek a befejezett nagyságok sorába. Nagy volt Július Cézár, Nagy Károly munkáját történelmi kialakulás méltatja s Napóleon alakját legendák övezik. A világtörténelem új formálódásának mederásói! De vajjon van-e mondanivalójuk a XX. század számára? Történeti hatásukat illetőleg a tegnap, jellemük nevelőértékét illetőleg a ma hősei. A holnap számára már kevesebbet jelentenek.

Vannak azután kivételes történelmi nagyságok, kiknek jelentőségét nem szemlélteti eléggé a tengerből kiemelkedő bazalt-hegy képe. Nagyságuk értelmét legfeljebb azzal szemléltethetjük, hogy a bazalt-hegy mélyéből életforrás fakad, mely látható, vagy láthatatlan csatornákon ráárad a jövő mezőségeire s az óriás-ember szellemi hagyatékát beleviszi egymásután következő nemzedékek életébe.

Ezek a Panteonba be nem falazható ember-óriások: az örök holnap hősei.

Luther 450 évet meghaladó idő óta a történet mérlegén van. Ezen idő alatt sok minden megváltozott. Új térképet rajzolt a századok keze. Népekből nemzetek, világhódító nemzetekből kicsi népek lettek, összeomlott kultúrák romjain új kultúrák fejlődtek. Új életszemléletek bontakoztak ki. Új tartalmat nyert

az állami élet. Új értelmezést kapott a tudomány, a művészet, az emberi közösség. Sok minden megszűnt és megváltozott, de Luther megmaradt hatalmas gránit-szobornak. Nem éri utói a lezárt emberi nagyságok sorsa. Nem válik a történelmi és vallási múzeum tiszteletreméltó, de mégis csak holt leltári értékévé. Történelmi múltjából állandó életfolyam csörgedezik, századok földének termékenyítője, örök eszmék bizonyágtevése s elmúlhatatlan emberi jogok proklamálása. Nemcsak a tegnap és a ma nagysága, hanem a holnap küzdő hőse.

Luther nagyságát mindenekelőtt történelmi küldetésében látjuk.

Nem reformátornak született, nem is akart reformátor lenni. Életsorsa felett Isten Igéje döntött, melyben a lélek, az egyház, az emberiség elnémíthatatlan isteni programját halotta felzendülni. Még nem alakult ki benne a robusztus, keményszabású, acélöklű harcos, még szűk cellájában emésztődik a horpadtmellű, kínzott arcú, önsanyargatása tüzeiben élő fiatal Luther, mikor a Bibliában felismeri az emberiség legnagyobb kincsét s védőül melléje szegődik, mint Krisztus vértanúságra kész lovagja. Semmiségének tudata földre teperi. Reszketve áll feljebbvalója, püspöke, pápája, császára előtt. Mit is akarhat ő, a szegény, alázatos, gyöngé barát? De mikor Isten igéjéből örök igazságok zengését hallja s elmélyedő lelkét ellenállhatatlan erő vonja Isten színe elé, akkor leigazza annak világos megértése, hogy Isten őrá bizza szent igéjét, annak védelmét, igazságának visszaállítását s rábizza mindazt, amit az Igében földi és mennyei élet, test és lélek, ember, egyház és emberiség számára követelés és ígéret alakjában megadott. Az elcsigázott ember lelke megtelik küldetése tudatával s halálmegevető bátorsággal vállalja parancsának teljesítését.

„Inkább fejemet és életemet áldozom fel — mondja Wormsban —, semmint hogy Istennek világos beszédét megtagadjam.” Az evangéliumot nem emberektől, hanem a mennyekből, a mi Urunk Jézus Krisztustól kaptam” — írja Wartburgból. — „Elhívtam, kényszerítettem, el kellett vállalnom a doktori tisztséget, mondja egy helyen, meg kellett esküdnöm, az én drága Szentírásomra, meg kellett fogadnom, hogy híven, tisztán prédikálok és tanítom.”

Határozott céltudatosság húzódik életébe. Megszűnik egy szám lenni a szerzetesek sorában. És mégis elvész a neve, szinte

megszűnik önálló léte. Jelentéktelenné válik előtte emberek kérése, tudósok argumentációja, hatalmasok fenyegetése. Nem a magáé, hanem a Krisztusé. Nem önmagáért él, hanem küldetésért. Nem cél, hanem eszköz az örökkévaló Isten kezében.

Ettől fogva élete megszakítás nélküli engedelmesség. Küzdelmében nem a tervszerűség, hanem az alaptörvény, fontos. Állandó harc vonalban áll, még sem dolgozza ki küzdése tervezetét. Nem állapítja meg harcmódorát. Nem köti lábára az üldözött hősök koturnusát. Nem taktizál és nem rejti igazi mi voltát diplomata álarc mögé. Változó történeti viszonyok között mindig egyet tesz, érvényesíti küldetése alaptörvényét s engedelmeskedik Isten igéjének. Ez küzdelmének vezérigazsága, melyben feloldódik életének ellentéte, ellenmondása és érthetlensége. Ennek következtében mindig az Ige parancsol és ő csakis az Igének engedelmeskedik.

A Szentírás doktora akart lenni, Isten igazságainak bányásza. Szószéki igehirdetésében és katedrái magyarázatában mindig ugyanazt cselekedte, a bűnös ember üdvösség-problémáját Isten igéjének fénykörébe helyezte. Nem tekinti fontosnak tanításának tudományos teológiai rendszerbe összefoglalását, Nem ír dogmatikát és etikát, mégis megállapítja az egyház hittartalmát és élettartalmát. Nem végez tökéletes szervező munkát. Jogi koncepcióban és szervezési zsenialitásban nem mérhető Kálvinhoz. És mégis, Isten igéjének lelke szerint csodálatos meglátással megjelöli az egyház külső szervezetét, épületének köveit, összetartó kapcsait, fenntartó tényezőit. Mindenek felett megállapítja a külső szervezetet és életnyilvánulásokat szabályozó szellemet: az Ige lelkét. Mint teológus és szervező egyformán a Szentírás doktora.

Ha történeti küldetését egybevetjük történeti szolgálatában megmutatott hűségével, engedelmességével s mártíromságra kész bátorságával, akkor a történelem egyik legnagyobb hősét látjuk benne, ki az emberiség zúgó tengeráramlásába beleépítette a változhatatlan, örök, szuverén isteni ígét. Feléje tekintünk, mint kéklő égbe nyúló bérce felé: íme, a tegnapi hőse!

Történeti küldetéséhez méltóan formálódott hősi vonásokat mutató s erkölcsi értékeket tükröző jelleme, melynek alapvonását küldetéstudatában ismerjük fel. Küldetéstudata vezeti kötelességei felismerésében, kockázatok vállalásában, értékek lemérésében, események között Isten kezének felismerésében.

Ez az alapvonás feloldja alázatos és önérzetes engedékenysége és keménysége, bizonytalansága és határozottsága ellentétét. Alázatos engedékeny, bizonytalan Isten előtt a parancsvárás-kor, de önérzetes, kemény és határozott parancsvétel után az emberekkel szemben. Ez magyarázza önmagáról, életéről, érdekeiről, családjáról való megfelejtkezését s azt, hogy Isten ügyén kívül semmi mást nem ismer. Erről a töről sarjad a bizalom és bátorság iker-erénye. Bátor, mert Istenben bízik és bízik, mert Istentől kapta küldetését. „Nem érted te ezt, Fülöp — írja Melanchtonnak —, Isten olyan elv alá helyezte ügyünket, mely hiányzik az emberi filozófiából! Ez a hit. A hit alá tartozik minden, ami láthatatlan. Aki ezt láthatóvá szeretné tenni, az csak aggodást és könnyhullást arat.”

Istenben élésének fénye rávetődik egész jellemére. Vallásos lelke az imádság erejéből él. Lelki egyensúlyozottsága mosolygókedélyében mutatja önmagát. Ember-szeretetében és jóságában Isten iránt való hálája tükröződik. Túlzásnélküli életmódja az evangélium élet-stílusát illusztrálja. Az élet javai birtokában mértékletes, józan és erkölcsös. Szereti az embereket, megrázó-érzéssel imádkozik ellenségeiért is. Szereti hazáját, nagynak, tisztának, nemesnek akarja látni népét. Feltárja bűneit és erényeit, dicséri és véresre veri, hogy azután sírva omoljon korbácsolts testére s csókkal gyógyítsa vérző sebeit.

Jelleme Thuringia sziklahegyének kőtömbjéből kivésett hatalmas szoborként hat reánk. Bányászcsalád lemondáshoz szokott környezete mélyíti rajta az első vonásokat. Századának vitázó harcokban élesített acélvésője faragja szögletesre éleit. Saját lelkiismeretének vergődő kínja ágyazza mélyre szemeit. Kegyelem utáni szomjúhozása teszi tűzkatlanná szívét. Isten ígéje védelmében válik acél-pörölyvé kezében a lúdtoll. De keményvonalú alakján előmlik a lelkében hordozott Krisztus átsugárzó fénye, meleg, lágy vonásait tőle kapja, érdes, sebző vonásait érte hordozza. Az egész Luther azután, amint van: Krisztus lovagja, az Ige hőse.

Ha élete és munkája lezárt pecsétű könyvvé vált volna s jövendőt fürkésző lélekkel semmit sem várhatnánk már tőle, a nagy idő törpe nemzedékét akkor is elvezethetnénk kemény sziklából formált kolosszus szobrához, hogy tanuljanak tőle küldetést, szolgálatot, önfeláldozást, hitet, hűséget. íme: az örök ma hőse!

Sokan Luther történelmi jelentőségét a reformáció kultúr-történeti következményeiben összpontosítják. Ha nem lehet is szigorúan elválasztani a renaissance és a reformáció szellemi területén mutatkozó hatásokat, azt bizony megállapíthatjuk, hogy a reformáció nagy átalakító hatást gyakorolt az emberiség szelleméletére.

Az egyéniség felszabadulása a reformációban vált teljessé. Felszabadult a külső kötelezési törvény és a formai vallásosság külső járma alól, de nem önkényes szabadságra, hanem a Krisztushoz-kötöttség boldog rabságára. Szabadságában megtalálta emberi méltóságát. A reformáció ajándékaként az örök isteni akarathoz kötött ember érvényesülhetett a szellemi élet különböző mezőin.

A tudományban érvényesül a szabad kutatás joga s a tudomány igazságának külső tekintélyektől való függetlensége. A művészetben a művész egyéniségének joga. Az állami életben az államszervezet önállósága. A nemzeti életben a történetileg kialakult faji egyéniség, mely az államban saját érvényesítésére medret ás, keretet formál és eszközöket teremt. A jogalkotás döntőjelentőségű alapszempontra kap az ember erkölcsi méltóságában s a lelkiismereti szabadságban. Az igazságszolgáltatás felszabadul az egyházi önkényuralom alól s független állami funkcióvá lesz. Evangéliumi tartalommal telítődik az életszemlélet s új élettípus formálódik az élet lelkiségének nyomán.

Jogosan kapcsoljuk egybe mindezt Luther személyével. Munkáiban ezeket az igazságokat hirdette, küzdelmeiben ezekért harcolt. Téves lenne azonban ezen változásokat Luther számára kisajátítani, mert ezen szellemtörténeti eredmények kialakításába más tényezők is belejátszottak.

Luther állandó történeti hatását vallási síkban találjuk meg. Bibliát tartó, kinyújtott kézzel Isten prófétájaként áll kora és egymásután következő századok népe előtt, hogy az egyetlen fundamentomra helyezkedést követelje s Krisztus keresztségének egyedüli váltsághatalmát prédikálja.

Hitetlen, közömbös, könnyelmű, félszívű embereknek az állandó bűnbánat és megtérés követelését prédikálja. Lelkiismeretet ráz, szívet dönget. Tanításával az egyetlen megoldás felé mutat: nem az egyház, nem a papság, nem más valami hatalmasság, hanem egyedül Isten kegyelme! Nem segít rajtunk az egyház helyettünk végzett munkája, sem a dogmák szolgái

elhívése, hanem lelkünk hite, mellyel az üdvözítő kegyelmet megragadjuk. Mindenkinek önmagában át kell szenvednie a reformációt és saját büntudatán át kell eljutnia Krisztus keresztjéhez.

Halálos komoly követelésként kiáltja: „El mindazokkal a prófétákkal, kik Krisztus népének azt mondják, béke, béke és nincs béke! Ellenben üdv mindazon prófétáknak, akik azt mondják Krisztus népének: kereszt, kereszt és nincs kereszt! Intsük a keresztyéneket, hogy fejüket: a Krisztust, kereszten, halálon és poklon át követni igyekezzenek és inkább sok szorongatás közt jussanak a mennyországba, mintsem, hogy magukat a békével áztatva, elbizsákosítsák!”

Luther azzal az örök követeléssel áll az egyház elé, hogy Isten igéje legyen eszköze és éltető lelke, hogy formások koporsójába ne zárja az üdvösség után sóvárgást, hanem lélekkel töltsen meg az ember vallásos életének megnyilatkozásait. Luther örök tiltakozás a vallásosság formalizmusa ellen. A lelki nagykorúság örök követelése. A hívő meggyőzésének, az életben kiteljesedő Isten-fiúságnak örök munkása. Tagadása a vallási negatívumoknak, követelése a vallási pozitívumoknak. Nagy program-alkotója az igazi egyházi politikának. Szeressük, védelmezzük, erősítsük egyházunkat, de az ne legyen számunkra csupán külső szervezet, történeti öntudatunk tépett zászlója, avagy a multidő visszatérő emléke, hanem legyen Krisztus élő teste, a Szentlélek örök műhelye, az újjászületett ember életbölcsője.

Luther a vallási türelmesség kérdésében is irányt szab. Isteni és emberi joggá teszi a vallási meggyőzés szabadságát és tiltakozik az egyház türelmetlensége és inkvizíciós bíraskodása ellen. A vallás-szabadság elismerésében korlátnak tekinti a keresztyén vallás alapigazságait. A speyeri birodalmi gyűléshez benyújtott protestálásában tiltakozik a birodalmi gyűlésnek az oltári szentségre vonatkozó pontja ellen, jóllehet az Zwingli és hívei ellen irányul. A lelkiismereti szabadság sérelmének érzi ezt a támadást. Tiltakozik a jogtalan állami beavatkozás ellen, jóllehet magát a dogmatikai tant nem fogadja el. A keresztyéniséget támadó istenkáromlással és államfelforgató irányzatokkal szemben azonban nem alkalmazza a türelmesség elvét, hanem velük szemben az állam védelmét és megtorlását követeli. Állásfoglalása tehát a vallási meggyőzés szabadságának hatá-

rozott követelése és ugyanakkor védekezés a keresztyén vallást és keresztyén államot veszélyeztető irányzatok ellen.

A történelem mérlegén így alakul ki Luther jelentősége. Kivételesen nagy történelmi küldetésében s kivételes értékű annak betöltésében. Munkás küzdelmével megtöltött korszaka méltán hordozza homlokán az ő nevét. Kivételesen nagy emberi értékeiben, jellemének, életének különböző megnyilatkozásaiban. Kivételesen nagy megmaradó lelki szolgálatában. Gránit-hegy a történelem zúgó óceánjában: a tegnap és ma győzelmes hőse! De azért nem befejezett történelmi korszak ünnepi képviselője és nem jellemszépségeket mintázó életpélda csupán, örök eszményeket és útmutatást biztosító teremtő géniusz az ember és emberiség szelleméletében. Eszmények védelmezője, isteni üzenetek prédikátora, nélkülözhetetlen ígéretes prófétaembere. Annál inkább elismerjük benne a tegnap és ma hőségét, minél teljesebben követjük a holnap hőségét.

A reformáció ajándéka.

A magyar protestáns egyházak országos reformációi jubileumi ünnepein.
(Budapest, 1917. október 31-én.)

A történelem nagy ünnepeiben Örökkévaló történelmi erők sugárzását érezzük. A sűrű napok egymásutánjából kiemelkedő nagy események tükrében meglátjuk az emberi lélek örökkévaló törekvéseit s az emlékezetben újra feltörő történelmi ünnepnapok körül meglátjuk a milliók szíve érzéséből fonódó örök glóriát. Az ünnep alapját képező történelmi eszme ereje oly hatalmas, hogy átnyúl országok határain, megszünteti a nemzeti és vallásfelekezeti különbözőségeket, elcsendesíti a hangosan zajgó sajátos érdekeket s a különbözőségek választó határai felett, közös oltár körül egyesíti milliók szívét. Az oltáron az emlékezés s az eszméért lelkesedés tüze lobog,- de a felcsapó láng a múlt sötétjén kívül bevilágít a kérdésekkel teljes jövő ködébe.

A reformáció négyszázados jubileumán örökkévaló történelmi erők sugárzását érezzük. Az ünnep tükrében meglátjuk önmagunkat, protestáns egyházunk múltját, jövőjét s megérezzük a történelmi eszme milliók szívét összedobbantó hatalmas erejét. Nagy idők emléke újul meg lelkünkben. Hősökkel népesül be az évszázados mezőség s messze idők ködéből komoly talárban elénk lép a reformátorok egyszerű alakja. Hajnalbédés után sötét éjszaka borul a siető századokra. Zúgó fergetegben, fekete tömegekben bujdokolja a templomtalan nép a nyomorúság völgyét. Földalatti rejtekekből, erdők mélyéről, barlangok boltozata alól tör fel az üldözöttek imádsága. Halotti csendességben csikordul a börtön zára s ütemes zajjal csapódik a gálya evezője. Az üldözött nép ajkán nem zeng, csak sóhajtva sír az ének, de mire felérkezik a kéklő mennyboltozatig, mintha Isten ereje zengővé tenné, diadalmasan harsog: „Kincsünk, életünk, nőnk és gyermekünk, mind elvehetik, mit ér ez önekik? Mienk a menny örökre!”

Lelkünk emlékekkel teljesedik. Csak pillanat múlásáig tekintünk visszafelé, míg hálás kegyeletünk babérágát letesszük hőseink sírjára. Azután mintha eszmévé finomodnék egyházunk négyszázados küzdelme, mintha igazgyönggyé formálódnék vértanúink vére és hőseink könnye, történelmi korszakokon túl, messze magasságban meglátjuk, hogy a reformáció nem egy letűnt, nem is egy lezárt történelmi esemény, hanem egy folyton munkálkodó vallási és világtörténelmi eszme, egy mindig küzdő örökkévaló életelv, mely vallási megújulásban ember, nemzet, emberiség számára az élet s lélek megtermékenyülését hozza magával.

A reformáció a lélek és hit problémája. Alapelve az istenkereső lélek válságaiban van elrejtve, útját pedig a kolostorban vergődő Luther lélek-átalakulása jelképezi. Ott van kicsiny cel-lájában. Ajka belesápad az imádság mondogatásába, térde felvérzik az oltár kemény kövén, karjaiban elernyed az erő s tetén pirosuló sebbel ég az önsanyargatás korbácsütéseinek nyoma. De hasztalan gyötrődik, lelkére nem száll csendesítő megnyugvasként a mennyei békesség. Lelkiismerete, mint a szabadjára zúdult orkán, megrázza vallási élete roskadozó pilléreit s alkotórészeire szedi vallásos élete külsőséges díszítéseit. Egy kérdés zakatol lelkében éjjel és nappal: mit viszel az Isten elé? Az élet lelkéért, a lélek életéért, bűneid váltságául, üdvösséged biztosításául: mit viszel az Isten elé? Lemorzolt imádságot, elsanyargott testet, böjtös napokat? Ezt viszed az Isten elé? Lelkében egy régi és egy új világ tusakodik egymással. Megismeri a törvényszerű cselekedet külsőleges hiábavalóságait s az istenkéz gyújtotta örökkévaló világosságnál semmivé foszlik előtte az emberi érdem hiú ábrándképe. De midőn beletekint az isteni igazságok könyvébe, abból nem a szolga-életet követelő törvény Istenének megsemmisítő tekintete, hanem a megigazító Isten szeretettől ragyogó arca tekint feléje. Krisztus sebeiben látja az életet, a köteleességet, az isteni követelést, a bűnt, a megigazulást s Krisztus sebeiben megérti az üdvösség nagy misztériumát. Az üdvösség-biztosító cselekedetekkel szemben megjelenik a hit, az érdemmel szemben a kegyelem.

Azt írja egyik barátjának: „Az egész írásban nem volt előttem keservebb szó a megtérésnél, most pedig nincsen édesebb vagy kedvesebb szó előttem a megtérés szavánál. Mert úgy válnak édessé az Isten parancsolatai, ha azokat nem csupán a

könyvekben, hanem Üdvözítőnk sebeiben olvasva értjük meg.” „A megtérés a mi saját nyomorúságunk megtérését jelenti, ami az érzület és szeretet megváltozása nélkül teljes képtelenség.” (Staupitzhoz írt levele, 1518 május 30.)

„Krisztus csak oly megtérést kívánhat — mondja egyik munkájában —, amelyet mindenki végrehajthat: király a maga bíborában, pap a maga ékességében, koldus a maga rongyában.” „A mi békességünk a Krisztus, de hitben.” „Azért arról kell meggyőznünk a népet, hogy letegyenek a saját töredelmük és elégtételük igazságáról, hogy ekként a Krisztus irgalmába vetett szívbeli bizodalomban és örömben megerősödve, *végre* kész örömet utálják meg a bűnt és így ingyen indíttasanak töredelemre és elégtételre.” (A 95 tétel magyarázatából, 7. tétel.)

Mikor ezek az igazságok minden kritikát megbírva, gyökeret vernek vallásos meggyőződésében, akkor lelkében szétzúzva összeomlik a régi világ s az evangéliumokból kiemelt isteni igazságok bizonyosságaiból megépül egy új világ. „A lelki ismeret örök tragédiája véget ér s a kifejlődés — egy új valóság.” (Taine.) Amit vezeklés, kínzó sanyargatás, önmagát tépő lelki vergődés megadni nem tudott, azt megadja az evangéliumból feléje sugárzó isteni kegyelem s a barátcellában imádkozó szerzetes megfáradt lelkére lassú csendességgel reászáll az Isten békessége. „Megigazulunk pedig a törvény cselekedete nélkül, hit által, Isten ingyenvaló kegyelméből.”

Ez a lelki megélés a vallásosság tartalmát a törvényszerű cselekedetből az Isten üdvözítő kegyelmébe helyezi át. A vallásos élet eme tengelykicszerélődése a reformáció legdrágább ajándéka. A reformáció tehát a maga igaz valóságában vallási megújulás és minden egyéb áldása, úgy a nemzeti, állami, valamint a kulturális életben csak mint szükségképeni következmény jelentkezik. Lényünk és lelkiismeretünk ellen vétkeznénk, ha a reformáció négyszázados jubileumán erről a legnagyobb, alapvető áldásról Isten iránt eltelt hálával, igaz meggyőződéssel bizonyosságot nem tennénk.

A hit által üdvözülés tana azonban nem egyszerű dogma, hanem az egész reformáció vallási alaptétele. Ebben egyesül a dogmatika az etikával és megtermi a hitben élő keresztyén ember életét. Belehelyezkedik a reformáció vallási rendszerébe s újra értékeli az összes vallási fogalmakat. Mindenekelőtt

megváltozik a hit fogalma. Nem a tekintély előtt meghajlás, az élénk szabott dogma elfogadása, nem is szétfolyó ködös érzés, mely mint lélekrajongás előtti vallásos életünk külsőségeit, hanem az egész ember felemelkedése s beolvadása az Istenbe. A reformáció kialakítja a hit teljességét. A lelkiismeret és egyéni hozzájárulás nagy tényezőivel kapcsolódik egybe annak benső tartalma. Most már a vallási képzetek foglatánál többet jelent a hit: az érzelmi, értelmi és akaratni tehetségek Istenben összeolvadó összhangját jelenti. A hit Istenbe vetett megingathatatlan bizodalom, mellyel megragadjuk üdvösségre vezérlő erős karját. A hit az Isten akaratának megtalálása és az ő útjának a követése. Nem marad elvont képzelődés, magába zárkózó elmélet, hanem szeretettel áthatott létté lesz. De a hit által szült cselekedeteknek — és ebben rejlik a régi és új vallási világnézet egyik nagy ellentéte — nincsen üdvösségszerző érdeme. Természetes egyszerűséggel termi a maga gyümölcsét, mint az életerős gyümölcstermő fa. Nem az érdem megszerzése, nem a jutalom várása, hanem a természetes erkölcsi szükségképeniség vezet a szeretet cselekedeteire. Ez is kegyelem s dacára mind ennek, a lélek üdvössége is kegyelem.

Új fényben jelenik meg maga a szent Isten. A középkori dogmák lelket bénító törpeségéből, mint valami új, hatalmas istenkép magasodik ki fenséges alakja: a lélek és igazság Istene. Nem töredékes külső cselekedetet, nem a jócselekedet kicsiny pénzértékére váltott emberi érdem halovány utánzatát követeli, hanem az élet legdrágább erkölcsi értékeit. Új világosságban lép elénk az ember fogalma. Isten szeretete a legnagyobb méltóságra, a szabadságra hívja el s Isten kegyelme a legnagyobb boldogságot, az üdvösséget biztosítja számára.

De éppen így új kapcsolatot mutat az Isten és ember viszonya. Külső megnyilatkozására nézve ez a kapcsolat közvetlen. Az istenkereső embernek minden akadály nélkül, közvetlenül keresi és találja meg Istent. Lelke szárnyalását senki, semmi nem korlátozza, istenkereső útját nem egyházi előírások, hanem a szabad odaadás cselekedetei jelölik ki. Csak egy közbenjáró van Isten és ember között: a Krisztus. És egy összeolvastó kapcsolat: az igazi hit.

Az Isten és ember kapcsolata benső lényegét illetőleg az emelkedett vallási öntudat és az erkölcsi felelősség jellemvonásait mutatja. A vallási öntudat az Isten vallási követelésének

ismeretéből s az embernek saját egyéniségében és személyiségében rejlő méltóságának tudatából táplálkozik. A keresztyén ember szabadsága, mellyel a keresztyén vallás lényegét visszaállította, nem csorbítja, hanem inkább emeli az emberrel szemben támasztott követeléseket. A törvény betűje és nem a törvény lelke alól szabadultunk fel, a szolgaság és nem a gyermek félelmét vette ki lelkünkől az Isten. A törvény lelke nem kevesebbre, hanem többre kötelez, az erkölcsi világ szédítő magasságába emel, midőn félelem vagy jutalomváras helyett a szeretetben mutatja meg a cselekedetek örökkévaló rugóját. A szabadságra elhívott ember nem külső és nem is különös jócselekedeteket ajánl fel az ő Istenének, hanem önmagát adja, önmagát ajánlja fel, mert nem tehet másként, mert megmászhatatlan erkölcsi kényszerűség rendelkezik vele. Ez a vallási öntudat egyesíti az embert a lélek és igazság Istenével s fenséges nagy követelésekkel jegyzi tele az ember életkönyvét. Isten lenyúl a mélységbe s az embert az erkölcsi élet legmagasabb fokára emeli, saját maga mellé helyezi s isteni művének munkatársává teszi. Ezzel együtt az örökkévalóság fénye borul az egész életre. Magasabb avatást nyer a lelki és testi munka s az ember a kenyérért való tülekedés verejtékétől gőzölgő, érdekarctól hangos világából felemelkedik a hivatás magaslatára. Minden munka hivatás és minden kötelességteljesítés visszasugárzása az örökkévaló isteni akaratnak. Így hull az örökkévalóság fénye az egész földi életre, beragyogja az örömet s a mennyei élet boldogságát tükrözteti a szenvedés könnyében.

A vallási öntudat az erkölcsi felelősségben találja kiegészítését. Ezt a felelősséget az Istenhez való viszony közvetlensége határozza meg.

Az ember a maga önállóságában lép elénk. Mint a csapzott hajú, magára hagyott vándor, égfelé fordított arccal áll a viharjárta országúton. A maga lábán áll, a maga tekintetével kutatja az eget, a maga kezével bontja szét a lába elé fonódó indát és gyökérzetet, a maga szívével érez, a maga értelmével értel s a maga életével tör az Isten felé. Lelke üdvösségének ügyét és biztosítását nem vállalja magára az egyház. Mintha acélököl ütését zúdítaná lelkiismeretünkre a reformáció, egy egyszerű „te” szócskával ébredésre, felelősségre, új életre ösztönöz. Te rólad van szó, te hozzád szól az Úr, a te nevedet kiáltja a pusztában, téged vár a mennyek kapujában lerongyolt,

kifosztott, elveszett tékozlót. Az ember azonban az isteni gondviselésnek nemcsak tárgya, hanem egyszermind cselekvő tényezője. A „te” szócska tovább zúg és sokra kötelez. Te keresd az Urat, te olvasd szent ígését, te szomjúhozod igazságát, te alázkodj, te penitenciázz, te gyötrődj, te emelkedj, te bízzál és te higj keresztet ölelve, a Krisztus vérhullását látva... Mindezt neked kell elvégezned, mert senki más helyetted el nem végezheti. Mindez elválaszthatatlan a te akaratodtól. Mindez a te hozzájárulásodat követeli. Az új igazság széttöri a vallási élet mankóit s az ember felelőssége által beleizmosodik az erkölcsi önállóságba, az érett nagykorúak vallási életébe.

Az erkölcsi öntudat és felelősség összhangja csodálatosan szép vallási életet teremt. Ennek az életnek van magas nézőpontja s van erős gerince. Nem vész cerimóniális külsőségbe s nem merül el a vallási élet érzékeltetésébe. A lélek Istenhez való viszonyának emelkedett fensége vonul rajta végig. Egyszerű és meleg, mint az alapját képező Örökkévaló isteni szeretet, határozott és erőteljes, mint az örök szeretetből kiáradó isteni akarat. A folytonos megtérésre vezető büntudat egyesül benne a megtartó isteni kegyelem bizonyosságával; az első az elmélyedő életkomolyság vonását húzza a vallási élet arculatjára, a második az Istenbe vetett hit bizonyosságával a lélek nyugodt mosolygását varázsolja reá. Magasabb avatást nyer az élet. Isten-tiszteletté szentesül a munka, hivatássá a kötelességteljesítés, értékmérővé a felebaráti szeretet. A más vallásúakkal szemben mutatott türelmesség nem a felekezeti meggyőződés gyengeségét, hanem annak emelkedettségét bizonyítja. A vallásos élet értéke a lélek hozzájárulása szerint igazodik. Templomjárás, Úr asztala előtti térdhajtás, imádkozás s a többi vallásos jelenség értéke a benső érzület mélységében rejlik. A vallásos élet nem sorvadhat külsőséget követelő vallási tanrendbe. A dogma a lélek előtt és nem felette áll, a vallásos élet körvonalait jelzi, nem pedig magát a vallásos életet. Az egyház egy hitet és nem szolgálai egyformaságot teremt, örökös követelés a vallásnak életté alakítása. Az élet Urát életté, a szeretet Istenét szeretettel, az igazság Istenét igazsággal kell szolgálni. Ez az étellel összeforró vallásosság az Isten erős akaratát az emberi elhatározásban tükrözteti vissza s az embert Istenországa munkásává avatja. A vallásosság nem marad az emberi élet elszigetelt külön része, hanem átjárja az egész életet: jellemet formál, embereket

nevel, társadalmat, államot, nemzetet, emberiséget épít. Ezért nevezi egy gondolkodó a protestantizmust „a heroizmus és aktivitás vallásának”. (Troeltsch.)

Ha már most azt kérdezzük, mit adott a reformáció az emberiségnek, a szó igaz értéke tudatában azt válaszolom: az evangéliumot adta. De ebben az egyben mindent megadott: a Krisztus örökkévaló tanítását, a szeretet Istenét, az üdvösség biztosítékát, a lélek nyugalját, az Isten lelkétől áthatott emberi élet eszményét. A vallást kiszabadította a szertartások, az egyént a nyűgöző dogmák nyomasztó világából. Visszaadta a lélek és emberiség közös kincsét, a lelkiismereti szabadságot, összekötötte a vallást a mindennapi élet kicsiny és nagy megnyilatkozásaival és biztosította a lélek és igazság Istenének tiszta lelki kultuszát.

Az evangélium mellett a történelmi fejlődés gondolatával is megajándékozta az emberiséget. Megmutatta, hogy a vallási igazságok a lélek és idő szükségleteihez képest csak lassan fejti ki valóságukat. Akkor sem az értelem elvont gondolkodási műveletének eredményei, hanem átélt nagy élmények, a lélek hozzájárulásával megszentelt életvalóságok, melyeken lelki küzdelmek verejtéke s az üdvösségért vergődés könnye a megerősítő pecsét. Az emberi és egyházi tekintély elvével szemben a reformáció az isteni tekintély elvét állítja fel s a tömegvallást eredményező tekintély előtti meghajolással szemben érvényesíti az egyéniség elvét és ezzel kijelöli a jövő fejlődés irányát.

De a vallási igazságot nem zárja falai közé a templom s erejét nem meríti ki a vallási élet. A reformáció szelleme kiárad az emberiség szellemi életének mezőseire s új élet megszentelő fuvalmát viszi magával.

Az evangélium hirdetése a népnevelés és léleknemesítés alapját helyezi el. Mikor az evangéliumot a reformáció ajándékként először adják a nép kezébe, Isten szava lesepri a büntkergető nagyvárosi utcákat, letörli az ajkáról a könnyelműség kacagását s ráírja az arcokra a büntudat komolyságát. Keresztyén egyház mellett keresztyén társadalmat akarnak felállítani. Bezárják a mulatóhelyeket. Szigorúan megtartják a vasárnapi munkaszünetet. Az elcsendesedett utcákon a vallásos élet komolysága száll végig s a körülült családi asztaloknál megcsendül a bibliai szó. Nincsen kicsapongás, káromkodás, még a vártát álló katonák zsebében is Biblia van s ajkukon a zsoltár

melódiája csendül. Újabb áramlatok letörölhetik ennek az élet-jobbulásnak magasba ívelő nemes hevületét, a reformáció nagy eredményén egy hajszálvonalnyit sem változtathatnak. Az evangélium mindig, mindenütt a lélekgazdagodás örök forrása marad. Ember, nemzedék és nemzet jelleme ezen erősödik, az egyén- és a köz lelkiismerete általa tisztul erkölcsi eszmények igazságát átérző igazi lelkiismeretté. Ha az igazság bizonyítására ajkam gyenge, jöjjön bizonyságul négy évszázad tanulsága s a protestáns nemzetek erkölcsi és műveltségi foka szóljon helyettem.

Áldott hatását megérzi a művészet, mely nemes életeszményei által meggazdagodik. Hivatása tisztul, tárgyköre gazdagodik s nagy szempontjai közé bevonul az egyéniség diadalmas érvényesülése.

A tudomány is megérzi hatását. A tekintély elvével szemben a lelkiismereti meggyőződést követelő reformáció a tudományos kutatás függetlenségének harcosa. Az adott igazsággal szemben az igazság fenntartás nélkül való keresésében állapítja meg a tudomány nagy hivatását s felszabadítja azt a tekintély lenyűgöző hatalma alól.

Gazdag ajándékaiból jut az állami szervezetnek is. Hatalmas tényezővé válik a nemzeti államok kialakulásánál. Magas eszményeket visz az állam életébe. Istenországa munkásává teszi, de önállóságát, önálló hivatását elismeri s nem helyezi egyházi gyámkodás alá. Az embert védelmező törvények és intézmények végtelen sora ugyancsak a reformáció szellemének hatása alatt született meg.

És felejtethetnénk-e, hogy mit tett a reformáció azért a családi életért, melyről mélyre tekintő gondolkodó igaz szavakkal mondja, hogy az „minden protestáns kultúra foglalata és szimbóluma?” És nem érezzük-e, micsoda hatalmas kultúrtényezője lett a nemzeti társadalomnak a papnőtlenség eltörlésével? Az egyszerű paplakokból és a tiszta erkölcsű családi élet tűzhelyeiről ma is az evangélium lelkét rejtegető életerő árad szerteszét.

Az emberi jogok fejlődésén is megérezzük a reformáció hatását. A lelkiismereti szabadság egy töről hajt a politikai szabadsággal. Nemzetünk vérzivataros múltja bizonyítja a kettő elválaszthatatlan kapcsolatát. Az egyetemes emberi méltóság elve, mely ember és ember közt különbséget nem ismer, hanem

mindenki lelkében az örökkévaló Isten ugyanazon bélyegét látja, mindenki elé ugyanazon emberi hivatást, azonos követeléseket s a Krisztusban egyesülő ugyanegy életcélt tűz, — az emberi jogok kiterjesztésének mozgó erőt rejt magában. Az egyéni vallásosság kiépítésére irányuló törekvés, mely az egyént kiemeli a tömegeből s az egyéni meggyőződésen alapuló egyéni vallásosság kidolgozásában látja az egyén és egyház nagy érdekeit, az emberi jogfejlődés és az egyéniség érvényesülése jövő irányait rejt magában.

A reformáció áldásainak sorozata még ezzel sincsen kiérdemelve. Lenn a föld mélyén, hova emberi tekintet alig ér, mélyfekvésű földrétegek között tiszta vizű erecskék szivárognak. És fenn a magas levegőégben, hol láthatatlan atomokban elvész az ember kutató tekintete, titokzatos erők áramlanak. És míg újra formálódik körülöttünk a világ s a régi romjain új világ alakul, nem vesszük észre, hogy a föld mélyén szivárgó vízerecskének és a levegőégen keresztülhullámzó erőáramlásnak munkája szintén benne van a nagy fejlődésben. Kicsoda sorolhatná el a reformáció áldásait? Lelkének szárnya nőtt, igazságai beszállják az emberiség világát, belopóznak a lelkek mélyébe, átjárják a világnézeteket, megacélozzák a jellemeket, új eszményhez mérik az emberek törekvéseit és megcsillogtatják a nemzet és emberiség előtt az örökkévaló célokat. Nem tudjuk megfogni, elemző ítéletben nem mutathatjuk ki eredetüket, de kiérezzük belőlük a reformáció fuvalmát és megértjük, hogy abban, ami velünk és körülöttünk történik, minden előbbre vivő magasztos dologban benne rejtőzködik a reformáció élő és éltető igazsága: a lelki szabadság.

Még egy bizonyágtételre kötelez lelkiismeretem. A reformáció vallási és kulturális áldásai közt elválaszthatatlan a kapcsolat. A lélek örökké tartó belső reformációjából táplálkozik ma is a felvilágosodás, az emberi jogok tisztelete s a lelkes kultusza. Ha mindazt, amit a reformáció a nemzetnek, a társadalomnak s az emberiségnek adott, igazi értéke szerint értékeljük s a jövő számára biztosítani óhajtjuk, akkor őrizzük meg lelkiismeretes hűséggel a lélek reformációjának reánk bízott isteni kincsét. Mert a reformáció áldott eredményeit, a bennük rejlő fejlődési ígéreteket csak addig bírja az emberiség, míg protestáns egyházunk híven képviseli a lélekben végbe menő vallási reformáció örök szükségességét.

Midőn a negyedik évszázad múltba vesző útja egyszerű csendességgel ráhajol az ötödik évszázad útjára, teljék meg lelkünk Isten magasztalásával s a reformáció nagy igazságainak bizonyosságával. Csak néhány ünnepi órára ejtjük el mindennapi munkánkat. Azután élesebbé tesszük arcvonásunkat, keményebbé elhatározásunkat, úgy megyünk négy évszázadtól öröklött, örökké új kötelességeink teljesítésére. Küzdelmünkben megerősít az a bizonyosság: nem bebalzsamozott történelmi esemény sírboltjánál gyújtottuk meg az emlékezés tüzét, hanem egy örökké élő és örökké munkálkodó vallási és történelmi igazság előtt hódoltunk. Ez a nagy igazság négy évszázad emlékein és négy esztendő rettenetes világdúlásának romjain áttör, belenyúl a jövőndőbe, belé az örökkévalóságba.

Négy évszázadot szárnyal be lelkünk. Végigtekintjük s azt mondjuk: van multunk, mert van elvégzett munkánk! Azután a ködbe rejtőzködő bizonytalan jövőndőt fürkészi szemünk. Beletekintünk a nagy sötétségbe, de érezzük: van jövőndőnk, mert van hivatásunk! Ez a mi hitünk. És Isten kegyelme hitünket győzedelmes bizonyossággá teszi. Van hivatásunk, van jövőndőnk! És ezt oly erősen hisszük, mint hogy „Erős várunk nékünk az Isten!”

Az Ágostai Hitvallás.

1530—1930.

1. A történelem életmagja mindig egy eszmeigazság, melyet Isten az elfogadás és továbbadás missziójával hullat az ember lelkébe. Az emberiség nagyjelentőségű, világtörténelmi eseményei az egyes ember lelkében fogannak ugyan meg, de azoknak az emberiség szédítő dimenziójú épületébe kell beleépülniük. Kivételes korszakokban közvetlenül szemléljük Isten belépését az események sodrába. Felismerjük, hogy nem hatalmi érdek, nyers erő, politikai koncepció és sztratégia az elsődleges történeti érték, hanem az Isten lelkéből született igazság, mely hajnali harmatként hull a lélek szikkadt mezőire, ezüstpatakját beágyazza az emberiség szelleméletébe s ismeretlen új erőket szivárogtat kulturális, szociális, morális, politikai és gazdasági törekvéseibe.

Az örökkévalóságot kereső léleknek Isten kijelentéséhez kötöttsége s a lelki szabadságra való felszabadulása szintén ilyen lassan érvényesülő isteni igazság. Égi világosságként az idők teljességében hullott a lélek mélyére, de csak a XVI. században vált egyéni vágyból történetformáló erővé. Ebből a drámai erővel kibontakozó hatalmas világtörténelmi korszakból büszke bércoromként emelkedik magasba az Ágostai Hitvallás, a reformáció lutheri irányának történelmi kerete szerint is hatalmas manifesztációja. Benne kezdet és eredmény, hitvallás és programmalkotás, jelenbe torkoló múlt és egyéni jövőt teremtő jelen, közösséget áhító egyéni hitvallás és egyéni hozzájárulást követelő közösségi vallástétel egyesülnek egymással. Különbözőképpen értékelhetik az Ágostai Hitvallás jelentőségét, abban semmiesetre sem lesz az értékelők között különbség, hogy a lutheri reformáció eme dokumentumának a birodalmi gyűlésen való benyújtása világtörténelmi jelentőségű s az emberiség szelleméletének is epochális eseménye.

1530 június hó 20-án megkezdődik az augsburgi birodalmi gyűlés tárgyalása. Június 25-én az evangélikus egyház vezetői által aláírt hitvallási iratot fennhangon felolvassák a püspöki palota termében. Trónszéken ül a császár, körülötte választófejedelmek, grófok, hercegek, főpapok és világi előkelőségek. Egy ember olvassa, nyolc előkelő hatalmasság és két város keze tartja az iratot. Körülöttük ellenséges érzésű tömeg, amely már a hitvallási irat meghallgatása előtt kész a kárhoztató ítéletre. Államférfiak, politikusok, teológusok mögött hárorjji láthatatlan szereplő húzódik meg a csendes háttérben: az emberiség, az evangélikus egyház s a megnyugvást kereső emberi lélek. Visszafojtott lélegzettel figyelik, hogy vájjon a betervezett hitvallási irat és a birodalmi gyűlés vallásügyi tárgyalása koporsóba kerül eltemetésre, avagy jövőendő események bölcsőjébe kerül s megmaradó história születik belőle? Kap-e az emberiség szellemi, erkölcsi élete fejlődést jelentő új eseményeket? Igazolja-e ez a hitvallási irat egy egyházi közösség külön szervezkedését és önállóságát? Megkapja-e a vágyban égő ember-lélek vallási problémáira a szívet csendesítő megnyugtatót?

2. Az Ágostai Hitvallás a lelki szükség és a történeti viszonyok kedvezőtlenységének ellentétében jön létre.

A történeti viszonyok kedvezőtlenek voltak az ilyen nyílt vallástételre. A világ politikai orchestrumában hatalmas erővel érvényesül a pápaság egyeduralkodó törekvése. V. Károly császárt politikai érdeke és vallási meggyőződése egyformán a pápa táborába állítják. Helyteleníti a reformáció törekvéseit. Félti birodalmi egységét. Az új hit kárhoztatásával igyekszik a maga számára biztosítani a pápa szövetségét. Békés-hangú írással egybehívja Augsburg városába a német fejedelmeket s kifejezi azt az óhaját, hogy a széthúzás megszűnjék, az ellentétek kiküszöböltessenek s mindenki becsületes igyekezettel munkálkodjék az egyetlen és igaz vallás fenntartásán. De azért kész elhatározással és tervvel indul Augsburg felé. Hiszen a barcelonai békében kötelezte magát az eretnenség kiirtására s azt a kijelentést tette, hogy minden hatalmával megtorolja a Krisztuson esett gyalázatot. Campeggio, a pápa követe, a császárnak átnyújtott iratában részletes kitanítást ad a követendő taktikára vonatkozólag. Az ígéret, fenyegetés, hatalom-érvényesítés és

az inkvizíció fokozataiban állapítja meg a reformáció híveivel szemben alkalmazandó eljárást. A császár késedelmes megjelenését, — a birodalmi gyűlést április 8-ára hívta egybe, de ő csak június 15-én érkezett Augsburgba, — a birodalmi gyűlés óhajtott eredménye szolgálatában folytatott tárgyalásai magyarázzák. Hogy a kedvező eredményt milyen eszközökkel igyekezett biztosítani, azt a velencei követ egy feljegyzése sejteti, mely szerint a Bolognából távozó császár 270.000 tallér ajándékot osztogatott szét. A császári kéz messze elér. Jutalmazó kegyének verőfényében sűtkéreznek engedelmes szolgálói, haragja villámai elől sietve menekülnek az akaratával szembefordulók. Az elűzött Keresztély dán király is, jóllehet mindaddig Luther hívének vallotta magát, visszatér a római katolikus anyaszentegyházba. Pápai elismerő levél köszönti a hatalmas uralkodót: „Császári fenséged erényei kezdik elűzni az éjszakát s ez a példa megszámlálhatatlan sokakra kedvező hatást gyakorol.”

A történeti helyzet kedvezőtlenége tehát mindenekelőtt az erőviszonyokban rejlik. A reformáció híveinek elszánt serege miként veheti fel a harcot a pápával, a császárral, a világi és lelki hatalmasságokkal?

Kedvezőtlené teszi a helyzetet az is, hogy a reformáció híveinek táborá elveszti egységét. A marburgi kolloquium eredménytelensége előre veti sötét árnyát. A készülő manifesztáció nem közös meggyőződések kifejezőjének készül, hanem a reformáció lutheri irányának bizonyágtevője akar lenni. Már pedig Augsburg városának többsége is a református irányzathoz szít, sőt a Luther mellett álló világi vezérek némelyike szintén ezzel az irányzattal rokonszenvez.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy a reformáció saját lényéből folyólag, de azután a politikai és gazdasági viszonyok következtében is, egyes emberek lelki ügye marad és nehezen válik tömegmozgalommá. Hiába ég parázsló lánggal szívek mélyén a bűnbánat oltárgyertyája, sötétítő hatalommal ránehezedik a politikai, állami, gazdasági rendszer. A világ hatalmasságai döntéhetetlen akaratukkal kormányozzák a népek millióit, hogyan érvényesülhetne akkor az a néhány százezer égő lelkű ember, ki Krisztus vérző sebében meglátta büntől szennyes lelke megtisztult arcát? A reformáció ügye s annak jövője azoknak a világi férfiaknak lelkiismeretén nyugszik, akik pápával, császárral, birodalmi gyűléssel szemben hősies bátorsággal vállalják

bizonyásgtevéjük kockázatát. Ha ezek a templomoszlopok Jedőlnek, romba zuhan a vállaikra emelt kupola is.

A történeti helyzetkép megrajzolásánál nem felejtkezhetünk meg arról sem, hogy Luther birodalmi átok alatt volt. Lelke nem ismerte ugyan a félelem érzését s boldogan pecsételte volna meg hitét mártír vérével, de a választófejedelemnek tett ígérete távol tartotta Augsburg városától. Igaz ugyan, hogy képzett teológus sereg szállt az evangéliumi igazság védelmére s Luther alapvető és irányító közreműködését sem volt kénytelen nélkülözni, mégis sok veszedelmet rejtett magában a hatalmas egyéniségű, hajthatatlan meggyőződésű Luther távolmaradása.

És mégis, kedvezőtlen történeti viszonyok között is, benyújtják Luther hívei hitvallási iratukat, mert lelki és történeti szükség kényszeríti őket erre.

A vallási meggyőződés, saját természete szerint, a lélek leg-egyénibb megnyilatkozása, de mélyén mindig a közösség utáni vágyódás ég. Önmaga biztosítása és kifejlesztése érdekében az egyéni meggyőződést közös meggyőződéssé igyekszik tenni s azt kifelé- és befeléható célzattal körülhatárolja. Kifelé más meggyőződésűekkel szemben határozott tételes alakban kifejezésre juttatja hittartalmát, hogy választóvonalat húzzon saját maga és a más meggyőződésűek közé. Befelé több okból van szükség az egyháznak hittartalma megállapítására. Mindenekelőtt ebben találja meg egyházi hivatásérzetének és felelősségtudatának kulminációját. Felismeri benne isteni küldetését s vallási meggyőződését Istentől rábízott klenodiummá teszi, melynek megőrzése és csorbítatlan biztosítása az ő történelmi hivatását képezi. Ezért hitvallási iratában tételekbe önti hittartalmát, rögzíti, állandóságát biztosítja s ily módon kiépíti egyház-egyéniiségét. További jelentősége a hitvallási iratnak, hogy acélkapocsként közösséghez fűzi az egyes embert: ehhez az egyházhoz tartozol, ezek a tételek jelölik meg vallási meggyőződésed alapvonalait. De kapocsként érvényesül a hitvallási irat az egyes emberek között is. A közös hit testvérekké teszi őket: simulj lelkeddel hited osztályosához, támogassátok és erősítsétek egymást!

Luther hívei — élükön a szász választófejedelemmel — megéreztek, hogy a reformáció vallási eszméje elérkezett az önmagát meghatározó, önmagát másoktól elszigetelő és saját lényegéről bizonyásgot tevő fejlődési fokhoz. A wittenbergi

kalapácsütés a reformáció fenséges zengésű praeludiuma; a wormsai jelenet a történelem hősének bátor egyéni hitvallása; a speyeri birodalmi gyűlés a vezetők tiltakozása a lelki szabadság elnyomása ellen. A fejlődés folytonossága szempontjából most már feltétlenül szükség volt arra, hogy necsak egy ember, hanem az egész hitbéli közösség tegyen vallást hitéről s rajzoljon pozitív képet vallási meggyőződéséről.

3. Az Ágostai Hitvallást nem az augsburgi birodalmi gyűlés előtt történt felolvasása teszi történelmi jelentőségűvé, hanem az Ágostai Hitvallás biztosítja az augsburgi birodalmi gyűlés történelmi fontosságát.

Nem akar dogmatika lenni. Nem foglalja rendszerbe a reformáció lutheri irányának tudományosan felépített hittanát. Nem akar polemika lenni. Nem harcol a római katolikus egyház tanításai ellen. Nem akar apologetika lenni. Nem sorakoztatja fel saját tanításainak védelmét. Hitvallási irat akar lenni. Tehát tudományos és gyakorlati szempontok alkalmazásával, a fejtegető, tanító módszer elkerülésével, tömör tételek ünnepélyes formájában összeállítja a vallási élet nagy kérdéseire vonatkozó meggyőződését. Ünnepélyes manifesztációt tesz arról, hogy mit hisz, miben bírja hitének alapját és örökkévaló tartalmát, miben látja a vallási élet eszményét, a lélek és élet nagy problémáinak megoldását.

A történelmi helyzet magyarázza, hogy a két részből álló hitvallási irat első részében a „Hit fő ágazatai” cím alatt a római katolikus egyházzal megegyező cikkeket közli, második részében pedig az eltérő tanításokat fejtegeti. Ez a történelmi helyzetre vet világot. Célkitűzésére és belső konstrukciójára jellemző, hogy mondanivalóját a kegyelem-váltság központi eszméje körül csoportosítja s dogmatikai keretét az Istenről szóló első cikkben és Krisztusnak az ítéletre való eljövételéről szóló 17. cikkben adja meg. Ebben a keretben rajzolja meg a hitvallás a vallásos lélek ama képét, melyhez meglátást, vonalat, szint az emberi bűn örök tragédiájának felismerése ad. Mivel pedig a nitből való megigazulás centrális gondolata a hit lényegénél fogva életté alakul, a hitvallás átöleli a vallásos élet teljességét. Egyszerre nyújt dogmatikumot és etikumot, biztosítva ezzel a vallásos életszemlélet egységét és összhangját.

Az ember lényegét egyetemes bűnösségében látja meghatá-

rozva. Kemény, fenséges, komor vonásokkal rajzolja meg a bűn jelentőségét s ezzel megadja a hitvallási irat, sőt az egész emberi élet alaptónusát. „Az ember bűnnel, azaz istenfélelem s Istenben való bizodalom nélkül és bűnös vágygal születik. Ez a betegség vagy eredendő bűn valósággal bűn s örök halálba dönti azokat, kik a keresztség és a Szentlélek által újjá nem születnek.”

Tehát a bűn két alkotó-elemből összegeződik. Az első: sine metu Dei, sine fiducia erga Deum. A második: a concupiscentia. A bűn alapoka Istenhez való viszonyunk megromlása. De a „sine” szó csak látszólag jelent bizonyos érzelm-közösségi hiányt, tulajdonképpen külön életelvet, idegen érzések és vágyak szerint kialakuló életirányt jelent, tehát magában is határozott pozitívumot képvisel. A hitvallás nem is enged scholastikus elalkuvásoknak, melyek magyarázatán elsikkad az eredendő bűn tulajdonképpeni bűn-jellege, nem fogadja el azt a tetszetősnek látszó magyarázatot sem, mintha az eredendő bűn egy elképzelt, időleges erkölcsi plusz-érték elvesztése lenne, aminek következtében az ember természetes és lehetséges erkölcsi szinten helyezkedik el, hanem kemény szóval kimondja, hogy az eredendő bűn valóságos bűn: „morbus”, a természetes ember lényeg-mutatója s minden ember megoldásra váró nagy problémája.

A bűn leszámolásra váró jellege még erősebb vonásokkal domborodik ki az eredendő bűn második tényezőjében: a concupiscentiában. A szív mélyén rejtőzködő bűnös vágy a bűnök légióját kelti életre s mindegyiken kaini bélyegként ég az emberi odaadás és elfogadás áruló stigmája. Átala egyénivé válik a bűnösség. Nem kívülről rávetett szennyes, véres gyalázatköntös, hanem belülről kinőtt halálvirág, mely százfelé ágazó hajszálgöyökeivel rabság hálójába fon testet és lelket s az ember szíve vérével táplálkozik. Nem csupán veleszületett átkos örökség, melynek felelősségét könnyelmű kezlegyintéssel átháríthatjuk az édenkert kiűzött lakóira, hanem vágyunkból, akaratunkból, hozzájárulásunkból kialakult életteher: a mi bűnösségünk és a mi felelősségünk.

A bűn halálosan komoly felfogása kiemeli a hitből való megigazulás tanának lényegét és jelentőségét. Az ember ereje, érdeme, cselekedete elégtelen a bűnös ember tragédiájának megoldásához. Egyetlen szabadulás tárul elénk: Krisztus váltság-

halála. Isteni beavatkozás: kegyelmi aktus. De ez is csak akkor válik tulajdonunkká, ha hittel magunkévá tesszük az örökkévaló kegyelmet. Ha hisszük, hogy ingyen kegyelembe fogadtatunk s bűneink megbocsáttatnak a Krisztusért, aki halálával eleget tett a mi bűneinkért. Ezt a hitet tudja be Isten igazság gyanánt.

A megigazulás centrális tanításában megismétlődik a hitvallási irat vallásos szemléletét jellemző subjektív vonás, melynek eleven erejét éppen az imént a bűn felfogásával éreztettük. A bűn és igazság összeütközése objektív tekintetben megoldást nyer ugyan azzal, hogy Isten Krisztus váltság-halálát a bűnös embernek igazságul betudja, de annak érvénye subjektív tekintetben Istennek az egyes emberrel szemben támasztott követelésének teljesítéséhez kapcsolódik. Ez a subjektív feltétel: a hit. „A hit a bűnös múltra való vonatkozásban büntudat és égető bűnbánat. A jövőre való tekintetben pedig Isten ígéretébe helyezett bizodalom s Krisztus váltság-halálának erejéből táplálkozó bizonyosság. Isten elkészíti az ember számára a váltságot. Szent igéjét a lélek kenyerévé teszi. Szentlelkével támogatja: hívja, gyűjti, megvilágosítja, megszenteli, az igaz hitben megtartja. De mindez nem semmisíti meg az ember szabad elhatározását és Isten kegyelmével szemben elfoglalt szabadságát.

Az Ágostai Hitvallás keresztyénségének típusában a vallás objektív és subjektív tényezője kiegyensúlyozott összhangban egyesülnek. Az isteni kegyelemből élénk lépő objektív elem nem vezet tétlen, merengő quietizmusban kimerülő vallásosságra. A subjektív tényező pedig, mely a bűnbánatra ébredő s a kegyelemben új életre induló ember aktivitását követeli, nem teszi feleslegessé az isteni kegyelmet. Az ember lelki szükségyszerűséggel beleépül a Szentlélek örök munkamezején a hitbeli közösség örök televényföldjébe. Ebben az organikusan kiépült teljes vallásosságban harmonikus egységbe olvad s egymásra utaltan egyesül a kegyelem-keresztyénség a tett-keresztyénséggel. Az első követeli a másodikat, ez pedig feltételezi az elsőt.

A hit tartalmi értelmezésében s subjektivitásának hangsúlyozásában ismerjük meg az Ágostai Hitvallás megállapított evangélikus keresztyénségének legjellemzőbb vonását. Mivel a hit nem a szív, értelem és akarat egymástól elkülönítetten kifejlődött ténykedése, hanem az egész életet teremtő isteni erő, életre kelti és kidolgozza az ember személyiségét: Isten gyermekének

teljes kivirágzását. Mivel a hit az ember legegységesebb képessége: személyes bizodalom, lelki hozzájárulás és életodaadás, megteremti a lelkiismeret, a felelősség, az önállóságra megérett keresztyén vallásosság típusát. Önmagával szemben a legnagyobb követelés mértékét alkalmazza. Mással szemben a lelkiismereti meggyőződést megillető tisztelettel viseltetik. Nem prédikál világtól elfordult életformát, hanem a teremtő és gondviselő Isten atyai szívében át szemlél világot, életet, orkánpusztítást, búzavirágnylást, szenvedést, gyötrelmet, halálrémületet és megtölti életszemléletét vallásos kedélye bensőséges érzéseivel. Ez a hit életteremtő hatalommá válik. Nélküle Istent félni, embert szeretni lehetetlenség, de általa képessé válik az ember Isten akarata szerint való boldog életének kialakítására.

Ez a centrális gondolat világítja meg a két legnagyobb emberi közösség: az egyház és állam jelentőségét is.

A congregatio sanctorum nem hatalmi szervezet, nem is az üdvösség kincseinek egyedüli birtokolása. Az egyház a Lélek választott munkamezeje, a Krisztus élő teste, melyen élő elevenné kell válnunk, hogy Istennek tetsző életet élhessünk. Az egyház igazi küldetését abban bírjuk, hogy „evangélium recte docetur et recte administrantur sacramenta”. Ebben tetőződik hivatásának teljessége. Nem szervezkedésért, kormányzatért, egyháztársadalmi munkáért van, hanem hogy Isten ígését beleépítse hívei lelkébe, mert az egyházat Isten ígéje teszi egyházzá. Isten tisztán és igazán hirdetett ígéje által a tömésfalakból megépített, vakolat-hullatta, düledező kicsi templomocská Isten országa legszebb katedrálisává magasztosul. De Isten ígéje nélkül a márványfalain freskókat s aranydíszítéseket hordozó csudálatos dóm legfeljebb építészeti műremek, de nem Isten igazi temploma.

Az embernek az egyházban való elhelyezkedése is világossá válik. Nem várhatja az egyháztól üdvössége biztosítékát, sem pedig a reá váró lelki munkának helyette való elvégzését, avagy az őt terhelő felelősségnek elvállalását. Nem várhat tőle egyebet, hanem csak Isten ígését. De ha ezt az ígét tisztán és igazán megkapja, akkor benne mindent elnyer: életcélt, büntudatot, bűnbánatot, megbocsátó kegyelmet, új élethez való erőt, megtartást és üdvösséget. Mindent Isten ígésében.

Ezek a megállapítások nemcsak az egyház önmaga számára megállapított programját jelölik meg teljes határozottsággal,

hanem az önálló felelősségérzettel eltöltött vallási személyiségek kialakulásának útját és módját is.

Az egyház lényegéről alkotott eme felfogás felekezeti viszonylatban is termékenyvé válik. Az egyház nem emberi szervezet, hanem az örökkévaló Krisztus élő teste. Nem paragrafusokból és törvénytörvényekből összetákolt s a történelmi idő törvénye szerint szétmállásra ítélt emberi organizáció, hanem örökkévaló isteni organizmus. Az igazság öntudata szólal felénk az egyházzal szemben szóló cikkek mondataiból. Ezen kérdések tárgyalásánál is megmarad a hitvallás az egyetemes keresztyén egyház Isten lelkétől beragyogott magas bécormán s bizonyoságot tesz arról, hogy ő is Krisztus testének élő darabja. A róm. kat. egyházból való kiválasztása csupán a pápai kormányzás alatt álló egyházalakulattal való szakítást jelent, de nem érinti az egyháznak a Krisztushoz való viszonyát és nem bontja meg a lelki egyházzal való szétválaszthatatlan közösséget. Ezen jogon kíván a maga számára testvéri megértést, szeretetet és imádságot. Mások testvéreivel szemben pedig igazságként vallja, hogy a külső szerzetesség, forma, rendszer és kormányzati különbözőség nem lehet hatalmasabb, mint az Isten-ajándékozta drága testvéri aranylánc: az ige, a szentség és a váltság-halál. Felfogásának az egyház oekumenitására vonatkozó része védelmezi a szűklátókörű felekezetiesség ellen, az Igének másokkal szemben mértékül vétele védelmezi az elvtelen engedékenység ellen. Önmagával szemben ugyancsak az Igének mértékül alkalmazása pedig védelmezi a kritikátlan elbizakodottság ellen.

A hitvallás fényt vet az állami közösségre is. Mindenekelőtt elismeri az állam önállóságát, megállapítja annak lényegét és az embernek hozzávaló viszonyát. Az államhatalom, mint minden törvényes rend, isteni alapítású, így tehát az ember az államhatalom birtokosának hűséggel és engedelmességgel tartozik. Az államhatalom azonban tegyen bizonyoságot isteni hivatásáról, nehogy bűnné váljék az általa megkövetelt alattvalói engedelmesség.

Az egyház nem avatkozik bele az állami életbe. Nem állapít meg államformát, nem szab politikai irányt, nem alkot külön gazdasági rendet. Az állammal szemben fennálló hivatását abban látja, hogy számára vallás-erkölcsi alapon álló polgárokat nevel, akik istenfélelemben, hitben, erkölcsben élnek s harmonikus érzésvilágukkal, életértéket megbecsülő irányzatukkal

beilleszkednek az állami közösségbe s étellel, munkával, jellemmel szolgálják annak fejlődését. Amint az anyaszentegyház az élő Krisztuson sarkallik s minden munkája egy nagy bizonyoságtétel az örökkévaló Királyról, úgy minden embernek eleven evangéliommá kell lennie s önmagában Krisztus eszményeit kell képviselnie.

Ez az Ágostai Hitvallás hittartalma és valláserkölcsei élet-szemlélete.

4. Ez a vázlatos jellemzés szemléltetően igazolja, hogy az evangélikus egyház méltán avatta hitvallási iratának az Ágostai Hitvallást. Felismerte benne önmagát. Meglátta benne saját lelke tükrözését s belső lénye kifejezőjét.

A hitvallás jelentőségét három vonatkozásban szemléltetjük. Az Ágostai Hitvallás jelentősége abban áll, hogy más egyházakkal szemben megállapítja hittartalmát, igazolja történelmi létjogosultságát s megállapítja saját egyházi egyéniségét. Elődönti a kérdést, hogy vajjon a reformáció lutheri irányának van-e sajátos vallási szemlélete, evangéliomi igazságérvényesítése, van-e teológiai rendszerének és vallásos életeszmenyének annyi igazsága és eredetisége, amennyi egyházi önállóságához szükséges.

A hitvallási iratok közös sorsában természetesen az Ágostai Hitvallásnak is osztoznia kell. A történelem folyamán keletkezett s a mulandó idő lehelletét hordozza magán. Hívó szívé és tudós elméjű tudósok írták tollal, szívvel, tudással és imádsággal, de mégis csak emberek voltak, nem alkothattak tehát makulátlan tökéletest. Van némely hiányossága, mit szívesen pótolnánk. Vannak idő- és körülmény-diktálta mondatai, melyeket könnyű szívvel kitörölnénk a lényeg legkisebb érintése nélkül. Bizonyos azonban, hogy a hitvallási irat teológiai és vallási megállapításai érintetlenül fennmaradnak, mert híven visszatükröztetik a Szentírás alapján álló evangélikus egyház hittartalmát és vallásos élet-eszményét.

A hitvallási irat megítélésénél figyelembe kell venni, hogy a reformáció hitrendszere a hitvallási irat keletkezése idején kialakult már, de fejlődése még befejezetlen volt. Vallási szemléletének következményei és azoknak az életre való alkalmazása még a virágba borult gyümölcsfa képét mutatták. A római katolikus egyházzal szemben való állásfoglalásának hangját és

mértékét, Melancthon szállóigévé vált „halk lépegetését”, a hitvallási irat bölcsőfáját termő történeti korszak magyarázza, melyben létjogának megállapításánál, tanítása igazsága mellett nagy súllyal esett mérlegbe tanításainak a katolikus egyházzal való összeegyeztethetősége. A hitvallási iratnak némiképpen egyházdiplomáciai iratnak is kellett lennie. Figyelembe kell továbbá vennünk azt is, hogy a római katolikus egyház még a tridenti zsinat előtti korszakát élte s a reformáció hívei által kifogásolt visszaéléseken kívül érvényesültek olyan értékes vallási irányzatok is, melyek a bűn komolyságát meglátó s Krisztus váltság-halálának bizonyosságában megnyugvó Augusztinus vallási élményének példája szerint akarták nevelni Krisztus népét. Megértjük tehát, ha a XVI. század teológusai és egyházi vezeterei némely kérdés megítélésénél más szempontokat érvényesítettek, mint aminőket a XX. század emberei érvényesítenének. De mindez, semmit sem változtat ama megállapításunkon, hogy az Ágostai Hitvallás más egyházakkal szemben világos és határozott kifejezője az evangélikus egyház teljes hittartalmának s méltóképpen jelöli meg, az evangélikus egyháznak történetileg kialakult egyéniségét. Értékét csorbíthatlanul hagyja ama jellemző sajátossága, hogy jóllehet egyházi különállósága szükséges voltának igazolására készült, mégis helyes történeti érzékkel megőrzi az értékesnek ítélt tradíciókat. Jóllehet szükségképpen védő és vitázó iratnak kell lennie, mégis negatívumok helyett pozitívumot nyújt s harcmódorában és fegyvereiben is egyformán nemes marad. Jóllehet elkülönítést szolgál, mégis az egyetemes keresztyénség megőrzendő kapcsolatait keresi.

A hitvallási irat saját híveivel szemben fennálló hivatását is betölti. Az egyházközösségbe tartozókat tájékoztatja az egyház hittételeinek azon birtokállományáról, melynek elfogadása és lelki tulajdonná tévése az egyházhoz tartozandóság lelki feltételét képezi. Megvilágítja számunkra a vallási élet sarkalatos problémáit s az egyháznak ezekre vonatkozó megoldásait. Paragrafusokba szedhető hittételeken kívül megállapítja az egyházi tanítás alapján kialakuló vallásos közszellemet. Megrajzolja a vallásos élettípus képét, melynek öntudatra ható ereje akkor is eleven erőt képvisel, ha a dogmai tanítások nyomát felejtés avarjával fedi be az idő.

A hitvallási iratnak van még egy hivatása: lehetővé tenni az egyház számára saját lelkiismeretének ellenőrzését. Az

Ágostai Hitvallás ezen feladat teljesítésére is alkalmas. Önmaga számára lényegmeghatározás, hivatás-megjelölés és program megállapítás. Megmutatja, hogy az egyház betölti-e Istentől adott hivatását, érvényesíti-e Krisztus igazságainak teljességét? Az idő és korszellem változásai szerint nem hagyja-e el hűtlenül a számára kijelölt utat? Érdekből, érvényesülési, vagy hatalmi vágyból nem ejti-e el kötelessége egy részét s nem emele homloktérbe alárendelt, közönyös, avagy idegen feladatokat? Egybeveti-e minden erejét, hogy a tiszta és igazán hirdetett ige egyháza legyen és általa a Szentlélek alkalmas munkamezőjévé és eszközévé váljék?

Így lesz az Ágostai Hitvallás más egyházakkal szemben az evangélikus egyház önön lényegéről szóló manifestációja, híveivel szemben a hittartalom és vallásos életeszmény közösségének aranylánca, önmagával szemben pedig saját lelki arcát megmutató kristálytükör. Mindhárom hivatás betöltésére alkalmas ez a hitvallás. Méltán emelte hát az egyház hitvallásai sorába s méltán emlékezik jelentőségéről négyszázados ünnepén.

5. A négyszázados évfordulón kötelességek teljesítése vár reánk.

Az Ágostai Hitvallást tudós teológusok közreműködésével Melancthon szerkesztette, ki ezen munkájába belevitte teológiai tudását, erős hitét és érzékeny lelkiismerete teljes felelősségérzetét. Elméje csiszolta a gondolatokat s tolla egymás alá jegyezte a mondatokat. Megilleti a mai kor hálás elismerése.

De a szövegező szerző mellett emlékeznünk kell az alkotó szerzőről: Lutherről is és pedig annál inkább, mert ezt a hitvallási iratot a közfelfogás rendesen Melancthon kizárólagos alkotásának tekinti. Ezzel szemben igazságnak érezzük annak kijelentését, hogy Luther nélkül az Ágostai Hitvallás soha sem született volna meg. Tartalmának gazdag anyagát az ő reformatori iratai biztosították. Az alapul szolgáló torgauai cikkekben is az ő szempontjainak érvényesülését látjuk. Különbösen is, ha a birodalmi átok miatt nem vehetett is részt a hitvallási irat kidolgozásában, irányításával, tanácsával, buzdítóleveleivel és imádságával benne élt a nagy munkában.

Azt írja: „Éjszaka és nappal ebben a dologban élek. Átkutatom a Szentírást, fontolgatok, vitatkozom és naponként erősebb lesz bennem az elhatározás, hogy ezt a kincset nem

engedem magamtól elrabolni, történjék velem Isten rendelése szerint bármi is.” A birodalmi gyűlés alatt megindult kiegyenlítési tárgyalások felett mosolyog. A kishitű sopánkodást fejszóválva hallgatja. „Néhányan fájdalmasan panaszoják, hogy Isten elfelejtkezik rólunk. Hiszen, ha elfelejtkezett volna rólunk, akkor önmagát kellett volna elfelejtenie, akkor a mi ügyünk nem lenne az Ő ügye, a mi tanításunk nem lenne az Ő műve. De ha Krisztus nem lenne mivelünk, hol lehetne akkor? Ha mi nem bírnánk Isten igéjét, kicsoda bírná azt?”

Teste Koburg várában, lelke Augsburg városában. Körülbelül 70 levelet ír. Mindegyikből sugárzik az elhivatás és az igazság győzelmének gondolata. Bátorítja János választófejedelmet: ne féljen, Isten ügyét szolgálja és Krisztus bizonyágot tesz majd róia a mennyei Atyánál, ha ő is bizonyágot tesz Krisztusról az emberek előtt. Agricola Jánosnak írja: „Az Úr Jézus Krisztus, aki titeket Augsburgba küldött, hogy az ő bizonyágotevői és szolgálai legyetek, akikért készek is vagytok életeteket feláldozni, Ő legyen veletek és Szendéikével adja nektek annak teljes bizonyosságát, hogy ne kételkedjetez abban, hogy az Ő bizonyágotevői vagytok. Ez a hit majd erőssé tesz titeket és megvigasztal, mert ti egy nagy Király legátusai vagytok. Ezek igaz szavak. Ámen.” Különös lelkipásztori gondoskodással veszi körül Melanchtont. Buzdítja, korholja, bátorítja. Több hitre van szükségünk, — kiáltja. A reformáció ügyét Isten egy olyan fejezetben helyezte el, amit sem a retorikában, sem a filozófiában fel nem lehetünk. A neve: hit. Ebbe a fejezetbe tartoznak mindazon dolgok, amelyeket az ember szemével nem láthat. Isten homályban tartózkodik, lakóhelye sötétség. Ha Mózes elhatározása előtt előbb látni akarta volna Pharao üldözésének eseményeit, akkor Izrael népe még mindig az egyiptomi rabságban görnyedne. Mikor elégedetlenek gáncsolják az augsburgi teológusok engedékenységét, megvédelmezi őket. A birodalmi gyűlés befejezésekor pedig azt írja, hogy szeretné munkatársainak homlokáról letörölni az aggodalom fürdője után a gyöngyöző verejtéket. Mert „Krisztusról tettetek bizonyágot, a békét felajánlottátok, a császárnak engedelmeskedtetek, a jogtalanságot és gyalázatot elviseltétek s gonoszért gonoszszal nem fizettetek. Örüljetez azért az Úrban s ujjongjatek ti igazak! Sokáig szomorúságotok volt e világban, emeljetez fel fejetezket, tekintsetek a magasba, mert közeleg a ti szabadulástok!”

Az Ágostai Hitvallás tehát nem idegen az ő számára. Saját lelke bizonyágtételét ismeri fel benne. Nem Melanchton személyére való tekintetből tartózkodik a kemény kritikától, hanem mert az Ágostai Hitvallást teológiai és az egyház létét, jövődjét mérlegelő egyházvezéri szempontból is helyesnek tartja. Gondolatban ráhajol a bizonyágtevő iratra s buzgó imádság után elmondja a megszentelő áment is. „Nagy örömmel tölt el, — írja, — hogy megérhettem ezt az órát, midőn ilyen férfiak ilyen gyülekezet előtt, ilyen fenséges hitvallással tettek Krisztusról bizonyágot. íme, beteljesült a szent ige: „Szólok a te bizonyágodról a királyok előtt!” És teljesedésbe megy a második is: „Nem szégyenülök meg! Látom és megfogadom, hogy Isten valóban az imádságok meghallgatója.*

Teljes joggal tekinthetjük tehát Luthert is az Ágostai Hitvallás lelki szerzőjének, mert reformátori munkálkodása, állandó fáradhatatlan tanácsadása, irányító, buzdító lelkipásztori tevékenysége nélkül ez a hitvallási irat nem született volna meg. A négy százados jubileumon gyűljön fény annak emlékezetére, kinek lelke, szíve és hitvallása benne ragyog ebben az ünnepeyes manifestációban.

Még egy hasonló kötelességet kell teljesítenünk.

A hitvallási irat végén a következő aláírásokat olvassuk: János szász herceg, választófejedelem; György brandenburgi örgróf; Ernő braunschweigi és lüneburgi herceg; Fülöp hesseni tartomány-gróf; Farkas anhalti fejedelem; Albrecht, Mansfeld grófja; Nürnberg város tanácsa és elöljárósága és Reutlingen város tanácsa.

Mindegyik név oszlop az épülő templomfalban és mindegyik védelemre emelt acélkéz a templomküszöb felett. De mindegyik aláírás börtönajtó csikordulás, trónus megingás s a bosszúálló császári hatalom merész kihívása. Mégis megállnak mindannyian az Ágostai Hitvallás mellett.

A mindennap bibliát olvasó, Luther Kis Kátéját lemásoló, lovagias, keresztyén jellemű János szász választófejedelem is mit tehet a hatalmas császárral szemben? Elba melletti kis tartománya és Thüringia ellenállása törpék harca lenne az óriás ellen. A császári fenyegetést mégis visszautasítja: eddig mindent Istennek köszönhet, tegye őt Isten most is azzá, amivé tenni akarja! Azt írja, hogy a császár mindig hű emberét találhatja meg benne, de még a császár kedvéért sem hajlandó arra, hogy

az örök igazságot ne tekintse igazságnak s az elmúlhatatlan isteni ígét ne tekintse Isten ígéjének. Brandenburgi Györgyöt kedvezéssel kísértik, fenyegetésekkel félemlítik. De ő azt feleli, hogy inkább országát vesztí el, semmint megtagadja az igazságot. Az anhalti fejedelmet maga elé idézi a császár, de nem tudja hite megtagadására rábírní. Városok követeket küldenek s vallási meggyőződésük mellett hűséges megállásra buzdítják fejedelmüket. Izenik a nürnbergiek: a császár kegyelménél drágább az Isten kegyelme! Izeni népének az egyik fejedelem: férfiak vagytok, nem asszonyok! Ne féljeteK, Isten velünk van!

Luther azt mondja, hogy a reformáció ügye megingott volna, ha a világi hatalmasságok azt cserben hagyják. Újuljon meg tehát dicső fénnel az egyházat védelmező világi férfiak emléke és neveljen kötelességtudó, hithú, önfeláldozásra kész bátor hősöket az egyház védelmezésére.

Az emlékezés kegyeletes kötelességei mellett nem szabad szem elöl tévesztenünk a lényegét. Egy hitvallási irat keletkezését s annak a világtörténeti események közé való beiktatását ünnepeľjük.

Minden hitvallási irat azért születik meg, hogy a közösség hite átplántáľódjék az egyes ember szívébe s ott gazdag életfejlődés megindítójává váljék. Nem elengedő tehát, ha az evangélikus egyház, mint az Ágostai Hitvallás birtokosa, újból megállapítja ezen hitvallási irat teológiai és egyházközösségi értékét, továbbá világtörténeti jelentőségét, hanem azt az egyes hívek lelkében építő-hatalommá kell tennie.

Az egyház életében drága értéket jelentenek a múlt küzdelmei, törekvései, örömei és mártíromságai, mert ezekből formáľódik ki az egyháztörténeti öntudat. Ismertető bélyeg ez a lélek homlokán, égő olaj az egyházhűség oltárán, acélkötelék ezrek egymásba kapcsolódó kezén, szín, lehellet a vallásosság arcán. De bármily legyen a történeti öntudat tömegösszetartó és történetteremtő ereje, az mégis csak a vallásos típus kisebb értékű formáját jelenti.

A magasabb, tisztább, vallási szempontból becsesebb érték a kiépített hittudatban lép elénk. A lélek megismeri a vallás nagy kérdéseire vonatkozó egyházi tanításokat, leméri igazságukat, belefoglalja azokat meggyőződése aranyfoglatába s kialakítja vallásos világnézetét. Nem tekinti munkáját ennél a pontnál befejezettnek. Az elméletet gyakorlattá, hitét erkölcsé,

világnézetét életiránnyá teszi, gondolkozását, érzésvilágát és jellemét akként csiszolja és formálgatja, hogy emberek tömegében egyéniség, az egyéniségek közt személyiség, a személyiségek közt pedig egyháza sajátos karakterének megszemélyesítője legyen. Egy ember, akiről messze fénylik egyházának hite, erkölcsi és vallási egyénisége és ideálja.

Egyházi és emberi érdek követeli, hogy egyházunk jogos büszkeséggel koszorúzott, értékes és drága történeti öntudata helyezkedjék a vallásosság mélyebb fekvésű alapjára: a kiépített, biztos, erős hittudatra. Növekedjék azoknak tábora, akik jogosan elmondhatják: tudom, azért hiszek!

Hatalmi érdekharcban, érvényesülési törekvésekben biztosíthat előnyöket az egyház történeti öntudata, de Isten országa szempontjából az egyház igazi értékmérője egyedül híveinek hittudata lehet.

A négyszáz éves Ágostai Hitvallás ezen szolgálatának elfogadásában válik életteljessé az utókor emlékezése.

A történelem mérlegén.

Budapest, 1934 október 31-én.

Reformáció ünnepe, mint minden történeti emlékünnap» tűzgyújtás az emlékezés bércormán. Csodálkozva tekintő emberarcok hajolnak föléje s szemük tükrében meglátják a történeti esemény jelentőségét.

Avagy olyan ez az emlékünnap, mint ezüst harsona harci zengése, hallatára gyorsabban száguld ereinkben a vér. Legendákat mesélő, őszszakállú öregember, hőskölteményeket éneklő lantos. Szavára hitvallók, reformátorok, templom járó bizonyosságtevők diadalmas serege indul hosszú, lassú menetben.

Reformáció ünnepének ez a tetszetősebb, lelket rázó formája nem elégít ki minket. Nem lehet ez a mai ünnepszég a történeti események egyszerű regisztrálása. Nem lehet az egyházi öntudat lánggra lobbantása sem, amely megelégszik a hősök emlékének felidézésével és azt a történeti öntudatot ébreszti a lélek mélyén, amely gyökereit négy évszázad történelmi küzdelmébe és mártír szenvedésébe bocsátja.

Minden történeti emlékünnap, így hát a reformáció ünnepe is: mérlegre helyezés. Ezen a napon mérlegre helyezi a történelem keze mindazt, amit a reformáció és a protestantizmus gyűjtőneve alatt szoktunk összefoglalni és mérlegre helyezi azokat is, akik életük homlokán a reformáció és a protestantizmus bélyegét tartoznak ragyogóvá tenni.

Lássuk tehát önmagunkat a történelem mérlegén. Mit adott a reformáció, amit csak ő adhatott és mit ad ma, amit rajta kívül semmi sem adhat meg?

1. A reformáció a lélek-üdvösség kérdésének megoldását hozza magával, örök vágyat, örök kezdetet és örök szükségességet. Szent nyugtalanság tűzszikráját rejti az ember szívébe, forrongásba korbácsolja lelkét.

Hozza magával Kálvin genfi fogadói élményét, mely nélkül üres és tartalmatlan az Isten felé elinduló lélek.

Hozza magával az embererő és életérdem teljes csődjét. Magukat megismerő *gazdag* ifjak, porból kiáltó bűnös asszonyok kiáltását veti láztól cserepezett ajkakra: Óh, én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg a halál testéből!

Hozza magával az egyház hatalmának és üdvösségbiztosító erejének csődjét!

Ezt hozza magával ma is! Embermilliók feje felett megállítja Luther 95 tételének bűnbánati himnuszát: „Térjete meg! Krisztus azt akarja, hogy az ember egész élete egy nagy megtérés legyen! El hát mindazokkal a prófétákkal, akik azt mondják: béke, béke és nincsen béke! Ellenben üdv azoknak a prófétáknak, akik azt mondják Krisztus népének: kereszt, kereszt és nincsen kereszt! Intsük a keresztyéneket, hogy fejüket, a Krisztust, kereszten, halálon és poklon át követni igyekezzenek! Inkább sok szorongattatás közt jussanak a mennyországba, mintsem hogy magukat a békével áztatva, elbizzák.

Ezt adta a reformáció az örök embernek: a léleküdvösség kérdésének megoldását. Ez az örök vallási érték, amit csak a reformáció adott meg és amit ma is csak a reformáció biztosíthat a kegyelmet kereső, bűnbánó emberlélek számára. Megmondja, hogy a lélek problémájának csak egy megoldása lehetséges: Krisztus keresztje. A hozzávezető út kapuján, mint egy világító transzparens, ez a két szó világít az éjszakában: Sola fide! De ez a két szó világító erejét nem az egyház hatalmából, hanem Krisztus keresztjéből nyeri. A lelkiismeret tragédiája a bűnbocsátó kegyelemben oldódik fel. Új élet csak egyképen születhetik: a bűnbánat és kegyelem syntéziseképpen. Bűntudatnál kezdődik a lélek útja, Isten kegyelménél végződik. A lelkiismeret szeges korbácsa kergeti szakadékokon, verőfényes utakon s nem engedi megnyugodni, míg oda nem érkezik ahhoz, aki érte a keresztre emeltetett, keresztről alászállott, hogy őt felemelje, kegyelmével betakargassa, Isten oltalmában, bűnbocsátó kegyelmében elhelyezze.

Ez a reformáció első ajándéka!

Erőtéljes hangsúllyal mutatunk rá a reformáció ezen első, alapvető ajándékára, mert négy évszázad elmúltával sokan szívesen látnák a protestantizmust más világításban és hajlandók azt egyetemes, általános kultúriránnyal azonosítani. Készek az emberiség szelleméletének jelszavaiban összetömöríteni mindazt, amit a reformáció és protestantizmus jelent. Nem tudjuk

elég élességgel hangsúlyozni, hogy a reformáció a lélek-üdvösség problémájának a megoldása és addig lesz a protestantizmus lélekérték, amíg élő lelkiismerettel megőrzi a reformáció első, legnagyobb áldását, amelyből minden más áldás és minden más érték származik: a vallási értéket.

2. A reformáció új embertípust formált és formál ma is. Ezzel olyan életszemléletet teremt, mely ma is magán hordozza a reformáció kitörölhetetlen bélyegét. Emberi hivatásunkat Istennel való közösségekben állapítja meg. Az ember értékét, valóságát, jelentőségét nem a világhoz való viszonya, nem foglalkozása, műveltsége, társadalmi elhelyezkedése, szociális helyzete, nem is tudományos képzettsége, avagy az egyházhoz való viszonya határozza meg, hanem egyedül és kizárólag az Istenhez való viszonya. Az Istenhez való viszony gyermeki viszony. Ez azonban a függés teljességét, az érzések mélységét jelenti, néni pedig határozatlanságot, önállótlanyságot és felelőtlenységet. A reformáció által kiformált embertípus büntudatában aláztat, istenfélelmében pedig bátor, önmagában erőtlen, csenevész senki és semmi, de ha Isten kezére támaszkodik, akkor akadályokon diadalmaskodó hős. Önmagában semmire sem képes, Istennel mindenre képes. Számára Isten nem élettelen vallási fogalom, hanem élő személyiség, aki lelki- és életközösséget biztosít számára. A vele közösségekben élés nem vallási szókép, hanem valóság, erőközlés, magasabb világba beiktatódás. Hitével kapcsolódik bele az Istenbe. Hite azonban nem dogma, valaminek igazságul hívése, nem egyházi parancs teljesítése, nem olyan külső szabályozása az életnek, amelyet felsőbb tekintély ember, vagy emberi szervezet állapított meg, hanem Isten ígéjéhez való kötöttség, beolvadás az örökkévaló Istenbe. Felfogó képesség, önmagáért viaskodó fegyver, életteremtő elementum. Ezt a hitet nem maga szerzi meg az ember, hanem Istentől kapja. Ketten együtt teremtik meg: ember és Isten. Verejtkezve, könnyezve egy életen át viaskodik érte, mégsem szerzemény az, hanem adomány!! Saját szenvedése tombol benne, mégis Istentől kapja! Szíve húrjain muzsikál, mégis felülről szálló lehellet szólaltatja meg, mint az aeolhárfa halk akkordját. Saját ételtalajába ereszti gyökérszárait, mégis föld és ég találkozik benne, mint liliom kelyhében a humus ereje és napsugár csókja.

Ez a hit áthatja egész embervoltát. Átépti belső struktúrá-

ját s megneemesíti élete külső vonalait. Megteremti azt a reformációi embertípust, amely az Istenhez való kötöttségben éli a maga önálló, szabad, felelősségteljes életét.

Ez a hit felemeli azután az embert istengyermeksége állapotából arra a méltóságra, melyen Isten munkatársának nevezheti magát. Belép az Isten örökkévaló munkaprogramjába és megéri, hogy őt Isten kötelezi és képesíti is arra, hogy az örökkévaló Teremtő céljaiért küzdjön, nem mint szolga, hanem mint munkatárs. Megéri, hogy „nem az a keresztyén ember dolga, hogy a dogmákról szépen beszéljen, hanem hogy Isten dolgaiban hűségesen munkálkodjék, mert nem az Isten van az emberért, hanem az ember az Istenért!”

Ide emeli fel a hit ereje a reformáció által kiformált embertípust. Ezt az embertípust csak a reformáció formálhatta ki! Egyedül ez ad olyan életszemléletet, melyben egészen átalakul az embernek a világhoz, emberekhez, közösségekhez való viszonya, az ember önmaga fölé emelkedik és Isten engedelmes szolgájává válik.

3. A reformáció új közösségértékelést is hozott. Azzal a nagy igazsággal lépett az emberiség történetébe, hogy két különálló hatalmasság van: az állam és az egyház. Mindegyik Isten teremtése. Isten mindegyikre különálló és különleges feladatokat bízott. Az egyház hatalom feladata, hogy Isten ígését adja és a szentségeket megőrizze. Az állam feladata, hogy a jogot, igazságot védelmezze és az emberek önmagukban és egymás között való életét olyképpen szabályozza, hogy az ember a nemzet és állam keretei között megtalálhassa életboldogságát és fejlődését. A reformáció felemeli szavát és azt mondja: egyik hatalmasság se avatkozzék a másik hatalmasság körébe, hanem nyújtsanak egymásnak testvéri jobbkezet és segítsék egymást hivatásuk teljes betöltésére.

A nemzet arca is új fényben jelent meg a reformáció világitásában. A nemzet Isten teremtése, az emberiségnek juttatott drága ajándék. Engedelmes szerszám az Isten kezében. Bármilyen különbözők legyenek is a nemzet külső adottságai, népességi és elhelyezkedési tényezői, történeti hivatását egyedül csak Istennel való közösségben tudja betölteni. Embertömegből nép, népből nemzet csak akkor nemesedik, ha Istenben megtalálja nemzeti életének értelmét és rendeltetését. Ember is csak akkor válik a nemzet tagjává, ha nemzetével való közös-

sége tartalmat, erőt, életvalóságot nyer Istennel való közössége által. A nemzethez csak Istenen keresztül emelkedhetünk fel.

A reformáció politikája mindig nemzeti szolgálat. Szolgálat érdek nélkül, önzetlenül, érvényesülési és hatalmi vágy nélkül, anyagi helyzetének hátrányára, lemondással. Szolgálat mindenét odaadva, sokról, ha kell, mindenről lemondva.

Néhányan talán azt mondják, hogy ez rossz politika, mert a politika az eredményért, érvényesülésért és sikerért harcol. De mi azt feleljük, hogy ez jó politika. Jó politika, mert jószágát nem az dönti el, hogy mit jelent az egyes ember vagy az egyház számára, hanem, hogy áldást jelent-e magára a nemzetre. Jó politika, mert a szolgálat politikája mindig jó, meri a szolgálat politikája az Isten politikája, aki minden munkáját szolgálattá tette az ember javára.

A magyar protestantizmusnak nincsen más követelése a nemzettel szemben, hanem csak az, amit Isten követel a nemzettől, hogy magyarságában legyen az Istené. Nem követel a maga számára hatalmat, uralmat, gazdagságot és kiváltságot, hanem követeli tőle azoknak a nemzeti céloknak szolgálatát, melyek lényéből származnak. Követeli a szabadság biztosítását, a házasság, a család védelmét, a társadalom erkölcsi pilléreinek megerősítését, követeli a magyar emberértékek megbecsülését és érvényesülését, de sohasem a protestantizmus, hanem mindig a nemzet előnyére. Követeli a közéleti erkölcsöt, követeli a szeplőtlen becsületnek értékmérővé tételét. A reformációnak tehát nincsen más követelése a nemzettel szemben, hanem csupán a szolgálat azon követelése, hogy erkölcsi, szellemi, kulturális és szociális értékeivel emelhesse, szépíthesse, gazdagíthassa és minél inkább hívővé tehesse a nemzetet!

Ezen nemzeti munkára képesíti a protestantizmust az a lényegbeli jellemvonása, hogy önmagát szolgálattá akarja tenni és híveit szolgálatra akarja nevelni. Alkalmassá teszi ezen munkára emelkedett szelleme, melyben erős hitbeli meggyőződése és dacos történeti öntudata meg tud békélni más egyházhoz tartozók vallási és politikai meggyőződésével s áldozatok árán is bele tud olvadni a nemzet egységének munkálásába.

A protestantizmus nemzeti életünkben a legszükségesebb igazságot képviseli: a nemzet történeti küldetését. A legelső teremtő értéket ajánlja fel: az étellel való szolgálattal. A legkönnyebben megadható jutalmat kéri: a szolgálat boldogságát.

Gazdasági válságunkban a legdrágább kincseket ajánlja fel: az evangélium erkölcsi és szociális igazságait. A tőke és munkakerő, a gazdagság és szegénység, jólét és munkanélküliség harcában magával hozza az evangélium szellemét: a békesség lelket, a a testvériség szolidaritását.

A történet mérlegéről leolvashatjuk a reformáció értékét. Benne a lélek üdvösség-vágyódása mozdul meg. Új vallási élet-típus, új életelv, új életerő igazodik bele az ember életébe. Bölcsőjéből lelkek indulnak el. Kohójában jellemek születnek: a törvény kényszere helyett önmagát önként felajánló nagykorú ember, a törvény járma helyett magát boldogan Krisztus igájába hajtó ember, az egyház helyett saját magáért felelősséget érző ember. Benne kiformalódik az acélos férfijellem. Általa új idealokkal termékenyül az ember és az emberiség lelke. Csatornáján éltető szellem zuhog emberek és közösségek lelkébe s állandóan termékenyíti az emberiség szellemi életét, kultúráját, erkölcsi világát, életszemléletét.

A reformáció mérhetetlen értéket biztosít és ezek az értékek ránk vannak bízva. Milyen magasságra emelkedhetnék a magyar protestantizmus, ha emberei mindnyájan engedelmes eszközként átadnák magukat az örökkévaló világépítő Istennek! Ha holttetemek megelevenednének, ha alvó lelkiismeretek lángragyulladnának, ha a vallási élet külső keretei megtelnének a belső hitélet mindent átformáló erejével. Ha az egyház történeti öntudatát áthatná a hívő szív vallási meggyőződése és erős hittudata. A nemzet szempontjából is mit jelentene, ha a reformáció vallásossága, életpéldája, jellemértéke, mint egy belső tüztől átizzott ércember, végigmenne a magyar temetőn és magyar életmezőn. Ha minden protestáns lélekben fellobbanna a szolgálat lelke. Ha minden protestáns emberben acélvázzá keményednék a protestáns jellem. Ha kicsi, nagy, szűk, avagy széles munkakörben egyképpen protestáns lelkiismeret állna vártát a nemzet örök értékei felett!

A reformáció történeti mérlegét megállapította már négy évszázad. A protestantizmus értékelése pedig állandóan folyik. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a protestantizmus mindig a protestáns személyiségekben él, munkálkodik és diadalmaskodik. A protestantizmus számára nincsen és nem lesz más élet, más küzdelem és más diadal, hanem amit a protestáns személyiségek biztosítanak neki.

A reformáció ünnepe ennél a pontnál válik személyes Üggyé. Megkérdezi mindenkitől: *hiszed-e* a reformáció örök lelki hivatását? Kezedben tartod-e azt a Bibliát, amelyről sokat halasz, melyről sokszor beszélsz? *Vallod-e* igazságoknak egyházad tanításait? Elmondhatod-e: tudom kiben hiszek! *Becsülöd-e* egyházad történeti múltját és drága hagyományait, átveszed-e s átörökíted-e azokat gyermekeidre és unokáidra? *Látod-e* egyházad történeti hivatását, azt az örök küldetést, melyre Isten őt erre a glóbusra és erre a magyar földre elküldötte? *Vállalod-e* a reformáció lelki, történeti és nemzeti munkájának azt a részét, mely téged, éppen téged hív és vár?

A kérdésekre adott felelet és annak életpecsétje dönti el, hogy reformációi ünnepünk mennyivel tett értékesebbé minket a történelem mérlegén.

Bethlen Gábor.

Az emberi kiválóság ormára három sziklalépcső vezet: az emberi, a történelmi és a prófétai nagyság.

Az első lépcsőre az lép fel, aki önmagán kifformálja az igazi ember példaképét s embernevelő egyéniségével megtanítja kortársait jellemmé tisztulni, eszményekért lelkesedni, nemzetet szolgálni, Istent félni.

A második lépcsőre az lép fel, aki kora történetének részévé lesz s a históriás könyv egyik fejezetébe, vagy fejezete címéül feljegyzi saját nevét.

A harmadik lépcsőre az lép fel, aki egyéniségében és történelmi küzdelmében örök prófétai látásokat képvisel s azokat irányjelző testámentomul ráörökíti a nemzetre.

Száguldva száll az idő. Elszáll az első sziklalépcsőn álló felett s az utána következő harmadik nemzedék már nem ismeri. Száguldva száll az idő. Elszáll a második sziklalépcső felett, százada megkoszorúzza nevét, érdemét, nagyságát márványba vési, de ugyanakkor történelmi műve megteremtőjének aranyveretes koporsójává lesz. — Száguldva száll az idő és megáll a harmadik sziklalépcső felett, hogy világító ezüstfelhőbe felszívja azoknak a nagyságoknak megmaradó nevelő és tanító értékét, kik prófétai látásukat programmá teszik s minden kornak gazdagításul adják emberi és történelmi nagyságukban kidolgozott tanításukat.

Bethlen Gábor az emberi kiválóság sziklalépcsőjén emelkedett magasba. Értékét három megmértetés állapítja meg: emberi, történelmi és prófétai nagysága.

1. Bethlen Gábor külső arcát Kilián Farkas lovasalakot ábrázoló rézmetszete örökíti meg. Szakállal övezett, kemény vonású, zacsósszemű, fejedelmi jogarát erős kézzel tartó férfi, kinek lefelé irányozott tekintetén s egész arcán komor fenség

ömlik el. Ez a fenség a határozottság, a bátorság, az erkölcsi erő, a céltudatosság, az elmélyedés és elzárkózó magányosság vonását hordozza.

A külső arcban híven tükröződik Bethlen Gábor belső arca.

Kemény János, utóda a fejedelmi székben, önéletrajzában személyes ismeretség alapján megrajzolja Bethlen Gábor lelki arcát.

„Eszes, vitéz, kegyelmes, liberális, takarékos, munkában fáradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét nem töltő; külsőképpen tekintetében oroszlán, konverzációjában nyájas, józan-életű; isteni szolgálatban nem külsőkép tettető, de buzgó, szegényeken és könyörgőkön könyörülő; egyházi rendeket tiszteletben tartó, tápláló, eklézsiákat építő, segítő, alapító; tudós emberek konverzációjában, disputációk hallgatásában gyönyörködő; az hazafiaknak atyjuk, a vitézlő rendeknek mind jó tanítójuk és mind tükörük, de édesatyjuk is.”

Ha Kemény János jellemzését kiegészítjük történelmi küzdelme mögött munkálkodó lelkének megvilágításával, akkor elének magasodik Bethlen Gábor emberi nagysága. Ebben a mindig egységes és állandóan munkálkodó lélekben rejlik nagyságának a titka.

Ez a lélek határozott és következetes céltudatosságban jelentkezik. Szükség árvaságától fejedelmi trónusáig öntudatosan vezeti életvonalát. Harcmezőn, török földön, fejedelmi udvarban, bibliotékában, írópulpitus mellett, fogadó szalában, mindig ugyanazon cél lebeg szemei előtt. Tudja, hogy mit akar. Világosan látott célját szolgálja harci kardja és sima beszéde, mosolya és szigora, kezének símogatásra puhulása és pőrölyvé keményedése, nyelvének németszóra kényszerítése és a latin konjugáció biflálása, emberekhez lehajolása és emberek feletti állásának éreztetése.

Ezek a vonások nem egy önző, számító, önmagáért dolgozó ember jellemvonásai. Bethlen Gábor lelki arcán a céltudatosság magasabb rendű vonás, rejtélye nem oldható meg ezzel a könnyen kínálkozó bírói ítélettel. Meg kell keresnünk céltudatosságának legmélyebb gyökerét.

A kérdés megoldásának keresésénél induljunk el Bethlen Gábor zászlójának szimbolikus rajzából.

A zászló jobboldalán széldagasztotta vitorlával, embererő

által hajtott gálya halad, felette csillag fénylik. A nemzet hajóját így röpti előre az isteni kegyelem s az emberi erő.

A zászló baloldalán mélyelgondolású szimbolikus rajzot látnunk, mely Bethlen Gábor hivatástudatát teljes világossággal szemlélteti. Báránynak a hátán áll a nemzet márvány-oszlopa, rajta fekszik a fejedelmi jogar, felette nap világol sugaraiban Isten nevét hordozva. A nemzet oszlopát két kinyújtott kar védelmezi: egyik kardot tart, a másik írottollat. A kardra jegyzett felírás megmondja, hogy erejét Isten tanácsából meríti.

Ez Bethlen Gábor vallomástétele hivatásáról. Fejedelmi hatalma a nemzet vállán pihen, a nemzetet karddal és kultúrával védi, minden életmunkáját Isten kegyelmébe helyezi s ebben a szolgálatban kész túrni és önmagát feláldozni.

Bethlen céltudatossága és hivatástudata tehát mélységbe bocsátja gyökérzetét: az élő Istenbe. Céltudatossága: küldetés-tudat és Isten előtt való engedelmesség. Megvan győződve arról, hogy őt Isten küldötte, reá feladatot bízott, életét történelmi szolgálat eszközévé tette.

Ez Bethlen Gábor emberi nagyságának alapja.

2. Bethlen Gábor fellép az emberi kiválóság második lépcsőfokára, kivívja magának a történelmi nagyságot.

Történelmünk azon időszakában él, midőn népünk két sas-keselyű körme között vérzik. Nyugaton a Habsburg politikai törekvésekben konkretizálódó német hatalmi érvényesülés, keleten a török hódítási aspirációja. A két irányzat ütköző vonalán áll Bethlen Gábor magyar jövőt építő, határozott nemzeti politikájával.

Történelmi nagyságához nem ér fel a szembenálló politikai* párt törökszolgálatról beszélő vádja, amint a Habsburg politika jószándékát sem érinti az, hogy vezető embereit erdélyi oldalon hazaárulóknak tartották.

Bizonyos, hogy Bethlen Gábor török orientációjában és ezen keresztül is a magyarság érdekét szolgálta. Olyan államközösségi és politikai alakulásokon dolgozott, melyek biztosítják Erdély megerősítésével a magyarság fennmaradását és megfelelő elhelyezkedését.

Jelentőségének csak szemléltető bizonyítása az, hogy Erdélyt anyagilag megerősítette, földművelését, iparát, kereskedelmét, kultúráját, valláserkölcsiségét felemelte. Történelmi

nagysága abban rejlik, hogy a magyarság várál megépítette Erdélyt, s neki a magyarság egyesítése által, nemzeti sajátos életének veszélyeztetése nélkül, igyekezett Európában méltó helyet biztosítani.

Jelentősége abban áll, hogy elődeinél öntudatosabban és-tervszerűbben kiépítette a nemzet kultúráját s azt értékes tartalommal töltötte meg.

Megérdemli, hogy történelmi nagysága előtt meghajoljon az utókor.

3. Bethlen Gábor az emberi és történelmi nagyság lépcsőfokain felérkezett az emberi értékelés ormára: a prófétai magaslatra.

Világosan látja saját küldetését, nemzetének nehéz helyzetét, étellel játszó kockázatait, sötét megpróbáltatásképpen közelgő sorsát, melynek tragikumában saját tragikumát is hordozza. De látja egyszersmind a nemzet halálba sodró bűneit s a megmaradáshoz szükséges életfeltételeit. Kemény következetességgel kiformált egyéniségén és munkáin átvilágít prófétai lelke, mely időfeletti erővel a nemzet elé vetíti saját magatartásától függő jövőjének képét.

Bethlen Gábor prófétáló tanítással szól nemzetünkhöz s hirdetett igazságai ma is életigazságok.

A nemzet önmagáért és önmaga által él. Elvész, ha elfelejti öncélúságát és megtagadja sajátosságait, mert történelmi hivatásával, a nemzetteremtő és a nemzetküldő Istennel kerül ellentétbe, midőn önmagával ellentétbe kerül. A nemzetnek önön tiszta, kiépült, elmélyült, tartalommal megtöltött eszményéért kell küzdenie. Ez történelmi hivatása.

De árva különállásával önmagát gyengíti, ha határain túl nem keres támasz-nemzeteket, melyekkel egyézősséggel, azonos érdekekkel, egybecsendülő elgondolással biztosítja életét és fejlődését. Ez a nemzet történelmi szükséglete.

Az erdélyi havasok ormáról Magyarország felé tekintő s a magyar határon túl, Európa államai felé vizsgálódó alakja kösziklába vésett prófétai tanítás: ne légy árva nemzet, hogy magyar maradhass!

A nemzet önön lényegének kifejtéséhez s történelmi hivatásának betöltéséhez kettő szükséges: kard és kultúra.

Amint kardját soha le nem csatolta, úgy a nemzet sem

csatolhatja le védelmező kardját, míg az embereken keresztül a nemzetek is eredendő bűnösségük terhelése alatt nyögnek. De tanításához fűzi azt a megállapítását is, hogy a fegyvert Isten tanácsa teszi jogossá. A nemesi rendbe felvett papok címer-tábláján egy angyal Bibliára teszi egyik kezét, a másikkal kardot tart. Kell a fegyver, de azt angyalkéz emelje s abba Isten könyvéből áramoljon erő.

A nemzetfenntartás és nemzeti életkifejtés második eszköze: a kultúra. Ez a kultúra az iskolák, a templomok Isten lelkétől áthatott szellemi világa, a tudás, a tudományosság, a civilizáció értékein kívül, a lélek, lelkület, jellem, erkölcs és hit valóságai. Ez a kultúra ember-felemelés, benső méltóság-közlés, jogkiterjesztés, hogy Ígéretes új erőkkkel gazdagodjék a nemzet. Ne legyen holttenger a nemzet! Ne tömődjenek el mélyről fakadó tisztavízű forrásai! Önmagát gazdagítja, midőn lehajol a néphez, megkeresi szellemi és erkölcsi értékeit s azokat a jövődő sánccal építőivé teszi.

A kultúrával szemben fennálló kötelesség nemcsak közösségi, hanem személyi természetű is. Ez a prófétáló tanítás az ő ajkán intellemmé válik: képzett, művelt, helyét megálló magyarokat kell nevelni, kiknek feje, szíve, akarata a helyén van, s akik minden képességükkel és egész valójukkal hajlandók a nemzetet szolgálni!

A személyhez szóló intelemhez kérdés kapcsolódik. Az iskolaépítő Bethlen Gábor megkérdezi: milyen áldozatot hozol a magyar kultúráért? Van-e alumnus gyereked, aki karod erejével s lelked tüzevel emelkedik a nemzet jövődő munkásai közé?

Bethlennek van prófétáló tanítása a nemzet egységéről is.

Ebben a tanításban egybefoglalja évtizedes küzdelmeinek leszűrt tanulságát. A nemzet máról-holnapra való életének fenntartását, vagy életkiteljesedésének szélesebb érvényesülését, avagy világtörténelmi elhelyezkedését csak akkor remélheti, ha tud egyet gondolni, egy után vágyódni, egyért imádkozni és egyakarattal cselekedni. Tanításának betűit izzóvá teszi saját tragikus tapasztalata. Lelke legragyogóbb álmait megsemmisítették a pártoskodások, a főúri és nemesi kúriák szűklátókörű politizálásai és a vallási türelmetlenség. Hajnali álomként szétfoszlott a nemzet egyesítésére irányuló törekvése. Döbbenetes valóságnak bizonyult II. Mátyásnak Ferdinánd főherceghez írt

levele: a török háború csak ürügy és mellékes, az első és főok Isten tiszteletének és az uralkodó családjának fenntartása.”

Izeni Bethlen Gábor: ha győzni akarsz, magyar népem, győzd le magadat és légy egységes!

Az egyházak egymáshoz való viszonyáról külön mond tanítást. Kötelessége a nemzetnek, hogy az egyházaknak a lélek örök jogán sarkaló lelkiismereti szabadságát biztosítsa, kötelessége az állam törvényeiben megadott vallásegyenlőségi jogok kielégítése, de azután jogos követelése az is, hogy lelki szolgálatukat hűséggel végezzék s egymásközötti békességben közösen szolgálják a nemzetet.

Bethlen Gábor prófétai tanítása nehéz történelmi időben zendül felénk s prófétálása közben távoli jelek harsonája züg.

Kis népek élethalál harcot vívnak önálló létükért, kultúrájukért, hitükért.

Feledésbe merül, hogy a kardnak csak akkor van jogosultsága, ha angyal keze nyújtja felénk s erejét az evangéliumból nyeri.

Elhomályosodik az az isteni igazság, hogy a nemzet önmagáért van s nemzeti létehez való jogát Istentől kapta. Önmagát ítéli halálra, ha önmagát megtagadja, s életét hullatja sírba, ha kezéből kiejti Isten kezét.

Elnémul az évezredes mementos igazság: az egyházak önönvérüket csorgatják s egymás testét sebzik, ha Isten szolgálása helyett egymás ellen viaskodnak. A nemzetet szegényítik, ha annak jövődjé helyett saját hatalmi érdekeiket szolgálják.

Nehéz történelmi időben Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek, a magyarság vezérének emlékét kell felidézünk, hogy lélekkel, étellel és valósággal szolgáljuk nemzetünket, melyet ő az ember, a történelmi hős és a nemzeti próféta nagyságával dicsőségesen szolgált.

Széchenyi.

Mikor nyalka huszárcapitány korában egy évi jövedelmének fejedelmi ajándékát a magyar nemzet oltárára tette s csodálatos gazdagságú lelke drága kincseivel teleszórta a nemzet parlagon heverő szellemét, néhány csendes lépéssel a nemzet vezérei sorába lépett.

Mikor önkéntes száműzetése öngyötrő életét élte s csendes magányában is szüntelenül a nemzetért dolgozott, néhány észrevétlen lépéssel a nemzet fölé került.

Mikor azután golyóvágtá kicsi ajtón lelke elröppent az örökkévalóságba, halála piros pecsétté lett élete könyvében, élete pedig halálának apológiája, akkor egy utolsó csendes lépéssel belépett a nemzet szívébe.

Ennél többet ember nem érhet el.

A nemzet igazi panteonja a nemzet szíve. A nemzet szívébe való befogadás azt jelenti, hogy a nemzet szeretetével, hálójával, büszkeségével magához öleli fiát. De egyszersmind azt is jelenti, hogy birtokába veszi egyéni értékeit, elvégzett munkáját, jövőendő célkitűzését, törekvéseit és álmait.

Széchenyi a nemzeti hivatás prófétalelkű reálpolitikusa. Benne kivilágosodik a történeti küldetés gondolata. Meglátásában értelmet nyer a nemzet évezredek múltjának száz és ezer bűne. Vitathatlan világossággal megállapítja a nemzet jövőendő programját, életfeltételeit s önmaga által megszabott sorsát. Élete és munkája középpontjában az élő nemzet áll.

Csodálatos, hogy éppen Széchenyi lesz a nemzeti hivatás, a nemzeti ideál és a reálpolitika prófétája. Idegen környezetben nevelődik. A magyar nyelv nehézségeit csak lassan tudja leküzdeni. Sokat jár idegen országokban, megismeri a művelt európai népeket s meglátja nemzetünk fölött való fölényüket. És mégis, dacára nemzetünk szegyeit és siratott elmaradottsá-

gának, nem tölti meg lelkét a művelt európai népek elfogult imádatával, vagy a nemzeti korlátok fölé helyezkedő kozmopolitizmussal. Nemzete javára lát, tanul, szégyenkezik és dolgozik. Hazaszeretetéet tudatos nemzet-szeretetnek nevezhetjük. Ez a szeretet föléje emelkedik az ősi föld szeretetének, a történelmileg kialakult ország szeretetének, az évezredes alkotmányon felépülő államközösség szeretetének. Magyar nemzetét szereti. A történelmi múltú és történelmi rendeltetésű magyar népnek ajánlja fel életét.

Megingathatlan meggyőződése szerint a magyar nemzet számára történelmi hivatást tartogat az Isten. Talán most még kifáradatlan ösfaként él az emberiség zúgó erdejében, acél karját tétlenségre köti közönye, homloka mögött még szenderegnek történelmi álmai, lehuny szemeiben ezredév zsarátnoka alatt még alusznak jövődjének új látásai. Ha azonban letépi közönyét, kiépíti nemzeti egyéniségét, felékesíti lelkét a magyar tehetség és jellem gazdagságával, akkor neve megvalósított isteni gondolat lesz a virághistória könyvében.

Ez a visszatérő, kiérlelt igazság alapvető jelentőséggel bír Széchenyi gondolat-rendszerében:

„A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni ázsiai bölcsőjében rejtőző, eddigelé sehol ki nem fejtett, seholt érettségre nem virult sajátságait. Sajátságait egy törzsfajnak, mely annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja.”

„Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen minémiségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni, kérdem, lehet-e ennél minden keservtől tisztább érzés?”

Ebből a gondolattörzsből hajt ki Széchenyi ama meggyőződése, hogy a magyar népet, melynek nyelve semmiféle szomszédja nyelvével nem rokon, *törzsök nemzetként* kell kiépíteni s minden beolvasztó politika ellen meg kell védelmezni. „Aç ilyen nemzet vagy saját lénye kifejlése által felemelkedik individuális magasságra, vagy ha elerőtlenedett, akkor sarkaiból kioldól és sírjába hanyatlik.”

A nemzet célja tehát önmagában rejlik. Dolgozza ki sajátos tehetségeit. Merüljön alá egyénisége tengermélységébe. Ismerje meg önmagát. Verejtékes önfegyelmező munkával dolgozza ki

erényeit, azután önmarcangoló kegyetlenséggel irtsa ki hibáit. Ez a lassú kettős munka eredményezi a kiművelt magyar nemzet kialakulását. Ez a nemzet történelmi programja és történelmi célja. A nemzetnek saját megtisztult inkarnációját kell adnia. Ez egyszermind az emberiség igénytámasztása a nemzettel szemben. Az emberiség célja nem az, hogy egyéniségükben elszintelenedett nemzet-egységek illeszkedjenek nagy közösségbe, hanem hogy kiépített nemzeti egyéniségek biztosítsák gazdagságát. A nemzeti sajátosságaiban kiépülő magyar nemzetre az emberiségnek szüksége van.

Széchenyi történelmi határmegyéről szemléli a nemzet hivatását. Mögötte borong a nemzeti önfelejtkezés tespedése. Előtte pirkad a nemzeti ébredés tavaszi virágzása. Körülötte csattog a politikai pártok csatázása. Ő pedig politikai pártok és irányzatok felett megállapítja örök nemzeti programként: légy az, kinek lenned kellene, önmagadat kiépítő magyar nemzet! Programjának politikuma nemes etikumhoz vezet.

Ideálpolitikájának a nemzeti egyéniségben kikristályosodó tétele realizálását a nemzeti egység gondolatában találja meg. Önmagában birt történelmi küldetését egysége segítségével valósíthatja meg a nemzet.

„Hazánk rútol el van darabolva, pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipiális alkotmányunk által”, panasolja a Világban. Természetes és jogos tagozódások támadnak a nemzet életében, de az elválasztó különbségek felett érvényesülnie kell a nemzet egyetemének. A vármegyéknek, városoknak, társadalmi osztályoknak, egyházaknak különleges céljuk és érdekeik is vannak, de mindegyiknek fel kell emelkednie a nemzet egyeteméhez s egységbe olvadva annak szolgálatába kell állítania önmagát. De éppen ebben az irányban aggodalmas tapasztalatai vannak.

A *Világban írja*: „Sok derék magyar helység, melynek lakosai oly egyenesen s karcsún nőttek fel, mint egy fiatal fenyőliget s képvonás, állás s mozgásban oly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak aránylag kis körökben egy szívet, egy testet. A keresztt, a türelem s felebaráti szeretet dicső jele, sokszor egy a menyországból kirekesztő vázzá alacsonyíttatik le s a kakas, a lelki éberség példázója, ellenséges bizodalmatlanság cégérévé díszteleníttetik. Alig van társaság, egyesület, intézet,

mely a hitvallási irigykedés ördögétől ment, már kezdetkor ne rejtene keblében a halál okát. Csak romja látszik itt-ott sokszor oly tiszta szándékból fakadt honi intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, legyen a tárgy nem születés s hitvallás, hanem tudomány s észbeli tehetség szerint szerkesztve, a siker már lehetetlen.”

A nemzeti egységhez a közös nemzeti feladatok és nemzeti aspirációk útján juthatunk el.

Széchenyi ezt az igazságot százféle változatban hirdeti. Mint ahogy a symphónia alaptémája a vonóhangszerek húrjaiból átlopózkodik a fúvós-hangszerek lágyan, vagy harsogva érvényesülő melódia vezetésébe, hol sima egyszerűségben, vagy változatos modulációkban szólal meg, míg végül az összes hangszerek teljességével diadalmasan harsogja a győzelemre vezetett alaptémát, úgy bujkál Széchenyi gondola-rendszerének keleti színgazdagságú szövevényében a nemzeti egység gondolata. Feltűnik, majd elbukik, mint a felhők alagutjában járó nap. Megismétlődik s szavak új ruhájába öltözködik, de az eszmék, ötletek, életbölcseleti tanácsok tömkelegén át diadalmas összhangba olvad. Van valami döbbenetes Széchenyi fanatikus nemzet-szerelmében. Lelke megáll a társadalmi osztályok, az egyházak, az ellentétes világnézeti ember-csoportok között s halk szóval megkérdezi: láttok-e magatok felett egyedülálló nagyot és maradandót, látjátok-e a nemzetet?

Történelmi hivatása betöltéséhez a nemzetnek anyagi és erkölcsi megerősödésre van szüksége. A nemzet anyagi ereje összefügg függetlenségének kérdésével. Koldus népnek nincs szabadsága, — mondja egy helyen. A vagyon a nemzet szabadság-templomához vezető lépcsőzet. Ezért a nemzet anyagi politikája, hitelkérdése állandó tételei a nemzeti politikának. 1832-ben egyik útirajzában feljegyezte azt a gondolatát, hogy a pénz csak látható műszere az értelmi erőnek, mely a nemzet életének mélyebb rétegében láthatatlan hatásokkal munkálkodik.

Reálpolitikájának erőteljesen hangsúlyozott sarktétele a nemzet erkölcsi értékének felépítésére vonatkozik. Ennél a pontnál pazargazdagságban bontakozik ki Széchenyi nemzeti élet-szemlélete. A nemzet lényegében uralkodóvá teszi az etikai vonásokat s szinte eltompítja annak faji és történelmi vonásait. „Egyedül az erény” biztosítja a nemzet felemelkedését. A nemzeti lét legbiztosabb támasza a „polgári erkölcs”. De az erköl-

csőt nem önálló, elszigetelt értéknek tekinti, hanem másodlagos termék-értéknek. Az első forrásérték: a vallás. Az erény és erkölcs a vallásból fejlődnek. A nemzet erkölcsi felemelkedésének nélkülözhetetlen forrása a keresztyén vallás. Ünnepeyes hitvallásos komolysággal mondja a *Hitelben*: „A keresztyén vallás zavartalan forrásán megtisztult erkölcsi jó a legegészségebb és leghosszabb életidőt ígérő alapja a nemzetiségnek.”

A politika szerteágazó problémáinak, eshetőségeinek, veszedelmeinek és sikereinek magyarázatát a nemzet és keresztyénség életkapcsolatában ismeri fel. „Az a titok, hogy miképp menthetjük meg fajtánkat a bukástól s miképp emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté: felsőbbség által, vagy sehogy sem. Az erkölcsi felsőbbség mindig s mindenütt győzött az erőszakon. Ne keressük annakokáért mentönket sehol és egyebütt, mint saját vagy inkább személyes erényeinkben s lelki felsőbbségünkben, személyes tulajdonainkban, mert nemzetnek erénye s felsőbbsege csak annyiban van, amennyiben lehető legfőbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiulag és szep-lőtlen”.

Az egyik akadémia beszédben hívő fanatizmussal így kiált fel: „Hacsak egymillióból áll is egy nemzet, de van értelmi súlya, polgári erénye, tudománya, életbölcseége, nem képvisel-e több olvasztói varázst, mint egy negyven-ötvenmilliót számláló, de tudatlan, műveletlen, erkölcstelen nemzet. Tehát olvasztói felsőbbséggel kell bírni, ezt pedig csak szellemi felsőbbség és felsőbbseges erkölcs biztosíthatják.”

Ezek az erkölcsi igazságok növelik a magyar nemzet fenn-tartó értékeit. De az embereknek ezekhez a fenntartó igazsá-gokhoz kell nevelődniök. A magyar férfiak csak ezen igazságok elfogadásával és alkalmazásával lehetnek a nemzet igazi fiai. Magyar édesanyák és leányok ezen igazságok erejében lesznek a nemzet életének megmentői. Nemzetépítő munkára hívja a hon leányait, hogy valamint Spárta anyái, fiaikat az érdem és erény mezejére vezették, úgy neveljék ők is fiaikat bátrakká, igazságszeretőkké, férfiakká.

Széchenyi politikájában jelentőséget nyer a nemzet lelki-ismerete. Bármiképpen gondolkodott is az ember magánéleti szabadságáról, nemzeti közösségében való életét szigorú kö-vetkezetességgel bírálja el. Figyelőszemmel vizsgálja a nem-zet közéletét. Mérlegeli helyzetét, viszonyainak kialakulását,

valóságait és eshetőségeit. Megkeresi közjogi, gazdasági, kulturális és politikai életében a nemzet történelmi hivatását akadályozó vagy előmozdító tényezőket. Az ítélet serpenyőjére veti a nemzet nagy és kicsi tagjait, férfiakat és asszonyokat, politikusokat és politikától távolállókat, társadalmi osztályokat és embercsoportokat. A nemzeti lelkiismeret ítélkezését bírói szigorral végzi. Prédikátori intéssel tanít. A filozófus logikus okfejtésével magyaráz. Krisztus elhívott szolgájának apostoli buzgalomával lelkesít és tüzet gyújt. Azután prófétai haraggal korbácsot ragad és fájdalmas zokogás közt vérig korbácsolja önön nemzetét. Benne a nemzeti lelkiismeret teljessége és sokféle funkciója testesül meg.

A nemzeti lelkiismeret ítélkezését alkalmazza saját magával szemben is. Politikai, közéleti, államférfiúi tevékenységét a kötelesség és felelősség ellenőrzése alá helyezi.

A *Kelet népében* írja önmagáról: „Annyit mondhatok, hogy semmit sem tettem rögtönzéseképp, vagy pillanatnyi felhevülés következtében. De minden lépteim, minden tetteim egy előre kiszámított, messzeható tervnek szüleményei. Vérem meggondolatlanul s kitűzött elveimmel ellenkezőleg soha el nem ragadott, mert nem szenvedelemből léptem a nyilvános élet mezejére, de kötelesség utáni elszántságból.” Öntudatosság és céltudatosság vezetik működésében. Előre kidolgozza nemzeti munkaprogramját s minden erejét annak megvalósítására áldozza. Sok bizonyító adattal igazolhatjuk ezt a megállapítást.

Külföldön jártában, 1815-ben, ezeket a szavakat jegyzi naplójába: A legkisebb tökéletesség meglegedettséget ad, mert közelebb jutunk a lehetőséghez, hogy szolgáljunk annak az országnak, amely bennünket szült és annak a népnek, amelyet szeretünk.”

1826-ban imádságba önti elhatározását s munkaprogramja megvalósítására Isten erejét kéri:

„Mindenható Isten, hallgasd meg mindennapi, minden órai imámat. Töltsd be szívemet angyali tiszta szeretettel, Irántad, hazám, embertársaim és honfitársaim iránt. Világosíts fel engem egy Cherub lángszellemével, erős eszével; engedj a jövőbe pillantanom s megkülönböztetni a jónak magvát a gonosztól. Add tudtomra, mit tegyek s miként kezdjem, hogy neked egykor a reám bízott tőkéről beszámolhassak. Gondolkodni akarok és dolgozni éjjel-nappal, egész életemen át. Segítsd sikerre azt,

ami jó, tipord el csirájában azt, aminek rossz gyümölcse lehetne. Nyújtsd segélyedet, hogy minden indulatot elnyomjak magamban. Engedd, hogy igazi lelki alázattal tekintsek mindent a világon s úgy fogjak akármire. Azt az angyalt pedig, akitől világhosszot nyerek, engedd élni békében és csendes boldogságban. Egész imám pedig ne csak szóval legyen elmondva, hanem tetteimben nyilvánuljon s legyen szüntelen az éghez bocsátva.”

A lelkiismeret fényénél kibontakozó nemzeti politika Istennel való állandó közösségből származik. Isten adja meg a nemzet történelmi célját, Isten ad annak megközelítésére erőt és Istennek tartozik az ember és a nemzet felelősséggel.

Lelkiismerete elkíséri közéleti pályáján. Elhatározásaiban és kötelességei elvállalásában lelkiismeretének van döntő szava. Önérdek, kényelem és hatalomvágy elnémulnak lelkiismerete előtt. Lelkiismeretének szava meggyőződésénél is erősebb. Meggyőződése egy ideig visszatartja a miniszteri tárca elfogadásától, mert tudja, hogy minisztertársainak politikai felfogása eltér az övétől s a politikai átalakulás ütemét és ritmusát nem ő fogja megállapítani. Végül mégis elvállalja a miniszterséget, mert lelkiismerete erre kényszeríti. Ez időben feljegyzett naplójában rettetes belső harc kivételét látjuk. Egyéni meggyőződése viaskodik lelkiismeretével. A kialakulást látó ember harcol az Isten parancsát teljesítő emberrel.

Ebből az összeütközésből fejlődik Széchenyi tragikumája. Prófétai lelkével látja a katasztrófa sötét felhőinek tornyosodását a nemzet felett. Az ország járművét emberek helyett izzó szenvedélyek ragadják magukkal. Tüzet fújó, véres habot szóró táltosok száguldanak vele a világhistoria portól felhőző országútján. Bizonytalan jövőbe rohannak s viszik magukkal a magyar alkotmányt, a magyar jövőt, magát a magyar nemzetet. Erő, fegyelem, mérséklet eltűnnek, szenvedély, erőszak mámoros örvényezés válnak úrrá. A nemzet lába alatt megindul a föld. Fejek felett haragvó ég vak éjszakája sötétedik. Széchenyi közelgő örületének tüzében véres mezőn heverő holttesteket lát s lelke megtörik nemzete megásott sírjánál.

Még a miniszteri székben ül, mikor ezeket a szavakat jegyzi naplójába: „Mindennek én vagyok az oka! Világosan látom magam előtt a magyarság minden életelemének teljes

felbomlását s lelkiismeretem azt súgja fülembe, hogy minden csepp vér, mely folyni fog, tereád esik vissza.”

A katasztrófa bekövetkeztekor, 1849 március 14-én, ezekbe a szavakba önti lelke tragikus összeomlását: „Én, Széchenyi István, a legnyomorultabb teremtmény vagyok, ki valaha lélegzett, jól tudom, hogy lelkiismeretem örökké gyötörni fog a poklok minden kínjával!”

Széchenyi a lelkiismeret tragikus hőse. Csodálatos erejű, megrázó történelmi példája a nemzetért való felelősségnek. Tehetséget, időt, vagyont áldoz. A tudós és lángész ihletését és emberi alkotásait ajándékozza nemzetének. Mikor azután az alkotás irányítása kiesik kezéből s az események történelmi következményeitől nem képes népét megvédelmezni, nemzetéért való felelősségének súlya alatt összetörik. Lelkére ráborul a sötétség árnya.

Jelleme, életiránya és életbölcselete az erkölcsi törvényhez való kötöttsége s az Istennel szemben fennálló gyermeki szabadsága szerint alakul ki. Igazságok jutalmat nem váró szolgájává teszi önmagát. Élő hatalomnak érzi az Istent, kivel személyes lelki- és életközösséget teremt. A római katolikus egyháznak hű gyermeke, de megérti és becsüli a többi egyházak munkáját is. Szava szerint: „a keresztyénség tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes vagyok és pedig nemcsak szóval, hanem tettel is.” Az egyházak egyenjogúságáért harcol. De keble vágyát csak az elégíti ki, ha „a reciprocitás nemcsak szín, hanem lényeg szerint is” megvalósul.

Életbölcseletén előmlik lelkiismeretének és felelősségtudatának a fénye. Igazságait „szíve vérével szerzi meg”. Önismerettel kezdi, mert ez minden élettudomány kezdete és Isten szeretetével végzi, mert ez a kiteljesedő életvalóság tartalma. Életkeretét kötelességteljesítéssel tölti meg, nemzetét s embertársait szolgálja. A szerencsét nem keresi. Ellenben a lélek belső csendjét és megelégedettségét áldásnak és jutalomnak tekinti. Istenbe vetett hite Istentől kapott és viaskodással kivívott erkölcsi tulajdon. Vallásos hitének őszinteségét nem csorbítja életének tragikus befejezése. Feldúlt idegállapotában is hitt Istenben s hitt nemzete küldetésében. A nemzetet a történelem élő organizmusának tekintette, melyet magyar álmok, magyar vágyak és magyar küldetés tesznek valósággá. Megpróbáltatások ideig-óráig összetörhetik, kedvezőtlen történelmi fordú-

lat megszagghatja az anyaföldet, koldussá teheti, megalázhathatja s gyalázatba döntheti magát a nemzetet, mindez nem jelent történelmi küldetésének elvesztését s éppen azért nem jelentheti a nemzet lét jogába vetett hitünk megrendülését, „Magunkban a hiba — mondja a Stádiumban, — de magunkban a feltámadási erő is!” Nem romok fölött kesergő, hitevesztett, összetört filozófus, hanem szálfegyenes, acélból kovácsolt örök próféta-ember. Büszke tartásban nézi a lábai előtt gomolygó viharfelhőt s eltekint a szétdöntött ország apokaliptikus képei fölött. A hit tüzeiben égő szemével a messze magyar jövődőt látja. Megtelik lelke csodás látomással. Magyar sajátosságaiban, nemzeti egyéniségében kiépült nemzetét látja, megerősödvé erkölcsi értékeivel, felemeltetve szellemi felsőbbségének erejével. Jövődő nemzetét látja saját fénykörében ragyogva, önmagával az emberiséget gazdagítva. Így lesz Széchenyi minden idők magyar hitének prófétája.

Történelmi nagysága elvégzett történelmi értékű munkájában, hatása pedig abban rejlik, hogy nemzetünk történeti hivatásának inkarnációját s lelkiismeretének megszólaltatóját látjuk benne. Próféta lelkéből állandóan zeng felénk a nemzet jövődő kötelességeire vonatkozó intelem és a nemzetért való felelősség-prédikációja. Intelme végigszáll az egész magyar földön s nemzet-szeretetre tanít.

Mindenkinek mondja: — csak a kötelesség emelheti fel a nemzetet! Ne keressük mentőnket sehol, mint személyes érenyeinkben s lelki felsőbbségünkben!

Főuraknak és gazdagoknak mondja: — minél magasabb a születés s több a vagyon, annál nagyobb a felelősség és kötelesség!

Az élet szürke napszámósaiknak mondja: — a legkisebbnek is nagy és sok kötelessége van!

Államférfiaknak izeni: — a hazafiúi kötelesség és erkölcsi bátorság a politika legdrágább kincse!

Vetélkedő társadalmi osztályoknak és politikai pártoknak mondja: — mindenki annyit tegyen a hazáért, amennyit tenni tud s aki becsületesebben, elszántabban járja utolsó lehelleltig a hazafiság pályáját, az legyen győztes, diadalmas!

A különböző templomokban imádkozóknak mondja: — ha magyar magyart gyűlöl, magyar magyart üldöz, akkor nemcsak

nem virul fel felettünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes!

Izeni a csüggedő kishitűeknek, a reményvesztett ravatalozóknak: — hiába gondolják sokan, hogy Magyarország volt, én szeretem hinni, hogy lesz! Merjünk nagyok lenni!

A hűséges Thierry néhány hónappal Széchenyi halála után, 1860 június 10-én, jelentette a császárnak, hogy Pozsony városában sajtószerű módon tüntettek a legnagyobb magyar mellett. A pozsonyi tanulóifjúság a városmelletti erdőségben kikeresett egy kedves tisztást. Azután köveket hordtak össze s magas piramist építettek belőlük. Nevet nem jegyeztek rá, hanem csak Széchenyi halála napját: 1860 április 8.

Ez a nemzet Széchenyi emlékének szimbolikus képe. Nem hivalkodó büszke oszlop, hanem egyes emberek által összehordott építőkö. Nem holt kövekből, hanem élő kövekből megépült alkotás. A nemzet minden tagja elhozza élete építőkövét s együttesen megépítik az égfelé mutató piramist. Széchenyi próféta hite benne a világító láng. Magyar szívek és magyar életek erkölcsi értéke az időálló kőfal. Nemzeti küldetésünk és értékünk fehér homloka a világító fény.

Söderblom Nathan.

A svéd evangélikus egyház volt érsek-püspökének, Söderblomnak egyénisége és jelentősége egymásba futó vonalakból tevődik össze, mint ahogy a piramis alapélei és oldalélei is a csúcpontért vannak és benne egyesülnek. Mint tudós, a vallásfilozófia problémáit lélektani alapon kutatja s Luther vallási egyéniségének művészi elemzésével megállapítja az evangélikus vallássosság típusát. Igehirdetésében egyesíti a komoly büntudatot az isteni kegyelem boldogító derűjével és életvalósággá teszi vallási életideálját. Nem elégszik meg egyháza kormányzásával, külső és belső erősítésével, hanem az egyházak találkozó lelki pontját keresi s egyetemes lelki katolicitást prófétál. Szellemi nagyságának és érsek-püspöki méltóságának fényében ugyanazt a lélektől megneemesített követelést igyekszik érvényesíteni egy nagy világpolitika szövevényében és a nemzetek testvéri szolidaritásának vallási alapjait és lelki feltételeit munkálja.

Söderblom sokfelé ágazó működésének és egyéniségének vonalai a piramis csúcpontjában futnak össze. Egészséges természetéből megépített s következetes céltudatossággal kifejlesztett élete hatalmas dimenziókban bontakozik ki előttünk. A világ protestantizmusa méltán látja benne prófétalelkű, nagy szervező erővel megáldott lelki vezérét, ki világpolitikai vonatkozásban is a legelső vezéregyéniségek sorába tartozott.

1. Életrajzi adatai nem annyira felfelé vezető lépcsőfokok, mint inkább keskenyre vágott ablakocskák, melyek lelki fejlődése titkába és egyénisége rejtekébe engednek bepillantást.

Lars Olaf Nathan Söderblom 1866 január 15-én született Svédországban, a trónői paróchián. A papi otthon áldott szelleme ölelte körül. Édesanyja meleg szeretetén nevelődött s gyermekleikébe édesatyja komoly papi egyénisége húzta az egész életére kiható, elhatározó jellemvonásokat. A gondos-

kode gyengéd szeretet s a határozott életfelfogás keménysége formálgatták lelkét. Már gyermekkorában emlékezetébe vésődött annak a komoly tekintetű papiembernek alakja, ki nemcsak családja, hanem a távoli majorok népe s az egész vidék számára Isten határozott szavú, kemény akaratú szolgáját jelentette.

Férfikorában is elemlegeti, hogy a szülői házban a legnagyobb csudáról, a kereszt csudájáról és a szenvedés misztériumáról beszélt az édesatyja és az otthon falai között szenténekek akkordjai zendültek. Férfikorában is megcsendülnek lelkében az otthoni benyomások felejthetetlen melódiái.

Mikor édesatyja 1883-ban Norralába kerül főlelkésznek, akkor ő átlépi az upsalai főiskola küszöbét. Élénk képzeletű, tudásra és benyomásokra szomjas fiatalember. Komoly és vidám egyszerre, a dolgozásban és szórakozásban egyformán megbízható. Művészi tehetségei vannak s azokat teológiai és filozófiai stúdiiumai között sem hanyagolja el. Esztétikai tanulmányokat folytat, szívesen rajzol és muzsikál. Így azután szemléletei a természeti és lelki világban kieleződnek, benyomásai mélyülnek és gazdagodnak s gondolkodását ezüsfátyolként bevonja a művészi lélek kisugárzó fénye, mely formaérzéken, hangulaton, stíluson kívül szempontgazdagságot és mélyebb meglátást is jelent számára.

1893 március 5-én avatja lelkésszé Biling Gottfried püspök.

Rövid ideig tartó kórházi lelkészi szolgálat után Parisba kerül a svéd követséghez lelkésznek s ugyanakkor a svéd hajós-nép lelkipásztori szolgálatát is ellátja. 1901-ig marad Parisban.

Párisi tartózkodása szélessugarú horizontot tár fel előtte, mely még jobban elmélyül annak következtében, hogy 1896—98-ban beható vallástörténeti és lélektani tanulmányokat végez. Művészcsaládból nősül. Tudósok, költők, írók és művészek találkozó helyévé válik háza s Paris szellemi előkelőinek körében él. 1901-ben megszerzi a teológiai doktorságot, búcsút int Parisnak s elfoglalja az upsalai egyetemen a vallásbölcseleti és vallástörténeti tanszéket.

Upsalai tanári munkája mellett folytatja igehirdető munkáját is. Elfogadja a történeti veretű upsalai Szentháromság templom lelkészi állását s prédikációival csakhamar tekintélyes gyülekezetet vonz maga köré.

1912-ben a lipcsei egyetem hívja meg tanáranak. Mivel a szemeszterek beosztása ezt lehetővé tette, megtartotta upsalai katedráját is.

1914-ben királya a svéd egyház érsekévé nevezi ki. A 48 éves Söderblom ismét ott térdel az ősi templom boltívei alatt. Az oltárnál annak a Biling püspöknek szava zendül meg, aki 21 évvel ezelőtt őt lelkésszé avatta. „Az Úr arra tekint — mondja az ősz püspök —, ami személyiségünk legmélyén fekszik, a szív elrejtett emberére. Gazdag tehetség, zsenialitás, éleselméjűség, akaraterő, bölcsesség és más képességek csupán nyers anyagok, melyekből Isten országa szolgálatába valami nagy és szép származhatik, de nem több ennél. Lehet-e belőlük valami nagyot teremteni, attól függ, hogy nincsen-e hamisság bennünk.”

Ezzel az áldással összeölelkezik Söderblom édesatyjának a halálos ágyon elmondott intése: „Ne uralkodóként állj a gyülekezet felett, hanem mint segítő és jóbarát. Az evangélikus püspök ne álljon a hierarchia glóriájában, sem a bürokratizmus szorgoskodásában, sem a misztérium papi köntösében, hanem szolgálja egyházát és szerezzen jóbarátokat gyülekezetének.”

1923-ban Amerikába utazik, hogy ott egyházi kapcsolatait kiépítse s az ottani svéd gyülekezeteket meglátogassa. Bemomásairól értékes könyvekben ad számot.

De egyházkormányzati működése nem gátolja eddigi munkájában. Folytatja kedvelt stúdiumait. Egymásután jelennek meg vallásbölcseleti és teológiai tanulmányai. Mind szélesebb sugárúvá teszi az egyházak lelki szövetségének megteremtésére vonatkozó tervét.

Kiválóan értékes tudományos munkálkodása s világtörténeti elindulást jelentő egyházpolitikai működése az egész világ elismerését biztosította számára.

A teológiai tiszteleti doktori címmel ékesíti fel a genfi, a kristiániai, a saint andrewsi, glasgowi, a greifswaldi egyetem.

A pécsi Erzsébet-tudományegyetem Sopronban működő ev. teol. fakultása szintén tiszteleti doktorává fogadta Söderblomot. A doktori diplomát a Kopenhágában tartott evangélikus világgyűlés alkalmával Dr. Pröhle Károly prodékán adta át, ki köszönő szavaiban a magyar nemzet és a magyar evangélikus egyházak iránt érzett meleg rokonszenvének adott kifejezést.

Filozófiai tiszteleti doktorsággal ajándékozza meg az upsa-

lai, greifswaldi, bonni és dublini egyetem. Jogi tiszteleti doktorsággal a berlini és oxfordi egyetem. Orvosi tiszteleti doktorsággal a greifswaldi egyetem. A bécsi és Halle-wittenbergi egyetem tiszteleti tagjává választja. Saját hazájában egészen kivételes megbecsülésben részesül. Második elnöke a stockholmi zeneakadémiának, a svéd akadémia 18 tagja közé is beválasztották. A világházi egyházi szervezet vezetői sorában tisztes helyet tölt be s azokat valóban betölti. 1930-ban ő volt a Nobel-díj egyik nyertese.

2. Söderblom az egyház és nemzet építésére vonatkozó elgondolásában teljesen vallásos alapra helyezkedik. Számára az egyén és közösség összes problémái a vallásban nyernek megoldást.

Párisi tartózkodása idején megismerkedik a katolikus modernizmussal s belemélyed a problémába. Tanulmányában azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy nem kizárólagosan katolikus, hanem egyetemes szellemi mozgalomról van szó. A modernizmusban a lelki válság megnyilatkozását látja, mely az evangélikus egyház szükségletét is jelenti, mert minden embernek le kell számolnia saját lelki problémájával.

Lelki fejlődése egybeesik a svéd egyház lelki újjáéledésével. A régi orthodox vallási típus kielégítetlenül hagyja lelkét. Belemélyed a történeti Luther tanulmányozásába s megérkezik a lelki Lutherben elevenné váló evangélikus vallási típushoz.

A modern ember előtt feltárja a személyes életfilozófiában s a modern kultúra-rendszerben jelentkező veszedelmet, mely dacára minden látszólagos értékének, megtorpan a bűn problémája előtt s megoldatlanul hagyja az ember lelki életének legnehezebb kérdéseit. Az ember lelki igénye csupán Istenhez való közvetlen viszonyán épülhet fel. Ennek lehetősége Isten ígéjében van biztosítva. Az ember vallásossága pedig csak akkor épülhet ki, ha osztatlanul átadja szívét Istennek s hite által szabad és új emberré lesz. A hit teszi szabaddá és a hit teszi Isten gyermekévé. A hit válik benne új teremtő-erővé és teszi őt új teremtménnyé. Nem vár utasításokat és nem szorul példákra. Istenbe vetett hite neki mindenre elegendő. Ha a fa a hit által jó, akkor annak gyümölcse is jó. Csak engedje az ember, hogy életfája szabadon teremje meg gyümölcseit. Nem érdemes a fára mesterséges gyümölcsöket kötözgetni csak azért, hogy a fa ágait ily módon feldíszítsuk.

Az ember azonban ezt a vallásos életet csak önfegyelmesséssel és lelki neveléssel építheti ki. Épességgel nem felesleges tehát az aszkézis és iskolázás, de ezek a vallásos élet fenntartása szempontjából csak annyit érnek, amennyi őszinteséget fejzenek ki.

Egyik munkájában megvilágítja a hit jelentőségét s a vízmagasság-mérő hasonlatát használja fel erre a célra. „A vízmagasság-mérő legfelső fokán van a római keresztyénség,, amely mindent hisz. Azután alább következnek azok a jelek, melyek a hit kisebb mértékét jelzik. De a legmagasabb vonal mellett, egyszerre a római vonal alatt következik a lutheránizmus. Az alatt pedig a kálvinizmus. De tévedésnek kell tartanunk a hit illetén megítélését, mert ilyenmódon elsikkad a hit igazi lényege. Nekünk a legmagasabb vonalat kell megtartanunk és elérnünk. Különben is, ha különböző egyházak hitét össze akarjuk hasonlítani, akkor azt nem eszközölhetjük magasságmérővel, hanem a különböző közösségeket az ő különböző kegyelmi ajándékaival együtt kell egymás mellé állítanunk.

Képzeljünk el egy folyadékkal telt edényt. Háromféleképpen növekedhetik az edény tartalma. Ha az edényt felül lezárjuk s alulról nyomással mind több vizet bocsátunk bele, akkor a víz mennyisége növekedik. A vallási életben ez a növekedés akkor áll elő, ha a lelket megtöltjük hitcikkekkel, vallási igazságokkal és tantételekkel. De a víz emelkedhetik az edényben olyképen is, hogy azt melegítjük. Ugyanakkor azonban a folyadék hígabbá válik. Így a hit hangulata akarat-megerőltetéssel emelhető. Azonban tévedés lenne azt gondolni, hogy a hit egy erős affektus, amelyet az ember maga termel ki magából. A hit növelésének harmadik módusa az igazi. Szabaddá kell tennünk az edény tetejét, hogy az megtelhessék égből aláhulló esővízzel. Ilyenkor a tartalommutató-szám az ember tevékenysége nélkül szökken magasba. Ez a hit evangélikus értelme. Mi semmik vagyunk, csupán rossz tartalommal megtöltött, avagy üresen álló edények. De ha bizodalunk kezeit Isten felé tárjuk, úgy Ő a Krisztus által megtölti hittel lelkünket.

Vallásos életszemlélete határozott lutheri vonásokat mutat. Sokszor hangsúlyozza Luther átalakító hatását s többször bizonyosságot tesz nagy jelentőségéről. Egyik beszédében például így szól: „Hálával magasztaljuk és dicsérjük Istent azért a kegyelemért, hogy Luther Mártont prófétául küldötte s a Krisz-

tus által szerzett váltságot minden eddiginél világosabban újból kijelentette általa. Alig múlt el lelkésszé avattatásom óta egyetlen egy hét, hogy Istennek hálát ne adtam volna azért, hogy Luther lelkivilágában szülehettem meg és abban nevelkedhettem. Mert ő az Újtestamentom óta Krisztus egyházának legnagyobb evangélistája. Ha közülünk sokan ugyanezt érzik, akkor ez nem túlértékelést, hanem inkább nagy felelősségérzetet és alázatosságot jelent.”

Vallási egyéniségének erőteljes lutheri karaktere nem gyengíti az egyetemes keresztyénségbe kapcsoló meggyőződését. Ez a felekezeti határok fölé emelkedő felfogása majdnem minden munkájában kifejezésre jut.

Mikor Sundar Singh csodálatos egyénisége foglalkoztatja az egész világot. Heiler Frigyes: Próféta vagy csaló? című munkájához előszót ír. Megnyilatkozásának értékét és érdekességét növeli, hogy Sundar Singhet személyesen ismerte s házában vendégül látta. Söderblom szerint Sundar Singhnek az a fő baja, hogy nem katolikus, mert a katolikus egyház nem engedi meg, hogy rajta kívül csodálatos, szent egyéniség legyen valaki. Pedig — itt éleződik ki Söderblom meggyőződése — „Isten előtt nincs felekezet, hanem csak szív és élet. Hála Isten, örülhetünk az ember szívében megadott isteni ajándékoknak és csodáknak a nélkül, hogy megkérdeznénk, vajjon az egyház melyik részéhez tartozik az illető?” Elmondja azután Hauk egyháztörténész kis történetét, melyben a róm. kat. vallású paraszt egy nyári vasárnap reggelén így szólt hozzá: „Itt az országúton evangélikusok vagy katolikusok vagyunk, de az égben csak keresztyének lehetünk.”

Söderblom vallási rendszerében a felekezeti karakter egyesül az egyetemes keresztyén felfogással.

3. A kidolgozott vallási egyéniséget és az egyház isteni lélekkel megtöltött munkáját érvényesíti a társadalom és a szociális problémák megoldásánál. Szerinte az egyes embernek és egyházaknak közös feladatát képezi, hogy a vallásban rejlő erővel megszépítse a társadalom lelki arcát.

Ez a munka is lelki munka. Az egyéniség természetes kisugárzása. Elsősorban a szívnek dolga, mely saját életének elhatározó szempontjait alkalmazza a társadalom életére. Kényszer korbácsával, törvényes rendelkezések szigorával nem oldható meg ez a kérdéskomplexum, hanem csupán a vallásosság

teljességével. De viszont vigyázzon az egyház, nehogy a vallás célszerű felhasználhatósága kedvéért elveszítse annak eschatologikus vonásait. Vesztéssé válna mindegyik: a vallás elveszíténé lényegének nélkülözhetetlen alkotó elemét, a szociális munka pedig élet-idegét. Valószínű, hogy a vallás és szociális munka egybekapcsoltsága a dolgozást lassúbb üteművé teszi, de viszont megmenti a szociális munka lelkét s megakadályozza annak lélektelen technikává száradását.

Söderblom a társadalmi munka alapelveinek megállapítása mellett nagy súlyt helyez a szociális lélek nevelésére is. Prédikációiban és előadásaiban megrázó erővel lép elénk eme öntudatos törekvése. Példaképen utalok az irgalmas samaritanus modern feldolgozására, mely szociális lelkületének s a szociális szeretet universitásának illusztrációja is lehet.

Az irgalmas samaritanus történetét a mai viszonyokra alkalmazva mondja el. Berlinben így alkalmazná a történetet: Kíéhezett, magával tehetetlen, nyomorgó emberek ezrével vannak mindenütt. Egy jóltáplált német hadiszállító, ki a legdrágább szállodában fényűzően él, rövid híradást olvas az újságban egy szegény szellemi munkásról, aki családjával együtt belepusztul a nélkülözésbe. Gondolja magában: sokezer ilyen szegény van. Ha egyen segítek, mi tesztek a többivel? Nem érdemes segíteni! Meghallja a panaszkialtást egy német földbirtokos is, de nem tesz semmit sem. Azt gondolja magában: Igaz ugyan, hogy a középosztály éhhalálra van ítélve, de a semleges államokból és Amerikából úgy is kapnak segílyt! Tudomást szerez az esetről egy francia tiszt és segít a szegény családon.

A samaritanusról szóló példázatot — folytatja Söderblom — Parisban így mondanám el: Egy francia fekszik aléltan Paris utcáján. Arrafelé siet egy nemzetgyűlési képviselő. Látja az embert, szeretne segíteni rajta, de nincsen hozzá ideje. Sietnie kell a parlamentbe, hogy a kormány mellett, vagy ellene szavazzon. Arrafelé robog autóján egy előkelő úriasszony. Rátekint a szegény franciára és tovább megy. Nincsen ideje, mert egy jótékonyági gyűlésre kell sietnie s üzletzárás előtt szabójánál ruhát is kell próbálnia. És arra jön egy német munkás és segít a szegény emberen.

A szociális kötelességek megoldása tehát a lélek vallásosságában van elrejtve. Vallásosság nélkül is megoldhatjuk a szo-

cilás feladatok egyrészét, de az elsietett megoldás rosszabb a probléma érintetlenül hagyásánál. Az igazi megoldáshoz lélek kell, ezt pedig csak a vallásosságban gyökerező szeretet, testvériség és felelősségérzet adhatja meg.

4. Söderblom gondolatrendszerében teljes mértékben értékeli a nemzeteket s Isten által kijelölt történelmi hivatásukat nemzeti egyéniségük kiépítésében ismeri fel. Isten világépítő programjának munkaeszközüvé kell válniok. Ennek a történelmi hivatásnak betöltése s a nemzetekre váró munka elvégzése minden nép számára kötelességet és felelősséget jelent.

Tagadhatatlan azonban, hogy ez a történelmi küldetés a legtöbb nemzet számára a nacionalizmus fogalmában ölt testet. A nacionalizmus gondolata világhatalommá lett. Az ember és nemzet életére gyakorolt kedvező hatását nem tagadhatjuk. Összegyűjti az erőket, gazdagítja az érzésvilágot. Magasabbra emeli és kitágítja a kisebb közösségek látókörét. Jellemeket kovácsol s azokat magasabb érdekek szolgálatába állítja. De épen oly kevéssé zárkozhatunk el a nacionalizmus hátrányos következményei elől. Söderblom kifejezése szerint: minden nemzet a maga nemzeti istenét imádja. A németek valószínűleg a Wallehallában helyezik el Istenüket. A franciák Istene a köztársaság és a zászló. Az angoloké a világimpérium. Kérdés azonban, hogy ezek az istenek a Golgothán laknak-e?

Az egyoldalú nacionalizmus kedvezőtlenül befolyásolja a nemzetek értékelését. Az erkölcsi, kulturális, történelmi érték helyett a háború esetén képviselt hatalmi erő adja meg a döntő értéket. Megállapítása illusztrálásaképpen a török nép példájára és egy japán nyilatkozatra hivatkozik. A török nemzetet számba se vették mindaddig, míg a világháborúban harcrakész hadsereget nem állított a küzdőterre. Mikor azután halál, vér, könny és pusztulás bizonyosságot tett hatalmi erejéről, akkor a népek tanácsában egyenjogú félnek ismerték el. Idézi a japán követnek Londonban, a világháború előtt mondott nyilatkozatát: a nyugati országoktól eltanultuk a tudomány technikáját, eredményesen versenyeztünk velük az orvosi műtétekben és az iparban, de azért barbároknak tartottak minket. Azóta, hogy Oroszországgal viselt háborúnkban több tízezer orosz agyonlőttünk, elismernek minket erkölcsi alapon álló államnak s méltónak tartanak minket arra, hogy helyünk és szavunk legyen a nyugati államok között.

A nacionalizmus politikai egyoldalúsága így válik a nemzet értékének helytelen mérővesszőjévé.

Ez az egyoldalúság az élet brutalizálását vonja maga után. Söderblom szerint ezt különösen a legyőzött népeknél láthatjuk. Egész Középeurópában elpusztul a középosztály. A szellemi kultúra és magasabb erkölcsi tradíciók tartóoszlopai elvesznek. Megsemmisülnek emberek, közösségek és munkafeladatok. Mint valami óriási tank, keresztülgázol a társadalom és állam életén az öncélúság gondolata és legázol minden útjába esőt.

Ez az egyoldalúság hamis mértéket alkalmaz más nemzettel szemben s elfogulttá tesz önmagunkkal szemben. Söderblom az ószövetségi próféták szent szenvedélyével ostromozza a győző és legyőzött nemzeteket s komoly bűnbocsánatot követel mind-egyiktől. Lehetetlenség kivonni lelkünket ezeknek a megrázó beszédeknek hatása alól. A farizeizmusban látja a nemzetek legnagyobb veszedelmét. Önvizsgálatot követel. Tekintse meg a győző a legyőzött helyzetét és kérdezze meg önmagától, hogy hasonló viszonyok és kísértések között ő hogyan cselekednék. Ha komolyan megvizsgáljuk magunkat, akkor mellünkre kell ütnünk, mert nincsen mivel dicsekednünk. Hagyja ott minden nép a gonoszság útját. Ne uralkodjék felette a világ gazdagsága. Mammon, hatalomvágy, avagy bármely néven nevezett bálvány szolgálata nyugodtabb időben lehet olyan is, hogy azt csak kevés szem tudja megkülönböztetni az igazságtól. De most egész Európának látnia kell, hogy hova jut, ha a világ hatalmassága vesz erőt felette.

Azon meggyőződésre jut, hogy a megingott világon csak az államok feletti jogi szervezet, a népszövetség segíthet. Amerikai utazásáról szóló könyvében kijelenti azonban, hogy a népszövetség nem ragyog felénk a nagy sötétségben azzal a világgossággal, amelyet ez a fenséges eszme megérdemelne. A népszövetség álom volt, de megvalósulása helyett csalódást okozott. Határozottan kijelenti, hogy a népszövetségben rejlő fenséges gondolatot csak az egyház mentheti meg.

Három nagy nemzet találkozásában látja a béke biztosítását. Németország a munka, a gondolkozás, az álom és a passiózene népe. Franciaország a stílus, az ízlés, a fény és az acélkemény energia népe. Az angol a világhatalom, a realizmus, a kormányzati művészet, a miszticizmus, az előkelő ember-típus

népe. Ha ez a három megértené egymást, akkor a világ békesége biztosítva lenne.

De nem szabad a békességet megfosztani igazi értelmétől. A béke erkölcsi alkalom és erkölcsi próba. Ameddig a békét az általa nyújtott anyagi előnyök szerint vizsgáljuk, addig a békemunka kilátástalan. A béke-szeretet akkor válik erkölcsi cselekedetté, ha azt nem a fájdalomtól és nehézségektől való szabadulás vágya vezeti, hanem hajlandó áldozatok között is jót létrehozni. Aki gyávaságból akarja a békét, az nem találja meg az igazi békét. Aki azt gondolja: nem érdemes érte áldozni, úgy sem tudom keresztülvinni, az önmaga mondott felette ítéletet. Ebből a békéből a világnak kevés haszna lesz. A békemunka az emberi szív újjáteremtésével kezdődik és folytatódik s ezt a munkát csak a keresztyénség végezheti el.

De ugyanakkor rámutat Söderblom a világpolitika nagy tévedésére. A veszedelem nem merül ki a nemzetek közötti különbözőségben, hanem a szellemi hatalmasságok ellentétében áll. A nemzetek közötti határt nem két különböző nyelv, vagy két különböző országterület, nem a Rajna, vagy más geográfiai határvonal jelöli meg. A nemzetben Isten országának indító erői összekeverednek ennek a világnak hatalmaskodó erejével. Minden nemzetben harcol a hatalomvágy, bűn az erénnyel és tiszta lélekkel, amint az egyes emberben is a természetes emberi önzés és a megtért emberi akarat harcban állnak egymással.

Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy a nemzet nyugodt fejlődését, az állami élet kibontakozását s a nemzetek egymásközötti közös életét csupán az egyház tiszta lelke biztosíthatja.

5. Söderblom gondolatrendszerében már csak az utolsó lépés van hátra.

Az egyház akkor tölti be Istentől kijelölt hivatásának teljességét, ha saját hatáskörében elvégezhető munkáján kívül önmaga fölé emelkedik s részesévé válik annak az Isten országát építő hatalmas munkának, melyet csupán az egyházak lelki szövetsége végezhet el.

Söderblom lelkében kezdettől fogva égett ez a gondolat. Arra törekszik, hogy a hitvallások felett megkeresse azt a lelki pontot, melybe az egyházak belekapcsolódhatnak. Majdnem minden munkájában felvillan ez a terv.

Féltve dédelgeti, mint édesanya gyermekét. Ha a megvaló-

sítás elvi nehézségeit szemléli, gyengéden letördeli az éleket, hogy az akadály kisebb legyen.

Egyik munkájában megemlíti, hogy az evangélikus egyháznak templomi oltára is van. Az imádatot és misztériumot jelentő oltár Isten imádságában összekapcsol minket a római és az orthodox keresztyénséggel.

Számára nem lényegtelen a püspöki successió kérdése sem, mert az is elválaszthat, avagy összekapcsolhat. Állítólag Vilmos császárnál is szorgalmazta a püspöki méltóság bevezetését, hogy ezzel kapcsolatot teremtsen az egyházak között.

A keresztyén egyházak egységére irányuló mozgalom tulajdonképpen 1910-ben indul meg, amidőn az episcopális egyház a Hit és Szervezet cím alatt egyházi világkonferenciát tartott. 1914-ben az egyházak bizalmi emberei emlékeztető intelmet küldöttek a világháború borzalma alatt görnyedő egyházak fejének annak hangoztatásával, hogy a világháború sem döntheti meg a keresztyének lelki egységét.

Elhatározó jelentőségűvé vált az 1919. év október havában Oud Wassenaerben tartott világszövetségi ülés, melyen Söderblom megállapította az egyetemes egyházi konferencia problémáit: „Közös elméleti és gyakorlati munka a keresztyének nemzetközi testvériességében és a népek szervezet-egységében; a társadalom szociális megújulására vonatkozó keresztyén alapelvek és azoknak megvalósítása; a keresztyén lelkiismeret közös hangjának felébresztése.” „Állást foglalok, mondja, egy oly oekumenikus konferencia mellett, amely a keresztyénségnek szellemi képviselőjét jeleníti meg.”

1920. évi augusztus havában Genfben tartják az evangélikus egyházak küldöttei gyűlésüket. 99 egyházi képviselő vesz részt s az orthodox egyház részéről Germanos érsek bejelenti csatlakozását. A tárgyalás nem leplezi el a dogmatikai és szervezeti ellentéteket, de mindennél hatalmasabban érvényesül benne az egységre irányuló akarat s a keresztyénség felelősségének gondolata. Bármily nagyok legyenek a különbözőségek, Krisztus keresztye fölője emelkedik az egyházaknak s széttárt karjaival egybe fogja azokat.

1924-ben a murreni konferencián készítik elő az egybe-hívottak a nagy stockholmi konferenciát. A megállapodás: meg kell teremteni a munkaközösséget, ebből majd kifejlődik a szervezeti egység. Söderblom prédikációjában ezt így fejezi ki:

lássuk meg, hogy közös munkával egységre tudjuk-e hozni az egyházakat a hitbeli egység megkísérlése nélkül. Mert eddig a tan mindig szakadást hozott létre — ez hozzátartozik a tan természetéhez —, de a közös munka mindig egységre vezet.

A niceai zsinat 1600. évfordulóján, 1925 augusztus havában, Stockholmban gyűlésezik a világkonferencia s ezen a tanácskozáson 661 delegátus vesz részt. A színgazdag és változatos-képekből összeállított külsőségek is világtörténeti esemény elindulását sejtetik. A róm. kat. egyházon kívül minden keresztyén egyház képviselve van. Európa országainak küldöttein kívül Amerika, Ázsia, Afrika, Ausztrália is elküldöttek megbízottaikat. Mintha az első pünkösdi gyülekezet eseményei ismétlődnének: faj, nyelv, felekezet korlátai leomlanak s a delegátusok imádkozva hívják a Szentlelket. Ott van a canterbury érsek, a konstantinápolyi, alexandriai, antiochiai, athéni, sophiai patriarchák, China, Japán, India, Egyiptom, Szudán, Kanada, Birma stb. egyházi képviselője. Egy hatalmas, számban, külső tekintélyben, hatalomban és belső értékben tündöklő sereg, mely semmi egyebet nem akar, hanem hogy Krisztusban találkozzék egymással.

Ezt a világkonferenciát is Söderblom vezeti csodálatos energiával és hittel. A tanácskozás tárgyai: az egyház kötelezettsége Isten világtervével szemben; az egyház és az ipari, gazdasági problémák; az egyház és a szociális és erkölcsi kérdések; az egyház és a nemzetek egymásközi kapcsolata; az egyház és a keresztyén nevelés; az egyházi közösségek gyakorlati és szervezeti együttműködésének módszerei. A tárgyalás felöleli tehát mindazon kérdéseket, melyek az egyház saját körében való és saját felekezeti korlátain túlterjedő munkájára vonatkoznak s melyek a keresztyén egyházak lelki együttműködését biztosít* hatják. A világkonferencia határozatokat nem hozott, de megjelölte az egyesség egyedül lehetséges alapját az evangéliumban. Minden egyháznak azon kell munkálkodnia, hogy az evangélium az emberi élet kulturális, szociális, gazdasági, politikai és nemzetközi munkájában éltető lélekké váljék.

A világkonferencián érvényesült Söderblom többször kifejezésre juttatott ama felfogása, hogy nem a megszervezkedést tekinti lényegnek, hanem a közös hitben való épülést és megerősödést. Nem az egységben rejlik a cél, hanem a közös bűnvallásban s az egyház közös feladatainak felismerésében. A nehéz

szociál-etikai problémáknál mutatkozó zűrzavart csak akkor oldhatja meg az egyház, ha a Szentlélek vezetése mellett komoly elhatározással igyekszik megvalósítani az evangélium alapelveit.

Mikor a tanácskozás végén az Engelbrechts templomban térdreborultak a világkonferencia különböző országokból és világrészekből egybesereglett delegátusai, talán senki sem imádkozott oly boldog hálaadással, mint Söderblom.

6. Söderblom egyénisége és rendszere harmonikusan összesimulnak.

Széles vállakon pihenő fején elmélyedő gondolkodás vésője dolgozott. Boltozatos homloka nehéz szellemi harcokról beszélt. Mélyen ülő szemei a meggyőződés tüzeiben égtek. Beesett, sápadt arcán az aszketikusok vonása, élesvonalú állán a kemény-akaratiak határozottsága rajzolódott ki.

Belső struktúráját vallásos kedély, komoly büntudat s a váltásghalál kegyelmének boldogsága jellemezték. Beszédében meggyőző, szuggeráló és logikus, beszélgetésében közvetlen és meleg volt. Ilyen lelki habitusban indult el fiatalorában Parisba s ilyen maradt az uppsalai érseki palotában.

Közvetlenségére és vallásos kedélyének melegségére egy példa.

Amerikai útján egy nagy banketton felkérlik, hogy mondjon beszédet. Az időtartamot is megszabják, mert beszédét rádión továbbítják. Feláll és elmondja, hogy egyszer a lelki-ébredés mozgalmának világhírű vezérével, Moodyval találkozott s megrendülve hallgatta annak prédikációját. Akkor nem is tudta, hogy Moody kikhez tartozik, methodista-e, vagy congregacionálista, vagy presbiteriánus. „Boldogító emlékezés ez arra, hogy nemcsak szekták vannak, hanem van valami, amit evangélikus keresztyénségnek nevezünk.”

Moody kérésére egyik munkatársa elénekelt az ismertes, megható éneket, mely az elveszett és megkeresett juh boldog sorsáról beszélt. Zengett az ének s Moody arcán drága gyöngyként gördültek végig a boldogság könnyei.

Mikor Söderblom ideérkezett beszédében, úgy érezte, hogy nem adhat hallgatóinak drágábbat, mint a Krisztus megváltó szeretetének eme megható himnuszát. A nagy teremben s annak karzatain ember ember mellett. Az asztalon előtte a mikrofon; arcán sok száz figyelő szempár; az amerikai rádiók mellett sok

ezer hallgató. És ekkor Svédország érsek-püspöke könnyes szemekkel elénekli a krisztusi szeretet örök himnuszát.

Milyen mély lehetett az a vallásosság, mely ilyen megható közvetlenséggel nyilatkozott meg.

Söderblom gondolatrendszerének különálló részei távolról tekintve párhuzamosan futnak, de közelről vizsgálva egy sínpáron haladnak. Vallásfilozófusnak indul és hatalmas koncepciójú egyházpolitikusként érkezik olyan történelmi magaslatra, melyről a keresztyén egyházak lelki egységének ragyogó panorámája tárul elénk. A két eszme-vágány ugyanaz. A vallásfilozófus és egyházpolitikus az isteni kijelentés ama történelmi continuitásában találkoznak, mely az egyház munkálkodási lehetőségét és kötelességét s az érte való felelősséget tárja elénk. Söderblomnak ide kellett érkeznie, mert teológiai rendszere követelésként magában rejti a teljes kifejlést s a következtetéseknek nemzetközi és egyházközi irányban történő levonása nélkül gondolatrendszere csonka maradna.

Söderblom jelentősége szinte egyedülálló.

Tudományos munkálkodása a tudósok rendjében tisztes helyet biztosít számára.

Teológiai művei többször álltak szenvedélyes viták tűzvonálaban, de ő tiszta meggyőződéssel ebbe az egy mondatba foglalta össze hitvallását: „teológiám középpontja a Krisztus helyettesítő szenvedésének titka.”

Egyházkormányzása a svéd egyház történetének újabb fejezeteit írta meg.

Prédikációi és előadásai erejéről felébredt, elindult és megérkezett milliók beszélnek.

A keresztyén egyházak lelki egyesítésére irányuló törekvéssel történelmi nagyság mértékét érte el. Próféta-lélekkel látott, próféta-kézzel szervezett és próféta-ajakkal beszélt. Jövendőt kutató tekintettel úgy állt előttünk, mint egy álomlátó. Nagysága nincs álma gyors teljesüléséhez kötve. Mert a rajongó és próféta között az a különbség, hogy az első álma fantázia, a prófétáé pedig a Krisztusban szunnyadó valóság. Söderblom álmának megvalósulása Isten kezében van.

Bach János Sebastyén.

Honnan jön és hova vezet az Isten küldötte művész? Milyen küldetésben jár és milyen eszközökkel hódítja meg világa számára az ember lelkét?

A zeneművészre még külön is fennáll ez a probléma, mert eszköze a legkezdetlegesebb és legtökéletesebb: az emberi hang.

Ujjainkon megszámlálhatjuk a lehetséges hangmagasságok számát és azok permutációját. Szédülő képzelettel próbáljuk megsejteni csodálatosan változó színárnyalatukat. De mindez megfegtetlenül hagyja a zeneművészet tulajdonképeni titkát.

Különböző művészi hatás alá kerülök. Hangok ezüsthulláma száll felém, melódiája, hangja, ritmusa kedves. Azt mondom: ez a zene kedves a fülemnek.

Más ezüsthullámon más melódia kopogtat szívem ajtaján. Hangja drága, mert bensőmben visszhangot ébreszt s hallásakor csendesen igenlek: rezonálok erre a melódiára!

Ismét más ezüsthullámon más melódia suhan elém, mint a napkoronázta hegyoromról alápergő tiszta hangpermeteg. Hangja megdöbent, eszméltet, utat világít, üzenetet hoz s az örökkévalóság akkordjaival teleszórja lelkemet. Ez a melódia különösképpen csodálatos! Magasból zeng és a mélységből tör fel. Felsőbbséges, titokzatos világ muzsikája, mégis tagadhatatlanul az enyém, mert engem keres, belőlem erősödik és kiváltott visszhangom által válik teljessé. Zeng ez a zene s lelkem ujjongva megérzi, hogy ez az én muzsikám. Benne pihen ember-voltom alapvágya, sóvárgásom, kielégülésem, összhangom, szépségem, megnyugvásom. Nem mindegy, hogy van-e ez a zene, erre a zenére szükségem van!

Ezekben a mondatokban három zenetípust jellemeztünk. Az egyik: a fülnek kellemes zene, a második: az ember belső szükségletével számoló zene, a harmadik: a vallásos zene. Ez

utóbbi nemcsak hangokból konstruált melódia és lelket gyönyörködtető alkotás, hanem Isten üzenetének és az ember válaszá-
nak mesteri összhangja, Isten munkájának és az ember Isten-
szemléletének hangokba olvasztott templomi megnyilatkozása.

Ebben rejlik a vallásos zeneköltő kiváltsága: Isten és ember
között oltárnál áll, örök küldetést hordoz s génusza tiszta tűz-
oszlopába beleolvasztja az oltári gyertyák és a lélektüzek
lobogó lángnyelveit.

A vallásos zeneköltészet titokzatos világába keresünk be-
pillantást, midőn a legnagyobb vallásos zeneköltőnek, Bach
János Sebestyénnek az alakját magunk elé idézzük.

Bach földi életének határait két évszám jelzi: 1685 március
21-én született; 1750 július 28-án meghalt. Földi tartózkodása
65 évet ölel át, de művészi génuszától beragyogott élettartamát
az örökkévalóság mértékével kell mérnünk. Művészi nagyságát
és hatásának jelentőségét bizonyítja, hogy nem alapított isko-
lát, hanem megteremtette a zenei klasszicizmus ősi gazdagságú
forrását, melyből minden utánakövetkező művésznagyság bol-
dogan merít.

Thüringiai orgonista-dinasztia királyi tagja. Valamelyik őse
sütőmester, vagy péklegény volt Pozsonyban. Vallási üldözés
egy napon teszi hajléktalanná és hontalanná. Kettőt visz magá-
val új hazájába: Bibliáját és hangszertalálmányát: a cithringen-
lantot. Ennek a péklegénynek a muzikalitásában és mélyágya-
zású vallásosságában benne pihen a későbbi századok Bach
János Sebestyénjének a lelke. Minden őse muzsikos ember.
Dédapja Erfurtban, öregapja Weimarban, édesatyja Eisenach-
ban szolgálja a múzsát. Anyja, apja korán elmúlnak mellőle
s ő szívének minden imádatával a zeneművészet felé fordul.

Gyerekkorában éjszakai holdfénynél másolgatja a szekrény-
ből kicsent kéziratot kottát. Ha szabadjára ereszti a hagyomá-
nyos stílussal dacoló fantáziáját, szigorú bátyja pálcával kop-
pant a kezére. Templomba lopózkodik s égő vággyal hajtja
fejét az orgona hideg deszkafalára, mint ifjú szerelmes leány-
kája keblére. 50 mértföldes utat tesz meg gyalog Lübeckbe,
Hamburgba, Cellébe, csakhogy egy-egy orgonaművész játékát
hallhassa. Fiatal korában Weimarban a herceg zenekarának
muzsikusa. Végre terméskőből faragott, egymásfelé húzódo
lépcsőfokok illeszkednek élete külső épületébe: orgonista lesz
Arnstadtban, Mühlhausenban, Weimarban, Lipcsében.

Hangszerének csodálatos művészmestere. Senki sem mer versenyre kelni vele. Lelkéből gazdagon bugyognak az újmotívumú, tüneményes felépítésű, idegenszerű, megrázóan szép alkotások. Kimagasodik elődjei és kortársai közül, mintha hegymeredélyen óriás-ember indulna ködös hajnalon a napsugárban fénylő havas oromtető felé.

Életstílusában nyárspolgárias, szürke ember. Szerényigényű, gondokkal küzdő családfő. Jó férj és jó apa. A hosszú tölgyasztal körül 20 gyermeke közül jónéhány nyüzsgölődik. Leckét mormolnak, vitáznak, dudorásznak és feleselgetnek kottába nem szedhető zsivalygasban. Ő pedig az asztal végén kantatet komponál, örül a lipcsei vásároknak, mert olyankor a kávéházban zenekarával mulattatja a közönséget és egy kis külön kereset csurran a család lapos erszényébe. Társaságban pipázgató, dominózó, tréfálkozó, vidámkedélyű ember. De a művészet szolgálatában szenvedélyes és nagykövetelésű. Megbotozza tanítványait, és dirigálás közben parókáját vágja a hamisan játszó orgonista fejéhez. Külső életében egyszerű, belső struktúrájában forradalmi jelenség. Kevesen értik meg s kevesen tudják megbecsülni. Saját gyülekezetében kifogásolják korálokba szőtt variációit és hosszú praeludiumait. De azért királyi trónus elé lépeget halk, egyszerű, együtemű lépésekkel. Nagy Frigyes királyi fejedelemnek kijáró tisztelettel fogadja a potsdami udvarban és orgonakirálynak nevezi. Két királyi kéz fonódik egybe. Az egyik Európa jövődő térképét rajzolatja, a másik a zeneművészet csodálatos világát.

Ember-egyéniiségének külső arca belső tűz fényében ég. Jellemtulajdonságait és elhatározó élvonalait egyetlen egy hatalmas benső erő fogja egységbe: az Istentől kapott emberi és művészi küldetés gondolata. Egyszerűsége, igénytelensége, hűsége, kötelességtudása, istenfélelme, emberszeretete, alázatosságig menő szerénysége és művészi önérzete harmóniába simulnak s a hívő ember kiegyensúlyozott egyéniségét állítják eléink. Belső embere szürke polgári köntösben Krisztus képmásának szerény ábrázolását jelenti.

Benne az ember és művész elválaszthatatlan szerves kapcsolatban állnak. Külső életének üvegre festett alakján áttetszik a belső ember világító képe. Művészetén pedig átragyog belső emberének a fénye. Emberélete művészetének a praeludiuma, művészete pedig belső egyéniségének a kivetülése. Így válik organikus egésszé benne az ember és a művész.

Bach az Isten művésze. A művészetet Isten szolgálatának, művészi hivatását Isten küldetésének tekinti. Alkotásai homlokára odajegyzi ezt a két szót: Jézus segíts! A végére pedig pecsétül ezeket a szavakat írja: Soli Deo Gloria! Génuszát Isten ajándékának érzi s művészetében nem önön nagyságát, hanem Isten dicsőségét keresi. Nem mesterember, nem is művész csupán, hanem vates, Isten szolgája. Templomot lát maga előtt és nem hangversenytermet. Imádkozó gyülekezethez szól, nem pedig élvezetet kereső közönséghez.

Isten művésze, mert zenei műfajai az egyházi és vallási témakörhöz utalják. Passiói a Krisztus-tragédia hatalmas zenei színművei, valóságos liturgikus drámák. Karácsonyi oratóriuma az örök kegyelem arcába tekintő, hívő ember verőfényes mosolygása. Koráljai a mindennapi vallásos áhítat sóhajtásai. Feldolgozza a vasárnapi bibliai textusokat s öt esztendő vasárnapjaira és ünnepnapjaira szóló kantátákat ír, melyeknek száma eléri a 300-at. Van zongorahangversenye, zenekari koncertje, hegedű- és csellózeneműve. Felsorolni nem tudnánk könyvtárt betöltő műveinek címét és számát.

Bachot az Isten művészévé teszi művészetének tárgya és lelkisége. Zenéje nem múló hangulat, avagy zsongító, divatos melódiaáradat. Nem egy ember, egy korszak, avagy egy nemzet érzelmeinek megnyilatkozása, hanem az igazi ember örök lényegének divinatórikus feltárulása, az élet nagy miszticizmusának megoldása, a bűnben vergődő, az Istent kereső, a Krisztus keresztjében váltságot látó és a kereszthez boldogan elérkező ember örök muzsikája. Feltárul benne a vallásos lélek csodálatosan gazdag érzés- és melódia-skálája: a gyermek-kacagástól ittas öröm, a gondviselés boldogságában való ujjongás, a szavakban kifejezhetetlen hála, a szenvedésben zihálva diadalmaskodó bizalom ezüst hangzuhatagként ömlik alá lelkéből. De az ember életképe mögött Isten arcát látja. Lélek- és életszemléletén keresztül feléje közeledik a töviskoronás Krisztus: a Szabadító, az új teremtés Ura, maga az Élet. Így válik alkotásainak kiapadhatatlan témájává az Istennek az emberért végzett munkája és az embernek az Istenben megtalált élete. A láthatatlant látja, a füllel meg nem hallhatót hallja, a vonalakkal, színekkel, szavakkal kifejezhetetlent fejezi ki, aminthogy Homérost csukott szemmel többet látónak ábrázolták, mert a nyitott szem csupán a világ látszatát látja, a csukott szem pedig a láthatatlan belső élet szép-

ségeinek szemlélésére is képes. Bach az Isten szavakban elmondhatatlan szépségeinek s a benne elrejtett élet gyönyörűségeinek örök muzsikusa.

Melódia, ritmus, és harmónia egyenértékű tényező nála. Nemesebb és magasabb dallamszerűség jellemzi. A polifonikus kifejtés mesterét látjuk benne. Passiói liturgikus drámává szélesednek. A történetek nagy eseményeiben megzendíti Isten akaratát, az áriák és ariosok melódivezetésében érezteti a bűnös emberi lélek érzéshullámlását és az örök embernek a nagy tragédiában való állandó részességét. Azután a kórusokban visszahangozza Isten szavát, a remegő szív megnyugvó boldog sóhaját. Külső felépítésében mindez az építő művész hideg számítását s a matematikus kihagyás nélküli logikáját mutatja. Látszólag ő a zeneművészet szédítő rendszerű Spinozája és a zenei gótika Furttentbachja. De a csodálatosan pontos zeneszerkesztési remekelés mögött az örök művészi szépség szíve dobog, amely felavatja, igazolja, természetessé és szükségessé teszi megjelenésének külső formáját.

Bach az Isten művésze. Művészetének célja túlemelkedik a gyönyörködtetés határain. Nem elégszik meg érzelmi, avagy esemény-regisztrálással, hanem örök kinyilatkoztatást közöl és boldog lélek-ébresztést végez. Minden alkotása lelket hódít, művészete Istenhez vezető misszió-szolgálat.

Élete végén elhomályosodott tekintettel egyik vejének, Altnikolnak, csendes ütemezéssel diktálta a korái-melódiát, mikor ajtónyitás nélkül, hirtelen melléje lépett a halál s vállára tette csontkezét. Lelke visszazállt ahhoz, kinek dicsőségét egész életében zengette, de csendesen dirigáló keze azóta sem hanyatlott le. Állandóan zengő koráljai, passiói, kantátái hallgatása közben megérezzük a földi örökkévalóság titkát: a művész halkán feltárja lelkének láthatatlan ajtaját s a hangok ezüst-ruhájába öltözött felénk hozza elrejtett belső emberét. Korállal, orgonálással, karénekgengéssel lelkünket keresi s a művészet ragyogó útján elindul velünk az Isten felé.

Kis János.

Pap volt és író, költő és vátesz.

Az alázatosság szürke barátköntösében járt, mint egy magasabb világ szerény gazdagja.

Minden munkáját lélek-ajándékozássá tette s ezért minden munkája lélek-ébresztéssé vált s kőlépcső lett emberi nagysága emelkedő útján.

Fenn a bércormon azután meglátszott igazi nagysága: oltárrá tette dicsősége trónusát s elégette rajt lelke minden kincsét, hogy önön dicsősége helyett fénysugarba vonja nemzetét és egyházát.

Kettős parancsolással rendelkezett felőle az Isten. Templomoltárok mellé állította imádkozó, prédikáló szolgálattal, egyházunk hajójának kormányrúdjához kötözte elhívása acél-láncával jogok védelmére, igazságok hirdetésére. Szelidlelkű, hű pásztora volt népének. Erőskezű kormányosa egyházkerületének. Ige-szolgálat a halszavúságában is bizonyágtevés, kormányzása költői lelkülete mellett is határozott és gyakorlati irányzatú. Két kezében ajándékol hozza énekeskönyvét és templomi imádságos könyvét.

Győr, Nagybarátfalu, Kővágóörs, Nemesdömölk és Sopron jelzik működése állomásait.

Fekete taláros papok és püspökök hosszú sorában megmarad emléke, mint az idő vásznán éles vonalakkal megrajzolt pásztor szelidfényű silhouettje.

A második parancsolás nemzetünk szolgálatába rendeli. A homlokán égő múzsacsók és lelke izzó nemzetszeretete eljegyzik a magyar irodalommal. Külön mindegyik csonka érték, együtt gazdagító nagy ajándék.

A természet is belső lelki elmélyedésre ösztönzi. Törékeny teste erőtlenül szalad a rábaszentandrászi mező bársonyos pázsitján s halovány arcáról sápadtan hull mosolya, mint korán hervadt bányavirág aláhulló szirma. A soproni liceum osztályai-ban eminens diák, de métázásnál oldalt álló nézdegélő. Naponként Bibliát olvas s Balassi, Rimai, Gyöngyösi énekein nevelődik. 1790 március 20-án öt társával megalapítja a soproni tanuló Magyar Társaságot, mely a későbbi Tudományos Akadémia felé mutat. Nyelveket tanul, beutazza az országot. írókkal ismerkedik, levelez, lelkesít és tűzbe borul. Külföldön csillapítja lelke szomját. Göttingában tanul s Jénából figyeli a weimári költőkirályt. Hazajöve, minden értékét a nemzet oltárára gyűjti: szép-prózát és verset, tanulmányt és fordítást, alkotó erőt és hangya-szorgalmat, lelkesedést és tüzet szító lelkesítést. Karján viszi Berzsenyit és viteti magát Kazinczyval és Kölcseyvel. Kutató szeme tehetségeket keres, buzdítása munkára sarkall, kritikája irányokat tisztít, tanácsa irodalmi iskolát toboroz.

Életnapja hanyatlásával növekszik fénye s alakja komoran* magasodik irodalmunk új gesztje fölé, mint fiatal cserjés közül alkonyati szürkességben a százados cser.

Nem tartozik a nagy költők sorába. De vannak igazgyöngy értékű alkotásai. Fordításai és írói művei felett is elszűnhet az idő s tekintélyes könyvtárt képező munkái részben könyvtári értékévé válhatnak. De költészetének nemes tartalmát és erkölcsi irányzatát, irodalmat előkészítő lelkesítő, lázító munkálkodását megőrzi a történelem. A második nemzedék elfelejti a Soproni Estvéket és egyéb alkotásait, koszorúzott neve mégis megmarad a nemzet értékes munkásai sorában. Jövendőt teremtő művelődésünkbe beépítette egész élete munkáját, mely előtt méltán hódolt költészet, állambölcsélet és nemzeti kultúrpolitika: Kazinczy, Berzsenyi, Széchenyi és Wesselényi.

Papi működésében János evangélista: szóval, egyéniségével” Jézus felé mutat.

Írói munkájában útegyengető próféta-költő. Élete végén magyar Miltonként elhomályosodó szemekkel diktálja művcit s boldogan válik küszöbévé annak az aranykapunak, melyen új magyar irodalmunk diadalmasan bevonul a nemzet életébe.

Emléktábláját hálás soproni gyülekezete emelte. Felirata:

„EZEN A TÉREN ÉS A TORONY HELYÉN ALLOTT
A RÉGI EVANG. PAPLAK,

KIS JÁNOS

EVANGÉLIKUS PÜSPÖK ÉS KÖLTŐ LAKÓHELYE
1808—1846-ig.

ITT LÁTOGATTA MEG ÖT KAZINCZY, BERZSENYI,
SZÉCHENYI ÉS WESSELÉNYI.”

A pap-litterátor emléktáblájára helyezzük elsőül Berzsényi Dániel babérkoszorúját, melyet dicsőségül font Kis János homlokára:

„Nézd: az igaz Virtus feláldozza magát,
S nem kéri senkitől érdeme jutalmát,
Mert azt magában érzi.
A bajnok mosolygva rohan a halálnak;
Hogy vére gyümölcsöt teremjen honának,
Éltét örömmel végzi.

A bölcs, kebeléből szívét kiszakasztja,
Néma falak között hervad arcukatja,
Fejét mély gond epeszti;
Álmatlan szemei mécséknél virradnak,
Kizárja örömit a ragyogó napnak:
Az áldást úgy terjeszti.”

Legyen Kis János emléktáblája egy érdemes név és életmunka emlékköve s követésére induló új nemzedékek útjelzője.

Isten embere.

Gyurácz Ferenc emléksobránál.

Ha ércemberbe lelket önt a művész zsenije, megszületik a szobormű. Mindennél nagyobb erőnek gondoljuk az isteni géniusz lehelletét és mégis, ha csak géniusz sugárzik róla, ön-maga dicsőségét hirdeti: remekmű csupán. Ha azonban a vonalak és formák összhangját áttüzesíti egy szétömlő élet megmaradó örök lelke, akkor a szobor eleven emberré válik, ki halála után is él és élni tanít egymásután következő nemzedékeket.

Ez a szobor és ember örök metamorfózisa. Élő-ember, szobor-ember, tüzet gyújtó világító-ember. A szobor-ember mögött élő-embernek kell állania, igazi embernagyságnak. A szobor-ember előtt pedig eszmények tüzeben égő embereknek kell felsorakozniuk, kik a szobor-ember példáján nevelődnek igazi emberekké. Élő-emberből így válik szobor-ember, szobor-ember így formál világító-embereket.

Ezen szobor mögött igazi emberi nagyság áll: Gyurácz Ferenc püspök nemes egyénisége. Ez a művészi ihletben született érc-szobor áthévül az ő életének és jellemének értékeitől s a mellette megálló nemzedék lelkét megtölti tiszta eszmények varázserejével.

Az emberi nagyság kultuszának mélyen fekvő örök törvényei vannak. Ezek a törvények érvényesülnek ezen szobormű létrehozásában is. Lelki és erkölcsi erők teremtették meg Gyurácz Ferenc püspökünk művészi emléksobrát.

Ezen erők közül az első: az érzelem hitvallása. Emlékszobrot állít néki a hálás utókor, mert szerette és becsülte őt. Mindazok, kik közel álltak hozzá, kik hűséggel ültek lábainál, akik közletről, vagy távolról szemlélhették csodálatosan tiszteletreméltó, törekeny és mégis fenségesen hatalmas alakját, úgy érezték, hogy nem tudnak és nem is akarnak elválni tőle. A szeretet

jogán látni akarják őt s ha nem láthatják test szerint, legalább ércalakját állítják vágyó szemük elé. Látni akarják szépen megrajzolt fejét, boltozatos homlokát, elszántságot sejtető, keményvonalú állát, mélyen fekvő tüzes szemeit és nemes ívelésű száját, mely hatalmas erővel hirdette Isten örökkévaló igazságát. Látni akarják őt, ki százezrek szívének olyan drága és felejthetetlen.

Megindul a mozgalom. Könnyekből, fillérekéből, hulló pénzdarabokból összegeződik ez a művész lelkében megfogant ércszobor, mely nemcsak Gyurácz Ferenc nagyságát hirdeti, hanem egyszersemind megható bizonyosságot tesz dunántúli egyházkerületünk forró szeretetéről és hálájáról.

De ebben a szoborműben nagyértékű ítélet is hangzik el. Leméri Gyurácz Ferenc életének érdemét és megállapítja nagyságának titkát. Leegyszerűsíti egyéniségét. Elejtve és lefejtve róla minden lényegesnek látott, de az elmúlás rostáján lényegtelené vált vonást, megkeresi egyéniségének mélyen fekvő, elhatározó értékét.

Tudós ember. Teológus, filozófus, történész, szociológus, nyelvész és irodalmi ember. Lelke csodálatos rugalmasságával elmélyed a tudomány különböző ágazataiban. A polichistorok csiszolt elméjű, kivesző fajtájához tartozik, mely boldog mámorral temetkezik a tudomány igazságainak kutatásába, akármilyen törő növeszti is sudár fáját, lombosodó ágait és gyümölcs-termését. Sokoldalú tudós, — de nem ezért állítanak neki szobrot.

Apostoli lelkületű püspök, hatalmas kormányzói egyéniség. Iskolákat fejleszt és alapít. Nagy szervező és szociális érzékű ember. Átfogó lélekkel meglátja az erőösszehozás nagy jelentőségét. Kulturális, egyházi, vallási és szociális munkaprogramok megvalósítására egyesületeket, szövetségeket alapít. De mindez nem fejezi ki teljes nagyságát!

Az a nemzedék, mely Gyurácz Ferenc püspök emléksobrát felállítja, leméri emberi értékét s fejhajtó csendes imádsággal megállapítja: ő-az Isten embere! Egyéniségének, életének, működésének ez az elhatározója: Isten embere volt! Soha se akart más lenni, mint Isten embere, öntudata fellobbanásának első pillanatától fogva Isten eszközének tudta magát. Nem saját akarata, hanem Isten akarata szerint élt. Isten emberének készült, mikor diákszobája rozzant asztala mellett éhesen lehajtott a fejét történetkönyvére, mikor éjszaka düledező szekrényé-

hez lépdelt s megkereste azt a darab száraz kenyeret, melybe délelőtt majdnem beletörött a foga. Már ifjúkorában eltölti lelkét annak megérezése, hogy nagy célokért kell keresztet hordoznia s lemondása, küzködése, a jövőéért való viaskodása magasabb elhívásának bizonyosága. Isten őt a saját emberévé akarja tenni!

Lelkészi szolgálata idején pazarul ontja lelke kincsét, mintha király lenne. Gyülekezete elemi iskolájából középiskolát teremt tudásával s lelke lángoló hitével. Kővágóörsön a semmiből nagyot alkot. Beledben porból magasra emel egy gyülekezetet. A pápai gyülekezetre ráárasztja erejét, alkotó zsenijét, élete minden kincsét s a szárnyaszegett, eltiport kicsi gyülekezetet magasba emelkedő büszke sasmadárrá varázsolja. Ő igazán az Isten embere!

Eszteendőik múlnak el felette. Tisztelet, szeretet veszi körül, mely később csodálatos vegyülékű hódolatává válik. Lelkiarca a régi marad. Esperessé választják, zsinati atya, majd püspök lesz. Egy nagy egyházkerület bizodalma kormányzói székbe ülteti, hatalmat, jogot és méltóságot bíz reá. Kezére és lelki ismeretére bízva jelenjét és jövőjét, múltja tisztos dicsőségének megőrzését. Ő a régi marad. Helyet kap és megnyilatkozik az ország főrendiházában. Kulturális és társadalmi egyesületek ékesítik címerüket az ő nevével. Fejet hajt előtte az egész ország, a nemzet, az egyház. Ő a régi marad. Lelkiarcán nem változik semmi sem. Isten embere marad, mert soha sem akar más lenni, mindig csak Isten embere.

Ezért járja az elhagyatott, sáros, gödrös, vásott kövezetű pápai utcákat. Ezért megy a szegények hajlékába. Ezért ül betegágyak mellé, ezért osztogatja szét pénzét és ruháját az ínségesek között. Nem akar más lenni, hanem Isten embere. Ezért lesz a város első polgárából annak leghívebb szolgálója, ezért munkálkodik vezéri polcon szerény alázatossággal a nemzet és társadalom javán. Nem ül gögösen királyi trónusra. Munkaeszközével mindig polgártársai között áll. Nem uralkodik, hanem szolgál, mert ő az Istennek embere.

Ez az életmeghatározó jellemvonás ellenállhatatlan fényvel sugárzik egyéniségéből. Nevelő hatása alá kerülnek hívei, munkatársai és embertársai.

Ez az értékítélet mozgatta meg a mai hálás nemzedék szívét, hogy kegyelettel ércbe öntse Gyurátz Ferenc emlékét.

Emlékszobrot állított Gyurátz Ferencnek, Pápa nagynevű lelkészének, a veszprémi egyházmegye volt esperesének, a dunántúli egyházkerület püspökének. Óh, milyen enyésző érték mindaz,, amit én most neve után elmondottam, amellet, hogy szobrot emeltek Gyurátz Ferencnek: az Isten emberének!

De ebben a szoboremelésben nemcsak a szív érzése és ember-értékelése nyilatkozik meg, hanem megszólal abban a mai nemzedék felelősségtudata is. Gyurátz Ferenc emlékének megörökítése azon meggyőződésnek a kihirdetése, hogy az ő életében és egyéniségében kikristályosodó eszmei és eszményi életideálra szüksége van egyháznak, városnak, nemzetnek és hazának. Azt kiáltja százezrek lelkiismerete: nem engedhetjük, hogy ez az Istentől ajándékkal kapott drága emberérték megsemmisüljön *az enyészet* karjai között! Ércbe öntjük, templomfal mellé állítjuk, utak kereszteződésére helyezzük, hogy ember-szemek lássák, emberlábak kövessék, emberlelkek telítődjenek megmaradó példája erejével s neveljen igazi embereket a jövő számára! Igazi embereket: Isten embereit!

Így válik élő-emberből érc-ember, érc-emberből világító-ember, világító emberről hívő, szolgáló emberek serege!

Köszöntjük az örök harcos hőst, ki királyi lelkét alázatossága köntösében hordozta s életét áldott szolgálattá tette. Álljon ez érc-ember időtlen időkig! Világítson rajta keresztül az élő-ember eszményekben tisztult életemléke és neveljen tűzben égő embereket hazának, nemzetnek, egyháznak!

A KERESŐ EMBER

Az élet kapuja.

Isten csodálatos módon belenyúl az ember életébe. Értem való munkálkodásának drága eszköze az Ő szent igéje, mellyel naponként irányít, erősít, megtart s általa közösségemet Krisztussal kiépíti. Ugyanezen szolgálatra rendelte a szentségeket: a keresztségét és az úrvacsorát. Ezeknek szereztetése magábavéve is bizonyítja, hogy reájuk szükség van. Ha az Isten egyedül szent igéjével kívánná elérni az ember üdvösségre vezetését, akkor nem rendelte volna a szentségeket. Nekünk azonban az ígén kívül az Ő szentségeire is szükségünk van. Nem nélkülözhetjük a bennük rejlő kegyelmi erőket s azok áldott hatásait.

A szentségek lényegét s nélkülözhetetlenségét Jézus világosan kifejezte. A keresztség szentségéről azt mondta, hogy az az „élet kapuja”, az úrvacsora szentségéről pedig, hogy „az élő kenyér”.

Vájjon mit jelent számunkra a keresztség szentsége? Elmondhatjuk-e, hogy az élet kapuja s rajta keresztül Isten belépett a mi életünkbe?

Vélemények a keresztségről.

Az emberek nagy része kevésre becsüli a keresztség szentségét. Régen megtörtént ünnepi eseménynek tekintik, melynek akkor sem volt, most sincsen jelentősége. Gúnyolódó, közömbös emberek idejemúlt ostobaságnak tartják. Szerintük valóérték nélküli, avult szokás, mert nem lehet komoly jelentősége annak, hogy a kisgyermek fejét leöntik egy tenyérnyi vízzel. Mások hagyományos vallási szokást látnak benne, nem tulajdonítanak neki jelentőséget, de azért nem zárják ki családi életükből. Őket is megkereszteltették, ők is megkereszteltetik gyermekeiket. Se nem árt, se nem használ, mondják maguk között. Mások csupán

egyházi szempontból értékelik. A gyermeknek az egyházba való felvételét látják benne, névadási szertartást, a gyülekezet közösségébe történő beiktatást. Némelyek hajlandók elismerni, hogy a keresztségnek a család szempontjából van jelentősége. A szülők megköszönik Istennek gyermeküket s fogadalmat tesznek annak vallásos nevelésére.

Látjuk tehát, hogy az emberek ítélete a keresztségről felületes és kedvezőtlen s magatartásuk vele szemben ennek megfelelően alakul ki. A keresztelést csupán külső ünnepnek tekintik, belső tartalmával nem törődnek. Ennek a szomorú megállapításnak helyességéről könnyen meggyőződhetünk. Figyeljük csak meg a keresztelési ünnep lefolyását. Van ugyan egy kis izgalom és készülődés a családban, de az majdnem kizárólag a terített asztalra vonatkozik. A szülők templomba menetel előtt nem imádkoznak együttesen s nem kérik Isten segedelmét gyermekük életének legfontosabb eseményére. Rendesen csak a keresztyánok mennek el a templomba, a keresztapák ezt feleslegesnek tartják. Esküvőre felvonulnak a rokonok, a jóbarátok, az ismerősök, ragyogó orcával kifejezik jókívánásaikat s mindenki mulasztásnak tekintené, ha erről elfelejtkeznék. De vájjon ki gondol minderre a keresztelés alkalmával? Mikor a gyermeket hazaviszik a templomból, akkor is más gonddal van tele a szülők lelke, imádkozásra, Isten előtt való lebomlásra kevés gondol közülök.

Az élet későbbi folyamán ugyanezt tapasztaljuk. Névnap alkalmával ünnepi asztal terül, virág és ajándék kerül a kézbe, egy-két meleg szó az ajakra. Átöleljük szeretteinket, megcsókoljuk őket ezzel a szóval: Isten éltesse! De vájjon ki tartja számon a keresztelés napját? Magához vonja-e az édesanya iskolás gyermekét s elmondja-e az édesapa csendes esti beszélgetéskor, hogy az életkapun át ezen a napon lépett gyermeke életébe az örökkévaló Isten?

A keresztség a legtöbb ember számára elhanyagolt szentség?

Jézus egészen másként nyilatkozik a keresztségről.

Csendes éjszaka Nikodémus megállt Jézus házaküszöbén s megzörgette annak ajtaját. Gyötrelmes napok voltak mögötte. Keserves tépelődések után ment el Jézushoz. Századszor is felvetette a kérdést, hogy mit kell cselekednie üdvössége érdekében, de választ nem talált. El kellett mennie Jézushoz. Jézus meghallgatta s kérdésére így felelt: „Bizony, bizony mondom

néked, ha valaki nem születik víztől és lélektől, nem mehet be Isten országába.” (János 3, 5.) Ez az élet kapuja. Csak ezen át léphetünk be Isten országába.

A kapu csodálatos alkotmány. Néhány deszkából összeácsolt határfal. Gyalult, vagy gyalulatlan deszkatábláit néhány vaspánt erősíti össze, falba erősített, vasból készült forgókon táruul és csukódik. Egyszerű alkotás, mégis két világot választ el egymástól: egy külső és egy belső világot. A bezárt kapu lehetetlenné teszi, hogy a külső világból belépjek a házba, vagy kilépjek abból a külső világba. De, ha feltáruul a kapu, akkor négy elzárt fal sötétségéből kilépek Isten napfényes világába s elindulok kibontakozó életem új útján.

A keresztség Jézus szava szerint az élet kapuja. Két világot választ el egymástól: a bűn és kegyelem világát. Ha becsukódik ez a kapu, akkor az ember a bűn világában marad. Ha feltáruul, akkor kiszabadul sötét börtönéből s a kegyelem sugárzásában felragyogó élet részesévé válik. A kapun innen a bűn hatalmasodik felettünk. Ellenünk elbírhatatlan erők viaskodnak, bennünk szenvedélyek tombolnak. Szívünkben elalszik a szeretet, meghal az igazság és sírjába hull a békesség. Akaratunk elernyed, tehetetlenné válunk. Szemünk hályogos lesz, nem látjuk messzevezető utunkat. De a kapun túl a kegyelem világa vár. Ebben a világban minden megváltozik Isten kegyelmi beavatkozása után. A bűn hatalmaságait legyőzi Krisztus. A szív viaskodó szenvedélyei elcsendesednek. Szeretet, békesség költözik a lélekbe. Riadtan menekül a legyőzött Sátán és a trónjáról letaszított Halál. És mindez azért, mert Isten az élet kapuján belépett életünkbe. A keresztségbe foglalt kegyelmi kiáltványában kihirdeti, hogy az ember életének és üdvösségének ügye immár nem az emberé csupán, hanem az Istené. Nem egymaga él és harcol, hanem Krisztus él és harcol vele. Elbukásában sincsen egyedül. Jézus felemeli s üdvözítő halálának áldásában részesíti.

Jézus azt mondja, hogy Isten országában csak az élet kapuján léphetünk be. „Ha valaki nem születik víztől és lélektől, nem mehet be az Isten országába!”

Mit mond a keresztségről a világ és mit mond arról Krisztus?

Az ember azt mondja: a keresztség keveset vagy semmit sem jelent számomra. Régen volt, nem is tudok róla. Mit is jelenthetne? Elavult vallásos szokás, vagy mosolygató emberi bal-

gaság csupán. Legjobb esetben egyházi, vagy családi szertartás, semmi egyéb. Vallási, vagy valláséleti komoly jelentősége nincsen.

Jézus pedig megismétli szavát: a keresztség az élet kapuja, csak rajta keresztül juthatsz Isten országába!

És mit mondasz te?

A víztől és lélektől születésről Jézus Nikodémusnak akkor beszélt, midőn kétségek sötét éjszakáján, remegő lélekkel megállt előtte s választ kért tőle élete legnagyobb kérdésére.

Előkelő főember, gazdag, tudós, művelt, tisztaéletű ember volt. Jézus még sem talált számára más megoldási lehetőséget, mint „a víztől és lélektől való születést”.

A te helyzeted ugyanez. Életed első és legnagyobb problémájának megoldásához nem elég a vagyon, a műveltség, az erkölcsös élet, a becsületes munka, hanem szükséged van Isten kegyelmi beavatkozására és kegyelmi erejének közlésére.

Jézus eléd lép, tépelődő és kereső modern Nikodémus, kinyújtott kézzel a keresztség szentségére mutat s így szól: ez az élet kapuja!

Számodra sincsen más megoldás!

Bibliai és hitvallási alap.

Krisztusnak határozott parancsa van a keresztségről. Feláradása után így szólt tanítványaihoz: „Elmenvén e széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtséknek. Aki hiszen és megkeresztelkedik üdvözülni, aki pedig nem hiszen, elkárhozik.” (Márk 16, 15—16.)

Máté evangéliumában Krisztus parancsát így találjuk feljegyezve: „Nékünk adatott minden hatalom mennyen és földön. Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nekik. És íme, én tiveletek vagyok a világ végezetéig.”

A keresztség szentségének szereztetési igéje nyilvánvalóvá teszi, hogy Krisztus határozott parancsával állunk szemben. Krisztus rendeli el a keresztségét. Nem az egyháztól függ, hogy keresztel-e, vagy sem, értékét sem az ember állapítja meg, hanem a szentséget szerző Jézus. Már pedig Krisztus kijelentése éppen olyan világos, mint amilyen határozott az Ő rendelése.

Az is jellemző, hogy a keresztelésre vonatkozó parancsot

mikor adta ki Jézus. Feltámadása után, közvetlen mennybemenetele előtt szerezte a keresztség szentségét, midőn magukra maradó tanítványairól gondoskodni kívánt. Amint a messze idegenbe induló édesatya mégegyszer maga köré gyűjti gyermekeit, kihirdeti kincseiről rendelkező testamentumát s parancsolatba foglalja végső akaratát, úgy a búcsúzó Krisztus a keresztség szentségében juttatja kifejezésre kívánságát, parancsolatát, ígéretét és gondoskodását. A szerzettetési ige felvilágosít arról, hogy Krisztus tulajdonává minket az Ő tanítása és a keresztség tesz. A keresztség által belép életünkbe, hatalmába vesz és a magáévá tesz.

Tudtad-e eddig és tudod-e most, hogy a keresztséggel mit akart Jézus tenálad elérni? Tudtad-e és tudod-e, hogy a keresztség” micsoda óriási változást vitt végbe tebenned és a te életedben?

Evangélikus egyházunknak a keresztség szentségéről szóló tanítása szigorúan alkalmazkodik Krisztus tanításához. A keresztség szükséges az üdvösségre és a keresztség által Isten oda kínálja a maga kegyelmét”, mondja az Ágostai Hitvallás IX. cikke. Az Apologia megismétli ezt a tanítást, azután azt mondja, hogy Krisztus országa csak ott van, ahol az Ő igéje és a szentségek vannak. A keresztség Isten kegyelmét és az evangélium kincsét ajánlja fel az embernek.

A Kis Káté és a Nagy Káté szintén hangsúlyozzák egyházunk ama tanítását, hogy „a keresztség szükséges az üdvösségre.”

A hitvallási iratok teljesen egybehangozón megismétlik Krisztus ama komoly és ünnepélyes kijelentését, melyet harmadszor is elmondunk s mely a szentség tulajdonképeni érték-mérője: a keresztség szükséges az üdvösségre. Hangsúlyozzák Krisztus parancsát, mellyel minket kegyelmének elfogadására kötelez.

Ennek a parancsolatnak engedelmeskedtek szüleink, mikor minket megkereszteltek. Ennek a parancsolatnak engedelmeskedünk mi, mikor gyermekeinket a keresztség szentségében részesítjük. De vájjon átérezzük-e ennek az aktusnak életbiztosító komolyságát? Tudjuk-e, hogy nem elavult egyházi szokásnak hódolunk, hanem Krisztus követelésének engedelmeskedünk, mely a Biblia és a hitvallási iratok követelésében elnémíthatatlanul szól hozzánk?

A keresztség jelentése.

Tulajdonképpen mi történik a keresztség szentsége által? Szemmel láthatóan, külsőleg kevés történik. A gyermeket elviszik a templomba s megállnak vele az oltár előtt. A lelkész imádkozik, azután elmondja a Krisztus parancsát tartalmazó szereztetési igéket. Figyelmeztet a keresztség szentségének fontosságára, kérdéseket intéz a keresztszülőkhöz, majd velük együtt elmondja az apostoli hitvallást. Meghinti a gyermek fejét vízzel, keresztet rajzol homlokára, megáldja, felolvassa a szereztetési igéket, azután ünnepélyesen elmondja a keresztelési szavakat: én megkeresztellek téged az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Külsőleg csupán ez történik. Belsőleg azonban sok minden egyéb is történik Isten igéje által és mindez egybe van foglalva ebben az egy mondatban: Isten az élet kapuján át belép a megkeresztelt gyermek életébe.

A keresztség bekapcsol minket Krisztusba, aki nekünk adja életének és halálának minden drága ajándékát. Azt mondja Krisztus a keresztségben: ebben a szentségben megtalálsz engem, a keresztségben jelen vagyok és te velem egyesülsz.

Nem egyszeri segítő eszközzel van tehát szó, hanem állandó erőt biztosító kegyelmi eszközzel. Nemcsak a gyenge emberek számára rendelte Isten, hanem mindenki számára. A bűnös ember megmentésére rendelte, mert általa akarja megmenteni a bűn és halál hatalmából. Nincsen tehát egyetlen egy ember sem, akinek ne volna reá szüksége.

Gondoltál-e valamikor is arra, hogy számodra mit jelent a te megkereszteltetésed? És gondoltál-e arra, hogy mit jelent az élettársad, a gyermekeid, a hozzátartozóid számára?

Ebből az első megállapításból: a keresztségben Isten belép az ember életébe, az következik, hogy a keresztelés nem az egyház, hanem az Isten funkciója. Nem az egyház, nem a pap, hanem maga az Isten, maga Krisztus keresztel. Az ember csak elvégzi a szent cselekményt, de a keresztelés nem az ő munkája. Övé a kéz, a hang, a mozdulat, de nem ő, hanem Isten keresztel. Az ember eszköz csupán, aki által Isten a keresztség szentségét közli.

Érzed-e annak boldogságát, hogy téged maga a szent Isten részesített a keresztség szentségében?

A keresztség titokzatos szentség, aminthogy mindegyik szentség titokzatos. Benne a víz és az ige együtt jelennek meg

és együtt alkotnak egy egészet. Mindkettő fontos és szükséges. Nem lehet keresztelni víz nélkül, ige nélkül pedig a víz nem kereszttség. Nem kicsinyelhetjük le a víz jelentését. Luther azt mondta, hogy „a víznek is van méltósága az ige mellett, de ige nélkül nincs érvényessége”. A Kis Kátében így tanultuk meg ezt a nagy igazságot: „a kereszttség nem csupán víz, hanem Isten parancsolatával és Isten igéjével egybekapcsolt víz. Isten igéje nélkül a víz csupán csak víz és nem kereszttség. Isten igéjével együtt kereszttség a víz, az életnek kegyelemben gazdag vize. A kettő tehát nem választható el egymástól. Ha elveszem a víz mellől az ígét, akkor csak közönséges víz marad, amivel az asszonyok főznek. De ha Isten rendelése szerint történik a kereszttség végrehajtása, a víz és az ige elválaszthatatlanul szentséggé lesz.”

Óh, milyen csodálatos az Isten kegyelmének titokzatosága!

Meg kell értenünk azt is, hogy miért rendelte Krisztus a kereszttségét és micsoda ígéretet kapcsolt hozzá?

Krisztus igéje világosan felel a felvetett kérdésre: „Aki hiszen és megkeresztelkedik, az üdvözülni fog.” A kereszttség ereje, műve, haszna és eredménye tehát üdvözítő voltában áll. Nem azért keresztelik meg az embert, hogy fejedelem, tudós, művész, vagy bölcs ember legyen, hanem, hogy üdvözüljön. Üdvözülni pedig annyit jelent, mint megváltani a bűntől, a haláltól, az ördögtől, Krisztus világába jutni és Jézussal örökké együtt élni. Ezt biztosítja a kereszttség.

Látod-e immár, hogy kereszttséged által a legdrágább kincsét kínálja neked az Isten: a bűnbocsánatot, az életet, az üdvösséget. Mindezt azzal biztosítja, hogy egyesít a keresztfán meghalt Krisztussal.

A kereszttség igazi jelentősége csodálatos mélységeket tár elénk. Nemcsak azt jelenti, hogy felvétettünk a keresztyén evangélikus egyházba, nemcsak névadást jelent, nemcsak a gyülekezet anyakönyvébe való bejegyeztetést jelent, nemcsak azt jelenti, hogy a szülők kötelezettséget vállalnak gyermekük vállalásos nevelésére vonatkozólag. A kereszttség igazi jelentése abban áll, hogy Krisztus élő testének tagjává válunk. Nemcsak jelképpel, hanem valósággal megtisztulunk a bűntől, valósággal feltámadunk az új életre. Ez a kettős nagy bizonyosság azért lehetséges, mert a kereszttség Krisztussal egyesít és megszünteti

a mi elszakíttatásunkat. Mivel Krisztussal egyesülünk a kereszt-ség szentségében, vele együtt meghalunk és vele együtt feltá-madunk az örök életre.

Tekints megrendült lélekkel az új élet kapuja felé s mérd le, hogy a kereszttség szentségének jelentése miben rejlik!

A kereszttség jelentősége.

A kereszttség jelentősége egész életünkre kihat. Általa Krisztus belép a mi életünkbe, úgyhogy vele állandó közösségben vagyunk. Erről a közösségről Jézus sokszor beszélt tanításában, példázataiban és hasonlataiban. Teljes határozottsággal megígérte, hogy velünk marad a világ végezetéig. Biztosított arról, hogy aki hisz Őbenne, az benne marad és Ő is abban. Ezek az ígéretetek mind valósággá lesznek a szentség által.

A kereszttség szentségének alapvető jelentősége tehát abban van, hogy általa egyesülünk Jézussal. Azt mondja nekünk Jézus: „én a kereszttség szentségében vagyok, abban megtalálhatsz engem! Aki megkeresztelkedik és hiszen, az üdvözülni fog.” Benne nem a tanítómestert, a tökéletes életet élő eszményi embert, hanem a Megváltót találjuk meg, ki minket a bűnből kiszabadít. A megváltó Krisztussal egyesülésünknek a kereszttség szentsége a feltétele, a lehetővé-tétele és a pecsétje.

A kereszttségben a Szentlélek működik. Végzi bennünk újjáteremtő munkáját s állandósítja, táplálja, kiépíti Jézussal való közösségünket. Így azután az élet kapuján át csodálatos boldogságok tárulnak eléink. Jézussal való közösségünk gyökereiben és tartalmában megváltoztatja életünket. A Lélek erejével áthatja egész valónkat, átformálja gondolatainkat, érzéseinket, életvilágunkat, velünk küzd lelkünkért a bűn ellen s végül a halállal szemben és az ítéletszéke előtt is felragyogtatja örökkévaló ismertető bélyegünket: részesültünk a kereszttség szentségében!

Miben áll tehát kereszttséged igazi nagy jelentősége? Nem abban, hogy beiktat Krisztus híveinek látható közösségébe. Nem is abban, hogy kereszttyén voltunk külső jelét biztosítja. Jelentősége abban áll, hogy behelyezi életünket az élő Krisztusba és nekünk adja szenvedésének, halálának drága kincseit. Eljutottunk tehát ismét Krisztus első szavához. A kereszttség jelentősége abban áll, hogy az valóban az élet kapuja. Csak az juthat el az igazi élet világába, aki ezen a kapun átlép.

IX. Lajos francia király így nyilatkozott a keresztségről: „az a tenyérynői víz, mellyel egykor megkereszteltettem, a királyi koronánál is drágább nekem.” Neve elé jelzőül annak a községnek nevét választotta, melyben megkeresztelték. „Utánozom a római császárokat — mondotta — akik győzelmük helyéről nevezték el magukat. Én megkereszteltetésem helyén győztem le legnagyobb ellenségemet, a keresztség szentsége által győzelmet arattam a Sátán felett.”

Lemérted-e a keresztség jelentőségét? Mi volt róla eddig a véleményed és mi a véleményed most?

Életed értékeinek sorozatában adtál-e a keresztségnek helyet? Hova helyezed azt most?

Állandó keresztség

Különös gondolatot fejez ki ez a cím, hiszen a keresztség régen elmúlt, befejezett szertartás, amivel életünk későbbi folyamán nincsen dolgunk. Rendesen csak a konfirmáció alkalmával utalnak nagy jelentőségére és íme, most állandó keresztségről beszélünk.

Luther figyelmeztet arra, hogy a keresztség nem lezárt kegyelmi ténye az Istennek, hanem állandó életfolyamat. Nem egyetlen egyszer hozzánk hajló isteni jószág, hanem egész életünk megújuló és megisméltendő beiktatódása a Krisztussal való közösségbe. Ez az állandó keresztség.

Különösen hangzik, pedig olyan természetes. A keresztség Krisztussal való közösséget jelent, így tehát egész életedet áthatja. Ez a közösség számodra irány, tartalom, kötelesség és erő. Ebben a közösségben látod meg világosan Isten arcát, megállapítod embertársaidhoz s a világhoz való viszonyodat. Megvilágosodik előtted saját gyarlóságod. Megérted szenvedéseidet és kísértéseidet. Azután megtanulod, hogy különböző tájékozódási és elhelyezkedési törekvésedben iránymutatód mindig a Krisztus keresztje. Életed aszerint alakul ki, hogy minő viszonyban vagy Jézussal, vagyis milyen kapcsolatban maradsz a keresztség szentségével.

De hát hiába! A keresztség Istentől adott drága ruha és te ezt az életúton beszennyezed és megtéped. Hordozod örömben és bánatban, jólétben és ínségben, egyenes úton és a bűn szakadékai között. Elrongyolódik keresztséged ruhája és te tépetten, méltatlanul állsz az előtt, aki neked ezt a ruhát adta. Ekkor

azután Isten bűnbánatot ébreszt szívedben és visszavezet a hűtlenül elhagyott és megtagadott Krisztushoz. Valahányszor bűnbánatban felragyog Jézus után való vágyódásod, mindannyiszor visszatérsz a keresztség szentségéhez és megerősödsz abban. Ez az állandó keresztség, a mindennapi keresztség.

Nem elég tehát, hogy egyszer régen a keresztség szentségében részesültél, állandó és mindennapi keresztségre kell törekedned!

Luther a saját életében mélyen átérezte a keresztség szentségének nagy életjelentőségét. Ehhez az erőforráshoz újra és újra visszatért. Lelkét ennek a szentségnek bizonyos erejével táplálta, csüggedésében ebből merített reménységet, csalódottságában vigasztalást. A reformáció nehéz küzdelmei s az élet kegyetlen csalódásai között mindig a keresztség szentségének boldog valóságán erősödött. Kialakulatlan nehéz helyzetekben s kízó bizonytalanságokban nagy betűkkel felírta szobája falára, szekrényére, íróasztalára ezeket a szavakat: meg vagyok kereszttelve!

Egyszer egyik barátja elpanaszolta neki nehéz sorsát. Elmondta, hogy mennyi csapás, betegség, csalódás, gond szakadt rájuk. Luther részvétellel hallgatta a végnélküli panaszt, de midőn hiába várta az Istenbe vetett bizodalom megnyilatkozását, vállára tette a kezét s csendesen így szólt: hogyan, hát te nem vagy megkeresztelve?

A keresztség bizonyos valósága a mi kimeríthetetlen erőforrásunk.

Sokféle vétkezésünk és méltatlanságunk ellenére azt mondja a bűnbánatban mindennap megerősített keresztség: nem élsz magadban, elhagyatva, megbélyegezve a bélpoklos bűnösök halál-légiójában, mert a keresztségben Isten a te életedbe is belépett. Nem leszel a bűn és halál martaléka, mert Isten neked ígérte a megváltás ajándékait. Te meg vagy keresztelve. Sok minden értéket elveszíthetsz: egészségedet, állásodat, vagyonedat, családodat, becsületedet, az emberek tiszteletét, munkával kivívott helyedet, de nem veszítheted el az állandó keresztséggel, a bűnbánattal védelmezett keresztség drága ajándékait. Nem vehetik el tőled azt, hogy Krisztus a tied és te a Krisztusé vagy!

Ez az állandó keresztség tiszta boldogsága.

Ne tekintsd tehát megkereszteltetésedet rég lezárt isteni

aktusnak. Élj a Krisztusban, hogy legyen állandó keresztséged. Bűnbánattal térj vissza hozzá, hogy állandó keresztséged által mindig benne élj. A keresztség által megalapozott és az állandó keresztséggel visszaállított életközösséged Jézussal a te legnagyobb értéked. Ujjongjon hát fel lelked szent hálaadással: meg vagyok keresztelve!

A keresztszülők és a keresztség.

A keresztszülői intézmény nem külső vállalkozás, hanem belső elkötelezés. Nem a családhoz és a gyermekhez, hanem az Istenhez való viszonyon fordul meg. A keresztszülő kötelezettséget vállal a gyermek hitben és istenfélelemben való neveléséért. Kötelesség vállalásának istenes szolgálattá kell változnia, mert keresztgyermeké lelkéért és életéért felelősséggel tartozik.

Ezzel a követeléssel szemben meg kell állapítanunk a szomorú valóságot. A keresztszülők életében sokszor egészen elszikkad a keresztség szentségének komoly követelése. Kiválasztásuknál figyelemmel vannak a rokonsági és baráti kapcsolatokra. Érvényesülni engedik a szív rokonérzését, sőt a számító érdeket is, mert szívesen állítanak gyermekük mellé gazdag, befolyásos keresztszülőt. De nem igen törődnek azzal, hogy az illető milyen viszonyban van Krisztussal.

Magyar evangélikus egyházunk nem hoz a keresztszülőkre vonatkozólag kötelező rendelkezést. Legfeljebb óhajtásként hangoztatja, hogy lehetőleg evangélikus keresztszülőket válasszunk gyermekeink számára. A külföldi evangélikus egyházak sokkal határozottabbak. A svéd, a finn, az amerikai evangélikus egyház csak evangélikus keresztszülőket fogad el s ezzel az intézkedéssel igyekszik biztosítani, hogy a keresztszülők komolyan teljesítsék keresztszülői hivatásukat. A finn evangélikus egyház azt is megköveteli, hogy a keresztszülőket a hívő evangélikusok, tehát az úrvacsorával élő, imádkozó és templombajáró emberek közül válasszák. Nem elégzik meg tehát a névleges evangélikussággal, hanem hívő, élő vallásosságot követel. A keresztszülőket előre be kell jelenteni a lelkésznél, akinek jogában áll a meg nem felelőket visszautasítani.

A keresztszülői tisztség emberi bizalom és isteni megbízás. Nem oldható meg egy kis figyelmességgel, anyagi áldozattal, néhanapján éreztetett érdeklődéssel. A keresztszülő Isten megbízottja, ki életpéldával, intéssel és imádkozással áll kereszt-

gyermeke mellett s Isten előtti felelősséggel azon munkálkodik, hogy a gondjaira bízott gyermek a keresztség szentségének erejével Krisztusban éljen és nevelkedjék.

Keresztzülődben ezt a szolgálatot kerested-e?

Keresztgyermekeiddel szemben ezt a szolgálatot teljesítetted-e?

Kötelességeink.

A keresztség szentsége kötelességeket tár elénk önmagunkkal, gyermekeinkkel és keresztgyermekeinkkel szemben.

Önmagunkkal szemben fennálló kötelességünket három szóban foglaljuk össze: a keresztség szentségét ismernünk, hinnünk és élnünk kell.

A keresztség szentségét ismernünk kell. Meg kell ismernünk Istennek a szentségben kijelentett akaratát. Meg kell értenünk egyházunknak erre vonatkozó tanítását. Tisztába kell jönnünk azzal, hogy a keresztség eszköz Isten üdvösségre vezető munkájában, mellyel önmagához vezet és hívő életre képesít. Fogadjuk el tehát Isten jótéteményeként, mely nélkül élnünk nem lehet. Részletező kifejezés helyett ismételjük meg ezt a néhány szót: nélküle élnünk nem lehet! A szentség megismerésének el kell minket vezetnie ahhoz, hogy belátjuk annak nélkülözhetetlenségét. Hitvallási irataink azt mondják, hogy a keresztség szükséges az üdvösséghez!

Hinnünk kell a keresztség szentségében. Isten munkájának vannak emberi értelemmel fel nem fogható kérdései. Ezek közé tartozik a keresztség szentsége is. Nem tudjuk megmagyarázni, hogy az Isten parancsolatába foglalt és az Ő igéjével egybekapcsolt víz miképpen nyújthatja számunkra a bűnbocsánatot és az üdvösséget. Luther azonban rövid szóval kifejezi a lényegét s azt mondja, hogy „a keresztség nem költemény”. Tehát: nem képzelet, vagy ámtítás, hanem valóság. Hisszük és higyük ezt, mert nem ember, hanem Isten mondja. Isten megtartja az Ő ígérését.

Azután élnünk kell a keresztség szentségét. Az istenfélő, bűnbánatos, Krisztusból erősödő élet mindig a keresztségben való megmaradást, a bűnös élet pedig a keresztségből való kiszakadást jelenti. A bűnbánat visszatérés a keresztséghez. Isten tékozló gyermekei elhagyják a bűn virágos mezőit, az Istentől

elszakíttatás szennyes nyomorúságát s visszatérnek ahhoz, akivel a keresztség szentségében egyesültek.

Kérdést intéz hozzád a Krisztus: ismered-e, éled-e és hiszed-e a keresztség szentségét?

A keresztség szentsége gyermekeinkkel szemben is komoly kötelességeket tár elénk.

Luther Kis Kátéjának a szent keresztségről szóló részében ezt a figyelmeztető megjegyzést találjuk: „ilyetén egyszerűséggel tanítja a szent keresztség szentségre a családfő háza népét.” Ezután a felhívás után következik a keresztség szentségéről szóló rész, mely annak lényegéről, Krisztus rendeléséről, a keresztség hasznáról, titokzatosságáról és jelentőségéről szól.

A keresztség szentségének megtanítása tehát a családfő dolga. Azok közé a kötelességek közé tartozik, melyet nem háríthatsz át az iskolára, a templomra, a lelkitanítókra. Ez a te kötelességed és a te felelősséged, mert gyermekeidért és házad népéért felelősséggel tartozol Istennek, nekik maguknak és önmagadnak.

Kötelességed teljesítésének egyetlen egy módja van. Házad népét csak akkor taníthatod a keresztség szentségére, ha te magad ismered, hiszed és éled azt. Azért először saját hitedet erősítsd, hogy családod papjává lehess. Esténként tedd magad elé a Bibliát. Naponként fennhangon olvasd családodnak Luther Kis Kátéját s meglátod, hogy „ilyetén egyszerűséggel tudod majd tanítani házad népét a szent keresztség szentségére.” Tanítasz és ugyanakkor tanulsz, hitet ébresztesz és lángra gyuladsz, hívő életre nevelsz és magad is istenes életre nevelkedsz.

Ha mindezt megértetted, akkor tulajdonképpen felesleges külön szólni a keresztgyermekeiddel szemben fennálló kötelességekről. A külsőleges kötelességek felett meglátod kereszt-szülői megbízatásod lényegét: a lélekkel foglalkozó lelki kötelességeket. Hitre ébresztett lelkeddel hitre, vallásos életpéldáddal hívő életre neveled őket. Együtt mentek Istenhez s letelepedtek Jézus lábaihoz. Kiepítéd lelki közösségeteket, melynek örök tartalma az élő Krisztus.

Sötét éjszaka elhangzott kérdésre Jézus ezt a feleletet adta: „Ha valaki nem születik víztől és lélektől, nem mehet be Isten országába.” Igéjével a kereső embernek megmutatta az élet kapuját. A keresztség szentségében pedig megépítette ezt

a kaput, azon ő maga életünkbe belépett, hogy mi rajta keresztül bemehessünk az Ő országába.

Becsüld meg a keresztség szentségét! Fogadd hálával az örökkévaló Isten gondoskodását, aki boldogító ajándék ígéretével belép a te világodba, azután az Ő erejével lépj be te is az Ő világába.

Ha élni akarsz, ha boldog, gazdag, örökkévalóságba érkező-életet akarsz élni, akkor lépj be az élet kapuján!

Az élő kenyér.

Jézus egyik önmagáról szóló kijelentésében azt mondja: „Én vagyok amaz élő kenyér, mely a mennyből szállott alá. Ha valaki eszik e kenyérből, él örökké. A kenyér pedig, melyet én adok, az én testem, melyet én adok a világ életéért. (Ján. 6, 51.)”

Jézus az élő kenyér, önmagát élő kenyérré teszi a Golgotha halmán, midőn ártatlanul életét áldozza fel a bűnös emberért.

Jóllehet Jézus kijelentése nem tűri a kételkedést s váltság halálának értelme és jelentősége egészen nyilvánvaló, a mai ember mégsem értékeli kellőképpen az úrvacsora szentségét. Pedig evangélikus teológiai rendszerünk középpontjában a golgothai kereszt, gyakorlati vallási életünk középpontjában pedig az úrvacsora szentsége áll. Ez azt jelenti, hogy amint Krisztus megváltó halála nélkül összedől minden teológiai tanítás, úgy vallásos életünk is önáltató hazugsággá válik az úrvacsora szentségének komoly elfogadása nélkül.

És mégis, mit látunk?

A modern ember és az úrvacsora szentsége.

A modern ember életét értelmi alapra helyezi s idegenkedik az érzék- és értelem-feletti dolgoktól. Előítélettel viselkedik az érthetetlennek gondolt szentséggel szemben s az úrvacsorát, mint értelmetlen, bizonyíthatatlan dolgot, egyszerűen elveti. Legfeljebb kegyeletos vallásos szokást lát benne, de lényegét, mely Krisztus testi jelenlétében összpontosul, teljes határozottsággal tagadja.

Az utolsó időben némi változás következett be a vallási kérdések megítélésében. Előtérbe lépett a benső lelki motívum keresése és az átélt élmény értékelése. Vallásosságuk kiépítésénél nem elégsznek meg az emberek vallási életük külső, adott tényezőivel, hanem saját maguk által megtapasztalt olyan lelki benyomásokra támaszkodnak, melyek fontosságáról és helyességéről saját életükben meggyőződtek.

Csakhamar rájövünk azonban arra, hogy ez az irányzat sem kedvez a szentségek megítélésének. Ezek az emberek ugyanis vallásosságuk rendszerét egyéni tapasztalásuk alapjára helyezik s a vallási életnek csupán az egyéni átélésben mutatkozó elemeit értékelik. Ezen a vonalon kivüleső tárgyi elemeknek nem tulajdonítanak jelentőséget. Egyrészt azért idegenkednek az úrvacsora szentségétől, mert azt értelmükkel nem tudják összeegyeztetni, másrészt pedig azért, mert azzal kapcsolatosan nincsen vallási élményük. Ha hajlandók lennének is elfogadni az úrvacsorának Krisztus áldozati halálára vonatkozó jelentését, de nem fogadják el jeleiben Krisztus valóságos testének és vérének jelenvalóságát. Zavarólag hat rájuk az is, hogy annak értéke nem az ember hitéhez, hanem Isten örökkévaló igéjéhez fűződik, már pedig ők a vallási élet megnyilatkozásait mindig saját subjektív érzéseik szerint bírálják el. Idegenül mérik az úrvacsora szentségét, mert azt nem a hit teszi szentséggé, hanem Isten Ígérete. A hit csupán elfogadó, felvevő tényező, melynek nemléte esetén is az úrvacsora szentség marad, csak hogy áldás helyett kárhózzá válik a méltatlan ember számára. Azt sem érti meg korunk embere, hogy a külső jelek és belső lényeg miként egyesülhet és hogyan lehetséges, hogy a jelek megmaradnak eredeti lényegükben és mégis Krisztus teste és vére adatik nekünk a szentségben.

A modern ember értetlenül néz az úrvacsora szentségére, mert vallási élete nem annyira a hit, mint inkább az etika és esztétika síkjában helyezkedik el. Vallási gondolatait erkölcsi eszmékké formálja át. Vallási követeléseit átvezeti az erkölcsi élet kategóriájába. Elvont vallási igazsággal és logikai okoskodással nem bizonyítható feltevésekkel szemben megkeresi a vallási élet esztétikai szépségét, hangulatát és irányzatát. Ezen szellemáramlatokban azonban nincsen szükségük az úrvacsora szentségére, sőt azt nehezen tudják beleilleszteni vallási életrendszerükbe.

Az eddig elmondottak alapján megrajzolhatjuk a mai ember lelki arcát s megállapíthatjuk az úrvacsorától idegenkedésének az okát.

A modern emberből hiányzik a bűn komoly felfogása. Vagy egyáltalában tagadja létezését, vagy pedig vallási síkból erkölcsi síkba helyezi azt át. Az utóbbi esetben a bűn jelentőségi köre lényegesen szűkebbre szorul, kiszakad az örökkévaló

Isten köréből s kizárólag a földi életre és az emberekre szorítkozik. A világosan bizonyítható cselekedettel törődik csupán és nem a bizonyíthatatlan szándékkal, az elkövetett rosszat veti mérlegre, a mulasztás felett pedig napirendre tér. Az élet külső eseményeit állítja bírói szék elé, a cselekedetek belső indító rugóival nem törődik.

A modern ember felfogása a bűnről egyoldalú, hézagos, tartalmatlan, éppen ezért hiányzik belőle a megváltás gondolata. Ha a bűn nem vallási, hanem kizárólag erkölcsi megítélés alá esik, akkor az elintézhető az emberek, a társadalom, az állam körében. Leszámolhatunk vele saját erőnkől, magunk alá gyűrhetjük önfegyelmezővel, szenvedélyeink leküzdésével, felszámíthatjuk azt következményeinek elviselésével, de nincsen szükségünk magunkon kívül álló, sőt felettünk álló isteni beavatkozásra. Ezért hiányzik a mai emberből a megváltás szükségességének a gondolata.

Természetesen következik ebből, hogy a mai emberből hiányzik a megváltás után való vágyódás is. Ha nincsen komoly bűnfelfogása, ha ebből folyólag nem érzi át a megváltás feltétlen szükségét, akkor hiányoznia kell a megoldás után való vágyakozásának is. Ha nem érzi bűnét és bűnösségét megoldhatatlan problémának, ha nem járja át egész valóját az a tudat, hogy rajta egyedül csak Isten kegyelme segíthet, akkor természetesen nem érzi, nem is érezheti át a Krisztus egyedülvaló értékét és az úrvacsora szentségének erre támaszkodó, egyedülvaló jelentőségét.

Közel fekszik tehát az a lehetőség, hogy az úrvacsora szentsége távoli világ idegenül zengő templomi éneke csupán, melynek melódiáit a mai ember nem érti meg.

Legyünk azonban tisztában azzal, hogy a modern ember lelki valósága egy vonalnyit sem változtat két dolgon: az ő igazi lényén és Isten elvégezett akaratán. Akárhogy gondolkodik is önmagáról, Istenhez s az emberekhez való viszonyáról, földi életének értékéről és annak befejező akkordjáról, azért ő mégis elveszett és elkárhozott bűnös ember marad. Bármint gondolkodik életvonaláról, lelki berendezkedéséről és örök problémáinak megoldásáról, a döntő nem az ő elgondolása, hanem Isten örök rendelése és ítélete. Isten rendelése pedig az, hogy a bűnös ember egyedül Krisztus váltság-halálával nyeri el üdvösségét ingyen való kegyelemből.

Az élet fejedelme a modern ember elé ezzel a kijelentéssel lép: „Én vagyok amaz élő kenyér, amely a mennyből szállott alá. Ha valaki eszik e kenyérből, él örökké. A kenyér pedig, melyet én adok, az én testem, melyet én adok a világ életéért.”

Kiegészíti Jézus ezeket az ígéket a következőkkel: „Bizony, bizony mondom néktek: Ha nem eszitek az ember Fiának testét és nem isszátok az Ő véré, nincs élet bennetek. Aki eszi az én testemet és issza az én vére, örök élete van annak és én feltámasztom azt az utolsó napon. Mert az én testem bizony étel és az én vérem bizony ital. (Ján. 6, 53—55).”

Kicsoda szállhat szembe Jézussal, aki ebben a kijelentésben teljes határozottsággal egybefoglalja Istennek reánk vonatkozó követelését és ígérését? Te is, én is, és mindnyájan bűnösök vagyunk és rászorulunk az Élő Kenyérre. Rajtunk egyedül Krisztus segíthet. Változtat-e helyzeteden, ha te másként ítéled meg magadat, mint az Isten?

Vizsgáld meg magadat, hogy nem állsz-e te is a modern emberek tagadó csoportjában?

Történeti, bibliai és hitvallási alap.

Jézus egy ismeretlen vendéglátó hajlékába húzódik a hűsvégi bárány elköltésére. Tanítványai a bekövetkező sötét tragédia sejtésével tekintenek rá. Szemükben könny csillog, szavukban fájdalom reszket. Jézus számára a búcsúzás nemcsak tanítványaival eltöltött életidőszakának lezárása, hanem egy új közösség megnyitása. Búcsúszava fájdalmas érzések megszólaltatása, ugyanakkor egy új, egészen különleges közösség megteremtése. Vigasztalásában az emberi megnyugtatás mellett erőközlő, isteni megnyilatkozás szólal meg. Ez történik az úrvacsora szerzése által. Komor vonalú sötét háttéréből kiemelkedik az úrvacsora-szerző Krisztus alakja, amint valóra váltja ígérését: „Veletek maradok mind e világ végezetéig!”

Ez az úrvacsora szereztetésének története. Mögötte Krisztus keresztfája áll. Tartalma az Ő váltságahalála. Célja emlékeztetés az üdvösségszerzés bünt és halált megoldó eseményére és ami az emlékeztetésnél százszorta több: testben, lélekben egyesülés a Krisztussal.

Az úrvacsora szentség bibliai alapját a szerzési ige alkotja. Négy tanú közli Krisztus akaratát s ez a négy közlés teljesen

megegyezik egymással. (Máté 26, 26—28; Márk 14, 22—24; Luk. 22, 19—20; I. Kor. 11, 23—25.)

Máté evangélista a következőképpen közli Jézus szerzési igéit: „Mikor pedig evének, vévén Jézus a kenyeret és hálákat adván, megtöré és adá a tanítványoknak és monda: Vegyétek és egyétek, ez az én testem. És vévén a poharat és hálákat adván, adá azoknak ezt mondván: Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem, az új szövetségnek vére, mely sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatára.”

Luther beható vizsgálat alá vette a szerzési igéket. Teológusi véleményét ezekben a szavakban foglalta össze: „Vidám és bizonyos lélekkel bízhatjuk magunkat a szerzési igéket közlő evangélisták és apostol tanításaira. Ha más valakinek a miénktől eltérő felfogása volna is, nyugodtan hivatkozhatunk arra, hogy Máté, Márk, Lukács evangélisták és Pál apostol vannak olyan tudósok, szentek, kegyesek és lelkiek, mint ők.”

A szereztetési igének egybehangzó rendelkezése szerint, Krisztus a kenyérben és borban saját testét és vérét adja. Mi tehát valóban Krisztus testét és vérét élvezzük. Krisztus szava: ez az én testem, nem helyettesíthető más szóval. Vagyis mi valóban Krisztus testét és vérét vesszük.

Luther komolyan átérzi az úrvacsorai csoda értelemfeletti jelentőségét. Jól tudja, hogy emberi okoskodással nem lehet annak titkát megfejteni. „Ó, de mit is beszélek e fenséges dologról, — kiált fel — azokat kibeszélni nem lehet.” Ezt az igét nem is lehet és nem is kell magyarázni. Nekünk elég Krisztus egyszerű igéje: ez az én testem!

A szerzési igéket betűszerinti értelemben veszi. Nem engedi a Krisztus által használt szót más szóval kicserélni. „Krisztus világosan és félreérthetetlenül beszél. Egyszerűbben már nem is beszélhetne. Ha pl. azt mondotta volna, hogy a kenyérben van az én testem, akkor még belemagyarázhatnánk valahogyan, hogy teste csak szellemileg, vagy jelképileg van jelen. Az Ő világos és egyszerű kijelentése azonban semmi másféle értelmezést nem enged meg.”

Krisztus szereztetési igéjét hűséggel érvényesíti az Ágostai Hitvallás 10. cikke: „az úrvacsoráról azt tanítják, hogy Krisztus teste és vére valósággal jelen van és kiadatik az úrvacsorában azoknak, akik vele élnek.” A Kis Káté tanítása szerint „az oltáriszentség a mi Urunknak, Jézus Krisztusunknak valóságos teste

és vére, a kenyér és bor színe alatt, nekünk keresztyéneknek magától a Krisztustól rendelt étel és ital”.

Luther a szereztetési ige szó szerinti és nyelvtani jelentésétől nem volt hajlandó eltérni. Midőn Marburgban Zwinglivel kemény vitában tárgyalta az úrvacsora kérdését, felírta az asztal lapjára: Ez az én testem! Minden engedékenységre hajlandó a testvéri egység fenntartásáért, de Krisztus rendelési igéjét nem volt hajlandó megtagadni.

Ízléstelen tréfa alakjában sokszor határozatlansággal vádolják egyházunkat az úrvacsora tannal kapcsolatosan. A bizonytalankodó ember kézmozdulatát utánozva mondogatják: benne, alatta, körülötte, vele Krisztus valóságos teste adatik. Otromba és igazságtalan élcélődés ez! Luther állásfoglalása az úrvacsora tanában teljesen határozott. Krisztus igéjére támaszkodik olyan következetesen, hogy azzal csak dicsekedni lehet. „Halálig, ragaszkodnunk kell a szerzési igéhez, — mondja mély meggyőződéssel, — Krisztus valóságos testét és vérért vesszük eledelül és italul az úrvacsora szentségében.” Az Úrvacsoráról szóló nagy hitvallásban mondja: „Haláloed és az utolsó ítélet óráján vidáman mondhatod Krisztusnak: én édes Jézus Krisztusom, versengés támadt a Te úrvacsorai igéd felett. Némelyek azt akarták, hogy másként értsük azokat, mint ahogy azok elhangzottak. Minthogy azonban nekünk biztosat nem hirdetnek, hanem csak megzavarnak és bizonytalanságba kergetnek, mivel semmiképpen sem tudják igazolni saját szövegüket, hát én megmaradtam a Te szövegednél, ahogy Te elmondottad igéidet. Ha van valami homályos abban, akkor Te magad akartad, hogy az homályos legyen, mert nem csatoltál azokhoz semmiféle magyarázatot és nem rendelted el azoknak a megmagyarázását.”

Az úrvacsora szentségének bibliai és hitvallási alapja egy. Boldog egyház, mely egyedül a szerzési igére építi a szentséget! És boldog ember, aki egyházától úgy kapja a szentséget, amint azt a szentséget szerző Krisztus rendelte!

Vizsgáld meg lelkedet, hogy számodra az úrvacsora szentsége min alapul? Hagyomány, szokás, egyházi rendelkezés, vagy emberi hangulat képezi-e annak alapját?

Juss el az egyetlen igazsághoz: az úrvacsora szentségnek egyetlen alapja van: Jézus rendelése és örök parancsa.

Az úrvacsora titka.

Emberi képességgel megoldhatatlan és emberi értelemmel megmérhetetlen titok, hogy a kenyér és bor miként lehet Krisztus valóságos teste és vére és miként biztosíthatja számunkra Krisztussal való egyesülésünket.

A Kis Káté erről a titokról ezt mondja: „Nem az evés és ivás műveli ezt, hanem az igék, melyek így szólnak: érettetek adatott és kiontatott bűnök bocsánatára. Ezek az igék alkotják a testi evés és ivás mellett a szentségnek a velejét. Aki ezeknek az igéknek hisz, az elnyerte, amit ezek hirdetnek, tudniillik a bűnök bocsánatát.”

A szereztetési ige magába foglalja az ígéret zálogát: Krisztus testét és véré. „Kenyérben és borban ígértetik Krisztusnak teste s az Ő vérének kiontása bűnök bocsánatára, ami új szövetség.” Szokjuk meg tehát, hogy mindig ezeket az igéket tartjuk szem előtt. Mert nincs nagyobb szentség a földön, mint Isten ígéje. Amint a szentséget Isten ígéje szerezte, joggal mondhatjuk, hogy a szentség, mint az ige sajátos formája jelenik meg, — mondja Luther.

Ez az ige gazdag tartalmú. Közlő ige: megmondja, hogy mi történt. Magyarázó ige: megmondja, hogy Jézus miért rendelte az úrvacsorát. Parancsoló ige: megállapítja Isten hozánk szóló parancsolatát. Ígérő ige: feltárja Krisztus testének és vérének ajándékait. Teremtő ige: életté és hatalommá lesz bennünk. Valóban a szentségben az ige döntő jelentőségű s benne érzékelhetővé válik.

Az ígébe foglalt ígérethez hozzátartozik a hit. Hisszük az ígébe foglalt ígéret fontosságát és azt hitünkkel elfogadjuk. Az ígéret és hit egybekapcsolódnak. Ahol nincs ígéret, ott hiányzik a hit. Ahol nincs hit, ott értéktelen az ígéret. Amint Isten merőben ingyen, minden érdemünk és cselekedetünk nélkül tesz ígéretet, mert hiszen különben cselekedete jutalom és megfizetés lenne, nem pedig ígéret, ugyanúgy az ígéretet egyedül hit által, minden cselekedet nélkül nyerjük és vesszük.”

Vigyázzunk azonban, nehogy megmásítsuk a hit fogalmát. Hit alatt az ige feltétlen tiszteletét kell értenünk. A feltétlen tisztelet teljes bizalmat jelent Isten kijelentésével szemben. Ezt a feltétlen bizalmat nem a szertartás, avagy a külsőleges tisztelet, hanem belső állásfoglalásunk juttatja kifejezésre. Az ígének szívünkben való tiszteletét kell kidolgoznunk. Luther kimondja

azt a gyönyörű igazságot, hogy az ígének igazi arany szentségtartója az ember szíve. Ez a szentségtartó többet ér a drágakövekkel kirakott színarany szentségtartónál. Hiába, az ige nélkül senki sem élhet, nem lehet kegyes, nem üdvözülhet, ha mindjárt naponként, vagy óránként háromszor veszi is a szentséget.

Hinnünk kell Jézus szerzési ígéjének: ez az én testem, ez az én vérem! Hinnünk kell az úrvacsorában Krisztus valóságos jelenlétét. Keményen, határozottan dobja elénk Luther az igazságot: Jézus nem hazudik! Ha nem érted ígéretét, akkor is hinned kell. Egyik munkájában, mintegy önmagával beszélgetve, egyszerű szavakkal mondja: „Értsd meg ezeket az ígéket: ez az én testem, mely tiérettetek adatik, ezt egyed és igyad és tápláld hitedet. Vedd a testet és vért Isten ígéjének jegye gyanánt és. szólj eképpen: nincsen parancsom arra, hogy kutassam és tudjam miképpen van jelen a szentségben az Atya, Fiú, Szentlélek. Nekem elég tudnom, hogy a hallott ige és nekem nyújtott test valóban az én Uram Krisztusomé. Hadd fürkésszék a körmönfont és hitetlen szofisták e mélységes dolgokat, a test, melyet élvezel és az *ige*, melyet hallasz, azé, aki az egész világot a kezében tartja és mindenütt jelen van. Ez legyen neked elég!”

A hit felvevő szerepe beveződik a kegyelem elfogadásában. De hiánya nem szünteti meg az úrvacsora szentségi jellegét. Az úrvacsorában Krisztus teste és vére van jelen, akár hittel, akár hitelenséggel veszed azt. Fontos tehát a hit, de nem változtat a szentség lényegén.

Az úrvacsora titka abban folytatódik, hogy a szentség élet-törvényének szükségképpeniségével bekapcsolja a hívő embert az egyház testébe. Az egyház Krisztus élő teste. Tehát az *Ú* testének és vérének élvezője az *Ő* testének alkotórészévé válik. A szent vacsora Jézussal egyesít s vele élő közösséget teremt. Éppen ezért az úrvacsora elsősorban Jézussal való közösségünk vacsorája és csak ezen keresztül lehet az emberek egymásközötti közösségének a megnyilatkozásává.

Mélyedj bele lelkedbe, állapítsd meg, hogy miként ítéled meg az úrvacsora titkát?

Pásztori tanácsként fogadd el Luther intését: Szíved beszéljen, értelmed és szád hallgasson. Vedd bizonyosnak a bizonyíthatatlant és igazságnak az érthetlent, mert nem ember, hanem Krisztus tett arról határozott kijelentést. A dolog lényegét

illetőleg úgyis teljesen mindegy, hogy megérted-e, vagy nem érted meg, a fontos egyedül az marad, hogy Krisztus valóban testét és véréát adja bűneid bocsánatára s veled bűnös, megtérő, hívó emberrel egyesül.”

A szentség megfajthatatlan titokzatossága ne szakítson el Istentől. Ne vond kétségbe Isten csudatevő képességét és ezen állandó csuda elvégzésére vonatkozó akaratát, holott bármerre tekintesz, mindenütt isteni csudák vesznek körül. Kicsoda korlátozhatná annak az Istennek akaratát, ki szent Fiát a földre küldötte, halálra adta és feltámasztotta érettünk? Lehetséges-e ennél csodálatosabb csoda és titokzatosabb titok? Gondolj arra, hogy emberi értelmünk gyarlósága miatt nem tudunk kielégítő magyarázatra eljutni és Isten szándékosan takarja el előlünk a szentség rejtelmes titkát.

Hajtsd hát le fejedet, s a kérdéseidre való válaszadást is bízd az Istenre.

Luther összefoglalásában azután ismerd meg a nagy titok egymásba kapcsolódó logikai sorrendjét: „Lásd meg mi szép, nagy, csodálatos dolog ez, hogy függ minden össze és alkot egy szentségi dolgot. Első az ige, mert nélküle a pohár semmi. Azután jön a kenyér és a pohár, mert nélkülük Krisztus teste és vére nincs jelen. Újszövetség nélkül nem volna bűnök bocsánata. Bűnök bocsánata nélkül nem volna élet és üdvösség. Ilyenformán először is az igék szentségbe foglalják a kenyeret és poharat. Kenyér és pohár tartalmazza Krisztus testét és véréát. Krisztus teste és vére tartalmazza az úrvacsora szentségét. Az újszövetség tartalmazza a bűnök bocsánatát. A bűnök bocsánata tartalmazza az örök életet és üdvösséget. íme, ezt nyújtják és adják nekünk az úrvacsora igéi és mi megragadjuk azt hittel.”

Eloolvassuk egyszer, tízszer, százszor a kihagyás nélküli gondolatsort és mégis megfajthatatlan szent homályban látjuk az úrvacsora titkát. Rettegő félelem és szent öröm egyesülnek lelkünkben és boldog remegéssel súgjuk magunk elé: bizonyára „szép, nagy, csodálatos dolog!”. Azután reszkető ajakkal imádkozunk: adj erőt, Atyám, hogy „megragadjuk hittel!”

Az úrvacsora ígérete.

Az úrvacsorához fűzött ígéretet a Kis Káté a következőképpen állapítja meg: „Ezen igék által bűnbocsánatot, életet

és üdvösséget nyerünk, mert ahol bűnbocsánat van, ott élet és üdvösség is van. Bizonyára nem az evés és ivás műveli ezt, hanem az igék, melyek így szólnak: érettetek adatott és ontatott bűnök bocsánatára. Ezek az igék alkotják a testi evés és ivás mellett a szentségnek a velejét. És aki ezeknek az igéknek hisz, az elnyerte, amit ezek hirdetnek és ígérnek, t. i. a bűnök bocsánatát.”

Az úrvacsora ígérete hármias: bűnbocsánat, élet és üdvösség.

A bűnbocsánat alapvető ígéret. A másik kettő belőle származik. Mert életed gyökérproblémája abban áll, hogy miképpen szabadulhatsz meg bűneidről és azoknak következményeitől.

Isten a keresztségben szövetségre lépett velünk. Ezt a szövetséget azonban a mi bűnös emberi természetünk, vétkezésünk és mulasztásaink által állandóan megszegjük. Saját erőnkől nem szabadulhatunk meg bűneinktől, azokat le nem győzhetjük, bűnösségünk következményei elől el nem menekülhetünk. Biztos halál várna ránk. Az úrvacsora szentségben ezt a halálos kérdést megoldja Isten kegyelme. Megígéri, hogy aki ezeknek az igéknek hisz: „érettetek”, az bűnbocsánatot nyer. Isten tehát Krisztus ártatlan szenvedéséért és váltságahaláláért megbocsátja bűneinket. Visszaállítja megtépett gyermeki viszonyunkat és újra kegyelmébe fogad minket. Felénk fordítja atyai arcát, melyen Krisztus áldozati halálának visszatükröző fénye ragyog s ezt a fényt megbocsátó kegyelemként reánk árasztja.

Neked is szól ez az ígéret. Te is a bűnösök sorában állsz szennyes lélekkel, vérző szívvel, hitetlen étellel. Te is a kárhozat jegyese vagy. Reád is az örök halál vár. Az úrvacsora szentségében neked is önmagát kínálja megtartásul a Krisztus. Tőled függ, hogy te is benne foglaltassál ebben a gyűjtő névben: „érettetek”. Közöttük vagy-e te is?

Az úrvacsora második ígérete az élet. Jézus megmenti életünket és kivezet a halál börtönéből. Valóban olyan az úrvacsora ígérete, mintha rabságban sínylődő embernek azt mondaná valaki: leveszem bilincseidet, megszüntetem éjszakai kínjaidat, kivezetlek a fojtogató levegőjű sötét börtönből, megtisztítlak szennytől, piszoktól és visszaadlak önmagadnak. Megmentem életedet és azt újból neked ajándékozom. A bűnben sínylődőnek azí mondja Jézus: én meggyógyítlak, megszüntetem sorvasztó betegségedet, lelkedet kiszabadítom halálos tespedtségéből, mert tudom, hogy nélkülem képtelen volnál egészséges emberré lenni!

Érzed-e hogy Jézus a bűnből kiszabadított életedet felkínálja neked?

Az úrvacsora ajándéka azután átalakuló új életet jelent. Benne olyan kegyelmi erőt nyerünk, mely szükségképpen életünk megújulására vezet.

Luther szerint lehetetlenség, hogy Krisztus teste és vére át ne alakítsa azokat, akik vele testileg és lelkileg egyesülnek. Mikor Krisztus valóságos testét és vérét vesszük, olyan erőt nyerünk általa, hogy az minket bűnös emberből hívő, új emberré alakít. Ez pedig nem külső eszközökkel és nem pillanatnyi varázslattal történik, hanem a lélek és élet elrejtett törvénye alapján, az ige és a hit erejével.

Vizsgáld meg magadat komoly lelkiismerettel, hogy az úrvacsora szentségének vétele után megújult-e a te életed? Ha nem érezted volna ezt a hatást magadon, akkor ne az úrvacsora szentség erőtlenségében keresd ennek okát, hanem önmagadban. Egyedül te vagy az oka annak, hogy Isten az úrvacsora által nem tudja megújítani a te életedet.

Az úrvacsora harmadik ajándéka az üdvösség.

Krisztus a bűn és halál legyőzését jelenti, így azután az úrvacsora révén az üdvösséget kínálja a hívő léleknek. Az apostol szava teljesebbé megy: „a bűn zsoldja a halál, az Isten kegyelmi ajándéka pedig örök élet a mi Urunk Jézus Krisztusban. (Róm. 6, 23.)”

Teljesebbé megy Krisztus ama ígérete, hogy aki vele küzd, vele szenved, vele hal meg, az egykor vele örvendezik az Atya hajlékában. Ez az üdvösség a lélek örök élete és boldog lakozása Istennél.

Érzed-e, hogy az üdvösség drága ajándékát neked is felkínálja Jézus az úrvacsora szentségben? Értékeled-e ezt az ajándékot és tudod-e, hogy az minden más értéknél becsesebb.

A három ígéret elválaszthatatlan szerves kapcsolatban lép eléink. A bűnbocsánatból származik az élet, az életet követi az üdvösség. Mindhárom csak az nyeri el, aki hisz az ígéret ígéjének. Ennél a pontnál is visszaérkezünk tehát a hithez, mely az úrvacsorában kínált ajándékok elfogadásához és birtoklásához szükséges. Hit kell a bűnbocsánathoz, az élethez, az üdvösséghez. A bűnbocsánat várt ajándéka nem engedi, hogy az úrvacsora szentségét pusztán emlékvacsorává tegyük, hanem utal Krisztus üdvözítő kegyelmére, a bűnbocsánatra, a töredelemre.

A megígért élet biztosítására nem elegendő, ha feléje nyújtogatjuk koldus kezünket, hanem engedelmességre, testünk megfékezésére s Krisztussal való élésre van szükségünk. A megígért üdvösséghez nem elegendő egy szónak lelkünkben való elraktározása, hanem Krisztus váltságahalálában, vele való egyesülésünkben meg kell látnunk életszükségletünket. Bűnbocsánatot, életet és üdvösséget kínál ajándékkul nekünk Jézus Krisztus az úrvacsorában, de ezt az egymásbakapcsolódó hármas ajándékot csak a hit által tehetjük magunkévá, mert a hit Isten ígéretével szemben bizalom, töredelem, engedelmesség és megtérés.

Pihenj meg ennél a gondolatsornál egy percre s keresd meg, hogy az úrvacsora ígéretére mit felel az életed? Megismered-e a bűnbocsánat nélkülözhetetlen szükségét? Felismered-e megmentett életed drága voltát? Remegő lelkedet feltárod-e a kegyelemből adott üdvösség előtt? Érzed-e, hogy ezek nélkül halálra ítélt, kárhozat felé ballagó ember vagy csupán?

Balga, hálátlan és vak ember, ki ezeket az ígéreteket megveti. Boldog, gazdag, megbékélt ember, ki az úrvacsorában feléje nyújtott drága ígéreteket ajándékká változtatja át s azokat mindennél jobban megbecsüli!

Az úrvacsora vallási jelentősége.

Az úrvacsora vallási jelentősége tulajdonképpen adva van abban, hogy bűnbocsánatot, életet és üdvösséget biztosít. Ezekből az ajándékokból sok mindenre következtethetünk és sok elrejtett igazság válik világossá előttünk.

Megismerjük benne Isten üdvösségmunkájának állandóságát és lényegét. Amint Isten Krisztus személyéhez kapcsolta üdvösségszerző munkáját, úgy annak megvalósítását is Krisztus személyével kapcsolja össze. Az úrvacsora szentsége tehát benne van Isten alkotó munkájában s abban az állandó, világteremtő tevékenységben, melynek alapját Krisztus emberré levése képezi. Krisztusnak földre kellett jönnie, emberré kellett lennie, hogy a bűnbe merült emberen segíthessen. Éppen így az úrvacsora szentségben testté kell lennie, hogy jelenlétével az üdvösség útjára segítse a bűnbocsánatot kereső embert.

Ez a gondolat kemény dió a mai modern ember számára. De nem tolhatjuk félre és nem térhetünk napirendre azon, hogy az úrvacsora lényege Krisztusnak testszerinti jelenléte. Nem elég tehát, ha vele lelkileg egyesülünk, testszerinti egyesülésre is

szükség van. A kettő elválaszthatatlan egymástól. Luther komoly határozottsággal figyelmeztet arra, hogy „aki Krisztust a szent vacsorában csupán lelkileg akarja bírni, az végezetül semmiképpen sem bírja. Amint a történeti Krisztus üdvösségmunkájában elválaszthatatlan a testi és lelki élet, ugyanúgy a szent vacsorában is. Ha az úrvacsorában megvetjük a testet, akkor Isten fiának testi életét hitvilágunkból is ki kell küszöbölnünk. Hogyan is ragaszkodhatnánk Krisztus testbéli megjelenéséhez, hogyan taníthatnánk azt fontosnak üdvösségünk szempontjából, ha az úrvacsorában való testi jelenlétét értéktelennek gondoljuk. Krisztus testisége az úrvacsorában és a földi, életben ugyanaz. Állásfoglalásunk is mindkét esetben ugyanaz. Vagy mindkét esetben tagadjuk őt, vagy mindkét esetben elfogadjuk. Aki testiségét megveti, megveti magát a Krisztust és elveszíti az igazi Krisztust. Így járnak a rajongók, a Krisztus testi életének jelentőségét tagadó emberek. Felejtik, hogy Krisztus nem e világból való ugyan, de azért ebben a világban van. A mennybe akarják Őt helyezni s a szentségben való testi jelenlétét tagadják. Elfelejtik, hogy ebben az esetben Jézus, a mi királyunk, fogoly lenne az égben. De Ő nem fogoly, mert itt van a földön. Aki ezt tagadja, új Istent alakít magának, de nekünk nem kell ez az új Isten!”

Ez a gondolatsor komoly kérdés elé állít: meglátod-e életedben Isten állandó üdvösségmunkáját? Felismered-e a szentségben Isten üdvösségre vezető munkaeszközét? Észreveszed-e, hogy az úrvacsora szentségben téged keres s egyetlen örök metódusa szerint neked akarja ajándékozni Jézust?

Az úrvacsora szentsége megvilágítja az Istennek és embernek szerepét az üdvösség munkájában.

Mindent az Isten tesz és mindent Ő ad. A szerzési igék a gondoskodás és kegyelem kimeríthetetlen gazdagságát mutatják, vele szemben az ember tehetetlensége áll. Amit cselekszem, az nem érdem, jócselekedet, vagy kiengesztelés. Nem rajtam fordul meg a szentség. Mégcsak nem is hitemtől függ annak értéke. Mindenütt Isten az első és utolsó döntő tényező: az Ő igéje, az Ő rendelése, az Ő kegyelme. A szentség előtt összeomlik erőm, képességem, munkám, értékem s egyedül Krisztust látom magam előtt, ajkán ezekkel a szavakkal: „ez az én testem, ez az én vérem.”

Ez a megállapítás azonban nem azt jelenti, hogy az ember

számításon kívül maradó sakkfigura csupán, akinek semmiféle szerepe sincsen Isten üdvösségmunkájában. Az embernek igenis van feladata, bár az mindig magában hordozza az Isten lelkének való engedelmisséget, tehát Isten akarata érvényesítésének engedését. Először is kidolgozza büntudatát és bűnbánatát. Azután hitet ébreszt s hitével nézi Isten munkáját és az Ő igéjét. A hit döntő fontossággal bír az egész kérdésben s az ember egész életében. Vágyó szívből indul el, kínzó szükségérzet hajtja. Telítve van emberi tehetetlenséggel, kétségbeeséssel, vágyódással, de egyszersmind Isten ígérétebe vetett törhetetlen bizalommal. Végül engedelmisséggé kell formálódnia, hiszen az ígélet igéje parancsoló-ige is.

Az úrvacsora személyes tulajdonunkká teszi Jézust. Csodálatos villanyáramként átjárja valónkat annak megérezése, hogy benne Jézus egészen a mi személyes tulajdonunkká lesz. Ennek a gondolatnak megrázó értelme akkor válik világossá, ha a kérdést magamra vonatkoztatva, azt mondom: Jézus az úrvacsorában lesz az enyém! Jézus természetesen mindenkié. Százak, ezrek, milliók mondják ebben az országban, a szomszéd országokban, gyülekezetekben, templomokban, más földrészeken, hogy Jézus az övék. Az ember mégis megérzi, hogy Jézus az úrvacsora szentségben az ő személyi tulajdonává lesz. Vele egyesül, érte adja oda önmagát, Őt keresi, őt emeli ki a bűn és kárhozat hatalmából. Az úrvacsora vételekor boldogan érzem, hogy Isten végtelen kegyelméből Jézus nemcsak mindenkié, hanem az enyém!

Befelé forduló tekintettel ismét csak önmagadat kell vizsgálnod. Az a kérdés, hogy az úrvacsora személyhez szóló és személyi szükségletet kielégítő jellegét megérezted-e? Megérted-e, hogy a szentségben Jézus téged, személy szerint éppen téged keres! A te nevedet ejti ki, neked ajánlja fel váltság-halálának minden ajándékát és te általa emelkedsz a tömegeből a személyi vallásosság boldog magaslatára: az én Krisztusom, az én Megváltóm!

Az úrvacsora szentsége Krisztus állandó jelenlétét bizonyítja. Állandóvá teszi Jézus ama dicsőségét, hogy nem vonul vissza királyi tróntermébe, hanem résztvesz az emberek nyomorúságában, leszáll a bűnösökhöz, őket igéjével és irgalmas jóságával segíti. Megerősíti szívünk ama reménységét, hogy a

vérével szerzett üdvösség valósággá válik s új eget és földet teremtő világa elközeleg.

Valahányszor térdreborulva veszed Krisztus valóságos testét és vérét, üdvözítő valóságában megtapasztalod, hogy Ő él, érted munkálkodik, lelkedért küzd és téged vezet a boldogság-igéret felé.

Az úrvacsora szentségének van közösségi jelentősége. Az egyház, a hívő gyülekezet közösségében veszed azt. Ebből a szempontból is közösség vacsora az. Az oltár zsámolyán gazdag és szegény, boldog és szenvedő, művelt és tudatlan, öreg és fiatal, ismerős és idegen találkoznak egymással. Egy oltárhoz térdelnek a szerető szívűek, a békességben élők, a háborúságban viaskodók. Az úrvacsora mégis egy közösségben egyesít. Bűnös, vagy te is, meg a melletted térdelő is. Krisztus testét és vérét veszitek egyformán s mindegyiket egyedül a váltságahalálban biztosított kegyelem szabadíthatja meg.

De ezt megelőzően az úrvacsora Jézussal való kapcsolatban is közösség vacsora. Egyesít minket Jézussal s örök életközösségünk eszköze, biztosítója és bizonyosága. Táplálja és kidolgozza Jézussal való egységünket és szeretet-közösségünket, melyet egyedül az úrvacsora által érhetünk el.

Ez a kétirányú közösség összefügg egymással. Jézussal való közösségünk alapja az emberekkel való közösségünknek. Minél teljesebben átadjuk magunkat Jézusnak és birtokunkba vesszük Őt, annál teljesebbé tehetjük az emberekkel szemben szeretet-közösségünket. A testvéri közösség csak akkor telik meg igazi szeretettel, ha először Krisztussal jutunk közösségbe. A szeretet-közösség csak a kegyelem-közösség alapján épülhet ki.

Az úrvacsora jelentőségét rövid mondatokba foglaljuk s azt mondjuk:

bűnbocsánatot, életet és üdvösséget ígér;
teljes egyesülést biztosít Jézussal;
megmutatja Isten kegyelmének egyedülvalóságát;
leleplezi tehetetlenségedet és eszedbe juttatja hozzád intézett követeléseit;
közösséget teremt Jézussal;
közösséget teremt embertársaidal;
új életet állít eléd és ahhoz erőt ad.

Rövidke időre állj meg mindegyik mondatnál s állapítsd meg, hogy a te életedben miben áll az úrvacsora jelentősége?

A gyónás.

Az úrvacsora vétel nagy jelentőségére Pál apostol ezekkel a komoly szavakkal emlékeztet: „Próbálja meg azért az ember magát és úgy egyék abból a kenyérből és úgy igyék abból a pohárból, mert aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik magának, mivelhogy nem becsüli meg az Úrnak testét. (I. Kor. 11, 28—29.)”

Az úrvacsora mindenképpen ítélet. Nevezhetnénk az ítélet szentségének. Kegyelmet vagy kárhozatot, életet vagy halált tartalmaz. Aki méltóképpen veszi, Krisztus által mindent elnyer, aki méltatlanul veszi, ítéletet eszik és iszik magának.

Megrendítően komoly tehát az úrvacsora vétele. Az ember feje felett lebeg az ítélet kardja, jaj annak, aki „vétezik az Úr teste és vére ellen!” Lehet-e ennél nagyobb vétkezés? Természetes és szükséges tehát, hogy az úrvacsora vételére lelkiismeretesen előkészüljünk.

A Kis Káté komoly szóval rávilágít az előkészülés elvi követelésére. „A böjtölés és testi előkészülés ugyan szép külső önfegyelmzés, de igazán méltó és kellőleg előkészült csak az, aki hisz ebben az igében: Érettetek adatott és kiontatott bűnök bocsánatára. Aki pedig nem hisz ezeknek az igéknek, vagy kétkedik bennük, az méltatlan és készületlen, mert ez a szó: „érettetek”, tiszta, hívő szívet kíván.”

Az Ágostai Hitvallás 25. cikke az egyház felfogásáról és intézkedéséről szól: „Csak azoknak szoktuk Krisztus testét kiszolgáltatni, akiket előbb megvizsgáltak és feloldoztak. Azonkívül még gondosan kioktatják a népet a feloldozásra való hitről, melyről ezelőtt mélyen hallgattak. Tanítják nálunk az embereket, hogy a feloldozást igen nagyra becsüljék, mivel Istennek szava s hirdetése Isten parancsára történik. Kiemelik a kulcsok hatalmát és emlékeztetik az embereket arra, milyen nagy vigasztalást meríthet abból a megrettent lelkiismeret, továbbá, hogy Isten a hitet keresi nálunk, hogy annak a feloldozásnak úgy higyjünk, mint Isten szavának, mely közvetlen szól hozzánk s hogy ez a Krisztusban való hit valósággal eléri és megnyeri a bűnbocsánatot.”

Megállapítjuk tehát, hogy a gyónás tulajdonképpen komoly életvizsga és lelkivizsga. Az egyház szükségesnek tartja a gyónók szigorú megvizsgálását és gondos kioktatását, nehogy méltatlan vendégei legyenek a kegyelmi vacsorának. Ezen cél el-

érésére nem veti ugyan el a külső előkészületet, mégis különösen a belső előkészülést tartja fontosnak. A belső előkészítésnél igazodik a gyónás két alkotórészéhez: lelkiismeretes bűnvallásra és az oldozás komoly elfogadására készít elő.

Kérdezd meg magadtól: volt-e és van-e komoly előkészülésed? Van-e és volt-e komoly bűnvallásod és eljutsz-e mindenkor a feloldozás boldog hitéhez?

Szemeid előtt elvonul egész életed. Látod vétkeidet, mulasztásaidat, hűtlenségedet és tehetetlenségedet. Emberek serege rajzik emlékezetedben, régen elhangzott szavakat hallasz. Halottnak vélt érzések újból átjárják szívedet. Szenvedélyes indulatok szennye sötétedik benned, bűneid nyomon követnek s maguk alá temetnek. Az evangéliom tükrében vizsgálva életedet, nagy ürességeket találsz. Mulasztások, melyeket nem tettél meg. Elvesztegetett órák, elmulasztott alkalmak, elfogadás nélkül nagyot kinyújtott kezek, letöröletlen könnyek, rettenetes mulasztások saját magaddal, különösen a lelkeddel szemben. A tükör gondosan elrejtett, titkolt bűnökről beszél, melyeket nem ismernek embertársaid, talán még élettársad sem tud róluk. El kell jutnod, bármily áron is el kell jutnod arra, hogy ezeket a bűneidet is megvalld.

Lehetetlenség, hogy a gyónás alkalmával meg ne emlékezzél bűneidről! Kövesd azonban Luther intését: „ne ajkaddal, hanem lelkiismeretteddel emlékezzél a te bűneidről.” Mivel pedig” lehetetlenség minden bűnödre visszaemlékezned, fogadd el a Kis Káté figyelmeztetését, hogy „minden bűnben vétkesnek kell magadat vallanod, még azokban is, amelyekről nem tudsz. Önvizsgálatodban légy szigorú, de józan is. Vedd komolyan bűneidet, de képzelt bűnökkel ne gyötörd magadat.”

Az önvizsgálatot követi a komoly bűnbánat. A komoly bűnbánat nem merül ki a bűn felett érzett bánkódás vezeklő ruhájának felöltésében, hanem a szív igaz gyötrelmében áll. Nem önmagát siratja, hanem Isten atyai szívének fájalmát kesergő nem az elkövetett bűn következményeit panaszolja, hanem Istenhez való gyermeki viszonyának romlását. Ha egyenként szólalna meg felette Isten ítélete és ígérete, akkor az ellentét kiegyenlítésében valahogyan megállna, mivel azonban a kettő egyszerre válik számára valósággá, sírva roskad a bűnbánat oltárlépcsőjére.

Az evangélium tükre elbírálja bűnbánatod értékét s meg-

mutatja, hogy az hitből való-e és Istenre irányul-e? Elbírálja azt is, hogy nem hiányzik-e belőle a bűn komoly megtagadása és az új élet akarása? Mert léha, könnyelmű vallási álarcjáték, ha fájdalmat hazudsz bűneid miatt, szívedben pedig azok tovább élnek.

A gyónás feladata, hogy a feloldozás komoly elfogadására előkészítsen. Bíznod kell az igébe foglalt ígértben: „tiérettetek és sokakért halálra adatott, kiontatott bűnöknek bocsánatára.” Hinned kell abban, hogy az úrvacsora szentségben bűneid bocsánatát adja az Isten.

Ez a hit azonban sok mindent kizár a lelkedből. Kizárja a bizonytalanságot és kételkedést. Hinned kell a bűnbocsátó kegyelemben, mert Isten ezt megígérte. Kizárja azután bűnbánatod túlértékelését és nem engedi, hogy bűnbocsátat-biztosító érdemmé tedd gyötrődésedet. Isten egyedül Krisztus érdeméért részesít bűnbocsátatban, ha hiszel abban, ki számodra az úrvacsora szentségét szerezte.

A komoly gyónási előkészülés természetesen befolyásolja az ember úrvacsora vételét. Azzal a követeléssel lép eléd, hogy sohase vedd előkészületlenül a szentséget, hanem csak hitbéli éhségből. Ne külső megszokás, családi hagyományod vezessen oltárhoz, hanem egyedül lelked égő vágyódása, alázatos bűnbánatod és kegyelem után való boldog sóvárgásod.

Bűnvallás és feloldozás együtt elvezetnek a gyónás teljes céljához. Felébresztik lelkedben a büntudatot, amely megsemmisíti önerődöt, önérdemedet és önbizalmadat, életre kelti töredelemből és fogadalomból összetevődő bűnbánatodat, hogy azután megrettent lelkiismeretedet megnyugtassa az úrvacsora szentségben felajánlott bűnbocsánattal.

Gondold meg mindezt, mikor titkos kamrádban önvizsgálattal ráhajtod fejedet az evangélium tükrére s mikor a tempomban a gyónási istentiszteleten Isten színe elé lépsz.

Az evangélikus magánygyónás.

Ne csodálkozz, van evangélikus magánygyónás! Nemcsak azért lehetséges, mert vannak megrettent lelkiismeretű emberek, kiket büntudatuk és lelkük bizonytalansága szeges korbáccsal sanyargat s nem tudják megszerezni az úrvacsora szentségének vételéhez szükséges lelki nyugalmat, hanem azért is, mert egyházunk elejétől fogva fenntartotta a magánygyónást.

Kívánatos, hogy tisztába jöjjünk, helyesen ítéljük meg egyházunk elvi állásfoglalását s tisztában legyünk azzal, hogy az úrvacsora méltó vételének biztosítására ez az eszköz is rendelkezésére áll az embernek.

A Kis Káté gyónási része bizonyítja, hogy Luther az általános gyónással nem akarta elvenni annak személyes jellegét. Figyeljünk a következő részekre: „Gyónásnál így szólj a gyóntatóhoz: kedves tisztelendő Úr, kérem hallgassa meg gyónásomat s hirdesse nekem a bűnbocsánatot Isten nevében.” Tehát személy szerint, egyenként tesznek bűnvallást. „Mondd ezt: én szegény bűnös, Isten előtt minden bűnben vétkesnek vallom magamat”. A gyónásról szóló rész végén pedig ezeket olvassuk: „akinek a lelkiismerete nagyon meg van terhelve, vagy bánata, keserősége és lelki gyötrelme van, azt a gyóntatóatyja bizonyára meg tudja még majd más szavakkal is vigasztalni és hitre indítani. Ez csak általános formája a gyónásnak a hívő lelkek részére.”

Az Ágostai Hitvallás 11. cikkében ezt olvassuk: „A magángyónást a gyülekezetben fenn kell tartani, bár a gyónásban nem szükséges az összes vétkek felsorolása.” Nem azt mondja tehát, hogy fenntartható, nem is azt, hogy kívánatos fenntartani. Nem engedélyezés, nem is óhajtás, hanem határozott parancsolat: fenn „kell” tartani.

Tévedés tehát az a feltevés, hogy evangélikus egyházunk a magángyónást eltörölte. A valóság az, hogy azt elvileg kezdetől fogva fenntartotta, sőt a mindennapi életben is sokáig és sok helyen alkalmazta. A róm. kat. gyóntatószékektől való félelem s a vallási felvilágosodás áramlatának rombolása a legtöbb helyen megszüntette ugyan, de a wittenbergi templom oltára mögött még most is megvannak a régi gyóntatószékek, 1782-ben Hamburg Eppendorfban azokat megújították s az 1700-ban Hamburgban kiadott énekeskönyvek magángyónásra vonatkozó imákat közölnek.

Evangélikus egyházunk a magángyónást szükségesnek ítélte, azt fenntartotta és kötelezővé tette, mert úgy érezte, hogy ezzel szolgálja az úrvacsora szentség fenséges komolyságát és az úrvacsora szentségben részesülő ember üdvösségét. Szomorú elszegényedése egyházi életünknek, hogy ez a szükséges előkészítő munka a legtöbb helyen megszűnt, legfeljebb néhol a lelkipásztori dolgozószobák csendességében található meg. Ennek

is örülünk, mégis kívánnunk kell, hogy az előkészület elmélyedő munkája a templomban is váljék erőteljessé.

A magányonás célját és tartalmát hitvallási irataink szintén megállapítják. Az Ágostai Hitvallás 25. cikke szerint: „az egyes vétkek felsorolása nem szükséges és az emberek lelkiismeretét nem szabad megterhelni az összes vétkek felsorolásának gondjával, mivel az összes vétkeket elmondani úgyis lehetetlen.” A Schmalkaldeni Cikkeknél a gyónásról szóló része kijelenti, hogy: „a bűnök felsorolását kinek-kinek szabadjára hagyják.” Luther: Az egyház babilóniai fogságáról írt munkájában arra int, hogy „a nyilvánvaló és nagy bűnöket valljuk be.”

Látjuk tehát, hogy az evangélikus magányonás nem kényszer, hanem jog, nem reánk erőszakolt követelés, hanem lelkiismeretünkre bízott lehetőség. Nem követeli feltétlenül bűneink felsorolását, hanem csupán az önmagunk által elintézzhetetlen bűnök terhének megosztását tanácsolja. Nem kapcsolódik hozzá az üdvösség biztosítása, hanem csupán bűnbánatunk elmélyülésének csendesítő ígérete. A gyóntató atya „pásztor”, nem pedig” porkoláb. Meghallgatja a bűnöst, de nem zaklatja a bűnök felsorolásával. Nem teszi magát ítélő bíróvá, hanem a meggyötrött és érzékeny lelkiismeretű emberen segíteni akar Isten ígéjének követelései és ígéretei alapján.

Az egyházi álláspont megvilágítása után nézzük a magányonás kérdését az ember szempontjából.

Állapítsuk meg mindenekelőtt, hogy elrejtett természete szerint az ember kívánja a magányonást. Ha tiltakozó fejrázással esetleg idegenül néz is reá, emberi lényének titokzatos alapérzései feléje sodorják. Lénye szerint ugyanis az ember mindig osztályostárs után vágyódik. Magárahagyottságának terhét bevallatlanul kínzón érzi, valahányszor megoldhatatlan lelki kérdései és életproblémái vannak. Amint nevetését, sírását, küzdelmét és reménységét meg akarja osztani másokkal, úgy a bűn okozta vereségeket sem akarja egyedül elhordozni, hanem megértő, segítő lelkitárs után sóhajt. Kísértések és lelkiválságok között vágyakozva keresi azt, aki az ő számára támasz, világosság, határozottság és biztonság. Két irányban keres segítő-társat. Először azért, hogy lelki védelmet kapjon nehéz bűntudatának megoldásához, azután, hogy Istenhez visszatéréséhez segítséget kapjon s homálytalan világossággal felismerhesse a feléje forduló bűnbocsátó kegyelmet. Észrevehetjük tehát, hogy

a vallási alapon kibontakozó kérdésbe lélektani mozzanatok szövődnek, melyek több oldalról igazolják a magányonás jelentőségét.

A fejjátással ellentmondóktól csendesen megkérdezem: erősebbek és biztosabbak vagytok-e a halálra készülő Krisztusnál? Mikor Ő az Olajfák-hegyén viaskodott a körülötte settenkedő Sátánnal, nem ment egyedül, hanem tanítványait vitte magával, nem imádkozott egymagában, hanem tanítványai imádságát is maga mellé állította. Újra és újra felkereste őket s panaszos szóval dorgálta az alvókat: vigyázzatok és imádkozzatok én velem! Ha Krisztus rászorult tanítványai vigyázására és imádkozására, mennyivel inkább rászorulunk embertársaink *imádkozására és vigyázására mi, gyarló emberek!*

A magányonás szükségessége valóban az ember természetében rejlik. Mélyen átérezte ezt Luther, ki Az egyház babilóniai fogságáról című munkájában ezt mondja erről a kérdésről: „A titkos gyónás, ami most szokásban van, bárha az írásból nem is igazolható, mégis csodálatosan nagyon tetszik nekem. Hasznos is, szükséges is és nem is szeretném, ha megszűnnék. Ellenkezőleg örülök, hogy megvan Krisztus egyházában, mert a gyötrődő léleknek egyedüli orvossága. Hiszen mikor testvérünk előtt megnyílik lelkünk s mindazt a rosszat, ami benne rejtőzik, feltárjuk, testvérünk ajkáról úgy hangzik felénk a vigasztalás ígéje, mintha Istentől jönne. Ha azt hittel befogadjuk, békességet nyerünk Isten irgalmasságában, aki testvérünk által szól hozzánk.”

A magányonást az ember természetén kívül szükségessé teszi a bűn természete is. A zsoltárváltó fájdalmas keserűséggel állapítja meg a valót: „az én vétkem szüntelen előttem forog” (51. zsolt. 5.) Bárhová menj, előtted kavarognak bűneid, bennük az ítélet forgószele él. Bárhová menj, előtted kavarognak, életemből minden port, szennyet, száraz falevelet, tépett rongyot magasba tornyosítanak. Ettől a fürgetegtől nem tudsz szabadulni, legfeljebb behunyod szemedet s nem veszel róla tudomást. Ha azonban egyetlen egyszer komolyan számolsz a bűnnel és megérted, hogy az nem az emberekhez, hanem Istenhez való viszonyodat rongja meg s következményeitől saját erődből szabadulni nem vagy képes, akkor eljutsz egyedülléted és társtalanságod szakadékának peremére. Lelkitársat keresel, felemelő, vezető kar után nyújtod ki kezedet, hívő szív imádságába akarsz

belekapaszkodni, mert a bűn terhét nem vagy képes egyedül elhordozni.

A magángyónást indokolja az is, hogy a megrettent lelkiismeretű ember büntől való szabadulását sokszor éppen embe-
reken keresztül tudja elérni. A mindennapi tapasztalaton kívül megerősíti ezt a Biblia tanúságtétele. Az 51. zsoltár 15. versében felkiált a zsoltárfelkiáltó: „Hadd tanítsam a bűnösöket a Te útaidra, hogy a vétkezők megtérjenek Hozzád!” Bűnös tanítja a bűnöst Isten útjára. Vétkező vezet a vétkezőt Istenhez.

Sokszor éppen a lelkiválságokon átment ember alkalmas erre a szolgálatra. Aki a bünt megismerte s annak hatalmával szemben százszor viaskodott és százszor elesett, alkalmas arra, hogy embertársának szemét a bűnnel szemben felnyissa. Aki maga végigszenvette a feloldhatatlan büntudat pokoli kínját, az alkalmas arra, hogy az egyetlen feloldozóhoz elvezessen. Aki saját erejéből ezerszer megkísérelte a büntől szabadulni s ezerszer újból kénytelen volt meggyőződni saját ereje hiábavalóságáról, de egyszersmind Isten bűnbocsátó és újjászüelő kegyelmességének végtelenségéről, az alkalmas arra, hogy Isten igéjével és alázatos imádkozásával megfogja a vergődő ember kezét s azt mondja neki: ne félj, csak higgy!

Kicsoda ez az imádkozó, vigyázó, Krisztus keresztségéhez vezető s reménységet ébresztő ember? Legyen az Isten lelke szerint való lelkipásztor, kit erre az órállásra s mélységes pásztori szolgálatra maga Isten kötelezett. De más is elvégezheti ezt a lelki munkát. Az élettárs, a szülő, a testvér, a gyermek, kivel verség, valóság, múlt, jelen, jövő, érdek és élet egybekapcsolnak. Alkalmas erre a munkára a lelki jóbarát, kinek szeme lát, lelke józanul ítél, bölcsesége helyesen tanácsol. Talán tanulatlan, egyszerű ember, ki bölcsességét nem magasabb iskolában, hanem az élet iskolájában szerezte, nem emberektől, hanem az Istentől kapta, kiben nem a tudás, hanem Isten lelke beszél. Isten csodálatos rendelése és jósága az, midőn egy kiválasztott lelkiember kezébe helyezi tépett lelkünk szennyes terhét, bűnbánatban összetört szívünk bizonytalanságát, segítő állít mellénk bűnből szabadulásunkra, lelkiismeretünk felszabadítására, a bűnbocsátó kegyelembe való reménységünk megerősítésére.

Ez az evangélikus magángyónás. Elfelejtett, szokatlan, idegenül hangzó valami. Bizonyos azonban, hogy áldás lehet mind-

azokra, kik bűnösségüket és Isten bűnbocsátó kegyelmét komolyan veszik s lelkiismeretes előkészüléssel akarják az úrvacsora szentségét venni.

Élet, vagy kárhozat?

Az úrvacsora szentségében sokról és mindenről van szó. Bűnbocsánat és bűnmegtartás, élet és halál, üdvösség és kárhozat vannak benne elrejtve. Tőled függ, hogy melyiket választod.

Gondold végig még egyszer a kérdés döntőfontosságú pontjait s feleli mindegyikre hited szerint.

Krisztus mondja: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.” Emlékeztet-e téged az úrvacsora Krisztus keresztfai halálára, mellyel téged bűneidtől megváltott?

Krisztus mondja: Bűnök bocsánatára. Hiszed-e, hogy az úrvacsorában Isten bűnbocsátó kegyelmét nyered el?

Krisztus mondja: Vegyétek, ez az én testem, ez az én vérem! Hiszed-e, hogy az úrvacsora teljes lelki és testi egyesülést jelent s ezt a kettőt nem lehet egymástól elválasztani?

Hiszed-e, hogyha tagadod az úrvacsorában Krisztus jelenlétét, akkor lélekben sem egyesülhetsz vele?

Hiszed-e, hogy az úrvacsora szentségben Jézus téged, éppen téged keres? Veled akar egyesülni, csendes hangon nevedet súgja, lelkedet menti, a te bűneidet veszi magára, a te életedet tisztítja, mindig a te lelkedet és a te életedet? Hiszed-e, hogy általa téged az Ő tulajdonává akar tenni és általa a te Krisztusoddá akar lenni?

Hiszed-e, hogy az úrvacsorában Jézus az Ő állandó jelenlétét biztosítja? Élő marad közöttünk, velünk szenved, hozzánk szól, érettünk munkálkodik, megmutatja, hogy örökké élő, értünk munkálkodik Krisztusunkat hol és hogyan találhatjuk meg?

Hiszed-e, hogy az úrvacsora szentsége kimeríthetetlen életforrás? Jézussal való egyesülésed új erőt olt beléd és te az Ő erejével más ember leszel, magadat, családot, embertársaidat új értékekkel gazdagítod?

Hosszú gondolatsor ez. Mindegyik gondolatban egy rejtelmes világ nyugszik tele ígérettel és követeléssel. Mindegyik ígéret Isten hozzánk írt levelének egy-egy külön fejezete, melynek végén Krisztus piros vére a pecsét. Ezzel a pecséttel erősíti meg Isten bűnbocsátó kegyelmének ígértét. De pecsétje mellé -a te elfogadó pecsétedet követeli: hited pecsétjét. Azt keresi,

hogy ezt a gondolatsort megerősíted-e ezzel a vallomással: én mindezt hiszem!

Ha hiszed, akkor az úrvacsora szentsége az élet, kegyelem, üdvösség néked. Ha nem hiszed, akkor az kárhozat.

Mit válaszolsz?

Midőn Jézus az élet kenyérének nevezte magát, körülötte a farizeusok zúgolódtak. Mikor azután élő kenyérnek nevezte magát, az írástudók gyűlölettel elfordultak tőle, a tanítványok pedig megdöbbenve visszahúzódtak tőle. Kemény beszéd ez, — hangzott a kiáltás, — ki hallgatja azt meg? Jézus pedig rájuk tekintett s fájdalmasan szólt: Vájjon ti is elakartok-e menni?

Határoznod kell, hogy mi számodra Jézus: életkenyér vagy élőkenyér? Lelked táplálásáról gondoskodó tanító ember, ki igéjének kenyérével erősít, vagy önmagát élő kenyérré tevő Megváltó, ki testével és vérével egyesül veled és téged az életnek megment? Isten igéjének komoly megfontolásával Jézus váltság-halálának lelkiismeretes mérlegelésével, szerzési igéjének és tanításának hívő lemérésével válaszolj a kérdésre. De ne kövesd a félhitű, szívük helyett eszükkel gondolkozó embereket. Ne legyen neked az úrvacsora szentségéről szóló ígéret: „kemény beszéd”! Higyj az ígéret igéjének és becsüld meg a szentséget, mert Isten azt ígéretének pecsétjéül adja.

Bűntudatod alázat-ruhájában, lehajtott fejjel, szemedben a bűnbánat és kegyelembe vetett reménység egyesült tűzével, menj boldogan az úrvacsorai oltárhoz. A megtérő tanítványok hívő meggyőződésével tégy vallást: „Uram, kihez mennénk? Örök életnek beszéde van tenálad. És mi elhittük és megismertük, hogy te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia.”

Új élet.

A régi mithos szerint Theba kapujánál egy rettenetes szörnyeteg, a Sphynx tanyázott. Az arra menőknek az ember rejtvényét adta fel s azt kérdezte tőlük: mi az, ami reggel négy, délben két, este pedig három lábon jár? Azt pedig, aki nem tudott a kérdésre megfelelni, kegyetlenül megölte.

Ez az egyszerű, primitív rege egy nagy életbölcseleti igazságot állít elénk. A bizonytalanságok, sejtelmek és ígéretek rózsaszín ködében mindnyájunk előtt ott lebeg Theba, az Élet városa, de kapuján csak az léphet át, ki helyes felelettel meg tudja oldani az életnek, ennek a rejtélyes Sphynxnek problémáját s bizonyosságot tud tenni önmagáról és emberi hivatásáról.

Amint így csendes filozofálással elgondolkodom a mithikus regén, lassanként nem a Sphynx kérdésében, hanem magában a kérdezőben látom a lényegét. A Sphynx veti fel a kérdést. Emberi és állati testrészekből összetett szörnyeteg. Feje lágyvonalú leányfej, fehér homlokán az ártatlanság ragyog, kék szeméből pedig a görög ég tiszta kéksége sugárzik. Teste azonban a vérengző oroszlán törzse, mely a föld porában csúszó rettenetes sárkányfarokban végződik. Ez az ég és föld alkatrészeiből összegyúrt szörnyeteg veti minden ember lelke küszöbére a komoly kérdést: „Ki vagy és mit akarsz?” Elgondolkodom ezen a csodálatos összetételen s egyik kérdés a másikat kergeti lelkemben: Hogyan egyesül egymással a Sphynx emberi és állati része? Melyik lesz a győző? A szelíd vonalú leányfej, avagy a marcangoló oroszlánköröm? Mi benne az uralkodó: a hófehér homlok mögött felrajzó fehér gondolat, a kék ég mosolygását visszatükröző ártatlan tekintet, avagy az oroszlántörzs mindent lebíró ereje s a sárkányfarok jobbra, balra csapkodó rettenetes hatalma? Tovább fűzöm gondolataimat. Mi az élet? Az országút szélén prédára leső banditáskodás, avagy a lélek uralmával az állati erőt rabságba hajtó lelki hatalom?

Porhokötöttség, megalkuvás a pizsokkal, sárban, iszapban, zsombékos ingoványban rejtőzködés, avagy öntudatos, erős akaratú legyőzése a vele növekedő gyarlóságnak s a tudás és hit kettős szárnyán magasba emelkedés?

Az eddig mondottakból három következtetést vonok le. Az első: életem problémája nem közömbös, hanem életbevágóan fontos reám nézve. Nem mindegy, hogy mi vagyok és mivé keli lennem, honnan jöttem és hová kell mennem? Nem lehetek a föld porához bilincselts rabszolga, kit az érzékiség kötelékei az ember műveltségi álarca alatt állattá alacsonyítanak. Nem lehetek az országút szélén álldogáló hitvány koncleső senki. Nekem el kell jutnom az „Élet városába”. Ez az életcélom, emberi méltóságom és életboldogságom.

A második következtetés az élet-probléma megoldásának módját mutatja. Ha meg akarom oldani saját életem problémáját, akkor erősítenem kell életemben az isteni vonásokat. Az érzéki erőket nem törölhetem ki, mert ezek hozzá tartoznak lényemhez és az engem körülvevő világ adottságaihoz. De az érzéki erők felett uralomra kell vinnem lelkemet. Új életet kell teremtenem, melyben van por fölé emelkedés, isteni gondolat, lélekuralom.

A harmadik következtetés: az élet országútján mindegyikünknek el kell haladnia az örök Sphynx előtt. Minden embernek állást kell foglalnia saját problémájával szemben s felelnie kell a felvetett életkérdésre. Az élet problémája örök probléma. Nemcsak a filozófáló gondolkodóké, nemcsak a művelt széplelkeké, hanem minden emberé. Mindig is probléma marad, melyre folyton válaszolunk s válaszadásunk mégis csak a sírnál nyer teljességet. Az élet nem befejezett egész, hanem folytonos¹ levés. Nem kész dolog, hanem állandó küzdelem. Senki sem mondhatja: én már készen vagyok, leszámoltam a kérdéssel, megadtam a választ, mindent befejeztem. Minél több az ember életarculatján az égi vonás s minél nagyobb hatalmat vesz az a földi vonásokon, annál inkább küzdelemmé teszi életét, tusakodik, harcol, pusztít, rombol s önmagát neveli, hogy az legyen, akinek lennie kell: az újéletű ember.

Ezt a lelki vergődésben, akarat-tusakodásban és isteni kegyelemben megszülető új életet állítom szemünk elé. Megmutatom az ember végzetét, mely élete útján sötét árnyként nyomon kíséri végzete isteni megoldását, mely a saját maga által meg-

adható sorsa fölé emeli, megmutatom életcélját, rendeltetését, az előtte tornyosodó akadályokat, az előrehaladást biztosító erőket s nagy vonásokban megrajzolom azt az új életet, melyben az új életet teremtő isteni kegyelem hivatást és boldogságot, kötelességet és szabad önmaga-felajánlást egy hatalmas egy-ségbe foglal össze.

Ennek a nagy kérdéskomplexumnak tárgyalásánál a tékozló fiúról szóló örökszép példázat vezetésére bízom magamat. (Luk. 15, 11—24.) Néhol elrejtőzködik szemünk elől, mint a bűvő patak az erdős domb szelíd hajlásai között, de aki nemcsak szemével, hanem lelkével is néz, az jól tudja, hogy az igazság büszke szálfája, az életbölcse ség kicsiny fűszála s az életszépség kelyhet nyitó szerény virágocskája, mind egyformán az örök, tiszta-vizű csermelyből nyerik életerejüket.

Isten nélküli élet.

1. Jézus példázatában így szól hozzánk: „Egy embernek vala két fia. És monda az ifjabbik az ő atyjának: Atyám, add ki a vagyomból a reám eső részt. És az megosztá köztük a vagyont. Nem sok nap múlva azután a kisebbik fiú összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék.”

Megtörtént a szakítás. A közeli lankás dombon egy ember áll a hajnali napsütésben. Amint lábgyökerezetten, mozdulatlanul kelet felé tekint, olyan, mint a magánosan álló, egyenes-törzsű cédrus a büszke hegygerincen. Mögötte nagy csendes-ségben alszik az udvarház. Az olajfa ezüstös lombjai közül most röppennek szét a madarak. A mandulavirág pirosuló kelyhére harmatcsepp-gyöngyöket hullat egy láthatatlan isteni kéz. Csendes szellő ébred, köröskörül rejtelmes élet bontogatja szárnyát. Ő meg mozdulatlanul áll, arcán a kelő nap bíbora. De lelke mélyén lebilincselт szenvedélyek viharzanak s ereiben lázasra izzik az életkedv. Tekintete szomjasan issza az első napsugarat. Kelet felé fordul s ölelésre tárja karját. Itthon bilincset ver akaratára az apja parancsoló szava, korlátozza a közelsége, még a tekintete is. Amott egészen más élet vár reá. Ott kél az Élet napja! Ott verőfényben úszik a bársonyos mezőség, száz pompájukban nyílnak a virágok, kergetőznek a hímes szárnyú pillangók, ott a szabadság levegője áramlik! Ez az élet, az ön-

álló, szabad, független, az egyéniséget érvényesítő, az akadályokon önmagát diadalra vivő emberi élet! Mögötte szunnyad a régi udvarház. Szunnyad az élet. Alszik minden. És ő nem látja, vagy nem akarja látni, hogy a behunyt-szemű ház belső szobájában, asztalra borultan, elfojtott zokogással sír egy ember. Az édesapja. Egy pillanatra még mozdulatlanul áll a lankás dombon, azután megindul a hajnali napsütésben kelet felé.

Kicsoda ez az ember? A példázatban nincsen neve. De azért tudjuk, hogy nem álomhős, nem regealak. Nem „Senki”-nek hívják. A neve: „Mindenk”. Én, te, mindenki. Az örök ember. Mindenki, aki magában hordozza emberi hivatását, emberi balvégzetét és emberi méltóságát.

2. Az ember hivatása, célja, rendeltetése, méltósága mind egytől-egyig az ember lényegében gyökerezik. Egész élete tehát aszerint formálódik, miben ismeri fel saját emberi lényegét.

A materializmus álláspontján az ember semmi más, hanem egy élő, mozgó sárdarab. Büchner azt mondja, hogy „a természet önmaga hoz létre és önmaga emészt meg mindent. A természet a kezdet és a vég, a keletkezés és a halál. Saját erejéből teremtette az embert és saját erejéből megsemmisíti.” Mi vagyok tehát? Vegyi erők összetétele? Egy végrehajtott kémiai képlet? Egy sárdarab, melyben a mindenható anyag értelmi, ítéleti és akarati funkciót teljesít s mely neveléséges semmivé csuklik össze, mint a törött rugójú automata-baba?

Aki lelkét valaha léleknek érezte s elolvasta a lelkébe írott örökkévaló betűket, azt ez a materialista felfogás egy pillanatra sem elégítheti ki.

Az ember lényegének nincsen fenségesebb meghatározása, mint a teremtés történetének ez a néhány szava: „Teremte Isten az embert az Ő képére és hasonlatosságára, hogy uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön.” Ez az ember leghatalmasabb apológiája és legtartalmasabb etikája. Egyetlen tétel az egész: téged az Isten saját képére teremtett, bensődbe az Ő képe van felírva, lelkedben az Ő lelke él. Életfeladatod: tégy meg mindent, ami megerősíti benned az Istenhez való hasonlatosságodat és tartózkodj mindentől, ami elhomályosítja benned a teremtő Isten képét.

Az embert tehát uralomra teremtette az Isten, de ezt az uralkodást az Istennel való életközösségben kell folytatnia.

„Minden a tiétek — mondja az apostol — ti pedig Krisztuséi vagytok!” Az egész világmindenség az emberé. Dacos homlokával, gyepőlőtartó erős kezével úgy áll letűnt világok sírhalmá s alakuló világok bölcsője felett, mint a világmindenség koronázatlan ura. Parancsol a villámnak, megállítja sietős útján, acélhuzalba szorítja, vasszekere elé fogja, dolgoztat, világít, melegít vele. Lehatol a föld mélyébe s a geológia évmillió s, réteges könyvének titkait kikutatja. Leméri az égitestek távolságát, egymáshoz való viszonyát, bontogatja hétpecsétes rejtelmek titkát s megállapítja a világmindenség törvényes rendjét. Ura a szellemi világnak: figyel, gondolkodik, ítél, határoz, végrehajt. Ura az erkölcsi világnak: a szolgaság kényszerbilincset lerázza, emberi szabadsággal határoz, szabadon választ jó és rossz között s akaratát teszi királlyá önönélete trónusán. Amint előttünk áll egyenes, sudár termetével, magasan ívelt homlokával, a lélek tüzében égő szemeivel, arcvonásaiban az elhatározás és kivitel energiájával, megvalósítva látjuk az első kultúrparancsot: uralkodjál a földön!

De ennek az első kultúrparancsolatnak megvan a maga kiegészítő tétele: „minden a tiétek, ti pedig a Krisztuséi vagytok!” Az ember a Krisztusé. És ez a második tétel az elsőnek nemcsak korlátja, hanem egyszersmind mélysége és új világa. Lelkében a terernio Isten lelke lüktet. Teste nem hitvány sártömeg, hanem a lélek temploma. A testnek, léleknek minden ereje és képessége, a legdurvább fizikai erő s a legcsodálatosabb hajszálfinom lelki képesség a Krisztusé. Nem korlátlan tulajdon, hanem határozott célú, isteni rendeltetésű, számadási kötelezettséggel járó tulajdon. Élete egy isteni parancsolat végrehajtása. Élettartalma: kötelességteljesítés; életértéke: önzetlen szeretet; életbölcsésége: nem uralom, hanem szolgálat.

Az ember élete tehát az Istennel való életközösségben bontakozik ki fenséges pompájában. Az egész élet az Istenben való közösségből nyer fényt, tartalmat és emelkedettséget. Ez az életközösség dönti el az élet legelső és legnagyobb kérdéseit. Ez határozza meg, mit jelent tenéked a te tested: hús és vér, az érzéki élet élője, avagy a lélek temploma? Mit jelent tenéked a vagyon: az önzés, avagy a szeretet eszköze, egoizmusod, avagy szociális altruizmusod fegyvere? Mit jelent tenéked a te életidőd: eltöltöd, avagy felhasználod? Micsoda erővel rendelkezel? *Van fizikai erőd*, mely izmaidban, inaidban, vérereidben

lűktet. Értelmi erőd, amit a természet ad, amit kifejtesz, fokozol, nagyvá teszel. De érzel-e ezeken kívül láthatatlan forrásból táplálkozó, felülről eredő erkölcsi erőket is, melyeket emberésszel sem lemérni, sem magadnak megadni nem vagy képes? Mi az erkölcsöd: az emberi ételle szemben felállított emberi norma, vagy egy változatlan isteni törvény érvényesítése a te életedben? Mennyit ér a te erkölcsösséged? Menger azt mondja Új erkölcsstanában, hogy „az az ember erkölcsös, aki alkalmazkodik a társadalom hatalmi viszonyaihoz”. Ebben az alkalmazkásban áll a te erkölcsösséged, vagy pedig abban, hogy az Istenben meglátott erkölcsi jót tiszta erkölcsi érzülettel megvalósítod a saját életedben?

Azt látjuk tehát, hogy az ember igazi élete csakis az Istennel való közösségben fejlődhetik ki. Lehet ezen a közösségen kívül is emberi élet. Sőt lehet ebben az életben szépség, jóság, érték is, de ez mind csak esetleges és töredékes életérték. Az emberi élet teljességét, az igazi erkölcsi szépséget, az élet lényegét, az ember teljes hivatását csakis az Istennel való közösségben találjuk meg. Az igazi élet Istenben való élet. Akkor virágozik ki teljes szépségében, ha életünk emberi vonásain átvilágít, érvényesül, diadalmaskodik az örökkévaló Isten képe. Ez az igazi élet!

Mikor Konstantinápolyt a törökök a keresztyénektől elfoglalták, az Aja Szófia szent képeit vastagon átfestették. Évtizedek, évszázadok multak. S íme, a pogánnyá tett templom oltárfeletti kupolájának vastag aranyozásán lassanként átvilágított egy régi, csodálatos szépségű kép: a töviskoronás Krisztus arca. Hiába festették át újra meg újra: Krisztus arca megint csak átvilágított. Ez az emberi élet képe. Lelked az élő Isten temploma. Elszédíthet a bűnös világ, ideig-óráig pogány templommá teheted életedet, megtagadhatod örökkévaló isteni rendeltetésedet, a lelked oltárfeletti kupolájára gazdag aranyozással festhetsz csábító, hitegető új képeket, lelkednek előbb-utóbb újra az Isten élő templomává kell lennie s a világ bűnös, hazug képein újra át kell világolnia a mindenén átragyogó diadalmas képnek: a Krisztus töviskoronás arcának. Életünk értéke, boldogsága s a közre való áldásos hatása ettől függ.

De ne felejtjük el, hogy az Isten nem holt dogmatikai fogalom, nem elvont filozófiai absztraktum, hanem örökkévaló, élő személyes lény. Isten a mi összes erkölcsi valóságaink foglalata.

Ha megtagadjuk az élet erkölcsi eszményeit, megtagadjuk az Istent, ha kilépünk az erkölcsi világ határaiból, úgy kilépünk az Istennel való életközösségből. Amint eltávolodunk az erkölcsi valóságok foglatától, úgy elhalványodik rajtunk az Istentől kiáradt világosság és lassanként elsötétedik életünk, mint ahogyan a hold kialudt fekete kráterré lesz, mihelyt a nap fényéből nem hull reá világosság. Hangsúlyozva mondom: ne absztraktumot, hanem valóságot keress, ne száraz formát, hanem lényegét és életet. Ha az Istent absztraktummá teszed, könnyen Isten nélküli életet élsz, jóllehet Istennel közösségben gondold magadat. Ha kiszakítod Őt életed teljességéből, templomodba zárod, szertartásodba sűríted s nem viszed bele az Ő lelkét egész életedbe, minden életerőd minden megnyilatkozásába,, akkor könnyen önmagadat csalod meg s a felfogásod szerinti Istennel élve, az igazi Istennel nem lesz közösséged.

3. Istennel való életközösségünk megszakítását bűnnek nevezzük. Az élet kiszakad az Isten hatásköréből. Az ember megtagadja hivatását, rendeltetését, emberi lényegét. Életideál és életvalóság összeütköznek. Az ember lefejtí magáról az apai ölelőkart, eltaszítja az utat mutató jobbot, elnémitja az apai intést, saját akaratóban keresi az erkölcsöt, boldogságot és érvényesülést. Mivel azonban az Isten nem elvont absztraktum, hanem az erkölcsi eszményekben realizálódó valóság, azért bűn mindaz, ami minket emberi lényegünkkel s az erkölcsi világrenddel, a szeretettel, igazsággal, erénnyel, jóssággal ellentétbe helyez.

A modern ember nehezen tudja beilleszteni a bűn fogalmát azon életrealitások közé, melyekkel kénytelen számotvetni. Alapvonása szerint szkeptikus természetű s bizalmatlan a tudományos eszközökkel nem bizonyítható igazságokkal szemben. Túlságos magasra értékeli saját személyét és jelentőségét. Túlságos kevésre értékeli a vele szemben érvényesülő tekintélyeket s még kevesebbre a láthatatlan tekintélyeket. Egyéniségének érvényesítéséből kultuszt csinál s függetlenségét bálvánnyá teszi. Ezen világfelfogásban természetsszerűleg elsatnyul és eltorzul a bűn fogalma. Ha a modern ember egyáltalában tudomást vesz róla, úgy azt egyszerű emberi gyengeségnek tekinti. Sajnálatot ébresztő gyengeség. A bűnös ember beteg ember. Nem megvetést, hanem részvétet érdemel. Kiváltságos gazdag bűnösök előtt nem is a fegyház, hanem az előkelő szanatórium ajtaja

nyílik meg s a szanatórium elveszi az elkövetett cselekedet megbélyegző karakterét. Elvész a bűn egységes megítélése. A társadalom kategóriákba sorol: kis bűn, nagy bűn, ez számít, az nem számít. És felejtik, hogy az erény, becsület, jellem oszthatatlan fogalmak és aki a törvény egy betűje ellen vétkezik, az vétkes az egész törvényben. A szekszuális élet etikája ellen vétkezés éppen úgy jellemben vágó bűn, mint a sikkasztás, vagy hamis kártyázás.

A bűn eme modern felfogásával szemben szükséges a bűn helyes és komoly megvilágítása. A bűn nem múló-jellegű beteges tünet. Nem árnyék suhanása a napsütéses falon. Hatása és jelentősége nem pillanatmúlású. Nem egy kis erkölcsi fogyatkozás. Nem a szükséges jó deficitje. A bűn az emberi természet állandó, pozitív veszedelme, az ember lényegét megrontó, az egész emberi hivatást veszélyeztető hatalom. Egy modern etikus rámutat arra, hogy a bűnös akaratnál nincsen akarat-hiányról szó, sőt inkább: a bűnös embernél nagyon sokszor gondolkodásban és cselekedetben megnyilatkozó heroizmusról lehet beszélni. A bűnben nem is az esik kifogás alá, ami hiányzik, hanem éppen az, ami megvan, amit az illető bűnös ember követel, amire törekszik. Nem azért keletkezik, mert természetelleneset, illetőleg erkölcselleneset akarunk. Nem azért, hogy az istenit nélkülözzük, hanem mert Isten-ellenes dologra törekszünk. Éppen azért a bűn nem kiegészítést, hanem kiírtást követel tőlünk. A bűn ezen komoly felfogása azután rávilágít a bűn súlyos következményére is. Ha ez a bűn lényege és jelentősége, akkor a bűn és a bűnösség által eléd dobott nehéz problémát nem oldhatod meg a magad erejével, hanem rajtad kívül álló, felülről jövő lelki erőkre, emberi lehetetlenségek között isteni lehetőségekre van szükséged. A bűn problémáját csak Istennel való közösségben oldhatod meg.

Az a kérdés már most: hol vagy és hol állsz? Ott vagy Isten közelében? Hallod szavát, ismered akaratát, alkalmazod törvényeit, érzed keze vezetését, szíve apai szeretetét? Megőrzöd apai örökségedet? Meg vannak isteni eredetű életkincseid? A kérdésekre adott válasz életbizonyosságod tételeiben bírja értékét. Az a kérdés, mit mond egész életed? A magánéleted, a hivatali munkásságod, az erkölcsöd, a lelki életed, gondolat- és érzésvilágod, a családi életed, a falak mögötti életed, a társadalomhoz, gyermekeidhez, szülőidhez való viszonyod? Nemcsak

az, amit az emberek látnak és hallanak, hanem amit csak egy-kettő tud, vagy magadon, Istenen kívül senki sem tud.

Semmi sem olyan fontos az ember életében, mint hogy a büntudatot felébressze saját lelkében. Az apostol azt mondja: „Mindnyájan vétkeztek és szűkölködnek az Isten dicsősége nélkül.” (Rom. 3, 23.) A „mindnyájan” szóban benne foglaltatik minden ember. Te is benne foglaltatsz. S az első lépés a bűn megértéséhez annak belátása, hogy én is a bűn hatalma alatt állok. Nem azt tekintem bűnnek, amit én úgy sem teszek, hanem megkeresem magamban a bűnt. A bűnt a maga valósága szerint definiálok és nem az életemhez alkalmazkodó megalkuvás szerint.

A bűnt mint egy folytonos folyamatot látom magam előtt.. Fekete, rettenetesen zúgó, minden szépet hullámaiba temető víztömeg. Magával sodor, árával eltemet. De azután ezen az általános jellegen kívül fel kell ismernem azokat az egyes bűnöket is, melyeket saját akaratomból követtem el. Ezek a saját bűnös elhatározásom bölcsőjében születtek. Talán csak egy szó, talán csak egy kifejezetlen érzés, talán egy jóvátehetetlen cselekedet. Bűn mindegyik. És mindegyik az én felelősségemet terheli, mert ide vezet a második lépés, a felelősségtudathoz.

Meg kell látnom a bűn halálos komolyságát. Nem játék, hanem tragikus komolyság. Lejtő, melyen nincs megállás. Ingványos út, melynek zombékjain legfeljebb előre lépegethet az ember, visszafelé sohasem. S amint az ingvány-járó mögött lassanként bezáródik az élet kapuja s szeme előtt, bárha láthatatlanul, feltárul a halál torka, úgy a bűn kiveszi az életből mindazt, ami annak maradandó értéket biztosít s beleviszi mindazt, ami azt elértékteleníti és helytelen irányba vezet. Kiveszi az élet lelkét, megtöri az akarat gerincét, ellopja az élet erkölcsi tartalmát. A bibliai-kép vonásai lehetnek túlkemények: a lényeg igaz marad. Az Istentől elszakadt ember lassanként minden életértékét elveszíti. Elveszíti kincseit, testi és lelki örökségét, élete tisztaságát, embertársai becsülését, szeretetét, végül önbecsülését. Az Istentől elszakadva nem képes kidolgozni önmagát, saját egyéniségét, nem tud az lenni, akinek lennie kellene, nem tudja embertársaival szemben kötelességeit a megfelelő mértékben teljesíteni, nem tudja sem önmagának, sem az emberi közönségnek a megfelelő ember-értéket biztosítani, mert hiányzik

tápláló ereje: az Istennel való állandó életközösség. A bűn előbb, vagy utóbb elvezet az élet csődjéhez.

És eljött egy este, melyen az a tékozló fiú, ki kevéssel előbb arannyal átszőtt ruhában, drágaságokkal rakott társzekerrel és szolgasereggel jött el a régi, megunt udvarházból, rongyos ruhában, a kétségbeesés tüzeiben égő szemekkel állott a sötétedő éjszakában. Amit önmagán átélt, az ugyanaz, mint amit most a szeme lát. Onnan a távolból ölelésre tárta karját a napsugárcsókolta kéklő bérchalmok felé. Azt hitte: a régi kötelék elszakítása, a függetlenség, a kénye-kedve szerinti élet biztosítja boldogságát. És most elnehezedő lélekkel látja, hogy a napcsókolta hegyoldalon kiveszett a szőlő, a mezőség öntözőcsatornáit bedőltek, az olajfaliget kipusztult. Sivár kopárság, pusztulás, éhség, lelki elsoványodás, halál várakozik reá. Mire leszáll az éjszaka árnya, sírva borul elrontott élete romjaira.

Kicsoda? Egy ember, akinek nincsen neve. És mégis nem mesék hőse, nem álmok álmodója, hanem az életvalóságok embere. A neve: Mindenki. De vajjon a mindenki közül hány méri le élete tetteit, hány vet számot eltékozolt örökségével s hány borul le csődbe jutott élete romjaira ezzel az egyetlen szóval: Én vagyok az az ember, Uram!

Az új élet útja.

Egy éjszaka telt el. Sötét, rettenetes. Hajnalébredéskor ismét egy ember áll a reggeli napsütésben. Lelke most is megborzong az átszenvedett rettenetes látományoktól. Az éjszaka sötét mélyéből fantasztikus szörnyek emelik feléje fejüket. Tüzet fűvő mesealakok csattogó fogakkal rohannak feléje, keresztül gázolják, letapossák. Élete külső falai rettenetes recsegéssel összeroppannak. És most lelke olyan, mint a jégverte mezőség, szíve, mint a kihalt temető. De mintha élete jelképét látná: a sötét felhőn át a felkelő nap bíborkoronát rajzol a kopár bérc sziklás fejére s megaranyozza a szétdőntött romokat. A hajnal az ébredés. A napsugár az élet és világosság. A meseszörnyek menekülnek, az élet ébred, a világosság diadalmaszkodik. Felkel a romok közül, bizakodva emeli fel fejét, azután ölelésre tárja karjait. De immár nem kelet felé, hanem

arra felé tekint, ahonnan csodálatos fényesség világít: egy házfal, egy emberszem, egy édesapának a szíve.

A Mester folytatja a példázatot: „Mikor azután magába szállt, monda: az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig éhen halok meg! Felkelvén, elmegyek az én atyámhoz!”

1. Az új élet felé vezető úton az első állomás két egymáshoz közelfekvő, egymástól mégis különböző tényezőből áll: a bűn-megismerésből és a bűn-beismerésből.

Mindenekelőtt meg kell ismernünk a bűnt a maga igazi mivoltában. Meg kell látnunk a bűn lényegét, annak pozitív realitását. Mindaddig egy gondolatnyi lépést sem tettünk az új élet útján, míg meg nem értettük, hogy a bűn nem képzelet, nem az érzékenykedő lelkiismeret túlzása, hanem valóság, letagadhatatlan életrealitás. Bűnös vagyok, mert ember vagyok. Ez az első tétel. És csak ahol ez az első tétel komolyan fennáll, ott lehet a másodikról, a harmadikról s az út utolsó állomásáról beszélni.

A bűn-megismerés elméleti dolog. Ha magamra alkalmazom és saját életviszonyaimra realizálom, akkor a bűn beismeréséhez érkezem. A bűnbeismerést a való és a követelt élet egybevetése hozza létre. Elvonul szemed előtt saját életed. Talán ifjúkorod ama időszakánál kezded, midőn az öntudatosság húzogatta lelkedbe életalakulásod erős vonásait. Ifjúkori kötelességek, szülőkhöz való viszony, a tanítókkal összekötő kapcsolat, az isteni örökség felhasználása, időmegbecsülés. Jönnek a későbbi évek. Az öntudatosság és felelősség vonásai erőteljesebbé válnak. Életedet betölti a kötelesség és hivatás nagy gondolata. Dolgozásodban kényszer és önkéntesség, munkálkodásodban kenyérszerzés és hivatás egyesülnek. Értéked attól függ, melyikből mennyit adsz s végeredményben jobba teszed-e az életet, avagy pedig azt csak kihasználod.

De mindezt keveslem. Ha meg akarod látni arcodat: tükörbe nézel. És ha a te benső emberedet akarod megismerni, vájjon mit cselekszel akkor? Beletekintesz a társadalom köztudatának tükrébe. Akkor rádtekint a modern ember arca, kedves, nemes, de egyszersmind eltorzított és bűnös jellemvonásaival, önmagának él. Magán kívül keveset, vagy senkit sem ismer. Életcélja a saját érdekének érvényesítése s minden erejével önérdekét szolgálja. A lelkében zakatoló kérdés nem az, hogy

mit adok, hanem, hogy mit kapok. Elhatározásának tengelye: micsoda hasznot várhatok belőle. Az élet egyet jelent nála a földi léttel. Túlvilágot nem hisz, az örökkévalóságot és az örök ítéletet a legendák világába sorolja. Esméi vérszegények, vagy egyáltalában nincsenek. Sivárrá váló életét élvezetekkel és érzéket csiklandozó szórakozásokkal tarkítja. És nemcsak a kor-szakra, hanem egyszersmind az emberre is jellemző, hogy a társas életben, az élvezetekben s a különböző szórakozásokban mindenütt az erotikus vonások lépnek előtérbe.

A társadalom köztudatának tükre ezt az emberarcot mutatja. De vájjon kielégíthet-e minket ez az arc? Vájjon ilyenek akarunk-e lenni? Vájjon ilyené akarjuk-e tenni mi is az életünket? A társadalom tükre rossz, semmisítsük meg. Tekints az igazság tükrébe s mérd életedet a Krisztus életéhez. Ha komolyan végzed ezt a munkát, úgy el kell jutnod azon életfejlődési ponthoz, melyen a bűnt nemcsak megismered, hanem be is ismered.

A bűnmegismerés és bűnbeismerés komoly munkát jelent. A felületes és könnyelmű emberek visszariadnak ettől a munkától. Féltik kényelmüket és nyugalmukat. Pedig hiába, csak önmagukat csalják meg. Hiszen a bűn ténye nem a megismeréstől, hanem a bűn valóságától függ.

Az emberek nagy része nem is szakít magának időt arra, hogy ezen kérdéssel komolyan leszámoljon. Minden egyébbe van idejük. Teljesítik hivatásukkal járó kötelességüket. Dolgoznak, robotolnak, szórakoznak, hajszojják az élvezeteket. Foglalkoznak irodalommal, művészettel. Színházba járnak, társaséletet élnek. Könyvet, újságot olvasnak. Csak saját lelkük legfontosabb kérdésével nem érnek rá foglalkozni. Találkoztam, ezzel az ismerőssel — mondják majdnem naponta —, beszélgettem ezzel a barátommal. De kérdezem: találkozta-e már önmagaddal és beszéltél-e saját magaddal? Beletekintettél-e az igazság tükrébe, mely nemcsak a társadalom számára kicsinósított arcodat mutatja, hanem a Te igazi, benső képedet is. Mert a saját kényelmeden, közönyösségeden, lelki kicsinységeden keresztül előbb-utóbb el kell jutnod oda, hogy meglásd a bűnt és pedig nemcsak magadon kívül, hanem megismerd a bűnt saját magadban is, megismerd saját bűnösségedet.

Épen azért fontos, hogy bűnbeismerésed ne legyen csak általános, hanem részletező. Az általános bűnbeismerés a közös

emberi sorsot mutatja. A bűnösségben általános emberi gyöngeséget lát s az ember lelkében sajnálkozó érzést ébreszt. A részletező bűnbeismerés ellenben kimutatja, hogy az ember bűnösségében az ember elhatározása és akarata a legerősebb rugó. Ezzel együtt a részletező bűnbeismerés megnöveli az ember felelősségét.

2. Az új élet útján a második lépés a *bűnbánat*.

Jézus folytatja a példázatot: „Mikor azután a tékozló fiú magábaszáll, monda: az én atyámnak sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig éhen halok meg!”

A bűnbánat magábaszállást jelent. Enélkül új élet nem lehet. De csakis igazi bűnbánat vezethet el igazi új élethez.

Az igazi bűnbánat azonban nem jelenti a büntetéstől való félelmet, hanem a kifejezés szószerinti értelmében a bűn feletti bánatot jelent. Aki csak olyan érzést tud felkelteni lelkében, mely a bűn következményét és pedig annak épen büntető következményét látja és ettől akar szabadulni, az nem ismerte meg a bűn igazi lényegét, sem annak a lélek feletti kárhozatos hatalmát. Aki tisztába jött a bűn igazi lényegével és jelentőségével, annak lelkét a büntől való szabadulásnak a vágya oly erőteljesen tölti el, hogy kész örömmel elvállalja a megérdemelt büntetést is, csak hogy a büntől megszabaduljon. Ne a büntetéstől való félelem alkossa tehát a mi bűnbánatunk alaphangulatát, hanem a mélységes fájdalom.

Az igazi bűnbánatból kihallatszik az ember lelkének sírása. Gyötrelmes lelki fájdalom. Az ember villámfény cikázásánál elhomályosítatlan világossággal meglátja az Isten szeretetének bizonyosságait. És ugyanakkor meglátja saját életének Isten ellen való hálátlanságait. De amint általában a vallási életben, úgy itt sem elegendő a bűn megismerésére vezető filozófiai okoskodás és nem elég az egyszerű morális ítékezés. A szívnek kell megszólalnia. A tékozló fiú magábaszállása is főként a szív megszólalása volt. Enélkül sem bánat, sem fájdalom nem lehet. Ha tehát bűnbánatot akarsz ébreszteni önmagadban, úgy szólalasd meg elsősorban a szívedet. Törd össze a kemény kérget, szüntesd meg semmibevevő némaságát. Értesd meg vele, hogy neki meg kell telnie Isten iránti szeretettel, fájdalommal és meg kell szólalnia: Atyám, vétkeztem az Ég ellen és Te ellened! ... De a szív eme megszólalása az Istenhez való viszonyunk szerint igazodik. Ha Istenhez tartozásunk üres, külső formaság, akkor

bűnbánatunk is üres külsőség lesz. Ez a lélek felületes érzése, mely az elénk diktált időben néhány pillanatra elfog minket. Ennek a bűnbánatnak nincsen őszinte tartalma. Az őszinteség ép úgy hiányzik belőle, mint az igazi lelki komolyság. Ha azonban Istenhez tartozásunk nem külső formaság, hanem belső valóság, ha mint élő személyes lények lépünk viszonyba az örökkévaló Istennel, akkor bűnbánatunkba is behúzódik a lényeket alkotó legszükségesebb vonás: az őszinteség és a komolyság.

A bűnbeismerés, a bűnvallás és a bűnbánat után megbocsátó atyai kegyelmet remélünk. Bűnbánatunk tehát nem jajgató sopánkodás, hanem a porból, a reménység erejével Istenhez való felemelkedés. Büntudatom a porba dönt, de még a porban is érzem azt, hogy Isten gyermeke vagyok. Önerőből felemelkedni nem tudok, de tehetetlenségemben is eltölti lelke­met a bizonyosság: Isten gyermeke vagyok. Bűnösségem és bűnbánatom közepette is a keresztre tekintek s égen, földön át felém zeng a megváltó üzenet: Krisztus értem is meghalt!

Pál apostol szavában megnyugvást biztosító hit és bizonyosság rejtőzködik. „Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk. Aki az ő tulajdon fiának nem kedvezett, hanem Őt mindnyájunkért odaadta, mi módon ne ajándékozna vele együtt mindent mi­nékünk? Kicsoda vádolja az Isten választottait? Isten az, aki megigazít. Kicsoda az, aki kárhoztat? Krisztus az, aki meghalt, sőt aki fel is támadott, aki az Isten jobbán van, aki esedezik is értünk.” (Róm. 8, 31—34.)

Az isteni szeretet eme bizonyossága felemel a föld porá­ból. Nem látunk mindent elvesztve. Az atyai kegyelem új élet lehetőségeit hordozza magában. Mit látunk tehát? A bűn reali­tása és annak komolysága megóv minket attól, hogy a bűn felett felmentő ítéletet gyakoroljunk. De viszont a mindent el­temető pesszimizmustól megvédelmez az Isten kegyelmének bizonyossága.

A bűnbánat rajzában kiemelek még egy jellemvonást. A bűnbánat tartalmát — amint arra már rámutattam — a bűn és a kegyelem határozzák meg. A bűnről azonban megállapí­tottam, hogy az nemcsak egyes cselekedet, hanem állandó bűnös állapot. Épen így megállapíthatjuk az isteni kegyelem­ről is azt, hogy az nemcsak egyes esetekben megnyilatkozó isteni jóság, hanem állandó atyai érzelem. Épen ezért a bűn-

bánat ne legyen csak egyes esetekre szorítkozó, időről-időre fellobbanó érzélem, hanem kísérje végig az embert élete egész útján, mint egy megszakítás nélkül végighúzó, benső lelki állapot, s ezzel egybekapcsoltan, mint egy állandó lelki munka.

Bűnbánat nélkül nincsen keresztyénség, nincsen életjavulás, nincsen igazi emberi élet. Felületes, lelki életében felszínes korunknak különös komolysággal kell hirdetnünk: új életet csak akkor élhetnek, ha minden ember kidolgozza önmagában azt az igazi bűnbánatot, amelynek van komoly erkölcsi, érzelmi és akarati tartalma. Oda kell juttatnunk a mai kor emberét, hogy megutálja a bűnt, hogy megundorodjék attól a bűnös, érzéki élettől, mely a föld sarába lealjasított állatoknak és nem embereknek való, hogy felébredjen benne a tisztább élet után való vágyódás, hogy kezdjen éhezni és szomjúhozni az élet kenyeré és az élet tiszta vize után.

3. A harmadik lépés az új élet útján: a *megtérés*.

Jézus folytatja a példázatot. A tékozló fiú így szól: „Felkelvén, elmegyek az én atyámhoz.”

Elmegyek! Megjelenik előtte a régi szülői hajlék. Megújul lelkében az apjával egybefűző gyermeki viszonya. Nem áltatja magát. Levonja bűnös élete minden következményét, látja a reá várakozó kötelességeket. Szolgák járnak-kelenek majd mellette, de neki nem lesz joga azok szolgálatát igénybevenni, szolgák között ő is szolgává lett. Körülveszi majd az apja gazdagsága, a jólét gondtalansága, a megalapozott élet biztonsága. De ő semmihez sem nyúlhat, immár semmit se mondhat a magáénak. Néhány pillanatra fellázong a büszkesége. Amint indul, visszarántja a hiúság gögje. Nem megyek!... Nem mehetek! ... De azután a jobb élet után való vágyódás erősebb lesz benne mindennél s végleg leszámol mindennel. Bűnbánatához hozzáadja elszánt akaratát: várjon reá bármi, ő elmegy az atyjához! Felemeli fejét: elmegyek az én atyámhoz!

El tudsz-e te is indulni úgy, hogy magad mögött hagyod régi életedet? Nem üres fogadkozásról van szó. Az elhatározás kivített és cselekvést követel. Számot kell vetned a régi élet hatalmával. A megszokás, az önzés, a bűnös vágyak és kívánságok ereje, a nagyravágyás és hiúság, a földi élvezet és érzéki gyönyörűség, a vagyon és hatalom csillogása, száz és ezer polipkarral átölel és azt mondja: ne menj!

Ha eredményt akarsz elérni, mindenekelőtt szívedet kell

megtisztítanod. Tiszta szív az új élet útján világosság és erő. Azután erősítened kell lelked ama meggyőződését is, hogy régi életed helytelen volt s a kialakítandó új élet lesz az igazi. De csak félmunkát végzel mindezzel, ha ugyanakkor meg nem erősíted az akaratodat is s nem képesíted arra, hogy a régi élet megtagadásáért és az új élet megteremtéséért minden áldozatra hajlandó legyen.

De ez még csak az elindulás. Az a kérdés, meg tudod-e tenni végig az egész utat? Lesz-e elég akaratod hozzá? Sokakat megállít a kétségbeesés: már késő! Másokat a könnyelműség: még ráérek! Legyen lelkedben az új élet után való vágyódás erősebb a régi bűnös élet marasztalásánál és az Isten kegyelmének bizonyossága hatalmasabb a bűneit megismerő lélek csüggedettségénél.

A bűnbánat nehéz, megalázkodást jelentő útja ne vesszen tehát el az önsanyargatásban. Ne legyen az a lélek öngyötrése, hanem legyen lelki emelkedés. Ne nehezedjék acélbilincsként az emberi akaratra, hanem legyen a lélek szárnya, mely az embert isteni magasságokba emeli. A bűnbánat könnyén ragyogjon át az Isten kegyelme. A lelki fájdalom mellett erősödjék az elhatározás, a bánat mellett a bizalom, a gyötrődés mellett az öröm, a kétség mellett a bizonyosság. Ez az igazi bűnbánat, mely egy lépés az új élethez vezető úton.

4. Még egy lépés van hátra, de ezt nem az ember, hanem az Isten teszi meg. Egy lépés, mellyel az Isten elénk jön: ez a *bűnbocsánat*.

Egy ember megy az alkonyati verőfényben. Arcát leégette a keleti nap. Ruhája rongyos, lábszárairól leszakadozott a bőrtalpat tartó szij. Arca gondoktól barázdált. Szemében félelem és reménykedés kettős lángja lobog.

Egyszerre ismerőssé válik előtte a táj. Ott zöldéi a szőlőshegy. A banán- és datolyafák közül kivilágít az őrtony fehér feje. Amott virít a lankás mezőség, ezüstszalagként csillog rajta a csermely liliomszegett ágya. Egy pillanatra megáll, körülnéz, azután továbbisiet. Amint közelebb jut a régi hajlékhoz, megismeri a hazatérő nyáj kolompját s meghallja a kézidaráló együtemű hangját. Lépése lassúdik. Égő szemekkel mered a szülőházra, meg-megáll, megint elindul. Lassanként könny fátyolozza égő szemét. Egyszerre lábgyökerezetten, hirtelen megáll. Fejét előreszegzi, tekintete egy pontra merevedik, lélegzete elakad.

Ott a kitért kapu előtt mozdulatlanul, előrehajoltan áll egy ős ember, ki a messze utat fürkészi és vár, vár, ki tudja, mióta vár. Próbál feléje menni, de nem tud. Lába nem viszi tovább. Olyan mint a bűnbánat és kétségbeesés útszélre állított márványszobra. Ebben a pillanatban kétség és remény közt vergődve megérti, hogy a szükséges utolsó lépést ő már nem tudja megtenni. Az ő elszántsága, akarata, ereje már véget ért. Az utolsó lépés nem emberi, hanem isteni aktus. Ha ezt a lépést Isten meg nem teszi, úgy hiábavalóvá lett a tékozló fiú minden eddigi gyötrelme és elhatározása.

De a Biblia elmondja, hogy az édesapja „megszánja őt¹, lehajol hozzá, magához öleli, lecsókolja arcáról a fájdalom könnyével együtt a bűn porát. Nem tesz szemrehányást, nem dorgál, nem moralizál. Átölelve tartja és csókolgatja őt. Így olvassuk: „csókolgatja” őt. Szó nem hangzik, ember, világ hallgat. És mégis, a mennyégből csodálatos ének zendül, mintha fehér angyalszárnyak suhanásával ráhullana a földre az isteni szeretet himnusza. Pedig nem történt egyéb, hanem az új élet kapujához érkezett az örök lelki úton egy szegény, bűnös vándor s az Isten kegyelme lehajolt a földre, hogy magához öleljen egy elveszett és megtalált emberlelket.

Csókolgatja őt! Az isteni szeretet túlradó bősége csókban hull a megtérő bűnös lelkére. Kiemeli a bűn fertőjéből, magához öleli és új életre képesíti.

Az első csók azt mondja: én elfogadom a te bűnbánatodat. Mit használna az ember minden lelki gyötrődése, mit használna jobb élet után való vágyódása, mit használnának álmatlan éjszakák önmarcangoló kínjai, égő szemrehányásai, a bűnbánat komoly átérzései, a megtérés nehéz útjának végigjárása, ha az út végén elutasító mozdulattal állna előttünk az Isten s azt mondaná: én nem fogadom el a te bűnbánatodat! Elismerem ugyan igyekezetedet, de vájjon megszűnteti-e ez a te elkövetett bűneidet és bűnösségedet? Az Isten nem mondja ezt, hanem lehajol a föld porában vergődő tékozlóhoz, magához öleli és arcára "hullatja a bűnbocsánat első csókját: elfogadom bűnbánatodat!

Gondoljuk azonban meg, hogy a bűnbocsánat eme első csókja a mi bűnbánatunk kritikáját tartalmazza. Isten lelkedbe néz. Megvizsgálja érzéseidet, leméri elhatározásaid komolyságát s mérlegre veti bűnbánatod értékét. Ha bűnbánatod külsőség csupán, melyből hiányzik a lélek megtérése, az Isten után

való komoly vágyódás, hiányzik egy tisztább, nemesebb életre való törekvés, akkor Isten, mint értéktelen képmutatást elutasítja azt. Azért vizsgálj meg bűnbánatodat, szedd szét alkotó elemeire, nehogy üres szóval helyettesítsd azt, aminek komoly lelki tartalommal, őszinte életiránnyá kell nálad lennie!

Ráhull a megtérő tékozló lelkére a második megbocsátó csók: szembe kerül egymással az emberi bűnösség nagysága és az Isten megbocsátó szeretetének végtelensége. A kettő ellentétét a második apai csók oszlatja el. Lehet az embernek sok és nagy vétké, az Isten szeretete a legnagyobb véteknél is nagyobb és megbocsátó kegyelme a sok vétket is képes elfedezni. A tékozló fiú apja nem panaszolja fel titokban elsírt könnyeit. Hallgat az átvirrasztott éjszakákról. Nem beszél féltve dédelgett reménysegeiről és korán sírba hanyatlott álmairól. Hallgat minderről és megcsókolja hazatérő fiát. Ebben a csókban meglátjuk az Isten megbocsátó kegyelmének végtelenségét. Ne félj, — szól hozzánk a csók, — az én szeretetem mindennél nagyobb!

Isten bűnbocsánatában nemcsak érzelmi mozzanatok vannak, hanem erős bírói aktus is vegyül bele. Ez a kegyelembe fogadás. Bűnös vagy, vétkeztél, én azonban kegyelmembe fogadlak. Ezt jelenti az Isten harmadik csókja, mely nem beszél a múlttól, hanem a bűnösnek Istenhez való jelenlegi viszonyára világít rá.

De amint összes vallási fogalmainknál, úgy itt is közel jár az a veszedelem, hogy az ember a bűnbocsánat fogalmába helytelen emberi tartalmat magyaráz bele. Mindenekelőtt figyeljünk arra, hogy a bűnbocsánat nem jelenti a bűn következményeinek megszűnését. Különösen nem jelenti a büntetés elmaradását. A bűn megtörtént. És vannak oly következményei, melyek nem szüntethetők meg s melyekben a büntetés jellemvonásai felismerhetők. Ezeket a következményeket el kell viselnünk. Ha vétkeztél, dacára bűnbánatodnak, vállalnod kell cselekedeted következményeit. Te hívtad ki, te okoztad azokat. Csak felületes, felszínes vallásosság mondhatja az emberrel: az Isten bocsánatát kértem, Ő meg is bocsátott s íme, mégis szenvednem kelt bűnömért! De különben is a büntetés célja a bűn megszüntetése s az ember megerősítése a bűn elleni harcra. A büntetés nincsen tehát ellentétben a megbocsátó szeretettel, sőt inkább sokszor a megbocsátó szeretet követeli és magyarázza a büntetést. Ép azért, mikor az Isten bűnbocsánatát kérjük és várjuk, ne

áltassuk magunkat azzal a téves gondolattal, hogy a bűnbocsánat a bűn minden következményét megszünteti.

A bűnbocsánat az ember felelősségét sem szünteti meg. Amit cselekedtél, az megtörtént és azt meg nem történné tenni nem lehet. Ha Isten lehajol hozzád és kegyelmébe fogad is, viselni tartozol cselekedetedért a felelősséget.

A bűnbocsánat azt jelenti, hogy Isten megszünteti a bűn tőle elválasztó hatását. Szeretetével áthidalja a bűnös ember és az örökkévaló Isten közötti mély szakadékot, mint ahogy a hétívű szivárvánnyal összeköti a szemhatár két messzeeső pontját. Elvetett állapotunkból visszahelyez gyermeki méltóságunkba. Érdemtelenségünk dacára szeretetébe fogad, multunkat, bűneinket atyai kegyelmével eltakarja.

Egy rongyokba öltözött tékozló fiú áll az édesapja előtt. Kifosztotta a bűnös élet, koldussá tette saját vétkezése. Mi vár rá? Otthon már semmit sem mondhat jogos tulajdonának. Mindenét megkapta és mindenét eltékozolta. Szegényen, koldusán, kifosztottan áll bűnös élete romjain. Talán hiábavaló, erőtelen az édesapja bűnbocsánata is, még az sem képes felnyitni előtte jövődjő új élete kapuját!

Ekkor hull homlokára az édesapja negyedik csókja. Ez a csók azt mondja: visszaveszlek a velem való közösségbe. Magamévá teszem gondodat. Lehetővé teszem új életedet. Adok célt, erőt, életlehetőséget. Kiemellek bűnös multadból és megmentelek téged a jövődjő számára! Ez valóban így van! Isten bűnbocsátó szeretete az egyetlen kulcs, mely a megtérő bűnös előtt megnyitja jövődjő életének kapuját.

A bűnbocsánat eme motívuma fejezi be az új életet.

Visszatekintve az új élet útjának egyes állomáshelyeire, látjuk, hogy az út két részből áll: az első rész emberi, a második pedig isteni aktust követel.

Csak akkor juthatunk el az új élet kapujához, ha önmagunkon elvégeztük azt az előzetes lelki munkát, melyre okvetlenül szükségünk van: a bűnmegismerést, bűnbeismerést, bűnbánatot, megtérést. Isten követeli tőlünk ezeket a feltételeket. Tehát ezek veled szemben támasztott követelések. De éppen úgy, ez az emberi aktus az új élet lelki feltételeit is képezi. Az Isten bocsánatát csak akkor keresheted igazán és csak akkor értelmezed helyesen, ha annak keresésére és elfogadására igazi bűnbeismeréssel, igazi bűnbánattal és megtéréssel komolyan elkészültél.

Ezen lelki feltételek nélkül tehát nem nyerheti el egy ember sem azt az isteni aktust, melyet az Isten bűnbocsátó kegyelme jelent az ember számára.

Az új élet felé vezető út előttünk áll. S amint végigtekintünk előrevezető szakaszain, megértjük, hogy ez az út állandó, erős, önfegyelmező lelki munkát követel az embertől. Csak az mehet rajta végig, kiben van önvizsgálás, lélekéberség, erős akarat és Istenbe vetett bizodalom.

Az út elején egy ember állt a sötét szürkületben. Éjszakából indulj te is nagy sietve! És úgy menj a bűnbeismerés, a bűnbánat, a megtérés útján, hogy zeg-zúgos mellékösvényeken, lelet vesztő, szakadékos sziklatüremlésekben, gyökérverte erdőségek sötétségében soha el ne veszítsd az egyedül helyes irányt. Hogy az új élet útján megérkezzél az új élet kapujához, ahol téged is régtől fogva vár a te Istened bűnbocsátó kegyelme.

Az új élet.

Ég és föld találkoznak. Az új élet emberi és isteni feltételei egyesülnek egymással, midőn az atya felemeli a föld porából megtérő fiát. Megismétlem, hogy az új élet előfeltétele: a régi élet megtagadása, a régi bűnök megbánása, kiszakadás a régi világból s az Isten kegyelméhez menekülés.

Az atya válaszol. Válasza nem csengő-bongó beszéd, hanem cselekedet és pedig a kegyelem cselekedete. Ez az új élet lehetőség. Az isteni kegyelem elnyerésének feltétele pedig az, hogy a bűnt megértjük, hogy tisztább, jobb élet után vágyódunk. Ha ezt a feltételt megvalósítjuk, akkor az Isten lehajol hozzánk, bűnünket megbocsátja, irgalmasságával betakargat, gyermekévé fogad s egy tisztább, boldogabb élethez erőt ad.

Új élet ma is csak ott fejlődhetik, ahol a megbocsátó kegyelem és a bűnbánó vágyódás könnyei összefolynak. Emberkönny nélkül sohasem alakulhat ki új élet. Aki azt képzei, hogy az élet verőfényes út, simára gyalult parkett, amelyen akadálytalanul végigsétálhat, az teremthet magának kényelmes életet, de lélek - emelkedettséget, lélektisztulást senki sem teremthet. Az új életet senki sem kapja készen máról-holnapra, csodamódra, minden gyötrődés és lelki fájdalom nélkül. Az új élet lélekvergődésben, a szív gyötreimében születik meg. A tisztább életért szenvedés

velejárója az élet és a lélek nemességének. Félek is attól, ki sohasem érezte a bánat lehelletét, ki mindig örökös verőfényben jár s nem rejteget lelkében csendes temetőket. Rendesen átlagember, ki megalkuszik a világ szerint Istennel és önmagával. Mosolygását az élet változása adja és nem saját lelke, könnyét ököltetés váltja ki és nem a belső élet válságai. Hiányzik belőle a nemes vágyódás, a tiszta emberi akarás, a legszentebb emberi eszmény. Aki sírni tud maga felett és lelki válságokat szenved át, az az új élet kapujában áll s tavaszi erők áramlását érzi. Áldott könnyek, melyekben gyöngyszemekké nemesednek lelkünk fájdalmai! Ne féljünk a könnyektől, sem pedig a szenvedéstől! Tanuljunk meg sírni és merjünk szenvedni önmagunk fejlődéséért.

A tékozló fiú lelkében homályosan élt az ő kialakuló új életének tudata. Tudta, hogy régi, bűnös életét nem folytathatja. Nem is akarja folytatni! Hiszen nemcsak a kenyéréhség, a rongyokban szégyenkezés, hanem egyszersmind a lelki megcsömörlés és az új élet után való vágyódás vezeti haza. Azt is sejti, hogy régi otthoni élete sem térhet többé vissza. Eljátszotta jogát arra, hogy úgy éljen, mint annakelőtte s a fiú természetes régi jogain építse fel új életét. Érzi, hogy az „élet nem palatábla”, melyre játékos kézzel, könnyen törlődő krétával meghúzzuk cselekedeteink vonalait, hogy azután megint néhány bánatkönnyel tisztára mossuk, hanem kemény márványtábla, melybe cselekedeteink letörölhetetlen vésőéssel mélyeszkednek. A futóhomokról letörölheted, amit ráírtál és azt mondhatod: nem így akarom, máskép csinálom! De életed cselekedeteit nem teheted meg nem történekké, hanem viselni tartozol azok következményeit. Ezt megsejtette a tékozló fiú. Sejtelve azután édesapja szavaiban világos tudattá vált.

A példázatot Jézus így folytatja: „az atya pedig monda a szolgáinak: hozzátok ki főöltöző ruhámat, adjátok fel reá és húzzatok gyűrűt a kezére és sarut a lábaira.”

Az édesapja saját ünneplő, főöltöző ruháját készítteti elő fia számára. Nem a fia ruháját. A saját magáét. És a fiú nem kiálthat közbe: ne az édesapámét, hanem az én ruhámat hozzátok! Ne az édesapám gyűrűivel ékesítsétek kezeimet, hanem az enyémmel! Nem kiálthat közbe, mert jól tudja, hogy neki sem ruhája, sem gyűrűje, sem semmije az apai háznál nincsen. Neki nincs követelni valója. A fogadtatásnál nem éri szemre-

hányás, sőt inkább csodálatos megbocsátó szeretet hajol le hozzá. A feléje hangzó szó is csupa kegyelem és mégis, vagy talán épen ezért, mindaz, amit lát és hall, ítéletté válik felette. Megérti azt a nagy igazságot, hogy a megtérő ember új élete nem a jog, hanem a kegyelem alapján áll. Mindaz, ami körülveszi: gazdagság, kincs, éltszépség, nem az övé, hanem az Istené, ő pedig mindezt Isten ingyen való kegyelméből élvezzi és használja.

Az új élet tehát a bűn halálánál és az Isten kegyelménél kezdődik. A régi élet bűnben való élet. Elszakított Istentől,, megtörte vagy meggyengítette bennünk az isteni szellem határait. A bűn eredménye: a halál.

„De az Isten gazdag lévén irgalmasságban, az Ő nagy szerelméből, mellyel minket szeretett, minket, kik meg voltunk halva a vétkek miatt, megelevenített együtt a Krisztussal. (Ef. 2., 4—5.)” A régi élet tehát a bűnnek való meghalással végződik és az új élet az isteni kegyelemnél kezdődik. Pál apostol mélyeséges bölcseséggel mondja: „Meghaltatok és a ti étetek el van rejtve a Krisztussal Istenben.” (Kol. 3., 3.) A mi elrejtett életünk! A tenger drágagyöngye, melyet rettenetes víztömeg mélyéből fel kell hoznunk. A bánya aranyérce, melyet meg kell keresnünk. A kérdések egész raja ostromolja lelkünket. Honnan veszed életed nagy vonalait? A kontúrokat, melyekben elhelyezkedel, az irányt, melyet követsz, az elveket és mértéket, melyeket alkalmazol? Semmivel sem törődve élsz máról-holnapra, vagy pedig filozófus és életbölcsező vagy? Eklektikus, vagy eudaimonista? Micsoda hatásokat engedsz érvényesülni lelkedben és életedben? Igazságokat, meggyőződések, melyek egyéniségedet, jellemedet és életedet márványköbe vésett képpé teszik, avagy pedig viaszabá lesz a nagyipari üzemet megvalósító társadalom kezében? Nincsen egyéniséged, hanem szótlanul, tehetetlenül elfogadod mindazt, amit rád erőszakol a meggyőződést, erkölcsöt, elveket kigúnyoló, máról-holnapra megváltozó társadalmi felfogás? A kérdéskomplexumban felrajzó problémákat biztos kezekkel vezeti le Pál apostol, mikor azt mondja, hogy a te életed a Krisztus által az Istenben van elrejtve. Ez a te új életed. Együtt élsz a Krisztussal! Egyetlen élethivatásod abban áll, hogy a Krisztusban rejtőzködő új életedet megkeresd, fölépítsd és éld végig.

Ebben azután adva van az új élet tartalma is.

A Krisztussal való közösségben magasabb jelentőséget nyer az egész élet. A tékozló fiú eddig önmagáért élt, most pedig az apjáért fog élni. Szíve, lelke, munkája, fáradozása, vágya,, akaratereje, minden-minden az apjáé. Eddig elfogult, önző, egyéni, földhöz tapadó életet élt. Most valami magasabb élet-szempontra és valami egyetemes jellemvonásra illeszkedik életébe.

A bűnös élet mindig az én-t állítja az élet középpontjába. Föléje emelkedik az Istennek: követel, parancsol, isteni akaratot megtagad, elégedetlenkedik. Föléje emelkedik embertársainak s ezekhez való életviszonyában is csak a saját maga érdekét keresi. Teljesen átjárja és megfertőzi az önzés, úgynyira,, hogy az emberek értékét is a hasznuk szerint ítéli meg.

Ezzel a régi étellel szemben az új élet egészen új érték-elméletet állapít meg. Az ember fölé helyezkedik az Isten. Ego-centrikus világnézet helyett theocentrikus életirányt alakít ki. Az élet az Istentől nyeri értékét és jelentőségét. Nem az, hogy mit képzelsz magadról, hanem hogy mily erővel képviseled életedben az örökkévaló isteni eszményeket. Ezen a magaslaton eltűnik az önzés és kicsinyesség s az élet hatalmas, nagy isteni vonalai érvényesülnek. Kicsinyes önérdékek, apró vágyak, leplezett törekvések elhalnak. Megérzed, hogy végtelen nagyra hívott az Isten. Talán a társadalom, az emberek milliói nem látják a te nagyráhatottságodat, de azért te tudod, hogy felőled nagy az Isten rendelése. Tudod, hogy nem lehet nagyobb élet-hívás, mint midőn az ember Istenért él s a Krisztusban elrejtett új életet megkeresi és kidolgozza!

Az új élet ama jellege, mely szerint tartalmát az Istenhez való viszony állapítja meg, biztosítja az ember igazi életméltóságát. Miben keresik az emberek életméltóságukat? Vagyonban,, tudományban, hatalomban, hivatali, avagy társadalmi állásban, befolyásban, tekintélyben. Pedig mindez elmúlandó érték. Az igazi emberi méltóságot csakis az Istennel való közösség biztosítja. A kegyelem bennünket Isten munkatársaivá tesz. Hatalmas igazságot kiált Pál apostol az emberiség lelkébe: „Immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem polgártársai a szenteknek és cselédei az Istennek.” (Ef. 2, 19.) Szédítő méltóság? Kaotikus bizonytalanságban formálódik előttünk az Isten világ-kormányzó munkájának hatalmas koncepciója. Akármilyen kicsi parányok legyünk is a hatalmas világmindenségben, értéket jelentünk. És pedig egyedül való értéket az Isten előtt. Nem

földi, nem hívságos emberi, hanem a lényeket biztosító isteni mérték szerint nyer megállapítást a mi emberi méltóságunk. Az örökkévaló Isten világkormányzása jogot, igazságot, lelki értéket, szeretetet, tiszta boldogságot, a természet és az élet megdicsőülését, fejlődést, életérték emelkedést akar biztosítani. Ezek a vonalak hozzátartoznak az Isten világkormányzó programjához. És mi nem élünk ezen a programon kívül, hanem benne vagyunk ebben a munkaprogramban. Az Isten nemcsak velünk, hanem általunk akar cselekedni. Velünk és általunk akarja megvalósítani az Ő isteni célgondolatait. Mi az Isten munkatársai vagyunk. Ez a legnagyobb emberi méltóság.

A tékozló fiú azután megrajzolja az új élet korlátait is. Tisztában van azzal, hogy ezután más lesz az élvezete és a gyönyörűsége. És pedig nemcsak azért, mert más életkörülmények között kell elhelyezkednie, hanem mert ő maga is más követelésekkel lép fel az étellel szemben. Életválságaiban megtanulta, hogy van örökkévaló lelke s az igazi boldogság az, mely a lélek örökkévaló igényeit táplálja. Megismeri a munka értékét, az ösztönök és indulatok felett való uralkodás boldogságát. Leszámol a szenvedéssel, nyomorúsággal, magával a halállal. És megtanulja azt, hogy új életének korlátát minden életkörülmény közt és minden életviszonylatban az apjához való közössége állapítja meg.

A te új életedben is az Istennel való életközösség a korlát. Élvezetedben minden szabad, de semmi sem a lélek rovására. Kötelességteljesítésed mértéke és minősége szintén Istennel való közösséged szerint igazodik. Isten nélkül munkád kényszermunka, lélek nélküli kenyérbiztosító verejtékezés. Istennel való közösségben pedig munkád hivatás, lélekodaadás, egyéniséged kiépítésének istenadta eszköze. A szenvedés és a bűn az Istennel való közösségben is felkeresnek. De akkor is mindenén átragyog az egyetlen bizonyosság: az Isten kegyelme. Van szerető Atyánk, van Megváltónk, vannak örökkévaló eszményeink és életigazságaink és van minden jónak végső diadala. Az életboldogság arculatja is megváltozik. Nem sorskedvezés, nem ételölöny, nem külső ragyogás és szerencse. Maga az új élet egy nagy boldogság. Nézni a gabona növést, hallani az erdő zúgását, látni az élet ezernyi tarkaságát, az emberek küzdését, örömét és szenvedését, szeretni, megbocsátani, jót akarni, látni a csillagos eget és látni, sőt bizonyosan tudni, hogy felettünk Isten van, aki éltet és

megtart. Ez maga az igazi boldogság. Az Istennel való életközösség mindig boldogságot teremt. És ha nincsen is kitörölve az életből a szenvedés, a kísértés, a csalódás, ha nyomon kísér is a lassú fejlődés keserősége, a hasztalan munka fájdalma, mégis mindez nem érinti a mi igazi boldogságunkat. Az ember föléje kerül saját életének. Mint valami nagy, fekete víztömeg, lábai alatt viharzik el az élet folyama. Törött deszkadarabokat, egy-egy élet emlékeit és roncsait sodorja magával. De mi felette állunk a zúgó vizeknek s minden változást abból a szempontból nézünk és értékelünk, hogy mennyiben hozza világosságra az Istenben elrejtett életünket.

Az új élet által csodálatos lelki egyensúlyozást sajátít el az ember. Új nézőpontokat érvényesít az élet eseményeivel szemben. Új értékelmélet szerint mérlegel s mindezzel együtt új lelki erőket érvényesít életében. Minden szenvedés és csalódás, betegség és nyomorúság felett csodálatos benső biztonság foglalja egységbe a lélek legdrágább érzéseit. Ez a lelki egyensúly megóvja az embernek Istenbe vetett bizodalomát, az igazságba és szeretetbe vetett hitét. Akármilyen történjék is a rajta kívül eső világban, az ő benső világa megmarad. Meg vagyok győződve arról is, hogy ez a lelki egyensúly az idegélet egyik legfőbb támaszát képezi. Nem volna annyi roncsolt idegzetű, beteg lelkű, meg nem értett életet élő szerencsétlen ember, ha a lelki életben meg lenne az Istenbe vetett feltétlen hitnek és bizodalomnak ama köpillére, mely mint az erős bolthajtás, a külső élet minden megterhelését el tudja hordozni.

Az új élet erői.

Akarod-e ezt az új életet? Akarod-e a maga egyszerűségével, nemes vonalaival, küzdelmeivel, lemondásaival? Avagy előnyt adsz a régi életnek, a gyönyörnek, az érdek uralmának, annak a féltértékű életnek, mely ég és föld közötti határozatlanságban folyik le, mindent akar: világot és mennyet, testet és életet, Istent és az ember istenségét, de épen azért nem is nyújt semmi mást, hanem csak csenevész, félbemaradt, értéktelen fél-életet?

A tékozló fiú felemeli fejét: akarom! Válaszában, mint a szimfonikus műben a panaszos zengésű mélyhegedű hangja, benne sír a múlt feletti bűnbánata, de egyszersmind belézendül

önmagába vetett felujjongó hite s az Isten bűnbocsátó kegyelmébe vetett rendíthetetlen reménysége. Akarom!

Belépnek a kapun. Odabenn ünneplőbe öltözött minden. Asztalok kerülnek, szolgák sürgölődnek, szomszédból, távolabbról jóbarátok jönnek. Kezdődik a vigadozás. S az asztalfőn, a boldog édesapa mellett, ül az elveszett és megtalált fiú az apja ünneplő ruhájában. Kezén fénylőn ragyog az édesapja drágaköves aranygyűrűje. Szíve körül csodálatos melegség játszik. Akárhova néz, mindenünnen szeretet sugárzik feléje. A felszolgáló cselédek szolgálatkész mozgása, a jóbarátok feléje röppenő meleg tekintete, az édesapja szótlán boldogsága. És mégis lassanként valami kínzó sejtelem száll lelkére. Tavaszi homálytalan napvirradat után hirtelen aláereszkedő sűrű köd. Akarom! mondogatja lelke. Akarom! mondogatja újra és újra. Hirtelen félelem reszketteti meg lelkét. Akarom, de vájjon tudom-e? Az akaratom megvan, de van-e erőm? Az elhatározásom erős, de lesz-e a megvalósításhoz képességem?

Az életbölcselek egy része az új élethez szükséges erőt magában az emberben keresi. Az egyik csoport azt gondolja, hogy elegendő az ismerőtehetség kiművelése. Sokrates szerint az a fontos, hogy az ember ne merüljön ki hiábavaló spekulációkban, hanem igyekezzék megszerezni a helyes ismereteket, mert a helyes ismeret a helyes cselekvés feltétele. Ha hiányzik a helyes ismeret, akkor beáll a gondolkodásbeli és cselekvésbeli tévedés. A gonosz indulatok felébresztése csak akkor lehetséges, ha hiányoznak a helyes ismeretek. Az erény is nem más, mint a helyes ismeret gyakorlati megvalósítása. A jellem pedig nem egyéb, mint megacélozott ismeret. Így gondolkodik Sokrates s a modern emberek gondolkodásában is fel-felcsillan egy-egy sokratesi gondolat, fájdalom, nem annyira mint bölcsesség, hanem inkább mint az ember értelmi képességének túlértékelése.

Plato a léleknek az érzéki vágyak alól való felszabadulásában látja az új élet lényegét. Az életet nem tisztíthatja meg semmi más, hanem csak az embernek önmagába való visszavonulása és a lélek nyugalma. Az életátalakulást szerinte öt dolog jelzi: 1. mérték, mely megvédelmez a túlzás ellen; 2. harmónia, mely a hiány nélküli életet biztosítja; 3. értelem és belátás, mellyel harmóniát és mértéket viszünk életünkbe; 4. tudomány és művészet; 5. az erényekből és a megismerésből származó öröm.

A modern intellektualisták között is sokan gondolják, hogy az élet megjobbulásához elegendő a pontokba foglalható fel-tételsorozat, egy kis lelki nevelés, önfegyelmzés, az intellektuális képesség fokozása, a tudomány, a művészet, a szellemi élet igazságának és szépségének okos felhasználása.

Az új élet kialakításánál tényleg van szerepe az értelmi képességnek. Ezt el kell ismernünk. De épen úgy érezzük azt is, hogy amit az intellektuális képesség nyújt, az még nem életerő és amit ezzel megteremteni tudunk, az még nem új élet. A finomodott intellektuális képesség teremthet szubtilis lelki életet, filozófiai elmélyülést, a kiválasztottaknak osztályrészül jutó szellemi emelkedettséget, de ez még korántsem jelent egyet az-új élettel.

Hasonlóképpen egyoldalú irányban keresik az új élet problémájának megoldását azok, kik az érzelem és kedély ki-művelésére vetik a fősúlyt. Ezeknek is csak egyet mondhatunk: az ember érzelmi világa rendkívül fontos, az életet formáló erők szempontjából jelentősége igen nagy, de semmiféle meg-finomodott érzelem, vagy elmélyült kedély nem tudja megadni az embernek azt az életerőt, melyre az új élet kialakításánál szüksége van.

Éppen így tévednek azok, kik az új élet teremtő erejét tisztán magában az emberi akaratban keresik. Bizonyos az, hogy az ember hozzájárulása, elhatározása, lelki erejének megfeszítése nélkül új élet ki nem alakulhat, de az is bizonyos, hogy tisztán ez az emberi akaratérő nem lehet elegendő az új élet megteremtéséhez.

Sokan egybefoglalják az értelmi, érzelmi és akarattényezőket s olyan életjobbító, önfegyelmző életrendszer-t konstruálnak, mint aminőt például Franklin életéből ismerünk.

Dehát vajjon ez volna az új életet biztosító erő? Ez ad megnyugtató feleletet a lélek mélyén égő ama kérdésre, hogy saját erőmből képes vagyok-e megvalósítani új életemet? Elegendő az, hogy meditálj, gondolkodj, ítélj, következtess, hogy önfegyelmző, állhatatos, bátor és erős akaratú légy? A kérdésekre csak egy válaszunk lehet: mindezen módszerek szerint lehet életemelkedést, külső javítást, életdíszítést, elérni, de olyan életjobbulást, mely az ember és az élet benső lényegét érinti, nem lehet elérni. Ezen állítás helyességét az ember lényegének helyes felfogása dönti el.

Miben is áll az ember lényege? Két emberkép viaskodik lelkünkben: a régi és az új ember képe. Amit Pál apostol az Efezusi levél 4-ik részében leír, az az ember lelki fejlődésének harca. A régi emberkép „erkölcsi érzés nélkül él”, bűnre adja magát, csalárdság, érzékiesség veszi körül. Az új ember „megújul az ő elméje szerint”. Megtalálja örökkévaló emberi hivatását: a mulandóságban az Örökkévalót szolgálja. A Krisztus testét építi. A felebaráti szeretetet munkálja. A jóságért, az igazságért él. A régi ember a test, az új ember a szellem uralma alatt áll. És az új ember csakis a régi ember legyőzése után épülhet ki. „Vétkezték le a régi élet szerint való ó-embert. Öltözték fel amaz új embert, mely Isten szerint teremtett igazságban és valóságos szentségben.” A régi és az új élet közbevetése tehát nem oldható meg egy kis külsőleges tatarozással. Nem külső díszítésre van szükség, hanem az ember belső átformálására. Filozófiai rendszer, történelmi funkció, akarat-koncentráció nem elegendő.

„Szükség néktek újonnan születetnek”, mondja Krisztus. Újjászületés nélkül nincsen új élet. Aki enélkül akar új életet teremteni, az önmagát áztatva megtalálhatja a szót, de az igazi élettartalom és életeredmény nélkül. Mert az új élet Istenhez térés és Istenben megnyugvás. Tehát egy életelv megtalálása és ennek az új életelvnek az életünkbe való beiktatása. Megszűnünk az érzéki világ szolgálói lenni és egy lelki birodalom munkásaivá tesszük magunkat. Az isteni kegyelem által a világkormányzó Isten munkatársaivá leszünk. Nem vagyunk tehát kiskorú gyermekek, vagy az apai akarat szolgálékú hódolói, hanem erős hitű, kiépített meggyőződésű, felnőtt emberek vagyunk, kik életük és cselekvésük normáját az isteni törvény és a lelkiismeret összecsendülésében s emberi méltóságukat önmaguk szabad odaadásában találják meg.

Az új élethez tehát isteni erőre van szükség. Ez az erő megtartó és megújító hatású. Az újjászületésnek nincsen mágikus hatása és nincsen örök érvényessége. A jót, a hitet fenntartja az emberben és megerősíti az Istennel való közösséget. A kísértés azért megmarad. A bűnös ösztönök és vágyak azután is felébrednek az ember lelkében. Megkísérti az ember saját magát. És a körülötte lévő világ is száz és ezer kísértést rejt magában. De az isten erőt ad a jóban való megmaradásra. „Boldog ember az, aki a kísértésben kitart, mert minekutána megpróbáltatott,

elveszi az életnek koronáját, amit az Úr ígért az Őt szeretőknek.” (Jak. 1, 12.) Sőt az új életnek külön kísértései is vannak: az elbizakodottság, mely saját megtérttségét állandó, befejezett dolognak tartja, a mások fölé emelkedő lelki gőg, az alázatos-ságban felfuvalkodó lelki büszkeség, elfelejtése annak, hogy amint rész szerint van bennünk az ismeret, úgy a teljes tökéle-tességet nem érhetjük el.

A tékozló fiú lelkén mindig nyomasztóbb lesz az aggodás nehéz, sűrű köde. Nem bírja el a falak közt hullámzó ujjongó örömet. Kilép a szabad ég alá. Ajka öntudatlanul ismételteti: akarom, akarom, de vájjon tudom-e? Szeme lázban ég. Nem áll sokáig csüggedve, kishitűen, egyszerre melléje lép az édes-anya. Biztos, bátorító szorítással megfogja kezét és szól hozzá: „Elég néked az én kegyelmem!” Csak egy rövid mondat: Elég néked az én kegyelmem!... és mégis csodálatos erők zsendülnek belőle: emberi nagy bátorságok, merész elhatározások, diadal-bizonyosságok, csendes megnyugvások. „Elég néked az én kegyelmem!”... ismételteti újra és újra a tékozló fiú. Azután bizakodva felemeli fejét s erős hittel belenéz az atya szemébe.

Az Istennel maradás a mi új életünk ereje. Ez azonban teljes lelki közösséget jelent. Az Istenhez tartozás formai külső-sége nem oldja meg a kérdést. Nem elég a külső egyházas-kodás. Keveset ér az életnek a külső vallásosság üveggyöngyeivel való felékitése. Igazi élet-átadásra és élet-átvételre van szükség. Új élet csak Istenben lehet. S az Istenben való új életet Jézusban és Jézus által nyerjük el a Szentlélek által.

Az új élet éltetője: a Szentlélek, az egyházban munkálkodik. Az egyház a Krisztus teste. Nem emberi organizáció, hanem isteni organizmus. Feje az élő Krisztus. Nem kell egyebet ten-nünk, hanem az egyház eme bibliai meghatározását a maga konzekvenciáiban levezetnünk s az új életre vezető gyakorlati követelések egész sorozata tárul fel előttünk. Ha az egyház feje a Krisztus és mi a Krisztus testéhez tartozunk, akkor kell, hogy az Ő gondolatai irányítsanak, az Ő akarata parancsoljon, az Ő célkijelölései szerint az Ő szolgálatában értékesítsük összes testi és lelki erőinket. Általunk a Krisztus viláगतalakító és megjob-bító életprogramjának kell teljesülésbe mennie. Mi az ő élő testének élő szervei vagyunk. Gondolatot, irányítást, erőt tőle nyerünk. Emberi méltóságunk az új életben épen a neki szolgálá-

lásban van megadva. Alárendeljük magunkat Jézusnak és ezáltal emelkedünk fel emberi méltóságunkba.

Már most az a kérdés: mit jelent az egyház a te életedben? Lelki édesanyát, kinek emlőjén nevelkedtél, beszédes ajkát figyelted, kinek nemcsak kimondott akarata, de szelíd tekintete is kormányozza elhatározásodat és cselekvéseidet? Édesanyát, kitől új erőt, nemes indítást, vigasztalást, megtartást, életirányt, célkitűzést kapsz? Kihez az élet csalódásai között visszatérsz, hogy ölebe rejtse könnytől ázott arcodat s keze simításától bízabb és jobb légy, mint annakelőtte voltál? Vagy életedben elsorvadt az egyház jelentősége? Korlátnak érzed, mely felfogásod szabad szárnyalását lehetetlenné teszi? Nehéz sziklatömbnek, mely rágördül egyéniséged szabad fejlődésére, bilincsnak, mely zörögve sír szabadságot követelő lelken? Talán szűknek érzed a templomot s szétdöntöd falait, mert azt mondod, hogy neked sem egyházra, sem templomra nincsen szükséged, mert te magad is meg tudod teremteni az Istennel való életközösségedet. Ebben az esetben az egyház számodra nem jelent semmit sem. Egy rajtad kívül álló valami, nem isteni organizmus, hanem csak emberi organizáció. Lelkednek hozzá semmi köze. Csak külsőleg tartozol hozzá. Beleszülettél, külsőleg benne vagy, ennyi az egész.

Ha az eddig elmondott okfejtést nyomon kísérted, úgy csak egy elhatározás ébredhet lelkedben. Új életed biztosítására isteni erőre, az isteni erő biztosítása céljából az Istennel való életközösségre s ennek biztosítása céljából az egyházzal való élő kapcsolatra van szükséged. Mert erőt csakis az egyházhoz való benső hozzátartozás adhat. A modern ember tragikus tévedését látjuk abban, hogy elbizakodott felvilágosodottságában egyáltalában nem értékeli az egyház óriási jelentőségét. Formássá teszi az egyházban való életet, a hit és szeretet közösségét, amint spekulációvá teszi magát a vallást is. Világnézetté degradálja a vallást, meghagyja belőle mindazt, ami mint gyakorlati életbölcse ség érvényesülésre találhat az ember életében, ellenben kikapcsol belőle mindent, ami a lélek üdvösségének kérdéséhez tartozik. Pedig az új élet az isteni kegyelem alapján álló élet. Biztosítéka a Krisztus megváltó személye. Tehát egy történelmi személy. Egy történelmi tény és nem filozófiai szertefoszló spekuláció.

Aki hitével Jézust megragadja és benne él, az új erőt nyer

az új élethez. Ez az igazi keresztyén élet. Kivirágzik, mint az életerős fa és gazdag gyümölcsöket hoz. Az egyház és Krisztus nélküli vallásosság ellenben csak üres látszat-érték: a lélek és élet megjobbítására nem képes. Mit ér az, ha néha-néha templomba mégy? Ha nagy ünnepek jöttén beülsz családod régi megszokott helyére? Mit keresel tulajdonképpen a templomban? Gyönyörködtető, szép ünnepi szónoklatot, vagy Isten akaratának kijelentését s az Ő szent igéjében hozzád intézett parancsolatát? Gondolsz-e arra, hogy a templomból csak akkor vihetsz magaddal értéket, ha a templomba vittél is magaddal értéket a lelkedbe zárva. Neked erre van szükséged: a mennyei Atya erejére és kegyelmére.

Az Istennel való állandó életközösséget nem adhatja meg kizárólag a templom és a külső egyházas élet. Állandó kapcsolatot csak akkor teremthetsz, ha Isten szavát mindennap hallgatod s az Ő akaratát mindennap keresed. Ez az élet forrásához: a Bibliához vezet téged. Tedd azt életkönyveddé, olvasd mindennap és erősítsd általa lelkedet. Tárd fel szívedet Isten »előtt alázatos, őszinte, buzgó imádkozásban. De imádságod ne legyen csupán kiáltó szó és finomra csiszolt szónoki beszéd, hanem legyen lelked őszinte megrezdülése s szíved felsóhajtása az Istenhez. Ne akard emberi terveid és vágyaid szerint kihasználni az örökkévaló Istent. Ne kapsold Istenbe vetett hitedet ahhoz, hogy egy-egy kérésed teljesülésre talál-e? Az imádság meghallgatása és a kérés teljesítése nem egy és ugyanazon dolog, hanem igenis tanuld meg az úri szent imádságot nemcsak -szavai, hanem mélységes értelme szerint is. Amint kéréseid isteni bölcsesség szerint nyertek elhelyezkedést, úgy tarts bölcsen rendet az Isten elé terjesztett kéréseid sorrendjében. Először az Isten, azután az ember. Első a lélek, azután a test. Ha megtanulod az ilyen lélek szerinti imádkozást s imádkozásod szavára megvárod az Isten válaszát is, — hogyha pedig az Isten igéjét mindennap olvasod, hogyne hallanád meg akkor, midőn Istened szól tehozzád — akkor mindezzel erősíted Istennel való állandó életközösségedet. És akkor ebből az életközösségből nyered azt az állandó új erőt, mely az Istenben való új élethez szükséges.

Mindezt elmondotta a tékozló fiúnak az édesapja erős kézszorítása és csendes szava: „Elég néked az én kegyelmem!” Ha Istenben tudunk élni, akkor lehet a régi élet visszatérő kí-

sértése akármily erős, mindig találunk az új élethez erőt az Isten kegyelmében. Nekünk is elég az Isten kegyelme.

A végén ismét egy ember áll a reggeli napsütésben. Körülötte oszladozik a sötét éjszaka. A hajnal fehér keze alanyul s csendesen szétlebbenti a felhők fekete kárpitját. A hegygerinc mögött piros sáv színesíti az ég alját. Most kél a nap. És az ember maga mögé tekint. Kénesőbe temetkezett Sodomát lát, a bűnök elsüllyedt városát, a szenvedélyek kárhuzatában összeégett bűnös életet. Lelke megrázkódik az emlékek súlya alatt. Azután maga elé tekint. Mi vár reá? Négy fal rabsága, apai parancs önkénye, szolgaság járma? Nem! A reggeli nap kelteiben megvilágosodik előtte az udvarház. Napsugár hull a munkaeszközökre, az emberi küzdés és reménykedés bizonyosságaira. S amint rátekin az édesapjára, észreveszi, hogy nem a kelő napból, hanem az édesapja lelkéből hull mindenre világosság. Az édesapja erős keze, az édesapja megbocsátó, új életre vezető, meleg tekintete! Kiegyenesíti meggörnyedt fiatal testét. Megérzi, hogy atyjával való közösségre lépése neki nem a gyámoltalanok mankója, nem a múlt sebeinek kötözéke, nem a szentimentalizmus balzsama, hanem erő, cél, boldogság. Élete nem rezignáció, bár bűneit átérzi és fájlalja, nem passzivitás, bár tudja magában való erőtlenségét, hanem teljes aktivitás: egy új életnek akarása.

Kicsoda ez az ember? Nem álomhős, nem regealak. Nem „Senkinek” hívják. A neve „Mindenki”. Én, te, mindenki. Az örök ember.

Te légy ez az ember! Te állj meg bizakodó szívvel, sötét éjszaka után a reggeli napsütésben! Te számolj le a bűnös régi étellel s te. keresd az Isten kegyelmében biztosított új életet!

Istennel beszélgetés.

Ketten beszélgetünk.

Az imádságról rendszeren azt szokták mondani, hogy az a szív beszélgetése az Istennel. Ebben a mondásban nemcsak az axiómák szellemessége van meg, hanem a tudományos meghatározás mélysége is. Minden egyes szava új fénysugarat vet a probléma ismeretlenségébe.

Az imádság beszélgetés. Tehát nem egyszerű beszéd. A beszéd szavak és gondolatok egymás mellé sorakoztatását jelenti, a beszélgetés ellenben azok kicserélését. A beszédhez elég egy élő lény. Szavakat belekiálthatunk a nagy természetbe, gondolatokat mondhatunk a sötét rengetegnek, a sziklatüremlésből fehér tajtékzón lerobbanó pataknak, zuhogásába belesírhatjuk csalódásunk könnyeit, de ez csak beszéd és nem beszélgetés. Beszélgetéshez két élő lény szükséges. Egy, aki kifejezést ad örömének, fájdalmának, szavak ruhájába öltözteti érzelmeit és kívánságait, egy pedig, aki mindezt nemcsak meghallgatja, hanem felel is rá. Ezért igazi imádságról csakis a személyes Istent tanító vallásokban lehet szó. Szegény pogány hurcolhatja szíve fájdalmát erdőmélyre, patakszélre, mellét verve, térdet hajtva elsírhatja bánatát, keservét, — a mohos szikla hideg marad, némán néz rá az őserdő terebély fája, a tenger zúgó hullámvérése nem felel semmit se. Ezekről az istenekről mondja a zsoltárváltó: „szájuk van, de nem szólnak, szemük van, de nem látnak, fülük van, de nem hallanak”. (115. Zsolt. 4—6.) Ezért a pogány imádság csak beszéd és sohasem beszélgetés. Az igazi imádság akkor kezdődik, mikor élő személynek ismerem meg az Istent, ha magamban és magam felett megérezem lehelle-tét, ha az Ő személyes létének, bizonyosságának tudatávi közeledem hozzá s a meghallgatás és válaszadás boldogságával kiöntöm előtte lelkemet. Ez az imádság legmélyebb gazdagságát a keresztyén vallásban nyeri, mert az Isten, mint lélek és szeretet, mint mennyei *atya* jelenik meg (*Ján.* 4, 24; *Ján.*-

I. lev. 6, 16). És ez az örökkévaló élő személy nemcsak hogy meghallgatja kérésünket, hanem arra válaszol is. Jogot ad az újabb megszólalásra és biztosít az Ő újabb válaszadásáról. Tulajdonképpen ebben kell keresnünk az imádság első lényeges kellékét.

A régi meghatározás a *szív* beszélgetéséről szól. Képies értelemben szív alatt az egész belső embert értjük. Az érzelem és kedély mellett az értelem, a gondolkodás, az akarat, vagyis az egész ember egyesül benne. Hogy éppen a szívben látjuk az ember egészének kidomborodását, az azt jelenti, hogy ebben az imádkozásban a leglényegesebb szerepet a szív játsza. Nem értelmi megállapításokról, tudományos ítéletekről, nem logikai következtetésekről, hanem érzelmi kapcsolatról, Isten és ember egybeolvadó érzelmi közösségéről van szó. Keressük az imádkozás alapját. Kutató kézzel tapogatjuk benső életkívánásunk kifeszített idegei közt, vájjon melyik zengi azt az alaphangot, melyre szükségünk van. Úgy találjuk: nem a boncoló értelem és nem az egy gyújtópontba összeszaladó akarat adja meg az alapakkordot. Hanem mikor megérintjük szívünk húrját, azt az egy kifeszített ideget, mely napsugaras emlékek, édes érzések megszólaltatója, akkor a gyermeki szeretet érzelme beleszendül lelkivilágunkba. És ez az egy hang nekiindul lassú, csendes zöngéssel, majd mintha viharszél korbácsolná égbe-emelkedő sziklafalak meredekje közt, kergeti önmagát, megerősödik saját visszhangjától s ezerszeres erővel szabadba tör, magasba szárnyal s mint a gyermeki szeretet diadalmas himnusza túlharsogja az ember minden más énekét. Érzem: az érzésúton indítjuk el beszélgetésünket, istenkereső lelkünk minden kérése átszűrődik szívünkön, a gyermeki szeretet tüzeiben lelkünk gyarlóságai megsemmisülnek, az ember elveszti félelmét, szűk látókörét, önző nézőpontjait s a bizalom és hit fehér galambszárnyán felszáll egy tisztább világba, ahol az Istennel egyesülés boldogsága öleli körül lelkét.

A meghatározás végül azt mondja, hogy szívünk *az Istennel* beszélget. Természetes tehát, hogy imádságunk alakulásában, ennek tartalmát, hangját illetőleg is lényeges változások állhatnak be a lélekben kialakuló örökkévaló Isten-kép szerint. Más lesz az az imádság, melyben az ember szíve az ítélkező bíró széke elé viszi könyörgését. Lelke félelme reszket a szavak sorában s végigvibrál az egészen benső remegése. Milyen más az

az imádság, melyben az ember szíve az örökkévaló mennyei atyát keresi! Őlébe nyugasztott fejvel sírja, mosolyogja keservét, örömét s élete múltját, jövőjét odateszi jónak és erősnek tudott atyai kezébe. Az igazi imádsághoz tehát mindig lélekemelkedés szükséges. Kicsinyes isten-képzeteink szétrombolásával azt az igazi Istent keressük, akiről azt mondta a Megváltó, hogy az lélek, igazság, élet és szeretet. Akármelyik szót veszem, egyik sem forma, külső alak, hanem mindegyik életelv és életerő. Transzcendentális léte annál inkább enyhül, minél közelebb férközöm titokzatos lényéhez. Mikor igazán közelébe küzdöttem magamat, akkor megismerem, hogy ennek az Istennek nemcsak a csillagfényes mennyben, hanem bennem kell meglennie s lénye szertesugárzása nem merülhet ki a csillagsugarak jelképében, hanem annak saját lelkemen, saját életemen át kell szétsugároznia. Léleknek, igazságnak, szeretetnek az életemben kell lennie. De ha idejutottam, akkor az imádság több lett, semmint szögyöngyökből összefűzött vallási ékszer. Bensőm beolvad Istenbe, lelkem hozzásimul az Ő lelkéhez, szívem ráhajol az Ő szívére. Mint ahogy napsugárhulláskor megtelik a virág kelyhe életadó új erővel, úgy nyílik meg életünk az Istennel való közösségünk hatása alatt. Micsoda imádság indul ilyenkor göröngyös föld fölé, csillagos ég felé! Némelyiken kívülről alig venni valamit is észre. Nincs rajtuk dísz, cicoma, egyszerű szürke ruhájukra költőiség, művészkedés nem varr gyöngy-dísz, — természetes üdeségüket nem sápasztja az üres külsőség iskolája, nem zörgetik a kényszerűség bilincset, nem csillogtatják az álvallásosság hivalkodó díszzeit. Léleknyílásuk természetes, mint májusi harmathulláskor a virág nyílása s ékességüket nem a kívülről rászórt napsugár, hanem a belülről, önmagából szétszóródó léleksugárzás adja. Sokszor a szó is elnémul s a csöndes némaságban csak Isten és ember szívének összedobbanása hallatszik. Lelkem megtalálta az Istent! Lelkem egyesült az Istennel! Elkezdtem az Istennel beszélgetés imádságát!

Az imádkozás veszedelmei.

Krisztus két tévedés ellen óv. Imádságunkban ne legyünk bőbeszédűek, ne gondoljuk, hogy sok beszédünkért hallgattunk meg. Az imádság lényege is mutatja ezen tévedés tarthatatlanságát. Nem a szó, hanem a lélek ad az imádságnak érté-

ket. Az igazi imádságot nem hosszmértékkel, hanem fajsúly szerint méri az Isten. Sok beszéddel, szép szavakkal, kicirkalmazott körmondatokkal nem helyettesíthetjük a benső értéktelenséget. Spurgeon azt mondja, hogy az imádságnak nem díszítő pávatollra, hanem égberöpítő sastollra van szüksége.

Filchner Vilmos, egy kiváló német utazó elmondja útleírásában, hogy a tibeti ember milyen könnyűszerrel segít vallása szigorú imádkozási követelésein. Még a kumbumi kolostorban is, — pedig az eredeti lámahitet itt védik legjobban, — hatalmas imamalmok vannak. Egy vagy több tengelyen forgó, korongból álló termék ezek. A korongokra imádság van írva. Aki belefáradt az imádkozásba, az egyszerűen fordít egyet a korongon s ez a kézmozdulat égberöppenő imádság-rajt jelent szegény bűnös lelke számára. Most már kézmozdításra sincs szükség, elvégzik a szolgák, vagy a szél és víz ereje. Ilyen imádságmalmot a legtöbb tibeti ember házában találhatunk.

Ma már ennél is tovább mennek. Egy birmai kereskedő 1897-ben tengersok nehézség legyőzése után becsempészett egy Edison-fonográfot a buddhizmus szent városába, Lasszába. Sőt a dalai lámával sikerült belemondadni a „Lótuszvirág ékköve” kezdetű legnagyobb imádságot. Azóta a fonográf szent gép s a legkedvesebb imagép Lasszában.

Mosolyogva gondolunk a malomkorong ütemes forgására s a membrántú szabályos vándorlására a viaszhengeren, pedig hány imádságot mozgat ma is ugyanaz a szolgáló, hányból hiányzik a szív Isten-keresése, a lélek Istennel egyesülése? Lélek nélküli imamorzsolók ezek, komoly odaadás nélküli templomjárók, belekábulnak a muszáj imádságba s fáradt nyelvvel, üres lélekkel kelnek fel. Sok imádságot elmondanak, de keveset imádkoznak.

Az imádkozás könnyen a képmutatás hasadékához sodor. Lelkünk veszedelmek szirtjei közt hanyódik s könnyen megelégszik az imádkozás külső formai tényével. Kimerül a vallásos szokás megtartásában, sőt ebben értéket és érdemet keres. Maga az Isten, az ember benső lelkülete, az ő lelki szükséglete másodrangú szerepet kap az egészben, a lényegét az emberek szeme előtt lefolyó nyilvánosság képezi. A szív csöndes érzése helyett a homlok széles, láthatatlan imaszalagja a fontos.

Mondjuk-e külön is, hogy ez az imádkozás erőtlen szófecsérlés? Látszattal lényegét, formával benső szükségletet pótolni

nem lehet. Emberek megtévesztése nem változtat Istenhez való viszonyunkon. Végül is az ember önmagát csalja meg: drágakő helyett üvegyöngyöt rak lelke foglalatába. De az utolsó nagy értékelésnél számíthat-e arra, hogy elfogadják drágakőnek az üvegyöngyöt? Pál apostol azt mondja: „az isteni szolgálatnak képét mutatták, de erejét megtagadták” (II. Tim. 3, 5). Pedig nekünk erőre van szükségünk.

Egyedül az Istennel.

„Menj be a te titkos kamrádba”, — hangzik Krisztus intése. Tehát még csak templom sem kell hozzá. Mert nem a templom teszi a beszédet imádsággá. Még nem épült meg az a büszke ívelésű, márványoszlopcsarnokos istenház, mely csak egyetlen egy beszédimádságot lélekimádsággá avatott volna. De roskadozó, nádfedelű tömés kunyhót is szent helyé avathat az istenkereső szív hangtalan érzése. Zárkózz be gondolataid szentélyébe. Tanulj egyedül lenni magaddal s keresd meg önmagadat. Egy félórára hallgasson el körülötted a vásári lárma, érdekek és értékek csatázása, haljanak meg számodra az emberek, közel és távolállók, te pedig halj meg a világ számára, hogy megtalálhasd a legdrágább kincset, a lelkedben rejlő világot, önmagadat. Mélyeszd tekintetedet saját életedbe, vizsgálj meg, mire van szükséged nemcsak tested holnapjára, hanem lelked, örökkévaló részed holnaputánjára. Nagy életművészet, hogy tudj magadban lenni önmagadért s hogy megismerd igazi emberi formádat, melyet nem szépítget és eredeti valójából nem torzít el az emberekre való tekintés, a társadalmi kötelezettség. Az igazi én megismerésével kezdődhetik és kapcsolódhatnak az ember életébe az igazi imádság.

De azután az egyedüllétet az Istennel való együttléttel kell kiegészítenünk. Az utána való vágyódás természetes érzésként ébred bennünk. Lelki szomjúhozás, erőkeresés, életjavítás vágyódása fogja meg szívünket. Ahol ez az érzés még nem ébredt fel, ott az ember még nem volt egyedül önmagával. Azért keresd meg az Istent!

Erős akarattal vigyázz, hogy egyedüllétet s Istennel való beszélgetésedet ne zavarja vásári lárma, szórakozottság, figyelem-szétszóródás. Odaadó érzés, szeretet, bizodalom s komoly lélekvizsgálat építi azt a titkos kamrát, melyben Istent meglátjuk.

Ez még csak előfeltétel. Olyan előkészítő munka, mint a

hangszer hangolása. Nélküle nincsen az imádságnak összhangja. Ha valaki azt hiszi, hogy enélkül is imádkozhatik, önmagát csalja. Csak későn veszi észre, hogy legfeljebb hangszalagjain játszik és nem a lelke húrjain. Imádsága nem fakad bensőjéből és nem alkalmazkodik életváltozásaihoz.

Az imádság alapja a gyermeki bizalom. Az az odaadó, biztos érzés, hogy kérésünk elmondása nem a képzeleten hanem kettős bizonyosságon nyugszik. Kérhetünk az Istentől, mert nem idegen erőt képvisel velünk szemben, hanem a legközvetlenebb viszonyban áll hozzánk: Atyánk. Azután kérhetünk tőle, mert képes kérelmünket teljesíteni, van ereje, hatalma a kérés teljesítésére: Ő a mennyekben van. Ezen a kettős bizonyosságon erősödik az imádságot szülő gyermeki bizodalom.

Sok ember imádsága ezen az érzésen semmisül meg. Nem tudja egy erős, hatalmas, személyes Isten képzetét egyesíteni a szerető mennyei Atya képzetével s ezt az Istent nem tudja beállítani vallásos élete középpontjába. Pedig bizodalom nélkül nincsen imádság. Vagy komolyan gondolom, hogy az Isten hatalma és szeretete végtelen s akkor imádságom komoly tartalmat nyer, vagy ha ebben a tételben nem egyesül egész vallásos hitem, ha a meghallgatás lehetőségét kétségbevonom és kételkedéssel kezdem azt, aminek komoly bizonyosságnak kellene lennie, mit érhet akkor imádságom? A kételkedő — mondja a szentírás — hasonlít a tengernek széltől hajtott és ide s tova hanyatott hullámához. Az ilyen gyöngé lelkű, ingatag ember semmit sem nyer az Úrtól (Luk. 1, 6).

Imádkozásunkban legyen bizonyosság, hit, odaadás, meggyőződés. Ne üres szólásnak, hanem igazságnak vegyük a megszólítást, akihez csöndesen sóhajtunk, vagy pedig kétségbeesve kiáltunk. A hatalmas Isten, kinek palástja a csillagok miriádjaival telehintett, felhővel telerajzolt mennybolt, trónusa az ég, lábainak zsámolya a föld, a harmatcseppen ringatózó szentjánosbogárkán megcsillanó holdfény az Ő lelke melegségéből küldött bizonyágtétel arról, hogy Ő valóban az, akinek mondjuk: hatalmas, örökkévaló atyánk!... Ezt tudva, erősek vagyunk, ha mindjárt porban mászó féreg jelképezi is életünket. Az örökkévalóság birodalmát járja lelkünk s az Isten trónjától bizodalmat, megnyugvást hozunk magunkkal. Valóként elárasztja az a bizonyosság, hogy embererő, földi esetlegesség felett megdönthetetlen isteni erő jegyzi irányító bélyegét jövődönk kialakulá-

sára. Aki igazán imádkozik, az mindig érzi az élő személyes Isten közösségének közvetlen hatását. Földi viharok pusztításai felett lelkünket beragyogja egy örökkévaló erkölcsi világrend mennyei fényessége és azt mondjuk: tudom, hogy nem imádkozom hiába! Van hitem, bizalmam s ezáltal imádságomnak van értelme!

A kérések filozófiája.

Az imádság kéréseinek külön filozófiájuk van. A kérések kiválasztása, elrendezése, egymásutánja a keresztyén életbölcse-ség visszatükrözése. Az imádkozó Krisztus az emberiségnek adott legszebb imádságban, a Miatyánkban, ennek is örökkévaló példáját adta. Ennek a tökéletes imádságnak elrendezése világosan megállapítja az elvet: először az Isten, azután az ember, először a lélek, azután a test. Ez is mutatja, hogy az imádság lélekemelkedést, gondolkodástisztulást követel. Az imádkozó nem gubózhatja be magát önzéses érdekei selyemfonalával. Nem tekinthet csak magára, nem merülhet ki a mindennapi bilincs csörgetésében. Emelkednie kell göröngy, tövis, botlás fölé és pedig úgy, hogy az emelkedés ne ezeken kívül, hanem ezekkel egybekapcsolva történjék. Még a göröngy, tövis, botlás is felfelé emeljen. Amit látszólag letaszít, még az is emeljen az Istenben való élet kimondhatatlan magasságai felé. Meg kell keresni az egyéni, társadalmi, egyetemes emberi életboldogság tisztulásához szükséges lelki dolgokat. Természetesen fontos, nyugal munk, békességünk, asztalunkon a lágy kenyér, karjainkban az akadályt győző erő, de ennél előbbrevaló, hogy vásári lármán, érdekarcon át diadalmasan szárnyaljon előre Isten neve, bűnös vagy megroppanó emberakarát felett érvényesüljön az istenakarát s jó és rossz szándékú emberi kontárkodások mellett megépüljön a tiszta érzés, jellem, becsület, munka köveiből az Isten országa. Ez az első, ez a legfontosabb. Az emberre csak ezután kerül sor.

Már magában véve ez is nehéz. Az ember csak lassú fejlődéssel éri el az imádság ezen magaslatát. Talán ajka rendet tart, de lelke sokszor fellázong s szíve mélyén olyan sorrendbe helyezkednek a kérések, hogy első lesz az ember s Isten az utolsó. Emberi tévedését Isten bölcsesége igazítja helyre. A bíró könyörtelen szigorúsága ilyenkor sem szólal meg. Csak egy melegen simító apai kéz nyúl bele kéréseink tengerébe, egy-két pillanat

s el van rendezve minden, utolsók lesznek elsők, elsők utolsók s isteni szelíd szó elcsöndesíti háborgásunkat: — látod, ez így lesz jó! ... Ajkunk után lassanként szívünk is megtanulja az egymásutánt. Csöndes imádkozásunkkor, mikor egyedül vagyunk az Örökkévalóval s beszédünkben igazán egy gyermeklélek keresi a mennyei atya lelkét, akkor a mi lelkünk sötétségére is ráhull a szent Isten szava: — tarts rendet! .. . látod, ez a sorrend! — Májusi hajnalon pergő harmathullás ez s utána üdén emeli fejét a lélek virága. Talán mindannyian éreztük, hogy így van. És ha éreztük, akkor bepillantottunk a kegyelem világába. Közeledünk a kiépített vallásossághoz, a megtisztult világnézethez, az Istennel való közösséghez. A kérések sorrendje tehát azért okoz nehézséget, mert tulajdonképpen feltételezi a hívő vallásos életszemléletet. A Krisztus által megállapított kérés egymásutánja csak ott lesz öntudatos, szabad elhatározásból folyó imádkozás, ahol meg van az Istennel való állandó életközösség s ahol ebből folyólag meg van az életjavaknak keresztyén álláspont szerint igazodó értékelése. Nem elég az Istentől kérni, hanem az Istenhez imádkozni kell. Ez pedig elválaszthatatlan Isten imádásától. Nem szabad az életet kimeríteni a földi változásokban, hanem meg kell ismerni a magasabb, az örökkévaló célokat, melyek sokszor a legjogosultabb kívánságokat is háttérbe szorítják és hallgatásra kötelezik.

A gyengék lelke belevész a kérésbe: legyen meg a te akaratod! A lelki kiskorúság bizonyosságát látják e szavakban s azt mondják, hogy az erejét érző ember már csak emiatt sem imádkozhatik. Az ember nem tagadhatja meg egyéni akaratát, nem bízhatja életsorsát falevélként az isteni akarat viharára. Spinoza a feldobott kőhöz hasonlítja az életet, mert az is hasztalan mondja: vissza *akarok* esni! neki vissza *kell* esnie. Szabad akarat, elhatározás, szabadság és a velük kapcsolatos fogalmak csak az emberi képzelődésben élnek, a valóságban a természeti törvény kényszerűsége parancsol. A magyar költő keserű érzéssel a ketrecbe zárt pusztai oroszlánhoz hasonlítja az élet tragikumát. Elátkozott lélekként űz, hajt a kétely, a fojtó sejtelem és megnyugvást nem találunk sehol sem. (Vajda: Az állatkertben.) Hát igazán dajkamesébe illő beszéd a szabad akarat s a szolgáléten, elmúláson kívül minden hazugság?

Ez a felfogás csak rövidlátó okoskodáson épülhet fel. Az imádság fogalma éppen azt bizonyítja, hogy Isten az ember-

nek szabadságot, elhatározási jogot, felelősséget biztosított. Biztosította azt az igazi méltóságot, hogy beleszólhat saját élete intézésébe s magával az Istennel kormányozhatja jövőjét. Az imádkozók tehát nem gyöngék, hanem inkább erősek, mert szabadok. Lelkük hite átszárnyalja a világűr végtelenségét, hitük karja átnyúl azon s a Mindenható erős keze mellett halkan megérinti a kormányrudat. Valóban, ez nem gyöngeség, nem szolgálalkúság, ez nem dróton rángatott filléres bábszínházkomédia, ez a szabaddá tett keresztyén ember erkölcsi szabadsága és önálló életérettsége. Ez a legnagyobb méltóság, mit emberértelem felfoghat: jogváltás a világkormányzásba való beleszólásra. A mi imádságunkat erre a szédítő magaslatra kell emelnünk. A szolgálalkú s az isteni akarat megmásíthatatlansága miatt végül is kevés lelki energiát követelő engedelmes fejhajtás helyett legyen az Isten akaratának komoly keresése s ehhez az akarathoz való biztos fölemelkedés. Érezzük, hogy az Isten akarata mindig jó, de érezzük azt is, hogy ha akaratunk beilleszthető az isteni akaratba, úgy gyermeki viszonyunkban van jogunk és erőnk Isten elhatározására befolyást gyakorolni.

Az imádság tehát nem semmisít meg minden emberi akaratot. Csak a gyarlóságból táplálkozó, bűnös, önző akaratot állítja szembe a mindig javunkra szolgáló isteni akarral s felállítja azt a tételt, hogy emberi akaratunk csak az isteni akarral való megegyezés esetén menjen teljesezésbe. Ez a berendezkedés bizonyára boldogságunkra szolgál. Remegnünk kellene attól a jövődtől, melyben önzés, érdek, rosszakarat és gyűlölség isteni javítás nélkül érvényesül. Ha önmagával szemben találna is az ember egy elhibázott életért mentséget, megnyugvásnak nevezett beletörődést, hogyan vállalhatna felelősséget családjá, gyermekei, avagy az emberek szélesebbkörű egyesüléseinek jövő alakulásaiért? Ha magát az életet elviselnénk is valahogy, a felelőség agyonzúzna. Nem zúgólódunk az isteni akarat érvényesülése ellen, hanem imádkozunk érte. Mert mindegyikünk rászorul egy gyöngéd és mégis erős kéz bántó éleket letördelő munkájára.

De azután vigyázzunk, nehogy ezt is elméletté tegyük s az Isten akaratát kizárólag a vasárnapi istentiszteleten vagy az otthoni bibliaolvasásban keressük. Mindegyikben sokat találhatunk, de életépítő erőt csak akkor, ha saját életünkkel egybe-

kapcsoljuk. Mert nekünk nem elméleti Isten-akaratra, nem fejezetekbe osztható, paragrafusokra bontható tudományos megállapításokra van szükségünk, hanem arra, hogy Isten akaratának nyomait saját életünkben fürkésszük. Könnyhullásos szenvedésben, romok közt bujdokoló kétségbeeséskor, a bűnre kísértő csábítás pillanatában, a munka diadalában vagy eredménytelenségében, mindig, mindenütt keressük az Isten ránk vonatkozó akaratát, azt az önérdetől, hiúságtól, nagyravágyástól tiszta akaratot, mely megítélése középpontjába a legdrágábbat: a lélek »üdvösségét« állítja. Legyünk azon, hogy ez az imádság ne csak kérést, hanem életirányt jelentsen. Szavainkkal kérjük, cselekedeteinkkel keressük s életünkkel kövessük Isten akaratát. De ez a gondolat ismét ahhoz az igazsághoz vezet, hogy az Isten akaratába való megnyugvás ne merüljön ki beletörődő, passzív engedelmisségben, hanem alakuljon át cselekvő engedelmességgé, melyben van hit, meggyőződés, romok és sírok fölé emelkedő bizonyosság. Isten nem összetört lelkű, megtaposott szívű szolgákat nevel magának, hanem a szeretet által a legnagyobb emberi méltóságra hívott szabad embereket, kik nem szolgai Igénytelenséggel, hanem gyermeki hozzájárulással, emelt fővel, acélos lélekkel járnak az örökkévalóság országútját. Viharfelhők türemlésén átvilágít egy fénysugár s aranyosba vonja szétdőlt reményeségek üszkös falát: az Isten akarata. A megértő lélek szomjúhozva befogadja, mint virág kelyhe a napsugarat. Ilyenkor a lélek hozzáteszi: — legyen meg a te akaratod, melyet a magam akaratává tettem!...

A testi dolgokra vonatkozó kérés az imádság közepébe kerül. Ez is a keresztyén életbölcseleg törvénye, mert a testi dolgok nem első, de nem is utolsó helyen állanak. Krisztus a mindennapi kenyér képzetében foglalta össze az ember szükségletét. Már a kenyér szó is jellemző. A szükségletminimumot fejezi ki, melynek kérésére feljogosít gyermeki viszonyunk, de melytől minden túlkövetelést eltilt az a körülmény, hogy a minimumot is kérnünk kell. Alázatosságra int, mert kérünk, igénymegszorításra, mert a legszükségesebbet kérjük, felebaráti könyörületességre, mert nemcsak magunknak, hanem minden embertársunknak kérünk. A mindennapi kenyér összefoglalja minden életszükségletünket. Külső kereteket állapít meg s ezek társadalmi állás, műveltségi fok, értelmi fejlettség szerint különböző tartalommal töltetnek meg. A barázdát járó szántóvető,

ki a fülemüle énekével együtt köszönti a hajnalt, másképp értelmezi a kérést, mint a művelt ember, kit életviszonyai más környezetbe helyeznek s ki előtt az élet ismeretlen, rejtett szépségeket tár fel. Az emelkedő igényeket a szélesebb életkeret megengedi, természetessé teszi, sőt mivel az életkötelesség az életviszonyok sugarával együtt bővül, egyenesen szükségessé teszi. A mindennapi kenyér képzetébe belevihetünk tehát mindent, ami megelégedett, boldog, másnak is használni tudó életünkhöz szükséges. De a mérték maradjon mindig az az életszükség, amit a kenyér szóval Krisztus kifejezni akart. És hogyha az élet jogosoknak hitt kívánságainkat megtizedeli s kiteszít abból a társadalmi életből, melyet származásunk, műveltségünk alapján elvárhatnánk, akkor tudjunk megelégedni az igazi kenyérral is és akkor ne felejtjük, hogy azt is nem jog, hanem szeretet szerint kapjuk Isten kezéből.

Ez a kérés a leghatalmasabb munkára hívó parancsolat. Mindennap megkérdezi, hogy azt a kenyeret a magunkévá tettük-e becsületes munkálkodással? Nincsen-e darabja, mely nem a mienk? Nagyúri tétlenség, bűnös, szórakozásba fullasztott semmittevés, nem tesz-e rá méltatlanná? Mert azt a kenyeret nem birtoklás, nem a Wertheim-szekrény arany tekercei, kupon-kötegei, hanem egyedül a mindennapi becsületes munka teszi erkölcsi tulajdonunkká.

De ez az imádság a felebaráti szeretet minden törvényét is egybefoglalja. Nemcsak magamnak kérek, hanem minden embertársamnak. A nekem juttatott kenyérben van egy rész, mely nem tulajdonom, hanem csak rám van bízva. Azt tovább kell adnom apátlan árvának, támasztalan özvegynek, sínylődő betegnek, hajléktalan utasnak. És pedig úgy kell tovább adnom, hogy az emberek imádságuk meghallgatását láthassák cselekedetemben.

A szociális kötelességnek micsoda nagyszerű mélysége rejlik az isteni szóban. Imádságunkba van helyezve a világ nyomorúsága, szavainkban ezrek éhezése, milliók szenvedése sír s a mindennapi kenyérről való felfogásunkban adva van mindennek megáldása. Jótékonyági kongresszusoknál, gyűlésezéseknél, választmány alakításoknál többet ér, ha te, én és mindenki megérti, hogy a nagy probléma megoldását kezében tartja és szívében hordozza. Az az egész, hogy kenyered, pénzed, hajlékod és mindened, amid van, nem a maga teljes egészében a tied, ha-

nem a testvéri szeretet jogán része van abban nyomorgó ember társadnak. A kérdés: túligényekkel nem fordítottad-e magadra a másét? Elzárkózással nem vontad-e meg szegénytől a jussát? Kenyérzelés közt gondoltál-e arra, hogy valamit tovább kell adnod? Adni kell, nem kényszerűségből, gögös nagyuraságból koncot vetve, hanem ugyanúgy, ahogy te kaptad, hogy kiáradjon belőle az isteni szeretet melege. Testedhez simul a suhogó selyem, a finom szövésű divatos szövet s összébbhúzod prémes bundádat a zimankós hidegben. De a selyem és prém egy darabkájának meleg darócnak, vagy vastag nagy kendőnek kellene lennie, melybe kicsiny árva, görnyedt öreg asszony burkolja didergő testét. Lelkiismeretedet csak akkor nem égeti selymed puhasága, ha ezeket a szegényeket felmelegíti jótéteményed melegsége.

A lélek életére vonatkozó kérések szintén a keresztyén vallásos világnézet termőtalajából fejlődnek. A belső emberrel, a lelki emberrel kapcsolatos értékeket kérnek. Azt a problémát, hogy micsoda méltó az ember mindennapi könyörgésére, mire van mindennap, egyforma mértékben, állandóan szüksége, nem az embernek a világhoz, a társadalomhoz elfoglalt viszonya állapítja meg, hanem a lélek örökkévaló szükséglete. Nem kérünk titokfejtő tudományt, eget ostromló bölcseséget, művészi tehetséget és érzéket, a szépségek iránt fogékony lelket, az emberekkel érintkezés külső s belső finomságait, jóllehet tudjuk, hogy mindegyik fontos alkotóeleme a harmonikusan szép, emelkedett lelki életnek. De azért nem ebben keressük a lélek mindennapi szükségletét. A lelki kérdéseket egytől-egyig az üdvösség követelése alá helyezzük s ezzel megtesszük hitvallásunkat: ez az egyetlen életfontosságú végső cél, ez a lélek kenyere, a belső ember éltető levegője. Minden más lelki érték csak ennek keretében érvényesülhet és pedig az üdvösség nagy kérdésének veszélyeztetése nélkül.

Az életszükséglettel való számvetés múltba tekintéssel kezdődik. Isteni követeléséhez mérjük életünket s megállapítjuk bűnös voltunkat. A komoly önvizsgálat nem elégszik meg néhány elkövetett véték megállapításával, nem is engedi meg, hogy felületes gondolkodással a tévedés nivójára alkudják le a bűnt és vétket, hanem megkeresi az elmulasztott köteleességek hosszú sorozatát s érintetlenül hagyja a bűn komoly, egész életfejlődésünkre kiható jellegét. A modern ember előtt idegen a bűn-

nek ez a tragikus felfogása. A társadalom ítélete előtt reszketnek a műveltek, de csodálatos könnyűséggel, vagy inkább könnyelműséggel nézik Isten ítéletét. Az ember természetes állapotával együttjáró tünetnek tekintik a bűnt: eget beborító felhőnek, ékkő csillogását eltompító lehelletfátyolnak, mely mögül pillanat múltán ismét előragyog a végtelen kékség s a mélytűzű csillogás. De nem gondolunk arra, hogy a bűn emberi életünk gyökerén rágódó hatalom, fejlődésünket, gyümölcsözősunkat kockára vető s egész életünket megrontó erő. A bűn tagadása nem ment meg annak következményeitől. Hiába szépítjük igazi lelki mivoltunkat, csak a rövidlátó embereket téveszthetjük meg, tehát éppen azokat, kiknek ebben a tekintetben úgy sincs döntő szavuk, de Isten ítélete igazságos marad. Hiába keresünk alkudozó mellékmesgyét, hiába Ígérgetjük a jóvátételt, az elkövetett bűnt meg nem történtté tenni nem lehet. Itt csak egy használ: a bűn komoly felfogása s az egyetlen megoldás éppen olyan komoly megkeresése: az Isten kegyelmes bűnbocsánatának megragadása.

A bűnbocsánat bűnbocsátáshoz van kötve. Mindennapi imádságunkban is az a feltétel kapcsolódik könnyörgésünkhöz: miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek. Az emberek lelke könnyen átsiklik ezeken a szavakon. Az ítéletet megmételtyezi az a könnyelmű felfogás, hogy az imádkozás már magában véve érdem s így annak feltételeit nem kell olyan szigorúan venni. Az imádság szövege azonban világosan okozati viszonyba helyezi a bocsánatkérést a bocsánatadással. A görög eredeti szöveg szerint az ige múlt időben van, tehát azt mondja: miképpen mi is megbocsátottunk. Az első az ember megbocsátó szeretete a vétkező embertársakkal szemben, azután következik az Isten megbocsátása a bűnös emberekkel szemben. Félreérthetetlenül világos. Ha megbocsátunk embertársainknak, úgy az Isten is megbocsát nekünk, de ha az emberek nem találnak nálunk irgalmas, bűnfelejtő lélekre, úgy az Isten is elfordítja tőlünk apai tekintetét. Tehát az egyszerű észszerűség, a magunk életbiztosítása is megbocsátásra int. Az igazság és belátás is arra köteleznek. Emberi gonoszság megsebez, szívünkbe hasít a hálátlanság, szeretet útján legázol a gyűlölség, számításunkat keresztülhúzzák az irigykedve féltékenyekedők. Lelkünk sebet rejteget, szívünk csöndességét haragvó érzések viharzása dülja, gondolatvilágunk csöndes éjszakájában messze ingoványok sár-

gás lápitüze lobog s körülötte lélekvesztő kísértetként suhannak a bosszúállás erinnyiái. Fedetlen koporsók a lélek rejtekében, hantolatlan sírok a szív kamráiban. Szemlét tartunk, számba veszünk mindent: hálátlanság, rosszakarat, gyűlölség, irigység, káröröm, emberi kicsinyesség, — lemérjük, összeadjuk: ennyivel tartoznak nekünk embertársaink. De hol van a számadáskönyv másik lapja? Isten, ember, társadalom középpontja körül elhelyezkedő kötelességeinket valóra kell váltanunk életünkben, önzésünk homokbuckás, virágtalan világából el kell jutnunk a tiszta altruizmus világába, az egyetemes boldogságot nevelő, az emberben testvért, a testi-lelki nyomorultban Isten gyermekét megismerő jóérzésig. Az a kérdés: milyen a szeretetünk, a hálánk, az irgalmasságunk, milyen az Isten-, az emberértékelésünk, vallásosságunkban mennyi a szó és mennyi a valóság, morálunkban mennyi az elmélet és mennyi az élet? Szemlét tartunk, mindent lemérünk s mérlegserpenyőnk mélységbe zuhan. Porszem kicsire törpül az embernek ember ellen való vétke s hősipkás bércorom magasságig, a végtelenségbe vesző felhők tarajáig szökken az embernek Isten ellen való vétke. Kicsivel megközelíthetjük a nagy isteni kegyelmet. Megbocsátunk és mi is bocsánatot nyerünk.

De ismét a régi igazsághoz jutunk. Kötelességteljesítésünk nem szavakban és formaságokban áll. A megbocsátás nem kéznyújtást, társadalmi külsőséget, az emberek kedvéért való arcvonás-uralmat és udvarias szóváltást jelent, hanem a sérelem elfelejtését s a megbánás előtti régi viszony őszinte visszaállítását. Külsővel a belső hiányát helyettesíteni lehet ugyan az emberek megtévesztésére, de Isten a lényegyet keresi s a szívből, igaz lélekből való teljes megbocsátást követeli. Ugyanazt, amit tőle kérünk. Ez a kérés is életjavulást, gondolkodás- és érzület megváltozást követel. Nehéz dolgot kíván, de önfegyelmeléssel, magunk nevelésével a nehezet is elérhetjük. Az isteni bocsánat pedig nem nélkülözhető, hanem szükséges életjő, az üdvösség feltétele, melyért érdemes magunkon erőt venni s lelkünket egy tisztább világ számára nevelni.

A lelki élet szükségleteinek komoly felfogása természetessé teszi, hogy az ember a múlt mellett gondol a jelenre és jövőre is. A legdrágább kincset: az Istennel való közösséget száz és ezer veszedelem környékezi s ezek foglatját ez a kérés fejezi ki: ne vígy minket kísértetbe. Nem a temető sírhantjai közül fel-

libbenő éjféli kísértetek babonájáról van itt szó, melyet könnyű kézlegyintéssel elintézhetnek a felvilágosodottak, hanem az emberi természetben s a külső világban rejtőzködő hatalmasságok szállnak velünk harcba, hogy diadalra vigyék bennünk az őembert. A kísértés tehát mindenütt megjelenik. Gavallérhoz kifogástalan estélyi öltözékben megy, megvesztegető logikával adja elő mondanivalóját, csendes finomsággal, behízelt hangon beszél, mint a modern etikátlan morál-rendszer apostola. Füstös falú munkásnegyed pár lépésnyi kamrájába forrongás viharaként csap le, vérbenforgó szemekkel bekönyököl az asztalra s a megváltás programjához ököltésekkel adja az argumentumot. Más ruhában megy a gyermekhez, ifjúhoz, férfihez, öreghez. Behálózza az erények elsőjét: az engedelmességet, felébreszti az érzéki vágyakat, trónusra állítja a büszke önbizalmat, a dacos önteltséget s helyet ad a mindennel elégedetlen panaszos rezignációnak. Nyíló tavasztól el egészen a zúzvara alatt didergő téli tájig, mindig más és mégis mindig ugyanaz. Az órák életében kimerülök tagadhatják létét, az önvizsgálók és célralátók érzik, hogy magukban hordják. Saját meggyőződésünk ruháját veszi magára. Megkeresi valamelyik jellem- vagy gondolat-gyengeségünk elrejtett pontocskáját, húzza-huzogatja szeszélyes kacskaringókba, fantasztikus alakokba vezeti, azután képzelete sokszínű festék palettájára tarka színvegyüléket kavargat rá s lassanként a jövőndő tündérszép, boldogságot, előmenetelt biztosító kaleidoszkópjává alakítja. Ebbe a hazug képbe azután beilleszkednek az argumentumok, felvonulnak a szempontok s az elhatározás beilleszkedik az életélvezés logikájába. Mert ez is egyik sajátja a lélekben rejtőzködő kísértetnek. Elköveti a bűnt vagy helytelenséget s utána mentő indokokat, igazolásokat keres. Az értelem kísértő hatalmát mi sem bizonyítja jobban, minthogy minden erkölcsi botlásra, minden jellem, érzület és gondolkodási megtévelyedésre talál előnyös megvilágítást.

A kísértő rajtunk kívül az élet minden alakulásában megjelenik. Élvezet, szórakozás, gyönyörűség, gond, nyomorúság, betegség számára munkamezőt jelentenek. A tiszta, önzetlen munkában is megjelenik, s meglebegteti palástját a jótékonyág oltárán. Az életsiker, emelkedés szárnyában ez a legerősebb toll, a csalódás, a sikertelen alázuhanásban ez a legsúlyosabb kő. Ott az öndicsőítés mámoros himnuszától ittasodik a lélek, itt a kétségbeesés tengerébe merül minden megtartó érzelem. Lassú

gondolkodás, átalakulás megy végbe a lélekben, meggyőződés formálódik, az erkölcsi értékmegállapítás eltolódik, a külső kísértés belép lelki világunkba s hálót sző körülöttünk. Világokat ígér s egy láthatatlan, megfoghatatlan erőt kér cserébe: az emberi lelket s annak mélyén örök tűzzel lobogó isteni lángot.

Augusztinus kegyes egyházi atya mondja Önvallomásában: sokszor imádkoztam a bűn ellen, kértem, hogy az Isten emeljen ki belőle, de lelkem titokban mindig azt kívánta: még ne. A bennünk rejlő kísértés még imádkozás közben sem szunnyad, akkor is egy külön, szómögötti imádságot mond: — még ne! ... még ne! A vallásos élet egy másik nagy képviselője, Luther Márton panaszolja, hogy az úri imádságot nem tudja nyugodtan elmondani, már a harmadik, negyedik kérésnél felébred benne a kísértő.

A modern ember ezen kéréshez való viszonyát nem az dönti el, hogy hisz-e a kísértetekben, benépesíti-e láthatatlan szellemi erők működésével életét, hanem hogy őszinte, szigorú, pszichológiai és etikai megfigyelések eredményeképpen belátja-e emberi természetének bűnösségét s belátja-e, hogy ez a bűnös természet minden alkalmat, minden életviszonylatot, még a jót, az erényt és a kiváló jellemtulajdonságokat is kísértéssé teszi az ember Istennel való közösségére nézve. Ahol ez a belátás nem születik meg, ott megint csak szó születik az ajkon imádság helyett. Ha azonban a megkísértést emberi természetünkkel együttjáró, komoly valóságnak vesszük, akkor imádságunk Isten erejét kereső könyörgés lesz, mely gyengeségének bevallásával keresi a tiszta élethez szükséges isteni erőt. Az első feladat: komoly önvizsgálat, erőértékelés s az elénk tűzött életeszmény feltételeinek lelkiismeretes alkalmazása. Azután következik a kísértések tudatoskerülése, az önfegyelmzés, a munka, az imádkozás segítőeszközök felhasználása. A saját lelkünkről való gondoskodás után természetszerűleg kifejlődik a lelkiismeret érzékenysége, hogy mi magunk mások kísértőivé ne legyünk. A társadalom, de a keresztyén vallás morális felfogása is a megengedett dolgok korlátait életkorok és sajátos életviszonyok szerint szűkíti, tágítja. Némelyiknél a tilalom bélyegét idő múlásával a szabadság bélyege váltja fel De Pál apostol komoly szóval int: „a ti szabadságotok botránkozása ne legyen az erőteleneknek.” (I. Kor. 8, 9). Itt megint az erkölcsi belátás veszi át a szót s az önfegyelmzés kimondja a szentenciát: a megengedett dolgok közül mit kell

elhagynunk, miről kell lemondanunk, hogy szavunk, cselekedetünk, életpéldánk ólomsúlyú kő ne legyen más ember lelke szárnyán. Mert nem lenne-e az imádság torzrajza, ha a kísértés ellen segédelmet kérünk, de másokat mi magunk megbotránkoztatunk és megkísértünk?

Éppenígy az üdvösség kérdése lép könyörgésünk közép-pontjába, midőn a gonosztól való szabadulásért esedezünk. Kire gondolsz, mikor ezt a szót ajkadra veszed? Az élet nyomorúságaira, nélkülözésre, betegségre, éhezésre, fájdalomra. Szóval mindenre, ami az élet terhes, kellemetlen járuléka. Ez az igazi karakterisztikus jellemvonás a modern ember életirányzatában. Szabadulni akar a szenvedéstől, fájdalomtól mentes, nyugodt, kényelmes életet akar magának biztosítani. A tudományban, kultúrában főleg az élethosszabbítással és életjavítással kapcsolatos eredményeket értékeli s nagyon hajlandó az értelmi erő nagy részét ezen kérdés szolgálatába szegődtetni.

Nem tagadjuk a törekvés jogosságát. Természetesnek találjuk a nyugodt, boldog élet után való vágyódást, s hogy ez a kívánság összhangba simul a keresztyén vallásos világnézettel, mely a gonosztól való szabadulásért esdekel. De azért meg kell értenünk egy-két dolgot. Korunk túlhajtott félelme a szenvedéstől, az emberek rettegése a fájdalom, a nyomorúság pusztá említésére, méltatlan az igazi emberhez. Az élet elválaszthatatlan a szenvedéstől s az emberi kötelesség nem a szenvedés elkerülését, hanem annak elhordozását s belső lelki fejlődésünk szolgálatába hajtását követeli. Lehet kényelmes a nyugalom kuckójába visszavonulás, a verőfényben sütkérezés, a gondtalan esztendő sora, melyben minden változás, esemény, minden alakulás meg-egyezik az ember terveivel. De emberibb, igazabb az az élet, mely viharjáráskor, villámcsikázáskor, lábvetve, mellfeszítve szembe néz a szenvedéssel s elszánt bátorsággal elfogadja a jövő kezéből azt, amit számára hoz. Az eredmény vágyával meginduló élet nem nélkülözheti, nem is akarja nélkülözni a szenvedés mélyszántású ekevasát s a fájdalom könnyhullásos vetését, mert tudja, hogy ezek emelkedett nézőpontot visznek az életmegítélésbe s a megtisztult altruizmus magaslatára emelik az élvezetkeresés önzéséből kibontakozó ember-lelket. Tehát nem a szenvedés megszüntetését, hanem annak erőnkhez képest korlátozását kérjük az Istentől. Istentől kérjük és nem önmagunktól. Istentől várjuk, nem a kultúrától, műveltségtől, tudo-

mánytól. Ez azonban nem a tudomány, műveltség, kultúra le-
kicsinylését jelenti. Értékeljük őket, életszépítést, életjavítást
várunk tőlük, de mindegyiket az őt megillető helyen akarjuk
látni, felszabadítva a kicsinyes emberi érdekek szolgálása alól.
Korunk gondolkodásának egy másik jellemvonása, hogy
az élet nyomorúságát kimerítve látja a földi élet bajaiban és
elveszti az érzéket a lélek szükségletei és veszedelmei iránt.
Pedig a lélek sínylődései nagyobbak, fájdalmai rejtettebbek,
gyötrelmei égetőbbek. A lelkiélet terméketlen sivársága a köz-
napiság száraz göröngyei közé temeti egy jobb élet lehetőségét.
A társadalmi közszellem kedvezése nagyra növeli az alacsony
jellemvonásokat, a sekélyes világnézet megnyilatkozásait s el-
fojtja a nemes érzések, emelkedett gondolatok csiráit. A tisztult
életírányt polipkarokkal sárba rántja az érzékiség, a hiúság, a
külsősködés, a nagyravágyás. Az Isten lehelletét rejtő lélek a két-
ségbeesés halotti kriptájában vergődik vagy a pillanat gyönyör-
rűségével felvirágozva, a rövid életű nap útján virágzó halotti
táncot táncol. Mindez eszünkbe jut. Nyomorúságok közt
eszünkbe jut a legnagyobb. A lélek életének siralmaira, az er-
kölsi értékek, drága kincsünk, becsületünk veszedelmeire gon-
dolunk. Kempis Tamás azt mondja: arra a nyomorúságra gon-
doljunk, „melyek az emberi nemzetnek közönséges átkából
*az ember lelkét keservesen terhelik és tartóztatják, hogy kíván-
sága szerint a lelki szabadságra ne juthasson.*” (III. K. 26. r.)
A bűnre, halálra gondolunk s a lélekbe oltott életvággyal sza-
badulást keresünk. Ez a keresés ritkán jelent biztos neki-
indulást. Rendesen keresgélés, próbálgatás előzi meg. Milliók
vetik reménységüket a tudás, ismeret, műveltség, életszokás,
csiszolódás, kulturális fejlődés jelszavaiba. De itt is csak a régi
tanulság éleződik ki: szabadulást, nyugalmat, békességet, a
csendes halál boldogságát értelem, bölcsesség, technikai tudás
meg nem adhatja, hanem csak az az egy, akihez imádkozunk,
kinek kezébe letesszük lelkünket, kire rábizzuk egész életünket.
Istenre van szükségünk! Imádkoznunk kell.

Krisztus lelke szerint.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a helyes imádság kérés-
sorozata a keresztyén vallás világnézetét tükrözi vissza. Az
ebből ránk háramló feladat világos. Az Istennel közösségben
élő ember lelkületében fokozatosan uralomra kell juttatni az

életideált képviselő krisztusi lelket s életében fokozatosan meg kell valósítani a krisztusi élet egész berendezkedését. Az alapelvekre már rámutattunk, itt csak még egyszer összefoglaljuk. A testi életre vonatkozó kérés a nélkülözhetetlen legszükségesebbre szorítkozik. Még itt is örökös feltétellel van körülhatárolva. A lélekre vonatkozó kérések ellenben előrenyomulnak s kitartó bátorsággal megostromolják az eget. Példa is áll előttünk.

A töviskoronás Megváltó egyszer életében megroskadt a közelgő kötelesség terhe alatt. Ezüstlombú olajfák borítottak szelíd árnyat a napkeleti világos éjszakára, midőn a pázsitos domb lankásán térdre rogyva könyörgött. Lelkében az ember harcolt az istennel. Múlják el tőlem a keserű pohár! Múlják el tőlem a keserű pohár! De mindig hozzátette: „ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te akarod”. Testi kérés, földi kérés és íme, itt van az Isten tetszésében körülhatárolt feltétele.

Egészen más a lelki kérésekhez való viszonyunk. Érezzük lelkünk egyedülvaló értékét, kérésünk tárgyának életbevágó jelentőségét, áthat a bizonyosság, hogy itt nem közönyös, alárendelt dologról, hanem magáról az életről, az üdvösségről van szó. Ez a meggyőződés szavunknak erőt kölcsönöz s valami különös, emberfeletti súllyal kiküzdí magának mennyei jussát.

Ismét az imádkozó Krisztus példája lép elénk. Földi munkálkodása végén, midőn eljött megdicsőítésének ideje, tanítványaiért, követőiért imádkozik. „Én ő érettek könyörgök, nem e világért könyörgök, hanem azokért, kiket nékem adtál: mert tieid. És az enyéim a tieid, és a tieid az enyéme és én megdicsőítettem ő bennük. Nem kérlek arra, hogy e világból kivegyed őket, hanem hogy megőrizd őket a gonosztól”. (Ján. 17.) örökéletet, jutalomképpen részüljáró kegyelmet, egy darabka pihentető helyet az örök hajlékból, ezekért könyörög. Imádsága határozott, szava súlyos, könyörgése szent követelés lesz, mely esdeklésébe beleviszi igaz ügyének minden meggyőződését. „Atyám! — így kiált fel — *akarom*, hogy akiket nékem adtál, ahol én vagyok, azok is én velem legyenek; hogy lássák amaz én dicsőségemet, melyet nekem adtál.” (Ján. 17, 24.)

Ez az „akarom” szó, ez a szent akarat szárnyat ad imádságunknak, midőn örökkévaló lelki gazdagságért könyörgünk. Akkor is tudjuk, hogy nem megérdemelt osztályrészről van szó, hanem csak az érdemlent körülövező kegyelem-koronáról, és

mégis, a lélek örökkévalósága, mennyei származása és hivatása, a Krisztus értünk hozott áldozata erőt, de sőt jogot ad nekünk, hogy ha szükséges, szent tusakodással szerezzük meg azt, ami nekünk mindent jelent. Mert az üdvösség egy az örökérettel, isteni bocsánattal, örökkévaló boldogsággal. Itt nincsen az imádságnak feltétele, korláta, itt csak maga az imádság van, mely minden szavával szárnyal, küzd s a lélek jogáért harcol.

Már az eddig mondottak is meggyőzhetnek arról, hogy a kérések sorrendje többet jelent az egyszerű formai megoldásnál, az ú. n. rendtartásnál. A kérések elhelyezkedése és pedig nem az ajkon, mert onnan sokszor hiányzik az őszinteség, hanem a szívben való elhelyezkedése, a lélek gondolkodásáról, életirányáról tesz bizonyoságot.

Az igazi kérés-sorrend megtanulásánál sokat segíthet az önfegyelmzés, ez a szigorú ellenőr, kivel lelki életünk jelenségeit figyeltetjük. De azért nem várhatunk ettől mindent. Önfegyelmzés nincsen a kényszerítés korlátai nélkül. Itt pedig a lélek szabad, önkéntes hozzájárulására van szükség. A keresztyén világnézet kereteibe beilleszkedés megtörténhetik ugyan egy külső, muszájtörvény alapján, de ez a törvény végtére is csak a szónak, a külsőnek tud parancsolni, holott itt a lélek állandó erősítésére és irányítására van szükség. Ennek csak egyetlenegy biztosítéka van: állandó életközösség a Krisztussal. Ha azt akarjuk, hogy imádságunk a keresztyén életbölcse ség visszasugárzása legyen, ha emberéletünk irányait komolyan bele akarjuk simítani az Isten akaratába, akkor meg kell teremtenünk és fenn kell tartanunk a Krisztussal való állandó életközösséget. Egyik utolsó beszédében azt mondja: „ha én bennem maradtok és az én beszédeim is ti bennetek maradnak: valamit akartok, kérjétek és megadatik néktek”. (Ján. 15. 7.) Ha a Krisztussal életközösségben vagyunk, úgy kérhetünk tőle akármit, minden kérésünk teljesül. De azután igazi életközösség kapcsoljon Krisztushoz! Mi szállóvesszők vagyunk, a Krisztus a szállóító. Életünket a vele való kapcsolat biztosítja, mihelyt tőle elszakadunk, azonnal elszáradunk s gyümölcsözésre képtelenek leszünk. Életközösség nem lehet megismerés nélkül, mert Krisztus megismerése első feladatunk. De mit értünk Krisztus megismerése alatt? Nem a krédó második cikkének könyv-nélkülözését, nem ismeretvilágunknak néhány dogmatikai megállapítással kiegészítését. A Krisztus megismerése az ő életének

megértését, életirányának felfogását, életszépségének értékelését jelenti. Keresni a rejtélyt: mit tett a Krisztus, hogyan élt és cselekedett, miben kereste az élet nagy kötelességeit, a mindennap megújuló feladatokat, behatolni életitkába s ezt a csodálatos tökéletességű élő konstrukciót szétszedni kerekeire, elrejtett rugóira, megfigyelni hajszálfinomságú összetételét, matematikai pontossággal egybevágó működését, ez a Krisztus megismerésének útja. A dogmatikai tételekben életértékének megállapítását látom, az eredményt, az összegezést, de nem elég szem meg vele. Magam akarok eljutni az eredményhez s magam akarom elvégezni az összegezést. Közel lépek hozzá, szívemen keresztül nézem, lelki érzékenységgel követem életútján s egyszerre csodálatos melegség önti el szívemet: megismerem élete egyszerűségében is fenséges emberi vonásait s nagy életharmóniájából kiérzem a nekem sem utolérhetetlen hangok angyalénekü zenéjét. Életében megismerem saját életemet, szükségleteimet, vágyaimat, egyéni törekvéseimet, boldogságom, előmenetelem feltételeit. Mindent a Krisztus életében. És ugyanakkor megismerem életének s az Ő életéből fejlődő életnek megtartó erőit. Megérezem, hogy a nélküle való élet csak lélek nélküli, test számára való élet, vagy nem is élet, csak napok átélése. A vele való élet az igazi élet s ez számomra a megtartás. A Krisztussal való közösséget, melyből az igazi imádság táplálkozik, erősíti a templom, az egyházi szertartás, de egyik se a maga külsőségeivel, hanem mindegyik mint egy hatalmasabb erő hordozója. A Krisztusba való életbeolvadásnak egy biztosítéka van: a Krisztus igéjében megmaradás. „Ha az én beszédeim tibennetek maradnak, mondja a Megváltó, akkor mindent kérhettek, akármit akartok is.” Ez azt jelenti, hogy minden életváltásunkon világítson át a Krisztus beszéde. Szenvedésünk, siralmunk, gyászunk, nélkülözésünk, szerencsénk, boldogságunk, küzdelmünk és dolgozásunk atomjain rezegjen végig a hit, bizodalom, reménység életté elevenedő krisztusi igéje. Ez az örökkévaló ige tartalmazza az Isten ígéreteit. Aki kapcsolatban marad ezekkel az Ígéretekkel, az imádságának biztos alapot ad.

A meghallgatás.

Csodálatos messzeségű szemhatár tárul fel előttünk. Földhöz bilincsel, arasznyi értékű, önző, érzéki élet gomolygó felhői

felett feltűnik egy új, szabadságban kibontakozó élet hegy-magassága. Nem érezzük az imádság virágokból font bilincset sem, azt a szeretetből támadó kényszerítést, mit az Isten akarata rejt magában, immár nincs a kérésnek korláta, nincs annak semmi feltétele, kérhetünk mindent, szabad függetlenül, úgy amint lelkünk kívánja, amint szívünk földéből kinyílik az óhaj-tásunk, mert egyek vagyunk a Krisztussal s beléjeolvadt életünk csak a krisztusi étellel megegyező kérést helyez az imádság szárnyára. Nincsen szükségünk isteni és emberi korrekorra. A Krisztussal való életközösségünk elrendezi kéréseink egymás-utánját s irányításukba, tartalmukba beleviszi a krisztusi lelkületet. Vágyaink, kívánságaink megolvadnak ezen ételszövetség kohójában s csak a tiszta élet nemes érce kerül ki belőle. Ez az önálló, érett keresztyén ember imádsága, az Isten gyermekének méltóságát elnyert nagykorú keresztyén természetes lélek-sugárzása.

Az imádság meghallgatásának bizonyossága szívünkbe van írva. Hiszem és tudom, hogy imádságom nem hiábavaló, Istennek van hatalma kérésem teljesítésére. Ezt a hitet semmiféle bölcseséttel, logikai okfejtéssel pótolni nem lehet. Sőt magyarázni sem lehet, mert ahol magyarázatra szorul, ott már hiányzik az Istennel összekötő feltétlen bizalom érzése.

De a modern embernek éppen ebben a pontban súlyos aggodalmai vannak. A természeti és erkölcsi világ szoros kapcsolatánál fogva úgy érzi, hogy a dolgok alakulásában s az események fejlődésében határozott törvényszerűség nyilatkozik meg. Ez a törvényszerűség lehetetlenné teszi, hogy az imádság következtében az ok és okozat hatalmával fellépő alakulás ne történjék meg, hogy a csapásvihar más irányba zúdítsa pusztító fürgetegét s a halál kegyelmesen leeressze a másvilág számára dolgozó kaszáját csak azért, mert egy hívő ember imádsága megfogta a világkormányzó isten-kezet s azt mondta: Uram, könyörülj rajtam!

Ezzel szemben tévesnek tartjuk az egész kiindulást. Nem ismeri Isten igazi valóságát és nem hatolt lénye mélységeibe, aki a törvényszerűség rideg megtestesülését látja benne. Az Isten nem paragrafusokból, kényszerű követelés-megállapításokból összerakott törvény-kódex, hanem lélek, igazság és szeretet. Elhatározását nem a kérlelhetetlen törvényszerűség, hanem szerető atyai szíve irányítja. Ahhoz az Istenhez, kinek lénye

kimerül a törvényszerűségben, nem vihetjük el lelki életünk feltárását. Hogyan is rejtenénk ölébe fejünket, hogyan panasználunk el neki porszemkicsiny, nekünk tengernagy bánatunkat? Hogyan merésznénk egyszerű gondolatainkat, vágyainkat, a jövődő irányítására vonatkozó elgondolásainkat az Ő hatalmas, bölcs akarata mellé helyezni? A kérlelhetetlen törvényszerűség Istene egy kézmozdulattal összedöntene mindent. Tőle nincs kérnivalónk. De a szeretet atyja türelmesen meghallgat s szelíden válaszol. Tőle kérünk, mert kérhetünk.

Az Isten fogalmán kívül az imádságot is helytelenül értelmezik a kételkedők. Az igazi imádság az Istenbe olvadó élet *természetes* gyümölcshozása. Ahol ez a lélekközösség *megvan*, ott ezzel együtt jár az emberi törekvés beilleszkedése az Isten viiágkormányzó munkájába. Az Isten akaratával ellentétes imádságok megtörnek Isten munkálkodásának alapelvén. De minden erkölcsi gondolatot rejtő emberi erőáldozás, minden előretörő emberi törekvés részesévé teszi az embert az emberiség jövődőjéért folytatott munkának. Amint az isteni szentség a világkormányzó munka irányát tartalmazza, úgy egyszerűsmind mértékül szolgál az imádság értékmegállapításánál. A meghallgatást nem az akaraterő szilárdsága, nem is az egy célra irányuló határozott vágyódás biztosítja, hanem az Isten után vágyódás, az életközösség erejével beilleszkedés az örökkévaló isteni munkába.

Az imádság meghallgatásában tehát bízhatunk. Isten meghallgat s ennek a meghallgatásnak egyetlen feltétele saját magunkban rejlik. De vigyázzunk, hogy időszámításunkat emberi türelmetlenséggel ne erőszakoljuk Istenre. Minden imádság végső célja a lélek üdvössége. Tanuljuk imádkozva, dolgozva várni a lélek gyümölcshozásának idejét. Imádkozunk hittel, kitartással s a meghallgatás idejének megállapítását bizzuk Istenre. A meghallgatás mértékét illetőleg se legyünk túlkövetelők. Nem kell, nem is lehet, hogy minden kérdésünk azonnal meghallgatásra találjon. Kérésünk teljes megvalósulása sokszor lehetetlenség. Egy kis elcsöndesítő nyugalom, egy kis megvigasztalódó békeség szintén nem más, mint az Isten meghallgatásának lelkünk romjaira hulló sugara. Ezért is legyünk hálásak s ebben is keressük új imádságunk hangjait, melyre talán majd szélesebb sugárkévében hull alá a meghallgatás verőfénye.

Az imádkozás művészete.

Az eddigiek azt mutatták, hogy az imádkozás életbölcseseg. Luther pedig azt mondja, hogy az imádkozás művészet. Külső segítőeszközei is vannak, melyek megkönnyítik az embernek célhoz jutását. A fontosabbakat néhány pontban összefoglaljuk.

1. Nincsen vallásos élet határozott időben való imádkozás nélkül. Akik arra hivatkoznak, hogy nem szorulnak külön imádkozásra, mert életük a tisztesség, becsület, szeretet és munka imádsága, azok rendesen üres szólással intézik el lelkük legfontosabb ügyét. A külön nem imádkozok egyáltalában nem imádkoznak. Azzal az étellel bizonyítják az imádkozás felesleges voltát, mely mindjárt más értéket mutatna, mihelyt nem az elbizakodottság, hanem az imádság szemüvegén keresztül vizsgálnák.

A lelki élet rendje is kívánatossá teszi a határozott időben való imádkozást. Életrendünk a zoltárköltő tanácsának követését ajánlja: „Estve, reggel és délben panaszkodom, sóhajtozom és Ő meghallja az én szómat. Megszabadítja lelkemet békességre a rám támadó hadtól, mert sokan vannak ellenem” (55. zoltár 18. és 19.). Kezdjük a reggelt hálaadással, erő-kéréssel, folytassuk könyörgéssel és végezzük a gyermeki köszönet imádságával, komoly életvizsgálással, aznapi gyarlóságunk felfedezésével, Isten bocsánatának megkeresésével. Mindennapi életünkben sok kísértés jár körülöttünk. Ha egyedül vagyunk, elveszünk, ha Istennel vagyunk, békességre megszabadítja lelkünket. Munkánkhoz is erőt ad, kötelelességteljesítésünkbe a hivatás örömét varázsolja. Nem imádkozott még munkaközben, ki azt mondja: nincs hozzá időm! Az imádság nem rabol, hanem inkább időt hoz magával az erő ébrentartásában s a lélek megőrzésében. Azért imádkozzál határozott időben s ehhez ragaszkodj állhatatosan.

2. Az első pont mellé másodiknak az apostol intését fűzzük: Szüntelen imádkozzatok! Az imádkozás Istenkeresés és önmagunk odaadása Istennek. Ezt a köteleiséget nem merítheti ki néhány perc, vagy óra, hanem szüntelen kell imádkoznunk. Munkálkodásunk menetét megtarthatjuk, megmaradhatunk rendes kötelelességteljesítésünkben és mégis imádkozunk. Egy feltörő sóhajtás, egy csöndes rá gondolás az örökkévalóságba olvasztja szívünket s a végtelen szeretet hatása alá helyezi életünket. Ajkunk hallgat, kezünk, lábunk, izomerőnk munkát végez, agyunk

tekervényei egy parányi gondolatmagot érlelnek, hogy abból egy család számára kenyeret dagasszunk s az emberiség fejlődéséhez épületkövet hordjunk, de szívünk húrjai továbbrezgik az imádság hangját s életünk számára megőrzik hatását. Ez a szüntelen imádkozás.

3. Az imádság szárnyának tollait nem a hang és szó alkotják. A nemzet-szabadító Mózes némán tekintett ég felé, mikor az üldöző egyiptomi sereg lovai patájának csattogása közeledett a szabad hazát keresők felé, Isten mégis azt kérdezte: miért kiáltasz hozzám? Sóhajtás, tekintet, lelkünkbe zárt gondolat pislogó sejtelve is lehet imádság, csak szív, érzés, lélekhözjárulás kell hozzá. De őszinte érzés, önmagát odaadó lélekáldozat nélkül a legszebb költői képekből álló remekmű sem lesz imádsággá. Imádságot mondani, imádságot olvasni könnyű, de imádkozni nagyon nehéz. Az első egyszerű ajakszolgálat, a második a szív szolgálata. Vizsgáld imádságodat, vájjon szavaid mögött van-e alázatos, hívő isten-keresés? A rugókat is keresd: a földi boldogság elérése nem fontosabb-e neked Isten megtalálásánál? A benső célra is gondoldj: imádságod Istennel egyesülést jelent-e, vagy pedig csak önző érdekek isteni erő által való elérését? A vizsgálat eredménye mutatja, hogy imádkozásodban önmagadat keresed-e és találod-e meg, vagy az Istent. Csupán ajkad imádkozott-e, vagy a szíved?

4. Az imádság az egyéniség virága, megfojtja a nagy tömegre megállapított egyformaság, de nagyra növeli az egyéni étellel való kapcsolat. Különálló lelkekről, egyéni tapasztalásról, egyéni szükségleteiről, egyéni életirányról van szó. Az egyéni jellemvonás biztosításával megóvjuk az imádságot az ételtől elszakadás veszedelme ellen. Mert éltető követelés, hogy az imádság mindig a valóéletből, az egyén életszükségletéből táplálkozzék. Csak nézzük természetes, egyszerűen gondolkodó fejjel, hogy itt tulajdonképpen Isten és ember kettős érintkezési viszonyáról van szó: az ember feltárja életét, lelkét, Isten pedig erre az őszinte lélekmegnyilatkozásra megadja a választ. Már a kérés őszintesége, a lélekfeltárás hűsége megkívánja, hogy az imádság tartalma alkalmazkodjék a mindennapi élet változásaihoz. Az úrimádság kérés-sorozata minden imádságnak külső keretet s gazdag tartalmat ad, de az imádkozónak mindig az élet változó viszonyaihoz kell alkalmazkodnia. De éppen az alkalmazásnál szenved a legtöbb imádság hajótörést. Az

ember belekerül a milliószor elmondott szófüzés robotjába s míg ajka gépiesen morzsolja a szavakat, addig lelke lélektelenül szunnyad mellette. Részben az imádság megszokottsága okozza, hogy az imamondás nem lesz imádkozással. Lélekfegyelmeléssel védekezhetünk ellene s azzal, hogy imádságunk végét nem az ámennél keressük, hanem az Isten megtalálásánál. Azt is megkísérelhetjük, hogy az úrimádság helyett naponként megkeressük lelkünk ama imádságát, melyre éppen aznap szükségünk van. Ezt a szabadon mondandó, önmagunkból merített imádságot tegyük egyéniségünk imádságává. Talán mondatai nem szabatosak, hasonlatai nem ragyog a művészlélek szépsége, darabos, mint a föld gyomrából kivetett aranykő, iszapos, mint a tenger drágagyöngye, idegen anyaggal berétegzett, mint a csiszolatlan gyémánt, de a mienk, szavaiban lelkünk szólal meg s egyszerű mondataiban mi magunk, őszintén, egyszerűen, egész valónkkal keressük Istent. Az imádsággal körülölelt Isten azután lehántja beszédünkről az iszapot, kőréteget s szavainkból kiemeli az imádság drágakövét. Nem is ajkunkról, hanem szívünkben olvassa ki azokat a mondatokat, melyeket régen, valamikor édesapánk ölébe nyugasztva fejünket, édes boldogsággal elmondtunk. Keressük ezt a mindennapi imádságot, ezt az Istenrel összekötő őszinte, közvetlen érintkezést. De ne elégedjünk meg saját lelki életünk eredményeivel és ne lássuk ezzel miszsióntkat befejezve, hanem rázzuk fel könnyelmű aléltóságából az önmagukat ámitó imamorzsolókat s kiáltjuk lelkükbe azt az igazságot, hogy nem a szó, csak a szív vezet Istenhez, nem az imamondás, hanem az imádkozás rejti magában az imádság áldásait.

5. Erős vonásokkal töröld ki a modern ember vallási katechizmusából azt a tételt: neked kötelességed imádkozni. És ird helyére határozottan, biztos betűkkel azt a másikat: neked jogod van imádkozni! Jog és kötelesség egy és ugyanazon dolog, csak két különböző oldalról hull rájuk világosság. A kötelességszerű imádkozás mellett szürke szőrcehában vándorol a kénytelenség s láthatatlan ezüstbilincs csörrenik az ember lelkén. Ezüstből, aranyból kovácsolt, finommívú munka, de mégis csak bilincs. Úgy gondolják: tartoznak az Istennek néhány imádsággal. És kifizetik szapora gyorsasággal, kalmárkodó lelkiismerettel, ne terhelje számlájukat. Jaj, az imádkozók millióinak, muszáj imádságot robotol ajkuk s lelkük tikkadtan vergődik, mint száraz

nyár reggelén a harmat nélkül szomorkodó lankadt rétség. Mondják megszokásból, családi hagyományból, külső kegyességből, mondják pönitenciának, fogadalomnak, valláshoz, egyházhoz tartozás külső bizonyosságának, de szavuk élettelenül cseng, mint az ezüstbilincs láncszemecskéinek összeverődése. Még az árnyékát is töröljük ki. Gyermekeink lelkét óva védelmezzük a kénytelen imádságtól. Nincs Istenhez hajtó kényszerűség, nincs térdre erőszakoló szeges korbács! Csak azok mondták, kik nem ismerték az igazi vallásosság rejtermét, kik nem látták az igazi Isten lelkét, csak a gyöngé féliglátók, a gyöngé erejük választották ezt a könnyebb, de áldatlan kincset s ajakra adták a kénytelen imádságot. Akik sejtik a vallás mibenlétét s lelküket belemélyesztk az Isten lelkébe, azok érzik, hogy az imádkozáshoz önkéntes odaadás, lélekelajánlás szükséges. Ne arról beszélj, hogy az imádság kötelesség, hanem azt véd a lelkekbe, hogy szent jogunk az imádkozás! Boldogság, méltóság foglalata a mi imádságunk. Nincs újjongóbb öröm ennél: Istenhez vihetjük lelkünket! Nincs nagyobb méltóság ennél: leverhetjük a gyarlóság porát s minden pillanatban van jogunk belépni Isten trónosos termébe. Hazamegyünk régi és jövőendő hazánkba. Kezébe helyezzük sorsunkat, tőle várjuk jövőendőnk. Ehhez is van jogunk, mert így szólítjuk: — mi atyánk!... A jog alapján ébredő imádságot az Isten után való vágyódás szüli, jobb életkeresés vezet s értékét a lélek szabad átengedése, gyermeki odaadása biztosítja. Szabad átengedés, gyermeki odaadás! Ahol e kettő hiányzik, ott letörlődik az imádság hímpora s helyén csak külső szavak rostos szövete marad. Az Isten pedig azt mondja: önmagát odaadó lelket vártam s üres formaságokat, csengő szavakat kaptam! És míg a föld zsong a félszívű milliók kötelesség-imájától, addig az Úr csöndesen összevonja trónusa kárpitját.

6. „A könyörgésekben állhatatosak legyetek”, szól az apostol intése (Kol. 4, 2.). Az állhatatosságot a megfontolás választja el a csökönységétől. Kérésünket lelki boldogságunk, üdvösségünk mérővesszőjéhez kell mérnünk s erkölcsi komolysággal kell megítelnünk, hogy vájjon az a kérés megengedi-e és követeli-e állhatatosságunkat. Előnyök, érdekek, alacsonyabb vágyak az imádság állhatatosságát erőszakossággá teszik. Lelki boldogság, üdvösségkeresés az erőszakosságot állhatatossággá szentelik. A meghallgatás késedelme az első esetben imádságunk meg-

bírálására, a másodikban állhatatos, kitartó Isten ostromlásra kötelez. Vizsgáljuk meg, mikor beszélünk magunkkal, mikor az Istennel, mikor kérünk életünk számára kellemes, jó dolgot és mikor lelkünk számára elmaradhatatlan fontosat. A hiábavaló kérést tessük el, de az üdvösség kéréseit hangoztassuk folytonosan. A komoly imádkozó imádságában él, órákat tölt Istennel, beszélget vele, szavát hallgatja, akarátát fürkészi s addig tusakodik, míg az imádság valamilyen meghallgatását el nem nyeri. A felületes imádkozó szavakat vet Isten trónja felé s tovább futja a gyönyörök s a töredelmek útját. Ezek imádságára mondja Spurgeon, hogy olyanok mint a rakoncátlan gyerek ajtózörgetése, mire ajtót nyitnak régóta nincsenek ott.

7. Az imádságnak nincsen az ámennél vége. Akik sietve. visszaszaladnak az élvezet, a munka, a kötelesség útjára, felejtik hogy csak ők beszéltek s Istent egy pillanatra sem engedték szóhoz jutni. Pedig nem beszélni, hanem beszélgetni akartak. Ámen után csöndesség következik. Nagy némaságban várj türelmesen s hallgasd Isten válaszát. Bizonyosan válaszol. Kijelentett akarata, életed változása, érzésed, lelkiismereted rezdülése szavakat rejt magában, válaszol imádságodra. Keresgöld össze Isten válaszát. Minél inkább beleolvastod életedet az Ő életébe s minél nagyobb elmélyedéssel, bizalommal és odaadással várod feleletét, annál világosabban hangzik feléd. Hol száll már a szellő szárnyán a te ámened, mikor földre lebben az ég áldása-képpen Isten ámenje? De aki csak egyszer is érezte az isteni, ámen megszentelő, megerősítő erejét, az tudja, hogy az ember imádsága nem emberszóval, hanem Isten szavával végződik.

8. Az imádságnak magasságok felé kell törni. Felveheti az élet apró dolgait, szétszórt eseményeit, kicsiny érdek-töredékeit, a törpék könnyét és mosolygását, de azután szárnyaljon magasba s ölelje magához embertársait és az egész emberiséget. Önmagáért csak az tud igazán imádkozni, aki mások életsükségeit oly érzékeny lélekkel tudja vizsgálni, hogy ez a benyomás imádságot vált ki szívéből. A szeretet kötelez erre. Egész vallásos életünk az Isten és ember iránti szeretet megvalósulásán fordul meg s mindaddig, míg ez valóságra nem válik, képzelet marad az egész vallás. Csak akkor imádkozhatjuk atyaként Istent, ha csengő szavakból életté tesszük a felebaráti szeretetet s megtanulunk, önzésünket legyőzve, egymásért tiszta szívből imádkozni. Korlátok választják el egymástól az ember-

milliókat. Idegenül, fásult lélekkel járnak egymás mellett. Az érdekek harca a féltés tűzét lobbantja lángra s az elnyomás gyűlölséget ébreszt. Hideg mérlegelés ül a szemek tekintetében s a helyzet, életváltozás, megtartás megítélését a trónuson ülő önérdék vezeti. A régi gyűlölködő világ romjain új világot építhetünk az imádság hatalmával. Milliók lelkét beleolvashatjuk a mennyei atya szeretetébe s milliók szívét egyesíthetjük a testvéri szeretet tűzében. Mennyi fény és melegség! Dideregtető hideg érzést, szegénységet, nyomorúságot, tenger könnyhullást, mindent eltöröl ez a hatalmas erő: a magasságok felé szárnyaló imádság!

Az ilyen imádság megtanít, hogy te, a kicsiny mikrokosmos, hogyan helyezkedj el a hatalmas világmindenségben. Az ember kicsiny világ az önálló világ minden jogával, a nemzet, az egyház, az emberiség, pedig nagy világot alkot, a magasabb rendű világ minden követelésével. Védelmezd, értékelj külön világot, építsd azt munkával, tiszta érzésekkel, erkölcsi értékekkel, imádkozással. De mindig láss magad felett nagyobb világokat, az emberek különböző feladatú, erkölcsi alapokon szervezkedő közösségeit s legyen érzéked az azokat mozgató hatalmas eszmék megértésére. Tudj ezekért az eszmékért lelkesedni, munkálkodni, áldozni s fényüket ne homályosítsa, hanem inkább erősítse az a tragikus vonás, hogy kis világok romjain épül a nagy világok dicsősége. Tudj az eszmék erősödéséért és diadaláért önzetlen kitartással, bizodalommal imádkozni. Ezzel munkarészt nyersz Isten világhatalmából s építője leszel azon távoli kornak, melyben a világtörténelem alakulását nem milliók fegyvere, hanem milliók imádsága irányítja.

Régi keleti legenda szól arról a földről, melyet Nílus ajándékának nevez Herodotos, a nagy történetíró. Mint valami piszkos bőrű, lompos szörnyeteg gubbaszkodik iszapos ágyában a megapadt vizű, nyúlós testű Nílus. Mellette, ameddig szem ellát, összeropedezett sártömeg, mögötte végtelenségbe vesző homoktenger húzódik a messzeségbe. Negyven napig zúgott a khamszin homokot hozó szele, forró lehelletével leványasztott falombot, virágot s kiégette a levelek élet-zöld színét. Meghajolt testű, fáradt járású emberek vonsozzák perzselt testüket piros alkonyatkor a szent folyó partján. Bágyadt szemük az ég alját kutatja s lelkük panaszosan kiált: — Jöjj, észak szele, te áldott, termékenyítő!

Pihenni tért a khamszin, de a Nilus tovább is lomhán nyújtóztatta tagjait. A levegő izzott, a porszemnyi kóválygó homok égetett s a föld, jövendő termés termője, millió éhező kenyér-adója, fájdalomában meghasadozva tekintett ég felé.

Imádságra gyülekeztek a papok, földre hajlottan vezekeltek a vének. — Jöjj, észak szele, te áldott, termékenyítő! De eső nem jött s a Nilus tovább aludta hónapos álmát.

Halotti mezőség lett a messze homoktenger, csontvázkarok lóbálkoztak kétségbeesve ég felé s éhhalál kiáltott pusztulást a szétmálló buckák mögül.

Ekkor egyszerre csak, felülről hatalmas szózat zendült: — minden kerület minden papja, minden népe, férfja, asszonya, gyereke, öregje siessen szent imádságra! Ugyanegy napon, ugyanegy órában emelkedjék minden kar égfelé s ugyanegy imádságban dobbanjon milliók szíve.

Úgy lőn. És mikor égnék szárnyalt milliók szívének a könnyörgése s az egész nép egy pillanat szent ihletében eggyé forrott, akkor feltámadt észak szele, felhőkkel feketítette az eget s vihart gomolyogatott hátán. Megrázkódott az alvó szörnyeteg, a Nilus kinyújtóztatta meggémberedett tagjait, végigáradt a meghasadozott földeken, keresztültörte a gátakat, lesimitotta az emelkedéseket, azután zúgva, tajtékozva végigrohant a csatornákon s vitte mindenhova a termékenységet, a kenyeret, az életet. Milliók együttes imádságának áldását.

Lebilincselst isteni erők szunnyadoznak az emberiség lelke mélyén. Körülöttünk gubbaszkodhatnak elmaradottság, magaelhagyás, önzés, erkölcstelenség, szűkkeblűség, anyagiasság. A fejlődés örök törvénye s a tökéletesedés után vágódás kitörölhetetlen betűkkel be van égetve az ember lelkébe. Az értelmi haladás az óriások lépéseit mutatja, a technikai alkotások szédületesek, tudomány, művészet, általános népműveltség biztos szárnyalással mennek előre. Szociális vonás is illeszkedik az emberiség életébe s az anyagi és erkölcsi érdekeket intézmények irányítják és védik. Mégis, mintha az ember és emberiség bensejében megingott volna az az erkölcsi acélvár, mely a falak és boltívek hordozására szükséges. A helyes fejlődési iránytól elhajlások azt mutatják, hogy az emberi erő, tudomány, technika, művészet elégtelenek az emberiség fejlődéséhez és boldogításához. Szédületes magasságban közös eszmények szét-sugárzó fénye küzdök a ködfelhőkkel: az emberi önérték,

közös emberi méltóság, közös emberi hivatás, közös emberi boldogság, egymás-megértés, megbecsülés, testvériesülés.

Nagy feladatok állanak a kisebb emberi közösségek előtt is. Az egyháznak értékesítenie kell a rája bízott isteni kincseket, életvallássá kell formálnia tanai gazdagságát. Sötétséget, homályt kell megvilágítania, diadalmas közkinccsé kell tennie a keresztyénség csodálatos mélységű világnézetét. Keménnyé kell tennie a jellemeket, melegebbé a szíveket, érzékenyebbé a lelkiismereteket, közvetlenné az istentudatot, valósággá az Istenben való életet. Feltárul előtte a kül- és belmisszió mérhetetlen munkamezeje. A sötétségben járó milliók, kikhez még nem jutott el az evangéliom világossága, a közönyös modernnek milliói, kik fásult rezignációval lekicsinylik az örök világosságot.

Nagy feladat vár nemzetünkre is. Nemcsak államférfiúi bölcseséget, emelkedett erkölcsi világnézetet követel az elsőktől, hanem közös munkálkodást a nemzet minden tagjától. Semiféle közösséget sem vihet előre egyesek kiválósága, a tartós, állandó előmenetel a tömeg érzületében van elhelyezve. Biztosítani kell a hazánk határai közt élő népek boldogságát. Erkölcsi alapokra kell helyezni nemzetünk fejlődését, vissza kell állítani a magyar jellem régi, tiszteletet parancsoló erőit. Ki kell építenünk önmagunkat, mert csak így tölthetjük be világtörténelmi hivatásunkat a nemzetek gyülekezetében.

Mindenütt eszmények, feladatok, erővárások! Ezekkel szemben, mint feltétlen bizonyosság áll előttünk az a meggyőződés, hogy eredményt egyedül csak Isten bennünk munkálkodó lelkétől várhatunk. A szent cél, a legnemesebb törekvés, a lelkesülés, a munkára készség, az emberek közremunkálása maga csak ideig-óráig tartó eredményt biztosít. Az első feltétel és az utolsó diadal Isten erejében van elhelyezve. Az emberiség, az egyház, a vallás, a nemzet szent eszméi csak akkor mehetnek diadalmas hódítással előre, ha tudunk értük imádkozni s imádkozva dolgozni, ha Isten erejével megyünk abba a munkába, melyben nem magunkért, hanem Isten országáért munkálkodunk, mint Isten munkatársai. Tisztább élet után vágyódás, önző hiúság, magánérdek kerülése jelzik ennek az erkölcsi emelkedésnek útját. Ha ezt az utat megtesszük, úgy tapasztalni fogjuk, hogy az ilyen szellemben folytatott munkánál egy szívből fakadt imádság többet ér százak erejénél, mert százak erejénél hatalmasabb az Isten ereje.

Drágák-e neked ezek az eszmények? Haza, egyház, emberiség, élettökéletesedés és életboldogság drágák-e tenéked?

Közös eszmények oltára körül gyülekezzünk mindannyian, az emberiség jövődjének munkásai. Szívünk dobbanjon össze közös cél ihletében s ajkunkról ugyanegy imádság szárnyaljon a világkormányzó Isten trónusához. Ha azután az eggyé olvadt szívek millióinak imádsága felcsendül, akkor majd ledőlnek a régi, iszapos gátak, megnyílnak a csontkeményre fagyott csatornák, az emberi kultúra földeire hömpölyögve alázúg Isten Szentleikének ereje s termékenyülést, virágzást, életnemesedést, tisztultabb boldogságot visz az emberiség jövődjébe. Milliók egyazon imádságának áldását.

Asszonyok az életkútnál.

A samáriai asszony története egy lap Jézus életéből. Nem elképzelt történet, hanem valóság. Jézus valóban találkozott azzal az asszonnal, beszélt vele, kérdezett tőle, felelt neki. Annak az asszonynak a lelkében valóban felmerültek az élet elhárító nagy kérdései. Problémák zúgtak szívében. Megismerte leplezetlenül önmagát, megtagadta múltját és szomjas lélekkel kereste a végső kérdések megoldását. Jézussal való beszélgetésében sok minden összeomlott lelkében. Sok mindent helytelennek és bűnnek ítél. Sok szépség tárult eléje, sok követelés és szükséglet világosodott meg szeme előtt.

Jézus életében előforduló történetek a mindenkori jelen történetei. Szereplő személyei élő személyek, állandó megmaradó embertípusok. Sohasem múlnak el a Nikodémusok, kik vergődő lelküket éjszakai sötétségben viszik eléje. Mindig élni fog a gazdag ifjú, ki ziháló mellel, elfogyó lélekzettel rohan az élet fejedelméhez, de követelésének teljesítésére erőtelen. Él a görnyedt hátú, más terhétől vonakodó Cirénei Simon, ki kezdetben azt gondolja, hogy ő viszi Krisztus keresztyét és csak később látja meg egészen világosan, hogy őt vitte a kereszt Krisztushoz. Éppen így élő asszony-típus a samáriai asszony. Múltjának összeomló kövei között megtaláljuk a mai asszony életét, jövődő felé elindulásából megismerjük a mai asszony új életének útját, követeléseit és ígéreteit.

1. Csodálatos találkozás.

Ján. 4, 3—8. Elhagyá Júdeát és elméne ismét Galileába. Samárián kell vala pedig általmennie. Megy vala azért Samáriának Sikár nevű városába, annak a teleknek szomszédjába, amelyet Jákob adott vala az ő fiának, Józsefnek. Ott vala pedig a Jákob forrása. Jézus azért, az utazástól elfáradva, azonmód leüle a forráshoz. Mintegy hat óra vala. Jöve egy samáriabeli asszony vizet meríteni; monda néki Jézus: Adj innom! Az ő tanítványai ugyanis elmentek a városba, hogy ennivalót vegyenek.

A samáriai asszonynak Jézussal való csodálatos találkozásáról szól ez a történet. Csodálatos ez a találkozás, mert nem

a samáriai asszonytól, hanem Isten akaratától függ. Isten akarja, hogy Jézus ezzel az asszonnyal találkozzék. Jézus nagy darab földet bejár és parányi kicsi időt tölt Jákob kútjánál. Kicsi az az időtartam is, amit a samáriai asszony ugyanott eltölt, éppen csak annyi, hogy vedrét belemeríti a kútba, azután ismét hazafelé indul. És íme, ez a kevéske idő elegendő ahhoz, hogy ez a csodálatos találkozás végbemenjen. Végbemegy, mert Isten akarja, mert Jézusnak találkoznia „kell” ezzel az asszonnyal.

A 4. versben azt olvassuk, hogy Jézusnak „Samárián kell vala általmennie.” Ez a „kell” szócska nem csupán geográfiai szükségszerűséget, hanem lelki imperativust is jelent. Jézusnak azért kell általmennie azon az úton, mert Jákob kútjához érkezik egy asszony, kinek lelkét Isten az ő szívére helyezi. Egy asszonyi lélek megmentése elegendő neki ahhoz, hogy egy nagy darab utat megtegyen. Ebben a csodálatos találkozásban benne van tehát Isten szerepe. Jézusnak arra kell mennie, Jézus arra akar menni, mert találkoznia kell a samáriai asszonnyal.

Csodálatos ez a találkozás, mert megmutatja Jézusnak az emberrel szemben alkalmazott módszerét. Nem elégszik meg néhány szó elmondásával, hanem állandó jellegű találkozást épít ki. Mikor odaérkezik a forráshoz „azonmód leüle”, olvassuk a 6. versben. A samáriai asszonnyal ülve beszélget és nem állva. Van valami állandó jellegű ebben a helyzet kialakításban. Nem elégszik meg azzal, hogy könnyedén odavet néhány találkozási kérdést, amire az asszony egy mondattal felel, hanem az általa irányított témával a találkozásnak komoly és mély tartalmat ad. Azonnal belenyúl az élet lelki mélységébe.

Csodálatos ez a találkozás, mert a samáriai asszony Jézuson keresztül megismerte önmagát. Jézussal való találkozására önmagával való találkozássá lesz. A történetből ugyanis világosan látjuk, hogy ez az asszony azelőtt sohasem látta önmagát, csak most tudja meg, hogy ő tulajdonképpen kicsoda.

Csodálatos ez a találkozás, mert további találkozások szükségét rejti magában. A beszélgetés elején a samáriai asszony azt gondolta magában: íme, egy zsidó férfi, találkoztam vele, szót váltottam vele, azután veszem a vedret és hazamegyek. De beszélgetés közben kialakul benne az a meggyőződés, hogy ezután is találkoznia kell Jézussal, sőt állandóan vele kell maradnia. Felébred tehát benne az állandó találkozás szükségérzete.

Csodálatos ez a találkozás, mert Jézussal találkozáskor, hozzátartozóival is találkozik. Közülük senki sincs vele, ketten, egyedül beszélgetnek Jézussal. Mégis úgy érzi, hogy övéi mellette vannak. Mellette áll az ura, a gyermekei, a testvérei, a szülei. Kezét kezükbe csúsztatja s együtt állnak Jézus előtt. Gondolatának hirtelen fényvillanásával megérti, hogy neki hozzátartozóival szemben olyan kötelessége és felelőssége van, melyről eddig sejtelve sem volt. A ház rendben tartásán, a takarításon, a főzésen, a gyerekruhák foltozásán, az urával törődésen kívül még nagyon sok, eddig ismeretlen kötelessége van. És különösen van egy különös, nagy, soha nem sejtett kötelessége: az övéi lelkéről gondolkodás. Ez magyarázza, hogy végül mindnyájukat elhozza Jézushoz.

A samáriai asszony találkozáskor Jézussal, valóban csodálatos találkozás.

Jézus veled is találkozni akar. El kell haladnia életúton, mert beletartozol az Ő üdvösség-munkájába s életprogramjának teljességébe. Istennek célja van veled: lelkedet és életedet birtokába akarja venni. Jézus ma is végigmegy minden élet-Tnezőn, hogy találkozást teremtsen az emberrel. Azért ül életkútad mellé, hogy bevárja érkezésedet. Azért akar veled találkozni, mert döntően át akarja formálni életedet. A büntől elszakadásra akar rábírnival, lelkedet akarja s egész életedre bejelenti igényét. Meg akar győzni arról, hogy hivatásodat, legyen az asszonyi, hitvesi, anyai, vagy munkatársi hivatás, csak vele tudod betölteni. Neked hivatásod betöltése szempontjából szükséged van rá.

A samáriai asszony Jézus megítélését illetően nagy változáson megy át. Először csak ismeretlen férfit lát benne, kivel néhány percig elbeszélget. Beszélgetése közben azután rájön arra, hogy nemcsak egy férfival, hanem prófétával találkozott. Cinikus mosolya eltűnik ajka széléről s válaszából kivész a könnyed, üres szellemeskedés. Gondolat-mélységek fölé emeli lelkét. Megragadja Krisztus beszéde s ámuló lélekkel tekint rejtett értelmének mélységébe. A beszélgetés további folyamán megsejti, hogy nemcsak prófétával beszél, hanem magával a Messiással, aki majd megmond mindeneket. Látjuk tehát, hogy a samáriai asszony felfogását és egyéniségét nem alakította át egy férfival való találkozáskor. Nem alakult át teljesen akkor sem, amikor prófétával beszélt. De lelke mélyén megrendült, meg-

utálta múltját és sóvárogva tekintett egy tiszta élet ígérete felé, mikor szívével megérezte Krisztus közelségét.

Ez pedig azt jelenti, hogy téged még nem tesz jó asszony-nyá az, hogy valamikor egy férfival találkoztál, aki azután fér-jeddé lett. Nem tesz senkit papnévá az, hogy az ura pap. Nem képesít senkit asszonyi hivatása betöltésére, hogy az ura tanár, tanító, orvos, ügyvéd, iparos, hivatalnok. Az sem elegendő, hogy próféta-lelkű urad hivatását komolyan fogja fel s azt értékes tartalommal tölti meg. Az sem elegendő, hogy meg-fogja lelkedet egyházunk újjászületésének szelleme s érzed, hogy az urad mellett feladataid vannak. Nem elegendő, hogy urad hivatásának követeléseit önmagadra vonatkoztatod s azo-akat egyéniségedre, életfelfogásodra, irányzatodra alkalmazod. Mindez kívülről való, neked pedig hivatásod meglátásához és betöltéséhez felülről való erőre van szükséged. Neked Krisztus-sal kell találkoznod! Csak ez a csodálatos találkozás vonhatja maga után benső átalakulásodat.

A samáriai asszony az élő Krisztussal találkozott. Nem val-lási fogalommal, nem egyházi dogmával, nem képzeleti lényé» beszélgetett, hanem élő személlyel, az örökkévaló Krisztussal. Neked is az élő Krisztussal kell találkoznod. Jézus személyét nem intézheted el holt dogmával, hitágazat-ismerettel, képzeleti lény-nyel, mert neked az élő Krisztusra van szükséged. Személyes találkozásod Jézussal lehetséges, mert Ő valóban élő személyként letelepszik életutad mellé, maga elé állít és neveden szólít. Beszélget veled és kérdéseket intéz hozzád. Problémáid eleven-jére teszi kezét, úgyhogy rejtett élettitkaid fátyola lehull s külső és belső lényed mezítelenül áll előtte.

Jézussal való találkozásodnak következményei vannak. Az első következménye az, hogy találkozol önmagaddal. Nem ismerheted meg önmagadat, ha nem találkozol Jézussal. Nem ismerheted meg belső lelki orcádat: gyarlóságaidat, bűneidet, tehetetlenségedet, kísértéseidet. Asszonyi hivatásod követeléseit, szépségeit és lehetőségeit csak a vele való találkozás után ismer-red meg. Igazság az, hogy Krisztus szolgájának és más hivatás-ban élőknek a felesége nem is sejtik kötelességeiket, nehéz-ségeiket, felelősségüket, míg nem találkoznak Jézussal. A sa-máriai asszonynak két arca van: az egyik Jézussal való találko-zása előtt, a másik Jézussal való találkozása után rajzolódik ki rajta. Neked is két arcod van. Más a Jézussal való találkozás

előtti és más a Jézussal találkozás utáni arcod. Segítsen a szent Isten ahhoz, hogy első arcodat jól megismerd és lásd azt elhalványodni, azután megismerd második arcodat és lásd azt diadalmasan felragyogni.

Jézussal találkozásunknak különböző alkalmi, módszerei és eszközei vannak. Bizonyos, hogy Jézussal mindenütt találkozhatasz. Nincs hely és alkalom, ahol vele ne találkozhatnál. Tulajdonképpen egész életünk egy nagy találkozási alkalom-sorozat, mi azonban, vaksággal megverve, nem veszünk tudomást ama szándékáról, hogy Ő velünk találkozni akar.

Szeretném, ha visszatekintnél leánykorod esztendeire s felidézned emlékezetedben azokat a jeleket és eseményeket, melyek Jézus hozzád való közeledéséről tettek bizonyosságot. Ne csak vallási életterületre gondolj, hanem életed egyéb eseményeire is, mert tulajdonképpen egész életünk alkalom Jézus számára, hogy velünk találkozzék. Emlékszel-e arra, hogy nap-sütötte útra hirtelen fekete árnyék vetődött s megroskaszott egy nehéz, fájdalmas csapás? Ilyenkor Jézus áthaladt a te életúton. Visszaemlékszel arra is, hogy sötét, vak éjszakai úton, mikor magad felett és előtt világító fény nem világított, a kétségbeesés, a megalázottság, a kifosztottság állapotában egyszerre világos fénysugár hullott eléd. Jézus áthaladt életúton. Száz és ezer példát említhetne mindegyikünk erről.

Baj azonban, hogy gondolkodás nélkül élünk óe nem öntudatosítjuk történéseink rejtett belső indítóokait. Megmaradunk az élet felszínén s nem vizsgáljuk a kialakulások gyökerét és célját. Életünk külső szerkezetének változásait keressük csupán és nem törődünk a belső szerkezetre gyakorolt hatásukkal. Pedig az eredmény, a siker, a sikertelenség, a diadalérzet, a boldogság, a csalódás csak külső életjelenségek, nem pedig Istentől kapott befejezett eredmények. Mindegyik eszköz, nem pedig cél, mindegyikből valaminek még kell lennie, hogy Isten akarata valóban végbemenjen.

Ha már most leánykorod elhatározó nagy eseményére gondolsz, bizonyosra kell vened, hogy Jézus akkor is életkutat mellett állt és téged keresett. Beszért veled és szólt hozzád, mielőtt férjednek az igent kimondtad volna. Figyelmeztetett arra, hogy egyházi embernek a felesége nem lehetsz anélkül, hogy egész életedet Jézusnak ne szenteld. A samáriai asszonyhoz hasonló cinikus teremtés lennél, ha házasságod megkötésekor

nem vetettél volna számot azzal, hogy nemcsak Krisztus szolgálójának mondtál igent, hanem magának az élő Krisztusnak is, aki az urad életét, egyéniségét, munkáját teljes mértékben a maga szolgálatára követeli.

Családi életedben azóta is sokszor találkozol Jézussal. Napi munkád, szenvedésed, örömeid, gyermekeid érkezése, fejlődése és kiröppenése, gond és boldogság a Jézussal való találkozás megszámlálhatatlan alkalmait jelentik. Állandóan életkútid mellett vár és kizárólag csak tőled függ, hogy mikor veszed Őt észre.

Vannak különleges találkozási alkalmak. A templomi istentisztelet, az esti áhítat, a bibliaolvasás, az úrvacsoravétel, a mindennapi imádkozás szintén Jézussal való találkozásra nyújtanak alkalmat. Ezek nem külsőségekben kimerülő formaságok, hanem komoly, reális, személyes találkozási alkalmak és lehetőségek.

Jézus módszere szintén a régi. Leül, maga elé állít, a múlt találkozást igyekezik állandóvá tenni. Megszólít, mielőtt szólhatnál. Beszédével személyes kapcsolatot teremt, melyet sohase zár le véglegesen az Ő utolsó mondata. Mindegyik találkozás magában rejt az újabb találkozás szükségét, mindegyik megszólítást beszéddé fejleszti, mindegyik beszédet beszélgetéssé szélesíti, mindegyik találkozással az állandó együttlét megteremtésén dolgozik.

Módszere szerint azonnal megvilágítja életed problémáját. Életed gyökerére világít s megmutatja, hogy nálad tulajdonképpen miről van szó. Figyelj a samáriai asszony példájára, ki döbbsent kábulattal tekint Jézusra, mikor eléje tárja rejtegetett életének bűnsorozatát. Te is így állsz Jézus előtt, mert Ő mindent tud rólad. Leleplezi érzéseidet, rávilágít lelkiéleted hazugságaira, és hiányaira. Feltárja önzésedet, bűnös vágyaidat, elbizakodottságodat, megmagyarázza életed kialakulásának ferdeségeit és gyarlóságait. Amíg te erőfeszítve igyekezel magadat igazolni, s magyarázgatod, hogy nem te vagy a hibás az uraddal, a gyermekeddel, a gyülekezetteddel szemben, hanem épen őket terheli a felelősség, Jézus bebizonyítja neked, hogy felfogásod beteg, életkialakulásod bűnös, hogy siralmas szegénységieknek, sivárságtoknak és bűnösségeknek gyökere a te lelkiéleted mélyén van elrejtve. Enélkül a leleplezés nélkül sohase juthatsz előre. Jézus módszere épen ezért mindig a leleplezés. Feltárja bűnös-

segédet és bűneidet. Szembeszáll veled, mikor bűneidet rejtegeted, kendőzöd, szépen csengő nevek selymével betakargatod, megszipited, idealizárod, erénnyé teszed, szeretettel pólyálgatod, avagy remegve elrejtéd kíváncsi szemek bíráló tekintete elől, mint a bűnös asszony szerelmének gyümölcsét.

Jézussal találkozásod önmagaddal való találkozásodat jelenti. Ilyenkor szembeállsz magaddal, meglátod bűnösségedet és bűneidet. Ugyanakkor Jézus felébreszti benned büntudatodat, bűnbánatodat és te meglátod Őt, aki azért jött, hogy e nagy benső forradalom benned végbemenjen. Kinyújtja feléd kezét és azt mondja: találkozóra hívtalak! Te pedig elnézel feje felett és nem akarsz vele találkozni. Eléd áll, te elfordulsz. Szól hozzád, te nem felelsz. Kérdez tőled, te hallatlanná teszed szavát. Bűneidet az ige sugárkéjével megvilágítja, te elzárod előle lelkedet. Kínálja feléd segítő erejét, hogy más asszonnyá légy, más szemmel nézd hivatásodat, más lélekkel teljesítsd kötelességedet, te visszautasítod erejét. Élő személy, megváltó Krisztus,, előtted járó, érted küzdő Jézus akar lenni, te pedig dogmává, holt vallási fogalommá teszed, mert így kényelmesebben el tudsz vele bánni. Mert a dogma, a vallási fogalom nem olyan kényelmetlen, mint az élő Krisztus, aki veled szemben leül, leleplezi életedet, feltárja bűneidet és felelősségre von.

Becsüld meg az alkalmakat, figyeld meg a módszereket,, melyekkel Jézus veled találkozást teremt, mert erre a találkozásra feltétlenül szükséged van. Szükséged van rá lelkiüdvösséged és életkialakulásod szempontjából. Meg kell ismerned Jézust, találkoznod kell vele, bele kell Őt kapcsolnod életedbe, közösségre kell vele lépned. Mindez szükséges a te üdvösséged szempontjából. Hogy is gondold, hogy átadhatod magadat ő neki, hogy leveszi rólad bűneid terhét, hogy vállalja életed nyomorúságát és szennyét, hogy megkönyörül erőtlenségeden, sőt tehetetlenségeden, ha nem találkozol Vele és nem is akarsz Vele találkozni?

De szükséged van erre a találkozásra segítőtársi szolgálattal szempontjából is. Feltétlen igazságot fejez ki az a tétel, hogy Jézus nélkül nem lehetsz az urad jó felesége. Nem azért, mert nem tudsz az urad hivatásának lelki miljójébe beleilleszkedni, hanem mert nem ismerheted meg tisztán és teljesen segítőtársi kötelességeidet. Segítőtársi hivatásod betöltéséhez nem elég az intellektuális képesség, a műveltség, a férjed hivatá-

sával való kongenialitás, az erkölcsi képesség és a jószándék, az erkölcsi kultúra, az egyéniség belső értéke. Te csak akkor tudsz az urad jó felesége lenni, ha hivatásod betöltéséhez Jézussal való közösségből merítesz erőt.

Jézus találkozni, beszélni akar veled. Nem tudom, hogy mióta vagy egyházi embernek a felesége, mióta állított az Isten férjed mellé, és mióta várja tőled életed és lelked felajánlását. De azt tudom, hogy kezdettől fogva várakozik rád. Az írás szerint hat óra volt, mikor Jézus a forrás mellé leült. Vájjon hány óra óta ül a te életkúta mellett és várja, hogy Hozzá menj és meghallgasd az Ő szavát?

A mostani alkalmat azért ajándékozta neked az Isten, hogy lehajtott fejjel, tűzbeboruló szívvel odaállj az életkúta mellett várakozó Jézus elé és csendes imádsággal bejelentsd neki: Uram, megérkeztem a csodálatos találkozásra!

2. Az élő víz.

Ján. 4, 10—15. Felele Jézus és monda néki: Ha ismernéd az Isten ajándékát és, hogy ki az, aki ezt mondja néked: Adj innom! te kérted volna őt, és adott volna néked élő vizet. Mondta néki az asszony: Uram, nincs mivel merítened, és a kút mély: hol vennéd tehát az élő vizet? Avagy nagyobb vagy-e te a mi atyánknál, Jákobnál, aki nekünk adta ezt a kutat, és ebből ivott ő is, a fiai is és jószágai is? Felele Jézus és monda néki: Mindaz, aki ebből a vízből iszik, ismét megszomjúhozik: Valaki pedig abból a vízből iszik, melyet én adok néki, soha örökké meg nem szomjúhozik: hanem az a víz, amelyet én adok neki, örök életre buzgó víznek kútféje lesz ő benne. Mondta néki az asszony: Uram, add nekem azt a vizet, hogy meg ne szomjúhozzam és ne jöjjek ide meríteni!

Jákob kútja régen megvan. Évszázadok, évezredek óta táplálja vízzel a közeli falvak népét. Csillapítja tikkadt vándorok szomjúságát. Megszámlálhatatlan sokan hajoltak már föléje, sokan merítettek vízből. Azt mondja az ige: „ebből ivott Jákob és az ő fiai és jószágai.” De mindannyian csak földi életszükségletükre gondoltak, magasabb életigény nem támadt lelkükben. Nem jutott eszükbe, hogy az embernek élő vízre van szüksége.

A samáriai asszonynak Jézussal kellett találkoznia, hogy az élő víz gondolata felébredjen benne. Lépésenként jut el ehhez a gondolathoz. Szinte szemünk előtt tárul fel lelke egy emelkedő képzetsornak a befogadására. Eleinte közönséges vízről beszél. Azután arra következett, hogy Jézus valamiféle

csodavízzel akarja megajándékozni. Később lelki vízre gondol, mely bölcs tanításban közli áldásos erejét. Végül azután elérkezik a megsejtett igazsághoz: Krisztus önmagát kínálja, mert Ő maga az élő víz.

Életútunkon különböző kutakat találunk. Ilyen az erkölcsiség, a szokás és a kultúra kútja.

Sokan elegendőnek tartják, ha hivatásukat az erkölcsiség vizével táplálják. Elegendőnek gondolják, ha egyéniségüket erkölcsi értékekkel ékesítik s ezzel biztosítják hivatásuk betöltésének kifogástalanságát. Merítenek az erkölcsiség kútjából tiszta érzelmeket, kötelességtudatot, becsületet, jellemet, jószágot, szeretetet, hűséget s ezt elegendőnek tartják. Az eredmény: az erkölcsiség vizével megtisztított és megerősített ember, az erkölcs erejével kiépített hivatás.

Mások hivatásuk tartalmát a szokás kútjából szerzik. A történelem folyamán az asszony hivatása rendszeren a férj hivatásának megfelelően alakult ki s ennek tartalmát nemzedékről nemzedékre szálló hagyomány állapította meg. A társadalmi osztályok elkülönítése idején törvény intézkedett a polgár, a nemes és a főúri asszony öltözködéséről, társadalmi köréről, szórakozásairól s külső életének korlátairól. A hivatás átsugárzó követelésén kívül a szokás is belejátszott abba, hogy az asszony életköre férje hivatásköre szerint formálódott. Más volt a katonatiszt, a vállalkozó, az iparos, a tanár, a diplomata feleségének az életberendezkedése. Ezen a belső-törvényt érvényesítő kialakuláson a társadalmi nivellálódás sem változtatott, legfeljebb annak külső látszatvonásait enyhítette. Az egyházi ember feleségének helyzetét és hivatását annál inkább táplálja a szokás kútja, mert férjének a munkaköre magában véve is erőteljes elkülönítést mutat más hivatás-ágakkal szemben. Az egyházi embertől egyházi hivatásának megfelelő életberendezkedést követel a hagyomány. Feleségével szemben ugyanilyen követeléssel lép fel és stílustalannak ítélné az ettől való eltérést. Vonatkozik ez a külső körülményekre, az öltözködésre, a társaséletre, a szórakozásokra, a családi életre, a társadalmi kötelességekre is.

Az életkút mellett áll a kultúra kútja, mely sok asszony számára hivatásának egyedüli tápláló erőforrását képezi. Életköruk betöltéséhez ebből merítenek erőt, segítségével csiszolgatják lelküket, ismeretekkel gazdagítják értelmi világukat,

finomítják érzéseiket. A női lélek kulturáltságának selyemfátyolába burkolják egész életüket, úgyhogy munkájukon, szórakozásukon, társaséletükön, a világhoz és az emberekhez való viszonyukon szelíd fénnel átragyog női lelkiségük. Hivatás-meglátásuknak egyetlen titka az, hogy mindig igazi nők maradjanak.

Ugyanez az irány érvényesülhet az egyházi asszonyok hivatáskörében is. Úgy gondolják, hogy női kulturáltságuk, mely bizonyos tekintetben ragaszkodik férjük hivatásához, elegendő az asszonyi hivatás kialakításához. Lelki irányba vezetett általános műveltségüket kiegészítik férjük hivatásához alkalmazkodó vallási tájékozódással, azonban ennél többre nem vágyódnak.

Ezeknek a kutaknak bírálatát Jézus ezekben az igékben adja meg: „aki ebből a vízből iszik, ismét megszomjúhozik.”

Elismerjük értékes voltukat. Mindegyik adhat a hivatásra vonatkozólag szempontot és irányítást. Nem kicsinyeljük le a közölt erkölcsi erőket, nem tekintjük közömbösnek a hagyomány íratlan követeléseit és a férj hivatásához alkalmazkodást követelő felfogást és értékesnek valljuk a kultúra gazdagító és finomító befolyását. Mégis, megismételjük Jézus szavát: „aki ebből a vízből iszik, az ismét megszomjúhozik”. Ezek a kutak nem elégítik ki lelkünket. Önmagunkat csaljuk meg, ha csak ezeknek a kutaknak vízával próbáljuk hivatásunkat meggazdagítani. Nekünk élő vízre van szükségünk.

Az élő víz gazdag tartalmat rejt magában. Isten igéjét jelenti, Krisztus tanítását tartalmazza, mennyei Atyánk hozzánk intézett, örökkévaló levelét hozza. Mindazt magában foglalja, amire az életben szükségünk van. Irányt szab, követelések elé állít. Megállapítja kötelességeinket, kiszabja munkánkat. Szenvedésünkben vigasztal, csüggedésünkben bátorít. Kísértések között világosságot nyújt, roskasztó terhek hordozásában megállásra képesít. Mindennapi kenyér és üdítő víz, éltető levegő és áramló erő.

Az élő víz azonban ennél többet jelent. Nemcsak kijelentés, szellemi valóságérték, hanem élő személy. Az evangéliom nemcsak isteni könyv, hanem Jézus élete, tanítása, megváltó halála és mindez egybefoglalva: Jézus üdvösségmunkája. Az élő víz: Krisztus. Ha helyesen állapítjuk meg tartalmát, akkor felismerjük benne a Szentlélek örök sugárzó erejét. A Lélek az ige által

közösségre vezet Jézussal és vele egyesít. Elmondhatjuk tehát, hogy az élő víz igazán életet ad, mert életünk Jézusban van elrejtve.

Számunkra tehát az élő víz maga Jézus, aki önmagában mindenkinek életet kínál.

Életünk szempontjából döntő Jézussal való közösségünk, mert általa bekapcsolódunk Isten világába. Az erkölcs, a kultúra csak emberi világban helyez el. Elhelyez minket egy társadalmi osztályba, ennek a társadalmi osztálynak történeti folyamatába. A kultúra széleskörű szellemi világának tagjává avat s a tudomány, a művészet, a technika szépséget és gazdagságot, gyönyörűséget és elmélyülést jelentő kincseiben részesít. De egyik sem kapcsol bele isten világába, mert ez egyedül és kizárólag Jézus által és Jézusban történhetik meg.

Következik ebből a tételből, hogy a feleség hivatásának irányát és tartalmát szintén csak Jézus állapíthatja meg. Egészen más a nő hivatása, ha azt az erkölcsi kötelesség és felelősség szempontjából nézem, ha azt csak a földiélet keretébe szorítom, ha azt a vele együtt élő emberek élet- és érdekkapcsolatában szemlélem és egészen más, ha hivatását Jézuson keresztül állapítom meg. Mert mást kíván a nőtől az erkölcsi törvény, a kultúra, a vele élő ember és mást az örökkévaló Isten.

A teremtési rend alapján Jézus megállapítja az asszony hivatását. Azt mondja: légy segítőtárs, a férjedhez illő segítőtárs. Ebben az általános megállapításban megjelöli a külső életviszonyokhoz alkalmazkodó különleges követelést. Légy segítőtársa az uradnak, nemcsak a természetadta különbözősége tekintettel, hanem alkalmazkodva az ő sajátos hivatásköréhez. Légy segítségére férjednek, a tanárnak, ügyvédnek, orvosnak, tisztviselőnek, iparosnak, gazdálkodónak, a szegény vagy jó módú, az egyszerű vagy művelt embernek. Mindig, minden körülmények között segítőtársnak kell lenned!

Ez a megvilágítás mutatja a papné hivatását. Segítőtárs az ura emberi életében. Segítőtársnak kell lennie az anyagi élet keserves küzdelmei között is. Ő a paróchia pénzügyminisztere, aki rendszeren üres pénzesládába mélyeszi kezét, a pengők és fillérek számítható sáfára, a kevés és kicsi megbecsülője. Igénytelenség a törvénye, mértéktartás a parancsoló ura. Ez szabályozza a terített asztalt, a ruhásszekrényt, a könyves tékát, a szórakozást.

Segítőtársnak kell lennie a szellemi világban is. Ki kell építenie saját értelmi műveltségét, tájékozottnak kell lennie a tudás általános, nagyvonalú kereteiről, a különböző tudományágokról. Ismernie kell a világtörténelmet, nemzetünk történelmét, értenie kell a művészethez, látószemmel kell látnia a csillagos eget és a természet gazdag mesekönyvét.

Segítőtársnak kell lennie a mindennapi élet síkjában. Nemcsak látszólag, hanem a valóságban is határozott irányzatot kell képviselnie. Egy úton kell haladnia az urával s meg kell teremtenie életszemléletük közösségét.

Anyai hivatásában szintén isteni küldetést képvisel. Sáfárságra kapta gyermekeit s azokat számadással tartozik Istennek visszaadni. Szorgalom, gondoskodás, önfeláldozás, hűség és szeretet telítik életét.

Észrevehetjük ebből a hivatásrajzból, hogy abban sok erkölcsi szempont érvényesül. A szorgalmas, gondoskodó, hű, meleg, korrekt életű hitves és édesanya képe erkölcsi tényezők formálásával is kialakulhat. Társadalmi szempontok is érvényesülnek benne. Képviseli, őrzi, és védi a papi állás tekintélyét. Vállalja és teljesíti társadalmi követeléseit. Szerény egyszerűségben és szűk körben hordozza egyházának képviseletét.

És mégis, ez még csak az emberkéz által ásott kutak vizének asszonyi egyéniséget kialakító munkája. Látszólag szép, kedves, értékes, vonzó, de még nem az igazi. A papné igazi egyénisége és hivatása Krisztussal való találkozásában alakul ki.

Krisztus hatása mindenekelőtt az emberi és hivatásbeli kapcsolat elválaszthatatlanságában mutatkozik. Érvényesül Jézusnak a papnékra vonatkozó első alaptörvénye: jó feleség csak akkor lehetsz, ha jó papné leszel, jó papné pedig csak akkor lehetsz, ha jó feleség leszel. Papné és feleség elválaszthatatlanok egymástól.

Ennek az elvi megállapításnak gyakorlati alkalmazása azt kívánja, hogy Krisztus szolgájának asszonya mindenekelőtt otthon töltsen be hivatását: legyen jó feleség és jó édesanya. Legyen a hajlékot otthonná varázsoló sugárzó lélek, rendet teremtő szorgalmas kéz, melegséget árasztó hűséges szív, kiről felfelé tekintéssel, hálától forró szóval mondják: az én feleségem! az én édesanyám!

Mint hitves legyen hűséges lelkitársa az urának, saját lelki világát kettőjük számára építse ki, Önmaga számára, hogy ál-

landóan növekedjék belső értékekben, ura számára, hogy építő, irányító, gazdagító értékekkel gazdagítsa annak életét.

Világítsunk meg néhány részletkérdést.

Nevelje és erősítse az ura papi egyéniségét. Minden egyéniség-építés állandó munkát igényel. Külső és belső kísértések veszélyeztetik egyéniségünk megfelelő kialakulását. Különösen erősek ezek a kísértések a parochián, ahol a Sátán száz és ezer csalétkkel igyekszik megejteni Krisztus szolgáját. A papné kövessen el mindent, hogy ura egyéniségének kialakításánál minden eszköz felhasználtassék. Szükséges az általános műveltség állandó fenntartása és mélyítése, mert benne a művelt világgal való acélkapcsot bírjuk. Fontos a teológiai tudománnyal foglalkozás, különösen a Biblia tanításában naponkénti elmerülés. Sok mindent magábazáró követelés, hogy legyen a parochiának a papné hívó lelkével táplált, sokszor viaskodva fenntartott lelki élete, családi áhítata, bibliaolvasása, közös imádkozása. Mindez fontos tényező a pap egyéniségének kialakításában.

Megnövekszik a papné munkájának jelentősége annak következtében, hogy Krisztus szolgája rendesen egyedülálló ember. Emberek tömegében él, mégis magános ember. Egyedülállóságát nem szünteti meg ismerőseinek köre, barátaival való együttléte, társas-összejövelemben biztosított szellemi szórakozása. Szüksége van lelki-társra. A papnéra vár az a feladat, hogy lelki segítőtárs legyen. Ez a segítőtársi szolgálat szemét állandó éleslátásra kényszeríti, felelősségérzetét növeli, Isten akaratának keresésére ösztönzi s vele szemben az élő lelkiismeretet, az igaz, bátor szót, a szeretetet és igazságot képviseli. Neki kell munkálkodnia azon, hogy férje lelkipásztori munkája teljes legyen. Ne hevertessen parlagon munkamezőt, mert ilyenféle munka eddig még nem volt és ne engedje elpusztulni azokat a régi munkamezőket, melyek felett — a modernnek véleménye szerint — a rohanó idő mondott ítéletet. Vigyázzon arra, hogy ura hivatásának arca kidolgozott, szép és teljes legyen. Ne engedje, hogy emberi kényelem, érdek és hiúság torz lelkipásztori arcot alkossanak, tegyen meg mindent, hogy az örök jópásztor arca mindig tisztább fénnel megvalósuljon az ura szolgálatában. Külön is gondoljon az igehirdetéssel kapcsolatos feladatára. Nem a papné készíti, nem is az ő tanácsa szerint készül a vasárnapi prédikáció, mégis ő annak állandó társszerzője. Mindennapi életük, lelki közösségük, bibliaolva-

sásuk, együttes imádságuk benne van minden prédikációban. Ő az, aki az ígehirdetés igeszerűségét és komoly lelki tartalmát alázattal és imádsággal szintén szívében hordozza.

Papi egyéniséget nevelő munkáján kívül legyen az ura segítő-társa a családi körön kívül is. Simuljon bele az ura hivatásának tartalmi és lelki követeléseibe. Legyen segítőtárs az irodában, a beteglátogatáson, az egyháztársadalmi munkában. Vállalja a női lelket követelő munkákat, foglalkozzék az asszonyokkal, a leányokkal, az iskolásgyerekekkel.

Hasonlóképpen alakul ki az egyház többi munkásai hitvesének a hivatásarca. Ugyanezeket a vonásokat látjuk a tanító, a tanár feleségének az arcán. Sőt nagyvonásokban így bontakozik ki minden asszony arca, csupán az ura hivatásának megfelelően, a részletvonások mutatnak változást.

Az asszony hivatása elé nagy nehézségek emelkednek. Nehézséget jelent mindenekelőtt az, hogy Krisztussal való közössége következtében női szolgálata nagy pluszt mutat. Nem tud megelégedni tized- és negyedmunkával. Élettárs, munkatárs, lelkitárs és örökostárs akar lenni. Ezen alapvető nehézségen kívül, különböző külső és belső nehézségek sorakoznak fel. Külső nehézségek: a szűkös marokkal mért anyagi erő, a mindennapi életgond, a különböző szívű és nevű emberek, a kicsinyes körülmények, a sajátos helyi viszonyok. Azután jönnek a belső nehézségek: saját egyéniségének árnyoldalai, az ura természetéből folyó nehézségek, családi körülmények, a külső világ károsan érvényesülő hatása, belefáradás a meddőnek látszó munkába, csüggedés az eredménytelenség miatt, erőhiány a sok követeléssel szemben, keserű csalódás és reményeséget sorvasztó kishitűség. Nehéz, nagyon nehéz küzdelem!

Ilyenkor válik lelkében igazsággá Krisztus ígéje: „aki azokból a kutakból iszik, az ismét megszomjúhozik.” Az emberi kutakból merített erő elégtelen. Egyedül az élő víz, a Krisztus segíthet.

Az élő ige állandóan segít és megerősít. Erő, vigasztalás, megtartás és irányítás van benne. És pedig nem azért, mert az élő víz mindezt tartalmazza és biztosítani képes, hanem mert az élő ige magát az élő Krisztust jelenti. Az élő víz minden szomjúságot elolt, minden erőtlenséget eloszlat, minden kétséget bizonyossággá változtat, mert az élő Krisztust adja nekünk.

Jézus találkozik veled. Ígéje világításába állít, hogy meg-

lásd asszonyi hivatásod teljes tartalmát. Alkalmat ad arra, hogy szembeállítsd egymással asszonyi szolgálatodnak két arcát: ilyen vagy Krisztus nélkül és ilyen lehetsz Krisztussal.

Kialakulásod attól függ, hogy elfogadod-e az élő vizet? Iszol-e belőle mindennap, egyesülsz-e Jézussal és élsz-e Ő benne?

Ne felejtsd, csak Jézus segítségével lehetsz jó papné!

Csak Jézus segítségével lehetsz jó hitves és jó édesanya!

3. Az életkút örök vízforrása.

Ján. 4, 16—22. „Monda neki Jézus: Menj el, hívd a férjedet, és jöjj ide! Felele az asszony és monda: Nincs férjem. Monda neki Jézus: Jól mondad, hogy: Nincs férjem; Mert őt férjed volt és a mostani nem férjed: ezt igazán mondtad. Monda neki az asszony: Uram, látom, hogy te próféta vagy. A mi atyáink ezen a hegyen imádkoztak; és ti azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol imádkozni kell. Monda neki Jézus: Asszony, hidd el nekem, hogy eljő az óra, amikor sem nem ezen a hegyen, sem nem Jeruzsálemben imádjátok az Atyát. Ti azt imádjátok, amit nem ismertek; mi azt imádjuk, amit ismerünk; mert az idvesség a zsidók közül támadt.

Az életkút vizének éltető ereje attól függ, hogy van-e örök, kimeríthetetlen, tiszta vízforrása.

A samáriai asszony csodálatosképpen eljut ehhez a problémához. Forrásvívről beszél, élő vízről hall és íme, egyszerre elérkezik Isten imáadásának a gondolatához. Az igazságok kifürkészhetetlen kapcsolódású útján felveti azt a súlyos gondolatot, hogy az Istent tulajdonképpen hol és hogyan kell imádni?

Jézus válaszában rámutat a kérdés gyökerére. „Ti azt az Istent imádjátok, akit nem ismertek, mi pedig azt az Istent imádjuk, akit ismerünk.”

Az alapkérdés tehát az, hogy kicsoda az Isten? Azután a második, hogy mi a mi hitünk az Istenről?

Az emberek lelkében különböző istenkép él. Az egyiket dogma-Istennek nevezem. Ez az istenkép a hitágazat soraiból lép elénk. Teremtő, gondviselő, megváltó és megszentelő Isten. Szemeink előtt bontakozik öröktől fogva végzett munkája. A dogmák betűje szerint él és munkálkodik, az ember mégis úgy érzi, hogy az Isten beleszárad a dogma megszokott és megmerevedett tanításába. Dogma-isten, bebalzsamozott isten, mert az emberek nem érzik élő, személyes Istennek. Olyan, mint valami múmia, amit bebalzsamoztak a kegyesség balzsamával

és körül csavargattak a megszokás pólyájával. Mit jelenthet egy ilyen Isten?

A második istenképet a forma-istenének nevezem. Isten imádásának külső eszközei, lehetőségei, módjai vannak. Az Isten imádásához tartozik az istentisztelet látogatása, Isten igéjének hallgatása, az imádkozás, az éneklés, a szentség vétele. Felismerjük Istennek hozzánk való közeledését és az általa felkínált lehetőségeket. Mi magunk is közeledünk Istenhez s felkínáljuk neki lelkünket és életünket. Azonban mindennek csak akkor van értéke, ha a vallásosság külső kegyességi szertartásait hittel töltjük meg s azt személyes meggyőződésünk tartalmával gazdagítjuk.

Ennek azonban sokszor éppen az ellenkezője történik. A vallásosság külső szertartásoskodássá válik. Megüresedik az Istennek cselekedetekkel való magasztalása. Üres külsőséggé lesz az istentisztelet, süket fülek hallgatják az igehirdetést, hitetlen emberek veszik az úrvacsora szentségét. Az ember nem érzi Isten igéjének hallgatásánál, hogy élő személyiség szól hozzá. Az imádkozásban nem hatja át az a tudat, hogy élő Isten van előtte, aki az ő könyörgésére válaszol. Az úrvacsora szentségében nem érzi és nem hiszi Krisztus valóságos testét és véréét és nincsen meggyőződve arról, hogy általa a Krisztussal teljesen egyesül. A vége pedig az, hogy az emberek életében az élő Isten helyébe a megüresített vallásosság forma-istene lép.

A harmadik istenképet képzeleti-istennek nevezem, mert Isten lényét a vallási képzelet segítségével közelíti meg. Istent soha senki nem látta, lényét a titokzatosság szent fátyola veszi körül. Ez a titokzatosság vallási életünk kialakítását és táplálkozását is sejtelmes ködfelhőbe burkolja. Ha konkretizálni akarunk hitünk világát, olyan lenne az, mintha a búzavirágot alkotórészeire tépdésnénk, kezünkben szépségétől megfosztott, színtelen, illat nélküli virágfoszlány maradna. A vallási miszticizmusnak van tehát jogosultsága. Azonban beteges elgondolásra és téves eredményre jutunk, ha Istent kijelentésének világából kiszakítjuk s Őt áthelyezzük az emberi képzelet világába, ha a kijelentésből táplálkozó hit helyett az emberi képzelet eszközeivel közeledünk hozzá. Hiába mutatkozik látszólag reálisnak a vallási tapasztalásra, az átélésre, az élményre támaszkodó emberi képzelet, vele szemben mégis csak a hit képezi az igazi realitást. Reális elgondolásunk Istenről csak a kijelentés biztos forrásából

származhatnak. Az egyéni irányzatok mindig ködországba vezetnek s elrabolják tőlünk az igazi Istent. Minél inkább elszakadunk az Isten-megismerés objektív elemeitől, melyek az Ő kijelentésében, Isten szent igéjében, az egyház közösségében kiárasztott Szentlélekben vannak biztosítva, annál inkább prédája leszünk a vallási képzelet és képzelgés megtévesztő játékának. A szubjektív vonás hangsúlyának eme túlzása meggyengíti vallásosságunk objektív vonását, mely az egyházi közösség nélkülözhetetlenségében és kijelentéshez-kötöttségében áll előttünk. Az istenkép ilyen elképzelésével főleg a szekta-irányzatokban találkozunk. Ezeknél megfigyelhetjük, hogy vallásos életükben meggyengül az egyház állandó és nélkülözhetetlenül szükséges voltának a tudata, elhomályosodik annak Istentől megállapított rendeltetése, mellyel szemben az emberek többé-kevésbbé saját vallási átézésükre, tapasztalatukra és meggyőződésükre támaszkodnak. Ezen irányzat lehetősége annál inkább fennáll, mert az ember lelkébe rejtett istenkép sohasem alakulhat ki az ember értelmi és érzelmi munkája nélkül. Ha azonban Istennek ez az elképzelése talaját veszítette és kizárólag az ember képzelődésére támaszkodik, akkor a vallásosság elveszíti valótartalmát, a képzelgés felhőszárnyon szálló, szélhajtotta produktumává s idegéleti jelenséggé válik.

Van egy negyedik istenkép, ezt bármilyen különösen hangzik is: egyházi-istennek nevezem. Minden egyháznak megvan a maga istenképe. Az egyház azonban az egyház elnevezésre csak akkor méltó, ha istenképét nem önmagából, hanem Isten kijelentéséből meríti. Ha az egyház örök kijelentés helyett saját képzeletének, érdekének, politikájának és hatalmának tükrében keresi isten-képének vonásait, akkor külön egyházi Istent alkot és prédikál, de az nem egyezik meg az élő, igazi Istennel.

Milyen istenképet hordunk a szívünkben? Nincsen-e Istenünk arcán sok vonás a dogma-isten arcából? Nem halott Istent imádunk-e? Nincsen-e arcán sok vonás a forma-isten vonásaiból? Nincsen-e arcán saját beteges elképzelésünk folytán a képzeleti-isten vonása? Nem foglalja-e el az igazi Isten helyét az egyház helytelenül megalkotott, vagy helytelenül megértett Istene? Jézus azt mondja: „eljö az óra és az most vagyon, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát.” Ez a lélek-isten, Őt kell vallási életünkben valósággá, élő személlyé tennünk.

A samáriai asszony nem vallásos lélek, mégis megérzi, hogy az Istennek megismerése és a belőle származó vallásosság kiépítése a Messiáshoz van kötve. Megrázó ennek az asszonynak kijelentése: „tudom, hogy a Messiás eljő (ki Krisztusnak mondatik). Mikor az eljő, megjelent nekünk mindent.” Világosan látja tehát, hogy az igazi Istenhez, a lélek, az igazság, a szeretet Istenéhez senki sem juthat el önmagától, hanem egyedül csak Krisztus segítségével. Mélyen megrázó vallomástétel! Nekünk is tudomásul kell vennünk, hogy Isten egyedül Krisztus által válik a mi Istenünkké.

Sok ezer ember Isten-imádásának tragikuma abban rejlik, hogy nem Jézuson keresztül jut el Istenhez. Isten-imádásuk csődbe jut, mert Istent önmagában, elkülönítetten akarják imádni s elfelejtik, hogy csak Jézuson keresztül juthatnak el hozzá, mert Őt csak Jézus által, Jézusban lehet imádni. A samáriai asszony égő szemekkel tekint Jézusra s az igazság megsejtésétől remegő szívét viszi eléje. Szédülő fejjel egymásra nehezedő malomkövek forgását látja s közöttük szétmarcangolva fekszik ő maga minden fájdalmával és nyomorúságával. Kereső lelke az igazságot kutatja. Szavában keserű tapasztalatainak fájdalma zokog: „mi itt imádjuk az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Őt Jeruzsálemben kell imádni?” Hogyan oldódik meg ez az ellentét? Hogyan szűnik meg a gyűlölet az Istent különböző helyen imádók között? Lelkében valami régi, kedves tanítás zsong s most boldog rábizással belekapaszkodik Jézus megsejtett szavába: „tudom, majd a Messiás jó, mikor az eljő, mindeneket elmond nekünk.”

Jézus rátekint a vergődő asszonyra s így szól: „én vagyok az, aki veled beszélek.”

Vallásos életünk azért selejtes, vérszegény, életképtelen, mert nem tudunk Istenhez, mint élő személyhez eljutni. Nem tudjuk Istent léleknek és igazságnak meglátni, ezért nem tudjuk őt lélekben és igazságban imádni. Tragikumunk oka pedig abban van, hogy jöllehet a velünk találkozó Krisztus állandóan bizonyosságot tesz magáról: „én vagyok az, aki veled beszélek”, bizonyágtételét nem fogadjuk el s kijelentésére nem felelünk élő hittel: te vagy az, aki megváltásomra küldettél!

Szükséges tehát, hogy Krisztus bizonyágtételét teljes egészében ismerjük és igazságként elfogadjuk, mert a lélek Istene csak így válik életünkben élő személyiséggé. A lelkünkben hor-

dozott istenkép sápadt, vérszegény, életvalóság nélküli. Jézus azonban élénk lép ezzel a szóval: én vagyok! Ez pedig azt jelenti, hogy tanításában feltárja s megmutatja nekünk a teljes igazi Istent. A teljes igazi Isten pedig nem lehet más, mint a háromságos egy Isten: a Szentháromság. Minden vallási meggyőződés és életszemlélet csonka, ha hiányzik belőle a Szentháromság egy Isten személyes létének hite.

Milyen a te istenképed? Milyen az az Isten, akivel te életközösségre akarsz lépni? Mondhatod-e azt, hogy én hiszek a háromságos egy igaz Istenben, aki Atya, Fiú, Szentlélek egy igaz Isten?

Hiszel a teremtő Istenben! Hiszel a világmindenség alkotójának egyszer elvégzett és azóta is állandóan folyó csodálatos munkájában. Nézed a csillagos égboltot, melyen sok millió égitest mérhetetlen távolságban sugározza önmagából a napot és ragyogó betűkkel Isten nagyságáról új zsoltárokat ír az égboltozatra. Látod a világmindenségben a célszerűség örök törvényét, mely előtt engedelmesen meghajol a havas bérc oldalán meghúzódó boróka és a napsugaras délvidék pálmagesztje, a tökéletesnek teremtett ember és a porban utat vajú hitvány féreg. Lehajtod fejedet és azt mondod: hiszek a világ és a föld teremtő Urában! Nézed a magad életét. Megfigyeled tested és lelked mindennapi élet-nyilvánulásait, ezt az utolérhetetlenül csodálatos gépezetet s lelked titokzatos, rejtelmes világát. Lehajtod fejedet és csendesen mondod: gondviselő édes Atyám! És mégis felelet nélküli kérdés, hogy a gondviselő Istenről megalkotott képed helyes-e? Nem azt jelenti-e a te szemedben a gondviselés, hogy terített asztalnál ülsz, egészséges vagy és jogod van Istenel szemben követelésekkel fellépni? Egybekapcsolod-e üdvösségedet Isten gondviselésével?

Hiszel a Krisztusban. Évtizedek óta ülsz örök tanítómestered lábainál. Szemléled életpályáját, nézed szenvedéseit s azt mondod: értem jött a földre! Kutatod keresztfai halálának értelmét s azt mondod: miattam jött! És bár életének, szenvedésének, munkájának nincs egyetlen parányi ismeretlen része, mégis kérdéses, hogy mindez helyes Jézus-értékelést eredményez-e? Nagy kérdés, hogy életét és munkáját jelentősége és értéke szerint ismered-e? Ez azonban az istenkép megrajzolásának aránylag könnyebb része. Megérted Krisztus üdvösség munkáját s Isten

arcára belevésed az üdvösségről gondoskodó irgalmasság vonásait.

Ennél a pontnál kezdődik sok ember számára hitéletének belső nehézsége. Annyira amennyire rendben vagy a teremtő és gondviselő Istennel és tudsz hinni a Megváltó Krisztusban s üdvözítő munkájában. De amikor elérkezel vallási életednek a Szentlélekről szóló részéhez, akkor lelked megtorpan s a bizonytalanság útvesztőjéből nem tudsz kigázolni. Mikor mellednek szegeződik kétségbeejtő önvallomásod: „saját erőm, vagy okosságom által nem vagyok képes az én Uramhoz, a Krisztushoz eljutni, vagy benne hinni, hanem a Szentlélek képesít engem”, akkor istenképet rajzoló kezed tehetetlenül hull alá. A Szentlélek erejével és munkájával nem tudsz rendbejönni. Már pedig Isten kijelentése arról beszél, hogy az embert a Szentlélek megvilágosítja, vezeti, hívja, gyűjti, erősítgeti s az egy igaz hitben megtartja. Nekünk a Szentháromság harmadik személyének munkájára feltétlenül szükségünk van, mert enélkül istenképünk töredék, csonka és hiányos.

Ezzel kapcsolatosan két egészen világos igazságot helyez szívünkre az Isten. Krisztus mondja: „senki sem mehet az Atyához, hanem csak én általam.” A második pedig az: „senki sem nevezhet engem Úrnak, hanem a Szentlélek által.” A kijelentés értelme világos. Nem juthatunk el Istenhez Jézus nélkül. Nem mondhatjuk Jézust a mi Urunknak, királyunknak, Megváltónknak, nem mondhatjuk a magunkénak üdvözítő halálának áldásait, nem élhetünk megváltottjaiként új életet, hanem csak a Szentlélek által. Egészen téves a mi istenképünk, ha lelkünkben hiányzik a Szentháromság harmadik személyébe és annak munkájába vetett hit. Nemcsak hitrendszerünk, hanem mindennapi vallásos életünk is összeomlik e nélkül.

Építsd ki a te igazi teljes istenhitedet, mert különben valóságosságod téves sínpáron halad és nem vezethet el az élő Istenhez. Enélkül fél, vagy negyed vallásosságod van, alap és valóság nélküli vallásosság, komoly teljesség nélkül. De látod azt is, hogy istenhited Krisztusban realizálódik s a Jézusban való hithez csak a Szentlélek által juthatsz el. Mindennap nagy feladat előtt állsz. Mindennap bele kell merülnöd életkutad örök vízforrásába: az élő Istenbe. Ezt pedig az evangéliom segítségével cselekszed, mert a Szentlélek és Isten ígéje elválaszthatatlanok egymástól. Saját lelki képességeiddel és vallásos érzéseiddel hasztalan épít-

geted hitedet. Hiába töltögeted azt erkölcsi tartalommal és hiába tisztogatod erkölcsi önfegyelmézzel. Isten ezt az általad soha és semmiképpen el nem végezhető munkát kegyelemből a Szentlélek által végzi el.

Komoly önvizsgálattal meg kell állapítanod, hogy istenképed megdöbbenően fogyatékos, hitrendszered és vallásos életed megáll a teremtő, gondviselő, megváltó Istennél és hiányzik belőle a Szentlélekre vonatkozó hit. Vallási életed befejezetlen csonka kúphoz hasonlít, hiányzik felső kiépítése és csúcspontja, pedig minden vonalának, lapjának és hajlásának a csúcs felé kellene haladnia. Kérdezem azonban, hogy a magad részéről megtettél-e mindent istenképed teljességének biztosítására? Munkálkodtál-e azon, hogy alázatos szívvel elmondhasd: hiszek a Szentlélekben! Kezedbe veszed-e mindennap az evangéliomot? Olvasod-e, tanulod-e mindennap Isten ígését? Tudatossá teszed-e magadban Isten ama ígését, hogy a Szentlelket Isten ígésével együtt kapod kegyelemből? Odaadod-e magadat az ige által a Szentléleknek?

Lehajtott fejjel álljunk Krisztus elé s bűnbánattal fogadjuk el ítéletét: „ti azt az Istent imádjátok, akit nem ismertek!” Ismerjük meg hát Krisztus útmutatása és eszközei szerint a teljes, az élő, az igazi Istent. A Szentháromság egy igaz Istenbe vetett hitünk alapján építsük fel életünket. Mindennap álljunk meg az életkút örök vízforrása mellett s halljuk meg Krisztus szavát: „én vagyok az, aki veled beszélek!” Mindennap szüntelenül szól hozzád, hogy a teljes, élő Isten imádságára megtanítson!

4. Mindennapi vízmerítés.

Ján. 4, 23—26. „Monda néki Jézus: Eljő az óra, és az most vagyon, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát: mert az Atya is ilyeneket keres az ő imádóiu. Az Isten lélek: és akik Őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Monda néki az asszony: Tudom, hogy Messiás jő (aki Krisztusnak mondatik): mikor az eljő, megjelent nekünk mindent. Monda néki Jézus: Én vagyok az, aki veled beszélek.”

A samáriai asszony elérkezik az élő Istenhez, aki lélek és igazság. Számára Krisztus beszédéből még sok minden rejtett igazság, nem tudja felfogni. Azt azonban mégis megérti, hogy a lélek és igazság Istenét nem lehet értéktelen külső szertartá-

sokkal imádni, imádásában nem lehet gyűlölettel helyettesíteni a szeretetet, Őt lélekben és igazságban kell imádni.

Szűkkörű gondolkodásra berendezett agya azt is megérzi, hogy az élő víz egyszer mindenkorra ajándékozott drága érték ugyan, de azért szükségünk van mindennapi vízmerítésre.

Az élő, igaz Istenhez kell eljutnunk, aki a Szentháromságban válik valósággá számunkra. A vele szemben formált hamis, üres istenképek veszedelmesek, mert az embert megtévesztik és romlásba sodorják. Azt hiszi, hogy van Istene, pedig nincsen, van Istenbe vetett hite, pedig hite csak tévelygés. De veszedelem és káros az üres istenkép azért is, mert értékteleníti a vallásos élet kiépítésére szolgáló eszközöket. Csökkenik az értéke Isten igéjének, az imádságnak és a szentségnek. Ha azonban a háromságos egy igaz Istenben bírjuk az életkút örök vízforrását, akkor vallásos életünk egészségesen, tartalmasán, Isten kijelentésének megfelelően és abból táplálkozva alakul ki. Isten igéje, az imádkozás és a szentség állandó lelkikapcsolatot és életközösséget teremtenek Istennel.

Ennek a lelki kapcsolatnak és életközösségnek szüntelen fenntartása képezi egyik legfontosabb kötelességünket. Ezt a feladatot azzal a szóval jelölöm meg: mindennapi vízmerítés.

A mindennapi vízmerítésnek feladatát az képezi, hogy életünk kialakításában Isten állandó és közvetlen befolyását biztossítsuk. Istennel életközösséget csak akkor építhetünk ki, ha akarátát, tervét, parancsát ismerjük, ha erejének közlésében részesülünk és képessé válunk az Ő szolgálására. Ez a mindennapi bibliaolvasásban történik.

A bibliaolvasás célja nem az csupán, hogy lelkünket nemes lelki tartalommal megtöltsük, hogy vallásos életszemléletet biztosítsunk, hogy hasznos családi szokást megőrizzünk, hanem, hogy eleven közösséget teremtsünk az Istennel. Minden bibliaolvasás célja az, hogy eleven közösséget teremtsünk Istennel. Lehetnek a bibliaolvasásnak mellék hasznai és oldal előnyei, a lényegről azonban sohasem szabad megfeledkeznünk.

Állapítsuk meg, hogy istenközösséget egyedül csak az ige által teremthetünk. Az igében szól hozzánk Isten, közli velünk követelését, feltárja a földi és mennyei életre vonatkozó Ígéreteit. Közvetíti mindazon láthatatlan erőit, melyek a vele való közösségből természetsszerűleg származnak. Elmondhatjuk tehát, hogy munkáját az ige által végzi bennünk és rajtunk. A biblia-

olvasásnak ezt az alapvető igazságát mindig érezned kell. Mellékcélok között sohase felejtsd az első és végső célt. Ez pedig azt jelenti, hogy a Biblia nemcsak építőkönyv, avagy valástörténeti munka, nem tanítókönyv, avagy Krisztus életét elbeszélő történetkönyv, hanem Isten kegyelmi jótéteménye. Mindennapi örök megnyilatkozás, Isten üdvösségszerző műve, mely-lyel lelki közösséget épít ki önmaga és az ember között.

A bibliaolvasásnak különleges követelése van. Az első követelése az, hogy olvasd! Mindennap olvasd! Feltétlenül olvasd! Akármilyen történések veled, olvasd! Ha roskadozol napi munkád és gondjaid súlya alatt, ha seregestől járnak körülötted az időt, munkát, erőt fogyasztó emberek, ha panaszkodva mondd róluk, hogy inkább jönnek, semmint mennek, ha egyszerre százfelé vonja figyelmedet, munkaerődöt a család és a hivatás, akkor is csak olvasd! Mindig és mindennap olvasd! Mint ahogy levegőért feltárod szádat, hogy annak üdítő tartalmát belele-gezd, mint ahogy kinyújtod kezedet a szomjúságoltó, üdítő forrásvízért, úgy olvasd a Bibliát!

Hittel olvasd! Isten beszél, üzenetet küld, hogy akaratát közölje veled. Levelet ír, telve az édesanya örök szeretetével, mindent látó szemének meglátásával, mindenben segíteni tudó erejének hatalmával. Olvasd hát hittel! Mindig rólad és üdvös-ségedről szól s megmondja, hogy mi szolgál javadra.

Megbecsüléssel olvasd! Tisztelettel nyúlj hozzá, mert Isten beszédét foglalja magában. Vájjon hol tartod a Bibliádat? Hogyan gondozod azt, milyen érzéssel veszed kezébe, milyen szemmel nézel rá, hogyan simogatod a tekinteteddel? Milyen drága neked az édesanyád megfakuló foszladozó levele. Sorait már alig tudod elolvasni, összehajtogatott papirosa már rég rongyokká foszlott, te mégis százszor-ezerszer könnyes szem-mel olvasod a kívülről jóltudott mondatokat: csókol és ölel forrón szerető édesanyád. Megbecsüléssel vedd kezébe minden-nap a Bibliát. Isten szent levele az hozzád. Akárhon ütd is fel, akármelyik részét olvasod, mindegyikben benne van ez a boldogító üzenet: megáld, csókol, keblére ölel a te mennyei Atyád.

Alázattal olvasd, hiszen Isten írja neked, mindig úgy érezd, mintha előtte térdelnél, úgy hallgasd, mintha szemtől-szembe állna veled. Imádkozva olvasd, mert a Biblia olvasásához leg-alább két személy kell: te magad, aki olvasod és Isten lelke,

aki olvasni segít s elmédet megvilágosítja. Valóban így van! Ha imádkozva olvasod, mindig ketten olvassátok, te és a Lélek, a Lélek és te. Ezért imádkozva olvasd!

Magadra alkalmazva olvasd! A Biblia neked szól s benne hozzád szól az Isten. Mindaz, ami abban előfordul, csudatétel, példázat, hasonlat, mind rólad beszél. Jézus életének történeti eseményeit veled közli az Isten és mindegyikben te is szerepelsz. Te vagy a szántóföld, rajtad halad keresztül magot hintve az Úr. Te vagy a szőlőmunkás, téged hív szőlőjébe. Te vagy a tékozló gyermek, téged vár háza ajtajában a megbocsátó menynevei Atya. Te vagy az elveszett drachma, téged emel fel a porból, szennyből Krisztus áldott keze, rád hullatja könnyét, véré, hogy rajtad megint láthatóvá váljék a teremtő Isten arca. Krisztus szenvedésének történetében szintén szereplő vagy. Azok közt állsz, kik követ dobnak feléje és akik töviskoronát nyomnak homlokára. Megtalálhatod magadat a keresztfá alatt elhelyezkedő embercsoportokban: a riadtan menekülő tanítványok közt, az ítélező farizeusok és főpapok sorában, az öklüket rázó írástudók gögös seregében, az örökségen osztozkodó pogányok közt. Beletartozol valamelyik csoportba, mindegyikben ott vagy te is. A Biblia mindig hozzád szól és rólad beszél, így irattá meg Szentlelkével Isten a te számodra. Azért mindig magadra alkalmazva olvasd. Valamikor édesapád személy szerint neked írta levelét, az édesanyád a te életviszonyaidhoz alkalmazta üzeneteit. Isten is a te életed és lelked örök szükségletei szerint küld mindennap üzenetet. Azért alkalmazd a Bibliát saját magadra! A Biblia személyhez szól, az élő Isten beszél az élő emberhez.

Figyelemmel olvasd! Bibliaolvasásodat ne centiméterrel mérd, eredményét ne lásd az elolvasott lapok és versek számában. Ne csak szemekkel, hanem lelkeddel olvasd. Ne is a magad, hanem Isten lelke szerint olvasd. Tudj elmélyedni, szavak mögé tekinteni, ígét igével összehasonlítani, hogy a szavaktól elválaszd Isten üzenetét. Ha Isten lelkével olvasod a Bibliát, akkor világossá, határozottá, személyivé válik az számodra.

De vájjon hogyan alakul ki a bibliaolvasás segítségével az ember igeélete? Úgy, hogy bibliaolvasásod által megismered az Istent, megérzed életedbe való belépését, veled való találkozását, intését, utasítását és parancsolatait. Folytatódik és végződik az igeélet abban, hogy az ige benned él és te az igében. Gondol-

kodásod, lelkivilágod átalakul, mindegyikben Isten igéje muzsikál, mint a régi családi antik órákban a reszkető hangon megzendülő korálének. Átalakul külső életed, más lesz az emberekhez való viszonyod, megváltozik családi életed, hivatásodba új lélek költözik, munkád új mélységeket mutat, még a szemed nézése, mosolygása és könnyezése is más lesz. Mosolyon, könnycseppen, verejtéken át másnak látod az életet, az embereket, önmagadat és az Istent. Próbáld meg és meglátod, hogy ez így van.

A Biblia életünk legbiztosabb alapja, állandó táplálója és éltető lelke. Nélküle a nap huszonnégy órát jelent csupán, de nem jelent életgazdagodást. Kérdezd meg magadtól naponként, esti szürkületbe hajló csendes alkonyatkor, hogy volt-e igé-életed? Útélt-e, térdeltél-e, álltál-e az Isten előtt s mondtad-e neki halkán: Uram, hallom a te szótát!

A mindennapi vízmerítés mindennapi imaéletet követel.

Az imádságról azt szokták mondani, hogy az ember legszentebb kötelessége. Elhibázott, legalább is egyoldalú megállapítás. Hozzá kell fűznünk annak kiegészítő részét: az imádság a hívő ember legszentebb joga. Nem lehet nagyobb, szentebb jogom annál, minthogy Isten felhatalmazása szerint éjjel-nappal, szüntelen feléje fordíthatom orcámat, számat megtölthetem sírással, könyörgéssel, bocsánatkéréssel, hálával, hódolattal, kinyújthatom feléje kezemet s megragadhatom az ő kezét, mikor ostoroz, simogat, eltaszít, vagy megáld. Beszélhetek hozzá a gyermek nyelvén, mint ahogy szóltam édesapámhoz és édesanyámhoz. Ezt a korrekturát át kell vezetnünk az imádságról való felfogásunkon, ha imaéletünkről akarunk szólni.

A másik tévedés pedig az, hogy az imádságot Istenhez intézett beszédnek tekintik. Nem beszéd, hanem beszélgetés. Az emberek persze önmagukról rajzolják meg az imádság szemléltető képét. Mivel imádkozásukban mindig csak ők beszélnek, az Istent ellenben néma szerepre kényszerítik, az imádságot emberi érzésközlő eszköznek gondolják, amely valami csodálatos hullámvonalon Isten színe elé kerül. Isten végighallgatja az imádságot s ezzel az imádkozás el is van intézve. Ezen az elgondoláson sohasem fejlődhetik imaélet. Azért vigyázzunk arra, hogy imádságunk ne legyen egyoldalú beszéd, Istenhez címzett emberi gondolat és érzésközlés. Ha csak beszédről van szó, akkor beszélhetek egy bálványhoz, amely ismeretlen

hatalmasság félelmével tölti el lelkemet, beszélhetek egy elzárkózó, fellebbezhetetlen bíróhoz, aki hét ajtóval elzárt ítélkező termében senkit sem bocsát színe elé, beszélhetek a halál ködében elhanyagolt drága szerettemhez, egy testnélküli szent emlékhöz, aki emlékezetemben élőként vissza-visszajár, holott eltemetett halott csupán. Beszélgetni azonban csak élő személylyel tudok.

Az imádság az ember beszélgetése Istennel. Az ember beszélőhöz, Isten pedig nemcsak meghallgatja, hanem válaszol rá. Én újra szólok, az Isten újra válaszol. Mondok valamit, az Isten kiigazítja. Elfelejtkezem egyről-másról, az Isten eszembe juttatja. Ketten beszélgetünk egymással. Én, az élő ember és Ő az élő Isten. Nem a szájam beszél, mert az önmagában lélektelen beszélőmasina, mely belső parancsolás szerint formálja, szavakba önti a vele közölt érzelmeket. Nem az értelmem beszél, mely okoskodik, magyaráz, vitatkozik s a logika törvényei szerint bizonyítgatja a maga igazságát. Az imádkozás nem az emberi akarat funkciója. Nem Istennel való hadbaszállás. Nem sebeim mutogatása, követelésem hangoskodása, könyörgéseim erőszakolása. A szívem beszélget. Az én megtépett, reménykedő, meggyötört, hálával és szeretettel tele szívem, mely boldogan odaborul a mennyei Atya elé. Ügy viszem érzéseimet, ahogy azokat átérzem. Viszem könnyeimet, bűnbánatomat, mosolygásomat, magasztalásomat, kicsi és nagy dolgaimat, de mindegyiket szívembe zárva. Szívem áttetsző selyemfátyolába burkolom kéréseimet, mikor Isten ránéz imádságomra, nem annak tartalmát látja csupán, hanem esdeklő, alázatos gyermekszívemet, így lesz az imádság beszélgetés az Istennel.

Ez a beszélgetés azt a komoly intést intézi az imaéletet komolyan vevőkhöz: engedd, hogy imádságod beszélgetés legyen! Védekezz az ellen, hogy az imádkozás csak egyoldalú beszéd legyen! Azután: várd meg az imádkozás végét. Csak akkor igazi a te imádságod, ha azt nem te, hanem az Isten fejezi be. Imádságod után némulj el és várj csendesen. Várd az Isten válaszát, várd az Ő hozzád küldött szavát. Csak akkor érezd azt befejezettnek, ha lelkedben meghallottad az Isten ámenjét.

Mivel az imádkozás beszélgetés, benne élő személyek közvetlen kapcsolata jut kifejezésre. Az élő Isten és az ember beszélgetésében azoknak az érzéseknek kell alapérzelmekké

válniok, melyek az embernek Istennel való életét meghatározzák. Fontos tehát, hogy az imádságban a hála, az engedelmesség, a bűnbánat, a kegyelemkeresés, a magasztalás, a szeretet és a bizalom érvényesüljenek. Ahol ezek az alapérzelmek hiányoznak, ott beszélgetés sohasem alakulhat ki. Imádságunk alaphangját tehát Istenhez való viszonyunk állapítja meg. Megtalálom a szükséges alaphangot, ha meglátom a fölöttem álló Istenben mennyei Atyámat. Én senki sem vagyok, mindig Ő az első. És mégis, én minden vagyok, mert Ő nekem Atyám. Örökkévaló terve szerint kormányozza a világot s nem alkalmazkodik az én érdekeimhez. Nem arról van szó, hogy őt imádsággal levonszolom az életembe, jóságát, mindenhatóságát, szeretetét, önmagam számára kiuzsorázom, hanem arról, hogy meglássam örökkévaló munkatervét, mellyel a szeretet és igazság országát megépíti s az embert állandóan hívja és vezeti önmagához. Lenyúl a bűn fertőjébe, kiemeli a bűnös ember szennyes lelkét, a megtisztulás, az üdvösség keresztjéhez vezeti. Sereget nevel országa számára, egybegyűjti az igazi életért, az igazságért, a szeretetért harcolók táborát.

Isten helyes megismerése szerint megváltozik imádságunk. Érzéseim rostára kerülnek s elhullanak önző érdekeim kérései. Lassanként megtanulom, hogy imaéletem rendjét Krisztus imaóráján kell megtanulnom. Ő útbaigazít a kérések tárgyára, számarányára és megtanít a kérések bölcs elrendezésére. Első az Isten, *azután* következik az ember. Három nagy kérdésben könyörgünk nevének megszenteléséért, országa eljövételéért, akarata megvalósulásáért, csak *azután* következem én. Egy kérdésbe foglalom össze testi életem szükségleteit, háromban gondolok lelkemre. Ilyen módon imádkozásom leborulás Isten szuverenitása előtt, hódolás az Ő nagysága előtt és egy csendes könyörgés: *tégy* engem alkalmassá Szentlelkeddel, hogy eszközöddé lehessenek.

Imaéletünk kialakulása nagy életfordulást jelent. Istennel közösségben érezzük magunkat s akarata szerint formáljuk életünket. Személyünk alárendelése megérteti velünk az imádság meghallgatásának problémáját. Minden imádságunkat meghallgatja az Isten, de nem teljesíti minden kérésünket. Meghallgatás és teljesítés két különböző része az imaéletnek. Lelkünket erősítgetjük, hogy imádságunk ne legyen koldus kezek szemérmetlen nyújtogatása, hanem maradjunk Isten gyermekei,

kik mennyei Atyánk akaratán megnyugosznak és meghallgatásnak veszik azt is, ha Isten kérésüket elutasítja.

Mindennapi imaéletre van szükségünk. Kiépítésénél áldott segítőeszköz az imádságos-könyv. Kedves, drága, lelki útítárs. Évek, évtizedek óta tanúja ismert és rejtett életünknek. Sokszor elolvastuk imádságait, lassanként a legtöbbet fejből tudjuk elmondani. Táblája elvásik, lapjai elrongyolódnak. Nekünk mégis kedves és drága. Rátámaszkodunk, mint egy erőslelkű barátira, ki kezét segítőn felénk nyújtja s figyelmeztet földi veszedelmekre, égi Ígéretekre. Tépelődsünk útvesztőjében eligazít. Bevilágít lelkünkbe s megérteti, mit és hogyan kell kérnünk. Lelkünk megnyilatkozását egybekapcsolja az igével, hogy csendesítő megnyugtatásnál többet kapjunk: Krisztushoz érkezzünk. Az igazi imakönyv Krisztushoz segítő eszköz, áldott útítárs, bölcslelkű pedagógus. Jézus nem tanított volna meg bennünket a Miatyánkra, ha nem érezte volna annak szükségét és nem látta volna egész világosan, hogy az ember a készen nyújtott imádságra rászorul. És mégis, úgy kell imaéletünket kiépítenünk, hogy útítárs, lelki vándorbot és nevelő pedagógus nélkül is legyen szívünknek imádsága.

Az imádság a mindennap földjén szárba szökken virág. A szív a mindennap történéseit viszi Istenhez. A mindennap története száz és ezer módon megérinti szívünket, behullat virágszirmot és tövist, napsugarat és árnyéket, tisztaságot és szennyet, könnyet és mosolyt. Az egész szívünket visszük Istenhez. Milyen különös lenne, ha a gyermeknek szüleihez való viszonya kimerülne betanult mondatok elmondásában és nem tárná fel szemünk előtt egész bensőjét. A szív az igazi imádságoskönyv. Redői között meghúzódnak félelmek és rettegések, bűnbánatok és könyörgések, kérések és elutasítások, hitetlen feljajdulások és boldog bizodalomok. Mondatai kuszáltak, szavai össze-vissza következnek, írásmódja és írásjelei rendetlenek. Mégis kezünkbe vesszük és felmutatjuk az Istennek. Ajkunk néma, torkunk elszorul, egyetlenegy hangot sem tudunk kiejteni. De beszél helyettünk ez a mi legegységesebb és legőszintébb imádságoskönyvünk s Isten felénk fordítja arcát.

Mikor Izrael népe menekülve futott egyiptomi rabságából, háta mögött csattogtak az üldöző katonák lovainak patái, előttük pedig a Vörös tenger hullámaiban a halál tátotta feléjük torkát, akkor egyszerre csak szólott Isten Mózesnek: „miért

kiáltasz hozzám?” Az előző versek nem tesznek említést Mózes beszédéről, egyetlen egy szavát sem jegyzik föl. Mózes hallgatót. Felnézett az égre, de mire felérkezett tekintete az Istenhez, kiáltó imádság lett belőle. Szeme sarkában könnycsepp égett, de mire az felérkezett az Istenhez, kiáltás lett belőle. Ez a szív imádsága. Csiszolt mondatok helyett csak egy sóhajtása és könnycseppje van, Isten mégis megérti. Ilyenkor megszűnik ég és föld közbevetése, eltűnik az Isten és az ember közötti nagy távolság. Néma hallgatásban hirtelen neveden szólít, megmondja vezetéknevedet, keresztnevedet és megkérdezi: miért kiáltasz hozzám? Ó, áldott az Isten, ki elmondatlan imádságunkat elfogadja s számunkra mindig a meghallgatás Istene marad.

Imaéletünket ne futó érzelmekre, hangulatokra és érzésárnyalatokra építsük, hanem reális, komoly valóságra. Nem arról van szó az imaéletben, hogy érzelgősen Isten elé álljunk, egy elképzelt forma-isten előtt hódoljunk, nem is arról, hogy szájunk lepergesse a lélek nélküli imamondatokat, vagy iskolásgyerek módjára elismételgessük a Krisztustól tanult imádságunkat, hanem arról, hogy az élő, személyes Istennel lépünk közösségre. Isten előtt nyitott könyvvé kell tenni lelkünket, szívünket, életünket, hogy ő velünk szemben megnyilatkoztathassa gondviselő szeretetét és kegyelmének állandóságát. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha imaéletünk rátámaszkodik az ige-életre. Nincsen imaélet igeélet nélkül. Istenünkkel való személyes kapcsolatunk akkor válik valósággá, ha mi az ige által benne élünk és Ő bennünk él. Imaéletünk is csak akkor lehet reális valóság, ha Isten igéjéből tanuljuk meg imádságunk tárgyát, formáját, módját és Isten igéjében keressük meg Istennek arra adott válaszát. Valahányszor ígét olvasunk, imádkozásra készülünk. Valahányszor csendes áhítattal Isten igéje fölé hajtjuk fejünket, az Ő válaszát hallgatjuk.

A kiépített igeéletet és a kiépített imaéletet mindennapi vízmerítésnek neveztük! Álljunk meg egy pillanatra ennél a szónál: mindennap.

Ez a szó: mindennap, azt jelenti, hogy a vízmerítés mindennapi feladat. Nem oldható meg egyszerismindenkorra. Nem mondhatom, hogy én kialakítottam egyéniségemet, megépítettem vallásos lelkületemet, belenéztem hivatásom mélyébe s mindezzel és minden egyéb mással egyszerismindenkorra végeztem. Nem mondhatom, hogy én Istentől kijelölt kötelezettségeim-

nek eleget tudok tenni. A mindennapi feladathoz mindennapi vízmerítés szükséges. Amint nem lehet a napsugarat nyáron raktárba összegyűjteni és zimankós téli napon hideg hajlékunkban szétsugározni, úgy nem lehet a lélekerősítés problémáját egyszerűsmindenkorra megoldani.

Ez a szó: mindennap, állandóan megújuló szükségletünkre s fennálló erőtlenségünkre irányítja figyelmünket. Beszél külső és belső életünk folytonos válságairól. Megszólaltatja elhallgatott gondjainkat s beszédre nyitja fájdalomunk véres száját. Rámutat pergő könnyeinkre és az elrejtetten befelé hullókra.

Ez a szó: mindennap, azt jelenti, hogy Isten az élő vizet mindennap meggazdagítja, kínálja, hozzáférhetővé teszi az ember számára. Neked mindennap szükséged van a vízmerítésre. Hivatásod mindennapi betöltése, megállásod, kötelességteljesítésed, bűnnel leszámolásod, kegyelemkeresésed ahhoz van kötve, hogy merítesz-e az élő vízből mindennap? Mindennapi szegényedés, ha elmulasztod az élő vízből merítést. Mindennapi kárhoztatás, ha az élő vizet emberi kutak vizével helyettesítéd. Mindennapi boldogság, ha az élő víz lelkeken át beleömlik életedbe.

Gondolkozzál ezen s a mondatokban rejlő kérdésekre felelj önmagadnak. Döntsd el önmagadról önmagadnak, hogy számodra mit jelent ez a szó: mindennap!

5. Az elfelejtett veder.

Ján. 4, 28. Ott hagyá azért az asszony a vedrét s elméne a városba.

Az elfelejtésnek van a szórakozottságnál mélyebb gyökere. Elfelejt az ember valamit, mert a lelke ismeretlen, új vággyal és valósággal annyira megtelik, hogy számára hirtelen ködbe vész életének mindenféle apró eseménye. Lelke minden felett elröppen, mindent maga mögött hagy, mert az elnyert újat mindennél fontosabbnak tartja.

Erről beszél az elfelejtett veder.

A samáriai asszony ébredő lélekkel hallgatja Jézus beszédét, közben elfelejti, hogy tulajdonképpen miért jött a Jákob kútjához. Elfelejti, hogy lábaihoz tette vedrét, melyben mindennapi vízszükségletét kell hazavinnie. Elfelejtkezik otthoni fel-

adatairól, nem gondol arra, hogy tűzhelyének szája sötéten ásít, főzőedényei üresen állnak, gyermekei gondozatlanok. Mindenről elfelejtkeznek, csak azt az egyet tudja, hogy ő megtalálta Jézust, aki neki egész életét betöltő, csodálatos dolgokat mondott. Ebben az önfelejtkezésben nem törődik a lábaihoz tett vederrel, csak Jézust látja és hallja, azután szíve kigyulladó érzése szerint elindul, siet, fut haza.

Az elfelejtett veder azt jelenti a samáriai asszony életében, hogy életének vedrét rábízta Jézusra. Jézusra bízta, hogy töltsse ki annak régi tartalmát: a bűnt, a gyönyört, a vágyódás ördögi italát, azután töltsse meg új tartalommal: a bűnbánat könnyével, a Krisztus áldozati halálának váltságvérével és az új élet vizével.

Nekünk is el kell jutnunk ahhoz az életmagassághoz, hogy Jézust mindennél fontosabbnak tartsuk s életünk legnagyobb történelmi eseményét a vele való találkozásban lássuk. Boldog önfelejtkezéssel lábainál kell felejtünk életünk vedrét. Szinte azt mondhatnám, hogy életünk vedrének eme elfelejtésében rejlik lelki átalakulásunk bírálata. Ha tovább akarjuk folytatni eddigi életünket, akkor egyszerűen kézbe vesszük a vedret s régi utunkon visszamegyünk régi hajlékunkba. Megtűrjük régi tartalmát, nem változik semmi, marad minden a régi. Ez pedig azt jelenti, hogy életvedrünknek új tartalommal megtöltését nem érezzük elutasíthatatlan szükségletnek. De jelenti azt is, hogy Jézussal találkozásunk üres formáság volt csupán, elhaladó emberárnyék életünk útján, nem kaptunk tőle élő Tizet, nem értettük meg az életkút egyedüli értékét, nem merítettünk belőle mindennap. Ha azonban, a samáriai asszonyhoz hasonlóan, Jézussal való találkozásunkkor minden másról elfelejtkezünk s életünk vedrét önfeledt boldogsággal lábainál ^{na}gyjuk, mert igéjét, személyét, akaratát, munkáját végleg .szívünkbe akarjuk zárni, akkor elfogadjuk az élő vizet, ráhajolunk az életkút kiapadhatatlan vízforrására, mindennap boldogan merítünk belőle és Őt tartjuk a legelső és legnagyobb értéknek. Mindenről elfelejtkezünk Jézusért!

Ehhez a nagy lelki átalakuláshoz Isten kegyelmi eszközeire van szükség, melyek kialakítják a mi szentség-életünket.

A szentség-élet az embernek Krisztussal való egyesüléséből származik. Nem a szentséggel élést jelenti csupán, hanem azt a sajátságos élet-típust, mely a szentségben közölt isteni kegye-

lem folytán kialakul. A szentség-élet tehát a Krisztussal való egyesülésből származik. Az ember leszámol bűneivel, viaskodik a Sátán ellen, fegyverkezik a tőle való szabadulásra. Átadja bűnét Krisztusnak és átveszi tőle a bűnbocsátó kegyelmet, új életet nyer és új erővel telíti életét.

A szentség-élet kialakításánál a keresztség szentségének is része van. Igaz ugyan, hogy a keresztség egyszer elvégzett és meg nem ismételt szentség, mellyel Isten belép az ember életébe és azt kegyelmi javaival megerősíti, tisztítja, gazdagítja s vele az üdvösség ígérését egybekapcsolja, azonban hatását illetőleg ennek a szentségnek szintén továbbmenő jelentősége van. Luther állandó keresztségről beszél. Azt tanítja, hogy a keresztség hatása végig megmarad az ember életében. Az ember megkereszteltetése azt jelenti, hogy a szentség titkos ajtaján Isten belép életünkbe s ennek kifürkészhetetlen lelki hatásától az ember nem tud szabadulni. Vétkezhetsz, szembefordulhatsz isten parancsolataival, bűnnel szennyezheted testedet, lelkedet, mindez nem változtat azon a valóságon, hogy téged Isten a keresztség szentségében eljegyzett az örökkévalósággal s neked örök üdvösséget és boldogságot ígért. Luther érezte az állandó keresztség felemelő erejét. Amikor az élet összetörte, emberekben, ügyekben csalódott, történelmi küldetését kockázatosnak látta s önmagát méltatlannak ítélte Istentől kijelölt emberfeletti szolgálataira, ajtóra, szekrényre, falra, asztalra felírta ezt az egy mondatot: én meg vagyok keresztelve!

Az állandó keresztség végigkíséri az embert egész életútján és a szentség-életnek egyik alkotó tényezőjévé válik. Bizonyosságát és táplálóját a bűnbánatban bírja. A bűnbánatban nyilatkozik meg a keresztség szentsége s életünket átölelő, elhatározó éltető levegővé lesz. Hasonlít az állandóan sugárzó naphoz. Növelő erejével élünk akkor is, ha felhőn át hull reánk áldása. Nincs a bűnnek olyan sötét felhője, melyen ne törne át a keresztségben biztosított kegyelemnapjának az ereje.

Keressz szentség-életedet! Kérdezd meg, hogy értékeled-e önmagadra vonatkozólag a keresztségét? Mit jelent számodra a magad keresztsége? A keresztyén egyház testébe való felvételedet, az evangélikus gyülekezet matrikulájába történt bevezetésedet? Azt jelenti csupán, hogy szüleid helyetted fogadalmat tettek Krisztusban való neveltetésedre és engedelmeskedtek egy kegyeletes vallási szokásnak? A keresztség szentségének

sokkal többet kell jelentenie. A keresztség szentsége Isten belépése a te életedbe, szent szövetség-teremtés s isteni erők és ígéretetek felajánlása. Életed legfontosabb aktusa. Eljegyzettségedet jelenti az örökkévalósággal, Isten örökké zengő ígéretét: én nem hagyalak el téged! Keresem és viszem a lelkedet. Kezembe veszek, karomon hordozlak az üdvösség felé. Ezekhez a mondatokhoz kérdések kapcsolódnak. Engeded-e magadat Isten által vinni? Megvan-e benned az állandó keresztség bizonyossága? Van-e állandó bűnbánatod, amitől nem tudsz és nem akarsz szabadulni? Gondolsz-e arra, hogy Isten kegyelmét az ember csak akkor nyerheti el, ha bűneit meglátja? Elönti-e lelkedet a bűnbánat kivethetetlen érzelme, magadban érzed-e megszakítás nélkül az állandó keresztségét?

A másik tényező az úrvacsora szentségében lép elénk. Ebben lépünk teljes közösségre megváltó Krisztusunkkal, veszszük az Ő valóságos testét és valóságos vérének. Nélküle szentség-életünket nem építhetjük ki.

Hitünknek s egész lelki életünknek annyira át kell alakulnia, hogy Jézus után való vágyódásunk elárassza bensőnket s azt az úrvacsora szentség vételében csendesítsük el. Jézussal való teljes közösségünknek feltétele van: meg kell bánnunk bűneinket, azután el kell nyernünk Isten bűnbocsátó kegyelmét. Az úrvacsora szentsége mindkettőt teljesíti. Leveszi rólunk bűneink terhét és biztosítja számunkra a bűnbocsátó kegyelmet. Mindkettőnek lehetősége Krisztus keresztfai váltságahalálában van. Nyilvánvaló tehát az úrvacsora szentségének félelmetes komolysága. Egyformán hozhat áldást és átkot, életet és károkozást, amint az ember hívő, vagy hitetlen szívvel veszi azt. Ezért mondja az apostol: „Próbálja meg minden ember magát és úgy egyék e kenyérből és úgy igyék e pohárból, mert aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik magának, mivel hogy nem becsülte meg az Úrnak testét.”

Az egyházra is nehéz súllyal nehezedik a felelősség az úrvacsora szentség méltó vételéért. A híveknek lelkiismeretes előkészítését, bűnbánatra indítását, önvizsgálatának eszközzését, Isten bűnbocsátó kegyelmének megerősítését külön komoly egyházi szolgálat tárgyává tette. Ez a gyónás. A gyónás alkalmával figyelmezteti az egyház a híveket a szentség komolyságára, a megtérési szükségére és a bűnbocsátó kegyelem jelentőségére. Kérdéseket intéz hozzájuk, hogy lelkük megnyilatkoz-

zék, nyilvános bűnvallást és fogadalmat tehessenek. Ez a templomi szertartás azonban már csak csökevénye az eredeti gyónási elgondolásnak. Az Ágostai Hitvallás 25. cikkében azt mondja: „az Úr asztalához járulokat gyónóvizsgának kell alávetni, gondos kioktatásban kell részesíteni.” A Kis Káté külön részben szól a gyónásról, annak feltételeiről, az előkészülésről, a lélek megvizsgálásáról. Nyilvánvaló tehát, hogy az egyház az úrvacsora vételére előkészülést felelősségteljes dolognak tekintette s igyekezett a maga részéről lelkiismeretes előkészítést végezni. A mai egyházi előkészítés már sokkal szegényebb, mintha alkalmazkodott volna a lelki életével keveset törődő, siető ember gondolkodásához. De sem régen, sem most nem pótolta az egyházi előkészítés az ember ama előkészülését, melyet oltárnélküli kamrájában oltári komolysággal kell elvégeznie.

Milyen a te gyónásod? Milyen a te önvizsgálásod? Minek alapján állapítod meg bűneidet? Erkölcsi törvényt alkalmazol magaddal szemben? Vigyázz, mert az erkölcsi törvények mértékének alkalmazása, avagy a társadalom törvényeinek figyelembe vétele nem vezet eredményre. Hiába méred össze magadat embertársaiddal is. Hiába ébresztesz magadban csalóka megnyugvást azzal, hogy jobb vagy másoknál. Neked egyedül csak Isten evangéliomát lehet mértékké tenned. Csak azt tekintheted irányadónak, hogy Isten tőled mit kíván. Mindenekelőtt erre kell figyelned. Tehát: nem az erkölcsi törvény, nem a társadalom követelése, nem az emberek életmértéke, hanem Isten és az ő evangélioma.

A másik pedig az, hogy önvizsgálatodat nem választhatod el hivatásodtól. Az egyetemes szempontok alkalmazásában kimerülő önvizsgálat megtéveszt. Általános emberi mértékkel nem intézheted el magadat. Nem dönti el bűnösségedet, hogy nem -loptál, hamis esküt nem tettél, nem rágalmaztad felebarátaidat. Még az sem biztosítja a megbízható eredményt, ha ezeket a parancsolatokat lelki értelmezéssel alkalmazod magadra s a parancsolatokhoz való viszonyodban nemcsak azoknak lelki vonatkozását, hanem egyszersmind cselekedeteidnek lelkirugóit is elbírálod. Általános emberi életeden kívül Isten téged hivatásodban bírál el. Azt nézi, hogy szolgálatodban mit tettél és mit nem tettél, mit tettél helytelenül és mit mulasztottál el, mennyit adtál önmagadból szolgálatodnak és mennyivel maradtál adós.

Figyeld meg jól, hogy milyen más kép tárul eléd, ha önvizsgálatodat ily módon végzed.

Ez a megállapítás azt jelenti az egyházi ember feleségére vonatkozóan, hogy Isten az ő elbírálásánál nem elégszik meg az ő tisztességes, erkölcsös, szemérmes, takarékos voltával, hanem férje hivatásához való alkalmazkodását keresi. Azt vizsgálja, hogy lélekkel és odaadással segítőtársa volt-e az ő urának otthon, a gyülekezetben, hivatása szolgálatában? A bűntudatnak mindig a hivatás köréből kell kibontakoznia.

Gondolj minderre életed komoly vizsgálatánál.

Milyen a te gyónásod? Ne elégedj meg a templomi gyónási szertartással. Legyen imádságos kamrádban külön gyónásod is. Állítsd életedet az evangélium tükre elé s vizsgáld meg lelkiismeretesen magadat. Vedd elő Luther Kis Kátéját s imádkozd el esténként annak gyónási részét.

Egyházunk ismeri a magángyónást is. A lutheri vallásosság eme elfelejtett szokásáról kevesen tudnak s még kevesebben gyakorolják. Még a neve is idegenül hangzik: magángyónás. Pedig az Ágostai Hitvallás 20. cikkében azt olvassuk, hogy „a magángyónást a gyülekezetben fenn kell tartani.” A 25. cikk pedig azt mondja, hogy „csak azoknak szabad kiszolgáltatni az Úr testét, akiket előbb megvizsgáltak és feloldoztak, azonkívül pedig gondosan kioktattak.” Ez a cikk is utal a magángyónásra, mely ezeket a feladatokat a lehető legjobban igyekszik megoldani.

A Kis Káté gyónási részében szintén találunk utasítást a magángyónásra. Elmondja, hogyan tartsunk bűnvizsgálatot, hogyan kell a bűnbánatot felébresztem és hogyan kell bocsánatot kérni. Majd így folytatja: „akinek lelkiismerete pedig nagyon meg van terhelve, vagy bánata, lelkigyötrelme van, azt a gyónatóatyja bizonyára meg tudja még más szavakkal is vigasztalni és hitre indítani. Ez csak általános formája a gyónásnak a hívő lelkek részére.”

Nyilvánvaló tehát, hogy evangélikus egyházunk elgondolásában a magángyónás olyan szükséglete a vallásos életnek, melytől az egyház a lelkeket nemcsak hogy nem akarja megfosztani, hanem inkább azt nekik biztosítani akarja. Vannak az életnek súlyos esetei, mikor rászakad az emberre bűneinek az elbírhatalan sulya. Hordozza nappal munkaközben, éjszaka álmatlan virrasztásban, hurcolja arcára írva, lelkébe rejtve, emberek közt

jártában, önmagával viaskodva. Hiába, nem boldogul vele. Lelkiismerete véresre marcangolja, szíve viharszél forgatagának játékszerévé válik, nem tud megnyugodni. Hiába imádkozik, könnyes arcát hasztalan emeli könyörögve ég felé. Nem talál megnyugvást. Két nehéz válságban vergődik: nem tud bűnétől szabadulni és nem látja bizonyosnak a bűnbocsátó kegyelmet. Ilyen esetben drága lehetőségeket tár elénk a magángyónás. Ne félj tőle! Nem a róm. kat. egyház fülbegyónásának lemásolása, hanem az úrvacsora szentségét halálos komolysággal vevő gondos intézkedés. Nem szolgáltatja ki senkinek a lelket, csupán pásztorot állít melléd, ki veled és érted imádkozik. Lelkitárs szolgálatát biztosítja számodra, aki veled együtt keresi a bűnből szabadulás és Isten kegyelme meglátásának lehetőségét. Nem biztosít üdvösséget, de megáld a háborgó lélek elcsendesítésének boldogságával.

Krisztus szolgájának felesége, ismered-e a magángyónást? Ha azt feleled, hogy nem ismered, tovább fűzöm kérdésemet. Miért nem ismered? Mások számára lehet a magángyónásnak sokféle nehezítő akadálya. Elképzelhető, hogy valaki nehezen lépi át belső rejtett életének küszöbét, ellenkezéssel teszi tenyerére mindenki előtt eltitkolt bűnét s nehezen kopogtat be lelkipásztorának, vagy valami lelkitársának szobájába. Nehezen tudja elmondani az életét és a lelkét levetkőztető néhány mondatot. Szaggatottan, erőszakoltan buggyanik ki belőle a bűnvallás és a bűnvalló könyörgő kérés: ilyen vagyok én, segíts rajtam, imádkozzál velem, nyugtass meg Isten igéjével! Neked azonban Krisztus szolgája az urad. Nem idegen ember elé állsz, hanem az uradhoz viszed életedet, szíved háborgását, elégedetlenségét, nagyravágyását, félhitűségét, gondolatban és szándékban vétkezését. Nem idegen ember elé teríted elrejtett, senki által soha nem látott, magadnak is be nem vallott életedet, hanem az urad elé. Ő neked nemcsak pásztorod, hanem férjed, nemcsak férjed, hanem pásztorod. Gondolnod kell arra is, hogy magángyónásod elmaradása mögött nagy okok húzódnak meg. Talán az, hogy nem eléggé alapos a bűntudatod? Talán az, hogy önvizsgálatod felszínes, a bűnről s annak következményeiről elgondolt véleményed felületes, bűnbánatod szegényes? Talán az, hogy nem gondolkodsz elég mélyen az élettársak hivatásáról s nem érzed át égető komolysággal egymásért való felelősségeket?

Gondolkodj mindegyik kérdésről és vidd azokat imádságodban Isten elé!

A szentségélet kiépítése nem azt jelenti, hogy úrvacsora-vételünk számát növeljük, hanem hogy gyónási előkészülésünket komolyabbá tegyük. Nem a magángyónás máról holnapra, erőszakoltan bevezetésére van szükség, hanem önvizsgálatunk, büntudatunk, bűnbánatunk komolyan vételére. Ezt tegyük meg Isten útmutatása szerint lelkiismeretesen, a többit pedig bízunk az Istenre. Szóval: a büntudatot, a bűnbánatot, Krisztus váltsághalálának jelentőségét, a szentség halálos komolyságát kell kimélyítenünk. Ezt tedd meg, a többi magától jön. Valamikor azután a most szokatlan magángyónás észrevétlenül beleilleszkedik lelki életedbe, a férjed lelkitársaddá és imádkozó pástorroddá válik. Nem valami nagy bűn, vagy valami rettenetes katasztrófa váltja ki ezt a változást, hanem egyszerűen az, hogy más szemmel nézed a bűnt és Isten bűnbocsátó kegyelmét.

A szentségélet tehát elválaszthatatlanul egybekapcsolódik uradhoz való lelki viszonyoddal. Nem lehet, hogy az urad ne legyen lelkednek pástora és lelki életednek osztályosa. Isten egybekapcsolta kezeteiket és lelketeket. Közösén viselitek az élet örömet, gondját és fájdalmát. Együtt küzditek végig a harcokat követelő évtizedeket. Papirosra hajolva együtt számolgtjátok, hogy hogyan teremtsétek elő fiatalok szeptemberi tandíját s honnan szerezzetek pénzt új ruhájának megvarratására. Együtt sírtok és örültök. Egymáson látjátok az idő, a gond, a bánat ekevasának munkáját. Együtt temetitek a tegnapot, együtt élitek a márt és együtt várjátok a holnapot. Mindent együtt cselekesztek. Vájjon lehetséges, hogy ez a ti teljes közösségtek megszakadjon az élet legfontosabb részénél: a szentségélet kiépítésénél? Lehetséges, hogy egyitek menjen a szentségélet útján, a másik meg elmaradjon róla? Lehetséges, hogy külön-külön úton járjatok, hogy mindegyitek csak saját lelkiéletével törőd-jék? Vagy lehetséges az, hogy egyiteknek se legyen szentség-élete?

Fogjátok meg az uratok kezét, menjeteek együtt! Simítsátok lelkébe lelketeket. Ha pedig szükség van arra, hódítsátok meg Isten számára az ő lelkét. Imádsággal kényszerítsétek, hogy elfogadja lelketek segítségét! Fogjátok meg gyermekeitek lelkét, építgessétek szentségéletüket hűséggel. Törödtök lelki és testi életükkel, törödjeteek Istenben elrejtett életükkel is!

Íme nézd, a Krisztus lábainál elfelejtett veder életednek különböző stációit jelenti.

Két kezedbe fogod életed vedrét, magasra emeled s azt mondd: ez nekem minden! Én ezt jónak tartom, engem ki elégít, boldoggá tesz, nem adom oda semmiért!

A másik stáció: életvedredet oda helyezed Jézus lábaihoz, de nem töltöd ki belőle annak tartalmát. Külsőleg elfogadod Jézust, de a szükségképpen követelések és következmények levonása nélkül. Jézust magad mellett állónak gondolod, életvedredet az Ő lábainál látod, de Ő számodra csupán név, fogalom, látszat és külsőség, nem pedig élő király és örökkévaló főpap.

Egy következő stáció: életed vedrének tartalmát kiöntöd. Igyekezel megszabadulni a bűntől, rossz szokástól, önzéstől, irigységtől. Azután megtöltöd életed vedrét erkölcsi jósággal, a kultúra szépségével, az életboldogság vizével.

Egy következő stáció: életed vedréből kiöntöd annak emberi tartalmát és nem próbálsz azt emberi értékkel megtölteni. Leteszed Jézus lábaihoz, azután könyörögve szólsz: Uram, Te töltsd meg az én életem vedrét!

Hol van az életvedred? Mi van benne? Mit öntötté ki belőle? Mit szereztél bele?

Isten segítsen, hogy elhelyezhesd életed vedrét Jézus lábainál, hogy kiboríthasd annak régi tartalmát s engedd azt megtölteni az életkút élő vizével.

6. Mindnyájan Jézus előtt.

Ján. 4, 281b—42. És monda az embereknek: Jertek, lássatok egy embert, aki megmonda nékem mindent, amit cselekedtem. Nem ez-é a Krisztus? Kimenének azért a városból, és hozzá ménének. Aközben pedig kerék Őt a tanítványok, mondván: Mester, egyél! ő pedig monda nékik: Van nékem eledelem, amit egyem, amit ti nem tudtok. Mondának ezért a tanítványok egymásnak: Hozott-é néki valaki enni? Monda nékik Jézus: Az én eledelem az, hogy annak akaratját cselekedjem, aki elküldött engem, és az ő dolgát elvégezzem. Ti nem azt mondjátok-é, hogy még négy hónap és eljön az aratás? ímé, mondom néktek: Emeljétek fel szemeiteket, és lássátok meg a tájékokat, hogy már fehérek az aratásra. És aki arat, jutalmat nyer, és az örök életre gyümölcsöt gyűjt, hogy mind a vető, mind az arató együtt örvendessen. Mert ebben az a mondás igaz, hogy más a vető, más az arató. Én annak az aratására küldtelek titeket, amit nem ti munkáltatok; mások munkáltak, és ti a mások munkájába állottatok.

Abból a városból pedig sokan hívének benne a Samaritánusok. Közül annak az asszonynak beszédéért, aki bizonyoságot tett vala, hogy: Mindent megmondott nékem, amit cselekedtem. Amint azért oda mentek hozzá a Samaritánusok, kerék Őt hogy maradjon náluk; és ott marada két napig. És sokkal többen hívének a maga beszédéért. És azt mondják vala az asszonynak, hogy: Nem a te beszédédért hiszünk immár: mert magunk hallottuk, és tudjuk, hogy bizonynal ez a világ idvezítője, a Krisztus.

A samáriai asszony életében drámai változatossággal peregenek alá az utolsó események. Mikor Jézus lábaihoz teszi vedrét s a Krisztus-megtalálás boldogságában mindenről megfeledkezik, hazafut falujába. Sietve felszakítja háza ajtaját, sorba szólítja férjét, gyermekeit. Elszalad szomszédaihoz, rokonaihoz s kiáltása betölti a falut: megtaláltam a Mestert! Mindenkinek elmondja, hogy miként találkozott Jézussal, mit kérdezett tőle, hogyan tárta eléje életének történetét. Messiásnak kell annak lennie, aki mindent tud róla és aki mindent megad neki.

Nem tudom, hogy milyen helyzete volt a samáriai asszonynak az ő falujában? Azért követték-e, mert ő mondta, vagy mert súlyosnak ítélték mindazt, amit elmondott s mert szívükben! hirtelen felébredt az élő víz után való szomjúhozás?

A történetnek új felvonása következik. Megérkeznek Jézushoz, eléje állnak, szemüket reá függesztik s elkezdnek hozzá beszélni. Nem tudják, hogy mit kérdeztek tőle és mit feleltek neki, de bizonyos, hogy magukkal vitték ennek a találkozásnak eltörölhetetlen emlékét. Sok hálás tekintet hullott köszönetül a samáriai asszonyra, aki ide vezette őket. Szerető meleg szóval megsimogatták lelkét, mert neki köszönhették Jézushoz eljutásukat. Találkoztak Jézussal, sőt magukkal vitték falujukba s náluk maradt két napig. Két nap Jézussal együtt! Percnyi időt sem mulasztottak el, vele voltak szüntelen. Hallgatták tanítását, eléje vitték kérdéseiket s boldogan megnyugodtak közelségében. Ez a samáriai asszony történetének záró eseménye, egy fenséges lelki megnyilatkozás: „immár nem a te beszédédért hiszünk, hanem mert mi magunk hallottuk és tudjuk, hogy bizonynal ő a világ üdvözítője, a Krisztus.”

A samáriai asszony kétszer állt Jézus előtt: először egyedül, másodsor sokadmagával. Nála megvalósult Isten azon követelése, hogy a ki egyszer Jézussal találkozik, azt Jézus többé magával várja vissza. Nem elégszik meg azzal, hogy egyedüt visszatér hozzá, azt kívánja tőle, hogy másokat is elvezessen

hozzá. Ez tulajdonképpen nem különálló szolgálat, hanem a Jézussal való találkozás természetes következménye. Aki igazán átérzi Jézus messiási voltát, aki életének mélységeit benne megtalálta, aki nemcsak feltárta fogyatkozásait, hanem azoknak megoldását tőle el is nyerte, az nem zárja magába boldogságát, hanem megosztja másokkal. Elsősorban hozzátartozóival osztja meg, akiket a neki osztályrészül juttatott drága ajándékokban akar részesíteni. Élő vízben akarja részesíteni szeretteit, mert elsővé válik lelkében a lelki boldogságukról gondoskodás kötelessége. Bizonyoságot tesz családjá, ismerősei, barátai előtt arról, hogy a Megváltó, az isten fia, akit megtalált.

Az elmondottakból természetszerűleg megszületik az a kérdés, hogy vájjon meg vagy-e győződve Jézus messiás-voltáról és nélkülözhetetlenségéről? Azután a második, hogy mások előtt bizonyoságot tesz-e Őróla? Azután a harmadik, hogy másokat elvezetsz-e Jézushoz?

A személyedre vonatkozó kérdéseket intézd el önmagaddal. Keress azonban választ arra, hogy mások előtt bizonyoságot tetél-e a Krisztusról?

Szamadással tartozunk minden szavunkról. Beszélgetésünk, az érdeklődésünkbe vont kérdések, a tréfálgosunk mindig bizonyágtevés a Krisztusról, vagy megtagadása Krisztusnak. Magatartásunk az élet változó eseményeivel szemben szintén bizonyágtevés. Az öröm értékelése, az örülés módja, a szenvedés elhordozása s a fájdalom elviselésének külső megnyilatkozása szintén bizonyágtevés. Állásfoglalásunk a külső világgal szemben, érintkezésünk az emberekkel, szórakozásunk és társadalmi munkánk, bizonyágtevés a Krisztusról.

Ez a megállapítás vonatkozik gyülekezeti életedre is. A gyülekezettel szemben szintén minden bizonyágtevés. Ha nem teszel Krisztusról bizonyoságot, az is bizonyágtevés. Egész életed, beszélgetéseid, a hívekkel törődésed, a családodnak szánt, de mindig példává váló életed — a Krisztusról való bizonyágtevés. Nem élhetsz úgy, hogy életed függetlenedjék Krisztustól. Vagy róla beszélsz áhítatosan zengő himnuszokat, vagy káromlod és megtagadod Őt. Vagy embereket toborzol az Ő zászlója alá, vagy letaszítod az útról a feléje igyekvőket.

Családi vonatkozásban természetszerűleg az urad és gyermekeid állnak előtted. Gyermekeidet a bizonyágtevés levegőjében kell nevelned. Ezzel kapcsolatosan sok mindenre kell gon-

dolnod. Az egyházi emberek gyermekeit nehéz kísértések veszik körül. Ők a község első gyermekei, minden tekintet feléjük néz, minden megtakarított simogatás az övék. Nekik tartogatják a fiókosszekrény tetején a legszebb almát s elnéző mosoly alá rejtik rakoncátlankodásuk felett érzett neheztelésüket. Faluban, iskolában övék az első hely, nekik sokkal több szabad, mint másnak. Látod-e ezt s anyai szíved megkísértetése ellen tudsz-e megfelelően védekezni? Tudsz-e gyermekeid előtt bizonyosságot tenni a Krisztusról, hogy elsőből utolsókká váljanak, kivételes magasságból oltár lépcsőjére roskadjanak s parancsolás helyett megtanulják a szolgálat boldogságát?

Ennek a kérdésnek a tárgyalásánál ismét eléd toppan az uraddal szemben fennálló követelés. Lelkedben kell hordoznod az urad ideális képét. Magad előtt kell őt látnod nem külső megjelenésében, hanem lelki valóságában, amint hivatását emberek és Isten akarata szerint betölti. Magad előtt kell látnod Isten szolgáját, nem az önkímélés és nem a családi féltés kényelmében, hanem mint oltárra helyezett égő gyertyát, melynek önmagát megemésztve kell világolnia.

Mindegy, hogy hol jelölte ki férjed szolgálatát az Isten. Templomi szószéken, avagy hivatali szobában, iskolai katedrán vagy világi ember oldala mellett, az asszony mindig férje ideálját hordozza lelkében s mindennapi munkával ennek hasonlóságára kell formálnia az urát.

Térjünk vissza a papné elvégzett szolgálatára. Mit tettél, hogy urad hivatásában egész ember legyen? Hogy önmagát hivatásának egészen odaadja? Tettél-e valamit, hogy igehirdetésében egyedül Krisztust hirdesse és ne önmagát? Mit tettél azért, hogy pásztora legyen népének, nyáját terelgesse és önmésző fáradozással védelmezze. Ha akadályba ütközött hivatása teljesítése közben és csüggedten leroskadt pihenő helyére, vájjon mit mondtál neki, azt hogy maradj, vagy azt, hogy menj? Mit tettél azért, hogy férjed a gyülekezetnek krisztusi értelemben legyen a szolgája? Volt-e és van-e igeközösséged az uraddal? Van-e vele meghitt lelki beszélgetésed? Van-e imaközösségek? Segíted-e naponként minden munkájában?

Tekints körül, lásd meg urad magánosságát s légy urad leghívebb lelkitársa. Tőled függ hivatásának kiépítése és segítő szolgálatod ebben a kiépítésben. Te állsz legközelebb hozzá. Ha pedig eddig távol álltál tőle, neked kell hozzá legközelebb

kerülnöd, neked kell türelmesnek, jóságosnak, krisztusi lelkületűnek lenned, hogy megtalálja benned hivatásának legdrágább földi segítőjét: a lelkitárs minden értékét.

Ez a követelés a maga befejezettségében ítéletté válik. Isten előtt felelned kell, hogy vajjon családi körödben, férjed és gyermekeid mellett bizonyosságot tettél-e Krisztusról s elvezetted-e őket Őhozzá. Az ítélet nemcsak a bizonyágtévéésre, hanem a Krisztushoz vezetésre is kiterjed. Nem elég, hogy te találkoztál Krisztussal és hogy életedet neki hívő boldogsággal átadtad, hanem kezüket meg kell fognod s el kell vezetned őket személyes találkozásra Jézushoz.

Azután mit tettél gyülekezetedért? Életed bizonyágtételei nyilvánvalók lehetnek, a kérdés mégis fennáll: elvezetted-e őket Krisztushoz? Ne mondd, hogy semmi közöd sincs a gyülekezethez, hogy híványlevél, eskütétel nem kötöznek hozzá. Te azért mégis felelős vagy érte s felelősséged attól az Istentől származik, ki a gyülekezet közösségébe beleállított s aki kezében tartja megítéltetésedet. Reád várnak a falu asszonyai, iskolás leányai, tőled várják irányításukat. Feléd tekintenek a serdülő hajadonok, tőled reménylik ügyességük kiművelését, női lelkük gazdagítását, hívő szívük megerősítését. Téged várnak a betegek, tőled remélnék gondozást s meleg vigasztaló szót. És tőled várja a falu népe bibliaolvasó, hívő családi életének segítő építettségét.

Az ítélet jutalmát Jézus ezekben a szavakban fejezi ki: „aki arat, jutalmat nyer és örök életre gyümölcsöt gyűjt.” A segítő-társ munkájának jutalma hivatásának betöltésében áll. Nem hull reá dicsérő szavak zápora, mellét nem ékesíti aranyérem, nem állítják az emberi nagyság magasra épített piedestáljára, mégis jutalmat nyer. Jutalma hivatásának betöltésében áll. Ennél nagyobb jutalom nincsen. Eléri azt, amiért Isten a földre küldte. Jutalma, hogy az örök életre gyümölcsöt gyűjt. Nincsen értéke-sebb jutalom, minthogy földi munkánk vetését úgy áldja meg az Isten, hogy odafenn lesz aratásunk. Jutalma az lesz, hogy másnak látja az urát, a gyermekeit, a családját, a gyülekezetét és boldog látomásában megtalálja élete nagy, sok gondolatot lezáró igazságát: mindezt nem ő cselekedte, hanem az Isten, kegyelemből a lélek erejével.

A samáriai asszony először egyedül állt Jézus előtt, másodsor-
szor övéi is mellette álltak. Ha egyetlen egyszer igazán álltál

Jézus előtt, akkor érezned kell, hogy ezután neked a teidet Őhöz kell vezetned. A samáriai asszonyok lassanként munkatársai akadtak, akik imádságukkal és példájukkal segítették őt. Keress te is munkatársakat ugyanazon hivatáskörben munkálkodók kicsi seregében. Kötözzön össze közös hivatástok köteleke, egymás szeretete, egymásért mondott imádságtok és egymásért hordozott felelősségtok. Ha egymást segítitek munkátokban, akkor a gondjaitokra bízottakkal léptek Krisztus elé. Egyszólamú magasztalástokból csodálatos karéneke lesz: gyermekek, felnőttek veletek együtt az élet fejedelméhez emelik imádságra kulcsolt kezüket s csodálatos boldogságban ezt az éneket énekelik: „Immár nem a te bizonyágtevéseért hiszünk, hanem mert mi is láttuk, hogy bizonynyal Ő a világ Megváltója!”

Majdan az ítélszék előtt is együtt álltok mindnyájan Jézus előtt. Hangozzék akkor is egyszólamú ének helyett a Krisztusról való bizonyágtevése együttes szent kórusa.

**VILÁGOSSÁGOT LÁTTATÓ
VILÁGOSSÁG**

Krisztusvárás.

A történelmi nagy idő nemcsak az emberiség külső struktúráján, hanem benső, lelki összetételén is nagy átalakulást eredményez. A külső élet erős bástyái, sáncfalai, várai romhalomba dőlnek s ugyanakkor láthatatlan kövekből új erősség épül. Az ítéletmondás értékbecslő éjszakáján, templom emelkedik ki a tűzbe merült, elsülyedt város romjaiból s míg a fájdalmak földjén sírva zokog a temetési ének, addig a karcsú toronyból biztató szóval csendül alá az istenimádásra hívogató harangszó. A kifosztott, csalódott emberlélek ráeszmél az Isten mutatta régi ösvény irányára s odaáll az örökkévalóság országútjára. — Mit vársz? — kérdezem. — Erőt vigasztalást, új élettartalmat! — Égfelé mutatok: — Mondd egy szóval: Krisztust várod!

Égő szemekkel, remegő lélekkel megállunk karácsony szomlóján. A Krisztus-várás éjszakáján! Huszonnégy óra azoknak, kik külső időmérés szerint intézik dolgaikat; néhány óra azoknak, kik rövid időnek magját keresik. Mi csak állunk és várunk. Alattunk és velünk rohanva száguld az idő, eszmék hullámoznak, viharok zúgnak és mi csak várunk, várunk a Krisztus-várás idővel meg nem mérhető éjszakáján.

Sötét, hideg a föld, csak a távoli messzeségből világít rőt tűzláng s a mennyboltozaton cikázó hirtelen fényvillanás. Kihalt és csöndes minden, csak lelkünk hallja a távoli morajlást, miliók csatáját, ezerek hördülését. És mégis — virágillatos tavaszként ránk száll szent karácsony öröme. Tavaszébredés december éjszakáján. Zúzmarás gömbákácok tar ágai közt isteni teremtető erő bolygatja az ébredő kikeletet, integet az orgonabokor, a fehér fürtös akác virágos ága s az erdős dombalja csöndességébe belecsilingel a gyöngyvirág csipkészlélű csengetyűje. Ködtől csatakos, szürke levegőjű sötét utcára világosság szűrődik a fehér függönyös ablakon át, nem sok az egész, csak karácsonyfa-gyertyák kiszóródó fényessége, mégis napsütéses lesz az egész világ. Verőfénybe öltözködik az utca, nevető

gyerekarcok színesítik a családok szomorúságát, angyal szárnya suhog s az emberek könnyétől, a jószívűek lélekmelegségétől virág nyílik az eltaposott, kifagyott pázsitszegélyen. Lelkünk tükrözését borítjuk a természetre s karácsony örömén át tavaszi verőfényesnek látjuk az egész világot.

Egyetemes emberi ünnepet sejt benne a lélek. Megérzi, hogy ez az ünnep kinőtt a felekezeti tagoltság korlátaiból s közös emberi érzések és szükségletek kifejezőjeként lép az életbe. Az örömszerzés közös vágyódása beilleszti az emberi jószívűséget az emberiség életébe. Ez az egyetemes alapvetés magyarázza a karácsonyi ünnep térhódítását. Palota, kunyhó lakója egyformán megtalálja benne az örök ember lelki szükségletét. Az emberi lélek sokféle kerékből, emelőkarból, könyökből és hajszálrugóból álló szerkezetében egy gondolat-finomságú acélhuzal megfeszül s ezáltal ugyanazon lelki átalakulásra, ugyanazon érzésváltozásra és cselekedet elhatározásra kényszerül a különböző származású, vallású, és műveltségű, különböző foglalkozású, nyelvű, igényű, és világnézetű ember. Az acélhuzal: a léleknemesség s a lélekgépezet munkája: az embernek lélekjószág által boldogítása. Ezen a napon tavaszi fuvalom száll végig az egész világon, megérinti a jégpáncél mögé húzódozó közönyöseket, a mindent tagadó szkeptikusokat, a számítgató fősvényeket s megmutatja, hogy még az ő szívük is nyit virágot karácsony tavaszán. Feldíszített fenyőfák, kisebb-nagyobb ajándékok, boldogan előkészített meglepetések mutatják az ünnep külső megnyilatkozásait. A belső eredményeit lelkek közeledése, szívek összedobbanása sejteti. Csalódásokban elfáradt élettársak közelebb jutnak egymáshoz, gyermekek a szülőt, szülők a gyermeket újra megtalálják. Templompadsorokban szorosabbra zsúfolódnak az istenkeresők s hatalmasabb hullámokban szárnyalja be a gótikus csúcsív, vagy gerendás mennyezet alját az ünnepi énekmondás. Gyertyahamvadás s fenyőtűhullás után is megmarad a lelkekben egy kis emlékdirab: zöld galyak gyantás illata, színes gyertyák lobogó lángja, ünnepi prédikáció mondatainak foszlánya. A mindennapi sűrű kötelességútra magukkal visznek egy akkordot karácsonyest csöndes himnuszából.

Ne kicsinyeljük ezt se, hanem inkább értékeljük és becsüljük meg a hangulatok hatását. Kedves, szép dolgok, nemes nagy elhatározások születnek a hangulat hatásából. Ezek is hozzá-

illeszkednek életformáló tényezőinkhez, mint ahogy a réten szétszórt apró vadszegfű hozzátartozik a virágos rét egészéhez.

Változatosságot visznek a napok egyformaságába, irányt adnak az elhatározásokba, erőt az akarásokba, színt, életet, melegséget kölcsönöznek ugyanazon lélek különböző megnyilatkozásaiba, mint ahogy a légkör párateltsége különböző színűre festi ugyanannak a mennyboltozatnak a végtelenségét. Karácsony hangulatával az ételszépség, a lélekpoézis aranyszálakból szőtt fátyolszövetét védelmezzük, mely szelíd jótékony-sággal ráborul gyermekek, felnőttek, öregek lelkére.

De megérezzük a hangulatünneplés fogyatékoságát. Az ünnep lelkicletünk örökkévaló érdekeit szolgálja s életfejlődésünk örökkévaló irányát jelölgeti. Kielégítetlenül hagy a bizonytalan életű hangulat, a ködös érzés, a néhány ünnepi órára tanrendbe vett lélekfelmelegedés. Érezzük, hogy többet, nagyobbat kell keresnünk és találnunk: életmegváltást, élet jobbulást, egy tisztább, igazabb emberi élethez szükséges életerőt. Az ünneplés családi része lehet még olyan meleg és kedves, kielégítetlenül hagy. Az ilyenkor tapasztalt nagyünnepi keresztyénkedés szintén kevés értékgazdagodást jelent. Több benne a hagyomány, családi szokás, mint a lélekvagyódás és meggyőződés szerinti életerő-keresés. Több a külső formáság, ünneplőruha, templombamenetel, mint a benső odaadás, benső előkészülés, léleknek Istenbe olvasztása. Ünnepléseinknek maradandóbb alapot keresünk. Poétikus karácsonyi hangulatunk alapjait valláserkölcsi igazságokba gyökereztetjük. A csillogás, a gyertyafüst felhő fölé tekintünk és megértjük, hogy a fénysugárzás örökös mennyei tűz visszaverődése s az emberi jóság megnyilatkozása az örökkévaló isteni kegyelem szimbolizálása. Minden külsőség, karácsonyfa-díszítés, ajándékozás, templombamenés az ünnep valláserkölcsi igazságaiból nyeri jogosságát, ezt kell megértenünk, ehhez az igazsághoz kell felemelkednünk: „Ma született nektek a Megtartó!”

A rövid karácsonyi izenetből az ünnep végtelen gazdagsága sugárzik szertesztét. Teológizálás, filozófiai okoskodás nélkül egyszerű szómagyarázat megérteti velünk, hogy a szeretet kegyelemünepéről van szó, megtartásáról, örökkévaló lelkiérdekeinkről, legdrágább lelkijavainkról van szó. Isteni aktus, világtörténelmi gondolat lép az emberiség életébe: a megváltó szeretet teljessége.

Keleties háttérű, egyszerű történet: kampósbotra támaszkodó, útrakészülő pásztorok, csöndes éjszakába belecsendülő kolompzó, világos keleti éjszaka, mintha ezüsthályon keresztül hullna égivilágosság a fehérlobbú olajfákra. Mennyei jelenés, túlvilági fényesség, angyalsereg csodálatos éneke és a távolban, roskadozó istállóban egy kis jászolban az a kis gyermek, kinek vállán nagy hatalom lesz, ki együtt legelteti a farkast és bárányt. Minden a háttér vonásait gazdagítja, színesíti, gazdagít, magyaráz, de a lényeg a jászolban pihenő kis gyermek s az igazi magyarázat ez az isteni szózat: Ma született néktek a Megtartó! A teljes isteni szeretet megnyilatkozása, amit az emberi önségítőerő csődje tett szükségessé. Ha lett volna az ember lelkében a bűnből felemelkedéshez, az önmegváltáshoz, az igazi emberi élet megvalósításához erő, nem építette volna meg Isten ebből a megváltás templomát? Krisztus földrelépése, isteni szentségű életének végighurcolása a bűn göröngyös utain, mérhetetlen szenvedése, keresztfai halála világos bizonyítéka annak, hogy mindenkinek szüksége van Megtartóra, mert léleküdvösség, örök boldogság és még előbb, igazi emberi életfejlődés csakis vele és általa lehetséges.

A karácsonyi angyalizenet azt a boldogító megnyugvást ébreszti, hogy Isten gondoskodik rólunk s megváltásunkra elküldte az Ő egyszülött Fiát. Elhallgathat az önmagát emésztő kétségbeesés, elcsöndesedhetik a kishitű kételkedés, angyalajakról száll földre az üdvösségtörténet megingathatatlan bizonyossága: megszületett nekünk a Megtartó!

De az életszükséglet kérdése nincs elintézve az egyszerű megszületés tényével. A kérdést nem oldja meg az a történelmi adat, hogy Ő az idők teljességében Bethlehemben tényleg megszületett. Igazi karácsonyi ünneplésünket sem biztosítja erre a történelmi eseményre való visszaemlékezés, hiszen az élet ünnepei nem merülnek ki a kegyeletes emlékezésben, hanem a jövőendő élet erőforrásaivá alakulnak. Nekünk szorosabb közösségi viszonyba kell lépnünk az eseménnyel, a születés egyszerű történelmi tényét örökös lelkifolyamattá kell tennünk. Egyéni hozzájárulásunkkal elő kell segítenünk a megváltás munkájának diadalát.

Bűnből vált meg minket. Lenyúl az érzékiség, önzés piszkos életébe s iszapból tisztább élet világába emel. Érzem-e az iszapot, áthatja-e öntudatomat a lelkemet körülvevő hínár

mélybe vonó ereje, érzem-e, hogy rossz szokások, bűnös vágyak, szenvedélyek mélységbe vonszolnak s a bűn mindjobban elhomályosítja rajtam a teremő Isten képét, lelkemen az Örökkévaló lehelletét? Nem az vagyok, akinek lennem lehetne és kellene.

Ehhez a bűn-átérzéshez néhány komoly oldalról jövő gondolatsugár segít eljutni. Nincs jogunk bűnöket klasszifikálni. A kis és nagy szó-, cselekedet- és érzületbeli bűn közt való különbségtétel nem Krisztustól, hanem a mentséget kereső embertől származik. Minden bűn egyformán súlyos, mint ahogy a napsütéses világosságon a legkisebb suhanó árnyék is sötét foltot képez s a csiszolt drágakövön a legkisebb törés is kisebbíti az értéket. Nem elégedhetünk meg az esztétikai tiltakozással, azzal a felfogással, mely a bűnt csak lelkifinomságból, egy kis erkölcsi ízlés-fejlettségéből kerüli. A műveltek sorában tapasztalt modern áramlat lefokozza, eltompítja a bűnt s elveszi sebző életét. Mondjuk meg őszintén, hogy ez semmit sem ér! Nekünk finomságtiltakozás, ízlés-megrázkódás és esztétikai hangulathullázmás felett hitbéli feleszmélésre, erkölcsi megtisztulásra van szükségünk. Kultúra, műveltség, gondolkodás-finomodás nem elégít ki. Hasztalan vezetünk életirányzatunkba emelkedett, nemes gondolatokat. Nagy írók lelkén hiába nevelünk az erkölcsi világ határait érintgető irodalmi műveltséget. Mindegyikből fény, ragyogás sugárzik ugyan az emberi életútra, de lélekmegváltást soha egyik sem eredményezhet. Megváltóra van szükségünk, Krisztusra van szükségünk, ki leül velünk bűnösökkel a vámszedők asztalához, megméri kicsiny és nagy bűnünket, mikor előtte vonaglunk a megbánás porában és a megigazulás világosságába felölel ezzel a szóval: lásd meg, hogy többet ne vétkezzél. Krisztusra van szükségünk, ki mindezt megteheti, mert értünk született és értünk meghalt. Nem elégedhetünk meg egy életideállal, egy filozófiai elvont élet-teóriával. Nekünk a Krisztus több egy eszménynél, ideálnál, több egy filozófiai élet-teória konkretizálásánál, nekünk a Krisztus életerő, életmegújulás, szabadulás, megváltás. Májusi harmatként hull a világra a karácsonyi harangszó s jégvirág helyett örök virág nyílik a téli dermedésben. Felemeljük fejünket s a tavaszi ébredés melegése besugározza szívünket: nekem van Megtartóm!

Immár csak pillanatnyi időmúlásig pihen lelkem Bethlehem görbe házsorain. Nem keresem: melyik istálló felett állt meg

a csillag, hol volt a dicsőségfénybe boruló jászol, melyik sikátoron ereszkedtek alá a pásztorok, nem látom meg az idő múlását sem, a lassan menő csöndes beduinok csoportját, a keleti utcák szennyét, a sivítózó gyermekek kergetőző hadát. Befelé nézek, befelé élek és betölti lelkemet egy boldogító bizonyosság: ma született nekem a Megtartó! Megszületett Krisztus a szívemben! Ez már nem az emlékezés, ez a lélek ünnepe. Nem tudom értelemmel felfogni, logikával megmagyarázni az átalakulást, nem vagyok képes eredményeit tételekbe sűríteni, mint egy történelmi esemény következményeit, csak azt érzem, hogy megkezdődik a vallás személyes viszonyán alapuló átélési processzus. Egész életemmel belépek Krisztus hatáskörébe, átadom szívemet, lelkemet, egész életemet és engedem, hogy formáljon belőlem ez a hatalmas életalakító erő valami új, dicső teremtményt.

„Ha valaki a Krisztusban marad, az új teremtménnyé lesz”, mondja Pál apostol. (II. Kor. 5, 17.) Ezt kell megcsinálnom. A Krisztussal való életközösségből a lélek természetes gyümölcsként ki kell fejlesztenem és érlelésre kell vinnem a legtisztább jellemvonásokat. A mindennapi munkába, emberekkel való érintkezésbe, a külső és belső élet által felébresztett éreleml hullámzásokba krisztusi lelkületet kell vinni, ez a feladatom. Hogy beszédem, érzésem, jellemem, cselekvésem, egész világnézetem emberi leplén átvilágítson a karácsonyi esemény menynevei fényessége. Ez a hivatás betölti lelkemet.

Mint ahogy a szárazság csontekéjével barázdált föld termékenyítő esőért nyög, úgy szállja be az emberiség történetét a Krisztusvárás gondolata. Változó korszakok különbözőnek látták az emberiség megváltására érkező Krisztust. De a legjobbak mindig érezték, hogy eljövetele nincsen befejezve a születés tényével, hanem egy örökké ismétlődő folyamat, mely az emberiség szükségleteinek megfelelően az örök jelenben folytonosan megújul. A karácsonyi üzenet szerint *ma* született nekünk a Megtartó, nekünk tehát a megtartó Krisztust *ma*, a mi életünkben, a mi életviszonyaink között kell megkeresnünk és várnunk.

Egy pillanatra sem felejtjük, hogy Krisztus lélekmegváltásra s üdvösségbiztosításra jött. Megváltó munkájának ez a része mindenkor ugyanaz marad, hiszen a középkor emberének ugyanazon üdvözülés-szükségletei és feltételei voltak, mint a mai kor emberének. Itt egyetemes emberi szükségletről, az üdvösség,

a megváltás isteni rendjének alaptényezőiről van szó, az pedig mindig ugyanaz.

De ugyanekkor érezzük a Krisztus történelmi egyéniségének végtelen gazdagságát. A minden oldalról kicsiszolt, gazdag jellem sajátossága természetessé teszi, hogy a változó korszak saját szükségleteinek megfelelően, más és más jellemvonását, egyéniségének más és más oldalát domborítja ki. Ő nem változik, „tegnap és ma ugyanaz és ugyanaz marad örökké”, és mégis az ugyanazon Krisztusra az idő napjából különböző fény hull, és minden nagy korszak a maga lelkén keresztül nézi és keresi Őt.

A Biblia Krisztusképe egy, hiszen mint ígéretet az isteni kijelentés tükrében, mint valóságot a Szentlélek világításában látták a kiválasztottak és mégis úgy érezzük, hogy a Biblia a történelmi korszakok változása szerint ugyanarra a Krisztusfejre más és más fénysugárt hullat. Az ószövetségi próféták messiási reménykedéséből szelíd gyermekarc s töviskoronás, vértől vonatozott glóriás fej néz felénk. Mindegyik a szeretet, az önmegtagadás és lemondás elcsöndesítő nyugalmát ébreszti az emberben. Az elnyomás jármát nyögő nép ellenben, izzó zsarátnokká porladt reménységei kohó tüzénél egészen másképp látja a feleje világító Szabadító képét. Kemény vonást húz arcára, szigorú merev éleket szemébe, pallost ad kezébe, lába alá harciszekeret s a rabigába görnyesztett pogányok jajgatásai zúgatja kísérőénekül. A szelídlelkű János evangélista földön vándorló, melegvonású Krisztusát milyen másnak látjuk, mint a mennyei jelenések ítélethozó Krisztusát. Pedig ugyanaz az arc, csak más fény hull rá, ott a kegyelem, itt az ítélet tüze.

Az élvhajhászó Róma s annak erkölcstelenségét folytató korszakok színtarka háttéréből elénk lép a testsanyargató aszkéta Krisztus szűkmellű alakja. Szélesen domborodó homloka alatt beteges keskenyre szorul a fej, arcán az önkínzók viasz-sárga arcszíne, beesett szemében a rögeszmések izzó lángolása. Olyan, mint a bizánci zománcos apostolképek a szentpétervári Eremitage kincsei közt. Ennek a korszaknak erre a Krisztusra volt szüksége.

Később a keresztyénség mindenfelé bebizonyítja vallási és államfenntartó erőit. Az elismerésért folytatott küzdelemből érvényesülési harc lesz. A vallás nem elégszik meg a megtürttség kegyelemmorzsáival, hanem teljes érvényesülést követel. Nem

elégzik meg a templom boltívei alatt hullámzó zsolozsmával, hanem részt követel az államvezetésből és népkormányzásból. Az aszkéta Krisztus alakja csöndesen behúzódik a refektórium félhomályába s a világtörténelem forrongó korszakain diadalmasan végigvonul a hódító Krisztus keresztes és fegyveres alakja. A lelki meggyőzés és meggyőződés mellé erő és erőszak, az egyszerűség, alázatosság és szegénység mellé fény, pompa, külsőségre támaszkodó méltóság helyezkedik. Páncélinges vitézek robnak Nagy Károly s István, az első magyar király nyomában, hogy amit a kereszt önmagától el nem végez, azt kikényszerítsék kardjuk erejével. A nagy külső és belső változáson egy átalakult Krisztus-arc sugárzását vesszük észre. Az alázatos Krisztust felváltó pápai méltóság tiarájában felismerjük a mártír glóriának a korszak által követelt formáját s rájövünk arra, hogy fény, pompa, hatalom, erő ennek a megváltozott Krisztusképek az egyházi, állami, egyéni életen és közfelfogáson visszatükröződő képe.

A reformáció az isteni kijelentésből a legteljesebb Krisztus-képet állítja az emberiség elé. A megváltás Krisztusát s a csodálatosan szép földi élet Krisztusát. Kiemeli az egyéniséget a tömeg egyformára nivelláló hatalma alól. A tudományos írásmagyarázatban, az egyházi dogmák világában érvényesül az egyéniség. A vallás kérdése egyházi ügyből az individuális lélek legegényibb, legszentebb ügye lesz, melynek értékét éppen kifejlesztett egyénisége adja meg. Az Istenbe olvadás problémáját nem oldja meg az egyházhoz tartozás, az egyházi dogmák elfogadása, azt csakis az egyéni élet kialakulása oldhatja meg. Nem születésről, hanem újjászületésről, nem elhívésről, hanem meggyőződésről, nem külső odatartozásról, hanem teljes átadásról van szó. Az üdvösség kérdését semmiféle egyház nem zárja magába, nem biztosítja a maga hatáskörében, mindenütt szükség van az ember egyéni hozzájárulására, a magaátadásra.

Tömjénfüstös, arannyal futtatott márványoszlopsorok közül új hódító útra indul a Megváltó Krisztus s bevonul az emberi lélek benső rejtekébe. Tanításait újra elmondja, követeléseit újra hangoztatja, de mindig ezekkel a szavakkal: rólad van szó, neked beszélek, tőled követelek. A lélek életében lassanként ki-domborodik a vallási önállóság, az egyéni felelősség hatalmas gondolata. Megértjük, hogy a vallásos életet nekünk magunknak kell életté tennünk s mindazért, ami történik vagy nem tör-

ténik, nem az egyház, nem a dogma felelős, hanem az „én”, a lélek, mi magunk. Nekünk kell keresnünk az isteni kijelentést, olvasni a Bibliát, fürkésznünk lelkiismeretünkben az Isten akaratát nekünk kell dolgoznunk üdvösségünk, életátalakulásunk érdekében. Az egyház árnyékában ülni és semmittevással várni a kész üdvösséget, könnyű, de tőlünk többet: egyéni hozzájárulást, lelki nagykorúságot követel a ma megszületett Krisztus. Csak egy pillantást vetünk életére és minden világos lesz előttünk. Látjuk, hogy a Megtartó nem filozofál és nem dogmatizál, nem magyarázgatja katedrái bölcseséggel isteni és emberi természetből csodálatosan kombinált személyének rejtélyét, nem épít magának külön templomot. Egyszerűen végigmegy az élet útján, él és élni tanít, prédikál a példájával s templomot épít a könyörületes cselekedeteivel. Megszólít, követésre hív, mert Ő az életcél, megfogja kezünket, lelkünkbe olvad s velünk él, mert Ő az életvalóság, Ő az ideálmegtestesülés. A vallás problémáját csak ezen az alapon, az életközösség alapján oldhatom meg. Ha más Krisztusarc mosolyog felém, lehetek tudós teológus, mélygondolkodású filozófus, de én több akarok lenni: az Isten gyermeke. Ez azonban csak akkor lehetek, ha megtalálom Jézust, benne a megtartó erőt, a Krisztusban való életet.

Krisztusvárára és Krisztusmegtalálásra van szüksége az emberiségnek. Lelkiéletünk minden megnyilatkozása, vallás-erkölcsi életünk egésze, kultúránk, civilizációnk, haladásunk elválaszthatatlan a Krisztustól. Korunk legsajgóbb sebeit a Krisztustól való elszakadás ütötte öntestünkön. Elszíntelenednek a jellemek, elhalnak a tiszteletreméltó érzelmek s az életirányok idegen romboló szellem sínpárjára zökkennek. Panaszkodunk, hogy az emberek nem a régiek többé, a családi élet egyszerűségéből, keresztyén erkölcséből sok értékest levásít a modernség. Tudományunk, művészetünk nagy része vallásellenes, erkölcstelen, színpadunk ledér, napisajtónk izléstelen. Hívjuk számadásra azokat, kik az emberiség szelleméletét ilyen irányba vezették, de azokat is, kik ilyen irányba vezették magukat s a hangzatos ígéretekért áldozatul vetették lelkük legnagyobb értékeit.

Emberi botlások között isteni igazságként szálljon végig a karácsonyi evangéliom: Ma született nektek a Megtartó! Az emberiségnek ma is a régi, az örökkévaló Krisztusra van szüksége, mert csakis Őbenne van meg a lélekmegtartás hatalma, az életmegváltás ereje. Csak az önmagát helyesen értékelő, a bűnnel

komolyan számotvető ember ismeri meg a Krisztus igazi értékét, csak az tudja, hogy neki a Krisztus földrejötte életet, üdvösséget, mindent jelent. De ugyanekkor azt is érzi, hogy a *ma* megszületett Krisztus a *ma* életébe akar belépni. Munkánk, pihenésünk, szórakozásunk és gyötrődésünk tenger-hullámain halk léptekkel átvonul, mint egykor a Genezáret taván. Lelke suhanását megérezzük s szívéből világosság és melegség hull életünkre. Ha ezt még sohase érezted, akkor még nem is mondhatod: megszületett nekem is a Megtartó! Mert itt nem a mondás, hanem az átérés, átélés és a benne élés fontos. Ezekkel megszentelést nyer az ünnep s a néhány óra új életerőt illeszt életünkbe. Ezek nélkül pirosbetűs nap kopogtatott be hozzád, de csak hangfoszlányt hozott s ugyanazt hagyott hátra. — *Ma* kell megszületnie!

Eszembe jut a negyedik napkeleti bölcsről szóló amerikai legenda, melynek alap gondolatát valamelyik újság hasábjain olvastam.

Tudós, hatalmas, gazdag volt. Meglátta a bethlehemi csillagot, gyorsan felkészült s megindult a csillag után. Alig ment egynapi járóföldet, egy kis falu rogyadozó kunyhójánál gyermeksíráss állja útját. Megkérdezi az anyját:

- Miért sír a fiad?
- Éhezik szegény, Isten nyomorultja! ...
- Miért nem sütsz neki kenyeret? ...
- Mert nincs lisztem.
- Miért nem vásárolsz a városban?
- Mert nincs pénzem.

Valami különös érzés szaladt keresztül a szívéen. Elfelejtkezett csillagról, prófétáról, Krisztusról, rohant a városba, összevásárolt mindenfélét, azután visszaszaladt s addig etette az éhségtől alélt gyermekeket, mígnem megelégedett mosoly lebbent sápadt ajkára. De a csillag! Keresi, kutatja, jaj! már ott csillag a nyugati ég feketésbe hajló felhőperemén. Gyorsan, gyorsan, utána. Úttalan utakon, sebző tövisbokrokon amint rohan, sziklás hegyúton kifosztott, megsebzett embert talál. Hogyan menne tovább? Olajjal, borral kimossa sebeit, finom fehér ruhájából hasít rá kötözéket, bibor palástjába göngyölgeti, úgy viszi a városba tudós emberek gondozó keze alá. De jaj! a csillag! ... Megint észreveszi! Pillanatot se veszít, már ott rohan versenyt a hegyszakadékból előtörő viharszéllel. Messze pusztá

forró homokján fut lába, mikor az izzó rekkenőben megállítja sárga falevelet is alig mozdító pihegés. Halott anya mellett piheg egy kis gyermek. A halottat eltemeti, a gyermeket felöleli, biztos helyre viszi. De a csillag, hol van azóta a csillag? ... A mennyboltozat fényes országútján, borongó felhők alagút jában siet, elhullatott fényét is alighogy felszedheti a vándor szomjas tekintete.

Múlt az idő. Harminchárom esztendeig kergette a negyedik napkeleti bölcs a bethlehemi csillagot. Mikor agyonhajszolva megérkezett Jeruzsálem falai alá, ruhája lerongyolódott, aranya elfogyott, bölcseségébe vetett hite megingott. A város kapujánál sírva jajongó emberekkel találkozott: — Megfeszítették a Megváltót!

Hirtelen nagy ürességet érez lelkében. Szeme könnybe borul, ajkáról éles sikoltás szakad fel. Hát ezért küzdött, ezért szenvedett harminchárom éven át, hogy a megfeszített Krisztust lássa az élő helyett? Odaáll a sírok közé: — Óh jaj, jaj nékem szerencsétlennek, megölték az én Megváltómat!

Harmadszor szállt alkonyra a nap s a napkeleti bölcs nem bírta szíve keservét. Menekül abból a városból, mely életreménységének temetője lett. Már háta mögött zúg a népes utcák zaja s lépése a lankás domb ezüstlevelű olajfái árnyékában vezet, mikor egy csöndes szó — talán nem is szó, hanem nyíló virág édes lehellete, megállítja útjában:

- Miért hullatod könnyedet, testvérem?
- Mert hiába kerestem az én Megváltómat.
- De hiszen te útközben egy kis gyermeknek enni adtál?
- Éhes volt szegényke, megszántam szegénykét.
- Én voltam az a gyermek. Azután úgy-e egy sebesültet bekötöztél, biztos helyre vittél?
- Szánandó szerencsétlen volt.
- Az is én voltam. Azután eltemettél egy megholtat, megittattál egy szomjúhozó gyermeket! Egyiket se ismerted!
- A szívem kényszerített. Nem tudom nevüket.
- Az is én voltam, mindegyik én voltam!
- Nem láttalak, Uram, hogyan is lehetne?
- Mindegyik én voltam! És nem itt találtál meg a szent városban, hanem a hosszú úton, melyen vándoroltál, a szeretetben, mellyel könyörültél.

Eddig a legenda. Immár kevés mondanivalónk marad.

Ne keressük a messze távolságban, ködös határozatlanságban a Krisztust, Ő mellettünk van az élet apró, kicsiny eseményeiben s nekünk mindennapi életünkben kell megkeresnünk és diadalra vinnünk az Ő lelkét. A biblia napkeleti bölcséinek nevét nem tudjuk, de a legenda negyedik bölcsének „Lélekjóság” a neve s ez a lélekjóság csak ott izmosodik életteremtő erővé, ahol a bethlehemi csillagon csüng a tekintet s a lelket betölti a Krisztusvárás sejtelme. Az emberszeretet csak ott lesz segítő, -építő hatalom, ahol a lélek Krisztusban él s az Ő kegyelméből táplálkozik. Széles sugarúvá tegyük a sötét földdarabot, melyre karácsonyfagyertyák hintenek világosságot. Tegyük szélesebbé a krisztusi életre hivatott emberek világát, hadd hulljon rá karácsony szent öröméből a Megváltó születéséből örökkévaló fény. Elpusztult siralmak földére, megpróbált szenvedő lelkekhez, fásult közönyösekhez, hitetlenekhez, vallásgúnyolókhoz vigyük el az isteni szeretet izenetét: néktek is ma született a Megtartó, a Jézus Krisztus! Rázzuk fel az emberek lelkiismeretét, írjuk égő betűkkel a szívekbe: Megtartóra, Megváltóra van szükségetek, különben elvesztek! Azután ezen az örökkévaló isteni szereteten kristályosodjék lélekjósággá szívünk érzése, vigyük el azt megpróbált embertársainkhoz, hogy ebből a leghatalmasabb szociális hatalomból rásugározzék az emberiségre a Megtartó jószágos lelke. Mert az isteni szeretet arra kötelez, hogy emberszeretetünkkel Isten munkatársai legyünk a világjavítás nagy munkájában.

A magyar evangélikus egyház lelki arca.

Az egyház arca áttükrözött arc. Szépsége belülről vetülő szépség, ragyogása felülről sugárzó világosság. Ennek az arcnak vonásai annál nemesebbek, minél teljesebben veszi át a mögötte élő arc örök képét. És annál ragyogóbb, minél hívebben adja vissza az örök arc fényét.

Az egyház Krisztus élő teste. Arca mögött Krisztus arca világít. Minél több krisztusi vonást hordoz magán, annál ragyogóbb, minél több világosságot sugároz Krisztus életvalóságából, annál hasonlóbb hozzá.

Az evangélikus egyház arcának szépsége az Igében, a Szentségben rajzolódik elénk s a kegyelemtől áthatott vallásos életben válik teljessé.

Helyesen járunk el tehát, ha magyar evangélikus egyházunk lelki arcának keresésekor, az egyháznak Isten igéjéhez, a szentségekhez való viszonyát keressük és az egyháznak a lélek által kialakított kegyelmi életét igyekezünk megismerni. Meg kell látnunk, hogy az egyház miképpen töltötte be Istentől nyert hivatását? Hogyan őrizte meg és vitte át nemzedékek életébe az evangélikus egyház elhatározón sajátos értékeit? Hogyan vált a magyar történet évszázadaiban a Szentírásnak, az egyetlen isteni tanításnak, a sola fide-nek és a lutheri vallásos típusnak öntudatos őrizőjévé?

Érezzük azonban, hogy ezen a lelki arcon nem tükröződhetik zavartalanul Krisztus arca. Az egyház a történelmi eseményekbe beágyazva végzi munkáját. Benne emberek emberekkel dolgoznak, szervezet szervezetekkel viaskodik, örök isteni igazságokkal emberi érdekek és törekvések szállnak szembe. Az egyház lelki arcának kialakulására hatással van tehát a nemzet története. Azután hatással van reá a nép lelke, gondolkodása és életszemlélete, mely első alkotó vonásait a nép bölcsőjénél nyeri, a nemzet évezredek fejlődésén át tisztul és nemesedik, míg végül nemzeti egyéniséggé alakul.

Elképzelhető tehát, hogy az egyház lelki arcára idegen vonások és szokatlan színek is húzódnak, melyek nem származnak az evangélikus egyház lényegéből, nem olvashatók le Krisztus arcáról és mégis a természetesség és szükségképpeniség erejével hatnak.

A magyar evangélikus egyház lelki arcának megrajzolásánál először az arc kiábrázolását befolyásoló történeti és külső körülményekről szólnunk, azután állapítsuk meg az egyház lelki arcának kialakult vonásait.

Külső és belső formáló tényezők.

Magyarországon a reformáció nem hódította meg az egész népet, úgyhogy a nemzet két élesen szembenálló pártra szakadt. Aléltóságban átélt rövid időszak után a róm. kat. egyház minden erejével a protestanizmus megsemmisítésére tört.

A róm. kat. egyház szinte korlátlan hatalommal bírt és döntő szerepe volt az államkormányzásban. Akkori főpapjairól jellemzőképpen feljegyezték, hogy „többet forgolódnak politikai ügyekben, mint egyházi dolgokban”. A hatalmas püspöki vagyont megkisebbitette ugyan a mohácsi vész után bekövetkezett általános összeomlás, de maradványaiban is nagy hatalmi forrást képviselt. Későbbi századokban még nagyobb arányokat öltött a kat. egyházi vagyon. Nagymagyarország utolsó idejében a róm. kat. és görög kat. püspökségek birtoka 861,542, a káptalanoké 494,439, a szerzetesrendeké 145,225 kat. hold volt.

A protestantizmusnak kezdettől fogva számolnia kellett a róm. kat. egyház sokoldalú hatalmával, mely államkormányzati, vagyoni és politikai oldalról fordul ellene.

Ez a körülmény különös nagy jelentőséget ad a magyar evangélikus egyház külső szervezetének. Megmagyarázza, hogy az egyház kezdettől fogva miért fordított olyan sok erőt jogi szervezetének kiépítésére és egyházi autonómiájának biztosítására. Az egyháznak törvényekkel és jogi szervezéssel való körülbástyázása védelmet, megmaradást és életet jelentett.

Egyházunk küzdelme a vallásszabadságért való harccal kezdődött. De a vallásszabadságért folytatott küzdelem összeolvadt a nemzet szabadságáért indított harcokkal. A magyar szellem-történet megmagyarázza azt is, hogy a protestantizmus a szabadságra irányuló törekvéseket mindig a maga ügyének érezte. Hajlandó volt átlépni a vallásszabadság vonalán és síkra

szállani a szellemi felszabadítás, a felvilágosodás, az emberi jogfelszabadítás érdekében.

Ez a történelmi helyzet két irányban mutatta hatását. Egyfelől megnövelte az egyházi szervezet jelentőségét s azt a nemzeti szabadság védőbástyájává tette, másfelől kiterjesztette az egyház szabadságvédelmi hivatását és ezzel az egyházat beleállította a politikai és művelődéstörténeti küzdelmekbe.

A történelmi szükségből folyik az is, hogy az egyház életében a lelkészi és világi emberek egymás mellett vállvetve küzdöttek az egyházért.

A reformáció hajnalán munkába álló magyar reformátorok szemléltetik az évszázadokon át folytatódó lelkészi munkát. A wittenbergi egyetem Luther katedrájáról hozzák a reformáció igazságainak fáklyáját. Országutat járó keményszabású emberek. Pajtákba gyűjtik a falvak népét. Hallgatag erdők lombátora alatt megszólaltatják az evangéliomot. Végigkopognak nagyúri kúriák kőkockás ambitusain és megzörgetik a félrebillent zsupptetejű vályogházak ajtaját. Országjáró vándorprédikátorok, otthon pedig tudós teológusok. Az Újszövetséget fordítják, prédikációkat, vallási könyveket írnak, azokat ők maguk kiszedik, könyvnyomtatójukon kinyomtatják, azután viszik faluról-falura, tanyáról-tanyára. Rájuk csap a fegyveres hatalom, dohos börtön mélyére kerülnek. Szenvednek, kiszabadulnak és folytatják, ahol abbahagyták! Csodálatos nemzetség: vándor prédikátor, tudós, könyvnyomdász, kereskedő, propagandista és mártír! De mindig Krisztus szolgája és az egyház munkára és halálra kész apostola.

Korszakok keze alatt megváltozik a kép kerete és színezete, de lényege érintetlenül marad: kezdettől fogva a lelkipásztor hordozza az egyház lelkimunkáját.

Ugyanakkor kialakul a világi elem egyházi képe.

A reformáció megindulásakor és még az utánakövetkező évszázadokon át a nagybirtok volt a tulajdonképpeni országvédő hatalom. A földbirtok hadsereget, erőt, hatalmat, jogforrást jelentett. A vár-tartomány középpontja intézte a védelem, a kormányzás, a gazdálkodás ügyét, de hatalma alá hajtotta a hit-életet is. Egy kiváló történetíró jogosan állapította meg, hogy a magyar reformáció történetét megírhatjuk a nagyúri birtokok történetéből.

A földesúri jog felszívja a vallásszabadsági elvet: cuius

regio, eius religio, de ugyanakkor óriásra növeszti a világi ember egyházi jelentőségét.

A földesúri jog védelme alatt templomok épülnek, védő karjuk árnyékában pásztorok igehirdető munkájának vetése zöldéi s egyházszeretetük áldozatából iskolák hosszú sora épül. Az államhatalommal szemben a világi nagyúr az egyház védője, sérelmei orvoslásának harcosa, jogainak biztosítója.

A jogfejlődés és az állami élet kialakulása megváltoztatta ugyan a világi elem szerepét egyházunk életében, de hivatása lényegékeppen megmaradt az egyházvédelem és a kormányzásban való részvétele.

Egy további történeti adottság a reformáció két ágának egybefonódó közös elindulásában mutatkozik.

A reformáció Magyarországon közös mozgalomként indult meg. Szervezete, sőt dogmatikai iránya is kezdetben lutheri szellemű volt, csak 1550-ben válik ketté az evangélikus és református ág. A református egyház külön hitvallását 1560 után állapította meg a debreceni zsinat. Wittenberget Genf csak 1562 után váltja fel. Ettől kezdve mind erőteljesebben érvényesül a református szellem. Hódítását elősegíti antikatolikuságának külsőleg szemetűnőbb határozottsága, némaságában is bíráló puritánsága és a magyar nyelv egyetemében erősödő nemzeti irányzata.

Egyházunk kidolgozta önálló egyházi életét, hittanát és szervezetét, de azért a sorsközösség és egymásmellettség hatása alól nem tud szabadulni. Az erdő szélén gyengébb növésű tölgy és hatalmasabb lombosított cser állanak egymás mellett. Ugyanazon humuszból táplálkoznak, ugyanazon napsugárzásban növekednek, de a gyengébb fejlődése és egyénisége megérzi az erősebb hatását.

A történelmi adottságok közt gondolnunk kell az ország hosszú időn át fennállott szétdaraboltságára, mely lehetetlenné tette az egységes vallásos lélek kialakulását.

Az évszázados török-uralom, az ország testének három részre szakadása különböző helyzetet teremtett a különböző országrészen élő egyházak számára. Egyik helyen vallásszabadságuk birtokában éltek, a másikon elvették templomaikat és gályára hurcolták lelkipásztoraikat. Az ország különböző vidékén élő evangélikusok külön egyházi területet alkotnak, szervezet, kormányzás, vallási élet tekintetében egymástól független

önálló életet éltek. Így azután az egyházi terület különbözősége természetszerűleg különböző vallási terület kialakulására vezetett. A Felvidék például a zsolnai zsinaton kárhoztatta a pietizmust, Dunántúl pedig vallási élete mélyülésének fontos tényezőjét ismerte fel benne.

A történelmi adottságok ezen hézagos szemléltetéséből nem hiányozhatik a magyar földre és a magyar lélekre utalás, melyek szintén befolyásoló tényezőként szerepelnek a magyar evangélikus egyház lelki arcának kialakításánál.

A régi nagy magyar föld két kézzel szórta gazdag ajándékait. Rónáin acélos búza hullámozott a nyári szellő érintésére. Dombjain és sziklás hegyoldalainak szőlőkertjében tüzes bor szendergett. Bányáiban só, kőszén, arany rejtőzködött. Fekete földjét izompattanás nélkül puhán hasította ekéjével a szántóvető. Könnyen zendült a magyar földművelő munka-himnusza, mint a levegőben libegő pacsirta ujjongó éneke? Szinte magától terült meg asztala a föld áldott gyümölcseivel, mint a mindenki számóca-bokra az országút szélén.

A föld éghajlata mérsékelt. Az évszakok kiegyensúlyozottan illeszkednek a természet esztendejének folyamatába. A napsugár, eső, szél, fagy és harmat az embereknek nem ellenségei, hanem békés munkatársai.

Ezen a földön nem születnek aszkéták. Az emberek nem öltöznek az élettagadás sűrű csuhájába. Ez a föld a munkát megáldó napsugaras élet, olyan, mint az Isten kitárt tenyere: minden a tietek, ti pedig a Krisztuséi vagytok!

A magyar föld mellett a magyar lélek is beleszól a vallás arcának kialakulásába.

A magyar lélek hősi lélek: történelmi küldetése szerint mindig nemes eszmékért küzdött. Ország-hódítás, állam-építés, nemzeti szabadság, vallásszabadság voltak világító csillagai. A magyar lélek mártír-lélek: vérhullás, szenvedés, elbukás volt osztályrésze. Évszázados elnyomatása, nemzeti önállóságáért folytatott küzdelme lelkébe égette az igazságért való szenvedés önkéntes keresztvállalását. Jelleme egyenes, becsülete tiszta. Nyílttekintetű, büszke és önértetes. Isten előtt is egyenesen áll, nehezen tud letérdelni. Kevés hajlandósága van a miszticizmusra. Vallási gondolkodásában történelmi öntudatát értelmi okoskodással és érzelmi elemekkel keveri, a megismerhetetlen, titokzatos világ ellenben rejtett tündérvár marad számára.

Ezek a történelmi és természeti adottságok formálták a magyar evangélikus egyház lelki arcát.

Az egyház lelki vonásai.

Vájjon ezek a történelmi és természeti adottságok milyen vonásokat rajzoltak evangélikus egyházunk lelki arcára, melynek az Ige és a Szentség képezi örök tartalmát s melyen Krisztus arcának kellene áttükröződnie.

Az első vonás *a történelmi öntudatban és a jogközösségi tudatban* áll előttünk.

A magyar evangélikus egyház lelki arcának egyik jellemző vonása a határozott, kemény, történelmi öntudat. Az egyház évszázadokon át folytatott küzdelme és szenvedése, az egyház-építő ősök munkája s az igazságért marti romságot szenvedő bizonyágtevőinek az emléke csodálatos egységes képpé szövődik benne s felvilágol rajta az egyház történelmi küldetése, vallási igazsága, utókorra testált öröksége és nemesi ármálislevele.

Ez a történelmi öntudat a múlt ismeretéből és értékeléséből táplálkozik, azután vallási érzéstől színezett önértékeléssé forrósodik. Drága és szükséges, mert bekapcsol a történelmi múlt élő folyamatába és messze évszázadok közösségébe állít. De minden szépsége mellett is csonka marad, ha múltja dicsőségéből akar megélni s az ősök nagyságával elfedezi a mai nemzedék törpeségét. A történelmi öntudat könnyen a *gőg* lépcsőjévé lesz, magasság helyett romlásba vezet.

A történelmi öntudat mellé illeszkedik *jogközösségi tudata*.

Evangélikus egyházunk évszázados munkával kiépítette autonóm szervezetét, mely egyházi, vallási ügyeink önkormányzata keretében való önálló intézést és vallási életének szabad kiélését teszi lehetővé. Nehéz idők tanulságából megismerte külső szervezetének és autonómiájának értékét. Sziklavár az, mely védelmet nyújt az államhatalom és az egyházi üldözés ellen. Családi ház, mely saját akarata szerint való életének kiépítését lehetővé teszi.

A magyar evangélikus ember értékeli, megbecsüli, nélkülözhetetlennek tartja az egyház jogi szervezetét. Isten által adott drága edénynek tekinti. Tudja, hogy mit köszönhetett neki a múltban és mit várhat tőle a jövőben. Nyugodtan mondhat-

juk, hogy a jogközösségi tudat a magyar evangélikus egyház lelki arcának egyik általános vonása.

De bizonyos az is, hogy néha ezt a vonást sokan egyoldalúan értékelik, sőt túlértékelik. A Luther által életre keltett egyetemes papság elvének megvalósulását látják az egyház jogi szervezetében való munkálkodásban. Megfelejtkeznek az evangéliom ama igazságáról, hogy a királyi papság legfőbb ismeretője nem az egyház külső szervezetével kapcsolatos jog, avagy a szervezetben biztosított munkaalkalom, hanem a lelki egyházban való élet és szolgálat.

Ezen kérdésben bizonyos elhajlást és befejezetlenséget látunk. Az egyház jogiszervezete önállósul, esetleg eltávolodik a lelki egyháztól. A kettő szolgálatában is szakadás állhat be: lehet, hogy valaki szolgálja a jogi egyházat, de nem érez kötelezettséget a lelki egyházzal szemben. Elfogadja a jogi egyház felkínált értékeit, de közömbösen elfordul Krisztus megváltó életének örök kincseitől.

A történelmi öntudat és jogközösségi tudat ezen önállósodása végső következményben a vallásiélet öntudat-hasadására vezet. Mélységes tragikum a emberi léleknek, ha ezekben a kezdő érzésekben kiéli magát, megbecsüli az évszázadok keze alól kikerült drága edényt, de nem törődik az edényben elhelyezett isteni értékekkel. Kidolgozza történelmi öntudatát és jogközösségi tudatát, de azokat nem egészíti ki hittudattal és vallási élettudattal.

Fájdalom, magyar evangélikus egyházunk lelki arcán megvan ez a tragikus vonás.

A második vonás a római katolikus egyházzal való viszonyban éleződik ki, mint *antikatólikus* és *filokatólikus* irányzat.

Az *antikatólikus* vonás elutasító tiltakozásként jelentkezik. Legtöbbször hiányzik dogmatikai meggyőződése. Nem előzi meg az egyház tanításának beható vizsgálata, hanem ösztönyszerű megérzéssel így fejezi ki vallási álláspontját: meggyőződésem a katolikus egyház tagadása! Ez az irányzat megáll a speyeri birodalmi gyűlés deklarációjának első szavánál: protestáltak! és nem mondják el második szavát: bizonyosságot teszek! Ez a feleúton megállt evangélikus vallási élet egy nagy negatívumban végződik. Tagadja a római katolikus egyház tanításait, életformáit és törekvéseit, de ugyanakkor elmulasztja saját

egyházának igazságait beépíteni vallási gondolkodásába és életszemléletébe.

Ez az irányzat nagyrészt történeti öntudatból, az egyház évszázados küzdelmeinek emlékeiből táplálkozik, de erősítést kap a római katolikus egyház mai irányzatából is, mely a protestantizmus létjogát tagadja, alapigazságait támadja s a mindennapi életet átszővi kizárólagosságot követelő igényeivel és megterheli azt a vegyesházasságok elkeseredett reverzális harcával.

A katolikus ellenességben magát kiélő evangélikus típus csak csoport jelenség. Egyházunk a róm. kat. egyházat nagy egyetemességben igazságosan és megértően ítéli meg. A mai katolicizmust nem azonosítja a reformáció korabeli kat. egyházzal, elismeri történelmi szolgálatát, lelki gazdagodását és spirituális munkájának mélyülését. Komolyan vallja az Apostoli Hitvallás harmadik cikkének első mondatát: Hiszek egy keresztyén anyaszentegyházat! Boldogító és kötelező lehetőségnek tekinti ezen isteni ígéretet s megvalósításán megbecsülő, megértő, Krisztushoz hű lélekkel munkálkodik, de ugyanakkor saját hitvallását és sajátos egyházi életét teljes határozottsággal kiépíti. Ez az irányzat mindkét történelmi feladatát betölti: protestál és bizonyosságot tesz!

A felekezeti közötti erőviszonyok azonban még egy sajátos kedvezőtlen vonást rajzolnak evangélikus egyházunk lelki arcára.

Egyházunk kimondottan misszió-egyház, másvallásúak tengerében szétszórtan élő, kicsi szigetcsoporthoz tartozó. Csonka-Magyarországon 5,634.000 római katolikus, 1,813.000 református és csak 534.000 evangélikus van. A róm. kat. és ref. egyház hatalmas tömbökben él, melyek belső erejüknek kifelé való érvényesítését megkönnyítik, sőt sokszor a számok fölé emelik. Az evangélikus egyház szétszórtsága következtében veszít tömegerejéből.

Más szempontokról is meg kell emlékeznünk. A nagyszámú vegyesházasság idegen fonalat sző egyháztársadalmunkba és megbontja vallási- és életszemléletünk egységét. Állami, társadalmi, gazdasági életünk konstrukciója következtében megkevesbedik a független evangélikus emberek száma, ami felekezeti viszonyban kedvezőtlen következményekre vezet. Az emberek hajlandók a meggyőződés kérdéseiben engedelményeket

tenni s ilyenkor a magát türelmesnek nevező gyenge meggyőződésű ember gyakran elbukik.

Végeredményben azután kialakul egy olyan irányzat, mely felekezeti viszonylatban elismeri a róm. kat. egyház munkájának egyetemes keresztyéni és nemzeti értékét, beletörődik kisebbségi voltunk következtében kialakuló helyzetünk kedvezőtleniségébe, tűr és lemond, ütköző kérdésekben habozik és hallgat. Ebben az óvatos alkalmazkodásban azután elfelejti a speyeri gyűlés mindkét követelését: nem protestál és nem tesz bizonyosságot!

Az antikatólikus és filokatólikus vonás közös gyengéje, hogy hiányzik belőlük a vallási meggyőződés gerince: az erőteljes hittudat.

Az utolsó legerősebb vonás egyházunk arcán: a *lelki* vonás. Nem különálló vonás, hanem az egészet beragyogó lélek, mely örök fényvel átvilágítja a vallásos megnyilatkozás eddig említett irányait és elválaszthatatlan egységbe olvasztja azokat.

Evangélikus egyházunk *hitvallásos egyház*. Egyszerre a reformáció hajnalán az Ágostai Hitvallást vette kezébe s belső történéseinek korszakai elválaszthatatlanok a hitvallásosságra való törekvéstől.

Kezdetől fogva egyházi programnak tekinti ezen hitvallási iratunkat s Bárány György 1740-ben megjelent fordításának előljáró beszédével egyetértőleg ma is vallja, hogy „az Aug. Conf. ismerete szükséges, mert megmutatja, miként kelljen az megigazító hitet egész életednek, szívednek és cselekedetednek megváltoztatásával vagy az igazi keresztyéni élettel megmutadnod.” Azért: „szégyen és igen nagy kár volna, ha az Aug. Confession levő keresztyének az Aug. Confessiót nem értenék.”

Egyházunk lelki arcán az Ágostai Hitvallás a folytonos munkát követelő vonás. Átérezzük azt az igazságot, hogy a VII. cikkely az egyháznak csak lényeg-megmutatása, az evangélikus egyháznak az egész életre kiható szellemét a teljes Ágostai Hitvallás tartalmazza. Számunkra a teljes Ágostai Hitvallás a minden erőt maga számára követelő folytonos program, ez egyházunk hamisítatlan lelki arca.

Egyházunk hittel, világosan látással és lelkiismeretes munkával azon dolgozik, hogy az *Ige egyháza* legyen. Lelkipásztorait

igeszolgálatra neveli és kötelezi. Népét emberi bölcsesség és gyönyörködtető beszéd helyett Isten ígéje után való szomjúhozásra készíti. Törvényt és evangéliumot nyújt, követelést és ígéretet. A lelkekben igyekezik komoly büntudatot ébreszteni. A bűnbánatot lutheri tartalommal tölti meg, hogy a bűnből származó bánat a bűnös emberi természetből származó bánattal egyesüljön és állandó lelki állapotá legyen, hogy a törvény összemorzsoló bűnbánata kiegyesüljön az evangéliom boldogító bűnbánatában. Krisztus keresztyét állítja az emberek elé s legfőbb vágyát a kegyelem valóságának és boldog bizonyosságának *megéreztetésében látja*. *Az Ige egyháza* akarunk lenni. Ezen dolgoznak templomaink, bibliás ifjúságot nevelő iskoláink, bibliaköreink, egyháztársadalmi egyesületeink, konferenciáink.

Mindeddig azonban nem lettünk ugyanilyen mértékben a *szentség egyháza*. Történelmi adottságaink, különösen a református egyházhoz fűző és erős lelkihatást eredményező kapcsolataink, továbbá a magyar lélek belső gátlásai miatt, nehezebben válik egyetemes áldássá a Krisztusnak az úrvacsorában való testi jelenléte s vele való egyesülésünk boldog realizálódása.

Krisztus lélekhódító munkáját, az Istenhez jutás útjait és módjait állandóan mélyülő és sokoldalú gyülekezeti belmissziói munkák, szervezetek, egyesületek, szövetségek, konferenciák is munkálják. Megszervezik az egyház különböző szolgálatát. Kötelességtudatot és felelősségérzetet ébresztenek, munkaeszközöket teremtenek. Munkájuk azonban mindig kapcsolatban áll az egyházzal, az egyház szellemében és az egyházért folyik.

Megállapíthatjuk tehát, hogy magyar evangélikus egyházunk lelki arcára különböző vonások húzódnak s ezeket a vonásokat történelmi múltunk és jelenlegi helyzetünk magyarázza. Bizonyos azonban, hogy ezek a vonások az egyház lelki szolgálatában állandóan tisztulnak, nemesednek s minden vonása Krisztus élő testének, a lelkiegyháznak erősítőjévé válik.

Egyházunk átérzi Istentől kapott hivatását. Magyar földön az Ige és a Szentség egyházának kell lennie s ki kell dolgoznia a lutheri vallásosság típusát. Ezzel tartozik Istennek, az anyaszentegyháznak és a gondjaira bízott, üdvösség után vágyódó lelkeknek. Azért önmagával és munkájával szemben állandó komoly vizsgálatot tart, bűnbánatot gyakorol és mivel nem emberi erő, jogi szervezet, avagy történelmi formáció végzi ezt az Isten által kijelölt munkát, hanem egyedül a kegyelem a Lélek

által, engedelmes munkaeszközként átadja magát az egyház urának.

Nincsen nagyobb vágya, minthogy történeti és emberi vonásokkal megrajzolt lelki arcán világítson át örök szépségével Krisztus arca. Mert az egyház lelki arcának örökkévalóságát és szépségét nem a saját, hanem a Krisztus arcában bírja.

A magyar evangélikus egyház történelmi keresztmetszete.

A magyar evangélikus egyház nemzeti életünk templomának strukturális alkotórésze. Nem a homlokzati ornamentika mutatós vonalából összeállított, csillogó, esetleges darabkája, hanem fundamentomra támaszkodó, bolhajtásokat hordozó kőpillér. Oltárai a nagy nemzeti oltár építőkövei, szószékei a vallás és erkölcs munkálói, iskolai katedrái a tudományosság és népkultúra bővizű forrásai. Éjfékete és aranyló fonalakból szőtt gazdagvonalú múltjából kiszakíthatatlan a nemzet-szolgálat gondolata. Mindig egy volt a nemzettel. Históriajában nemzeti katasztrófák árnya s nemzeti dicsőségek fénye váltakozik, mint égboltozaton sötét viharfelhő és csillogó napsugár.

1. *A történelmi korszakok fővonásai.* Az első korszak 1517—1608-ig a reformáció megalapozásának, szervezkedési kísérleteinek időszaka. 1520 körül találjuk meg a reformáció első nyomait. Erőshítű apostoli gárda járja a szétszaggatott országot. Első terjesztői Dévai Biró Mátyás, Sylvester János, Stöckel Lénárd, Batizi András, Gál Szécsi István, Huszár Gál, Sztáray Mihály, Honter János, Bornemisza Péter, Szegedi Kis István stb. A főnemesség és földesurak nagyrésze csatlakozik a reformációhoz, a városok kivétel nélkül meghódolnak s a polgári rend németzármaszása része szintén elfogadja. A XVI. század második felében az ország kétharmad része protestáns.

Magyarországon hoznak ugyan ellene törvényeket, de Erdély az 1557-diki törvényben biztosítja a vallásszabadságot.

A közös bölcsőben született és egyazon utat járó evangélikus és református egyházak önvédelmi harcuk mellett csakhamar megkezdik szervezetük kiépítését. Több szervezkedő zsinat (Medgyes 1545, Erdőd 1545, Felvidéki városok 1550, Óvár 1554, Hercegszöllös 1576) és az 1591-ben tartott csepregi kollokvium után a két egyházfelekezetet kiépíti külön szervezetét.

Ezen korszakban a reformáció létharcát a Bocskay-féle felkelés zárja le, melynek történelmi zárópecsétje a vallásszabadság

első törvénybe foglalt elismerése, az 1606-diki bécsi béke, melyet az 1667/8-i pozsonyi országgyűlés cikkelyez be. Immár törvény biztosítja a szabad vallásgyakorlatot s a protestáns egyházakat szuperintendenseik felügyelete alá helyezi. A vallások egyenlőségét is kimondja s a nádorválasztásban azt érvényesíti is.

A második korszak (1608—1711-ig) a szabadságharcok kora. Az államhatalom által támogatott ellenreformáció hatalmas hullámokat ver. Pázmány Péter vezetésével kibontakozik az ellenreformáció hatalmas mozgalma. Bethlen Gábor felkelése az 1621-diki nikolsburgi békével fejeződik be, amely azonban csak a régi békekötések megerősítését jelenti. III. Ferdinánd uralkodása alatt növekednek a vallási sérelmek. 1640-ben a protestánsok 400 templomuk elvétele miatt keresnek a királynál oltalmat. I. Rákóczi György fegyvert fog a vallásszabadság védelmére. A küzdelem az 1645-diki linzi békével záródik le. A vallásszabadságot kiterjesztik a jobbágyokra is s a vallásháborútokra büntetést szabnak ki. I. Lipót alatt eléri a vallásüldözés legmagasabb fokát. Erre az időre esik az 1673-74-diki pozsonyi törvényszék, a protestáns lelkészek és tanítók gályarabságra hurcolása és Caraffa eperjesi vésztörvényszéke. A vallásszabadság védelmére Thököly Imre fog fegyvert, a küzdelem az 1681-diki soproni országgyűléssel záródik le. Ez az országgyűlés megszorítja a vallásszabadságot. A jobbágyokét korlátozza a földesúri joggal s az elvett többszáz templom helyett csupán a véghelyeken, valamint az ország 11 északnyugati megyéjében 2—2 úgynevezett artikuláris gyülekezetnek enged templomépítési jogot. A további üldözések s a nemzeti szabadság védelme, a római katolikus II. Rákóczi Ferencet is felkelésre bírja. A küzdelem az 1711-diki szatmári békekötéssel fejeződik be.

Ezen korszak első időszakában az üldözések ellenére számban és súlyban erősödik a protestantizmus. Egyházi és világi vezetőit tisztelet övezi, alsó- és felsőbb fokú iskolái példaadóan működnek, számos neves tudósuk külföldi egyetemi katedrán tanít.

Ezen korszak első időszakában a szervezés munkája is erőteljesen folyik. Különböző országrészek evangélikusai több szervezkedő zsinatot tartanak. Így a dunáninneni részek Zsolnán 1610-ben, a felsőmagyarországiak Szepesváralján 1614-ben.

A korszak későbbi évtizedeiben meglátszik az elnyomás hatása. Az 1681-diki soproni országgyűlésen már egy összetört egyház mutatja sebeit s keresi jogai védelmét.

A harmadik korszak (1711—1791-ig) a törvényenkívüliség korszaka. Meggyengültén, jogfosztottan vergődik az evangélikus egyház. Az életben üres emberi hitetessé válnak a vallásszabadság törvényes biztosítékai. A lelkiismereti szabadság és az evangéliomi egyházak léte és munkálkodása egyszerű közigazgatási ügyé sorvad. Törvény helyett rendeletek szabályozzák életét, országgyűlés helyett változó királyi kegy védi. Ez III. Károly és Mária Terézia kora.

A negyedik korszak (1791—1868-ig) a felszabadulás korszaka, melynek praeludiumát II. József 1781. október 29-én kiadott türelmi rendelete képezi. Az evangélikusok egyenlő polgári jogokat nyernek a katolikusokkal. Uralkodói rendelkezés biztosítja vallásszabadságukat és egyházi autonómiájukat. A türelmi rendelet nyomán új egyházi élet pezsdül. Évszázados álmukból halott gyülekezetek ébrednek, az elüldözött pásztorok visszatérnek s a megriadt nyáj bizakodva emeli fel fejét. Megindul a templom- és iskolaépítő munka. Egy év alatt 76 evangélikus templom épül s a protestáns gyülekezetek száma 272-ről 758-ra emelkedik.

A vallásszabadság törvényes biztosítékát a protestánsok a katolikus főurak támogatásával vívják ki. Az 1791. évi XXVI. t. c. biztosítja a protestáns egyházak vallásszabadságát, egyházi és iskolai ügyekben szabad önrendelkezési jogát. Ennek betetőzéséül az 1848. évi XX. t. c. kimondja az egyháznak teljes egyenjogúságát és viszonyosságát. 1859-ben császári pátens felüggeszti ugyan az evangélikus egyház autonómiáját, de a tilalmi rendeletet 1860. május 15-én visszavonják. 1868-ban megtörténik az egyházi kérdések folytatólagos rendezése. Az 1868. évi 53. t. c. a vegyesházasságoknál is biztosítja az evangélikus egyház egyenjogúságát.

2. *Az evangélikus egyház a nemzeti művelődés szolgálatában.* Az egyház külső történelmével párhuzamosan fejlődik az egyház tevékenysége a nemzeti művelődés szolgálatában. Az anyagiakban szegény egyház csodás eredményekkel gazdagítja nemzetét. Az evangéliom varázsvesszőjének érintésére az áldozatkészség bővizű forrásai fakadnak az emberi szívek mélyéről. Koldusemberek szétosztogatják öt kenyerecskéjüket, de még

azután is kosárszámra gyűjtik egybe a maradék felesleget. Csofálatos erőfeszítő vágyódás válik úrrá a lelkek felett: új ország-építésről, hitben és tudásban megújult nemzetről álmodnak. Mindenfelé iskolákat építenek s a népművelést biztosító iskolákon kívül megvetik a középiskolák és felsőiskolák alapjait is..

Az evangélikus iskolák első nagy jelentősége abban van, hogy a nemzet kultúr-szükségletének világos meglátásával, széles alapozású művelődési programot tűznek maguk elé. Az első evangélikus iskolát Bártfán állítják fel, majd ezt 1532-ben nyomom követi a késmárki, melynek katedráin Melanchthon tanítványai: Sommer János, Krossenszky Erasmus és Stöcke! Lénárd tanítanak. 1537-ben megfundálják a beszercebányai latin iskolát is, melyet később Bél Mátyás tesz hírnevessé.

Egymásután létesülnek a nagy evangélikus gócpontok: 1534-ben az eperjesi kollégium, 1557-ben a soproni, 1606-ban a pozsonyi líceum. De a középiskolai tagozatot majdnem mindenütt bölcsészeti, jogi és teológiai évfolyamok egészítik ki> úgyhogy mindegyik kisebbségetű főiskolává szélesedik. Az eperjesi jogakadémia később teljesen önállóvá lesz és ugyanígy önállósodik a pozsonyi, soproni és eperjesi teológia is.

A hazai tanítóképzés még meglehetősen elhanyagolt, midőn a soproni, eperjesi líceumok utolsó évfolyamaiban már öntudatos és tervszerű tanítóképzés folyik. A dunántúli egyházkerület ezt sem tartja kielégítőnek, mert 1818. évi distriktuális gyűlésen „oskolamestert formáló intézet” felállításáról tanácskozik. Az intézet 1829-ben megkezdí munkálkodását. 1845-ben modern tanítóképző-intézetet épít Felsőlövön a híres Wimmer Gottlieb Ágost, Sopronban 1858-ban Pálffy József, Király Pál és Kolbenheyer Mór; 1860-ban pedig megalapítják a mostani szarvasi tanítónőképző-intézetet. A későbbi időben számos fiú- és leányközépskola, polgári iskola alakul.

Így azután az evangélikus iskolák magyar kultúréletünk teljes egészét felkarolják.

Az iskolák majdnem kivétel nélkül tekintélyes könyvtárral bírtak, melyek nemzeti szempontból is felbecsülhetetlen értéket képviseltek. A soproni evangélikus líceum 26.000 kötetből álló nagy értékeket rejtő könyvtárral rendelkezik. Van négy uncuma és több incunabulum. Kéziratai között van egy pergamen kéziratot teljes Biblia 1389-ből, egy 1440-ből származó német bibliafordítás. Dedikációs könyvei közül külön is figyelmet ér-

demel Széchenyi István „Hilel-e, saját kézírásával ellátott ajánlással, Schiller bejegyzését őrző Emlék-Album, továbbá Bugenhagen 1524-ben megjelent zsoldármagyarázati könyvében Melanchthon Fülöp eme bejegyzése: I. Tim. 3. „Fundamentum aliud póni non potest praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. Scriptum man Philippi.” A pozsonyi líceum könyvtárában 140 eredeti Luther mű és értékes biblia-gyűjtemény van. Ezen iskola gazdag Schimkó-féle érem-gyűjteményét kiegészíti a rendkívül értékes éremtani könyvtár, mely hazánkban egyedülálló. Az eperjesi könyvtár a Szirmay-féle könyvtárral együtt körülbelül 28.500 kötetet számlált. A lőcsei könyvtárban 252 olyan könyv van, mely Szabó Károly régi magyar könyvtárában nincsen megemlítve, ezek közül 120 külföldi, 132 pedig hazai nyomtatvány. Egy teológiai mű elején Melanchton Fülöp 1560-ból származó saját kézírású dedikációját olvashatjuk. Kiváló könyvtárakkal bírtak a Selmechányai, a késmárki és a többi iskolák is, nem is szólva az erdélyi szászok nagyértékű könyvtáráiról.

Az evangélikus iskolák nemzeti szempontból is jelentős munkát végeztek. Jóllehet legtöbb iskola nemzetiségi vidéken működött, mégis a magyar nemzeti eszmét szolgálták. A nemzetiségi lakosság értékeinek kiművelésével gazdagították a nemzet egyéniségét, előmozdították az egészséges testvériség kialakulását s a nemzeti élet erőteljes fejlődését.

Növeli az iskolák jelentőségét azon körülmény, hogy azok kevés kivétellel a polgárság állandó áldozathozatalával létesültek és tartattak fenn. Eddig főpapi és főnemesi donációk, vagy állami fundációk biztosították az iskolák működését. A reformációval lép a történelem porondjára a nemes ember és polgár ember egyszerű alakja, amint izomfeszülten építőköveket cipel, kisebb, nagyobb tagot lehasít birtokából, alapítványt tesz, lelkesedik, dolgozik s mindennapi verejtékével fenntartja egyháza iskoláját. Voltak ugyan szép számban városi alapítású, vagy más érdekeltségű iskolák is (Selmechánya, Késmárk, Sopron stb.), de csakhamar ezek is a polgárság pártfogása alá kerültek.

Ez az áldozatkészség alapítvány fundációkkal lehetővé teszi magyar ifjaknak külföldi egyetemeken való elhelyezkedését is. Értékes és állandó szellemi kapcsolat fejlődik hazánk és a külföld között, melynek tudományos és szellemi hatásai áthúzódnak négy évszázad történetén.

A hősiesség, bátorság, áldozatkészség hevületében sokszor kicsi gyülekezetek nagyszabású feladatokra vállalkoznak. A zalamegyei Kővágóörsön kisgimnáziumot állítanak fel. Nemesi és polgári családból származó emberek, mint Szentiványi Miklós Sajógömörben, Hermann Gusztáv Lócsén, a két Trangousz Iglón, fejedelmi adománnyal iskola, illetőleg árvaház és kórház felállítását teszik lehetővé.

Autonómiája révén az egyház érvényesíti iskoláinál saját pedagógiai elveit és eszményeit. Erőtéljes nemzeti, valláserkölcsei szellem, öntudatos egyházi lelkület hatja át működésüket, melyet különösképpen jellemez az egyéniségek kiművelésére irányuló törekvés és az önálló közéleti tevékenységre való nevelés. Külföldet járó embereik gazdag tapasztalatokkal térnek vissza s új eszmékkal megtermékenyítik nemzeti művelődésünket.

Érdekes példáját látjuk ennek az ősi soproni líceumban. Az 1790-ben alapított líceumi Magyar Társaság az ország első irodalmi egyesülése, de a tanulóifjúság munkájába levelezőtaggokként bekapcsolódnak nemzetünk legkiválóbb költői és írói. Ugyanezen iskola Deákkuti Vármegyéjéről pedig a rendi világ tiszta fénye sugárzik s megsokszorozza erejét a pedagógiai eredetiséget mutató, önálló diáktársadalom működésében. Volt főispánjuk, alispánjuk, szolgabírájuk, cigánybandájuk, karmesterük, utcaseprő-csapatuk. Egyházmegyéjükben volt superintendens, esperes és egyházfi. Gyűléseztek, dolgoztak, tér-Tekét szóttek, fegyelmet gyakoroltak, bíraskodtak. Megtanultak parancsolni és engedelmessé válni, számonkérni és számonadni. Elevenéletű diákvilág volt ez, mely önálló, fegyelmezett, alkalmazkodó és egymásba illeszkedő munkára, kötelességteljesítésre és felelősségtudatra nevelte az ifjúságot s nagyértékű iskolájává lett a nemzeti közéletre való készülésnek.

Az evangélikus egyház különben is kiveszi részét a nemzeti művelődésért folytatott küzdelemből. A XVI. században összesen 30 nyomda van az országban, ezek közül 29 protestáns. Az Ujszigeten felállított első magyar nyomda szintén evangélikus. Itt nyomják 1541-ben Erdősi Sylveszter János Ujtestamentumát. Jelentős munkát végeznek az ugyancsak evangélikus alapítású bártfai, löcsei, csépi régi, detrekői, komjáti nyomdák is.

A magyar protestantizmus kulturális munkáját eleven szoborként mintázza Bornemisza Péter evang. püspök, ki megírja

könyveit, azokat betűsorba szedi és kinyomatja, azután az ország városaiban, községeiben prédikál s könyveit is ő maga terjeszti. Az evang. egyház ezidőben valóban író, költő, teológus, pedagógus, betűszedő, könyvnyomtató és könyvterjesztő volt egy személyben.

Ferenczy Zoltán kimutatja, hogy 1526-ig, a keresztyén egyház 526 éve alatt, egy kötet vers és 15 kötetre menő vallásos próza maradt fenn. Ellenben a protestantizmus megindulása után 1527—1608-ig, 81 év alatt, mintegy 500 mű jelent meg, ezek közül 5 Újtestamentum, két teljes bibliafordítás, azonkívül énekeskönyvek, zsoltárfordítások, vitairatok, teológiai munkák. A magyar irodalomtörténet úttörő munkásai közt méltó helyet nyertek Czwittinger Dávid, Rotaridesz Mihály, Bod Péter és az evangélikus pap-literatus, Wallaszky Pál. Apácai Cseri János pedagógus mellett az európai hírességű Bél Mátyás történelmi alakja magasodik elénk, ezé a sokoldalú, átfogó műveltségű tanáremberé, ki Besztercebányán és Pozsonyban működik, tanít, tankönyveket ír, tanrendszert dolgoz ki és tanulmányi naplót vezet.

Evangélikus iskolák katedráin tanítanak: Stöckel Lénárd, Hajnóczy Dániel, Ribini, Vajda Péter, Hunfalvi Pál, Vandrak András, Greguss Ágost és Gyula, Domanovszky Endre, Lehr Zsigmond és Albert, Csecsetka Sámuel, Zsilinszky Mihály, Vései Tamás, Dr. Schneller István, Böhm Károly stb.

Az iskolák padosoraiban nagy nevek viselői ülnek: Berzsenyi Dániel, Székács József, Jókai, Petőfi, Dóczy Lajos, Mikszáth Kálmán, Eötvös Károly, Torkos László, Kozma Andor, Csengey Gusztáv, Gyöny Géza, Bartóky József, Szontagh Tamás, Gombócz Zoltán, Melich János stb.

A művészet fejlesztése tekintetében az evang. egyház kevés eredményt mutathat fel. Szegénysége az eszközöktől, elnyomottsága pedig a lehetőségektől fosztotta meg. Templomai egyszerűek, sokszor stílustalanok. Hiszen az üldözések idején templomaik udvarok mélyére szorultak s régi rendelet szerint csak „páhó vagy granárium” formára építkezhettek.

Egyházi zenéje külföldi forrásokból táplálkozik ugyan, de azért kitért templomajtaján régi magyar vallásos melódiák és motívumok áramlottak szerte, kimondhatatlan sok eredetiséget és művészi értéket rejtve magukban.

Gazdasági és szociális irányban szintén felismerhetjük az

evangélikus egyház hatását. Az első gazdasági iskola megalapítása Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész nevéhez fűződik. Nagy György soproni tanár, később harkai lelkész, 1791-ben pályamunkát ír a hazai manufaktúra akadályairól és Sopronban megalapítja az első cukorgyárat.

A középiskolai tanintézetek jótéményét sok ezer diák élvezte s közülök sokan nélküle nem is végezheték volna el tanulmányaikat. A szeretet-intézmények alapítása a lelkész személyén fordult meg, ez magyarázza, hogy kisebb gyülekezetekben alakulnak árvaházak. Így például Hrabovszky György lelkész Várpalotán és Kissomlyón állít fel árvaházat. Balogh Ádám dunántúli püspök pedig már a XVIII. században özvegyek és árvák részére segélyező-intézetet alapít.

Különbön is elevenen él a gyülekezetekben a testvéri szeretet kötelessége. Luther a gyülekezeti pénztákról szóló munkájában azt írja, hogy az élőhitű gyülekezetben nem nyomoroghat koldus s a beteg ember nem sínylődhetik elhagyottan. Legyen azért minden templomajtóban két gyűjtőláda, az emberek szívében pedig legyen testvéri szeretet. Ez a lélek hatotta át az evangélikus gyülekezetek életét.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az evangélikus egyház, mely évszázados megpróbáltatások ostromai közt jórészt kizárólag hívei áldozatkészségére támaszkodott s melynek lélekszáma az üldözés idejében nagy változásoknak volt alávetve, melynek 1791-ben 630.000, 1891-ben 953.850, 1900-ban 1,059.000, 1910-ben 1,140.105 lélekszáma volt, becsületos mértékben kivette részét a nemzeti művelődés szolgálatból.

3. *Helyzetkép.* A trianoni békekötés folytán az evangélikus egyház súlyos veszteségeket szenvedett. Elveszített 20 egyházmegyét, 441 anyagyülekezetet, 264 leány gyülekezetet, 430 fiókgyülekezetet, 656.576 adófizető egyháztagot, 931 népiskolát, 8 polgári iskolát, 8 gimnáziumot, két teológiai főiskolát, 3 árvaházat, 3 internátust, 2 alumneumot, 1 szeretetházat. Ezek egy részét Isten kegyelméből visszanyertük.

Az egyház irodalmi programját (vallásos népirodalom, építő- és teológiai tudományos irodalom) az 1884-ben alapított Luther Társaság szolgálja. Az egyházszeretet munkáját (templom- és iskolaépítő gyülekezetek, misszió- és szórványok támogatása) pedig az Evangélikus Egyetemes Gusztáv Adolf Gyámintézet végzi, melyet Székács József, az ország papja, 1860. év-

ben alapított. Egyháztársadalmi erőegyesítésről az Országos Luther Szövetség, a kül- és belmissziói munka végzéséről az Országos Misszió Egyesület gondoskodik.

A világháborút követő időben az evangélikus egyház nemzeti és állami szempontból is értékes kapcsolatokat teremtett a hatalmas külföldi protestáns államokkal, különösen Amerikával, Angliával, Hollandiával, Németországgal és az északi államokkal.

* * *

Küzdelemmel telített történelmi múlt és vérző sebeket mutató jelen, alkotások és veszteségek hosszú sora állnak egymás mellett: gazdagmunkájú főiskolák, számba is nehezen vehető középiskolák, népiskolák és egyházi intézmények sokasága és megfogyatkozott kultúrvárak, melyek ormán gyászjelül félárbocra ereszkedik a lobogó. Egyik oldalon a hívek népes tábora, hatalmas lelkipásztor- és tanítósereggel az élen, a másikon tépett nyáj és megritkult munkás-sereg. De a magyar evangélikus egyház mégis törhetetlenül bízik történelmi hivatásában és életerejében.

Régi legenda szerint az athéni Akropolis udvarán áll egy terebélyes olajfa. Ellenséges kezek sokszor fejszét vetettek gyökerére s tűzzel akarták elpusztítani törzsét. Az olajfa mindig újra kihajtott s árnyas sátrat terít az enyhet keresőkre.

Ma is vannak ilyen szívós életfák!

Luther az egyházzól.

Luthernek az egyházzól kialakított felfogása több szempontból érdekel minket. Érdekel mindenekelőtt azért, mert a reformáció magára az egyházzra irányult, annak belső tartalmát kereste s abból származó hivatását helyezte mérlegre. Ennek következtében Luther állást foglalt az egyházzal kapcsolatos összes kérdésekben. Isten ígéje alapján tisztázta az egyház lényegét, a szervezetben megjelenő külső és a szervezet nélküli belső egyház viszonyát. Megállapította Isten ígéjének egyedülvaló jelentőségét. Szembeállította az egyházban működő isteni és emberi tényezőket. Ezen szempontok figyelembevételével azután összegezte az egyház hivatását, melyet Isten rendelése szerint be kell töltenie.

Luthernek az egyházzól szóló tanítása ma is időszerű. Az emberiség szelleméletének azon korszakában, mely az egyházat hajlandó a kultúra változásoknak alávetett tényezői közé sorolni, programmszerűen hatnak az egyház isteni eredetére és rendeltetésére vonatkozó megállapítások. Komoly irányt szabnak az egyházzon belül állók számára is, kik a testi vagy lelki egyházat külön-külön nem értékelik kellőképpen, vagy azok egymáshoz való viszonyát helytelenül állapítják meg.

1. Luther az egyházban a szentek egységét látja. Az egyház a földön élő kegyes és hívő emberek közössége, kiket ugyanaz a Szentlélek gyűjt össze, tart meg és kormányoz, akik naponként Isten ígéjében és a szentségekben gyarapodnak. A harmadik hitágazatra hivatkozva, ezt a meggyőződését így fejezi ki: „ez a közösség mindazoknak egyessége, akik igaz hitben, szeretetben és reménységben élnek, úgy, hogy a keresztyénség lényege és természete nem testi gyülekezet, hanem a szíveknek egy hitben való közössége. Ha test szerint egymástól ezer mérföldre esnek is, azért ők lélekben mégis csak egy gyülekezet. Ez a tulajdonképpeni lelki egyesség, minélfogva az embereket szentek közösségének nevezzük. Ez az egyesség magában véve elégséges arra, hogy keresztyénséget alkosson. De viszont e

nélkül nincsen egység, legyen bár helynek, időnek, személynek, cselekedetnek, vagy bárminek egysége, ami keresztyénséget alkot.”

„Az egyház lelki oldalát tekintve: hitben egységes közösség, bárha külsőképpen nincsen is helyi egysége. A gyülekezet senkit sem tesz valódi keresztyénné, még sincsen soha igazi keresztyének nélkül. A test sem ad a léleknek életet, a lélek mégis a testben él és bizonytal test nélkül is van léte. Akik hit nélkül és ama közösség nélkül ebben a másik közösségben vannak, Isten előtt holtak, képmutatók, az igazi keresztyénségnek leszáradt ágai.”

Luther a lelki közösségben látta az igazi egyházat, elismerte azonban a látható egyház szükséges voltát. Ezen elválasztásnál nem felejtkezett meg arról, hogy az egyházat nemcsak a külső szervezet, a szertartás és a forma teszi láthatóvá, hanem elsősorban az ige és a szentség. Azt mondta, hogy a búzát a konkolytól nem lehet ugyan elválasztani, de megismerhető az a szántóföld, melyen mindkettő növekszik.

Az egyház lelki lényege és külső formája egybe vannak kapcsolva, de egymással nem azonosíthatók. A külső, vagyis testi egyházban nem származik minden a Szentlélektől. Az evangéliumot tanítják ugyan, de abból sokszor téves tanításokat vonnak le. Az Isten szolgálói munkálkodnak benne, de rajtuk is hatalmat vesz a bűn. Az Isten igéjét emberi bölcsesség és érdek szerint magyarázzák, nem pedig magával az igével.

Szembe kell tehát fordulni mindazokkal, akik a lelki egyház kiváltságait a külső egyházhoz kötik. „Aki azt mondja, hogy a látható gyülekezet vagy egység teszi a keresztyénséget, az a maga bolond esze után indul. Aki pedig erre a beszédre az írást alkalmazza, az az Isten igazságát a maga hazugságaira vonatkoztatja.”

De szembe kell fordulni azokkal is, akik csak a lelki egyházat értékelik, a külső egyházat ellenben lényegtelennek gondolják, holott „a külső egyház szükséges az üdvösséghez s a keresztyén egyházon kívül Krisztus, igazság és üdvösség nincsen”.

Ennél a pontnál a rajongókra gondolt. Míg a pápaság a lelki egyházat azonosítja a testi egyházzal, addig a rajongók a testi egyházat azonosítják a lelki egyházzal. Feleslegesnek mondják az egyház történelmi formációját s azt lekicsinylik. Ezzel

megbontják Isten teremtési rendjét, melyet azáltal tett lehetővé, hogy az Ige és a szentség által egyesülhetünk Krisztussal. Tele torokkal kiáltják: „szellem, szellem, szellem, de a Szentlélek eljövételét lehetővé tevő minden hidat, ösvényt, utat, létrát megsemmisítenek s azt kívánják, hogy Isten lelke a felhőn s a szél hátán repüljön hozzájuk.”

Az egyház külső szervezeti berendezkedése, kultusza és szokásrendje sem közömbös előtte. Jelentőségüket felismeri az egyes ember és az egyház szempontjából is, mert bennük belső lelki indítás és tartalom érvényesül. De a lényeg mindig az marad, hogy a látható egyház mindig a láthatatlan egyházért van. Isten azért teremtette meg, munkálkodását azért engedi meg, hogy látható vikáriusaival vezesse és munkálja a lelki egyházat. Rajtuk keresztül hat a Szentlélek az evangélium ígében és a szentségekben s létrehozza Isten gyermekeit, mint az egyház új teremtéseit.

A külső egyháznak a lelki egyházat kell szolgálnia. Létjogát eme hivatásában bírja s értéke eme szolgálatnak betöltésétől függ. Ha teljesítetlenül hagyja Isten rendelkezését, avagy szembe fordul a lelki egyház lényegével, ítéletet mond önmaga felett és Isten ítéletét vonja magára.

2. Az egyházat Isten igéje teszi egyházzá.

Isten igéje Luther meggyőződése szerint nemcsak a Bibliában összefoglalt üdvtanítás, hanem maga a Krisztus és a Szentlélek. Isten igéje: a megfeszített Krisztus, a megváltás, az újjászületés, az új élet. Ezért az egyház aszerint áll vagy esik, hogy belső lényege, hivatásbetöltése, munkája és szolgálata szerint mit jelent számára Isten igéje. Az ige a teremtés „kezdetben” szava. Az édesanya áldott teste, belőle születik és benne erősödnek meg Isten igazságai. Személyhez szól, mindig egyes emberhez beszél. Szinte nevünkön szólít és egyéni értelmünk, gondolkodásunk és érzésvilágunk ajtaján kopogtat. Kézenfog, emberek közösségébe vezet és mégis meghagy a magunk önállóságában. Az Ige tesz engem az egyház tagjává — mondja a Nagy Kátéban —, általa leszek a Szentlélek nagy ajándékainak részese és élvezője. Ez az egyházba érkezésemnek a kezdete.

Luther szerint az egyház értékét egyedül az Ige állapítja meg. Az Ige teszi az egyházat egyházzá. Megtagadása, vagy a vele elleni be kerülés értéktelenné teszi az egyházat, ha külső szervezetében hatalmas marad is. De igazságot fejez ki a meg-

állapítás ellentétes oldala is. A külső egyház szervezetének meggyengülése érintetlenül hagyja az egyház létjogát, ha híven szolgálja az Igét. „Ahol azt látod és hallod, hogy az Igét hirdetik, ott ne legyen kétséged az iránt, hogy ott van az igazi Ecclesia sancta catolica.”

Luther állásfoglalásában mindig döntő szerepe volt az Igének. Helyesen mutattak rá mélyre tekintő történetírói, hogy a pápás egyházzal szemben elsősorban nem erkölcsi kifogásokat emelt, hanem „az ige elárulását” kifogásolta.

Isten igéjének értékelése olyan mélyen gyökerezett benne, hogy a világtörténelem alap-problémáját ebben ismerte fel. Szerinte a világtörténelem Krisztus és a Sátán örök küzdelmét mutatja s ennek középpontjában az Ige áll, mely az emberiségre mindig döntő jelentőségű. Megújuló támadások érik. Különböző hatalmasságok vonulnak fel ellene. Először a pápaság, azután Münzer, Karlstadt és a többiek, mert az ördög nem szűnik meg az Ige ellen harcolni. Ez volt a világtörténelem eddigi korszakainak tartalommutatója s ez lesz a jövőben is.

Az Ige egyedülálló jelentősége magyarázza, hogy külön egyházi hivatalt követel az igehirdető szolgálatra, nem hierarchikus, kiváltságos képességű embereket, hanem Krisztus evangéliumát prédikáló szolgákat. Fenntartja az egyetemes papság elvét s az igehirdető lelkész szolgálatát a jórend biztosítása céljából követeli. „Pap minden keresztyén, — mondja —, de nem mindegyik lelkész. Egyházi szolgálatot csak az végezhet, akinek hivatala van. Hivatal és megbízás teszi a lelkézt és igehirdetőt, a gyülekezet meghívása által lesz a papból lelkész.”

3. Az egyházban az Ige kenyerén, a kegyelem örök forrásán és a közösség testvéri erején alakul ki Isten népe. Luther Isten népének hét jellemvonását állapítja meg.

Isten igéje teszi az embert Isten népévé. Ahol Isten igéje van, ott szent népnek is kell lennie.

Isten népévé tesz a keresztség szentsége, a Szentlélek által az újjászületés fürdője. Nyilvánvaló drága jel, szent ajtó, melyen Isten belép életünkbe. Ahol ezt a jelet látod, ott van az egyház és a keresztyén szent nép.

Isten népévé tesz az Oltári Szentség, ha azt Krisztus rendelése szerint szolgáltatják ki s ha azzal hittel élnek. Nyilvánvaló jel és drága ereklye, melyet Krisztus hagyott örökségül népe megszentelésére, hogy a vele való éléssel nyiltnan vallja

keresztyén voltát, mint ahogyan Isten igéjével és a keresztség szentségében is arról tesz vallomást.

Isten népévé tesz a kulcsok hatalmának gyakorlása. Ha vétkezik ellened embertársad, dorgáld meg, ha hallgat rád, megnyerted őt, ha nem hallgat rád, dorgáld meg tanuk előtt. Ha kérésed hiábavaló, szólj neki és róla a gyülekezetnek. Isten népévé válunk a vétkezésben felelősségrevonás, a bűnhődés, a bűnbocsátás és a megjavulás által.

Isten népévé tesz az egyház azzal, hogy egyházi szolgákat avat és hív Krisztus szolgálatára, hivatalokat szervez, azokba embereket állít, püspököket, lelkipásztorokat, prédikátorokat rendel, kik életüket az Úr szolgálatára rendelik.

Isten népévé tesz az Isten nyilvános imádása. *Ott* él Jézus népe, ahol a Miatyánkot imádkozzák és tanítják, a zsoltárokat és egyházi énekeket énekelik és az Isten igéjét hit szerint hallgatják.

Isten népének legbizonyosabb ismertetője a szenvedés keresztye. Hittel viseli, hordozza élete megpróbáltatását, elszenvedi az üldöztetést és megaláztatást, a betegséget, a gyengeséget. Mindezt azért szenved el, mert hasonló akar lenni az Ő urához, törhetetlen hűséggel ragaszkodik Krisztushoz és az Ő igéjéhez, így tehát minden megpróbáltatását Krisztusért való szenvedéssé teszi. Ezzel az üdvözítő hittel a Szentlélek nemcsak megszenteli, hanem boldogítja is az ő népét.

Az Isten néperől szóló bizonyságok bizonyossá teszik, hogy Luther nem elégszik meg az egyház jólismert jogi és dogmatikai fogalmával, hanem annak tartalmát a mindennapi lelki élet realitásaiban konkretizálja és megállapítja, hogy Isten igéjének az egyházban központi értékévé tétele tulajdonképpen mit jelent.

4. Luther jól tudja, hogy az egyház nem lehet dogma nélkül. Szüksége van erre magának az egyháznak, mely Istennek tartozó felelősséggel közli és tanítja az evangélium igazságait. De szüksége van erre az egyház közösségében élő embernek is, mely benne nem szabadságát korlátozó jármot, hanem útmutató vezetőt, támaszt nyújtó *botot* és Krisztushoz vezető tanítót lát. A reformáció alapelvének megfelelően az egyházat a dogma forrásához: az igéhez vezette vissza. Felállította és követte a reformáció alapelvét: az egyház egyedül Isten igéjét hirdetheti, tehát a dogma alapja csak a Biblia lehet. Azután megállapította

a dogma értékét a hívó ember szempontjából. Nem elégedett meg annak szolgálai elfogadásával, hanem hívó meggyőződést s ennek étellel való megpecsételését követelte.

Küzdelmes kora megtanította a hitvallás megállapításának szükségére és jelentőségére. Az egyház hittartalmáról való bizonyágtételt látta benne, mely kifelé megjelöli az egyház határvonalát hitmeggyőződése tekintetében s ezáltal elválasztja a más meggyőződésűektől, befelé pedig irányt szab az egyházhoz tartozók vallásos meggyőződésére és életére vonatkozólag s őket egymással belső közösségben egyesíti.

A hitvallás kötelező erejét mindenkire egyformán vonatkoztatta. Az egyház feladatává tette, hogy a határozott evangélikus hittudatot tagjaiban öntudatos munkával megerősítse. De különösen érezte a hitvallás kötelező erejét az egyház lelki vezetőivel szemben. A lelkész és tanító nem taníthatja a saját hitbéli felfogását, nekik az egyház hitvallásának az alapján kell állniok, mert nekik egyházi szolgálatukra felhatalmazást nem a munkára való meghívás, hanem a hitvallásos meggyőződés ad.

A hitvallás tisztaságának szolgálatában akarta látni a teológiát. Megbecsülte annak bűvárkodó, anyaggyűjtő, rendszerező elméleti munkáját, de ugyanakkor megjelölte az egyház vallási életével fennálló kapcsolatait. Az ige tisztán és igazán magyarázása képezi alaphivatását. Saját teológiai munkálkodásának fő célja Isten kijelentésének feltárása. Teológiája Isten igéjénél kezdődött és az egyház hitvallásánál végződött. Jellemző a hitvallásos teológiáról vallott felfogására, hogy 1533 óta a wittenbergi teológia doktorai az egyetemes Apostoli Hitvallásra és az Ágostai Hitvallásra esküt tettek.

Luthernek az egyház hitvallásához való ragaszkodása nem szorul bizonyító példákra, csupán a vallási életben való szigorú felfogását akarom szemléltetni. Gauker-Spielereknek nevezi azokat, akik a külső egység kedvéért fontos kérdésekben határozatlanokká válnak. „Borzasztó azt hallanom — mondja egy helyen —, hogy ugyanazon templomban, ugyanazon oltárnál kétféle egyházhoz tartozó ember vegye a szentséget. Az egyik higgye, hogy csak kenyeret és bort vesz, a másik meg, hogy Krisztus valóságos testét és vérének vesz. Sokszor csodálkozom azon, hogy hogyan lehet egy lelkipásztor annyira eltompult és rosszakaratú, hogy némán meghagyja az embereket eme tévedésükben.”

Az egyház hitvallásában kialakította annak belső egyéniségét, mely történeti keletkezésénél és hitbeli meggyőződésénél fogva ellentétét képezte a római katolikus egyháznak. Közéjük ékelődött nehéz küzdelmek és üldözések tengernyi keserősége. A dogmai különbséget csakhamar egyházszerkezeti és valláséleti különbség is követte.

Luther mégis mélységes hittel és reménységgel vallja az evangélikus egyháznak az egy, szent, keresztyén egyházhoz tartozását. 1530-ban a wittenbergiek annak elismerését követelik, hogy „ha különböző rend szerint élnek is egymás között, azért nem levágott darabjai az egyház testének s számukra a szentségek nem hatástalanok. Komolyan hisz a katolicitásban s ennek megvédelmezését az egyetemes keresztyénség nagy érdekének tartja.

A katolicitás biztosítékát az egyház ama lényegében látja, mely szerint azt nem szervezeti hatalma, avagy kiépítettsége teszi egyházzá, hanem egy felülről jövő örök tényező: Isten ígéje. Ebből a meggyőződésből következnek a katolicitás biztosítékai.

Mindig az Ige az első, az egyház csak második. Nem az egyház alkotja az Igét, hanem az Ige az egyházat. A katolicitást tehát az biztosítja, hogy az egyházaknak állandóan vissza kell tekinteniök saját eredetükre és meg kell őrizniök az őskeresztyén egyházzal fennálló íge-kapcsolatukat.

A történeti tényezőkön kívül tartalmat ad a katolicitásnak az universitas, az antiquitas, a consensus, de mindhárom az Igében válik valósággá s végeredményben azt jelenti, hogy az egyház nem cselekszik és nem tanít mást, mint amit a Krisztus reabízott. A katolicitás jelentése eredeti értelme szerint: egyedül a Biblia.

A katolicitást biztosítja az egyetemes apostoli hitvallás, mely hitmeggyőződésünk alapigazságait tömör pontokban foglalja egybe. Biztosítja továbbá a keresztség szentsége, mert senki sem tagadhatja, hogy a keresztségből jövünk az életre és attól nyerjük nevünket. Ez a keresztyén ember üdvösségre meghívásának eltörölhetetlen bizonyossága.

A katolicitásra vonatkozó jog hangsúlyozásával kapcsolatosan megemlíti, hogy az evangélikusok magukra vették a keresztyénség egysége megszakításának a vádját. A valóság pedig az, hogy az egység megbontását ők csak megállapították,

de nem ők hozták létre. Ők csupán állásfoglaltak az egység megbontásával szemben. Az elszakadás vádjával jogtalanul terhelik azt az egyházat, mely Isten kijelentéséhez való hűségében egy, szent és keresztyén egyház maradt. Sőt következtetését a római katolikus egyház hátrányára ebben a tételben foglalja össze: nem a római katolikus egyház képezi az egy, szent* keresztyén egyházat, hanem az evangélikus egyház, nem illethetik az evangélikus egyházat az eretnokség vádjával azért, hogy egy semmissé vált egyháztól elszakadt.

Luthernek az egyháztól vallott felfogásában így egyesül a hitvallásos evangélikus egyház gondolata a katolicitás gondolatával.

5. Luther mindent elkövet a külső egyház munkájának biztosítására. Állandó reformatori harca, igehirdető munkája, csodálatos méretű irodalmi működése mellett arra is van ideje, hogy ezekkel a kérdésekkel behatóan foglalkozzék. 1523-ban megállapítja a gyülekezet szervezetét, jogát és hatalmát, ugyanabban az évben a Gyülekezeti közpénztár szabályzatát. 1526-ban kiadja az Istentiszteleti Rendről szóló munkáját. De minden munkájában utal arra, hogy a külső szervezést gyakorlati célszerűség és a keresztyén egység biztosítása teszi szükségessé és minden azért van, hogy Isten ígéje tisztán és igazán hirdettesék, a szentségek helyesen kiszolgáltassanak s a hívők szeretetközössége kiépüljön. Törvények és emberi szervezetek közt sem szabad elfelejtenünk — mondja —, hogy az örökkévaló lelket az örök ígéssel kell igazgatni és kormányozni, mert az ige által válik láthatóvá a külső egyházban a láthatatlan egyház.

Ez az alapelgondolás vezeti az egyházi fegyelem kérdéséhez. Éles szavakkal feltárja azt a szomorú helyzetet, hogy az egyházban sok a látszat-hívő, a külső értéktelen tag. Ezek vendégek csupán, csak áthaladnak az egyházon, de még nem jutottak el a hitre, nincsen állampolgárságuk. A külső egyháznak arra kell törekednie, hogy Isten ígéjével és fegyelmezőssel ezeket meghódítsa.

Állásfoglalásában nagy óvatosságot tanúsít. Az egyháztagoknak a gyülekezet előtt való megdorgálását nem ajánlja, a fegyelmezést a lelkipásztor szolgálatába utalja. Ezen állásfoglalásnál elvi és gyakorlati szempont vezeti. Az elvi szempontnál megállapítja, hogy a mostani egyház nem azonos az újszövetségi egyházzal. Szerinte az első keresztyén egyház

fegyelmezési módszerét nem lehet egyszerűen átültetni. A gyakorlati szempontnál figyelmeztet arra, hogy a fegyelmezés alkalmával a Sátán nagy előszeretettel és eredménnyel megbontja a hívek közötti egységet és békességet, egyenlenséget és visszavonást támaszt. Szükségesnek tartja azonban azt is, hogy az egyházi többség ne zárkózzék el az egyházi fegyelmem gyakorlásától s terjessze azt ki az egyházi tanítás tisztaságára is.

6. Az egyház hivatalos munkáját teljesnek akarja látni. Templom, iskola, közösség hivatása ugyanaz, mindegyik Isten ígését szolgálja. Az egyház munkája Istenért és az ember lelkéért van. Mindegyik munkamezőn saját hitvallását érvényesíti» tehát Isten ígését, a szentségeket adja, szeretetközösséget terem, istenszolgáló népet nevel.

A templomban Isten ígésének kell hangoznia, egyedül, kizárólag, tisztán Isten ígésének. Az ő terminológiája szerint azonban az Isten ígéje nemcsak bibliaversek sorozata, nemcsak prédikációs, vagy tanítókönyv, hanem az élő Krisztus és mindaz» amit Isten velünk, értünk és miattunk cselekedett és cselekszik.

A keresztyén gyülekezetet azon lehet megismerni, hogy benne a tiszta evangélium hirdettetik. A sereg zászlaján megismerjük, hogy ki annak ura és kik tartoznak hozzá. Éppen így az evangéliumról is megtudjuk, hogy hol van a Krisztus és kik alkotják híveinek táborát.

Az evangélikus egyház oromzatán Krisztus keresztje a zászló és nekünk az Ő népévé kell lennünk. A templom, az iskola, a gyülekezet munkáját ez a szó fejezi ki maradéktalan teljességgel: evangélium. Nem evangélikus templom, iskola és gyülekezet az, mely nem egyedül és nem teljes erővel az evangéliumért dolgozik.

A templom munkájának legfontosabb része az evangélium hirdetése. A Német Miséről és az Istentisztelet Rendjéről szóló 1526-ban kiadott munkájában részletes munkaprogramot ad az igehirdető lelkészek számára. Azt kívánja, hogy hétköznap és ünnepnap többször tartsanak istentiszteletet. Vasárnap dél előtt, délután és este legyen istentisztelet, sőt reggel 5—6 óraker is, hogy a cselédek azon résztvehessenek. Gondoskodik az igehirdetés tárgyi beosztásáról. Vasárnap az evangéliumról és az apostolokról szóljon az igehirdetés. Hétfőn és kedden a Kátéről, szerdán Máté evangéliumáról, csütörtökön, pénteken az apos-

tolok leveleiről, szombaton János evangéliumáról. Az istentiszteleten kívánatosnak tartja az egységes rendet. „Szép dolog lenne, — így szól, — ha minden fejedelemségben az istentisztelet egyforma lenne s a körülfekvő városok és falvak egyformán járnának el.” Az egységet, azaz egyformaságot azonban nem erőlteti.

Az iskolát az egyház munka-intézményének s azt a templommal egyértékűnek tekintette. Hivatását az evangéliumnak a tanítási és nevelési munkában való érvényesítésében látta. „A keresztyén iskolák ellátásáról és fenntartásáról” szóló munkájában azt mondja, hogy: „Krisztusnak és a világnak ügye fordul meg az iskolán.” Az ifjúság megfelelő nevelésével nemcsak rajta, hanem mindenben segítünk. Az emberek sokat költenek fegyverekre, hidakra, gátakra, pedig még nagyobb szükségük van hívő iskolamesterek munkába állítására. Isten parancsolja, hogy a gyermekeket tanítsuk és neveljük. Egy bűn sem jár olyan borzalmas büntetéssel, mintha gyermekeink nevelését elhanyagoljuk.

A tanítás és nevelés munkájában a reformáció elveit alkalmazza és pedig olyan szigorú következetességgel, hogy jóllehet iskolai programja különálló rész, az szervezetileg és szellemileg teljesen beleépül egyházi reformjába.

Mindenekelőtt megállapítja a nevelés tárgyát képező gyermek lényegét, mert csak akkor nevelhetünk, ha tisztában vagyunk a gyermek adottságaival. A Biblia antropológiájából indul ki s lerombolja az ezzel ellentétes felfogásokat. Hiába beszélünk a gyermek ártatlanságáról, mert az a valóság, hogy az a bűn folytán megromlott, bűnössé vált s őt csak a megváltás teheti Isten gyermekévé. Luther „újonnan született pogányoknak” nevezi a gyermekeket s rájuk is vonatkoztatja az Apostoli Hitvallásnak az eredendő bűnről szóló cikkét: elveszett és elkárhozott emberek!

Ez a kiindulás döntőleg megállapítja az iskola feladatát. Nem lehet feladata más, mint hogy a bűnös gyermeket Krisztus megváltott jává tegye. Egy nagy átalakulásnak kell benne végbe mennie, amit a Szentlélek Isten igéjének segítségével végez el. Azért az iskola munkájában a legnagyobb jelentősége az Igének van. A gyermek értelmi és érzelmi nevelésének legfontosabb eszközét ebben jelöli meg, mert a Szentlélek Isten igéjével vezeti a gyermekeket a Krisztushoz. A Kis Kátéban két tükröt tart a

gyermek elé: a tízparancsolatban a bűn tükrét, az apostoli hitvallásban pedig a kegyelem tükrét. Elgondolásában gyökerig hatol s pillanatra sem téveszti szem elől, hogy a bűnös gyermekeket Krisztus megváltottjává akarja tenni. Jellemző ebben a tekintetben Jézusra vonatkozó megállapítása. Figyelmeztet arra, hogy az iskola nemcsak a példakép Jézust, hanem a Megváltó Jézust állítsa a gyermekek szeme elé. Nem elég, ha látjuk Jézust imádkozni, tehát mi is imádkozunk, látjuk Őt jót cselekedni, tehát mi is jót cselekszünk, látjuk Őt irgalmasságot gyakorolni, tehát mi is irgalmasok igyekezzünk lenni. Nem ez a fontos az evangéliumban és Jézus nem ezért jelenti az evangéliumot. Jézust Isten evangéliumává az Ő megváltó halála teszi. Nem elég tehát Jézust emberi példaképpé tenni, hanem a gyermeket el kell vezetni a megváltó Krisztus keresztyéhez.

Isten igéjének tanítására és megkedveltetésére azt ajánlja, hogy a gyermek számára két ige-zacskót készítsünk, s azokba tegyünk biblia-vers cédulákat. Az egyik legyen a hit, a másik a szeretet zacskója. A hit zacskója az aranynak való erszény. Első rekeszébe ez a mondás jön: Egy ember bűne által mindnyájan bűnösök lettek és elkárhozottak (Róm. 5, 12.). Azután melléje: íme, én álnokságban fogantattam és az én anyám bűnben melengetett engem az ő méhében (51. Zsolt. 7.). Ez két rénus forint az erszényben. A másik rekeszbe jönnek a magyar forintok, nevezetesen ez a mondás: Krisztus meghalt a mi bűneinkért és feltámadott a mi megigazításunkért (Róm. 4. 25.). Azután János 1, 29.: íme, ez az Istennek ama báránya, aki elveszi a világnak bűneit. Ez a hit zacskója.

A szeretet zacskója ezüstpénzt tartalmaz. Első rekeszébe jönnek a jótékonyságról való mondások. Gal. 5, 13.: Szolgálatok egymásnak szeretetben! Máté 25, 40.: Amit eggyel cselekesztek az én kicsinyeim közül, énvelem cselekszitek! Ez két ezüstgaras az erszényben. A zacskó másik részébe ez a mondás jön: Boldogok lesztek, ha titeket üldöznak én miattam. (Máté 5, 11.). Azután a Zsidókhoz írt levél 12-ik fejezetének 6-ik verse: Akit az Úr szeret, azt megdorgálja és megostoroz mindent, akit fiává fogad.

Luther azt a kis valláspedagógiai elgondolást nagyon komolyan vette. Ezeket a szavakat fűzte hozzá: „Senki se nézze le ezt a gyermekjátékot! Krisztus embereket akar nevelni, ezért emberré kellett lennie. Ha mi gyermekeket akarunk nevelni,

nekünk is gyermekké kell lennünk. Adja Isten, hogy az ilyen gyermekjátékot helyesen intézzük, akkor rövid időn belül meglátjuk a keresztyén emberek boldogságát.

Az iskola munkájának Isten ígéjével való egybekapcsolásából szükségképpen következik, hogy Luther a tanítás és nevelés titokzatos munkájában Isten lelkének a közvetlen tevékenységét érzi. Az iskolamester tanító- és nevelő munkájában érvényesül az ő egyéni képessége, lelkülete, lelkiismeretessége, hűsége és mégis tulajdonképpen nem ő munkálkodik, hanem a Szentlélek. Ő maga eszköz csupán, rajta keresztül a Lélek dolgozik, formákat alkot az Ige által. Így válik a gyermek számára az Ige állandó keresztséggé, mely a nevelés eredményét biztosítja. Ez az eredmény a hívő gyermek kialakulása. Ebben azután kiteljesedik az iskola feladata, mert „egy igaz keresztyén ember többet ér a föld minden emberénél.”

Az Ige szelleme irányadó a fegyelmezés és büntetés kérdésében. A Zsidókhoz írt levél 6. fej. 9. v. magyarázatában írja, hogy a fegyelmezésnél az alma mellett korbácsnak kell lennie s a kettőt mindig együtt kell alkalmazni. A bűnöst ne csak korholjuk, hanem dicsérjük is. Éppen így a jó gyermeket ne csak dicsérjük, hanem korholjuk is. A vétkezőt ne kergessük kétségbeesésbe, hanem ösztönözzük engedelmességre. Így érvényesül a büntetésben az evangélium alapelve: akit az Úr szeret, azt megdorgálja.

Az iskola egyházi hivatásával együtt magasra emeli a tanító méltóságát. Munkájával és egyéniségével szemben evangéliumi követeléseket támaszt. Nem készít számukra külön Rendtartást, hanem a lelkészek számára készült utasítást vonatkoztatja rájuk is. A tanító a gyülekezet bizalmából bírja hivatalát, „feddhetetlen, tanult férfiúnak kell lennie, kötelessége, hogy a nevelésben, tanításban életével és hivataloskodásával szigorúan tartsa magát a lelkész számára készült utasításhoz.” A tanító szintén Isten ígéjét hirdeti, tehát az Ige mértéke és ítélete alatt áll.

Luther elgondolásában így válik az iskola a gyülekezet szerves részévé, az iskolai munka egyházi munkává azáltal, hogy annak alapja, célkitűzése, lelke és eszköze az Ige.

7. Az egyház Luther felfogása szerint nemcsak az evangélium tanításának egységében érvényesülő hitközösség, hanem egyszersmind szeretetközösség is. Testvéri szeretetben egyesíti

Krisztus keresztfája alatt a híveket, kiknek hite szükségképpen szeretetben mutatja meg magát.

Erre vonatkozó gondolata egészen gyakorlati alakot ölt. A gyülekezeti élet belső és külső kiépítésének részletes képét rajzolja elénk. Elgondolása éppen olyan egyszerű, mint amilyen mély annak megalapozása és indokolása.

Külön intézmény felállítását sürgeti, hogy az egyháztagok hite egymással szemben „a szeretet, szelídség, jóság és igazság” érzéseiben nyilatkozzék meg. A közpénztár a papi javadalomból, adományokból, járandóságokból, stb. növekszik. Ezen célból a templomban állandó gyűjtést kell tartani. A közpénztár segítségével gondoskodik a gyülekezet az öregek, a munkaképtelenek, a betegek eltartásáról. A szeretet-munkát az egyházközség tíz elöljárója a vasárnapi istentisztelet után 11—2 óráig végzi. A szabályzat szerint az a feladatuk, hogy „szorgalmasan gondozzák a gondjaikra bízottakat, örködjenek, tanácskozzanak és munkálkodjanak, hogy Isten dicsősége és a keresztyén felebaráti szeretet folytonos gyakorlással mindinkább terjedjen és erősödjék.”

Elgondolása fontos elvi szempontból, mint annak bizonyossága, hogy egyházfogalma teljes tartalmú és újszövetségi lelkét sugárzó. De fontos azért is, mert bizonyosságot tesz az egyház szeretet-hívásának gyakorlati megvalósítási módjáról.

8. Világosan látja, hogy az egyház szolgálatának kötelességét az egész népre ki kell terjeszteni. Az egyház nem a műveltek és tanultak kiváltságos tulajdona, hanem az egész népé. Nem a gazdagoké és hatalmon levőké, hanem minden emberé. Hívása és kötelessége egyetemes.

Ezzel együtt jár azonban az egyházzal szemben fennálló emberi kötelesség egyetemessége is. „Ajtónk előtt áll, — mondja, — javunkra van, ha bebocsájtjuk. Köszönt minket, s áldásunkká lesz, ha felelünk neki. Ha távozni engedjük, kicsoda hozza ismét vissza? Kedves német népem, addig vásárolj, míg a vásár tart, addig gyűjts, míg időd van arra, addig használd Isten kegyelmét és ígését, amíg előtted van. Mert tudjátok meg, hogy Isten ígéje és kegyelme elvonuló eső, mely nem tér vissza oda, ahonnan eltávozott.”

Az egyháznak eme egyetemes szolgálata nem jelenti az egyháznak népi egyházzá tételét. Ezt az egyház egyetemessége és Isten ígétének egyetemes küldetése is kizárta s korunk eme

gondolata különben is ismeretlen volt ebben az időben. De annál teljesebben átérezte az evangéliumban megjelent kegyelem nemzetfenntartó erejét. Lelkében az egyház szolgálata egybe-kapcsolódott a nemzet szolgálatával s tudta azt, hogy a kettőt csak együtt lehet és együtt kell elvégezni. Világosan látta azonban azt is, hogy ezen szolgálatban is meg kell óvni az egyház sajátos céljából származó függetlenségét.

Ezt az elvet érvényesíti Luther az egyház és állam viszonyának megállapításánál, jóllehet a reformáció megindulásakor a forradalom ellen való védekezés és az egyház jogi szervezetének kiépíttelensége szükségessé, sőt némely tekintetben nélkülözhetetlenné tette az államhatalom igénybevételét.

A következetes elkülönítést követeli az egyház lényege, mely szerint munkáját az Ige végzi. Nem az emberek, nem jogi szervezet, nem hatalommal felruházott embercsoport, hanem a Szentlélek. Milyen lehetetlenség lenne tehát, ha ezt a munkát az állam, a világi hatalom, a fegyver, a többség akarná elvégezni. Milyen ellenmondás lenne, ha ezt a munkát az egyház az állammal akarná elvégeztetni. Az egyház lényege egyenesen tiltakozik az ellen, hogy az állami hatalom erőszakkal terjessze az evangéliumot, avagy saját érdekében beavatkozzék az egyház ügyeibe. Védőmunkáját azonban nyugodt lelkiismerettel elfogadja. Anyagi kérdésekben is lehetségesnek tartja az állam igénybevételét.

Az egyház vallási életében a döntő jog magát az egyházat illeti meg. Kemény szóval azt mondja, hogy „ha a világi hatalmasság a lelkeknek akar törvényt adni, akkor nemcsak az egyház, hanem az Isten jogkörébe avatkozik bele s ezzel félrevezeti és megrontja a lelkeket”.

Belelátott a történelmi kialakulások rejtett, zűrzavaros szövevényébe, melyek ellen kezdetben ő maga is nehezen tudott védekezni. Sürgette az egyház és a világi hatalom különválasztását, mert azoknak összezavarását a Sátán munkájának tartotta. A szellemi és testi kard egy hüvelybe erőszakolása, akár-mikor és akármiképpen történjék is, mindig az ördög műve.

9. Az egyházzal kapcsolatosan volt Luthernek egy féltve őrzött s lelkiismerete védőburkában rejteztetett, megvalósítatlan gondolata.

Többször rávilágít a külső és belső egyház közötti elválasztó különbségre. E különbség nemcsak az egyháztagok

belső értékében mutatkozik, mely szerint vannak köztük hívő, Krisztusban élő, azután közömbös, hitetlen és erkölcstelen egyháztagok, hanem az egyháznak velük szemben végzendő kötelezettségének mértékében és módjában is. A hívők, a közömbösök és a hitetlenek együttes élete veszélyezteti az egyház lényegét, másfelől megzavarja az egyház munkájának egységét. Már pedig az egyház elutasíthatatlan kötelessége a saját tisztaságáról gondoskodni s azzal törődni, hogy a különböző emberek lelki igényei kielégítést nyerjenek.

1526-ban A német mise és az istentisztelet rendje című munkájában a következőket olvassuk:

„Nem okvetlenül szükséges, hogy az istentisztelet nyilvános helyen, mindenféle nép előtt történjék. Azoknak, akik komolyan törekszenek a keresztyénségre s az evangéliumról szóval és tettel tesznek tanúságot, névszerint össze kell iratkozniuk s valahol, valami házban gyülekezzenek össze imára, biblia olvasásra, keresztelésre, a szentség élvezésére és más egyéb keresztyén cselekedetek gyakorlására. Ezen a renden belől lehetne mindazokat, akik nem keresztyénileg viselkednek, megismerni, büntetni, javítani, kizárni, vagy kiközösíteni Krisztusnak Máté 18, 15-ben foglalt rendelkezése értelmében. Ebben lehetne a keresztyénségnek egy általános alamizsnálkodást kiróni, melyet önként gyakoroljanak és osszanak ki a szegények között. Itt nem volna szükség sok és hosszadalmas éneklésre, itt rövid és megfelelő módon a keresztségét, illetve a szentséget is ki lehetne szolgáltatni s minden súlyt az ígére, az imádságra és a szeretetre lehetne helyezni. Itt egy jó és rövid Kátéra lenne szükség a hitről, a tízparancsolatról és a Miatyánkról. Szóval, ha megvolnának az emberek és a személyek, akik komolyon törekszenek a keresztyénségre, a rendeket és szabályokat könnyű volna megcsinálni. Én azonban nem tudok és nem szeretnék még ilyen egyházközséget, illetve gyülekezetet rendezni, vagy szervezni, mivel nincsenek meg a hozzávaló embereim és személyeim, amint nem is látok sok olyat, aki erre törekednék. De ha rá kerül a sor, hogy megtegyem, a körülmények kényszerítő hatása alatt, a dolgok elöl nyugodt lelkiismerettel nem térek ki többé. Az esetre szívesen megteszem a magamét, amennyire tőlem telik Addig azonban a két említett alaknál maradok s a nép közt nyilvánosan a prédikáció mellett olyan istentiszteletet segítek szorgalmazni, amelyen az ifjúság gyakoroltassék s a többi hí-

vek hivogattassanak és buzdítottassanak, míg azok a keresztyének, akik az ügyet komolyan veszik, nem állnak elő s maguk nem sürgetik, nehogy a dologból pártviszály legyen, mint lenne esetleg, ha csupán a magam feje után indulva, kezdeményezném.”

Az egyház lényegének mélységes felfogásából s az egyház egységéért való felelősségnek mély átérzéséből szóltak ezek a szavak.

Luthernek az egyházzól szóló tanítását többféle szempontból csoportosítottuk. Megragad felfogásának szigorú evangéliom-szerűsége, teológus elméjének éles ítélete, mellyel alapfelfogását az egész vonalon végigvezeti s a gyakorlati megvalósítás irányában megnyilatkozó érzéke. Elvászthatatlan egységben és egymásrautaltságban látjuk a testi és lelki egyházat, a történelmi formációt és az élő Krisztus testét, Isten igéjében megadott lényegük alapját és létük szent jogát, az egyház örök, éber kíséreteit, harcait és veszedelmeit. Végül meglátjuk, hogy az iskola nem különálló valami, nem is átjáró folyosóval a templomhoz kapcsolt intézmény, hanem szabad szervezetileg és lelkileg az egyház testébe beépült testrészt, mely gyülekezetében Isten által rendelt igemunkáját végzi.

Ez a néhány lap nem ismertetés csupán, hanem ma is érvényes egyház-programm.

A protestantizmus hatása a magyar közművelődésre.

A nemzet műveltsége együtt növekszik a nemzettel. Kialakulására, jellegére, tartalmára, elhatározó bélyegére hatással van minden, ami a nemzetet formálja. Származási földjének eltörölhetetlen emléke, melyen messze síkság visszhangtalan éneke halk hullámban elhal, ősi nyelvének álmaiban visszatérő foszlányai, társtalanságát megszüntető szomszéd népeknek szokásai, fájának vérben átöröklődő sajátosságai, történeti sorsa, belső adottsága, anyagi, szellemi, politikai, gazdasági helyzete, a szellemi világ országútján való elhelyezkedése. Minden tényező befolyással van a nemzet műveltségének kialakulására.

Természetszerűleg hatással vannak reá a történelem folyamán rajta áthömpölygő szellemi áramlatok. A legnagyobb hatást azonban a vallási irányzatok váltják ki. A vallási irányzatok hatása viszont attól függ, hogy mennyire hatják át az egész életet, mennyire ragadják meg az egész embert, mennyi örökkévaló céllal, eszmével és erővel ajándékozzák meg a nemzetet.

Ebből a szempontból meg kell állapítanunk, hogy a protestantizmus nem lezárt történelmi korszak, hanem állandó történelmi folyamat. Nem merev egyházi formáció, hanem szélesen hömpölygő szellemi irányzat, mely vallási tartalmán kívül csodálatosan gazdag és kimeríthetetlen indításokat rejt magában és kulturális, világnézeti, szociális tartalommai bír.

Nemcsak természetes tehát, hanem egyenesen szükségképpen, hogy a protestantizmus a magyar közművelődésre kezdetől fogva nagy hatást gyakorolt.

1. A protestantizmus a magyar közművelődést bibliai alapra helyezte. A reformátori iratok az anyanyelven megszólaltatott Bibliához vezettek. Mikor Luther iratait a lipcsei vásárról hazatérő kereskedők s a német egyetemeken tanult diákok hozták, a nemzet ráeszmélt arra az igazságra, hogy a lélek és üdvösség kérdése nem a halállal társalgó öregek és sorvadó

nagybetegek kérdése, hanem minden ember döntőjelentőségű problémája. Az üdvösség kérdése az egész életet átfogja. Befolyásolja a mindennapi munkát, a szórakozást, az embernek emberhez és Istenhez való viszonyát, a világban való elhelyezkedését. Luther reformátori iratai hódítottak, mert az üdvösség kérdését szólaltatták meg. A reformáció szárnyán szálló új szellemáramlat a nemzet minden rétegéhez eljutott. Pekk soproni plébános panasolja a hatóságnál 1521-ben, hogy egyszerű polgáremlők korcsmák kecskelábú asztalánál, füstölő kanóc rőt lángú világánál, Luther iratait olvassák és magyarázzák, úgy-hogy ellenük eretnokség vádja miatt nyomozást indítottak. Hatalmas elindulás ez a magyar közművelődés ösvényén!

A közművelődés további gazdagodását jelenti, hogy az egyház igehirdetése bibliai alapra helyezkedik s a templomok új vágyódású és új látású sereggel telnek meg.

A római katolikus egyház igehirdetése a reformáció előtt is értéket jelentett. Temesváry Pelbard, Laskai István és mások neve messzeföldön ismeretes volt s az ország határain átvilágított nagyságuk fénye. A kor igehirdetése azonban inkább moralizálást adott, semmint az életteremtő evangéliumról szóló bizonyágtévést. Vallási tartalma kimerült szent legendák közlésében, melyek mellett háttérbe szorult Isten örök kijelentése.

A protestáns igehirdetők ellenben a Bibliát szólaltatták meg templomuk szószerében. Bibliát adtak híveik kezébe. Ennek következtében a templom közművelődési munkája áthelyeződött az egyházzól, a papokról, az emberről az örökkévaló Istenre.

A protestantizmus lényegében hordozott hivatását teljesíti, midőn magyarnyelvű Bibliával ajándékozza meg a nemzetet. 1533-ban jelenik meg Komjáthy Béla: Szent Pál levelei; 1541-ben Erdősi Szylveszter János Újtestamentuma. A bibliafordítók, énekköltők, prédikátorok jórészt Luther tanítványai, kik tiszta evangéliumi szellemet visznek a nemzet szellemi vérkeringésébe. Szylveszter János, Dévai Bíró Mátyás, Stöckel Lénárd, Ozorai Imre, Heltai Gáspár nevét említjük a reformáció korabeli hosszú névsorból. Történelmi cselekedet, hogy 1590-ben megjelenik Károli Gáspár magyar bibliafordítása, nemzeti közművelődésünk állandó építőeszköze.

2. A protestantizmus új célkitűzéssel gazdagította a nemzet kulturális munkáját. A római katolikus egyház a reformáció előtt értékes és megbecsülhetetlen szolgálatot végzett iskolai

munkájával. Ezt a munkát a protestantizmus új tartalommal és új lélekkel töltötte meg. Érvényesítette az evangéliom emberlényegét, az eredendő bűn adottsága alatt görnyedező s egyedül Krisztus váltságahalálával megváltott emberideált. Tanítási munkáját nevelési munkával egészítette ki s az egészet megtöltötte az evangélium lelkével. A népoktatás művelésével, népiskolai munkájával úttörője a kötelező népoktatásnak. Középkorai új nevelési típust szolgáltatók: önálló egyéniségeket nevelnek s közösségi szolgálatra készítenek elő. Felfelé szélesedő utolsó tagozatuk főiskolaszerű munkát végez. Kezdetől fogva felkarolják az egyházi munkások kiképzését, lelkipásztorokat, tanítókat nevelnek.

Az anyanyelv érvényesülése az egyházi életben, az igehirdetés templomi elmélyülése, a vallásosság lelki tartalma természetesen hatást gyakorolnak a nemzeti kultúra szélesebb mezőire is. A protestantizmus nemzeti szolgálatot lát a magyar tudományosság paragon heverő ugarának feltörésében. Elegendő néhány névre hivatkoznunk. Komjáthy írja a legelső magyar szótárt 1530-ban, Székely István az első magyar kalendáriumot 1538-ban, Szylveszter az első magyar nyelvtant 1539-ban, Sztáray az első magyar drámákat 1550-ben, Székely István az első magyar világtörténetet 1559-ben, Heltai az első magyar krónikát 1575-ben, Beythe István az első magyar növénytant 1584-ben, ugyancsak ő az első magyar „fiveskönyvet” 1595-ben, Ligeti Frankovith Gergely az első magyar olvasókönyvet 1588-ban stb. Az első félszázad munkásainak sorát ragyogó százados névsor követi, köztük Petőfi, *Arany*, Tompa, Kossuth, Kölcsey, Jókai, Mikszáth, Ady Endre, Gyöny Géza, Reményik Sándor és még felsorolhatatlan sok régi és új név.

Evangélikus alapítású Újszigeten az első magyar nyomda 1539-ben. Protestáns lélek hívja életre és irányítja a többi nyomdát is. A 16. században 30 nyomda közül 29 protestáns és csak egy római katolikus.

Protestáns hatást jelent az is, hogy a nemzet életét elválaszthatatlan kapcsolatba hozza Istennel, tőle származtatja küldetését, belőle meríti küzdelmeinek erejét, feléje tekint megpróbáltatásai idején, eléje viszi számadását s történelmi megpróbáltatásaiban ostorozó kezét látja. Ez a protestáns felfogás, megszólal Luther tanítványának, Batizi Andrásnak bűnbánati strófáiban:

Nem méltán büntetsz-e meg minket?
Mert most elfeledtünk Tégedet,
Szívünkbe tettünk isteneket,
Bálhoz emeltük kezeinket.

Támadj fel, Úr Isten, már mellettünk,
Mi nagy ügyeinkben légy velünk,
Színedet ne vesd el előlünk,
Győzedelmet adj már mi nekünk.

Istennel való közösségének tudata és a nemzetért való felelőssége egészen új mélységeket tár eléje. Erkölcsi magaslatra emelkedik s megtanul a nemzet közösségében úgy élni, hogy élete nemzeti szolgálatot jelentsen.

3. A művelődés végső célja az igazi embertípus kialakítása. A kultúra sohasem öncél, hanem eszköz csupán. A cél mindig új emberteremtés. A művelődés önmagán kívül bírja mértékét s azon kell munkálkodnia, hogy segítségével a régiből új ember formálódjék.

A protestantizmus ezen általános művelődési szempontból is hatalmas értéket képvisel a nemzet életében. Különböző ágazata tevékenységével állandóan emberformáló munkát végez.

Az evangéliom kimeríthetetlen bányájából napvilágra hozza az ember erkölcsi művelődésének csudálatos alapfelfedezését, megmutatja az igazi embert s végigvezeti azt fejlődésének összes fázisain. Megmutatja a kezdőállapotban senyvedő, az erendő bűn alatt nyögő embert: az elveszett, elkárhozott embert. Megmutatja a második fejlődési fokra emelkedő embert: a megváltott embert, kihez lehajol Isten kegyelme, életet ígér neki kegyelemből, Jézus váltságáhalála által. Azután megmutatja az újjászületett embert, ki a Szentlélek kegyelmével magáévá teszi Krisztus halálának áldásait és új életet él. Művelődéstörténeti igazsággá teszi a protestantizmus azt a tételt, hogy az igazi ember Istenben találja meg önmagát. Istennel való közösségén nyugszik életkultúrája s egyedül Istenben és Isten áltai teheti meg emberré fejlődésének külső és belső útját.

Az ember Istenben kialakult egyéniségét a protestantizmus a következő jellemvonásokkal rajzolja meg:

Az igazi ember szolgálatra hívott ember. Minden foglalkozás és munka szolgálat, mindegyik magasabb rendeltetés bélyegét hordozza. Minden munka Istenhez való viszonyából nyeri értékét. Istentől kapja az ember a munkára szóló megbízást

s munkájával Őt szolgálja. Az ember tehetségével, munkaerejével, idejével és munkaalkalmával együtt nem önmagáé, hanem az Istené. Ebben a tételben ki van mondva a munka apotheosisa, apológiája és etikája.

Az igazi ember Istenből táplálkozó ember. Istenben él és Istenből erősödik. Ez pedig azt jelenti, hogy örök leszámolást végez bűneivel. Büntudat hajtja, bűnbánat tépi, örökös harc próbálja. De mindez Isten kegyelméből való örök bizonyossággá válik, mely vallásosságának különleges, határozott, kemény vonást kölcsönöz.

Vallásosságában önállóság és felelősség találkoznak. Mindenki önmagában él, jóllehet Isten mindig mellette áll. Mindenki felelős önmagáért, jóllehet mindent ingyen kegyelemből kap. Felelőssége nem hárítható át egyházra, emberekre, intézményekre, mindenki felelős önmagáért.

Az emberi nagykorúság, felelősség és önállóság eme gondolata már a reformáció kezdetén világosan élt az emberek és a protestáns egyházak lelkében. Egy egyszerű példával szemléltetem az igazságot.

Rudolf császárnál 1595-ben megjelentek a soproni evangélikusok küldöttei, hogy tőle lelkiismereti szabadságuk védelmét kérik. Unversagt tanácsos feddő szóval fogadta őket.

— Talán a császár nem tudja, hogy melyik az igazi vallás és hogy mi szolgál lelketek üdvösségére? Jobban akarjátok ti tudni, mint a császár és ellene akartok szegülni?

Faut Márk a küldöttség nevében így felelt:

— Kegyelmes Uram, az ítélet napján minden keresztyén ember maga fog számot adni arról, hogy miként őrizte meg a lelkét!

Vallási, művelődési, embernevelési szempontból is nagy értéket jelent az ember vallási önállósága és felelősségtudattól áthatott nagykorúsága.

Az új vallásos embertípusra jellemző, hogy Istenhez való közvetlen viszonyban építi ki életét s a bibliai gyökéretnélküli egyházi szokásokat elveti. Ezt az átalakulást szintén egy történeti példával szemléltetem.

1525-ben a pápa jubileumi búcsút rendelt el. De a szentévi gyűjtés, mely 1500-ban 120.000 arany volt, csupán 3—4000 forintot eredményezett. Ekkor történt, hogy a 300 forintot tartalmazó budai perselybe a király és a nuncius számára cédulát

helyeztek el ezzel az izennel: „Vidd a te szentévedet Rómába s hadd itt nekünk a pénzünket!” Ugyanakkor történt, hogy egy kis csomagba három dénárt tettek azzal a meghagyással, hogy egyik a pápáé, másik a bíborosé, harmadik az esztergomi érseké.

A kor szellemének kipattanó fényvillanása dogmatikai ellentétnél és izléstelen szellemeskedésnél többet jelent. Rávilágít arra a nagy valláséleti változásra, melynek következtében az emberrel szemben támasztott követelések teljesen bibliai síkba helyeződnek.

A nemzet művelődésében új értéket, nagy követelést és örök programot jelent a protestantizmus a vallási türelmesség proklamálásával.

Tulajdonképpen nem is vallási türelmességről van szó, hanem a más vallási meggyőződés jogosultságának elismeréséről. Nekem ez a vallási meggyőződésem, neked más a vallási meggyőződésed. Az én egyházam dogmatikája, történeti fejlődése, kultuszélete vallási életem kereteit és tartalmát így állapítja meg, a te egyházad dogmatikája, történelmi kialakulása és kultuszélete másként állapítja meg. Megbecsülöm a magamét és tiszteletben tartom a tiédet.

A vallási türelmesség kérdését a protestantizmus helyezte a lelkiismereti szabadság és meggyőződés elvi alapjára. A vallási türelmesség nem hatalmi kérdés, mert a vallás nem hatalomszerzésért van, hanem a lélek kielégítéséért. Nem is numerikus kérdés, mert az igazság nem a többség és erő szerint dől el. A vallási meggyőződés szabadságának kérdése az ember méltóságának és emberi ősjogának kérdésével azonos. A lelkiismereti szabadság sem többet, sem kevesebbet nem mond, mint hogy jogod van saját szemeddel látni, saját szíveddel érezni, saját lelki képességeddel mérlegelni, Istennel saját hited szerint közösségre lépni és ezért lelkiismereteden kívül egyedül az élő Istennek tartozol felelősséggel.

De a vallási meggyőződés szabadsága kérdésében érvényesíti a protestantizmus annak legerősebb isteni vonását: a lelkiismereti szabadságnak a Bibliához való kötöttségét. Saját szemeddel látsz, szíveddel érzel, értelmekkel gondolkodói, hiteddel hiszel, de mindegyik kötve van egy örök isteni adottsághoz: Isten örökkévaló kijelentéséhez.

Sok mindeneken kívül behúzódik ebbe a kérdéskomplexumba az is, hogy a protestantizmus lényegmegállapításra vezet. Rávilá-

gít az egyház céljára, munkájának irányára, lényegének törvényére s mindezt elválasztja munkájának módszerétől. Különbözőségeken a testvériséget védelmezi, megéretteti az egy keresztyén anyaszentegyház emberek felett kibontakozó egységét, melyet a különböző egyházak valláséleti módszerei nem semmisíthetnek meg. A vallási türelmesség számára azt jelenti, hogy megadom más egyháznak azt, amit a magaménak megkövetelek. Krisztus példáját követi állásfoglalásában, mert ő a lényegyet Istennek lélekben és igazságban való imáadásában jelölte meg és nem a szertartások külsőségeiben. Végül nemzeti szolgálatot is lát benne, mert el kell pusztulnia megpróbált népünknek, ha vallási türelmetlenség bontogatja sorait.

A protestáns vallási türelmesség megbecsülhetetlen értéke a nemzeti közművelődésnek. Értéke teljes építőérték, mert kifelé érvényesülő előnyökért nem szegényíti meg belső értékvalóságát. Midőn vallási türelmességet diktál önmagának és ugyanazt követel másoktól, nem válik közömbössé saját hitét illetőleg. Nem téved a vallási synkretizmus halott mezőségére, nem válik gerinctelen határozatlansággá, avagy vallási tudatlansággá. Vallási meggyőződése a lelkiismereti szabadság jogának respektálása, a különbségek felett meglévő egység meglátása, a közös cél felismerése s annak bünbánatos bevállása, hogy az ellentét és különbség nem az Istentől, hanem a gyarló embertől való.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a protestantizmus a hívő és mégis vallási békességet kereső embertípus kialakításánál értékes szolgálatot végzett nemzeti közművelődésünk javára és megismételjük ama tételünket, hogy a közművelődésnek legnagyobb értéke az igazi, hívő, erkölcsös, Istent félő, embert megbecsülő, nemzetszolgáló ember kiformalása.

A protestantizmus közművelődési munkájának a nemzet szolgálatában törvényei vannak, melyekről a magyar protestantizmus komoly hitvallást tesz.

A protestantizmus vallja, hogy a nemzet művelődésén örök eszmények szerint és isteni erővel munkálkodik. Az evangéliom képezi programját, munkájának irányát és lelkét. Azon munkálkodik, hogy a magyar nemzet igazán magyar, igazán nemzet legyen, ez pedig csak akkor lehet, ha teljes valóságában Istené lesz.

Hitvallást tesz arról, hogy munkájára nemzetünknek szük-

sége van. Ezt bizonyítja a történelmi múlt és a világosan látott jövő.

A protestantizmus szellemében két örök érdek találkozik: a konzervatívság és az időszerűség. Nemzeti érdek követeli: régi maradni elévülés nélkül, újjá lenni romboló forradalmiság nélkül, erősítő hagyományokban élni sírboltba temetkezés nélkül, megújulni, korköveteléshez alkalmazkodni, fejlődni a tradíciók megtagadása nélkül. Ezt a követelést a protestantizmus teljesíti. Megbecsül minden kultúrmunkát és munkást. Idegen szellemáramlatokkal szemben pedig megállapítja, hogy a nemzeti művelődés nem szakítható el a keresztyénség alapjától és az evangéliom lelkétől.

Hitvallást tesz a protestantizmus arról, hogy őt senki és semmi sem foszthatja meg a nemzeti művelődés szolgálásának jogától, örök értékeket bízott rá az Isten s neki azokkal állandóan gazdagítania kell a nemzet életét. Ezt a munkát el is tudja végezni, mert nem lezárt történelmi korszak, hanem örök történelmi folyamat. Nem címerpaizsos sírbolt néma lakója, hanem önmagát kiteljesítő, eleven életprogramm. Amint a múltban mindent a nemzet oltárára helyezett, úgy a jövőben is, a maga számára igényelt munkával, minden értékét felajánlja a nemzeti művelődés gazdagítására.

Evangelikus öntudat.

A nagyon gazdag életértékek kiváltsága, hogy különböző oldalról mindig másnak látjuk őket, anélkül, hogy egyik kép zavarná a másikat. A képek nem zárják ki egymást, hanem inkább együttesen válnak csorbítatlan teljes egészé.

Mi az otthon? Körülduolt palánkos kert árnyas fái között meghúzódó bogárhátú kicsi ház. Szobákban áramló régi családi szellem, melyen átvilágít keményvonásu nagyapák szigorú tekintetű arca s megcsapja lelkünket nagyanyáink nyitva maradt imádságos könyvéből kiáradó préselt virágnak az illata. Darabka föld, mely elegendő egy hódító küzdelem megindítására, izom-feszülés, kebel-zihálás, patakozó könny és vérhullás, tusa-kodó nehéz élet. Egymás kezét fogó néhány ember; megértésben találkozó hű szemek. Azután békesség. Füst nélkül égő mécsese a szívnek, szemöldökfáról messze világító s örökké hazahivogató lámpás, kandallóból ránk vetődő hamvadó tűz, melyben búcsuzásul megfürdetjük elfáradt lelkünket.

Az otthon egyszerre: tulajdon, vár, szövetség, hagyomány,, életküzdelem, békesség és emlékezés.

Mi a haza? Egy darab föld, melynek rögére rácsókolom: szerelmemet s boldogan mondom: az én hazám! Hantba, virágba, fába rejtett láthatatlan lélek, mely nélkül régi hazában is hazátlan vagyok, melynek birtokában honvesztetten is régi oltár papja maradok. Nemzeti közösségnek időmúláson átvilágító^ fénye: évszázados égboltozaton ezüst-felhőként húzódo hagyomány, jellem, gondolkodás és becsület. Évezredek áttekintő sasszem, álmok világába induló acélos akarat. Bölcső és koporsó,, zászló és kard, író toll és szobrászvéső, dicsőség és ségyen.

Ez mind benne rejlik a haza fogalmában. Különböző oldalról nézem s anyaföldnek látom, vagy nemzeti közösségnek, tradíciónak, vagy aspirációnak, megérkezésnek, vagy elindulásnak,, múltnak, vagy jövendőnek.

Ugyanígy vagyunk az egyházzal. Különböző oldalról szemlélve arcát, mindig másnak látjuk, más és más, mégis mindig

ugyanaz, csakhogy különböző oldalról hull rá világító sugárkéve. Szervezetének emberi részét nézzük: egyházi jogi intézménynek látjuk. Történeti fejlődését, küzdelmét ha nézzük: viaskodó hősraknak látjuk. Bepillantunk hivatása s lelki világa mélységébe: örökkévaló igazságok hordozóját ismerjük fel benne. Ha pedig minden szempontunkat egybevezetjük az élet gyűjtőpontjába: Krisztus misztikus testének érezzük, melyből csodálatos gazdagságú élet bontakozik elénk. Mindegyik szemlélet igazságot rejt magában s mégis mindegyik-csak töredékrészlete az egyház teljességének. Bármelyik hiányozzék, csorbát szenved az isteni mű szépsége, bármelyik akarjon egyedüli lenni, eltorzul az isteni gondviselés legcsodálatosabb remeke.

Ha egyházunk arca bevilágít lelkünkbe, úgyannyira, hogy annak lényege, küldetése, emberi és isteni képe, múltja és jövője, dicsősége és szégyene, elvégzett munkája és jövő szolgálata, öröksége és felelőssége egészen betölti lényünket, ha minden ismeretünk, érzésünk, kötelességtudatunk és felelősségünk átszivárog vérünkbe, akkor kialakul bennünk az, amit egyházi öntudatnak nevezünk. De amint különböző oldalról tekintve különbözőnek látjuk az egyház lényegét, úgy egyházszemléletünknek megfelelően más és más tartalommal telítődik egyházi öntudatunk is.

Külső szervezetségében az egyház jogi organizációként lép elénk. Fundamentális kötömbökből épül alapja. Vannak teherbíró oszlopai, vállukon hordozzák földi szervezetének hatalmas bolthajtásait. Egyházi alkotmány, törvény, szabályrendelet megadják az egyház külső szervezetét s megállapítják munkájának külső kereteit. Nem kicsinyelhetjük le az egyház eme képét. Isten örökkévaló értékei ember-kéz által formált törékeny agyag-edényben nyújtatnak felénk. Az agyagedény alakján, vonalain, művészi ékítményein, évszázadok vésője és kalapácsa dolgozott s a sima kövekből megépített szervezetbe századok kollektív hite és vallásossága lehelt megmaradó lelket. Drága az egyház külső jogi szervezete, mert önmagára nézve benső élete kielésének lehetőségét nyújtja, milliókat egybefoglal, kisebb egységeket nagyobb egységekben egyesít, erőket koncentrálnak és szétszóródó vágyakat öntudatosít. Kifelé pedig zárt egységet képvisel állammal, társadalommal, egyházzal, alakulatokkal szemben. Törvénybe foglalja jogait, körülbástyázza birtokállományát, biztosítja életét és fejlődését. Az állam souve-

renitásával szemben proklamálja szabad rendelkezési jogát, ön~célúságát, autonómiában kiteljesedő jogi méltóságát.

Ebből a szempontból az egyházi öntudat jogi szervezetünk értékelését, egyházi autonómiánk védelmét, jogbirtok-állományunk megbecsülését jelenti. Ez az egyházi öntudat azt kívánja: vállald az egyházi közösség jogait és kötelességeit s légy hű tagja az egyház jogi szervezetének!

Az egyház a történet sodrában él, ellentétes érdekek, ellenséges áramlatok között őrzi életét s nehéz küzdelmekkel teszi lehetővé lényegének kifejtését s örök hivatásának betöltését. Az egyház élete állandó küzdelem. Meggyőződése vértetében az igazság kardjával járja évszázados útját, mint küzdő és szenvedő hős. Különösen áll ez magyar evangélikus egyházunkra, melynek négy évszázados története a mártíromság gazdag sorozata. Az elnyomottság dacossága villog szemében, arcán a mártíromság halálra szánt keménysége. Az igazság szenvedőinek fölényes érték-elméletével lép leigázói elé s tömlöcben korbácsütések között, gályarabságban, Isten erejének boldog bizonyosságát énekli.

Az egyház ezen szemléletéből gazdag tartalmú egyházi öntudat fejlődik: a történeti hivatás, az igazságért küzdelem, a meggyőződés szentségének öntudata. Törpe utódok lelkében megerősödik a közösség eltörölhetetlen hagyományainak értéke. Vérében megújul mártír-ősök szenvedése. Lelkében évszázados behegedt sebek újra felszakadnak. Átérti megaláztatások szégyenét, jogtiprások igazságtalanságát, elnyomások keservét. Ilyenkor újra átszenvedi az egyház történeti hivatásának, Istentől adott jogának és méltóságának meggyalázását is.

Ez az egyházi öntudat egyik legerősebb vonása. Sokszor a közömbösség hamutakarója alatt alszik az egyházzal szemben minden gondolat és érzés. De mikor gyűlölködő világban, vilámlámterhes, ólomnehézségű, sötét felhők alatt süvírtve repül a gúny parittyaköve s az egyház koszorús fején vércsikot húzva végigvág a megaláztatás korbácsa, vagy mikor élet-halál harcban váll vállhoz feszül a jog, méltóság vitató küzdelmében, akkor hirtelen felsikolt a fásult lélekből az egyházi öntudat: ne bánts az édesanyámat! Evangélikusnak lenni azt jelenti: ragaszkodni a történelmi egyház öntudatához, múltjához, méltóságához, szellemet, hagyományt örökölni, történelmi folytonosságban élni és a történelmi múltat megbecsülni!

Az egyház nem csupán jogi szervezet és történeti produktum, hanem hívő emberek Istenben élő közössége. Nem paragrafus-alkotás, nem is küzdelmek és hősök történelmi múzeuma, hanem a Szentlélek teremtése és munkamezője, melyben Isten örökkévaló igéje érvényesül. Ez a szélesfolyamú isteni tanítás tömör egyházi dogmába fut egybe. Krisztus igazságainak hangjaiból hatalmas, összefoglaló alapmotívum formálódik: az egyház hitvilága.

Az egyház tanításban, dogmákban és kultusz-életben kialakuló lelkében a közösségi hit jut kifejezésre. Ennek a hitvilágnak egyetlen forrása: Isten örökkévaló igéje. De azért a hitvallásban évszázadok egyházi közös hite és vallási élménye jut kifejezésre. Ez képezi az egyház lelki tartalmát. Ebben rejlik belső struktúrája. Ez állapítja meg egyházi sajátosságát s Istentől adott küldetésének benső lényegét.

Az egyház hitvilágában bírja önmagát. Ez örök lényege és megmásíthatatlan programja. Hitvilága birtokában mondhatja: ez vagyok én! Ez az én benső világom!

Az egyház hitének egyéni hitté kell válnia. Az egyház meggyőződéséből ki kell virágoznia az én meggyőződésemmé. Magamba szívom egyházam hitét. Mérlegre vetem, megvizsgálom igazságait. Nem veszem át szolgamódra, nem kötözködöm hozzá a kényelem szakadozott kötelékével, nem csüngök rajta éretlen gyermek-értelmetlenséggel, hanem viaskodom, verejtékezem, szenvedek, vérzek meggyőződésemmé. Az én meggyőződésemmé kell kialakulnia. Az egyház hitén lelkem könnyének kell csillogó reggeli harmatként felragyognia.

Az egyházi öntudatnak ez a vonása azt követeli, hogy ismerje meg mindenki egyháza hitbirtokát. Lásson necsak lelki, hanem lelkiismereti kérdést abban, hogy egyháza tanításait lelki kincsévé tegye. Csak akkor lehet az embernek eleven egyházi öntudata, ha elmondhatja: hiszek és tudom, hogy mit és kinek hiszek! Evangélikusnak lenni azt jelenti: evangélikus hittel, evangélikus meggyőződéssel bírni!

Még közelebb lépünk az egyházhoz, mikor abban lelki édesanyánkat ismerjük fel.

A legdrágább és leggazdagabb szó. Annyira szívünkbe zárjuk, hogy említésekor félig lehunyt szempillánkon át ködfelhős háttérben, homályos alakban megrajzolt alakot látunk. Leválik a sötét háttérről s lassan közeledik felénk. Ismerős drága arc-

vonások. Csendes tekintetű beszédes szemek. Felénk nyúló kéz: pillanatig keménynek érezzük, azután bársony-érintésűnek. Ajkán haikzengésű szó csendül, azután sikoltó harsona. Karja erősépítésű sátorfa, biztonságos árnyékában letelepedni. Nézzük hosszan, szótlanul, egyszerre csak halkán megszólítjuk: édesanyám! Az egyház legszebb, leggyönyörűsebb szemlélete, midőn az édesanya életén keresztül igyekezünk megérteni. Ebben teljesedik ki az egyházi öntudat is, amint hogy ebben világosodik meg legteljesebben az egyház lényege.

Az anyaszentegyház a Krisztus titokzatos misztikus teste. Tőle kapjuk életünket s életfejlődésünkhöz szükséges erőnket. Testéből való test vagyunk. Ereinkben az ő vére csörgedezik, lelkünk bölcsőjében az ő álmai szenderegnek. Ő táplál tejitalával, mindennapi kenyérrel. Szentigéje a lélek kenyere, ő maga és halálra adott teste az élet kenyere.

Világossá válik öntudatunkban, hogy Krisztus ad számunkra élet-ideált. Megállapítja Istenhez, emberhez, világhoz való viszonyunkat. Szolgátságunkból a szabad ember méltóságához emel. Krisztushoz kötöz, hogy szabaddá tegyen. Halálba visz, hogy élhessünk. Testvérekké tesz, hogy emberi szolidaritásban egyekké legyünk. A világ urává tesz, hogy általunk az Ő lelke uralkodjék. Egyházi közösségbe kapcsol, de nem a mellettünk élő emberek által, nem is jogi, történeti, avagy dogmatikai kapcsolatok révén, hanem az egyedüli fej: a Jézus Krisztus által. Csodálatos világa a Krisztus által megváltott millióknak: parányi sejtek lehetnek egy élő organizmusban, élő tagok a Krisztus testén. Parányi sejt, elenyésző tag, mégis különálló világ, mégis alkotó része az örökkévalóságnak. Magában elvetett, halálra ítélt, kihamvadt tűzü oltár, anya-fáról hervadtan levált sárga levél, de vele, benne és általa az élet jegyese, isteni erők birtokosa, örökségek sáfára.

Új tartalommal telik meg egyházi öntudatunk.

Az evangélikus egyház az emberiség életébe hullatott szent kovász. Isten keze által épített földalatti kaverna, láthatatlan mélységeiből rajta keresztül tiszta vizek bugyognak az emberiség életébe. Munkája emberek között, de nem emberekhez kötötten és nem emberektől függően folyik, mert az Isten Lelkének önökkévaló munkája. Vallási eszményért küzd: a vallás lelkéért, a lélek vallásáért, a kereszten való halálért, a kereszt által való kegyelem-életért. Erkölcsi igazságért küzd: örök em-

beri jogért, örök emberi méltóság érvényesüléséért. Szociális igazságért küzd: testvériségért, evangéliumi lelkületű életért.

Ő, miként tágul egyházunk hivatásának horizontja messze-ségben ködlő végtelenbe. Örök hivatása, hogy a benne dolgozó Lélek erejével újra teremtsen az egész világot.

Mi ez az egyházi öntudat? Az egyház örök küldetésének látása, Isten akaratában nyugvó létjogának bizonyossága, örök szent szolgálatának felismerése.

A négyféle egyházszemlélet négyféle egyházi öntudatot állít elénk. Szükségünk van a jogi szervezettségű egyházra, az egyház történelmi öntudatára, az egyház hittudatára, de mindez kiteljesedést csak az egyház lényegének anyai hivatásában találhat. Egyházi öntudatunk akkor válik teljessé, ha megbecsüljük egyházunk külső szervezetét s *azt* állandóan tökéletesítjük, belső hivatásának szolgálására, ha megbecsüljük történelmi egyéniségünket, százados emlékeinket, hitvalló őseink bizonyosságtételre kötelező örökségét, ha önmagunkban kiépítjük egyházunk hittudatát s megerősítjük lelkünk vallásos meggyőződését, ha mindezt eszközzé tesszük s önmagunkat teljes valóságunkban odaáldozzuk az élő Krisztusnak, ki az egyház élő teste, mert az igazi evangélikus egyházi öntudat: élni a Krisztusban!

Musica sacra.

Régi beszélő legenda szerint a teremtés nagy művének befejezése után megtörtént az osztozás. Isten a természet minden kincsét szétosztotta az emberek között. Az egyik csoport a zúgó erdőt kapta, a másik a vadvirággal telehintett mezőséget. Gazdára talált a halbő folyó s a föld mélyén álmában szunnyadó kincsesbánya. Mindenki megkapta a magáét, csak a művész állt üres kézzel, elmerengve Isten trónusa közelében. A napfény imbolygó játékában gyönyörködött vagy az égi zene csodálatos összhangja ejtette rabságba. Mire feleszmélt: Isten a természet minden kincsét szétosztotta, az ő számára nem maradt semmi sem. De így szólt hozzá az Isten: ha semmit sem kaptál, legyen minden a tied! így lett a művész isteni öröksége az *egész* világmindenség. A természet nagy palettájáról leveszi az ég, a tenger, a mező, az erdő színeit, a meglátott és meg nem látható árnyalatokat. Megfigyeli a természet nagy orcheszterének zengő és szunnyadó hangjait, a patak csobogását, a hallgató hajnal néma beszédét, a földet rázó zivatar dübörgését. Meggazdagszik lelke a természet gazdagságával s annyi válik gazdagító kincsévé, amennyit lelke képességeivel a magáévá tud tenni. Így lesz a művész Isten világának szolgája és szuverénje.

A művészet örökkévaló eszmények világában gyökerezik. Csak akkor igazi művészet, ha lényegében, lelkében, hivatásában isteni származását bizonyítja. Az igazi művészi szépség elválaszthatatlan az abszolút szépségtől. Így azután elválaszthatatlan az örökkévaló élő Istentől, akiben teljesedésbe megy minden abszolút szépség. A művészetnek és örökkévalóságnak eme eleven közössége legerőteljesebben a vallásos művészeteknél érvényesül. Ezeknél a művész nemcsak témákat, hanem művészi eszközöket, ihletet, teremtő géniuszt talál. Művészetének egész levegőjét és örökkévaló célját az örökkévalóság rejti magában. Mert nem az Isten nevének emlegetése biztosítja a művészet vallásos jellegét, nem is annak látszólagos, külsőleges éreztetése, hanem az a körülmény, hogy művészi, tiszta

eszmények megörökítésében mennyire realizálja és mennyire konkretizálja az örökkévaló isteni szellemet. A vallásos művészet az örök szépséget szolgálja. De ugyanakkor önmaga fölé emelkedik s Isten dicsőségének válik engedelmes szolgájává. Végső rendeltetése nem merül ki a műremek világrajöttében. Mindegyik művészi alkotás szent oltári áldozat az örökkévalóság magasztalására. Téma és forma, célkitűzés és lelkület magasabb avatást nyernek a vallás által. Maga az alkotó művész is átfömálódik szent hivatása szolgálatában: géniusza hitével ölelkezik s így hozza a földre az örökkévalóságot.

Az egyházi zeneművészetben felismerjük ugyanezen jellemvonásokat. Mikor a templomok boltívei alatt megzendül a zsoltár és korál egyszerű melódiája, vagy mikor a leghatalmasabb oratórium hatalmas dimenziójú alkotásában felzúg az zenekar és énekar együttese, akkor az ihletett művész mindig visszaadja Istennek azt, amit tőle nyert ajándéku s művészi dicsősége mellett mindig Isten örökkévaló dicsőségét szolgálja.

Az egyszerű templomi énekekben protestáns egyházunk drága művészi alkotásait bírjuk. Egyszerű elgondolású, zenei gondolatok ezek. Felépítésük, szerkezetük úgy hat reánk, mint az alkonyati mezőről hazatérő aratóleányok éneke. De csakhamar felismerjük a különbséget is. Az egyszerű templomi ének a vallásos élmény tengerének mélyén születik. Szenvedések zivatarában, kísértések és csüggedések harcaiban, szent boldogságok verőfényében, Isten-megtalálások áldott békességében. Különböző megnyilatkozású érzés hozhatja a világra, de mindig a vallásos élmény tengermélyéből kerülnek napvilágra, mint az igazgyöngy. Művészi formájuk egyszerű. Témájuk természetes, mint az eget kereső szem tükrében az ég sugárzása, vagy mint az arc barázdáján alágördülő könnycsepp tűnő csillogása. Természetes, mint két kéz halk összekulcsolása s két térd lehajlása az oltár lépcsőjére. Művészi géniusz és vallásos szív együtt termik a vallásos zeneművészet eme drága kincseit. Világrahozatala után a művész el is veszi lelke gyermekeit. Ajkáról milliók ajka veszi át a szent melódiát s később már senki sem keresi, hogy kinek szívéből fakadtak azok. Boldog ujjongással vagy harmatos szemekkel éneklük a gyülekezetek s mindenki úgy érzi, hogy az ének saját szívéből fakad. Olyanná válik az egyszerű templomi melódia, mint az erdő mélyén fel-

bugyogó tisztavízű forrás. Ezüstszalagként kanyarog, meghúzódik pázsit alján, csobogva csacsog hegyek oldalán, csiszolgatja partjának kavicsait és hűségesen öntözi a zöldelő mezőket. Neki köszönhetjük, hogy letűnt életek száraz avarja felett új élet zsendül és százszínű virágokat hordoz a zöldelő pázsit. De senki se kérdezi, hol van a csermely bölcsője s honnan bugyog elő áldott, éltető, bőgazdagságú vize.

Ezeknek az egyszerű, igénytelen és mégis művészi értékű templomi énekeknek óriási jelentőségük van a vallásos életben. Kifejezik az egyes ember vallásos érzelmeit. Megszólaltatják szívét s hangokba öntik Istennel egybekapcsoló hitét. Az énekköltő nemcsak saját szíve hangszerén játszik, hanem millió és millió ember szívét veszi kezébe s az érzés húrjaival felajzott lantból előcsalja az abban szunnyadó örök melódiákat. Azután lassanként kiszélesíti az emberek érzés-skáláját. Érzelmi világnak az örökkévalóságához való viszonyában egészen új gazdagságot ad. Ebben rejlik az egyházi ének második nagy jelentősége: Istennel kapcsolja egybe az ember lelkét. Olyan lelki közösséget teremt, melyben Isten az alfa és az omega, az élet levegője, eszménye, ereje és végső célja. Az állandó lelki közösségnek legéltetőbb táplálója a szent ének. Olyan az éneklő ember, mint az ég felé forduló emberarc: éneke szárnyán szívét küldi ajándékol Istennel s mintha énekének visszhangja hullna a földre, szívével a neki küldött isteni ajándékot csendesen átveszi. Éppen azért ezek a művészi alkotások sohase önmagukban, hanem mindig önmaguk felett találják meg végső céljukat. Istent dicsőítik, Isten ígéjének erejét növelik s az emberlélek millióit vezetik az örökkévalósághoz.

További jelentősége a templomi énekek, hogy határozott színezetű és tartalmú hitbeli közösségbe kapcsol. Az egyház sajátos hitbeli felfogása, hitbeli tartalma, vallásos élettípusa, «gyházi életeszeménye érvényesül benne. Az ének hangja, vallástétele, szelleme a hittestvérek szolidaritását erősíti. Ezért van minden egyháznak külön templomi énekkincse. A templomi hárfák húrjain nemcsak egyetemes érzelmek zendülnek, hanem hitvallások és bizonyágtételek is.

Elképzelhetjük, hogy a templomi ének mily nagy jelentőséget nyer az embernevelés munkájában. Valósággal embert formál. Eloszlatja a lélek zűrzavaros diszharmonióját. Vezető melódiát ad az ember egyéniségének, gondolatának és érzés-

világának. Az érzések hasznavehetetlen részeit kiveti és az ember lelkébe beleoltja azokat az új érzéseket, melyek nélkül töredékes lenne az emberi lélek igazi harmóniája. Az éneklő ember megtanul Istenben hinni. Csendes bizalommal helyezi életét Isten kezébe: Mind jó, amit Isten téssen. Megtanul örülni az isteni kegyelem legnagyobb áldásának: a Krisztus által szerzett váltságnak. Lassanként föléje emelkedik saját életének s megtanul keresztet hordozni és Istenért dolgozni.

Luther írja az 1545. évben megjelent énekeskönyve előszavában: „Romlott és dacos szívvel nem lehet szenténeket énekelni! Vidámnak, örvendezőnek, bátornak kell lennie az ember szívének, ha énekelni akar. Isten a mi szívünket és akaratunkat vidámmá teszi az Ő szent Fia által, kit azért küldött e földre, hogy minket büntől, haláltól, ördögtől megszabadítson. Aki ezt komolyan hiszi, az kénytelen erről vidáman szólni és énekelni, hogy mások is meghallják és odaseregjenek. Aki pedig nem akar erről énekelni, az csak arról tesz bizonyosságot, hogy még nincsen benne hit s hogy még nem tartozik az újszövetség kötelékébe, hanem még mindig a régi, rothadt, vidámság nélküli szövetség uralkodik felette”. Minden igazi énekeskönyv örök aranybölcsője: a Biblia. Gondolatok, érzések, lelkületek, vágyak, formák és célok szunnyadnak benne. Belőle születnek az örökkévaló, gyönyörűséges egyházi énekek.

De nagy jelentősége van annak az egyházi zenének is, mely széles művészi elgondolásánál és eszközeinél fogva a kizárólagos művészet öncélú igényeivel lép fel. Egyszerű vallásos érzelmeket szólaltatnak meg a kantáték. A Krisztus-tragédia meg-rázó eseményeit önti drámai hangokba az oratórium. De ugyanennek az egyházi zenének szűk, vagy szélessugarú koncepciója mindig Istenlátó vágyódással szárnyal a művészet csillagos boltozata felé s ujjongó melódiával, vagy fájdalmas zenedrámái alkotással Istent hirdeti s az Ő trónusához vezet a emberlelkek millióit.

Bachnak, a zeneköltők fejedelmének művészi egyéniségét a Biblia s a protestáns egyház évszázados lelkülete formálta. Művészetén megismerni Luther mélységes büntudatát, lélek-mardosó gyötrődését s Isten kegyelmében való csendes megnyugvását. Sok-sok orgonasíp zengő melódiavezetése közt is átharsog a protestáns vallási típus egyszerű vezetőmotívuma. Zeneművészete remekbe készült gótikus templom. Egyetlen

fundamentomon épül: az evangéliumon. Ezen fundamentumon karcsú oszlopok ég felé emelkedő erdeje áll: a zeneköltő vallásos élményei és örökkévaló vallási igazságai. Ez az oszloperdő büszkén hordozza az alkotó művész világnézetének csudálatos szépségeit: az alázatosságot, istenfélelmet, élő hitet, jóságot, nevető életörömet, lelketformáló fájdalmat, bűntudatból kialakuló bűnbánatot. De minden érzés és gondolat parányi vonallá válik a merészízelésű gótikus bolthajtáson. Minden árnyalat az alapgondolatot magyarázza, minden motíválás és variálás a nagy alaptémát színezi és illusztrálja. Mint ahogy a gótikus bolthajtás minden részének hajlása és vonala a boltozat csúcspontjában nyer befejezést, úgy Bach zeneművészetének minden hangja, formája, színe és árnyalata vallásos világnézetének csúcspontjában teljesedik céltudatossá: a világkormányzó Isten atyai fenségében. Ebben az égfelé törő hatalmas dómban aranyos napsugárzás ragyog. Égi verőfényben fürdik minden. Az oszloperdők közt világosság áramlik. Az oszlopfők, a bolthajtások csudálatos ragyogásban tündökölnek. Minden melódia, minden hang Isten jóságát hirdeti. Nagy ujjongást vernek vissza a zenei alkotás üvegfalai: Űgy szerette Isten a világot, hogy az Ő egyszülött Fiát adta érte! A hallgató megérzi: lelket kap a lelke s ez a művészlélek Isten lelkével teljes. Általa Isten keresi az ember lelkét. Az emberlélek a művész alkotásának karjain pihen, míg azután lassanként eljut a Megváltó keresztjéhez s boldogan megnyugszik a kereszt tövében.

A vallásos zeneművészet protestáns formája Bach művészetében éri el utolérhetetlen tetőfokát. És még Bach művésze is, jóllehet művészi szempontból is utolérhetetlent jelent, saját művészi céljai fölé emelkedik: Isten szolgálatába szegődik és Isten dicsőségét hirdeti. A zeneművész profétává szentesül, halhatatlan műveivel Isten csudálatos dolgait prédikálja. Fájdalma mélyebben zeng a legfájóbb elégiánál. Bűnbánatának őszintébb a könnye, mint a legszebb költeményé. Még soha senki sem érzékeltette Krisztus tragédiájának fenségét oly megrázóan, mint a hangok nagy mestere. Mondják, hogy minden alkotásának homlokára ezeket a szavakat írta: Jézus segíts! Isten nevében alkotta meg halhatatlan műveit s legfelségesebb célja Isten dicsőítése volt.

Nagy passióiban mindig hármass csoportra osztja a szereplőket: a szereplő személyek csoportjára, azután az imádkozó

gyülekezetre és végül Isten láthatatlan gyülekezetére. A szereplő személyek ajkán megjelenül az üdvösség történetének megrázó eseménye. Az imádkozó gyülekezet ajkán pedig az emberi lélek megértése és hozzájárulása zendül meg. Végül: Isten láthatatlan gyülekezetének lelkéből az isteni lelkiismeret örök éneke szárnyál hívogatva, könyörögve, ostorozva, esdekelve.

Íme, ez a vallásos zeneművészet örök hivatása és örök dicsősége. Egyes ember lelkében születik meg, de milliók lelkét keresi. A lélek istenimádásának aranybölcsőjében reng, de szárnyra lebben s milliók lelkének mutatja Isten felé az utat. Örök hivatása, hogy végtelen dimenziójú, nagy passióvilággá tegye az emberiséget. Hatása alatt minél többen legyenek azok, akik az imádkozók gyülekezetéből belépnek Isten örökkévaló, láthatatlan gyülekezetébe. Mert akár kantáté, oratórium, vagy passió, akár egyszerű zsoltár, vagy koráiének zendül is, az örök lényeg mindig az marad, hogy egy megszentelt pillanatra Istent lássa meg a vágyakozó szív s hangok szárnyán Isten trónusához hulljon a nála megnyugvó boldog ember-lélek.

Hazafiság és keresztyénség.

1916.

A tűztengerbe temetkező világ izzó kohójában igazságok születnek és halnak meg. A háború nemcsak az egyéni élet értékmegállapításaiban érezteti felforgató, új mesgyét hasító hatalmát, hanem egyszersmind az emberi közösségnek, azok lelkületének és benső tartalmának átalakításában is. Nemcsak új alakulásokról, államok, nemzetek megrendüléséről, hanem általában az állami élet fundamentumáról, a nemzeti lét lelkéről van szó, arról a fundamentumról és lélekről, mely eggyé válik az állam életével s a nemzet történelmi missziójának biztosításával. A nagy világharcban az az állami szervezet és az a nemzet viszi el a babért, melynek az örökkévalóságból táplálkozó lelke van. Ezért szükséges, hogy a mostani idő minden eddiginél erőteljesebben egybekapcsolja az állammal és nemzettel szemben fennálló kötelezéseinket a keresztyén vallással.

A hazafiság a közösséghez való viszonyában jellemzi az embert s alapjában egységes. A valóságban azonban ez az egységes alapézés kettős megnyilatkozást mutat, aszerint, amint a közösséget annak jogi oldaláról, az állammal szemben fennálló viszony szempontjából, avagy annak erkölcsi oldaláról, a házához való viszony szempontjából tekintjük.

Az államról azt mondhatjuk, hogy az a szervezett társadalom legmagasabb fokú közössége, melynek tagjai az emberi természet társulási ösztönével, a törvény kényszerítő erejével s a jog és kötelesség kölcsönös biztosításával vannak egymáshoz kapcsolva. „Embereknek jogtörvények alatti egyesülése”, mondja Kant. „Az erkölcsi eszme s a konkrét szabadság valósága”, mondja Hegel. Ebbe az általános, ridegnek tetsző, törvénycikkkel határolt közösségbe egyéni szint és életet visz az egységes néplélek. Az anyanyelv, a nemzeti hagyomány, a népélet, a kultúra, a jellem, a vérmérséklet és a történelmi alakulás sajátos zománccal vonják be az államot s biztosítják egyéni karakterét. Az idő formáló keze alól ez az emberi közösség

sem vonhatja ki magát, mégis a cél mindig ugyanaz marad: a jog és igazság uralmáért küzdeni s ezáltal biztosítani a nép fejlődését és boldogságát. Az állam a legteljesebb jogi alany, a leghatalmasabb kollektív egyéniség, „ember nagyban”, mondja Plató. Van programja, életrendje, akarata, értelmi funkciója, van köztudata, lelkiismerete és végrehajtó hatalma. Fejlődése alsó fokain nem a népért, nem az emberért volt, hanem inkább az uralkodóért s az uralkodó családjáért. Erről az államalakulatról mondja a dekmokrata Naumann Frigyes, hogy az nem egyéb, mint „kapitalista nagykereskedés”. „Azért kellett az alattvalók, hogy legyen bevétel. Nem kértezték, hogy az alattvalók összeillenek-e, nem kértezték: németül, lengyelül, olaszul, franciául beszélnek-e, a messze síkságot lakják-e, avagy a hegyek sziklaközeit, hanem aziránt érdeklödték: mennyit tudnak keresni, vagyis, hogy munkabérük többletértékeképpen mennyit fölös lehet le a fejedelem.” A demokratikus szellem mellett az etikai-szellem érvényesülését látjuk abban az államfejlödésemben, mely az uralkodó személyét a nemzet szolgájává teszi. A régi jelszót: „magamért dolgozom”, felváltja az új jelszó: „értetek dolgozom!” Az ember előtérbenyomulásával együtt átformálódik az állam célja. A súlypont az uralkodói érdekről áthelyeződik az ember, a nemzet, az emberiség érdekére. Az állam megszűnik családi birtok lenni. Többé nem az uralkodóház kincseskamrája, a nehéz munkában verejtékező nép nem jobbágyszolgája egykét hatalmasnak, hanem együtt birtokolja mindazon anyagi és erkölcsi kincseket, melyeket a modern államalakulat önmagában összefoglal. Herbert Spencer például már abban látja az állam kötelességét, hogy minden ember számára a legteljesebb életkifejlödést biztosítsa, úgy azonban, hogy az ne gátolja embertársai hasonló életfejlödését. Ebben a felfogásban és ebben az irányzatban domborodik ki a maga teljes nagyságában az állam kiváló jelentősége. Az egyéni élet nevelője, az életfejlödés biztosítója. Magasabb szempontot állít egyéni morálunkba, megtanít magas eszményekért élni. önös érdekeink fölé emel s munkaerönket beilleszti a közjó szolgálatába.

A keresztyénség a világtörténelemben az isteni kegyelem hordozója és munkása, éppen ezért semmiféle államformát nem állapított meg s nem is kereste ebben az irányban a maga hivatását. De mivel az emberiség vezetésében meglátja a világkormányzó Isten kezét, éppen azért elismeri az államszerveze-

let, mint a természet és szükség által megteremtett jogi szervezetet, mely létrejöttében s hivatásában egyformán magában rejtí Isten akaratát. Az ideális lelki ország nem törli el a földi ország határait. Az egyetemes emberszeretet nem áll ellentétben *JEL* szűkebb határok közé szoruló fajszeretettel. A Krisztusban megvalósult magas életeszmény nem szünteti meg, hanem inkább megszenteli az állam törvényeivel szemben való kötelességet. Az emberi közösségek felett lebegő istenországa, mint kopár földekre a felkelő nap, világosságot és fényt hullat az állam életére. Magasabb avatást ad céljának, megszentelést törvényeinek, erkölcsi tartalmat visz a polgárok életébe, erkölcsi mélységet kötelességteljesítésükbe. Azok a követelések, melyeket Krisztus és az apostolok a felsőbbiséggel szemben való magaviseletünk tárgyában élénk írnak, természetszerűleg magukban foglalják az államszervezetet. (Márk 12, 17. Róm. 13,1. Tim. 3, 1.) A felsőbbiség iránti tisztelet és engedelmisség abból a meggyőződésből táplálkozik, hogy az állam magasztos feladatok szolgálatában áll s mint munkás tényező beilleszkedik Isten világkormányzásába. Itt azonban nem állhatunk meg. A keresztyénség azt követeli, hogy az állam ne merüljön ki a jogi és politikai szervezet szolgálatában. Vigyen örökkévaló eszményeket a legfejlettebb emberi közösségbe s adja meg a törvényes lehetőségeket, hogy az igazság, a jó, a szép, az igazi életeszmény érvényesüljön. Ezzel a követeléssel a keresztyénség örökkévaló, egyetemes érdekeket védelmez. Mert az igazság, a jóság, a szépség, az életeszmény realizálódás, az erkölcsi emelkedettség, mind-mind annak a láthatatlan lelki közösségnek építőkövei, mely emberek hitéből, megtisztult életéből az istenországa templomává rakódik össze. Az állam az emberiség egyetemes céljának munkása. De ugyanakkor segítőköze, munka-terrénuma az embernek, mert egyetemes emberi hivatását ő is csak az állam védelme, az állam nevelő hatása alatt teljesítheti. Ha a szocialista Engel jóslása valóra válnék s az állam múzeumi tárgy lenne, úgy az ember elveszítené erkölcsi lényének egyik legerőteljesebb nevelőjét.

Ez a gondolat különös súlyt nyer történelmi időkben, midőn sok lélekben lappang az az eltítkolt gondolat, hogy üres, talán értéktelen államszervezetért folyik milliók vére s az állam kímélni tartozik polgárait és nem kívánhatja, hogy milliók az ő üres jogi épületéért feláldozzák életüket. A gondolat abból a

téves felfogásból izmosodik meggyőződésé, hogy az állam van az emberért, nem pedig az ember az államért, az államnak van szüksége az emberre, nem pedig az embernek az államra. Erről a mindnyájunkat közlelről érintő kérdéslről a németté lett angol származású Stewart Chamberlain a következőket mondja: „nem az ember teremti meg az államot, hanem az állam az embert. Csak azok a filiszter lelkek nem írják alá ezt a tételt, kik a munkában levő természetet sohase figyelték és vizsgálták. Élő lényeknek közös munkára való társulása a kötelesség, teher, hivatal határozott megosztása, ez a természet mindenfelé érvényesülő találmánya. Az állam is a természet találmánya, nem pedig az emberi agyvelőé. És bizonyos az, hogy az ember állam nélkül egyáltalában nem ember, hanem csak állat, kit ezzel a tudományos névvel lehetne jelölni: besti miserrima. Hogy az államok különböző időben — sőt még ugyanazon időben is — létérdek, faj, vérmérséklet, történelmi múlt szerint különböző alakulatot vettek, az egyáltalában nem csorbítja ezen állítás igazságát. Igaz, örök értelemben az állam tette az embert emberré. Az individuális érdek nem teremt nyelvet, műveltséget, kultúrát, jogrendet, művészetet, tudományt, vallást; mindezek az életet értékessé tevő kincsek az államhoz vannak kapcsolva. Ha az ember nem volna természeténél fogva társadalmat alkotó állat, úgy mindebből semmisse lenne. Amint az embert az állam tette emberré, épp úgy további fejlődése, az ami most, vagy ami lehet, aminek lennie kellene, mindenképpen és teljesen az állam létehez van kapcsolva. Ami nagyot az egyes ember teremt, az nemcsak reászorul a szervezett társadalom védelmére, hanem egyszersmind annak ihletése alatt alakult ki s annak visszhangjában talál értelmet és mértéket. Az ember üzleti önkénye elleplezheti ezt az alapvető tényt, de a gondolkodó előtt nem maradhat az elrejtve, különben is saját igazságát bizonyítja, midőn rámutat arra, hogy a rossz állam rossz, a jó állam jó embereket nevel, a balga balgát, az okos okosat. Ebből pedig az következik, hogy nem úgy kell a kérdést felvetni: micsoda követelésre van feljogosítva az egyes ember az általa alapított állammal szemben, hanem azt kell kérdezni: mit kell az egyestől fejlődése és fennmaradása érdekében követelnie annak az államnak, mely az embert emberré tette? Mit követel az állam érdeke? A természet jelenségeiben nincsen az individuumnak önértéke. A legkiválóbb egyed is csak annyiban nyer a termé-

szet szemében értéket, amennyiben munkája kapcsolatot nyer a közösséggel. A természet — vájjon mi egyéb az, ha nem Isten akarata cselekedetekben kifejezve? — nem kérdezi az egyes jogát, kívánságát és érdemét, hanem egyedül az egész fejlődésére tekint. Ebből azt következtetem, hogy amit ez az egész követel, az megfelel a természet igazságának és éppen ezért egészen bizonyosan összefoglalva, megállapítja minden egyes tényezőnek igazi, Isten akaratával összetalálkozó — ellentétben az önkényesen támasztott követeléssel — kívánságát.” (Houston Stewart Chamberlain: Politische Ideale. 46—49.)

Chamberlain felfogása éles világitásba helyezi az állam és az egyes ember viszonyát. Kemény kézzel kettészakítja az önzés ama kátéját, mely az állam jogrendjével biztosított intézményeket kihasználja, kiélvezi, de az ellenérték nyújtásától visszariad s határozott vonásokkal belé jegyzi a lélekbe: mindent az államnak köszönhetsz! Nélküle semmi se volnál, általa ember lettél! Tőle nyersz minden intézményt, védelmet, biztosítást, mire testi, lelki életednek, egyéni fejlődésednek szüksége van. Kötelességed tehát áldozatot hozni s önmagadat a közösség nagy érdekének alárendelni. Emelkedj egyedi egységből, a családegységhez, onnan az államegységhez és ismerd meg, hogy az állam az emberiség örökkévaló céljait munkálja, s hogy éppen ebben az alárendelésben emeled fel önmagadat s éppen ebben a magasabb értékben találod meg saját való értékedet. Így lesz az állam az a legfőbb jogi szervezet, melyet fenntartani, fejleszteni az egyén és emberiség érdekében egyformán kötelesség.

Az állam feladatának és jelentőségének ilyen felfogása mutatja, hogy az semmiféle viszonylatában nem maradhat érintetlen a keresztyénségtől. A keresztyén egyház és az állam érintkezéseit természetes határok közé szorítja lényegük különbözősége. Ha ezt a lényegkülönbözőséget nem tartanak tiszteltben s például a keresztyénség az államvezetés igényével lépne fel, úgy ez bizonyára nemcsak az állam, hanem egyszersmind a keresztyénség károsodását jelentené. Két különálló és különböző felsőség van: világi és szellemi s a kettő különállóságának megőrzését a keresztyénség érdeke követeli a legerőteljesebben. De ugyanakkor követeli azt is, hogy a keresztyénség mint világnézet, a keresztyén lélek a megtisztult keresztyén szellem minden etikai ideáljával és követelésével érvényesüljön az állam vezetésében. Ezt pedig követeli nemcsak a keresztyénség, ha-

nem egyszersmind az állam érdekében. Teszi ezt abban a meggyőződésében, hogy az állam legerőteljesebb alapja a tiszta krisztusi lélek, az állami jogrend, a törvény életető szelleme az isteni parancsolattal való megegyezés.

De akármilyen tökéletes építésű legyen az állam, mindig olyan hatással van ránk, mint az a márványpalota, melyben művészfargata oszlopsor hordozza a csodásan alkotott menynyezet íveit. Tekintetünk beszállja az aranytól csillogó falakat, a finomvonalú véséseket, meglep az épület biztos konstrukciója, az alkotás merész, hatalmas mérete, de szívünk csendes marad s lelkünk fázik. Jogrend, államszervezet, törvény és szabály között csak akkor találjuk meg a lényegét, ha az emberi közösség államnak nevezett jogi oldaláról annak erkölcsi oldalára irányítjuk figyelmünket s a haza fogalmát tesszük vizsgálódásunk tárgyává. Mikor ezt a szót: haza, kimondjuk, nem érezzük a márványcsarnok hideg kötömbjeit, merev, éles vonalait, kényszerítő erejű törvényeit, alkuvást nem ismerő parancsait. Mintha kinn járnánk a természet Isten-kéz építette hatalmas templomában, ahol egyformán ismerjük a pázsitos utat s a sziklás kopárokat, ahol ránk kiált az évszázadot látott cser s megszólít a mezei vadszegfű, hangja támad a rögnek s megértjük azt a lélek-fuvalmat, mely némán szárnyal köröttünk. Megértjük, pedig nem követel, nem parancsol, csak némán könyörög, mint az édesanya tekintete, s várja, hogy mindent vigyünk, mindent adjunk önként, magunktól, a szív és lélek önmagát felajánló áldozataként.

Mi a haza? Egy darab föld, melyet körülhatárol a bérc ölelő gyűrűje, a folyó kacskaringós ágya, melyet egy még nagyobból kihásított népünk történelmi küzdelme. Egy darab föld, mely magában foglalja szűkebb hazánkat, megtűri hátán szülőhajlékunkat, melynek szélhordta homokjába belejegyeztük gyermekkezünk első vonását, melynek csobogó patakvizében megforgattuk játékmalmunk kerekét. Egy darab föld, melynek verejték-áztatta rögéből nehéz munkával kenyeret készítünk, szerteszórt köveit összeszedetjük, hogy sáncfalat építsünk nemzeti nagyságunk védelmére. Egy darab föld, melyre bágyadt fényvel aranykoronát rajzol a búcsúzó napsugár, mikor elfáradtunk, hantjával eltakar s széthulló tetemünket befödözi az édes anyai szív melegségével. A legtöbb embernek ez a haza. Egyéni érdek, egyéni emlék, létfeltétel, jövőbiztosítás. Igaz, ez

a haza, de még sokkal több, ha nemcsak tekintetünkkel, hanem lelkünkkel is nézzük. Úgy van, mint Ocskay brigadéros mondja: az a selyemdarab, míg végszámra árulgatja a görög, keveset érő semmi, de ha levágnak belőle egy darabot s zászlórúdra tűzik, ha egy nemzet hozzáköti nemzeti méltóságát és becsületét, akkor a szabadság szent jelvénye lesz az, melyért ezren és ezren ontják vérüket. A haza földje, ha csak tekintetünkkel nézzük, egy darab kenyeret adó föld, melynél találunk jobbat, szebbet is, melynek hantját megtapossuk s jártunkban rögét továbbbrúgjuk, de ha lelkünk, szívünk érzésein át nézzük, akkor meglátjuk benne őseink porló tetemét, apáink megcsillanó hősi vérét, megismerjük benne annak a nagy erkölcsi eszmének hordozóját, mely egyesítette nemzetünk millióit egy évezredes küzdelemben s vérhullásukat hősök harcává, halálukat az önfeláldozás erkölcsi áldozatává avatta — és akkor lehajolunk és megcsókoljuk azt a földet, mely immár nemcsak föld, hanem szent föld mielőttünk. Íme, ez a haza.

Nemcsak a föld, a nyelv, az államszervezet egysége, hanem a múltra visszatekintve az ősök iránti kegyelet, a történelmi tradíció öröklése, a jövőbe tekintve közös eszmények szolgálása, Istentől adott történelmi missziók megvalósítása. A haza fogalma jelszóból és ábrándból akkor izmosodik erkölcsi valósággá, ha a nemzet lelkét eltölti az Istentől nyert történelmi elhívás gondolata. A nyelvi, jogrendi, együttélési kötelekekert kívül egybekapcsolja a közös erővel elvégzendő közös munka tudata. Amely nemzetet csak geográfiai határjelzés tart össze, avagy a kegyelet sokszor ködbevesző, bizonytalan érzése, amely nemzet a keveseknek osztályrészül jutó közös nemzeti anyanyelvben bírja egyetlen összefűző kötelékét, az erőtlenül szét hull és megsemmisül. A haza igazi fogalmát történelmi hivatás, erkölcsi eszmény, nemzeti kultúra, nemzeti törekvés emeli a rög fölé. A nemzeti öntudat hatalmas egysége, a közös cél, az egy akarat alkotják a nemzeti közösség lelkét. Ha ez hiányzik, akkor hiába van meg minden egyéb. Erről az erkölcsi oldalról nézve a kérdést, eljutottunk tehát ahhoz az eredményhez, melyet a jogi oldalra vonatkozóan Chamberlain, az állam egyedülvaló jelentőségének hangsúlyozásában állított elénk. A hazára vonatkozóan ugyanezt megismételjük s ha a haza fogalmát telítve érezzük a nemzeti közösség lelkével, úgy meg is értjük,

hogy haza csak egy van, ha az elveszett, több haza nem tárul fel előttünk.

Úgy van, mint ahogy I. Rákóczi György írta György fiának, midőn ez Báthory Zsófiával gyűrűt váltott: „mi édesatyád lévén, az atyai szeretetből azt adjuk tanácsul, mind most, mind ezután, tisztán, igazán, tökéletesen szeresd mátkádat és feleségedet, de csak úgy azért, hogy ahhoz való szereteted hazádnak, nemzetednek, kiváltképen az Isten tisztességének szeretetét feljebb ne haladja. Mert ember talál feleséget, de Istent, hazát, nemzetet nem többet egynél.”

A hazafiságnak a keresztyénséggel való összekapcsolása új szempontokat visz az állam fogalmába s erkölcsi mélységekkel gazdagítja a haza fogalmát. Nem elégszik meg a törvény megtartásával, mely végtére is lehet a kényszerítő hatalom előtt való kényszerű meghajolás, hanem az erkölcsi közösségeket kitevő erkölcsi tevékenységet, szívet, lelket követel. Ez a hazafiság nem merül ki a jó polgár fogalmában, hanem ahhoz hozzákapcsolja az erkölcsi értéket képviselő, igazi ember fogalmát. Nem teszi a hazafiságot semmiféle politikai pártállás kizárólagos tulajdonává, mert a politikának előfeltétele a hazafiság, ellenben irányítója a politikai belátás és meggyőződés. A keresztyénség lelkétől áthatott hazafiság azt követeli: tartsuk tiszteletben az állam intézményeit, engedelmeskedjünk a felsőségnek, tartsuk meg a törvényeket, de ugyanakkor illeszkedjünk szívvel, lélekkel nemzeti közösségünkbe s jellemünkkel, életünkkel, tisztességes világnézetünkkel legyünk építőkövei annak a nemzeti közszellemnek, mely nemzeti egyéniségünk kiépítésére van hivatva s melynek benső erkölcsi értéke kijelöli a világtörténelem munkásai között helyünket. Ez a szó, szeresd a hazát, nem rímbe verődő szó, nem lángoló dithirambusz, nem néptribuni oráció, hanem egy darab jellem, kötelességtudás, munkahűség, becsületesség, egy darab Krisztus lelkétől áthatott, megelevenedett etika. Eddig a hazafiságot túlon túl politikai tartalommal töltötték meg. A nyilvánosság fórumán keresztül szerették a hazát s többet beszéltek róla, mint amennyit cselekedtek érte. Tanuljuk meg, hogy a hazaszeretet nem az önző érvényesülés lépcsőzete, hanem a szív és élet legszentebb erőinek önkéntes odaadása. Politikai tartalom helyett vigyünk bele erkölcsi tartalmat s ne csak önmagunkért, az embereken keresztül, hanem önmagáért szeressük hazánkat. Ez a hazaszeretet több az érzelem-

mel és lelkesedésnél. Egy hatalmas erkölcsi erőtőke az, mely annál maradandóbb jövőt biztosít a nemzetnek, minél inkább örökkévaló forrásból meríti életerőit.

A hazaszeretet megállapítja az egyes ember, a család viszonyát a nemzeti közösséghez. Megtanít a hazáért áldozni, a hazáért élni. Történelmi nagy időben hősokeket teremt, kik a kötelező törvény rideg, kényszerítő betűjén túl, a szív szeretetével, a lélek meggyőződésével teljesítik kötelességüket s az apostol szavával mondják: az én életem is énnekem nem drága. Ez a hazaszeretet követeli azt az összehasonlíthatatlanul kisebb áldozatot, hogy munkaerőnket, anyagi tehetségünket állítsuk a haza szolgálatába s tanuljunk meg erőfeszítéssel, önzetlenül dolgozni, lemondani a hazáért. A törvényt ki lehet kerülni, az ellenőrzést ki lehet játszani. De ha a hazaszeretet a keresztyén lélek forrásából táplálkozik s az ember nem az állam törvényében és hatóságában, hanem saját lelkiismeretében s az élő Istenben látja az ellenőrző hatalmat, akkor más mértékkel állapítja meg kötelességét, mulasztásait és felelősségét.

A keresztyén lélekből táplálkozó igazi hazaszeretet feltárja -az állam fennmaradásának biztosítékait. Megmutatja, hogy adófizetés, katonai szolgálat, tételes törvények megtartása nem elegendő az állam fenntartásához. És ha mindenki mindezeket teljes erejéből megtenné is, még akkor sem volna elég. Legfeljebb a régi értelemben vett állam külső szervezetét tarthatná fenn, a falakat, a kőpillékeket. Azt az új államot, melynek lelke van, mely ember, emberiség örökkévaló nagy céljait hivatott munkálni, nem képes fenntartani, Oda több kell, mint pénz, katonai szolgálat, állami törvény előtti tisztesség. Csak az a nemzeti közösség biztosítja fennmaradását, melynek tagjai megértik, hogy az állam fenntartó köz-szellem polgárainak lelkületéből formálódik. Jellem, becsület, emelkedett élet, tisztult világnézet rejtik magukban a nemzet nagyságát. Ahol hiányzik a köz-szellem erkölcsi ereje, ahol a törvény felett nem szólal meg az isteni parancsolat s büntető emberkéz felett nem látják meg a láthatatlan, de mindig felemelt Isten-kezet, ott a legcsodálatosabb jogi szervezet sem képes biztosítani azt, mit sírba temet az önző, erkölcsi értékekben szegény emberek lelkülete. Ahol azonban mindez megvan, ott a fizikai erőátalakulás példája szerint a vallás-erkölcsi erő nemzeti erővé lesz s biztosítja a nemzet fennmaradását és fejlődését. Azért állítsuk vissza régi,

tiszta, erkölcsi fényében az igazi becsületet. Megalkuvás, idegen szellem meghamisították ezt az értékes erkölcsi kincset, amit a tisztességes élet feddhetetlenségének szálaiból láthatatlan ruhául sző magának a lélek. Nyilvánosság számára tartogatott álarccá lett, mely mögött szabadon virul a bűn. Letompult a bűn érdes éle, élelmesség lett a megalkuvás s a száz és százféle vétkezésre jótékony lepelként ráhull a társadalmi állás, a vagyon, a tekintély mindent felejtető fénye. Az igazi hazaszeretet azt követeli r állítsuk vissza az igazi becsületet, az embereket benső értékük szerint, erkölcsi mértékkel mérjük s legyen bátorságunk az igazságos ítéletet erkölcsi bátorsággal kimondani s a köztudatba átvinni. Mindez éppen olyan hazafias kötelesség, mint az adófizetés.

Övjük a családi élet tisztaságát. Azt a családi szellemet, mely úgy szállja be a szobákat, a bútorok közét, mint májusi verőfény a virágbaboruló gyümölcsfákat. A nemzet erkölce a családi életben van elrejtve. Ahol ezt megmérgezik, ott a nemzet életét tápláló forrásvizet mérgezik meg, ahol ezt megtisztítják, ott a nemzeti élet megtisztulását biztosítják.

Azután állítsuk vissza régi magyar társaséletünk őszinteségét, természetes báját, töröljünk ki abból minden hazugságot, hitető nagyozolást. Adjunk a külsőségekbe merülő társadalomnak tartalmat s mutassuk meg, hogy divaton, élvezethajszoláson túl vannak igazi eszmények, melyek szolgálásra várják az ember lelkét. Adjuk vissza a munka értékét. Kenyérkereseti kényszerűségből emeljük a hivatás magaslatára. Tanítsuk meg az embereket arra, hogy nem tanrendbe osztott órával és perccel, hanem szívvel, lélekkel, odaadással és lelkesedéssel tartozunk annak az ügynek, melyet szolgálunk, amely kenyérbiztosításon túl magasabb erkölcsi feladatokat munkál. Félemberek félértékű társadalmat teremtenek, kényszerű napszamosokból csak kényszerű társadalom alakulhat. Erkölcsi erőt sugárzó, embernevelő, az emberiség ügyét munkáló társadalom csak ott fejlődhetik, ahol lélekbe jegyzik az emberi hivatás nagy ígét s a felelősség nagy gondolatát. Ez a keresztyénség emlőin erősödött hazafiság.

Széchenyi intelme szól minden idők nemzedékéhez: „Évek tűnése után virágozzék egy nemesebb s felemeltebb aera következtében a haza, mint öröme készült kert, melyben idegen a nyomorult, hol az ember méltósága szent s melyben erény s ész a legszebb dísz. Honunk érdemes leányai, legyetek ti segítők.

dei egy szebb, egy józanabb kezdetnek! Vezessétek ti, mint valaha Spárta anyái, fiaitokat az érdem s erény mezejére. Fejtetek bennük ki már gyenge korukban minden szépre s nemesre vigyázást. Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaiknak teljesítőjévé, szóval férfiakká. Tanítsátok igazságszeretetre, a hazug tett s szó gyűlöletére, mert hány vagyonos elszegényesedésével, mennyi szerencsétlen könnyárjával, hány repedt szív néma fájdalomával tölti be a hazug szó, a csalfa tett a világot. S ha valaha sivatag termő, kies vidékké, posvány gazdag, gyümölcsökkel viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név mindenütt tiszteletet gerjeszt, s a magyar híre mindenbeni előmenetelért a föld kerekén elterjed, legyen az édes jutalmatok!”

Ha a hazafiságban az állam, a haza, a nemzet fenntartására vonatkozó kötelességeink foglalatát látjuk, pedig ezt kell látunk, akkor Széchenyi intelmét gyakorlati politikánk tengegyévé kell tennünk. Mert, amint egyik akadémiai beszédében mondja: „erkölcsi felsőbbtség az, ami mindig s mindenütt győz. Ne keressük mentőnket máshol, hanem csak személyes erényeinkben s lelki felsőbbségünkben. A nemzetnek erénye és felsőbbtsége akkor van, ha minden egyes tagja betölti helyét.”

De a keresztyénség még egy erőteljes jellemvonással gazdagítja a hazafiság fogalmát, mikor az egyéniség kiépítésére vonatkozó kötelességet átviszi a nemzetekre is. Minden nemzetnek sajátos, külön egyénisége van, mely nyelvében, jellemében, életszokásaiban, kultúrájában, tudományában, művészetében megnyilatkozik. Amint különböző egyéniségek alakítják ki az igazi társadalmat, úgy különböző egyéniségű nemzet-egységek kiépülésére van szüksége az emberiségnek. Sem az emberiségnek, sem a nemzetnek nem érdeke, hogy nivelláló kéz egyformára simítsa, amit Isten különbözőre teremtett s megállapított gyári formába szorítsa, ami a nemzet sajátos, egyéni jellemét alkotja. Nemzetnek és emberiségnek egyformán az az érdeke, hogy a nemzet kiépítse önmagát s kidolgozza önmagában azt, ami benne igazán eredeti és értékes. Minden nemzet önmagával tartozik az emberiségnek. Ha még oly maroknyi kicsiny, ha földrajzi elhelyezkedése még oly kedvezőtlen, ha szomszéd népeihez s a világrészi politikához való viszonya még oly mostoha, világtörténelmi hivatása akkor is megmarad s akkor is ugyanaz marad: ajándékozza meg az emberiséget önmagával,

adja mindenek kincséül, amit nemzete lelki kisugárzásaképen megőrzött és kifejtett.

Ezt az erős, etikai vonást éppen az a keresztyén életeszmeny jegyzi bele a hazafiság rajzába, mely az egyéniség jogos kiépítésére irányuló törekvést oly csodálatos összhangba tudta hozni az emberi közösségek örökkévaló követeléseivel. Nemcsak nemzeti, hanem az emberiség érdekéből is követeli a nemzet egyéniségének kiépítését. Belejegyzi a hazafiság kis kátéjába azt. a tételt: védelmezz mindent, ami a nemzeti lélek magyar jellemének megfelel! Ne vesztegesd könnyelműséggel azokat az örökségeket, melyeken rajta borong a szenvedés tüzén átgázolt nemzet igaz voltának a patinája! Becsüld meg a kincseket s minden erőddel azon légy, hogy az emberiség értékkel gazdagodjék a magyar nemzet egyénisége által.

De ugyanakkor a keresztyénség megoltalmazza a hazafiságot az egyoldalú, elfogult nemzetieskedés túlzásai ellen. Elismeri a nemzeti eszményeket, beleilleszti azokat az emberiség egyetemébe, de egyszerismind feltárja az emberiség közös nagy eszményeit. Nem törli el nép és nép, nemzet és nemzet közt a különbséget, nem rombolja le az országok közti határkorlátokat, hanem meghagyja, megszenteli azokat, de ugyanekkor megmutatja azt az eszményi birodalmat, mely országhatárok felett egységesítő erővel, diadalmas szárnyalással terjeszkedik s az igazság, a szépség, a szeretet, a jóság szolgálatában, az Isten országa építésében egyesíti az egész emberiséget. Ez az örökkévaló szellem mindenekelőtt munkamezőt jelöl ki az ember számára, de ugyanakkor az igazság mértékét adja a nemzet kezébe. Megóvja saját értékének túlbecsülésétől s attól a gyakran tapasztalt gyengeségtől, hogy komoly munkálkodás helyett más nemzet lekicsinylésével pótolja saját hiányait.

Még egy kérdést meg kell néhány szóval világitanunk: a mindennapi politikában való részvétel kérdését. A nagy állami és nemzeti érdekek a politikai életben realizálódnak. A legszebb elmélet ábrándos álomlátás marad, az állami szervezet üres formáság, a nemzeti közösség léleknélküli együttdolgozás, ha hiányzik a politikai élettel való állandó kapcsolat. Éppen azért a hazafiság kérdése nem választható el a politikai életben való részvételtől. Tekintve a politikai élet sokszor szennyos hullámokat felverő zúrzavarát, természetesnek kell találnunk azt a tartózkodást, mely attól idegenül visszahúzódik. Azt is természe-

tesnek kell találnunk, hogy a „mindennapi politikai étellel szemben éppen azok tartózkodnak kötelességük teljesítésétől, kiknek lelkét Isten országának fenséges ideálja legerőteljesebben eltölti” s kik legfájóbban érzik a külön morállal dolgozó politika s a keresztyén etika bántó ellentéteit. De éppen úgy érthető az is, hogy a teljes visszahúzódás még nehezebbé teszi a politikában a keresztyén szellem érvényesülését. A politikai ideálokba a keresztyén szellemnek kell nemességet vinnie. A keresztyén szellem csöndesíti el a forrongó indulatokat, ez ad kötelesség-hűséget, éber lelkiismeretet, felelősségtudatot. Az állam tevékenysége csak akkor igazodhatik örökkévaló eszmények szerint, ha a politikai életben résztvevők erkölcsi érzülete irányítólag hat a köztudat kialakulására. Csak a politikai jogot és kötelességet gyakorló tömeg erkölcsi értékének, fajsúlybeli minőségének emelkedése eredményezheti azt, hogy a politika ne legyen pártügy, hatalmi kérdés, pozícióbiztosítás, hanem az állami élet mindennapi és történelmi szükségleteit biztosító munkaprogramm realizálása. És csak így remélhetjük, hogy ez az új köztudat nem politikus moralistákra, hanem morális politikusokra bízza az állam vezetését s a politika irányítását. Hogy az egyes ember hogyan és milyen mértékben teljesíti ezen kötelességét az a lelkiismeret, életkörülmény és ízlés megállapítása alá tartozik, azért meddő dolog volna a kérdést hosszasan tárgyalni. Megszívvelésül legfeljebb Seeberg azon figyelmeztetését jegyezzük ide, hogy „a politikai jog gyakorlásától való teljes tartózkodás súlyos vétkezés Isten országa ellen, a teljes keresztyén individualizmus pedig nem egyéb, mint finom egoizmus.”

A keresztyénség és hazafiság tehát szoros kapcsolatban áll egymással. Az állam már alakulásakor is vallási alapra támaszkodik munkálkodási irányában, intézményei, törvényei lelkületében pedig ugyancsak a keresztyénség élő forrásaiból merít erőt. A helyesen kiépített államszervezet az ideális Isten-országának munkása. Éppen így a haza helyes fogalmi meghatározásához a keresztyénség vezet el s megmutatja a vértől megszentelt, kenyéradó föld felett a kegyelettel és erkölcsi ideálokkal egybeforrasztott erkölcsi közösséget, melyben a nemzet az éltető, egységes lélek. A keresztyénség tárja fel hazafias kötelességeink mélységét. A jelszavas hazafiság fölött megmutatja azt az igazi hazafiságot, mely a hazát s a nemzeti közösséget

munkaerővel, étellel, becsülettel, jellemmel, erkölcsi értékekkel szolgálja s mely nemzeterosztó munkájával gazdagítja az emberiséget, építi Isten országát. Az igazi hazafiság a keresztyénségben találja megszentelő erejét, ez teszi erkölcsi kötelességgé, ez helyezi a felelősség gondolata alá. Az igazi hazafiság elválaszthatatlan a keresztyén vallás eszményeitől. Igazi állami és nemzeti erősödre csakis ott számíthatunk, ahol a valláserkölcsei igazságokon jellemekké nevelődnek az emberek s Istennel szemben tartozó felelősséggel szolgálják hazájukat s nemzetüket. Ezt az alapvető állambölcseleti igazságot Széchenyi így fejezi ki a „Híter-ben: „A keresztyén vallás zavartalan forrásán megtisztult erkölcsi jó a legegészségesebb és leghosszabb életidőt ígérő alapja a nemzetnek.” Ezt vallani és megvalósítani, ez a hazafiság és keresztyénség problémájának megoldása.

Égetően fontos nemzeti missziót teljesít mindenki, aki saját egyéniségével, saját életével és jellemével, egyéniségének és társadalmi tekintélyének súlyával közremunkál, hogy e nehéz, vérzivataros idő megtisztítsa és új erőre keltse a nemzetépítő, igazi hazafias érzelmet.

Széchenyi elbeszélése jut eszembe, amit a „Világ” című munkájában jegyzett fel. Pestre utazásakor csodálatos álma volt. Tisztes, fehérhajú, lengő szakállú öregek nagy vaspántos ládát bíztak a magyarra. Ő meg őrizte kivont karddal, sujtásos díszruhában. Az idő múlt. Gyümölcsérlelő nyár teljességét száraz avar halotti takarójával fedte be az őszi szél. Esztendők után évtizedek multak s egyik nemzedék a másiknak ásta meg sírját. De ők azért álltak verőfényben, viharjárásban, tétlen szolgasággal. Ki tudja, meddig őrzik a rejtélyes kincsesládát, ha nem jön az „Idők szelleme” s nem pattantja le a rozsdáete zárat a vaspántos ládáról. S íme, a vasláda üres, minden kincse egy darabka papiros ezzel a néhány sorral: „A magyar egy gyermek-nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki és testi erő rejtőzik fiatal lelkében. Szép jövő várja, ha...”

Itt vége szakadt a papírnak, vége az álomnak.

A jelszavak üres ládáját sujtásos díszmagyarban, kivont karddal elég sokáig őriztük. Elég sokáig hittük és túrtuk, hogy ebben merül ki a hazafiság. De most földet rázó, rettenetes dúlásban eljött az Idők szelleme, lepattantotta a rozsdás zárat a vaspántos ládáról s megmutatta, hogy nemzetet építeni, jövődőt biztosítani nem beszéddel, nem jelszavakkal kell, hanem

élettel, cselekedettel, erkölcsi értékekkel. Élünk, cselekedünk ennek megfelelően. Akkor valóra válik az álom ígérete: a magyar egy gyermek-nép, de még minden lehet... Akkor a vérzivataros jelenből megújnodva kél ki egy új, fiai és leányai érületében erős magyar nemzet. Nem záródik le előttünk az örökkévalóság ajtaja, lesz jövendők és megmaradó életünk, lesz mondanivalónk az emberiség számára, mert lesz benső értékünk és lesz történelmi hivatásunk. Erre a komoly munkára szenteljük életünket abban a meggyőződésben: „csak a gyöngé él önmagának, az erős nemzetét hordozza szívében.”

A nemzet találkozása önmagával.

1. A nemzet ünnepe mindig a nemzeti lélek ünnepe. A történelmi esemény csak alkalom és keret arra, hogy a nemzet megtalálja önmagát és ragyogó fényét ráhullassa a világra.

Történelmi esemény és nemzeti lélek úgy viszonylik egymáshoz, mint a remekbe készült ámpolna és a beléje helyezett világító test. Hiába készítik az ámpolnát drága, csiszolt kristály üvegből, hasztalan ékesítik azt művészi aranyozású ornamentikával, értéke mégis csak a benne kigyulladó lángtól függ. Láng nélkül a legszebb ámpolna halott dísz tárgy csupán, de a láng ámpolna nélkül is az öröktűz földrehullott sugara. Nemzeti lélek nélkül a nagyjelentőségű történelmi esemény száraz adathalmazává válik, de a nemzeti lélek tüzeiben a történelmi események lankája hegyóriássá növekszik s a bércormon meggyújtott tűz fénye messzeségbe vesző területen megvilágítja történelmének az útját.

Az ünnepben a nemzet önmagát keresi. Babérágat hint hódolata jeléül a diadalszekéren vágató hős lábai elé, de leveleiből saját homloka köré is koszorút fon. Kiformálja Mátyás király robusztus alakját, de a hozzávaló követ magyar ősránit-hegységből vágja s benne önmagát mintázza. Büszke boldogsággal ejti ki Petőfi, Kossuth nevét, de lelkükben a magyar géniusz fényjátékát látja s önmagát csodálja.

A nemzeti ünnep pszichológiai aláfestésével együttjár annak történetfilozófiai elmélyülése. Rohanva száguld a történelem versenykocsija s napok és események elmaradnak mögötte. Történelmi távlatokban megfakulnak a színek és hangok, összezsugorodnak a küzdelmek eredményei, homályos foltot kap az ámpolna kristályüvege s lekopik csillogó ornamentikája. De a nemzeti lélek ilyenkor is hiánytalanul ragyog. Az erőtlenné váló események felett megérzi a nemzet történelmi életének vezető eszméjét, küldetését összefoglaló nagy létigazságát s az elhomályosodott eseményben az örök nemzetet ünnepli.

Boldog az a nemzet, mely ünnepében önmagát keresi és önmagával találkozik.

2. Értessük meg azokkal a kesernyés lelkekkel, kik március idusát túlhaladott, értelmetlen és tartalmatlan történeti emlékeztetőnek tekintik, hogy az önmagával találkozás a nemzetre nézve mindig életszükségletet képez. Szüksége van arra, hogy meglássa önmagát tavaszi virágzásban, megérezze lelkének feltárlását, szemeinek tűzben égését, büszke dacos akaratának nekifeszülését. Meg kell látnia önmagát ifjúi hevületében, színesedő prófétai álmodásában és merész elindulásában. Ez történt március idusán.

Ezen a napon találkozott a nemzet önmagával. Tükörbe tekintett s egy idegen gúnyába öltözött ember tekintett rá vissza. Arcán hasztalan kereste az anyai hasonlatosságot. Hiába kereste ajkán a kedvesen zengő magyar nyelvet, szívében a régi, meleg érzelmeket. Hasztalan kereste életében, intézményeiben, törekvéseiben és álmaiban régi történelmi hagyományainak lüktetését. De ezen a szomorú valóságképen kívül meglátta önmagát olyannak is, amilyennek lennie kellene. Egy új arc tekintett feléje: tiszta, nemes, erős, magyar. Ez a két arc szembe fordult egymással mint ég és föld, tűz és víz, mint a villamos erő két ellentétes pólusa. Így vált történelmi eseménnyé a nemzetnek önmagával való találkozása.

A nemzet öntudata ezen a napon sűrűsödik szövegezett pontokba és válik nemzetpolitikai programmá. A gyűjtőlencse szerepét végzi március idusa, összegyűjti a nemzet irodalmi, politikai és kulturális fénysugarait, hogy azután gazdag sugárkévében rávetítse azt a nemzet életének teljességére. Ebben a napban fut össze az ébredő nemzeti politika, a hangban és lélekben mindig ércesebbé váló irodalom. Ezen a napon proklamálja a nemzet, hogy mindez nem rajta kívül eső értéktelen járulék, hanem önmagának szerves része, lelkének égő vágya, életének elszánt akarata, mely gazdagvízű folyamként ráhőmpölyög a magyar sors jövőjének vetésére.

A márciusi ifjúság 12 pontjában az állami, szellemi, politikai, gazdasági önállóságra érett nemzet programja van lefektetve. A sajtószabadság, a felelős minisztérium, a törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben, a nemzeti hadsereg, a közös teherviselés, a nemzeti bank mindmegannyi kőoszlopai a nemzet önálló történelmi létének. Ez a nemzet öncélúságának proklamálása és programja.

Március idusának történelmi távlata még jobban mélyül,

ha felismerjük benne jövődő hősi idők bölcsőjét és nagy nemzeti bizonyágtételek elindítóját. Orgonabúgással zendül, mint a *Psalmus hungaricus praeludimua*. Hatalmas dimenziójú zenedrámává szélesedik, fenségesen komor motívumaival megrendít, dobpergés között temetési zenét szólaltat meg, hogy azután végül a feltámadás húsvéti himnuszának akkordjaiban nyerjen befejezést.

A programalkotó március idusát nyomon követi a szabadságharc tüneményes korszaka. Legendás hősök naiv eposzba kívánczoló küzdelmei után elkövetkezik a nagy temetés, a nemzet elbukása. Végül azután jön a történelmi igazság diadala: a nemzet feltámadása.

Mindez összefut március 15-én. A nemzet megírta nemzeti méltóságának szabadságlevelét, megpecsételte azt hőseinek és vértanúinak vérével. Elbukott. Erőszakkal, túlerővel leigázták, de Isten megváltoztatta az igazság eltipróinak halálos ítéletét. A nemzetet visszaállította évezredes alkotmányára s visszaadta őt önmagának. A magyar történelem tragédiáját és annak kibontakozását, a magyar történelem kialakulásának belső kronológiáját, logikáját és etikáját ez a nap szemlélteti csodálatos fényben.

Ebben a megállapításban megtaláljuk március idusának értékelését. Eseményei fölé kimagaslóbb eseményeket állíthat a történelem, hőseit elhomályosíthatja új hősök fényével, mégis mindig lesz annyi történelmi és szellemi tartalma, hogy megállítsa a mindennapiság szürke útján járó embert s emlékeztet, babérágot, imádságot kérjen tőle múlt idők eseményei és hősei számára.

3. Március idusának ma is van messzezenő tanítása. Fogadjuk be azokat lelkünkbe.

A nemzet önmagában hordozza örökkévaló célját. Annyi önértéket és történelmi jelentőséget képvisel, amennyire nemzet tud lenni s tudja önmagával megajándékozni az emberiséget.

A nemzetet a nemzeti lélek élteti. Saját lelke erejével emelkedik magasba, vagy zuhan a mélységbe. Minden életnyilvánulásai lelke táplálja. Az állam jogrenden felépülő szervezetébe ez a lélek visz erőt. Nélküle megdermedne az állam élete. A haza eszméje szintén a nemzet valóságában válik élő értékke. A nemzeti lélek teszi a földet hazává. Levegőjében fénylik boldog gyermekkacagásunk. Tavain büszkén úsznak ifjúságunk álmai-

nak fehér hattyúi. Feketén omló rögén tündökölve gyöngyöznek verejtékünk. Alkonyati égének peremén fáradt szárnyveréssel búcsúzik eltűnő életünk. Mindez azonban egyéni értékből közösségi és történelmi értékévé válik azáltal, hogy a haza földjét velünk elválaszthatatlan egységbe olvasztja a nemzeti lélek. Az én hazám, mert a népem hazája, az én multam, jelenem és jövőm hordozója, életem és álmaim bölcsője, magamat követelő munkamezőm és keblére ölelő sírhalmom, mert magyar népem évezredes szent földje. Az állam a nemzet által válik a nemzeti élet erkölcsi és jogi szervezetévé. Megerősödése nem jogrendszerének tökéletességétől és rendtartásának fegyelmezettiségétől függ elsősorban, hanem szellemének átható erejétől. A nemzet önmagában bírja célját. Jövőjét megbecsült múltja biztosítja. Történelme nem kiszakított, önálló, egymástól független darabokból áll, hanem szerves, összefüggő folyamatot alkot, melyet nemzeti sajátossága kovácsol egységgé. A nemzet nem születik, hanem fejlődik. Rajtunk is egy ezredév acélkeze dolgozott. Magunkkal hoztuk lelkünkbe rejtve az ázsiai mezők illatát, Árpád kemény öklének nyomát, Kálmán király bölcsességét, igazságos Mátyás vitézségét, Kossuth hevületét, Széchenyi önmarcangoló lelkiismeretét. Lelkünkbe rejtettük költőink, művészeink, bölcsseink lelkének fénysugarát. Kialakulásunkon egyképpen dolgozott a magyar édesanya csókja, a magyar ég verőfénye, a magyar kósza szél zúgása. Egy külön magyar világ ez érzésének színezésében, szempontjainak irányvonalában, eszményeinek álmaiban, jellemének szerkezetében.

Március idusa arra int, hogy becsüljük meg és építsük ki történelmi sajátosságunkat. Maradjunk magyarok. Dolgozzuk ki nemzeti jellemünket, becsüljük meg ősi hagyományainkat. Vessük el értéket elhomályosító hibáinkat, hogy egyéniségünkön új fényben felragyoghasson nemzetünk nemes veretű bélyege. A nemzeti létnek két biztosító tényezője van: a föld lábunk alatt s a csillagos égboltozat fejünk felett, a magyar haza és a magyar történelmi lélek. Mindkettő fontos, mert mindkettő életfeltétel. Mégis tudnunk kell, hogy az igazi megtartó erőt a történelmi lélek képviseli, mely képesít a magyar föld védelmére és annak visszaszerzésére. Történelmünk meggyőző példákkal világítja meg ezt a tételt. Mutatóul és reménység erősítéséül álljon itt néhány. 1624-ben hazánk keskeny sáv csupán

az osztrák és cseh tartományok keleti határán, ozmán és német impérium közé voltunk ékelve. A linzi és vasvári békében vármegyéket kaptunk vissza. A karlócai békekötés 1718-ban, új darab földdel növeli hazánkat. 1733-ban, majd 1772-ben, ismét régi vármegyék és városok kerülnek vissza hazánk tételez. A nemzeti lélek és a történelmi öncélúság győzelmet aratnak.

Március idusa arra tanít, hogy belső értékeinkkel emeljük történelmi értékeinket. Mélyítsük szellemi műveltségünket, tisztítsuk jellemünket, tegyük makulátlanná becsületünket. Nemesítsük világnézetünket, szabadítsuk meg sok régi hibájától életberendezkedésünket. Kövessünk el mindent, hogy nemzetünk közmorálja és közlelkiismerete megtisztuljon.

A belső és külső átalakulásban fontos szerepe van az egymásközötti emberbecsülésnek. A magyar ifjúsághoz intézett március 15-i felhívásban ezeket a mondatokat olvassuk: „az: embert nem a ruha teszi többé, hanem ami keblén belül van. Különbséget ember és ember között csak a jellem és becsület tisztasága tesz.” Jussunk el arra a magaslatra, midőn nem származás, vagyon, társadalmi előny, hanem szellemi és erkölcsi tulajdonságok állapítják meg az ember értékét s a magyarnak a magyarhoz való viszonyát.

Ebben a követelésben meg van a nemzeti egység egyik legfontosabb feltétele. Nemzeti testvériséget ígér, a származás és faj mellett sors- és munkaközösséget vállal s a nemzet oltára mellé állít. Rombadönti a társadalmi osztálykülönbséget, eltünteteti a műveltségi, gazdasági, szociális és vallási különbözőséget. Mindenkit egyggyé tesz a nemzet építő szolgálatában.

Március idusa, mint egy magasra helyezett ámpolna, rávilágít a magyar nemzetre. A kristály üvegének színe megkopott, aranyékitésű ornamentikája letöredezett, de benne a nemzet lelke ég és világít. Áthullatja rajtunk fényét, hogy azután azt életünk prizmáján át újból odaajándékozzuk nemzetünk meggazdagítására.

A nemzet ünnepének értékmutatója és erőpróbája abban áll, hogy mennyire tud önelhatározásra, kötelelességtudatra, önfeláldozásra és szolgálatra ösztönözni. Szavak helyett cselekedettel, virághintés helyett keresztvállalással kell ünnepelnünk. Az igazi ünneplés azt követeli, hogy ne legyünk önmagunknak élő, önző emberek, kik nemzetünk vérén táplálkozunk, annak

vállán emelkedünk magasba és saját nagyságunkat keressük.. Élünk és munkálkodjunk nemzetünknek. Legyünk izom nemzetünk karján, égő gondolat agysejtjében, tiszta érzés oltártüzeiben, megfeszülő akarat küzdelmében, kidolgozott gránitkő becsületében, vezértoll magasba röptető, szétcsapódó szárnyán, kiszakadt hang igazsága védelmében és zendülő tiltakozás eltaposottságában. Ünneplésünk egy órai erőgyűjtés csupán» azután következik az igazi, hozzánk méltó ünneplés: a nemzetért való munkálkodás.

A nemzet bűnbánata.

A nemzet egy hatalmas kollektív egyéniség. Olyan, mint egy óriás-ember: van agya, szíve, szeme, füle, teste. Érzék-szervei dolgoznak: gondolkodik, érez, szemével messzeségbe tekint, fülével zűrzavaros hangokból összekeresgeti az élet himnusát, értelmével gondolkodik, mérlegel, ítéletet formál s akaratával megvalósítja elgondolt terveit és elrejtett álmait.

A nemzet fejlődésének lépcsőzete van. Kezdetben tömeg csupán, nyers erő, hatalom, érdek tartja össze. Később nép, történelmi egymásrautaltság, közös szenvedés és közös rendeltetés teszi eggyé. Azután következik a kidolgozott egyéniségű nemzet. Büszke, viharálló cser a letarolt őserdő bércormán. Körülötte kipusztultak a szálfák s immár magányosan áll faja jellegzetes vonásaival arcán, önmagát jelentő erkölcsi értékei csillogásában. A történelem formáló kezéből egy emberként kerül elő. Abban bírja hivatását, hogy kidolgozza egyéniségének értékeit s megajándékozza önmagával az emberiséget. Van azután a nemzetnek ennél is magasabb történelmi életkategorija, midőn találkozik Istennel s az Ő közösségében nemzeti egyéniségből nemzeti személyiséggé válik. Nem önmagában nézi önmagát, hanem Istenhez való kapcsolatban. Nem az élettől várja küzdelmeinek célját és magyarázatát, hanem Isten világteremtő akaratában keresi azt meg.

A nemzeti személyiség magaslatát elért nemzet fel van ruházva erkölcsi egyéniségének ismertető jeleivel. Van Istentől kapott küldetése, hivatása és szolgálata. Van értelmi képessége hivatásának meglátására, kötelességeinek lemérésére, ítéletének megalkotására. Szívével belekapcsolódik az élő Istenbe, szereti örök eszményeit, vágyait, álmait, szereti önmagát és szeret másokat. Lelkiismeretével ítélkezik cselekvése és mulasztása felett. Mérlegre veti felhasznált és elásott tehetségeit, letűnt évszázadait és most pergő decennumait, kötelességteljesítését és mulasztásait. Ha azután van lelkiismerete, akkor kialakul önvizsgálata és bűnbánata is. Önvizsgálatában önmagát nézi,

Isten szívében megformált eszményképével magát összehasonlítja, azután bűnbánatot tart saját bűnei miatt. Lelkében rendesen erőteljesen kialakul nemzeti önérzete, büszkesége, dicsősége és önbizalma, bűnbánata azonban kevés nemzetnek van. Minden más értéket megszerezhet erkölcsi küzdéssel, munkával, céltudatos étellel, bűnbánatát egyedül Istennel való közösségében szerezheti meg.

Több nemzet életében megtaláljuk a bűnbánat gondolatát, de az inkább időleges tünet, semmint állandó lelkiállapot. Rendesen nagy történelmi katasztrófa vezeti a népet erre a magasságra. Bűnbánatot tartottak a népek a harminc éves háború korában. A lisszaboni földrengés után szintén nemzeti bűnbánatot rendeltek el. Nemzetünk történetében sem ismeretlen a bűnbánat gondolata. A mohácsi vész hatása alatt az 1542. évi II. törvénycikk kimondotta, hogy Isten a magyart bűneiért ostromozza. Az orosz seregek beözönlésekor, a nemzet megmentésén tanácskozó 1849-iki debreceni országgyűlés, bűnbánatra hívta fel a nemzetet. A különleges külső katasztrófák által kiváltott bűnbánatnál értékesebb az állandó lelkiállapotként jelentkező bűnbánat, mely azonban csak az Istennel közösségben élő nemzet lelkében születik meg. Svájcban, Svédországban, Norvégiában, Dániában és Németországban esztendőnként tartanak nemzeti bűnbánatot s ilyenkor a nemzet életét komoly önvizsgálattal Isten színe elé viszik.

A nemzeti bűnbánat különböző típusait Izrael egyes történelmi képeivel szemléltetem.

Az egyiptomi rabságból menekülő nép fáradtan vonszolja korbácsolt testét a pusztaságban. A szabadság földje int feléje, de ő elfelejti múltja bűneit s a ma nyomorúsága miatt zúgólódik. Meghallják Mózes kiáltását: nézzétek az Úr szabadítását! Kétségbeesve verik mellüket, de nem bűnüket, hanem a szükségletüket látják s hiányzik leikükből a komoly büntudat.

Nemzeti bűnbánat nincs büntudat nélkül.

Ünnepélyesen hömpölygő menet hullámzik a templom felé. Elöl megy Jósiás király, mögötte lassú léptekkel jönnek a papok, viszik a törvénykönyvet. A király feláll az emelvényre s felolvassa a törvényeket. Esküre emelkednek a kezek, porba omolnak a térdek. Azután mintegy parancsszóra összetörik a bálványokat, kiirtják a pogány oltárok papjait, a halottidézőket és varázslókat, lerombolják az örömtanyákat, hol asszonyaik

selyemkárpitot szőttek Aseranak. De mindez csupán egyszerű államkormányzati tény. Lelküket nem hasogatja igazi bűnbánat. Látják a bűnt, beismerik annak veszedelmét, de nem oldják, meg azt Istennel való élő kapcsolatukban.

Nincsen büntudat komoly bűnbánat nélkül.

A fogságból hazatér a nép. Köntöse tépett, arca redős. Lába sebes a hosszú gyaloglástól. Kezét feltörte a csákány. Körültekint a régi hazában s szemében pillanatok alatt meghalnak régi álmai. Tépett erkölcsöket, idegen pogányos szokásokat talál mindenütt. Isten törvényét eltaposták, népe tisztaságát meggyalázták! Nincsen jövődbe vezető útja annak, kinek útja Istentől elvezetett!

Nehemiás a vizek kapuja elé gyűjti népét. Magasra emeli a törvénykönyvet s felolvassa Isten izenetét. A nép megrendült lélekkel hallgatja a pörölyütésként hangzó ítéletet, arca bele-sápad bűnei hallásába, azután mélyről felbúgó zokogásával betölti a várost. Napokon át tart a törvényt magyarázat s állandóan zúg a fájdalmas zokogás. A király azután seregszemlét tart. Hosszú menetben vonul eléje az emberek ármádiája, jönnek a papok, a kapuállók, az énekesek, mindnyájuk keze esküre lendül s pecsételt szóval megfogadják, hogy oltárunk nem marad hideg oltár, minden ház és minden ember áldozatával táplálni fogja azt.

Nincsen büntudat és bűnbánat komoly fogadalom és megjobbulsági vágyódás nélkül!

Mi tehát a nemzeti bűnbánat? Önállóságra érett élet-szemlélet és döntően érvényesülő lelki irányzat, mely a nemzetet Isten ítélőszéke előtt tudja s történelmi életét az Ő bíraskodása alá bocsátja. Bevallása annak az igazságnak, hogy Isten teremtése vagyunk, az Ő küldetésében járunk és neki tartozunk számadással. A bűnbánat Isten elé állás, komoly önvizsgálás, lélekre nehezedő büntudat, megsegítő kegyelem keresés s új életre fogadalomtevés. Következik mindebből, hogy nem merül ki a történelmi katasztrófák vallási értelmezésében, sem azon törekvésben, hogy időleges nyomorúságától megszabadítsa a nemzetet. A nemzet igazi bűnbánata komoly önvizsgálással kezdődik, büntudattal folytatódik, azután megtelik a bűnbánat erkölcsi tartalmával, hogy végül megérkezzék az új élet követeléseikhez. És mindezt az életfolyamatot az állandóság bélyege jellemzi.

A nemzeti önvizsgálás elsősorban Istennek a nemzetről való teremtő akaratát kutatja. Megkeresi, hogy Isten tulajdonképpen mit akar a magyar néppel s milyen feladat teljesítésére küldte a földre? Mert építőkő vagyunk Isten kezében, velünk építi az emberiség hatalmas mozaikját. Kijelöli történelmi küldetésünket és leméri szolgálatunkat. Megállapítja oltárainkat, melyeknél nekünk kell prófétálnunk. Kiméri dicsőségünket és gyalázatunkat, temetők földjén a keresztet s történelmünk zúgó erdejében a babérfákat. De megállapítja életünk belső törvényeit is: megítéli becsületünket, jellemünket, összegezi szívünk, munkánk, életünk erkölcsi értékeit.

A nemzeti bűnbánat második kérdése az, hogy a nemzet hű marad-e saját nemzeti egyéniségéhez? Isten akarata szerint önmagunkban hordozzuk rendeltetésünket. Történelmi feladatunkat önmagunk kidolgozásában, nemzeti egyéniségünk kicsiszolásában bírjuk. Istentől rendelt történelmi hivatásunk tehát abban rejlik, hogy jellemünkön, gondolkodásunkon, életirányunkon dolgozzuk ki a magyar lélek értékes vonásait.

Magyar földön olyan életet kell kiépítenünk, hogy az állam, a társadalom, a kultúra, a szociális élet, a műveltség, az erkölcs megmutassa magyar-voltunkon kívül az Isten teremtő lelkének bélyegét. Magyarok legyünk és Isten teremtései legyünk.

A nemzeti önvizsgálás azután leméri hazaszeretetünket s megállapítja a nemzethez való viszonyunkat. Az a kérdés, hogy az ember áll-e a nemzet felett, vagy a nemzet helyezkedik az ember fölé? Érte élünk-e, avagy belőle élünk, kihasználjuk-e avagy engedelmesen szolgáljuk?

A nemzet egységének kérdése külön fejezetet alkot a nemzeti bűnbánat kiskatéjában. Az étellel együttjáró természetes tagoltságot mi sem szüntethetjük meg. Számolnunk kell a vagyon, a műveltség, a hivatás, a vallás, a világnézet különbségeivel. De nem is ebben rejlik a baj. A tragédiát rejtő veszedelem akkor kezdődik, ha ezen különbségek felett a nemzet nem ismeri fel egyetemes történelmi hivatását és elmulasztja kiépíteni a nemzet szolgálásához szükséges egységét. Minden tagozódásnak van külön célja és létjoga, de mind-egyiknek maga felett kell éreznie a nemzetet. Mindegyiknek van önmagában és önmagáért kiépített élete, de minden életnek egyesülnie kell a nemzet életében. A nemzet szélesan hömpölygő hatalmas folyam, a társadalmi osztályok, az egyházak, a kultú-

ralis, a gazdasági és szociális munkaszervek pedig kisebb-nagyobb folyók és patakok. Minden közösség és minden ember a maga munkájával, törekvésével és életével oltár mellől felbukkanó csermely, melynek külön élete van, de mindegyiknek a nemzet hatalmas folyamába kell beletorkollania s a saját tiszta vizével annak gazdagságát kell megnövelnie. A nemzet azt követeli a különböző vallásfelekezetektől, a társadalmi osztályoktól, az érdekeltségektől és az ember-csoportosulásoktól, hogy lássák meg önmaguk felett a nemzetet, rendeljék alá magukat történelmi érdekeinek, hogy különálló és mégis a közös nemzeti szolgálatban egybefutó munkájukkal megnövekedjék a nemzet életfolyama s a nemzet javáért békességben végzett munkájuk által a nemzet megizmosodjék történelmi feladatainak teljesítésére. Egyetlenegy munkás tényezőt sem nélkülözhet a nemzet és nem engedheti meg önmagának azt a könnyelműséget, hogy közülök némelyek egymással, vagy a nemzettel szembeforduljanak. Nemzeti egység nélkül betöltetlenül elsorvad a nemzet történelmi szolgálata s válságos időben kérdésessé válik fennmaradása is. Az önmagát vizsgáló nemzetnek lelkiismeretes komolysággal meg kell állapítania, hogy nemzeti egységében mennyi a látszat és mennyi a valóság.

A magyar sors tragikus kialakulásakor Reményik Sándor Erdély földjéről komoly üzenetet küldött az itthon élő-magyarorságnak.

Nehéz homályban kúszik a jövő,
Mint szürkületkor erdőben az út,
Aki bemegy, nem tudja merre jut
S nem tudja, ki lesz, aki szembe jő.

Tán a Balsors lesz, tán a Jó-szerencse,
Talán törpe lesz, talán óriás,
Talán lidérc, ki tört vet, vermet ás,
Talán angyal, hogy lelkünk égbe mentse.

Megyünk eltévedt gyermekek: vakon,
Előttünk fel-felmordul a vadon,
A szélben szárazlevél kavarog.

Legyen az erdő akármily setét,
Csak el ne engedjük egymás kezét,
Kitett, anyátlan árvák: magyarok!

A költő izenetében történelmi intelem szólal meg: az egység életbiztosíték, annak megbontása halál. Történelmünk nagy tragédiái beszélnek arról, hogy van okunk bűnbánatot tartani a nemzeti egység ellen való vétkezésünk miatt.

Az önvizsgálat szükségessé teszi a magyar jellem lelkiismeretes lemérését.

A magyar jellem alapvonásai értékesek. Erkölcsi alapon áll, jelleme acélos, megbízható és hű. Szíve nemes és meleg. Értelmi képességében könnyed felfogás, gyors ítélőképesség és természetes észgazdagság találkoznak. Jellemének kialakulását nemzeti szempontból inkább a múlt, semmint a jelen határozta meg. Kezdetől fogva veszélyeztetett jogaiért küzdött s önfeláldozóan ontotta vérének önmagán kívül Európa védelméért. Későbbi kialakulásában azután nagyobb szerephez jut a hagyomány, mint a jelent formáló energia. Inkább múltba tekintő, dicsőségét visszaálmódó, semmint új világot építő nép. Inkább érzelmi, mint akarati konstrukció. Saját értékelésében önérzete az elbizakodottság vonalát érinti. A megelégedettség ormáról nézi önmagát s ritkán hajlandó a másokkal való összehasonlításra. A múltban élő népek gyakran kísértő árnyéka borong rajta s hiányzik belőle a holnap népének kemény önbírálata. Életirányának kialakulását kedvezőtlenül befolyásolta az áldott magyar föld által biztosított könnyű jólét és a verejtékezés nélküli életmód. Életében túlerős hangsúlyt kapott a földi élet tarkasága: a terített asztal, a szórakozás, a gondtalan kényelem, az élet külső látszata s ennek feloldására a tátongó szociális ellentétek sem tudták rábírní. Emberi értékmérése egyoldalú és külsőleges. Az ország partikuláris tagozódása következtében szűk körben szereplő embereinek jelentőségét megnövelte, a komoly munkát gyakran csillogó szerepléssel váltotta fel, az önzetlen nemzeti szolgálatot rétori szónoklással, a komoly erkölcsi értékeket pedig az érdek-kapcsolatokat kihasználó érvényesüléssel szorította háttérbe. Az emberekkel szemben támasztott életkövetelésében meggyengült erkölcsi megítélésének biztonsága. Sokszor kevéssel megelégszik s érdemet lát a kötelesség gyenge mértékű teljesítésében is. Az emberi kiválóságot viszont csak nagy alkotásokhoz kapcsolja s a mindennapi élet önmagukat feláldozó hőseit nem becsüli eléggé.

A magyar nép eme jellemvonásai kedvezőtlenül befolyásolják az egyes ember jellemi kialakulását.

A magyar ember természeténél fogva nemes, de rátartó ősi büszkeségéből hajlandó kiváltságos elbánást igényelni s önmagát szívesen helyezi a törvény fölé. Ebben az avult patinájú burokból rejlik önzése, mellyel önmagát állítja saját életének, sőt sokszor a közösség életének a középpontjába. Ha a formát önrzétével összhangba tudja hozni, természetesebbnek tartja a vele szemben megnyilatkozó, mint a tőle megkívánt szolgálatot. Hagyományos történelmi pátozzsal szereti hazáját, büszke önrzettel védelmezi nemzetét s annak történelmi jogait, de az államot ezektől függetlenül szemléli s kötelességeit vele szemben gyakran elalkussza. A nemzet kultúrájában az értelmi műveltség és társaséleti finomság foglalatát látja, az érzelmi és erkölcsi műveltség iránt kevesebb az érzéke. A nemzeti élet kialakulásában fontosabbnak tartja a politikumot az etikumnál, a tatarozást az alkotásnál, a ma igényének kielégítését a holnap szolgálatánál, a bajok látszatgyógyítását a gyökérig hatoló orvoslásnál. Gyakran elhomályosodik öntudatában a nemzeti közösség egész embert követelő fenséges szuverenitása, mely előtt az ember alázatos lélekkel leborul s oltári ajándékkul boldogan felajánlja önmagát, minden anyagi, erkölcsi és lelki értékével együtt. Inkább alkalmas egyszeri hősi vértanúságra, semmint erejének, kényelmének, életének mindennapi feláldozására.

A komoly jellemvizsgálat elvezet a nemzeti bünbánat kötelességéhez. Nemzetünk vétkezik önmaga ellen, mert értékes képességeit és jellemtulajdonságait elássa, parlagon hagyja, azokat eltorzítja s meghamisítja a nemzet igazi arcát. Más lenne nemzetünk belső kialakultsága és kialakuló nemzetegyeniségi értékünk, ha nemcsak egyes kiválóságok, hanem a nagy tömeg életén is kidolgozódnának a magyar faj tündöklő értékei.

A nemzeti bünbánat komoly átérzésének történelmi idejében Zrínyi Miklós szúrós szemével beletekintett a nemzet lelkébe s megállapította betegségét és annak orvoslását. „A török áfium ellen való orvosságban” felvetette a kérdést, hogy miért kelljen a magyarnak elvesznie, vagy kétségbeesnie, hiszen csontjaiban erő, ereiben vér van, karjában kopja, markában szablya van s maga mellett érzi az Istent? Ezen biztató felsorolás után eljut diagnózisához. A régi dicsőséget újra fel lehet virágoztatni, ha „mindnyájan egy szívvel, egy lélekkel, segítségül híván Istennek szent nevét, körmösen nyúlunk a magunk

dolghoz és fáradunk, vigyázunk, tusakodunk emberi életünkért. A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, a kész gyorsaság és a gyors készség szokta annak a drága fának gyümölcsét elérni, kit az emberek dicsőségnak hívnak. Minékünk pedig magyaroknak nemcsak dicsőségünk, de maradásunk is abban vagon.”

A nemzeti bűnbánat három alaptételét fejezi ki Zrínyi. Az első önmagunk komoly vizsgálata s ennek alapján kialakuló büntudatunk. Tartsunk tehát komoly önvizsgálatot. Tekintsünk a nemzet arcát is híven megmutató evangéliom tükrébe s merjük kegyetlen őszinteséggel megállapítani belső és külső bűneinket! A második, hogy egy szívvel és lélekkel hívjuk segítségül a szent Istent. Helyezzük tehát életünket Isten kezébe. Keresztységünket tegyük csengő szőlamból egyházi és politikai életvalósággá. A harmadik pedig, hogy „körmösen” nyúljunk a magunk dolghoz. Tehát Istenen kívül önmagunkban bízunk és saját erőink felébresztésével, megfeszítésével és egyesítésével tegyünk meg mindent önmagunk megmentéséért.

A nagy magyar költő bűnbánati prédikációja mellett szólaltassuk meg a reformátor Savonarolát is, ki a bűnbe merült Flórenc felett így suhogtatja meg bűnbánati szeges korbácsát, liogy abból minden idők népei tanulhassanak.

„Flórenc, Flórenc! Isten sokat figyelmeztetett téged. Nem vonta meg tőled segítségét egyszer sem. Szeretett téged, mint ahogy egyházát szereti. De az igazság szomorú, íme halld. Életed megsemmisül az ágyban, az üres fecsegésben, a hiábavaló pletykázkodásban, a gyalázatos dőzsölésben, a kimondhatatlan kicsapongásokban. A bűnök légiója uzsoráskodik lelketeden, az egész pokol ünnepet ül rajtatok! Talán azt mondjátok, hogy a katonák durva fráterek, hogy a kereskedők lelkét megvette a nyereségvágy, hogy a fiatalok üresfejű bolondok, hogy az asszonyok megőrültek? Jól van, csak beszéljetek, hiszen mindenre található kifogást. De én azt mondom: félre ezekkel a vigasztalan állapotokkal, el ezekkel az ocsmányságokkal, ezekkel a babilóniai rettenetességekkel! Számolj le ezekkel Flórenc, különben elvesztél! A türelem pohara immár kiürült, egy csepp sincs benne! A bosszúálló kard már fejed felett lebeg. Oh szerencsétlen Flórenc, fejedre hull! Azt kérdezitek tőlem, hogy mit akarok? Én semmit sem akarok! Isten az, aki valamit akar tőletek! Isten az, aki eltiltja a könnyelmű élvezeteket! Hát nem

volt elég, hogy eddig tékozlótok életkincseiteket? El a táncokkal, melyek romlást jelentenek, el a mulatóhelyekkel, el a szerencsejátékokkal!”

Így prédikált 1496-ban Flórenc piacán Girolamo Savonarola,

A Savonarola-fiúk pedig bejárták a város házait. A lakószobákban összeszedték a mezítelen testet ábrázoló képeket, az erkölcstelen könyveket, a kifestett arcú asszonyok testéről le tépték a hivalkodó csipkét és selyemruhát, nyakukról a drágaköves arany ékszereket. Máglyát raktak belőlük s azt négy sarkában meggyújtották. Messze világítón lobogott a máglyatűz, mint ravatal-gyertyák összeolvadó tüze, vagy hegyek mögül felragyogó hajnalifény.

A nemzet bűnbánata oltártűz. Benne el kell égnie a nemzet bűneinek, meg kell tisztulnia a nemzet egyéniségének s új életre kell erősödnie a nemzet akaratának.

De nincsen oltár Isten nélkül és nincsen ítéletre hívás bűnbánat-ébresztés és bűnbocsánat-ajándékozás nélkül.

A praehistória a nemzet életében.

A történelem nagy eseményei sokszor nem annyira események, mint inkább történelmi eredmények. A nemzet életében megtaláljuk a tenger életének kettősségét. Hatalmas víztömege lomhán szunnyad, mint egy ezüstpáncélú, óriási szörnyeteg, majd egymást döntögetve magasba emelt vízbástyákat kerget s tátongó örvényeket hasít a mélységbe. Magasba szökkeneti vízugarát játszi könnyedséggel szétporlasztja s permegeből és napsugárból finomverésű csipkefátyolt sző. Lenn a tenger mélységében egészen más élet van. Láthatatlan boltozatok alatt folyók áramlanak, erők feszülnek s állandó megújulásban megfiatalodik a tenger lomha vize. A kétféle élet közt kapcsolat van, de törvényeit senki sem tudja írásba foglalni.

A nemzet történelme szintén két részből áll. Egyik szemeink előtt pereg le s nagy történelmi eseményekben mutatja, vagy cáfolja a történelem logikáját. Megrázó tragédiák felvonulásait vonultatja elénk, máskor kisebb események sorozatát állítja egymás mellé, eredményeket összegez és befejezettségeket regisztrál. Ez a történelem könyvébe kerülő történet. A másik rejtetten dolgozik, mint a tenger mélyfolyója, életre segíti az eseményeket, alátámasztja, táplálja, megszépíti, megeleveníti és lélekkel tölti meg azokat.

A külső történelmi események és a belső történelmi jelenségek közti kapcsolatnak van törvényszerűsége, bár az nem érvényesülhet mindenkor. Egy bizonyos következtetést azonban levonhatunk: minden történelmi jelentőségű eseménynek van praehistóriája, minden látható történelmi eredménynek van láthatatlan történelmi előkészítése.

Ha ezt a tételt a múltra vonatkoztatjuk, akkor történetfilozófiai elmélyülésre jutunk, ha pedig azt a jövőre alkalmazzuk, akkor a nemzet életpolitikájának problematikájára helyezük kezünket. A praehistória oknyomozás visszafelé és történelem előkészítés előrefelé. Ez utóbbiban rejlik a nemzetre

vonatkozó tanító értéke. A történelem látható erőtenyezőt mögött leleplezi láthatatlan erők munkáját s megsejteni a politikai, a gazdasági, a szociális és a kulturális tényezők mögött munkálkodó lelket. Ily módon a nemzetnek hatalmában van jövője történelmének előkészítése és formálása. Minden történelmi eseménynek van praehistóriája és minden erős akarattal vágyott történelmi célt praehistóriával lehet és kell előkészíteni.

Ennek az elgondolásnak igazságát két történelmi példával szemléltetjük s megpróbáljuk megrajzolni: március idusának és a mohácsi vésznek a praehistóriáját.

Március idusának kevéstörténete sajátos egyszerűségében úgy magasodik elénk, mint az ígélet-hegye, körülvéve a lelkesedés rózsaszínű ködfelhőivel.

Mi ez a nap? Egy nagy történelmi ébredés, szívet remegtető elindulás. A magára eszmélt magyar boldog találkozása önmagával. Felséges dinamikájú nyitánya egy ünnepi színjátéknak, mely csodálatos ódával kezdődik, hőskölteménnyel folytatódik, komor tragédiában eléri csúcspontját s végül húsvéti halleluja himnusszal nyer befejezést. Tehát egy nagy történelmi kezdet. Piros rajzú iniciálé a magyar történelem új fejezetének az élén.

De éppen így mondhatjuk azt is, hogy március idusa záróeseménye egy régebben megindult történelmi folyamatnak. Nemcsak új események kezdete, hanem régi események lezárója. Egy történetnélküli korszak láthatatlan történelmének kicsattanása. Nemcsak jövő ígélet, hanem tényleges eredmény, nemcsak praeludium, hanem hatalmas zengéssel felharsanó ünnepi finálé. Március idusa nemzeti életünk praehistóriájának befejezése.

A történelmi praehistória akkor kezdődik, midőn a bécsi gárdisták szívére ráömlik egy halódó nemzet fájdalma és gyalázata. Bessenyei György lelkéből kiárad a szabolcsi mezők mámorosító illata s megindul a munka a magyar élet fenntartó értékeinek előteremtésére. A német abszolút törekvésekkel szemben felvonul egy új hadsereg: Gyöngyösi, Dugonics, Gvadányi. Életre biztatják az alvó nemzetet, hogy legyen ajkán magyar szó, szokásaiban, jellemében magyar lélek. Azt mondja Kármány, hogy: „a könyvtárt fegyverek tolták ki, a szép tudományokat a vadkergetés, az elmélkedést az agarászat. Sivatag

üresség uralkodik a fejekben. Az emberek azt hiszik, hogy megyékünk határdombján túl kezdődik a Fekete-tenger. A magyar nyelv ismeretlen, mint a kéktollú madár, elröppent a főurak házából s a nemesek előkelőségük bizonyosságának tekintik, ha magyarul nem tudnak.” Berzsenyi írja Kazinczynak: „Cigány-nyelvnek nézik drága magyar nyelvünket.” Az első gárdacapat felvonulása után jönnek a következők: Csokonai, a Kisfaludyak, Kazinczy, Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty. Jön Széchenyi, Kossuth, Eötvös. Jönnek Thália kordéja mellett Egressy, Megyeri, Déryné, Laborfalvy Róza. Jön a színpad nagymestere: Szigligeti. Költészet, irodalom, tudomány, művészet, politika és állambölcselet egybefognak, hogy élővé váljék a halott nemzet, nemzetté legyen belső értékei és állami attributumai által, magyarrá lelkülete, jelleme és egyénisége által. A nemzeti lélek nagy megmozdulását végül megkoronázza a politikai jogkiterjesztés.

Ennek a korszaknak tételekbe foglalt eredményei a következők: ráeszmél az anyanyelv jelentőségére, felismeri az önművelés szükségét, meglátja a nemzeti lélek egyedüli értékét, elválasztó vonalak fölött megtalálja a nemzeti egységet. íme, ez a korszak március idusának praehistóriája. A nemzet történelme sohase teremtett volna március idusából világítótornyot a nemzet életének a tengerpartjára, ha költők, írók, nyelvészek, tudósok, politikusok nem sűrítették volna benne össze a nemzeti önállóság, a történelmi hivatás és a nemzeti egyéniség gondolatát.

A nemzeti élet praehistóriájának egy második példája a mohácsi vészben áll előttünk.

Mi ez a történelmi esemény? Halotti mező vitéz magyarok holttestével beborítva. Leigázott nemzeti nagyság és szét-darabolt önállóság. Jelképe a kívülről támadt és belülről előidézett nemzeti katasztrófának. De lényegében tulajdonképpen mi ez a történelmi esemény: kezdet vagy befejezés, praeludium vagy finale?

A mohácsi vést megelőző korszak felel a felvetett kérdésre.

A praehistória első vonása: a nemzet vezér nélkül él. Gyenge bábkirály foglalja el a trónust. Hatalmas oligarcha főurak és főpapok lekicsinyelve nézik a korona viselőjét, ki foltozott csizmában ül Mátyás király trónusán, ezüstjét zálogba teszi, húst, bort hitelbe hozat. Vitézeinek dolmánya foltozott,

számuk pedig kevés. Ellenben Bakócz Tamás ezer fegyveressel és hosszú szekéssorral kísérteti magát Budára. Az árnyék- király nem alkalmas a vezéri tisztségre. Főurak, főpapok vetélkednek ugyan az első helyért, de nem akad közöttük egyetlen egy, kinek keze összefogná a nemzet történelmének összebogozott fonalszárait, aki felé megdobbanna százezrek szíve ezzel a vallomással: te vagy a nemzet hivatott vezére! Szapolyai János erdélyi vajdát magasba emelné ugyan egyéniségének kiválósága, de ő meg Mohács felé fordított fejjel mozdulatlanul áll, a huszonnegyedik órában sem siet a nemzet megmentésére s szeme előtt a királyi korona fényét táncoltatja.

El kell vesznie a vezértelen népnek!

A praehistoria második vonása: az erkölcsi értéktelenség. A nemzet dignitáriusai nem a közjóért, hanem önmaguk érdekéért dolgoznak. Kinyújtott két kezük markolni akar, nem pedig felemelni. Hiányoznak a nagy erkölcsi jellemek, a követésre indító példaképek.

Bakócz Tamás bíboros érsekprímás, az ország főkancellárja saját javára folytat ügyes birtokpolitikát. Kapzsi kézzel növeli szédítő gazdagságát s annyi hamis iratot vezet be a királyi könyvekbe, hogy a feljegyzés szerint: „megérdemelné, hogy a királyi pecsétet tüzesen arcára és homlokára süssék.”

Szathmáry György pécsi püspököt, az ország kancellárját megvesztegeti 5000 arannyal V. Károly követe. Szemrebbenés nélkül elfogadja a Judás-pénzt, csupán annyit jegyez meg, hogy többet érdemelt volna, mert a francia követ kétszer ennyit és egy gazdag javadalmú püspökséget ajánlott fel neki.

Szalkay László váci, majd egeri püspök, a királyné pénzügyeinek intézője, pénzsóváran növeli vagyonát, de dúsgazdagságában az ország védelmére csak 6000 forint értékű rezet ajánl fel.

Joggal írja Massaro pápai követ Rómába küldött jelentésében, hogy: „nincs az az igazságtalanság, amelyet a magyarok el ne követnének, ha három-négyezer pénzt csúsztatnak a kezükbe.”

Báthory István nádor kopasztja az adófizetőket, de adójukat saját pénzesládájába dönti. 700.000 forint hadiadót elsikkaszt, hamis pénzveréssel vádolják, mégis újból megvásztják.

Ebben az erkölcsi értéktelenségben papi és hősi talárjában tisztán emelkedik elénk Tomori Pál nemes alakja.

De nemcsak a nemzet vezéreiből hiányzik az erkölcsi érték, hanem a nemzet egészéből is. Amint Báthory István nádor példája mutatja, az országban minden lehetséges. Érdemtelenek kerülnek vezetőállásba és nem seprí el őket a nemzet ítélkező közvéleménye. A gyenge jelleműek követik méltatlan vezéreik példáját, mindegyik saját vagyonát növeli. A nemesebb érzésűek pedig belefáradnak hasztalan küzdelmükbe s néma kétségbeeséssel nézik a nemzet sírba temetkezését.

El kell pusztulnia annak a nemzetnek, mely nem tud önmagából erkölcsi értékeket kitermelni és nem tudja azokat megvédelmezni!

A praehistória harmadik gondolata: a nemzet jövőjéért való felelősség. Ez a felelősség anyagi áldozat-vállalásban nyilvánkozik meg. A király 30.000 forintot kér a nemzettől, a dúsgazdag főurak és főpapok azonban azt is vonakodnak megadni, pedig díszmagyarjuk drágaköves gombjainak, arany láncának és kalpagjuk arany foglalatú, ékköves forgójának az árából is könnyedén kifizethetnék. Burgio írja jelentésében: „ha 3 forinton meg lehetne menteni az országot, azt sem adnák össze!

A nemzetért való felelősség egészséges nemzeti politikát követel. Ennek azonban nyomait sem találjuk. Szédítő szakadék tátong a joggal felruházottak és a jogtalanok között. Nem érzik a magukénak a haza földjét, nekik hant sem jut belőle, -csupán egy sírűreg. A földet a hatalmasok kisajátítják, a jogtalanok milliós tábora pedig öklével törölgeti kicsurránó könnyeit.

A helyzetre jellemző, hogy a mohácsi vész küszöbén, az 1514. évi törvény 72 cikke közül 62 foglalkozik a parasztsággal és tárgyalja az elnyomottak kegyetlen rabszolgasorsát, de hasztalan meddőséggel.

El kell vesznie annak a nemzetnek, mely jogbiztosítással nem tudja kiszélesíteni a nemzet fenntartására rendelt emberesereget s nem tudja egy nagy nemzeti közösségben egyesíteni a nemzet tagjait!

A mohácsi vész praehistóriáját három gondolattal világítottuk meg. Egybefoglaljuk a három irányból jövő történelmi tételt és azt mondjuk: el kell pusztulnia annak a nemzetnek, melynek nincs vezére, nincs erkölcsi ítélőképessége és élő nemzeti lelkiismerete, nincsenek nagy jellemei, nincsenek áldozatkész polgárai és nincs nemzeti egysége!

Már most alkalmazzuk ezt a felállított tételt jelenlegi helyzetünkre, jóllehet ezt nem magyarázhatjuk teljesen belső tényezőkkel. Nem felejtethjük ugyanis, hogy történelmünk nagy szövőszékén nemcsak a nemzet, hanem külső hatalmasságok keze is csúsztatja a vetélt. Ha azonban a nemzet hátrányára kialakult események ellenkeznek nemzetünk jogaival, történelmi igazságával és küldetésével, akkor a külső tényezők fennállása sem akadályozhatja meg egy új, nagy történelmi esemény prae-históriájának elindulását. A nemzeti élet prae-históriájának tehát a nemzet jövődjére szempontjából nagy gyakorlati jelentősége van.

Tagadhatatlan, hogy létünkről van szó s a küzdelem nagy tétért folyik. Nem kisebb-nagyobb előnyről, jó, vagy kevésbé jó sorsról van szó, hanem életünkről, a lenni, vagy nem lenni kérdéséről. A történelem külső adottságai aláhúzzák a történelem azon követelését, hogy minőségbeli értékünket emeljük. A fegyveren, a hatalmi és a politikai tényezőkön kívül nemzetünk léte szellemi és erkölcsi értékelkedésétől függ. Sok minden egyéb is jelentőséget nyer a nemzet mostani életében. De meg kell látnunk, hogy amint a többtermelés elve a mezőgazdasági életben csődhöz vezetett, úgy a politikai, gazdasági és szociális életben is el kell jutnunk az emberi jobbttermelés elvéhez. Elsőrangúan fontos tehát műveltségünk emelése és népünk szellemi gazdagítása. Fontos erkölcsi értékeink gazdagítása. Becsületes, tiszta jellemekre, lilomfehér leánylelkekre és a hűség bélyegével felékesített asszonyokra, érintetlen, tisztos családi oltárookra van szüksége a nemzetnek. Hozzáférhetetlen, ön/etlen, szolgálatra alkalmas vezetőket és tisztajellemű tisztviselőket vár a nemzet. Erkölcsi tartalommal kell telítődnie a nemzet lelkiismeretének, hogy megrázkódjék, visszaborzadjon minden szennyes, erkölcstelen kufárságtól s kérlelhetetlenül elsőpörje az erkölcsi törvény ellen vétőket.

Egységes nemzetre van szükség, melynek tagjai magukénak érezhetik a nemzetet és testvéreknek érezhetik egymást.

Az állandósult történelmi küzdelem áldozatos hazaszeretetet követel. Mindenkinek anyagi erejéhez mérten, sőt anyagi erejét meghaladóan áldozatot kell hoznia a nemzetért. Száz és ezer seb vár gyógyításra. Összedöntött romokból az élet új városát kell megépítenünk. Koldussá és boldogtalanná tett emberekkel éreztetnünk kell a nemzet anyai gondoskodását. Egymással,

szembefordult társadalmi osztályok és egymásra féltékenykedve tekintő templomok között kell aranyhidat építenünk.

Mindez csak akkor lehetséges, ha magunk felett meglátjuk a nemzetet, melynél szegényebb, rongyosabb, megalázottabb, szeretetre jobban rászoruló nincsen ebben a hazában. Meg keli értenünk hozzánk intézett kérdését: van-e számomra három forintod, hogy megments engemet? Munkánkkal, tehetségünkkel, erőnkkel és szívünkkel mindennap áldozatot kell hoznunk. Nem mindent és mindig pénzért, hanem kötelességből és szeretetből.

A jövődő praehtóriája bizalmat követel tőlünk. Új történelmi korszakot csak akkor teremthetünk, ha bízunk a nemzet igazságában, áldozatos munkánk értékében, saját erőnkben és Isten megsegítő kegyelmében.

Nemcsak az államférfiak és politikusok, hanem az első embertől az utolsóig, mindnyájan láthatatlan történelmet írunk. Mindenki a magyar jövődő elkövetkező ünnepi eseményének praehtóriáját írja, a tudós tanár és a foltozó varga, a verejtékező családfő és a gyermekei ruháját foltozgató édesanya, a szegény napszámos és a gazdag vállalkozó. Mindenkinek van szerepe és jelentősége a praehtória adatainak összegyűjtésében. Klio előreküldött futárjai vagyunk, kik a magyar életmagot beléhullatjuk a jövődő história televény földjébe. Erre a magvető munkára ráhelyezzük egész életünket és hisszük, hogy nem élünk hiába.

A históriának az a követelése, hogy legyen tisztalekű, gazdag előkészítésű praehtóriája. A praehtóriának pedig az az ígérete, hogy história lesz belőle.

Nemzeti és keresztyén egység.

A nemzeti és keresztyén egység problémája látszólag nemzetpolitikai és egyházpolitikai kérdés. Valójában azonban a nemzet és keresztyénség széleskörű problematikáját tartalmazza s mindkettőre vonatkozólag életkérdés.

Nemzetünk bevallott és bevallatlan változásokat hordoz magában. Gazdasági és geográfiai egységünk megsemmisült. Megcsonkított testünkből állandóan szivárog a piros életpatak. Fejlődést biztosító feltételeinket elvesztettük, belső nyomorúságunkon kívül, elhelyezkedésünk külső tényezői is súlyosakká váltak. Beteljesedett a költő rémálma, hogy a magyar föld „a halál völgye”, idegen népek terjeszkedésének az országútjába eső akadály, melyen könnyörtelenül keresztülgázol a hatalmi érdek.

Ma igazán szükség lenne nemzeti egységre, de hiába kereszük azt. Ebben az irányban vezetett jószándékú törekvések eredménytelenül végződtek, vagy legfeljebb részleges, de semmiestre sem kielégítő eredményre vezettek.

Hasonlóképpen súlyos a keresztyénség helyzete is. A szét-szórt vonásokból megrajzolt kép bizonyossá teszi azt a megrendítő valóságot, hogy a keresztyénség ellen indított hadjárat rendszeressé vált. Ez a nyílt küzdelem kiterjed az egész világra. Harcot indít a keresztyénség államéleti, kulturális, társadalmi, gazdasági és szociális érvényesülése ellen, de nem kíméli saját vallási területén sem. Teljes fegyvertárral vonul fel ellene. Mozgósítja a politikai pártszervezetet, az államrendszert, a kultúra különféle eszközeit.

Ezzel a világharcral szemben hiányzik a keresztyénség egyseges frontja. Dogmatikai, elhelyezkedési és érvényesülési problémák izgatják, mikor lábai alatt reng a föld s haragos viharfelhők tűzcsóvát záporoznak alkotásaira. Helyzetét súlyosbítja, hogy saját seregében milliósámra akadnak közömbös, vagy ellenséges szívűek, kik hidegen nézik a veszedelem közeledtét s alkalomadtán a tűzgyújtástól sem riadnak vissza. Ha a keresz-

tyénség lélek-népszámlálás alapján kategóriákba osztaná tagjait, kénytelen volna megállapítani, hogy azoknak nagyrésze csak névleg keresztyén. Sokan üres szívvel, idegenként állnak vele szemben, nincsen adni- és kapnivalójuk. Millióknak a keresztyénség csak vallásos világnézetet jelent és nem vallást. Keresztyén humánusmot látnak benne és nem religiót. Etikumos várnak tőle és nem credót. Másoknak egyházi szervezetet jelent csupán és nem Krisztus élő testét. Történeti formációt látnak benne és nem az Istennel való életközösség valóságát. Tisztaiban kell lennünk azzal, hogy a lelki népszámlálás aggasztó kisebbségnek mutatná a hívő keresztyénség számát.

A keresztyénség életérdeke, hogy az Istenben hívők megtalálják egymás szívét és kezét.

A magyar nemzet és keresztyénség jövődjé felett megrendült lélekkel áll meg mindenki, ki nemzetét és egyházát szereti s velük szemben kötelességet és értük felelősséget érez. Arany János verse szerint immár mi is tőrhetetlennek érezzük „a kockarázás kínját”. Nyujtanók a percet, míg vetetlen a szőrnyű csont, mert rajta mindenünk. A nagy kockarázásban igazán mindenünk, nemzetünk, keresztyénségük léte és jövődjé van kockára téve.

A nemzet egységének kialakulását sokféle tényező befolyásolja: faji, történeti, jogi és erkölcsi tényezők hatásával kell számolnunk.

A származás bizonyos faji és élettani közösséget jelent. Nemzet etnológiai egység, külső és belső egyesítő tényezők dolgoznak. Jelentős a területi közösség, az ugyanazon földhöz kötött élet, az évezredes megszokás. Még hatalmasabb tényező a történeti közösség. A hazáért, az alkotmányért, a történeti létért vívott évezredes küzdelem, a múlt hagyományainak méhében megszületett nemzeti öntudat és nemzeti értékelés. Az a boldog meggyőződés, hogy amit ennek a földnek a rónái, hegyei, folyói adni képesek, mindaz nekünk drága. Magasabb közösséget teremt a jogokból és a kötelességekből kiformált alkotmány, azután a nemzetnek szellemi műveltségben, pénzértékben kifejezhető földbirtokai, tőkái, erkölcsi vonásokból megrajzolt jelleme és becsülete. Mindez a nemzeti közösség teremtő erejében született és vált a nemzet közkincsévé.

A nemzet egységének hatalmas tényezője a sorsközösség. A nemzet minden tagja ugyanazon sorsváltozásokat hordozza.

összeköti a jólét és nyomorúság, a dicsőség és szégyen, az élet és halál. Mondó-hegyek ormán gyűjtött örömtüzeknél és ravatalgyertyák bágyadt fényénél egyformán találkoznak a nemzet tagjai. Együtt kell hordozniok a közös sorsot, mert ez a történelmi közösség etikai követelése.

A nemzeti egységet erősíti a lelki közösség. A történelmi együttélés nyomán kialakul a nemzet sajátos műveltsége. Átveszi és felhasználja az egyetemes műveltség elemeit, de betölti azokat saját lelkével s kialakítja szellemi műveltségét, érzésvilágát, jellemét és életszemléletét. Ezért beszélünk magyar lélekről, magyar gondolkodásról, magyar jellemről. Nemzeti voltunk lelki struktúrájában találunk olyan vonásokat, mely nem mindenkié, hanem egyedül a mienk. Talán csak szín, suhanó árnyalat, egy kis hangsúlykülönbözet, vagy az érzéssugarak fénytörése, de bennük magyar lelkiségünk ismertető jegyeit bírjuk és azt mondjuk: testvérem vagy, veled láthatatlan évezredek lelki kapcsolatok fűznek egybe! Lelkiközösségünk kiépítésénél drága eszköz és ajándék a magyar nyelv, mely nemzetünk lelkét szólaltatja meg.

A nemzeti egység felsorolt tényezőin kívül az egységet öntudatosítja az állami közösség.

Az állam törvényekkel körülbástyázza önmagát s alkotmánya acélkeretével összetartja a nemzetet. Összefogja a hatalom eszközeit s a nemzetet a nemzeti egyéniség és hivatásbetöltés irányában kormányozza.

Az állam csak akkor válik a nemzeti egység munkásává, ha nem öncélt jelentő bálvány, hanem a nemzetet szolgáló eszköz. A nemzet lelkében élő vágyakat kell kidolgoznia. Hatalmas sereggé kell tennie a különböző társadalmi, gazdasági, szociális, kulturális rétegződésű nemzetet. Ellentétes erők és érdekek felett érvényesítenie kell a nemzet parancsoló közérdekét. Mindezt a nemzet jövődjé érdekében kell cselekednie, hogy történelmi küldetését betölthesse. Az ehhez szükséges jogot pedig nem az állam adja önmagának, hanem azzal a nemzet ruházza fel.

Szemeink előtt lassanként kibontakozik vizsgálódásunknak az az eredménye, hogy a nemzet egységét szolgáló tényezők egytől-egyig a nemzet lényegéhez vezetnek. Ezt a lényegét szolgálja a lelki- és állam-szervezeti közösség. De bármilyen fontos legyen mindegyik külön-külön és bármilyen nagy legyen jelen-

tőségük együttvéve, a nemzet egységét biztosító lényeg-meghatározót egyik sem képes biztosítani. Számolnunk kell ugyanezen kategóriákban mutatkozó különbözőségekkel is. Különbség lehet a nyelvi, a társadalmi, a gazdasági, a műveltségi és a vallási síkban. A nemzeti egység szintézisében csak akkor képzelhető el találkozás, ha a nemzet eljut Isten színe elé és benne felismeri történelmi küldetését. A nép Isten előtt csak akkor válik nemzetté, ha önmagában felismeri az Ő teremtményét s meglátja általa kijelölt történelmi misszióját. Ebben a magasságban elvész a nyelvi különbség, a műveltségben, a gazdasági és szociális életben mutatkozó rétegződés s egyforma kapcsolóerővel mindenki beleépül abba a nagy nemzeti organizmusba, mely Isten teremtő akaratát és történelmi megbízását hordozza. Isten előtt hatalmas óriásemberré lesz a nemzet. Egy szív sugározza érzéseit, *egy agy* termeli gondolatait. Ugyanezen eszmék hevítik. Egy a kötelessége és egy az álma. Ez a nemzet igazi egysége, amit csak Istennel való közösségében találhat meg.

A keresztyénség egysége ugyanezen mélységbe van beágyazva: Isten szívébe.

Első pillanatban lehetetlennek látjuk a keresztyén egység gondolatát, mert az dogmatikai, történelmi és valláséleti akadályokba ütközik.

Minden egyház hitvallásban kidolgozza tanításait s azokat zsinórmértékül adja önmagának és híveinek. Halálos ítélettel jelentene egyet, ha hitvallása alkatárgy lenne s dogmatikája egyezkedési árucikké alacsonyodnék. Az egyház a történelem folyamán alakult ki s formálódásán meglátszik a történelem acélkeze. Egyik egyház sem tagadhatja meg múltját. Nem tagadhatja meg lelki kialakulását befolyásoló külső tényezőit, mártír küzdelmek véres emlékeit, bizonyágtevő ősök századok kódén átvilágító példáját. Az egyháznak valláséleti kialakulása is eltérést mutat. Ezek a kultuszkülönbözőségek nem esetleges jellegűek, hanem a dogmatikai, a szervezeti és a történelmi kialakulás kivetített képét mutatják. Nem hallgathatjuk el azt az igazságot sem, hogy a különböző síkba tartozó különbségek belenyúlnak az ember vallásos életébe, sőt döntő befolyással kialakítják életszemléletét, a világban való elhelyezkedését, a jelenségek értékelését, életvezetésének dogmatikáját és etikáját.

Vájjon a keresztyénség tényleg kacsalábon forgó tündérvár, melynek lonccal befuttatott, rozsdamarta vaspántos kapuja

mögött elvarázsolt királylányként alszik a keresztyén egység és hiába várja az élet királyának ébresztő csókját?

A keresztyénség egységéhez közelebb jutunk, ha az egyházak különbözőségei fölé emelkedünk s a keresztyén egyház lényegében rejlő összekötő igazságokat vizsgáljuk.

A dogmatikai különbségek felett meg kell látnunk, hogy lényeges, sőt ellentétes dogmák ellenére, a keresztyénség dogmatikája kevésszámú kardinális tételre szorítható. A személyes élő Isten, a váltságahalálával ingyen, kegyelemből üdvösséget biztosító Krisztus, az anyaszentegyházban az ige és a szentség által munkálkodó Szentlélek, az eredendő és cselekedetbeli bűnök súlya alatt összeroskadó halálra ítélt ember, kit a kegyelem a hit karjával magasba emel, az örök ítélet és örökélet bizonyossága, olyan kardinális tételei a keresztyénségnek, melyeknek elismerése, komoly igazságként az életbe való beépítése, áthidalhatja a részletdogmákban jelentkező tekintélyes különbségeket s közelebb hozhat a lelki egységhez.

A szervezet és kultusz már kevésbbé érintik az alapkérdések lényegét. Ezek útmegjelölések, módszerek és eszközök a vallásos élet kiépítésére, de nem döntőjelentőségűek. Minden elválasztó különbözőségük mellett is érintetlenül hagyják annak belátását, hogy a keresztyén felekezetek az egy élő Istentől ugyanazon üdvösségtörténeti feltételekkel, ugyanazon feladatot nyerték. Krisztus evangéliomával kell megjobbítaniuk ezt a világot s el kell vezetniök a bűnös embert Krisztus keresztségéhez.

Ezek az általános, kidolgozás nélküli kardinális tételek némelyeknek talán nem látszanak elégségeseknek az üdvösséghez,, bizonyos azonban, hogy a keresztyénség egysége számára aranyhidat alkothatnak.

Miben rejlik tehát a keresztyénség egysége? Saját lényegének a mélységében, mely emberi korlátok fölé emelkedve, önmagát megvalósítja s érvényre juttatja a benne örökkévaló istenit.

A keresztyén egyházak egysége Istenben nyugszik. Ha egymással találkozni akarnak, először Istennel kell találkozniuk. A felekezetközi szeretet feltétele az, hogy az egyházak Isten szerető szívében megpihenjenek. A gyűlölködő keresztyéneket nem egymásiránti szeretetre kell megtanítani, hanem az élő Isten mélységes szeretetére.

Miben áll tehát a nemzeti és keresztyén egység és milyen kötelességekkel lép elénk?

Az egység nem jelent egyformaságot, amint az egyforma-ság nem jelent szükségképpen egységet. Az egyforma-ság egy darab természet, melyben csak egyféle virág nyílik, egyféle fa terít lombátort. Ugyanazon hang egyforma ismétlődése. Egyforma konstrukciójú emberek egybehangzó élete. Az egység ellenben a természet nagy egészében való organikus elhelyezkedés. Egység az, hogy a természet ölen ezerféle virág nyílik, a patakparton szomorúfűz gyászol és fehérkér-gü nyirfa világít, a hegyoldalon cser sötétedik s a bércomromról örökzöld fenyő emeli ég felé fejét. A természet egysége ez, mert Isten teremtő, lelke mindezt egységbe foglalja. Egységet jelent különböző zenei hangnak művészi melódiában össze-csendülése. Hangjuknak más a színe, a magassága, a rezgése, a modulációja, mégis a művész zsenije összefogja azokat az összhang egységében. Az egység milliók szívének, kezének, fejének, vágjának és munkájának engedelmes beolvadása egy hatalmas együttesbe. Belső lényegbeli közösség. Közös eszme szuverenitása előtt engedelmes meghajlás s belső erők egységes cél felé áramló szintézise. Magasabb életkategória, melyben különbözősége-k feloldódnak olyan szent igazság szolgálatában, melyet mindenki szívében hordoz, mindenki akar és mindenki szolgálni kíván.

Az erők eme nagy együttese Istenben valósul meg, mert a nemzet Isten színe előtt válik nemzetté és a keresztyénség Isten által lesz keresztyénséggé.

Nemzeti egységünket szolgáljuk a nemzet erkölcsi fogalmának a köztudatban megerősítésével. Érezzessük nemzetünknek Istenhez fűződő, elszakíthatatlan kapcsolatát. Ébresszük fel benne történelmi küldetését s a nemzeti egység nélkülözhetetlenségét. Neveljük önismeretre. Tépjük le hazug álarcát, hogy leplezetlenül megismerje önmagát. Neveljük bűnbánatra, hogy megismerje a magyar bűnöket, a magyar vakságot, a magyar lelkiismeretlenséget, mely állandó akadálya belső nemesedésünknek. Mutassuk meg nemzeti megmaradásunk feltételeit és neveljük nemzeti öntudatra, nemzeti önfegyelemre, magyar erkölcsre, hűségre és testvériségre.

Zrínyinek a török áfium ellen való orvosságban elmondott intelmei harsonaszóként kiáltanak felénk: „megismerve maga-

dat, vedd ki a mocskot lelkedből, reformáld vétkeidet, öltözzél igazságba, övedzél erősséggel, hívd segítségül az Istent!”

A keresztyén egységet illetőleg abban áll kötelességünk, hogy annak lehetőségét és kötelességét hirdessük. Lehetséges, tehát nem kényszer és nem formáság. Nem is szükségszülte időleges fegyverbarátság, hanem komoly lelki tartalommal megtöltött egység.

A keresztyén egyházaknak arra kell törekedniök, hogy negatívumok helyett pozitívumokban éljenek. Tiszteljék meg egymást az igazság feltevésével, önmaguk igazságát pedig ne lássák egyedül valónak. A mellettük élő egyházakat bírálják az igazság mértékével s azoknak a nemzet javáért és az egyetemes keresztyénségért végzett munkáját becsülik meg. Ez pedig azt kívánja, hogy emelkedjenek önmaguk fölé. Hitvallásukban kirajzolt felekezeti arcukon kívül dolgozzák ki felekezetfölötti arcukat is, mely önmagán kívül másokat is lát, szeret és becsül. Tekintsenek mélyen az egyházak életébe és ismerjék fel rajtuk azt a csodálatos szép arcot, mely ember- és felekezetfeletti ragyogással Krisztus vonásait tükrözi. Társadalmi életünket szabadítsák meg a felekezeti idegenkedés, a féltékenység, a bizalmatlanság átkos érzéseitől. Merjünk egymás mellé állni, egymás szemébe nézni és jobbunkat közös munkára egybeforrasztani.

A lehetőség és erő Istennél van. Közeledjünk tehát Istenhez és közelebb jutunk egymáshoz.

A nemzeti egység követelésének szimbólumaképpen álljon előttünk Rákóczi emlékérmé. Közös oltárnál együtt szolgálnak keresztyén papok s együtt táplálják az oltár tüzét. Az érem felirata: Concurrunt ut alant! Rohannak, hogy a tüzet élesszék. Ha a rohanást nem ismerjük is, legalább siessünk, vagy legalább induljunk el!

A keresztyén egység követelésének szimbólumául pedig álljon előttünk Jézusnak a samáriai asszonnyal való találkozása Jákob kútjánál.

Kérdezi az asszony: Ti azt mondjátok, Jeruzsálemben, mi azt mondjuk Garizim hegyén kell imádnunk az Istent. Melyik részen van az igazság?

Jézus válaszol: Isten lélek, akik Öt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják!

Az asszony kéklő messzeségbe veszíti tekintetét.

— Tudom Uram, így lesz, ha a Messiás eljön, ő megjelent nekünk mindeneket!

És felhangzik Jézus szava: — Én vagyok az, aki véled szólok!

A. nemzeti egység szimbóluma: oltár előtt egybefonódó munkáskezek és imádkozó szívek.

A keresztyén egység szimbóluma: egymás mellett álló templomok, papok, emberek, kik soha sem felejtik, hogy tanításukban, elhatározásukban, cselekedetükben és életükben Jézusnak kell szólnia!

Ki fekszik az orosz romok alatt?

A magyar keresztyén egyháztársadalmi egyesületek
1930-ban Budapesten tartott tiltakozó gyűlésén.

Ha az élet korbácsütései alatt meggörnyedt embert látok,, megkönnyezem s részvétem puha gyolcskeszkenőjébe betakargatom.

Ha a gonoszság korbácsütései alatt roskadozó embert látok, akkor, ha idegen is az orcája, homlokán felismerem a testvériség Isten által írt bélyegét, melléje állok, tiltakozásra emelem kezemet s azt mondom: ne bántsd a testvéremet!

De ha emberek üldöztetésében egyetemes igazságok meggyalázását látom s emberi érdekek összetört romjaiban az emberiség örökkévaló létalapjait ismerem fel, akkor nem emberekhez, hanem a nemzetek areopagusához kiáltok: ime, lássátok ti magatok, ki fekszik a romok alatt? Néhány álm-látó, avult gondolkodású ember csupán, vagy egy nemzet? Egy államtest börtönébe beszorított embercsoport, vagy a kultúrált világ letépett darabja? Erőtlenné vált állami, társadalmi és gazdasági rend, vagy pedig örökkévaló isteni rend?

Ki fekszik az orosz romok között?

Az oroszországi keresztyénüldözéssel szemben elfoglalt álláspontunk attól függ, hogy milyen szempontból bíráljuk el annak jelentőségét.

Szívünk megtelik részvétellel. Üldözött keresztyén papok végeláthatatlan sora vonul el szemeink előtt. Több mint 50 fő-pap és 10.000 lelkész szenved a börtönbüntetés borzalmait, avagy a martíromság dicsőségét. Feljegyzések szerint Vladimir kievi és Hermogén tobolski metropoliták is osztozkodnak a keresztyén martírok sorsában. Benjamin szentpétervári metropolitát gőzhajó kerekére kötözték. Andronikus érseket elevenen eltemették. Izidor érseket fadoronggal szúrták keresztül. Revelszky püspökre 20 fokal hidegben addig csorgatták a vizet, míg jégszoborrá változott, az emberi kegyetlenség prédikáló jégszobrává. Ki beszélhetné el a börtönök elképzelhetetlen s beteges gyűlölettől kiválogatott kínzásait? Néma hitvallók hős armádiáját is meglátja szemünk. Névtelenségbe temetkezve

szenvednek, túrnek gyalázatot, hordoznak keresztet csak azért, mert nem mondanak le templomukról, szent énekeikről, bibliájukról és nem tagadják meg Krisztusukat.

Mit adjunk a keresztyénség eme modern hőseinek? Egy forró könnycseppet, egy tovaszálló sóhajtást?

Szétdőntött családi otthonok képe tárul eléink, melyek omladékkövei között pislogva haldoklik a családi erkölcs régi, tiszta lángja. A történelem országútján a jövőendő hadseregének: az ifjúságnak robogását halljuk. De szemükben buja tűz bujkál s szivük megölt eszmények rettenetes hullaháza. Kezükből porba hull a fehér lilom s lelkük napsugár helyett szennyes iszapban fürdik. Egy ifjúság, melynek lelkéből kitörlődik az Istenhez való hasonlatosság. Lepereg arcukról a féltő anyai csók s homlokukról szertefoszlik az apai áldás, ha ugyan egyáltalában hullott csók az orcájukra s ha ugyan egyáltalában megpihent apai áldás a fejükön.

Meglátjuk az állami és társadalmi élet eltorzulását. Hazug eszmények fátyla mögött bűnök légiója tombol. Élethazugságok mögül a halál csontarca vigyorog felénk. Szabadság és felszabadítás jelszava alatt mindent eltipró szolgaság terpeszkedik. A hangosan hirdetett altruizmus megváltó ígéréteiben rút egoizmus halálítélete harsog.

Mit adjunk az üldözött oroszországi keresztyéneknek? Lelkünk megrázkódó felháborodását? Imádságos kéz helyett fenyegető öklöt emeljük feléjük?

Tisztában kell lennünk azzal, hogy Oroszországban nemcsak egyes keresztyén emberek szenvednek és nemcsak püspökök, papok járnak a martíromság útját. Oroszországban a keresztyénség vallási igazsága és történelmi életelve szenved és szegeztetik keresztre. Kevés olyan szakaszt ismerjük a világtörténelemnek, melyben a vallási gyűlölet hideg számítása és -az Isten-tagadás ördögi gonoszsága olyan pokolian kigondolt rendszert alkotott volna Krisztus hatalmának megdöntésére, mint aminőt az oroszországi keresztyének üldözése mutat. Ottani keresztyén testvéreink mérhetetlen szenvedése tulajdonképpen csak részleges megnyilatkozása egy hatalmas, merész, ördögien kigondolt, minden részletében következetesen keresztülvitt rendszernek. Kezdődött azzal, hogy kimondották az állam és egyház elválasztását. Folytatódott annak megállapításával, hogy a vallás ellentétben áll az állam tulajdonképeni

érdekeivel. A vallás szellemének érvényesülése veszélyezteti az állam és társadalom tulajdonképpeni hivatását. Papiroson biztosították ugyan a vallásszabadságot, de gondoskodtak arról is, hogy a keresztyén egyházak minden életfeltételét megvonják. Az atheisták szövetségei, a különböző propaganda-iskolák behálózzák az egész országot. Átszervezik az iskolákat. Nem elégesznek meg a vallásoktatás eltörlésével, hanem Istent tagadó, erkölcstelen erkölcstanukkal megmetyelvezik az ifjúság lelkét. Megdöntik a családi életet. Semmivé teszik a házasság szentségét. Kigúnyolják az anyai méltóságot és megfertőzik a gyermekek és ifjúság testi és lelki életét. Az egyházak vallásos-életét megnehezítik, sőt lehetetlenné teszik. Elmondja egy hiteles feljegyzés, hogy a keresztyén istentisztelet idejében: utcai csőcselék és felbérelt gyermekhadsereg ordítóva körüljárja a templomokat, traktorokat zúgatnak, énekelnek, gúnyverseket kiabálnak, csakhogy megzavarják az istentisztelet csendes áhítatát. Keresztyén papok csak egy templomban teljesíthetnek szolgálatot. Gyülekezetük határát át nem léphetik. Az utazó misszionáriusok áldott munkája tehát megsemmisül. Az egyház ellen fordítják a munkára vonatkozó törvényeket is. Mivel a hét 5 munkanapból áll s még az ugyanazon családhoz tartozó gyermekek és felnőttek is különböző időben dolgoznak és pihennek, elvész a vasárnap s az Isten szolgálói alig tudják híveiket összegyűjteni. Sokan éjszaka tartják vallási áhítatukat.. Sokszor erdőbe húzódnak és ott imádják csendes énekléssel az Urat.

Ne elégedjünk meg tehát a részvét könnyével s a lélek felháborodásával. Nem féltjük ugyan sem bolondoktól, sem gonosztevőktől Isten igazságát s Krisztus királyságának örök dicsőségét, de azért mégis átérezzük, hogy az oroszországi keresztyéneken kívül magának a keresztyénségnek is tartozunk egy erőteljes tiltakozással és egy cselekedetet követelő elhatározással.

Megerősít meggyőződésünkben az a történelmi igazság, hogy az állami, nemzeti és nemzetközi élet egyetlen fundamentumát a tiszta keresztyén erkölcs képezi.

Az állam hivatása nem olvad ugyan fel az erkölcs szolgálatában, mégis egyetlen állam sem élhet nélküle. Történelmi események vetik meg fundamentumát. Alkotmánya erőteljes védősáncokat von köréje, kulturális és szociális oszlopsorainak

erdején megnyugszik történelmi hivatásának márványkupolája. De azért állammá, erkölcsi hivatást szolgáló emberi jogközösséggé erkölcsé avatja. Legyen bár az állam keresztyén, avagy nem keresztyén, sohase nélkülözheti a keresztyén morál két évezred által kipróbált és hitelesített igazságait.

A haza bölcsőjében megszületett nép is csak akkor emelkedik a történelem dajkáló kezén a nemzeti méltóság magaslátára, ha az erkölcs kristálytükrében felismeri önmaga meg-nemesített alakját. Erkölcs nélkül nincsen nemzet. Erkölcs nélkül a szabadság szabadosság, a jog önkény, a hatalom erőszak, a polgári és lelkiismereti szabadság szolgaság, a hűség félelem, az engedelmség kénytelenség. Erkölcs nélkül a nép vezetői tirannusokká lesznek, a vezetettek életében pedig meghal mind-az, amiért élni érdemes és aminek érvényesítéséért az állam küzdeni hivatott: az igazi emberi méltóság.

Ugyanezt a tételt alkalmazzuk a nemzetközi életre is. Az állam és a nemzet egymásközötti viszonyának értéke szintén a moralitástól függ. A nemzeti sajátosság egymást kiegészítő, nem pedig egymást kizáró különbözőség. És ha a nemzeti sajátosság árkot hasít is nemzetek közé, az országhatárok felett áthúzódik a közös erkölcsi eszmények átölelő ereje. Az erkölcsi eszmények közössége a kultúrnemzetek láthatatlan erkölcsi szövetkezésének érték-koefficiensét alakítja ki. Minden nemzet szövetségese a másiknak, ha állami életét erkölcsi fundamentumra helyezi és a kultúra fegyvereivel becsületesen munkálkodik az emberiség közös hivatásának szolgálatában. És minden nemzet ellenségévé válik a másiknak, ha meggyalázza az örök igazságokat s világnézetével, állami és társadalmi berendezkedésével meggyengíti, avagy veszélyezteti az emberiség alapvető erkölcsi igazságait. A nemzetek és államok különállósága csak bizonyos tekintetben áll fenn. A politikai, gazdasági, szociális és kulturális kapcsolatok következtében egymásra való hatásuk és egymástól való függésük szinte elkerülhetetlen. Egy állam sem vétkezhetik az erkölcs örökkévaló igazságai ellen anélkül, hogy annak káros hatását a többi állam is meg ne érezze!

A feketehimlő, vagy pestis közeledtekor a kultúrországok leeresztik a határsorompókat. Az állam természetes életösztone minden erejével védekezik a közelgő veszedelem ellen. Meg-elégedhetünk-e most ennyivel?

A keresztyének és a keresztyénség oroszországi üldözésére

mutatva, azt kérdezem a nemzetek areopagusától: elintézhetőnek tartják-e ezt a keresztyénüldözést egy könnycseppet, avagy egy fellobbanó megbotránkozással? Összeegyvezethetőnek tartják-e egyes államok keresztyén jellemükkel és lelkiismeretükkel, Istentől adott erkölcsi és történelmi hivatásukkal, hogy gazdasági, kereskedelmi, politikai kapcsolatot tartsanak fenn olyan állammal, mely a bűn és erőszak uralmát rendszeresíti s az erkölccsel együtt a családi életet, becsületet, hűséget, megbízhatóságot is romok alá temeti? Joggal kérdezzük, hogy az államok életében mi a legnagyobb érték? Az erkölcs vagy az érdek, az elvhűség vagy az alkalmazkodás, az eszmények szolgálata vagy a politikai előnyök biztosítása?

Ha könnyet ejtünk az üldözött keresztyén testvérek emlékére, szívünk szerint csupán jó emberek vagyunk.

Ha máglyatűzzé egyesítjük lelkünk felháborodását: röpké időre megvilágítjuk ugyan a rettenetes orosz éjszakát, de magán az éjszakán nem változtatunk.

De ha a keresztyén államok lelkiismeretét felébresztjük s ráeszméltetjük őket örökkévaló történelmi és erkölcsi igazságokkal való eljegyzettségükre, ha belekiáltjuk lelkükbe azt a követelést, hogy a keresztyén államok láthatatlan szolidaritásában nekik le kell vonniok az orosz keresztyénüldözés politikai következményeit, akkor szemünk könnyét és lelkiismeretünk sikoltását cselekedetté változtattuk át.

A bizalmas genfi híryanagban egy megható történetet olvastam. Az egyik templomra ismételten súlyos adót *vetett* ki a szovjethatóság. A gyülekezet vezetői lehorgasztott fejjel, csüggedt lélekkel tanácskoztak. Arcukon kétségbeesés sötétedett, szemükben az elkeseredés és fájdalom könnye égett. Hiábavaló minden, mondja az egyik, ha valahogyan össze tudnánk is gyűjteni ezt a nagy összeget, akkor sem menthetnénk meg a templomot. Rövid idő múlva új adót vetnek ki ránk, ha azután nem tudunk fizetni, ráteszik kezüket templomunkra s az is a többiek sorsára jut! Hiába minden küzdelem!

Egy ősz ember emelkedett utána szólásra. Én pedig azt mondom, hogy nem adjuk oda! Míg egyetlen kopekünk van s kezünket mozdítani tudjuk, nem adjuk oda templomunkat! Ez a mi vigasztalásunk és mindenünk ebben a földi pokolban. Ha ezt is elveszítjük, akkor végleg elpusztulunk. Mert Isten ígéje nélkül gyermekeinkkel együtt mindnyájan elveszünk!

Azután odafordult egy közöttük tartózkodó külföldi keresztyénhez és így folytatta szavait: ha visszatér hazájába, mondja meg keresztyén testvéreinknek, hogy mi már az utolsó harcot küzdjük s a kétségbeesés szakadéka előtt tanácstalanul állunk. Azt kérdezzük: hát nincsenek már a világon keresztyének, hogy itt Oroszországban a keresztyénséget büntetlenül lehet gyalázni és elpusztítani? Keresztyének-e azok, akik hisznek ugyan Isten igéjében, de távolban élő keresztyén testvéreik üldöztetését tétlenül nézik? Mi mint keresztyének pusztulunk el és semmisülünk meg és ezt a keresztyén világ megengedi? Miért nem kiáltják a templomtornyokból belé az egész világba: Oroszországban a keresztyéneket hitükért üldözik, legyilkolják, mint a keresztyén egyház első szomorú századaiban? Vájjon vannak még keresztyének a határokon túl? Lehetséges az, hogy a külföld tudja mindezt és mégsem jön segítségünkre?

Eddig a híradás. Adjuk tovább ennek a meggyötört keresztyén léleknek kiáltását. Zendüljön meg keresztyén templomtornyokból az ébresztő kürtszó! Ébredjenek keresztyén érzelmre a szívek és mozduljanak meg az alvó, kényelmeskedő, közömbös lelkiismeretek. Hívjuk ítékezésre a kultúrnemzetek areopagusát! íme, lássátok ti magatok: ki fekszik az orosz romok alatt! Nem csupán néhány álmot kergető, avult gondolkodású ember! Nem csupán az állam börtönébe beszorított nemzet! Nem csupán a régi keresztyén világ visszamaradt, összetört maradványa! Az emberiség kultúrájának egy vérző darabja fekszik a romok között. A keresztyénség oroszországi történetének egy széttépett lapja. Az örökkévaló isteni világrendnek ideig-óráig eltaposott dicsősége! Mi magunk is, multunk álmaival és jövődönk hitével!

ítélje meg a kultúrnemzetek areopagusa, hogy ki fekszik tulajdonképpen az orosz romok alatt és határozza el lelkiismerete szerint, hogy mit kell azok megmentéséért cselekednünk!

Az ember tragédiájának világnézete.

1903.

Taine mondja egy helyen, hogy az idő olyan, mint a véri sáncásó, az emberi szellem talaját is végigszántja. Az emberi szellem talaja pedig az irodalom. Minél mélyebbre hatolunk,, annál szilárdabb alapot, könnyű homokréteg után fekete humust, ezután meszes kőréteget, végre gránitsziklát találunk S minél szilárdabb az alap, annál hosszabb életű az arra emelt épület.

Az ember tragédiája gránitsziklán emelt épület. Az idő,, ez a vén sáncásó, hiába szántja körülötte az emberi szellem talaját. Elviheti a homokot, kivetheti helyéből az anyaföldet,, összeörölheti a mészkőréteget, de a gránitszikla meg nem mozdul sohasem. Az ember tragédiája szilárdan áll, örök életre tart igényt. De hát mi ez az alap? Minő nevet írjunk a gránitsziklára?

Madách művében a legmélyebb filozófiai eszméket szólaltatja meg, midőn az emberi lét problémáját keresi. Tárgya: mi az emberi küzdelemnek célja és jutalma. A történelem pazar gazdagságú kaleidoszkópjába tekint, ott keres kérdésére feleletet. Régmúlt századoknak letűnt dicsősége vonul el lelki szemei előtt. A gúlákat építő Egyiptom, a szabadságért küzdő Hellas, a kéj mámorában haldokló Róma. Majd jön a középkor: a hit keresztje, a tudomány föliánsa, a testvériség guillotinja. De ő megy mindig tovább! Beletekint a jelen idő vásári érdekarcába, hogy azután fantáziájával a jövő rettegett képét rajzolja meg. Mindenütt feleletet keres kérdésére: mi az élet? Miért küzd az egyén, miért küzd az emberiség, s minő viszonyban áll e két küzdelem egymással? Ezek a történeti jelenetek. S ezek a képek egy keretbe vannak helyezve. Ebben a keretben van felvetve a kérdés, s itt van megadva a felelet. S jellemző Madách filozófiai felfogására, hogy ezt a keretet mélyen vallásos szellem hatja át. Azt hiszem, méltán nevezhetem vallási keretnek.

A mű szerkezete két főrésze oszlik: 1. a vallási keretre; 2. a történeti jelenetekre. A vallási keret négy színből áll és

két részre oszlik: az első három szín a bevezetés, a kérdés fölvetése. A legutolsó szín a befejezés: a kérdés megoldása. A keretbe helyezett 11 szín végig vezet az emberiség történetén és nem egyéb, mint a felelet „keresése”. Jól jegyezzük meg e szót „keresés” mert a megoldást nem a történeti jelenetek, hanem a vallási keret adja meg.

Csak egy pillantást kell vetnünk a szerkezetre és a mű fő eszméire, s rögtön látjuk, hogy a vallási keretnek világnézete egészen más, mint a történeti képsorozaté. Az első határozott jellegű, a második ellenben vitás. Szükséges, hogy a kétféle világnézetet külön vegyük tárgyalás alá.

1. *A történeti képek világnézete.* A történeti jelenetek mindenikénél azt látjuk, hogy Ádám a küzdelem elején bízik önmagában és annak az eszmének fenségességében, amelyért síkra száll. De fokról-fokra nő csalódása, míg végtére is kénytelen belátni, hogy egymagában gyöngye s hogy az az eszme, mit zászlójára írt, nem ad föltétlen boldogságot. Minden küzdelem lemondásra vezet. De ez a lemondás magában rejti az új reménység csíráját.

Ha a történeti képsorozat ezen jellemvonásait filozófiai-jelszókkal helyettesítem, akkor szemünk elé állítottam a világnézet vázlatos képét. Ádám mindig optimizmussal kezdi a küzdelmet. De az optimizmus mindinkább gyöngül, úgy hogy mikor elérkezik a szín végére, elnyomatott, s előttünk áll ellentéte: a pesszimizmus. Optimizmus és pesszimizmus, ez a kettő képezi a történeti képsorozat világnézetét.

Az ember tragédiájának optimizmusa mindenekelőtt az emberi erőbe vetett kizárólagos bizodalomban áll. Ádám csakis-önerejében bízik, másban nem. Ez indítja a küzdelemre, ez vezeti a harc hevében. Ha elcsügged, ez bátorítja, s ha tört remények romjain áll, nincsen más, mi megvigasztalja, mint saját ereje, mit a pihenés ideje alatt ismét összegyűjt. Ez az 6 mindene. Ez az ő Istene. Gondoljunk csak a küzdelembé induló Ádámra. A tragédia elején büszkén, hivalkodva áll előttünk. Nem törődik Isten haragjával, nem törődik elhagyatottságával, csak a férfierőt érzi karjaiban. Minden történeti jelenet elején a büszke Ádám áll előttünk. Mindegyik alakjában az optimizmus ezen első jellemvonását szemlélteti.

Mert harcoljon bármiért is, legyen bár Fáraó, Miltiades, Tankréd, avagy Kepler, legyen bár a falansterben avagy London

mozgalmas piacán, lelkében mindenkor ott ég az önbizalom kiolthatatlannak vélt lángja: „te önmagadban is elég erős vagy eszméd megvalósítására”. Ez az önerőbe vetett hit az ember tragédiája optimizmusának első jellemvonása. Az a balga hit, hogy az ember mindenre képes. Az a vak remény, hogy a nagy eszmét, mi őt lelkesíti, saját erejéből meg is tudja valósítani. Az elbizakodottság megtestesülése. Az emberi erő istenítése. Az önistenítés.

Az optimizmus ezen első jellemvonásában bennfoglaltatik az optimizmus második jellemvonása és második tévedése. Ez a tévedés abban áll, hogy az optimizmus azt hiszi: nincsen semmi, ami erejét gyöngítené. Az ember Istentől küzdelemre teremtett, s mint ilyen kell, hogy küzdelemre képes legyen. Isten mindent megtekintett, és mindent jónak talált. Az optimizmus azt hiszi, az emberi erőnek nem vettett korlát, s ma is még minden jó, amint egyszer régen volt. Megfelejtkezik tehát arról, hogy az emberi erőt meggyöngítette, s a jóságot megzavarta az erkölcsi betegség: a bűn. Az optimizmus a bűn ignorálása.

Ismét a történeti képek Ádámjára hivatkozom. Gondoljunk csak a mű főszméire s rögtön látjuk, hogy Ádám optimisztikus önbizalmának a bűn nem ismerése az alapja. Mindig bukik. Folytonosan csalódás kíséri útján. Sejtí ugyan, hogy mi az ő végzete, de nem akarja tudni. Nem akarja megkérdezni: „miért bukik?” Azzal az önmagára erőszakolt hittel vigasztalja magát, hogy csak az az eszme hasztalan, mit zászlójára írt, azért nem találja meg a keresett célt és boldogságot. Az önerő elkábítja. Ha bukik is, kábultan megy új küzdelemre. Mellette pedig felejtí, hogy ő ember, s mint ilyen, bűnös. És felejtí, hogy a bűn az emberi erők korlátja. A bűnös ember gyöngé ember.

De az ember tragédiájának optimizmusa nemcsak az egyén bűnösségéről nem vesz tudomást, hanem az emberiség bűnösségéről sem. A gyarló ember küzdelme a bűnös emberiségben folyik le. Ez a küzdelem második akadálya. Ez a folytonos csalódás második magyarázata. De ezt a gyarlóságot, ezt a bűnösséget szintén nem látja az optimizmus. Miltiades hiába ad szabadságot a népnek, Tankréd hiába küzd a keresztyenség eszméjéért, Danton hiába harcol az egyenlőségért, a nép mindig és mindenkor ugyanaz marad. A nagy eszmét, mely őt van hivatva boldogítani, önkezével semmisítí meg; a hőst, ki őt akarja a haladás útján tovább vezetni, hálátlansággal jutalmazza. Miért?

— kérdi az ember. — Ádám nem felelt a kérdésre, mert nem ismerte a nép bűnösségét. Ha nemes haraggal fordul is a tömegellen, mely „korcs volt eszméit betölteni”, azért sohasem ismeri meg e gyöngeség indító okát a bűnösségben. Nem ismeri ezt önmagánál, nem ismerheti tehát másnál sem. Ez az ember tragédiája optimizmusának második lényeges jellemvonása.

És mi a cél, amiért Ádám küzd, amiért még életét is kocára teszi? Röviden felelhetek: mindig földi cél. Dicsőség, gazdagság, hatalom: ezek azok az eszmék, melyek Ádám lelkét áthatják. Ezek vezetik a küzdelemre. Ezek lelkesítik a csüggedésben, midőn pedig elbukik, ezeknek fényéből von glóriát feje fölé. Az ember tragédiája optimizmusának harmadik tévedése abban áll, hogy a földi célt legfőbb és egyetlen céllá teszi. Azt pedig, ami legfőbb és egyetemes érvényű cél, az Isten országát nem ismeri. Ez a legfőbb cél nem zárja ki magából a földi célokat, hanem igenis maga alá rendeli azokat. S éppen ebben áll az ember tragédiája optimizmusának tévedése. Küzd a földi célért, de ezt nem rendeli alá egy legfőbb mennyei célnak.

Ebben a három pontban szemléltethetem az ember tragédiája optimizmusának jellemvonásait. Az önerőbe vetett hit, a bűn ignorálása, a legfőbb cél nem ismerése: ezek alkotják a történeti jelenetek első világnézetét.

De ezek a jellemvonások már magukban hordják a változás csiráját. Mindenki érzi, hogy ilyen világnézet nem adhat az embernek élelcélt, boldogságot. Az optimizmus maga utal a szemben álló pesszimizmusra. Az optimizmus pesszimizmussá fejlődik.

Ezt a szót használom „fejlődik”, mert bár a pesszimizmus szintén nem elégítheti ki az embert, mégis a maga fájdalomával sokkal mélyebb, mint a könnyűvérű optimizmus. Ez a pesszimizmus képezi a történeti képsorozat második világnézetét.

A pesszimizmus helyes megítélése döntő befolyással bír az ember tragédiája világnézetének megállapításánál. Ádám végighalad az egész emberiség történetén. A legmagasztosabb eszmékért küzd, s küzdelme mindig vereséggel végződik. Saját boldogságát keresi az élet-harcában: de a dicsőség elenyészik, a kékj tovaszáll, a tudomány megsemmisül. Olyan mindegyik, mint a délibáb játéka. Ekkor azután az emberiség boldogítását tűzte ki célul maga elé. De itt is keserű tapasztalás jut neki osztályrészül. A tömeg, melynek javát munkálja, nem érti meg,

nem méltányolja, hanem inkább jóltevője ellen fordul, s a jóért hálátlansággal fizet. A szabadságot testvér-vérbe fojtja, az evangéliumot elferdíti, a szeretetet megöli, a szabad versenyt féktelenséggé teszi, a közjót örültségig hajtja. Ádám keserű tapasztalása: „nincsen boldogság seholsem!” Ezen földön nem nyílik nekünk ez a virág, más csillagon meg nem tudunk élni. De talán éppen ez a hiábavaló eredménytelen küzdelem az élet lényege? Nem lehet ez sem! Ott áll a jövő homályába tekintő tudomány. A föld kihűl, az erő elfogy, a küzdelem maga is lehetetlenné lesz. Az eredmény Kohellet tanítása: „minden hiú és hasztalan, minden elenyészik, mint az árnyék!” Nincsen cél, nincsen boldogság, ez az élet csak tévelygés, örült komédia, fékevesztett hajsza, mely a tökéletes megsemmisülésben végződik!

Ez az ember tragédiájának pesszimizmusa! Ha áttekintjük, valóban nem csodálkozunk azon, hogy a művel foglalkozó legtöbb esztétikus ezen pesszimizmus mindent megbénító erejét hangsúlyozza, s hogy a műnek kizárólagos világnézetét ebben a világfájdalomban találja. Az ember tragédiájának pesszimizmusát tagadni nem lehet! De viszont nem lehet tagadni oly elemek létezését, melyek a pesszimizmusnak közönséges használatú fogalmában benne nem foglaltatnak. Amilyen tévedés volna az az iparkodás a pesszimizmust teljesen elvitatni, épp olyan téves nézet a pesszimizmust minden további szó nélkül elfogadni.

Nézetünk szerint éppen abban áll a legtöbb magyarázó tévedése, hogy a pesszimizmust minden további szó nélkül elfogadja, s nem állapítja meg, hogy minő jelleggel van ez a pesszimizmus felruházva.

Nézzük tehát: mi a történeti képek pesszimizmusának karakterisztikus vonása.

Ha az ember e művet végig olvasta, keserőséggel, fájdalommal teszi le kezéből. Úgy érzi, mintha a pesszimizmus szólna .annak minden szavából, azé a kérlelhetetlen pesszimizmusé, melyet nem enyhít semmi sem. És ez az érzelem a kétségbeesésbe úz bennünket. Magunk előtt látjuk az egyén küzdelmét és az emberiség életét minden cél és eredmény nélkül, magunk előtt látjuk a pusztulás, satnyulás képét, s szívünkre nehezedik a rettenetes nirvána képe. Nem tudjuk mi ez a nirvána, semmiség-e vagy új lét? De tudjuk, hogy az új lét is csak borzalom volna, áldás ellenben a teljes semmiség! Igaz ugyan, hogy semmiségben nincsen cél, küzdelem, eszme, de az is igaz, hogy nincsen kudarc,

szenvedés, csalódás sem. Pusztult táj az, mire ráborul a sötétség éjjele! Sötét éjszaka az, melyben nem gyújt világot a reménység!

Ámde az élesebb tekintet e sötétségben egy fénylő vonást találhat. Ez a jellemvonás: az idealizmus. Idealizmus a pesszimizmusban! De vájjon lehetséges-e ez? Igenis lehetséges, ha még olyan hihetetlenül hangzik is. Mert van szép, magasztos, nemes minden egyes képben. Van igazi idealizmus az egész műben. Ebben az idealizmusban látom én az ember tragédiája peszszimizmusának egyik sajtáságos jellemvonását, ebben látom azt az erőt, mely a bukás után ismételten fölemel, s mely folytonosan új küzdelemre segít. Ezt az idealizmust akarja háttérbe szorítani Lucifer, a tragédia harmadik főalakja. Ki ez a Lucifer? A gonoszság képviselője, ki fellázad Isten ellen. De nemcsak ez. A bűn megtestesülése, ki az ember ellen ármányt sző, s Istentől elszakítja. Igen, de még most sem teljesen ez! Lucifer az örök tagadás szelleme, ki a szépet, jót, nemeset, szóval az idealizmust sárba tiporja; ő a materializmus és nihilizmus apostola! Célja egészen világos: az embert elszakítani Istentől, gonosszá, egészen magához hasonlóvá tenni. Eszköze: a történeti képsorozat. Nem hazudja a jeleneteket, hanem a való életet állítja Ádám szeme elé. A való életet úgy, amint ő látja. Ő pedig úgy látja, mint ahogyan lényege engedi látni. És az ő lényege: az anyag.

Lucifer az anyag szülötte, s mindvégig az anyag hú fia. Ez élteti, erősíti, de ez gyöngíti is, s ez lesz megsemmisítője. Tudása nagy, átöleli az egész mindenséget, de az anyag korlátot vet neki. Politikája tökéletes remek, de az anyag tévessé teszi. Minden, ami az anyagon kívül esik, ismeretlen és érthetetlen előtte. A materializmus apostola nem tudja felfogni az idealizmust, nem tudja megérteni annak fölemelő erejét. Ez az ő tagadása! Ezért nevezi Madách „a tagadás szellemé”-nek! Nemes törekvés, önzetlen küzdelem, igaz szerelem ismeretlenek Lucifer előtt. Hasonlóképpen idegen neki az idealizmus többi megnyilatkozása: a művészet, a vallásos érzés. Mindezeket nem látja, mert lényege, az anyag, nem engedi látni. Következőleg a képek is nem magukban, hanem csakis Lucifer szemében pesszimiztikusok. Mert Lucifer az ő lényegének megfelelően csakis az élet sötét oldalát látja, a szépet, nemeset, ideálisát nem ismeri! Ádám figyelmét »egészen másra irányítja, csakhogy célját, az ember elszakítását

Istentől, elérhesse. Az a kép, mit ő Ádám szeme elé állít, az ő reménységében élő „ideálország”-nak a mása, a torz, a rémület, a kétség uralma. Ez a kép van hivatva Ádámot megtörni. De itt van Lucifer tragikumának rugója. Itt lesz az anyag az ő megsemmisítője! Csalódik! Azt hitte, hogy a világon csak materializmus van, s tudta, hogy ezzel porba sújtja az embert. Felejtette azonban, hogy van a világon idealizmus is, mely az égbe emeli a küzdőt.

A történeti képek tehát csakis Lucifer szemében olyan kétségbeejtően sötétek. Hogy a valóságban nem oly fájdalmasak, az mutatja leginkább, hogy végül is Lucifer, nem pedig az ember bukik. Ha mi emberi, nem pedig luciferi szemekkel nézzük a jeleneteket, akkor lehetetlen, hogy a benne rejlő idealizmust meg ne találjuk. Ott van az abban a nemes törekvésben, s ideális szerelemben, mit a „tagadás szelleme” nem értett, előttünk áll Ádám és Éva jellemében.

Kicsoda ez az Ádám? Az első ember, ki elszakadt Istentől, s küzdelemmé tette életünket. De nemcsak ez! A férfi-nem őse és képviselője: az örök ember. De nemcsak ez! Ádám az ideális ember, ki annak lényegét magában megvalósítja, ő az igazi, a nemes ember, Ádám „az ember”. A tragédia folyamán mindig mint ilyen áll előttünk. Sohasem közönséges, sohasem marad a hétköznapi színvonalon, elveszve a népek milliói között mint porszem a mindenségben, hanem kiemelkedik a tömegeből, zászlót ragad a kezébe s küzd a nagy és nemes jelszavakért, mit annak lobogójára írt. Ádám keblét mindvégig ideális érzelmek töltik el. Erejét, életét a népnek szenteli, célja azt előre vinni. Úgy, hogy Ádám jellemét így fejezhetem ki: Ádám az igazi ember, ki nemes eszmékért nemes harcot harcol. Sőt Ádám a bukásában is mindig nemes, mindig idealista. Minden szín végére odairhatnánk azokat a szavakat, melyeket a megsemmisült lovag-erény holttesténél mond: „megmutattam, hogy mit érek, szégyen nélkül elhagyhatom helyemet”. Vesztett csata után is büszkén távozik. Büszkesége, hogy harca nemes volt, s ha elbukott is, bukása is csak nemes lehetett. Éppen azért Ádám bukása sohasem végzetes. Csak „egy” fájó tekintetet vet a lezajlott küzdelemre, ez az ő búcsúzása. Másik tekintete már a jövőt fürkészi, s megy új eszméért küzdeni. Lelkében ott ég a hit: ez az eszme még magasabb, mint az előbbeni. Szívében ott ég a remény: ezt a küzdelmet siker koronázza. Ilyen Ádám jelleme. Úgy, hogy előbbeni:

jellemzésemet így kell kiegészítenem: Ádám az igazi ember, ki nemes eszmékért nemes harcot harcol; ki ha veszít is, nemességét megőrzi, s bukásában is nemes lélek marad.

Az ideális férfiú mellett ott áll az ideális nő. Minden Ádám-nak megvan a maga Évája, minden életnek a maga sugara, az éden verőfényes kertjéből. És ez a napsugár bearanyozza az egész tragédiát, s ez szintén azon tényezők egyike, melyek a pesszimizmusnak sajtáságos jelleget kölcsönöznek. Kicsoda ez az Éva? Az első asszony, aki bűnbe sodorta Ádámot, a tragédia okozója. Igaz, de nemcsak ez! A női nem őse és képviselője, ki a tragédiában híven osztozik. Igaz, de nemcsak ez! Éva az igazi nő, az ideális nő, ki lényegét megvalósítja, isteni hivatását teljesíti, s ki az élet tragédiáját megoldja. Ez Éva! Az ideálokért küzdő Ádám mellett ott áll az ideálokat védő Éva. Az igazi férfi mellett az igazi nő! Együtt küzdenek! Ádám gondolkodik, Éva érez. És midőn az élet csalódása és a rideg értelem már-már kioltják a reménység világát, Éva szerelme az, mely új világot gyújt. Ez a szerelem világítja meg a küzdelem porondját, ez melengeti föl az elhidegülő szívet. Ez az idealizmusnak örök kiapadhatatlan forrása.

Igaz ugyan, hogy a nőben is csalódik Ádám, de akkor is, ami rossz van benne, nem magában a nőben van, hanem a korban, mely szülte őt. Úgy, hogy Madách szellemében szólok, ha azt mondom: Éva úgy lényegénél, mint hivatásánál fogva az idealizmus képviselője. Mindig ott áll Ádám mellett, szerelmével biztatja a küzdőt, vigasztalja a csalódót. De még többet tesz!

Midőn a harc zaja elnémítja Ádám lelkében az isteni szót, Éva tiszta lelkéből sugárzik az feléje s vezeti tovább a nemes küzdelemre. Ez Éva hivatása! Éva az örök nő; e földre csak az ő mosolya hoz gyönyört, ha napsugárként *egy-egy* arcra száll. Éva az ideális nő; glóriával átlépi a sírt, s a szerelem, költészet, ifjúság tár néki utat az örök honba. Éva Vesta-papnő, ott őrködik az idealizmus örök oltáránál, s annak tüzeit szerelmével éleszti. Éva az Isten-küldötte prófétanő, a férfit a jó útra vezérli s azon megtartja.

És ezzel szemünk elé állítottuk a tragédia három fő jellemét. Mind a három arról tanúskodik, hogy a pesszimizmusban ott van az idealizmus, s annak sötétségébe világosságot az teremt.

Az egyes történeti jelenetek végén található pesszimizmus

azonban mindinkább gyöngíti Ádám optimizmusát. Teljesen egyik sem semmisíti meg, de mindegyik elrabol erejéből valamit. Úgy, hogy a világnézetben lassanként változás áll be. Olyan ez a változás, mint midőn fehér folyadékkal telt edénybe fekete-színű folyadékot csöpögtetünk. Egy-két csepp elenyészik, de több csepp sötétre festi annak színét. Így van ez a történeti képek pesszimizmusával. Egy-két csalódás nem töri meg Ádám hitét, de több csalódás az optimizmus fehér folyadékát a pesszimizmus sötét színébe öltözteti. Egészen az utolsó színig, tehát az eszkimó jelenet végéig fennáll a pesszimizmus kiemelt jellemvonása, hogy az csak lényegében pesszimizmus, hatásában nem az. De az utolsó történeti jelenetben lényeges változás áll be. Ez a jelenet az eszkimók földjére vezet. Lucifer a teljes megsemmisülést állítja Ádám szemei elé. Ez az utolsó kártya. A kegyelemdőfés! Ezzel akarja Lucifer célját teljesen elérni: az embert megsemmisíteni. Az idealizmus volt Ádám csillaga, ez világított a sötét éjszakában, ez vezette a küzdelem útján. Lucifer most megmutatja, hogy ez az egy csillag is hulló csillag volt. Lehullott; fényes útja, sőt még annak emléke is eltűnt.

Midőn így az idealizmus megsemmisül, midőn a küzdelmet az erők hanyatlása lehetetlenné teszi, midőn a nőben az eszmény, a szent költészet eltűnik, akkor kialszik a remény lángja, kihűl a szív lelkesülése, s beáll a sötét, csillagtalan, hideg éjszaka. Ádám nemes harca véget ér, megtörve hull a porba, s lelkére ráborul a kétségbeesés nehéz éjjele. Ez az igazi pesszimizmus! Ez az első változás: a teljes pesszimizmusba való sülyedés! Ádám mögött ott van a tört erők romja. Szívében ott van a kimondhatatlan üresség. Előtte ott van a leselkedő reménytelenség. De ő megérti helyzetét. Vagy a halálba megy, vagy visszatér Istenhez. A kettő között kell választani. A dacosság az első karjai közé vetné, a szeretet a másodikhoz vezet. A dacosság elbukik, a szeretet győz. Ádám megtér az ő Istenéhez. Ez a második változás: a teljes pesszimizmusból való kiemelkedés. Az utolsó történeti jelenetben, és a vallási keret utolsó színének elején tehát két fontos változás áll előttünk. Itt látjuk az idealisztikus pesszimizmust valóságos, reménytelen pesszimizmussá lenni, de itt látjuk egyszersmind az igazi pesszimizmus megsemmisülését, — Ádám megtérését. Előttünk van a rész-pesszimizmusok egyesülése. A fájdalomak tengere. Az orkán végig sívít a víz tükrén, toronymagasságig zúdulnak föl a

vízoszlopok, hullám hullámot kerget a messzeségbe. S a tenger közepén ide-oda hányatva az élet kis hajója. Rajta az örökember Ádám, ki maga lett önistenévé. Azt hitte, saját erejéből is révparthoz tud érkezni. Csalódott! Árbocát lesodorta az orkán, kormányrúdját kettétörte a hullám! Úgy látszik, nincs már menekvés. Azaz mégis! Legyőzi büszkeségét, s a szeretet szavára hallgatva térdre hull: — „Uram, legyőztél, nélküled, ellened hiába vívok!” — S ím, a hullámok helyökre térnek, a víz-oszlopok elsimulnak. S az aláhulló vízcseppeken ott játszik a hét ívú szivárvány, az isteni kegyelem jele. „Kegyembe veszek újra, ” így szól az Úr! s a kétségbeesést megnyugvás váltja fel. Az ember tragédiájának pesszimizmusa megoldást nyer.

Mosi már előttünk áll az egész tragédia pesszimizmusa. Ez a pesszimizmus sokban hasonlít a Schopenhauer és Hartmann filozófiai pesszimizmusához; de lényegesen különbözik is attól.

Ezt a különbséget röviden így fejezhetjük ki: Más a két pesszimizmus forrása, más a két pesszimizmus jellege, más a két pesszimizmus megoldása.

Mindenekelőtt más a két pesszimizmus forrása. A filozófiai pesszimizmus a világ nyomorúságát panaszolja. Mindenben hiábavalóságot lát. Az élet ellen kel ki, mert magában az életben látja minden szenvedés forrását. Szenvedünk, mert a világra jöttünk. Csalódunk, mert emberek vagyunk. Ezért átkozza meg a költő, ki ezt a pesszimizmust hordozza szívében, a születése idejét; ezért legfőbb vágya a minél előbbi megsemmisülés.

Madách pesszimizmusának forrását egészen máshol kell keresnünk. Ő is az élet ellen kel ki. Ő is a világ nyomorúságát panaszolja, s mindenben hiábavalóságot lát. De mindennek okát nem a létbe helyezi, hanem a bűnösségbe. Nem azért tragédia Ádám élete, mert az örökös bukás az élet szükséges járuléka, hanem, mert Ádám Istentől elszakadt s önmaga lett önistenévé. Nem azért csalódik Ádám, mert az embernek, mint embernek csalódnia kell, hanem mert Isten nélkül, Isten ellen küzd. Nem is az ő születése óráját átkozza meg, hanem azt az órát, mely őt a bűnbe sodorta s elszakította az ő Istenétől. Nem is a megsemmisülést óhajtja az ő lelke, hanem a megnyugvást. A filozófiai pesszimizmus forrása tehát a lét. Madách pesszimizmusának forrása a bűnösség.

S amint más a két pesszimizmus forrása, épúgy más annak jellege is. A filozófiai pesszimizmus a világ hiábavalósága fő-

lőtt kesereg, s tépelődésében önmagát emészti föl s megsemmisít mindent, ami szép, jó, nemes csak létezik. Az ember tragédiájának pesszimizmusa is panaszolja e világ hiábavalóságát, az is kesereg az eszmék csalárdsága, a küzdelem hasztalansága fölött, de azért az idealizmust, a szépet, a jót, a nemeset sohasem tagadja meg. Gondoljunk csak Ádám és Éva jellemére, nem az idealizmus képviselői-e mind a ketten? A férfiú nemes törekvése nem mond-e ellent a filozófiai pesszimizmus mindent mozgató egoizmusának? A nő hivatása nem áll-e ellentétben a filozófiai pesszimizmus aljas szerelem teóriájával? És nem látjuk-e szemeink előtt a házasságot, mint a boldogság forrását, a gyermeki szeretetet, mint a háladatosság bizonyosságát, a becsületet, a tiszta lelkiismeretet, mint a küzdelem legszebb jutalmát? Mindez pedig amellet tesz tanúbizonyosságot, hogy az „ember tragédiájának pesszimizmusa nem filozófiai pesszimizmus.

De nemcsak a pesszimizmus forrása és jellege különböző, különböző a két pesszimizmus megoldása is. Mert hisz minden pesszimizmusnál kell fejlődésről, illetve átváltozásról szólni. Minden pesszimizmus magában rejti a változás csiráját. De épen ez a csira különböző. És így a csirából fejlődő növény, az új világnézet is különböző. Schopenhauer filozófiája sajátos aszkézisba megy át, Hartmanné pedig hedonisztikus optimizmusba. De azért igazi megoldást nem nyer egyik sem. A lét kérdése továbbra is fennmarad. A keresett megnyugvás elvész az „ismeretlen” homályában. Madách pesszimizmusa is magában rejti a változás csiráját. De ez a változás egészen más, mint a filozófiai pesszimizmus változása. Nem lesz aszkézissé, nem is lesz optimizmussá, hanem vallásos hangulatba megy át. Istenhez vezet. És itt megtalálja a küzdő ember a lét kérdésének megoldását. Itt elnyeri a kétségektől marcangolt szív a megnyugvást.

De még egy másik különbség is van a két pesszimizmus kimenetelét illetőleg. Ez a különbség a pesszimizmus tragikumát érinti.

A filozófiai pesszimizmusnak tulajdonképpen nincsen tragikuma. Folytonos bukás, az örökös csalódás az embernek veleszületett osztályrésze. Nem az ember hibája, hanem a sors műve. Ez ellen lehet átkozódni, de nem lehet változtatni rajta. Nincsen tehát tragikum, mert nincsen meg az ember vétkeisége.

Egészen másképp áll a dolog az ember tragédiája pessimizmusával, annak igazán mély tragikuma van. A történeti képsorozat előtt ott áll Ádám Isten ellen dacolva, önjerejébe vetett vak bizodalommal. A történeti képsorozat végén pedig ott áll egyedül, magára hagyatottságának tudatával. Hiába élt, mert Isten nélkül élt. Hiába küzdött, mert Isten ellen küzdött. Sorának önmaga volt kovácsa, a szenvedés, a csalódás csakis őt magát vádolja. Ennek a pessimizmusnak tehát igenis van mély tragikuma. És ez etikai alappal bír. Alapja nem más, mint a ^bűnösség.

A filozófiai pessimizmus és Madách pessimizmusa lebegtek szemünk előtt. Összehasonlítottuk e kettőt, s íme látjuk, hogy más a két pessimizmus forrása, más annak jellege, más annak megoldása.

A filozófiai pessimizmus a szenvedés forrását a létben keresi. Tétele így hangzik: szenvedünk, mert vagyunk. Madách pessimizmusa a szenvedés forrását a bűnösségben keresi. Tétele így hangzik: szenvedünk, mert bűnösök vagyunk. A filozófiai pessimizmus forrása a lét. Madách pessimizmusának forrása a bűnösség. Annak panasza, hogy emberek vagyunk; ezé, hogy bűnösök vagyunk. A filozófiai pessimizmus tagadja az idealizmust, Madách pessimizmusa hirdeti az idealizmust! A filozófiai pessimizmus a valóság és eszményiség áthidalhatatlan voltát tanítja, Madách pessimizmusa az eszményiség megközelítését az isten-félelemben. A filozófiai pessimizmus megoldhatatlan ellentéteket állít szemünk elé, Madách pessimizmusa elsimítja az ellentéteket a szeretetben. A filozófiai pessimizmus küzd, mert nem tehet másképp, Madách pessimizmusa küzd, mert jobb idők eljöttét várja. Annak gyermeke a reménytelenség, ezé a reménység. Az mindent megsemmisít, ez mindent megtart. A filozófiai pessimizmusnak nincs tragikuma, Madách pessimizmusának van tragikuma. Az örökös kérdéssel végződik, ez megoldást nyer Isten kegyelmében.

És most már joggal kérdezhetjük: minő pessimizmus az, mely Istennél kezdődik és Istennél végződik, mely bizva harcol, s nem érzi magát legyőzöttnek a küzdelem előtt, mely hisz az idealizmusban s Isten gondviselésébe veti reményét? Ezen jellemvonásokat tartva szem előtt adunk feleletet a kérdésre, s nevezzük Madách pessimizmusát vallás-erkölcsi pessimizmus-

nak. Az ember tragédiájának pesszimizmusa valláserkölcsi pesszimizmus.

Ez az a pesszimizmus, melynek létjogosultságát és jelentőségét tagadni nem lehet. Ott van a csüggedő ember szívében, ha mint Isten országának munkása híven munkálkodik. Pflaiderer azzal fejezi be a pesszimizmusról írott munkáját, hogy ennek az „erőtéljes só”-nak tartós jövődőt és sikeres munkát kíván. Azt hisszük, hogy e teológus szeme előtt is a valláserkölcsi pesszimizmus lebegett, azaz olyan világnézet, mint amilyent Madách tragédiájában látunk. És hogy ez a pesszimizmus igazán erőtéljes só, azt láthatjuk az egész tragédia menetéből és eredményéből. Mert igazán a pesszimizmus az, ami Ádámot Istenhez vezetí s nála megtartja. Méltán nevezhető ez a világnézet Kant szavaival $\kappa\alpha\theta\alpha\rho\tau\iota\kappa\omicron\nu$ -nak, mert az élet élvezeteiben és csalódásaiban elposványosodott világnézetet ez tisztítja meg káros elemeitől s ez ad néki mélyebb tartalmat. Távol legyen azonban tőlünk az a tévedés, hogy ezt a vallás-erkölcsi pesszimizmust túlbecsüljük. Tudjuk, hogy nem biztos lakóház, nem ad csöndes nyugodalmat a megfáradt vándornak. Nem is ebben van jelentősége! Hanem éppen ellenkezőjében! Ismét Kant szavait idézzük: ez a vallás-erkölcsi pesszimizmus a hegy közepén felütött pihenő kunyhó, amely arra szolgál, hogy egy kissé kipihenhessük magunkat s lélegzetet vehessünk, avagy egy egyszerű kis pad, amelyről szerte tekinthetünk, s magunkat tájékozhatjuk. Innen látjuk eddigi utunkat, elmúlt életünket; innen kereshetjük jövődó utunkat, következő életünket. Ebben van a vallás-erkölcsi pesszimizmus jelentősége az ember tragédiájában is. A vallás-erkölcsi pesszimizmus az út, melyen Ádám halad, a hegytető pedig, ahová vezet, a vallás.

Ezt a vallást látjuk magunk előtt a vallási keret világnézetében, melybe a történeti színeket a költő beleillesztette.

2. *A vallási keret világnézete.* Ha a vallási keret világnézetét is egy filozófiai jelszóval akarjuk kifejezni, akkor annak megjelölésére a theismus szót használhatjuk. Természetesen nem szabad azért az ember tragédiájában teljesen kifejtett vallásos világnézetet keresni; nem szabad azt kívánni, hogy a költő Isten, ember és világ dogmatikai fogalmát teljesen kifejtse. Meg kell elégednünk azzal, ha annak főjellemonásait, különösen pedig, ha a mű témájának vallásos megoldását megtaláljuk.

Az egész mű központját az élet kérdése képezi. Miért él az egyén, mi a rendeltetése ezen a földön? Miért él az emberiség, mi után törekszik, miért küzd? Avagy az egyén csak elenyésző semmiség, amelynek semmi rendeltetése sincsen? S az emberiség története is csak véletlenség-szülte játék, amiben sem törvény, sem cél nem uralkodik? Ezek a mély filozófiai kérdések képezik az ember tragédiájának tárgyát. Ádám feleletet keres ezekre a kérdésekre. A dac elszakítja Istentől. Egy-magában állva, a történelemtől vár megoldást. De a történelem felelete nagyon leverő. Küzdelem áll ugyan előtte, de oly küzdelem, melyet mindig a bukás követ. Folytonos csalódáson, kudarcos harcon töri át magát. A legnagyobb eszméket, a legmagasztosabb érzelmeket, melyek az igazi embert csak lelkesíthetik, megsemmisülni látja. S a történelmi jelenetek végén levonhatja a fájdalmas következtetést: „fölötte nagy hiábavalóság, minden fölötte nagy hiábavalóság!” Az élet küzdelem, — mondotta a történelem, — de csak azt tüntette fel, hogy csalódással jár, célját nem tudta megmutatni. Mint homályos sejtelem élt ugyan Ádám lelkében a gondolat, hogy az ember az emberiség javáért küzd, de azért az élet kérdésére a történelem nem tudott néki kielégítő feleletet adni, különösen pedig” nem tudta a küzdelem folyamán fölzaklatott lelkét megnyugtatni. Visszatér tehát Istenhez. És e fordulattal kezdődik az ember tragédiájában a vallásos világnézet uralma. Ádám térdre hull és fölkiált:

„Uram legyőztél. Ím porban vagyok,
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj, vagy sújts, kitárom keblemet.”

Három kérdés rabolja el nyugalma. E három kérdésre kér feleletet. E földi lét mindene-e, vagy pedig vár még reá a síron túl is élet? Megy-e előbbre az emberiség, közeledik-e Isten trónjához, avagy a körből, amelyben jár, nem bír kitörni? Van-e jutalma a nemes kebelnek, avagy csak a tömeg gúnyja képezi osztályrészét? Ez a három kérdés Ádám gyötrődése. Felvilágosítást kér Istentől. Bárminő legyen a felelet, ő mindenképpen csak nyertes lehet, mert ez a bizonytalanság pokol.

Igaz ugyan, hogy látszólag az Úr nem felel Ádám kérdéseire, de azért tagadhatatlan, hogy mégis mindegyiket megoldja és Ádám szívének nyugalma visszaadja. Teszi pedig ezt az által,

hogy önmagát kijelenti, s az emberi életet az evangéliom fényével megvilágítja. Isten, gondviselő Isten! Így szól Ádámhoz:

„ne légy levert,
Midőn látod, kegyembe veszlek újra”.

E szavakban van minden kérdés megoldása. Ez szüntet meg minden kételkedést és szenvedést. Az isteni kegyelem, — a gondviselő szeretet! Nincsen tehát az ember egyedül, — felette őrködik az Isten. Az emberiséget nem vetik ide-oda a sors hullámai, felette őrködik az Isten. Az ember és emberiség nem küzd céltalanul, ad néki célt az Isten. Minden az Ő kezében nyugszik. Ő gondviselő Istenünk. Nyugodtak lehetünk.

Ádám első kérdésére, van-e örök élet, nem felel az Úr. De meg is mondja, hogy miért nem felel. Ebben is az Ő gondviselése nyilatkozik meg. Ezt a titkot is „jótékonyan” takarja el az emberi vágyó szemek elől. Mert az örök élet tudatában már nem volna erény a véges küzdelem, s nem volna meg a küzdelemben beálló csüggedés közepette a végetlennek felemelő érzete. Nem fedi fel a titkot, hogy az ember ezután is küzdjön, szenvedjen, reméljen.

De a másik két kérdést illetőleg felvilágosítja Isten Ádámot. Megmondja neki, hogy halad-e az emberiség s hogy talál-e a küzdő ember fáradozásáért jutalmat. Még pedig felel e kérdésekre az által, hogy az emberi élet célját, az ember igazi rendeltetését megvilágítja.

Az ember nem állhat egymagában, mint ahogyan azt Ádám gondolta, hanem csakis mint a mindenségben uralkodó legfőbb akarat megnyilatkozása. Az embernek ezt a magas rendeltetését oly szépen kifejezi a vallási keret: nem önmagának Istene, hanem Istennek eszköze. S ez az eszköz munkára rendeltetett. A célt, a képességet a munkához Isten adja. Úgy, hogy azt is mondhatjuk, hogy az ember nem egyéb, mint az isteni gondviselés alanya és tárgya. Vele tesz és érte tesz a Mindenható. Ebben a két tételben foglalható össze Madách elszórt tanítása az emberi életről. Legyen szabad további mondanivalóimat ehhez a két elvhez fűznöm s ezek kifejtése által Madách vallásos világnézetét szemünk elé állítanom.

Az ember az isteni gondviselés alanya. Eszköz, amellyel Isten saját célját megvalósítja. Ez a cél azonban csakis úgy érhető el, ha az ember a tömeg élén áll és annak érdekéért

küzd. Az angyalkar ad e kérdésben felvilágosítást Ádámnak. Ne önbecséért küzdjön az egyén, hanem a tömeg érdekéért. Az élet ne önmagáért legyen, hanem valamely magasabb cél szolgálatában álljon. Ez a cél pedig nem egyéb, mint az emberiséget közelebb vinni az Isten trónjához. Ez a kötelesség ruházta az emberre. Ez az ő életfeladata. Ez az ő élethivatása. Ezért nevezetik az ember az isteni gondviselés alanyának. Ezért nevezetik az isteni hatalom eszközének. Aki ezt a feladatot legteljesebben betölti, az betölti ezzel együtt az ember lényegét, — az az igazi ember!

Most már érti Ádám az egyén és a tömeg viszonyát. Tudja, miért küzd az egyén mindig a tömeg élén, s ha elbukik, miért lép nyomába mindig új hős. Most már érti, hogy mindez Isten rendelése. Az a cél, amit Isten az emberiség elé tűzött, csakis így érhető el. Az ember eszköz Isten kezében. Eszköz az emberiség fejlesztésében. Nem önmagáért kell küzdenie, hanem az emberiségért. Az emberiségért való nemes küzdelem az igazi ember élete!

Ugyanakkor, midőn az emberi élet lényegére felvilágosítást talál Ádám, feleletet nyer egyszersmind arra a kérdésre is: miért jár az ő küzdelmének nyomában a folytonos bukás, miért követi minden harcát a csalódás? A történeti képek ezen kételyét sem oszlatták el. Miért hull Miltiades vére, miért szenved Tankréd, miért emészti meg a láng Keppler boldogságát, miért kell Dantonnak vérpadon kimúlania? Miért? ... A történelmi képsorozat itt is nyílt kérdéssel végződött.

Igaz ugyan, hogy a vallási keret nem ad közvetlenül feleletet, mégis megoldja a kérdést. Megoldást ad azzal a szellemmel, amely minden szavát áthatja. Megoldást ad továbbá azzal, hogy az egész létkérdést Isten gondviselő szeretetébe vezeti vissza. Ez a kettő adja a csalódás és kudarc magyarázatának vallásos színezetét.

A küzdő Ádám nem találta meg a csalódás forrását, mert nem volt meg benne a büntudat. A megtérő Ádám megtalálja, mert megvan benne a büntudat. A csalódás forrása nem egyéb, mint az emberi bűnösség. A küzdő emberre folytonos bukás vár, mert a bűn megtörte erejét, s mert a tömeg, melyben harca lefolyik, — szintén bűnös, fogékonytalan a szép, jó, nemes eszmék iránt. A küzdő Ádám mindezt csak sejtette. A megtérő

Ádámban a sejtelem tudattá lesz, s most már érti, hogy az örök bukás oka: az emberi bűnösség.

Ugyanez a magyarázat világítja meg a jövő küzdelmét. Ott is csak csalódás, bukás vár az emberre. A megtérés elfedi ugyan az ember bűnét, de nem semmisíti meg az ember bűnösségét. Hiába! a csalódás kútforrása mint örök kútforrás áll előttünk. A bűn az ember örök kísérője. Ezért a csalódás az ember örök osztályrésze. A tömeg győzelme, az egyén bukása a történelem örök filozófiája. Az rendezte így be, Aki jobban ismeri a célszerűséget, mint az emberi elme. Az határozta így, kinek kezébe van letéve mind az egyén, mind az emberiség élete, — maga az Isten. A csalódás, a bukás az ő akaratja. Zúgolódunk Isten ellen? Nem! bízunk Istenben! Az ember tragédiája az Istenbe vetett bizodalom örök hirdetése.

Az utolsó jelenet eddig kiemelt jellemvonásai az embert, mint az isteni gondviselés alanyát, az isteni akarat eszközét mutatták be. És feleletet adtak két kérdésre: mi az élet célja? és mi a csalódás oka? A következőkben az ember lényegének második oldalát kell kiemelnünk.

Az ember az isteni gondviselés tárgya. Nemcsak vele, hanem egyszersmind érte is tesz az Isten. Nemcsak feladatot tűz ki eléje, hanem egyszersmind gondoskodik arról is, hogy ezt a feladatot teljesítse. Ez a kérdés is mint nehéz köteher nyomja Ádám lelkét. Eddig azt hitte, hogy a küzdelemhez elég saját ereje, nem szorul rá senkire sem. Most azonban látja, hogy önmagában mit sem ér. Kétségbeesve kiált fel az utolsó színben:

„De óh Uram! Ki fog feltartani,
Hogy megmaradjak a helyes úton?
Elvontad tőlem a vezérkezet,
Hogy a tudás gyümölcsét ízlelem!”

Az Úr feleletében erre nézve is megnyugvást nyer. „Karod erős, szíved emelkedett.” Ezekkel a szavakkal kezdi az Úr feleletét. Erős kar és emelkedett szív, ez a kettő képezi az élet harcába induló férfiú fegyverzetét. Az erős kar küzdelemre képesíti; az emelkedett szív nemes küzdelemre. Ádám látóköre ismét tisztul, hisz Fáraó, Miltiades, Tankréd, Danton és a többiek mind — ezzel harcoltak. Az erős kar volt az, mely az egyedül-létben harcra készítette, s az emelkedett szív volt az, mely küzdelmének irányát kijelölte. De Ádám nem értette ezt a két segítő társát. Nem értette s így mindkettőnek felemelő hatása

megsemmisült. A bűnösség mintegy hályogot vont szemére, s ez csak a megtéréskor hullott alá. Most már tudja, hogy az erős kar s emelkedett szív az ember örök fegyverzete. Az erős kart meggyöngítheti a bűn, bukást okozhat, de az eszme nemessége azért megmarad. Megvédelmezi azt a lélek nemes része. Olyan a lélek ezen jellemvonása, mint Aristoteles *vous παντικού*:-a, a lélek halhatatlan isteni része. Az éggel fűzi egybe az embert s isteni származására figyelmezteti. A történeti jelenetekben nem érvényesülhetett ez a felemelő hatás, de itt az utolsó jelenetben érvényesül a maga teljes hatalmában. Mert itt maga az Isten figyelmezteti Ádámot ezen „jobb lélek” folytonos működésére. Ennek a szava mint szózat zeng az ember felé; ha letér a helyes útról, visszainti, ha csüggedve elesik, felemeli. Ez az örökös irányi jelző a küzdelem hevében.

De nemcsak ebben nyilatkozik meg Isten szeretete. Az ember a gondviselés tárgya azért is, mert Isten melléje állította mint élettársát — a nőt. Ezzel képesíti az embert arra, hogy a reá bízott feladatot teljesítse, hogy nemes eszmékért harcolva az emberiséget Isten trónjához közelebb vigye. Az az isteni szózat, amely az ember lelkébe oltatott, a küzdelem zajában könnyen elnémul. S akkor azután kicsoda vezeti az embert? Isten rámutat a nőre. Annak tisztább lelkülete az önös érdekek zajától távolabb áll. Meghallja az égi szót akkor is, szívén keresztül bocsátja, s mint dalt, költészetet megőrzi a férfiú számára. A nő tehát az, ki a küzdő embert a helyes úton megtartja.

Ádám szeméről ismét leesett egy hályog. Most már érti a történeti jeleneteket. Most már tudja, miért volt ő mellette mindig egy-egy Éva, s mi volt annak hivatása. Fáraót az egyszerű rabszolganő tanítja meg a jajszót meghallani, a nép szabadságát tiszteletben tartani. Miltiadest Lucia tanítja meg kibékülve meghalni. Sergiolust Júlia teszi Tankréddá. Tankréd lovagerényét pedig Izóra védi meg. És ha a Kepler-jelenetek rajzolásánál sokkal sötétebb lesz is a költő, a nőnek ezen hivatását azért mindig szem előtt tartja. A megtévedett Borbála, a párisi marquise, az „elhagyott oltár mártírja”, az érzékies pórnő, a londoni grisetten, a falanszteri Éva, az állatias eszkimónó — mind hivatásukat teljesítik, — ha nem is egy úton, de mind azt érik el, hogy Ádámot nemes küzdelemre sarkalják. A csalódásokban mindenkor a szerelem a gyógyító balsam, a világ

ridegségében ez a melegséget adó napsugár. Mindezt szintén csak azután érti meg Ádám, miután Isten azt felderíti előtte. Most tudja, hogy a nő Isten megbízottja, aki őt küzdelmében támogatja, csüggedésében vigasztalja, ingadozásában pedig a jó úton megtartja. Nem egyéb, mint küzdelmében segítő társa, akit az isteni gondviselés adott melléje.

Az ember nem indul tehát felfegyverzetlenül az élet harcára. Az az Isten, aki feladatot tűzött eléje, aki eszközzé tette akaratának végrehajtásában, képessé is tette ezen feladat teljesítésére. Karjában ott az erő, szívében ott a nemes érzelem, oldalán ott a nő, így indul a férfiú az élet küzdelmébe. Ádám háborgó lelkére, mint a viharvert tájra a csöndes alkonyat, — alászáll a lelki béke boldogsága. Most már nyugodtan tekint a jövőbe. Áthatja magasztos hivatásának tudata. De egyszersmind áthatja a hivatás betöltésére szükséges erő is. Ez adja meg lelkének nyugalma. Tudja, hogy Isten az erős karban, a nemes szívben, az ideális nőben olyan hatalmat adott néki, mellyel képes emberi hivatását betölteni, képes az emberiségért a nemes harcot megharcolni. Feleletet nyert tehát a második kérdésre, mely nyugalma elrabolta: „ki fog feltartani, hogy megmaradjak a helyes úton?” S ebben a feleletben megnyugvást talál.

Még egy kérdés van, amit a történeti képek nem oldottak meg. Azt látta Ádám, hogy az egyén mindig nemes eszméket ír lobogójára s mindig a tömegért küzd, de nem látta sohasem azt, hogy az egyén küzdelmének mi a jutalma. Sőt éppen azt látta, hogy az ember jutalmat nem nyer! Miltiades a népért küzd, s a nép kiált halált fejére. Tankréd a nép boldogságát akarja megerősíteni s éppen a nép aljassága buktatja meg. Danton a, nép szabadságáért küzd, s a nép vezeti a vérpadra. Így jut el Ádám a történeti jelenetek végére, s ott van ajkán a keserű kérdés: „van-e jutalma a nemes kebelnek, melyet kigúnyol vérehullásáért a kislelkű tömeg?” Feleletet ad néki az angyalkar, rámutatván az ember küzdelmének igazi jutalmára. „Tégy bátran hát és ne bánd, ha a tömeg hálátlan is lesz.” Mert az ember mint akaratának eszköze nem is szorul a tömeg hálájára és elismerésére. Nem önbecséért küzd, így tehát nem is igényel önmagának jutalmat.

Már magában véve az, hogy Isten eszköze lehetünk, ki-tüntetés. Mint az angyalkar mondja: ne vakítson el az a gondolat, hogy Isten dicsőségén munkálva, ő mi reánk szorul,

hanem inkább gondoljuk meg, hogy mi nyertünk tőle dísz azáltal, hogy megengedte, hogy érte munkálkodjunk. Csak a kicsinyes lélek küzd önmagáért. Csak az önbecséért harcoló keresi a tömeg elismerését. Az igazi nemes lélek az emberiségért harcol. S ez az igazi ember magában a küzdelemben találja meg jutalmát. Ez a küzdő ember első jutalma. De még ezenkívül is jutalom kíséri útján. A küzdelemben megszólal a „belső szózat”. Ez jelöli ki a küzdelem irányát a harc alatt. Küzdelem után ismét megszólal és az adja a küzdelem jutalmát a pihenésben. Ez a jó lelkiismeret, mit a feladatok teljesítése ébreszt. Ez a nemes önérték, mit a becsülettel betöltött hivatás szül. Nem a tömeg adja, de nem is rabolhatja el a tömeg tőle. Az ember maga küzdi ki, hősi küzdelemben s az emberé marad mindaddig, míg ő is a nemes küzdelem porondján marad!

Három kérdéssel fordult Ádám Istenhez. Ha egyenes feleletet nem is nyert mindegyikre, elnyerte azt, ami után legjobban vágyódott, elnyerte szívének nyugalmát. Kétkedése eloszlott, s az Úr szavai meggyújtották szívében a hit lángját. Éva lelkét még nem tompította el az élet zaja; ő előbb megérti az isteni szózatot, mint a férfiú. „Ah értem a dalt, hála Istenemnek.” Hálája bizonyosága annak, hogy az Urat megértette. Ádám is felsóhajt: „gyanítom én is, és fogom követni”. Nem érti meg egészen az isteni szavakat, de sejti azok értelmét. Követni fogom — így szólt — vagyis: Istennel és Istenért küzdök, a nemes eszme lebeg szemem előtt, a tömeget közelebb vezetem Isten trónjához s jutalmamat nemcsak a nép elismerésében, hanem magában a küzdelemben és lelkem belső szózatában keresem. De a történeti képek fájó emléke sokkal nagyobb, semhogy néhány szó azt ki tudná törölni az emlékezet táblájáról. Ádám sem tud szabadulni a nyomasztó érzéstől. A nehéz küzdelmeket még csak elfelejtené, de nem tudja elfelejteni az idealizmus teljes megsemmisülését. Az az utolsó kép — az eszkimó-jelenet még a vigasztalás percében is megjelenik szeme előtt. És bár az Úr szavai enyhülést szereztek lelkének, mégis felsóhajt: „csak az a vég, csak azt tudnám feledni”. Erre mondja azután az Úr a tragédia utolsó szavait: „mondottam ember küzdj és bízva-bízzál”.

Mit jelent az Úrnak ez a gyönyörű kijelentése? Avagy ne lássunk benne semmi egyebet, csakis üres szót, amit a költő-jobbak híján a tragédia végére helyezett? Nem, ilyesmit

Madáchról, erről a komoly filozófus költőről fel nem tételezhetünk. Ennek a néhány szónak, amivel az egész nagy tragédiát befejezi, kell, hogy meglegyen a maga mély értelme. Bizonyára nem is áll önmagában, hanem annak a célnak a szolgálatában, aminek elérésére az egész mű törekszik. Nézetünk szerint nem is új eszmét jeleznek ezek a szavak, hanem az eddigi vizsgálatást röviden összefoglalják. Küzdj, hisz fegyverzetet nyertél a küzdelemhez. Karodban ott az erő, szívedben ott a lelkesedés, oldaladon ott az ideális nő. Küzdj! Azután bízzál! Bízhatasz, hiszen nem vagy elhagyatva, nem állasz önmagadban, ott fenn az égben ott van a te Istened, az gondot visel te rólad, abba vedd bizodalmodat! A világgal pedig ne törődj, erőd bomlása, reményed romlása téged ne aggasszon, mert ha megváltozik is minden, egy mindig ugyanaz marad, — Isten szeretete. Ő mindig gondviselő Isten. Bízzál! Karodban az erő, szívedben a lelkesedés, melletted az ideális nő, feletted a gondviselő Isten, mi kell még több az élet harcára: „ember küzdj és bízva-bízzál!” Ez az ember tragédiája utolsó szavainak a tanítása.

Ezt az eszmét látjuk kifejezve az utolsó szavakban. Így azután a két szó nemcsak odavetett két szó lesz, hanem igazi isteni szó, a kétség megoldója, a tragédia befejezője.

És ezzel ismét elérkeztünk munkánk egy pihenő pontjához. Megállunk egy pillanatra s visszatekintünk az elmondottakra. Vájjon állításunk, mit e rész elején kimondottunk, igaznak bizonyult-e? A vallási keret világnézete jelölhető-e a theismus jelszóval? Ha visszatekintünk az elmondottakra, akkor megadhatjuk a kérdésre az „igen” feleletet. Hiszen az a néhány jellemvonás, mit a vallási keretből kiemeltünk, igazolja, hogy az egész keretet igazán mély vallásos szellem lengi át s igazolja; hogy az egész mű mozgóató kérdése igazán vallásos megoldást nyer. Az életnek oly magasztos felfogását látjuk magunk előtt, amilyent csakis a legtökéletesebb vallás, a keresztyén vallás tanít. Méltán neveztük tehát a vallási keret világnézetét vallási világnézetnek s jelöltük ezt a theismus szóval.

3. *Az egész mű világnézete.* És ezzel végig mentünk az egész tragédián s filozófiai jelszókat használva megjelöltük az egyes részek világnézetét.

Láttuk a történeti képsorozat világnézetének alkotó tényezőit s láttuk a vallási keret világnézetét.

Az a feladat, ami még e kérdést illetőleg fennmaradt,

kevés szóval megoldható. Előttünk áll az egyes részek világnézete, ebből meg kell állapítanunk az egész mű világnézetét. Helytelen volna azt állítani, hogy a háromféle világnézet az optimizmus, pesszimizmus, theismus megsemmisíti a mű egységes világnézetét. Helytelen volna azt gondolni, hogy az együttes világnézet a három keveréke. Nézetünk szerint a különböző világnézeti elemek ellenére, az ember tragédiájának világnézete mégis egységes. És pedig ezen egységes világnézet közelebbi jellege leghelyesebben jelölhető ezzel a kifejezéssel: fejlődő világnézet. Fejlődő, vagyis van kiindulási pontja, van fejlődése amivé lesz, és van végső pontja, melynél befejezését nyeri. Kiindulási pontja az optimizmus, ez fejlődik vallás-erkölcsi pesszimizmussá, végül az egész világnézet befejezését találja a theismusban. Az optimizmusban láttuk Ádám dacolását Isten ellen, vak bizalmát saját erejében. De láttuk egyszermind azt is, hogy ez az optimizmus magában rejti a pesszimizmus csiráját. Láttuk, hogy a pesszimizmus itt is az optimizmus örökös korrektora. Ádám mindig bukik, mindig csalódik. Folytonosan eszméinek megsemmisülését látja. S amint így halad küzdelemről-küzdelemre, az optimizmus mindinkább gyöngül, s helyét mindinkább elfoglalja a pesszimizmus. De legyen bár ez a pesszimizmus még olyan sötét, legyen bár még olyan reménytelen, az idealizmust azért mindig megőrzi s mindig méltó marad a vallás-erkölcsi pesszimizmus névre. Igaz ugyan, hogy ez a világnézet sokkal mélyebb, komolyabb mint az optimizmus, de azért ez is éppen olyan egyoldalú, s egyoldalúságában éppen olyan tökéletlen, mint az. Amint az ember tragédiájának optimizmusa a pesszimizmus csiráját, úgy vallás-erkölcsi pesszimizmusa a theismus csiráját rejti magában. Nem marad meg a kételkedésben, hanem minden kérdése vallásos megoldást nyer. És ez a theismus egyesíti magában az optimizmus és pesszimizmus megtisztított jellemvonásait és pedig egyesíti magában úgy, amint azok a keresztyén vallásban feltalálhatók. És ez a theismus képezi az ember tragédiája fejlődő világnézetének utolsó fokát, amely nemcsak egyesíti magában az optimizmust és pesszimizmust, hanem mint a fejlődést bezáró világnézet azokat mint önálló világnézeteket meg is semmisíti. Úgy, hogy az ember tragédiája bizonyosságot feshet arról, hogy sem az önerőben való elbizakodottság, sem a szenvedésben való kétségbeesés nem adnak boldogságot, hanem csakis az erő és a szenvedés forrása-

nak igaz megismerése. Az ember tragédiája bizonyóságot tesz arról, hogy sem az optimizmus, sem a pesszimizmus nem adja meg az ember életének nyugalmát, hanem csakis az a világnézet, melyben az ember élete az Isten gondviselő szeretete alá helyeztetik, vagyis a theismus. Az ember tragédiája bizonyóságot tesz arról, hogy sem az optimizmus, sem a pesszimizmus nem tudja megfejtani az élet nagy problémáit: miért küzd az egyén, miért küzd a tömeg? van-e annak jutalma, van-e ennek haladása? Csakis a keresztyén vallásos világnézet, mely Istenből indul ki, Istenhez tér vissza, mindent az Ő kezébe tesz le, s mindent az Ő szeretetéből magyaráz. Az ember tragédiája bizonyóságot tesz arról, hogy sem az optimizmus, sem a pesszimizmus nem tudja feltárni az igazi ember hivatását, a küzdelem érdeknélküliségének fenségét, a jutalomról való lemondás nagyságát, csakis a theismus, mely ismeri a legfőbb célt, s ismeri az ember legmagasztosabb hivatását. A theismus az igazság erejével győzedelmeskedik az optimizmus és pesszimizmus felett. Azokat legyőzi, s önmagát állítja oda, mint egyedül helyes világnézetet. Az egyedül helyes világnézet követése szüli az egyedül helyes életet. Az ember tragédiája az optimizmus és a pesszimizmus tragédiája! Az ember tragédiája a vallásos világnézet diadala! Az ember tragédiája a vallásos élet apológiája!

Így jelent meg előttünk Madách nagy művének világnézete. Ez tárta elénk a mű fenséges nagyságát, s a költő lelkének tiszta nemességét. Ha ezzel a meggyőződéssel olvassuk az ember tragédiáját, akkor gazdagabbak leszünk, közelebb jutunk az égiekhez. Találtunk az életben igazi küzdelmet, s a bukásban igazi istenfélelmet. Találtunk mindkettőben örök életű isteni erőt. És lassanként megerősödött bennünk a gondolat, hogy az idő, ez a vén sáncásó, hiába szántja körülötte az emberi szellem talaját. A homokot szerteszórhatja a szél, az anyaföldet felforgathatja az idő, a mészkőréteget megőrlheti századok vaskeze, de a gránitszikla erősen áll és meg nem mozdul sohasem. Ezen a gránitsziklán áll az ember tragédiája. Élete örök, mert alapja is örök. De minő nevet írjunk erre a sziklára? kérdeztük munkánk elején. Most már megmondhatjuk a feleletet: írjuk rá ezt az egy szót: vallás. Az ember tragédiája a valláson épül fel, az adja neki örökéletét és örök hatását. Ameddig az elme gondolkodik, ameddig kételkedve áll meg a lét problémája előtt, addig az ember tragédiája, mint örökös útjelző áll mindenki

előtt. Megmutatja, hogyan kell élni, hogyan kell küzdeni, hol kell keresni a kérdések megoldását, nem az embernél, hanem az Istennél. A nagy szellemek azon nagy alkotásai között, melyekre az ember és az emberiség vallás-erkölcsi nevelése van bízva, méltán helyet adhatunk a magyar filozófus-költő halhatatlan művének. Mert e mű az örök küzdelem okát tárja fel, az igazi küzdelem lényegét, az igazi bukás nagyságát és feltárja az igazi boldogság fenségét, — az Istenbe vetett bizodalom megnyugvásában. Istenből indul ki, Istenhez vezet vissza s megtart mindeneket az Istenben!

Az ószövetségi iratok gyűjteményéből sokan száműzni kívánták a fájdalom költőjének panaszos énekét: a prédikátor könyvét. Heine azt mondta, hogy ez a mű „a pesszimizmus dicsőítő-éneke”. De az elfogultak kitiltó ítélete elnémult, s a költő Heine ítéletét kijavította a teológus Delitzsch ítélete, aki azt mondta, hogy ez a mű „az istenfélelem dicsőítő-éneke”.

Az istenre-nevelő könyvek sorából sokan száműzni kívánták a filozófus-költő fájdalmas művét: az ember tragédiáját. Azt mondták, nem egyéb ez a mű, mint „a pesszimizmus apológiája”. Pedig az ember tragédiája nem a sötét pesszimizmus dicsőítő-éneke és nem a reménytelen szkepticizmus apológiája. Az ember tragédiája az igazi keresztyén élet dicsőítő-éneke s az igazi istenfélelem apológiája.

Berzsenyi Dániel.

Berzsenyi Dániel a magyar gyökérről hajtott nemzeti irodalom csudás büszkesége. Ismeretlenül indul el Kemenesalja egyik nemesi kúriájából s kicsi útipodgyászában csupán néhány német és latin költő foszladozó verskötetét viszi. Egyszerű készütsége legfeljebb az iskolai műveltség közép mértékét éri el, esztétikai, irodalmi, filozófiai ismeretei hiányosak. Kezének nehéz a legkönnyebb toll, lelkének könnyű a legnehezebb gondolat. És mégis mikor megérkezik művészete dicsőségének bércormára, a világirodalom ódaköltészetének nemes tökéletességű szobrát látják benne s bűgő harsona-szavában egy nemzet gyásza, életosztöne és történelmi elhivatottsága szólal meg.

Külső életkeretét két esztendő jelzi: született 1776 május 7-én, meghalt 1836 február 14-én.

Költői fejlődése két nagy hatást árul el. Német költők érzelgősségén és a horatiusi óda művészi tökéletességén nevelődik, míg azután megtalálja nemzete lelkét s ebben művészete igazi tartalmát.

Jelentőségét is kettős hatás jellemzi. Gazdagító és termékenyítő erejét bizonyítják az irodalomtörténet lapjai és soha el nem múló prófétai hatásáról bizonyosságot tesz a nemzet.

1. Berzsenyi Dániel Egyházashetyén, Vasvármegyében született régi nemesi családból. Családja nemességének eredete elvész ugyan a levéltárak homályában, de már a XV. századbeli okmányok régi, előkelő nemesi családnak mutatják. Ő maga is büszke önérzettel mondja, hogy eredetét a Zrínyi, Nádasdy és Gyulafi véreből vette és jobbágysai közt Csehi Pogány Ilka és az ezüstmedencében mosdó Török Magdolna szerepelnek.

A gyenge szervezetű gyermeket kezdetben édesapja tanítgatja. A gazdálkodó diplomás ügyvéd apa lelkesen tanulmányozza az ókori klasszikusokat, különben is természeténél fogva elmélyedő, filozófálgató ember, de fia értelmi és erkölcsi nevelését egyoldalú irányba vezeti. 1790-ben, 14 éves korában kerül Berzsenyi Dániel a történelmi múlttal koszorúzott sop-

róni evangélikus liceumba. Fejmagassággal kiválik osztálytársat közül, de talán éppen azért nehezen tűri az iskolai szabályokat. Fiatal vérét pezsegve hajtja az otthon megszokott szabadabb élet után való vágyódás. Tanulásával is baj van. Gyorskapású hallással tanul, de időáldozó, szorgalmas elmélyedésre nincsen hajlandósága. A klasszikusokból és némelyik reális stúdiumból többet tud társainál, de a szorgalmat követelő tantárgyakban gyengének bizonyul.

Fiatalos hevületén kívül iskolai kellemetlenségek is belejátszanak azon elhatározásába, hogy 1793-ban szülei tudta nélkül elhagyja Sopront. Keszthelyre megy és beáll katonának. Édesapja csakhamar hazaviszi s 1794-ben már ismét Sopronban találjuk. Évvégén édesapja végleg hazaviszi.

A soproni liceum anyakönyvében két egymásután következő feljegyzés őrzi emlékét. Az 1794. anyakönyvbe mindenekelőtt bevezették, hogy „Berzsényi Dániel Vasvármegye, Hetye községből jött elemi iskolája elvégzése után”. Azután bejegyezték Berzsényi jelmondatát, mely érdekes világot vet az ifjú önismeretére: *Video meliora proboque deteriora sequor*. Vagyis: Látom és helyeslem a jót s mégis a rosszat követem. Az iskolából történt távozása után pedig e szavakat jegyzik be a matriculába: „Eltávozott, mint leendő patvarista, vagy gazdász. Az iskolai szabályoknak nem felelt meg!” A latin bejegyzés szerint: *Mores non probavit!*

Jóllehet a fiatal Berzsényi hanyag és fegyelmezetlen diák volt, soproni tartózkodása még sem múlik el nyomtalanul. Mély hatást gyakorol rá annak a soproni liceumnak évszázados, hazafias tradíciója, melyet a magyar kultúra védelmére és művelésére alapítottak s „magyar gimnáziumnak” neveztek. Igaz ugyan, hogy néhány évvel előbb a dunántúli egyházkerület közgyűlése kemény hangon bírálhatja az iskola működését, de a kifogásolás inkább a fegyelmezésre, a tanárok modorára és a tanulókkal való bánásmódra vonatkozik, semmint az iskola oktató-munkájára. Berzsényi Dániel idejében kiváló tanárok ülnek katedráin. Különösen kedvező hatással lehetett a jeles filozófiai képzettségű és szép általános műveltséggel bíró Wietorisz Jonathan tanár, ki valószínűleg egyénileg is foglalkozott a tehetséges fiatalemberrel, továbbá Mesterházi Nagy János, Staniszlaidesz és a fiatal Raies Péter, kiről Kis János püspök is ttagy elismeréssel emlékezik meg s ki a három felső osztályt

valóságos egyetemmé akarja átalakítani. Bajosan vonhatja ki magát a Kis János által alapított Magyar Társaság hatása alól. Ha az alapszabályok szerint nem lehetett is annak tagja, mégse zárkózhatott el azon nemes törekvések elől, melyet az ország eme első irodalmi társasága szolgálni kívánt s mely az egész országban meleg visszhangot ébresztett. Később azt írja önmagáról: „Mikor még tanulni kellett volna, már én akkor Horáccal és Gessnerrel társalogtam; korán nagy tárgyak ragadták el figyelmemet és én azt többé kisebbekre függeszteni nem tudtam.” Elképzelhetetlen tehát, hogy a hóna alatt Horatiussal sétálgató, magyar és német költők emlőin nevelődő Berzsenyi, ki a magyar gimnázium ifjúságával együtt sokszor birokra kelt a soproni poncikterekkel a magyar név és a magyar szó becsületéért, érzéketlenül bezárta volna lelkét az irodalompártolás történelmi jelentőségű alakulata előtt. Sőt inkább azt kell valószínűnek tartanunk, hogy „a figyelmét lekötő nagy tárgyak” közé már Sopronban beilleszkedett a magyar litteratura szolgálásának gondolata.

1795—1799-ig Egyházashetyén lakik az apai házban. Életútjára nehéz árnyék sötétedik. Édesanyja, Thulnon Krisztina 1794-ben meghalt. A régi kúriából kivész a női szív verőfénye, messze bujdosol az élet boldog kacagása, a meleg gyengédség, a csitítgató türelem, a megbocsátó jóság, az imádkozó anyai szeretet. Mikor rövid nappalú téli napokon a kora alkonyat lakatot ver a sáros falú házainak ajtajára, a fiatal Berzsenyi úgy érzi, mintha édesanyját búcsúztatnák az üresen maradt, kihalt szobák.. Föld mélyén pihen már az áldott szív, de a rideg házban, — mint ravatalgyertyák kormos füstfátyola, — lelküket fojtogatja a hitves- és anyanélküliség komorsága. Apja arcán megkeménykednek a mélyredős vonások. Ajkáról lefolyad a mosolygás, életében idegenné válik az öröm. Kúriáját mustrálgatja, dülőit járja, perlekedik, morgolódik, egyébként meg Senecát olvassa. De fia lelkét, annak rejtett vágyait, boldogan titkolt elindulásait nem érti meg, sőt még csak nem is sejti. Két erős egyéniségként áll egymással szemben a két Berzsenyi: az öreg meg a fiatal. Az egyik csak parancsolni tud, a másik meg csak engedelmeskedni nem tud. Véleménykülbségek üzik a ház békéjét. Vitázásokban szikrázik kemény lelkük, mint hősi tusában összezsapó két acélpenge. Állandó idegenség fagyasztja annak a két egyforma egyéniségű embernek az

együttélését, kiknek tragikuma abban rejlik, hogy egymásban egymást nem bírják elhordozni. Maga Berzsényi Dániel néhány találó szóban jellemzi édesapját és egymáshoz való viszonyukat: „Tanult, lelkes és igen jó ember; minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismert és szilajságomat nem mérsékelni, hanem zabolázni akarta. Ebből harc lett s örökös idegenség”.

Elhagyja a szülői házat, de apja komorságig komoly és erkölcsi életelvekké keményedő világnézetét láthatatlan apai örökség gyanánt magával viszi. A próféta költő későbbi erkölcsi követeléseiben felismerjük az apa lelkét s a niklai remete befeléforduló, magányos életében meglátjuk az egyházashetyei stoikus Berzsényi Lajos életének folytatását.

Berzsényi Dániel a szülői házból Sömjénbe költözködik s itt él boldogan, nyugodtan 8 éven át. Mindjárt az első évben megnősül. 1790. május 22-én elveszi dukai Takách Zsuzsannát. Ő 23 éves, választottja 14 éves. Feleségét egyszerű asszonynak jellemzi, de ez a nyilatkozat talán inkább férfias tartózkodás, semmint lekicsinylő megszólás. Sömjénben három gyermekük születik, kiknek számát Niklán még egy gyermek növeli s családi boldogságuk megerősödik szorgalmas gazdálkodásuk látható eredményeivel.

A költő itt lép szoros barátságra a magyar litteratura egyik szerény, hűséges és érdemes munkásával, Kis Jánossal, Dunántúl későbbi evangélikus püspökével, ki 1802-ben a nemesdömölki artikuláris gyülekezet lelkészének hivatott meg. Az éjszaka magányában verselgető költőt Kis János fedezi fel 1803-ban s három költeményét, köztük „A magyarokhoz” című ódáját, boldog reménykedéssel megküldi barátjának, Kazinczy Ferencnek. A magyar irodalom atyamestere az elismerés és reménykedés boldog újjongásával köszönti a meteorként felemelkedő új csillagot, ő pedig a nemzet ítéletét látja Kazinczy „serkentésében”. A nagy kritikus levelét boldogan bejegyzí „élete napkönyvébe” s „néhány forró férfiúi könnycseppet hullat rá” drága pecsétül. Ezzel eldőöl a költő sorsa. Berzsényi rövid néhány hónap alatt, még verses kötetének megjelenése előtt, belép a magyar nemzet azon nagyjai sorába, kiktől milliók áhítva várják a méltóságából kivetkőzött nemzet új életre emelését. Szoros baráti viszonyt köt Kis Jánossal és Kazinczyval. Az első munkára serkenti s ellátja könyvekkel, a második pedig finomtapintatú bölcseség-

gel irányítja költői fejlődését s leveleivel ébren tartja munkakedvét.

1808-ban kiváltja ősi birtokát s Nikiára költözik. Itt él élete végéig. Az első évek lázas alkotó munkában telnek. Műzsája gazdag, teli és ért kalászokat helyez asztalára. Kazinczy és Kis János biztatására összegyűjti költeményeit. Sok huzavona után 1813-ban megjelenik a kötet s rendkívül mély hatást vált ki, úgy hogy 1816-ban a második kiadást kell megjelentetni. Mindenfelől elismeréssel, sőt rajongással fogadják az új költőt. Magasztalás és tisztelet száll feléje s nevét a nemzet legjobbjával együtt említik. 1816-ban jelenik meg Kölcsy kemény és sok tekintetben igazságtalan bírálata, mely a költőt mélyen elkeseríti s lelkületét, munkálkodását új irányba tereli. Ebben az időben ódákon kívül főleg epistolákat ír, melyek életbölcseletének aranyércét rejtik magukban.

Kevéssel utóbb beáll a költő merészízelésű pályáján a vesztelés, majd hanyatlás időszaka. A nemzet boldogan köszönti a legnagyobb ódaköltőben saját lelkiismeretének bátor megszólaltatóját, megtalált önmagát, ő pedig keveset ígérő színműtervekkel, esztétikai, bölcséleti és kritikai munkák írásával foglalkozik. Gazdálkodása sem nyújt gyönyörűséget. Érzékeny veszteségek sújtják: háza összedől, egészsége is megrendül. Lelkén mind erősebb lesz az a fájdalmas ború, mely azután minden életviszonylatban érezteti erejét s lassanként átalakítja költői gondolkodását, egyéniségét és egész életét: a szülői házból magával hozott apai örökség. 1820-ban rezignáltan írja Kazinczynak: „Lelkem régen meghalt s annak helyét egy új, ismeretlen lélek szállotta meg, mely sötét és hideg, mint az éj és nyugodt, mint a sír.” Kúriáját órákra is alig hagyja el. Somogy vármegye alispánja nem ismeri az ország legnagyobb költőjét. Felkeresi budapesti íróársait, de már néhány nap múlva *búcsúzás* nélkül menekül vissza Nikiára. Sopronban meglátogatja hű barátját: Kis Jánost. Elmegy Budára és Balatonfüredre betegségét gyógyítani, de teste, lelke egyformán beteg marad. „Nem vagyok én emberek közé való — mondja mentegetőzve — unalmára vagyok mindenkinek!” De néha újból fellángol lelkében a régi tűz. Széchenyi belép a nemzet történetébe és szavára felfigyel az egész nemzet. Boldogan szemléli a Tudományos Akadémia megalakulását, büszke önérettel foglalja el a neki felajánlott tagsági helyet. Jutalmat lát abban is, hogy

Széchenyi megküldi neki Hitel című munkáját. De ez már csak a lélek búcsúzó lángolása. Utolsó költeményét 1830-ban írta, lelkét pedig 1836. február 14-én adta vissza teremőjének. A niklai temetőben helyezték nyugovóra.

Sírja fölé Somogyvármegye rendéi 1860-ban díszes síremléket állítottak. A síremlék leleplező ünnepségen Székács József evangélikus püspök, „az ország papja” mondott klasszikus szépségű beszédet. Szombathelyen pedig 1896 óta ércszobor hirdeti késő unokák lelkében munkálkodó emlékezetét.

Márványnál dicsőbb emléket is kapott a költő. Halála után fél évvel a Magyar Tudományos Akadémián az a férfiú tartott felette emlékbeszédet, kinek szigorú bírálata egykor a költőt mélyen elkésérite. Ha talán a kritikus többet mondhatott volna is, mint amennyit Kölcsey emlékbeszédében mondott, bizonyos az, hogy az ember gyönyörű elégtételt adott a halott költőnek. Összeomlik kifogás, gáncs és bírálat, mondja Kölcsey, „a zseni pedig sasként felszáll és elrohan s öntudatlan szabja a törvényt, mit követni csak ő bír erővel!” Az utolsó babérág a költő sírján nagynevű bírálójának ezen ítélete: „Elköltözött az ember, a költő miénk, e nemzeté marad végiglen, e nemzeté, mely neved és dicsőséged szent örökség gyanánt birandja.”

2. Berzsenyi Dániel költői egyéniségének kialakulására három tényező gyakorolt döntő befolyást: a korában divatos német költők érzélgős költészete, a latin klasszikusok, főképpen Horatius költői iránya s végül a nemzet önmagát elveszejtő megalázottsága, illetőleg a nemzet újjászületésére irányuló nemzeti mozgalom.

Kezdetben Matthissont, Sahst, Bürgert, Schillert tanulmányozza, kik közül Matthisson hat rá különösképpen. Nemcsak témát és hangulatot vesz át tőle, hanem hasonlatokat, költői kifejezéseket, verssorokat és egész strófákat. Ennek az érzélgős irányú érzelmi költészetnek egyébként is kedvez a költő lelkülete, mely ifjúsága szellemi vágyódásaiban, atyja komor, zárkózott és hideg természetében, apa és fiú rideg viszonyában találja magyarozatát. Megerősíti e hatást Kis János és Kazinczy is. Hiszen Kazinczy e szavakkal ajándékozta Kisnek Matthisson verseit: „Vedd legkedvesebb poétádat, érezd, midőn én nyújtom, amit én érzek, midőn Matthissonban Kisemet és Kisemben Matthissont lelem.”

A magyar költők közül Kis Jánoson és Kazinczyn kívül Hor-

váth Ádámot, Szentjóni Szabó Lászlót és Virág Benedeket olvassa. Ez utóbbi kemény vonásokat ad a költő lelkületébe s számára „eddig nem töretett, hellai szirtekre nyit utat.”

Kezdetől fogva és alapvetően hat rá Horatius. Témáinak fensége, nyelvének ereje, művészetének plaszticitása, egész költői irányzatának megrázó erkölcsi tartalma lenyűgözik Berzsenyit. Költő ideáljának tekinti Róma fenséges szavú Pindarusát, kinek „fényes egére a halandóság köde föl nem érhet.” Tőle tanulja „nemes eszményeit húrjaira csalni”, az idővel élni és az életben bölcsen örülni. De minden egyében kívül Horatius azért is vonja ellenállhatatlan erővel, mert a büszke római nép hanyatló sorsában felismeri bomló nemzetének mását s Horatius költői munkálkodásából kiolvassa saját Isten-kijelölte költői rendeltetését.

Berzsenyi költői egyéniségének legelhatározóbb vonását a magyar nemzet sorsa adja meg. Berzsenyi kora a magyar nemzet legváltóságosabb ideje. Európa földje meginog s a monarchia eresztékei recsegve megmozdulnak. Idegen hatalmak és ellenséges törekvések kimondják a nemzet felett a halálos ítéletet. De a költő jól megérzi, hogy a nemzetet kívülálló hatalmasságok által kimondott halálos ítélet csak akkor válik veszélyessé, ha annak végrehajtását saját fiainak közönyössége és gyávasága lehetővé teszi. De mintha a nemzet is kimondotta volna önmaga felett a halálos ítéletet.

Állami önállóságunkat megcsúfolja Bécs beolvasztó politikája. Alkotmányunk roncsai a múlt dicsőségének beszélő emlékei, de egyszersmind a sivár jelen szégyenkövei. Adminisztrátorok ülnek a vármegyék nyakán és viaskodnak a fizetni nem akaró, renitenskedő magyarral. A nemzet érdekeit szolgáló igazi vezetőemberek néma, tétlen emberekké válnak, de bőven akadnak helyettük az idegen hatalomnak engedelmes szolgái. *Cserei Miklós* keserűen panaszolja Kazinczynak: nem a német miniszterek rontják a magyart, hanem a rossz magyarok! *Horváth István* keze is ökölbe szorul: magyarnak magyar a farkasa! A lelkekből kivész a nemzet önállóságának, az állam öncélúságának és történelmi hivatásának gondolata. A nemzetnek nincs igazi megéleveníítő tradíciója és nincsen életindító történelmi aspirációja.

A főnemesekről József nádor azt mondja, hogy „csak névleg magyarok”. Sokan a nemzet nyelvét sem tudják. Kazinczy írja Berzsenyinek, hogy Erdélyben sokkal több ember beszél

magyarul, mint Magyarországon. Csak egy előkelő dámát talált, aki nem tudott magyarul, ez az egy is magyarországi volt. A nemesség műveltsége fogyatékos. Kazinczy szerint a falusi discussió rendesen arról szól, hogy a sárga kopó jobb-e, avagy a fekete? A polgárság csiszolatlan és műveletlen. A nők lelkét megveszi a nemzetietlenség szelleme. *Ányos Pál* ostorozó fájdalommal éneklí, hogy a magyar asszonyok és leányok „korzikán kalapban s párizsi cipőben” járnak.

A nemzet vezetői helyes diagnózist csinálnak. Felismerik, hogy a nemzet életében beállott történelmi változásokat s az ezekkel járc katasztrofális veszedelmeket nem elég a politikai ellenállás fegyvereivel kivédeni, hanem a nemzet önbizalmának, önérzetének és önértékének felébresztésével a nemzet ellenálló képességét is fokozni kell. Megindítják az ébresztő munkát. Kazinczy a magyar nyelvért s az irodalom fellendítéséért harcol. Révai tudós társaságot szervez, a vármegyék az alkotmány roskadozó sáncait tatarozzák. De a pirkadó reménység mellett sötét árnyak húzódnak. A munka egyrészt eltemeti önnön erőtlenségé. Nemes jószándékok megsemmisülnek a rettenetes közönyösségben. *Horváth István* 1809. február 7-én ezeket a szavakat jegyzi naplójába: „Előszámláltuk nemzetiségünknek tehetősebb birtokosait s nem találtunk egyet is köztük, kiben mind a tehetség jelen lett volna, mely most a közjólét előmozdítására megkívántatnék. Ebből is láttuk, mely igen kifogytak a magyarság közül a valóban nagy emberek. Élünk még, de úgy élünk, mint aki nem tudja miképpen él. Csak egy-két csepp lappang erünkben az igazi magyar vérből, pedig elégséges volt-e egy-két csepp, midőn Árpád és egyéb őseink a szabadságot akár behozták, akár fenntartották? Az elfajult fa nem hoz nemes gyümölcsöket, a félnék nyúl nem vihet véghez oroszlányi teteket.”

Berzsenyi Dániel látja a haza sorsát, végigszenvedi nemzete halálos kínjait s ebben a lelki fájdalomban átalakul, kiteljesedik és gazdagabbá lesz költői egyénisége. Ekkor születik meg másodsor a halhatatlanság számára. Először akkor született meg, mikor a múzsa rálehelte homlokára költőavató csókját és most másodsor, mikor halálra ítelt, megalázott nemzete szívéből szívére hull egy égető vércsepp. Ettől a vércseptől megindulnak lelke rejtett forrásai és felbugyognak belőle a magyar költészet magyar lelket nevelő, tiszta vizei. Gazdag

zuhogású hullámokat hömpölyögtet milliók lelkébe s magával viszi a nemzetmentés, a jövő dicőség biztató ígéreteit, avagy az elbukás s az elrothadás tragikus proféciáit.

Halvány lánggal virrasztó éjszakai méces lobogásánál nem Horatius, Matthisson, Kazinczy, vagy Kis János ülnek a költő oldala mellett. Könnytől barázdált, lehervadt orcával melléje lo-pózkodik a nemzet gyászba öltözött géniusza. Szembe ül vele az asztalhoz s szemébe mélyeszi halálosan komoly tekintetét. Nyomában jár a sömjéni ugaron és a somogyi homokon s mellette áll, mikor a Sághegy lapos tetején havas viharral vereti homlokát. Ha sötét éjszaka hirtelen felriad álmából s belemereszti rémeket látó, lázban izzó szemeit a vak éjszakába, akkor is ez a bús, nagyszemű, sápadt arc hajol föléje. Mikor azután lelkének szárnya nő s egetvívó gondolatai költői formát keresnek, eléje tartja véres szívét: ide mártsd tolladat!

Lelkéről lassanként lehalványodnak az idegen költők külső-hatásai. Letörlődik a beteges szentimentalizmus, az idegen minták után rajzolás, a mithologikus képekben tobzódás s a klasz-szikus költészet emlőin fejlődő lelke határozott, férfias karaktert kap. Még Horatius ódamintáin nyugszik tekintete s a görög-római mithosok színes csudáktól tarka regevilágát járja, mikor már lelke magyar föld lehelletétől lesz mámoros s a magyar történelmi hagyomány csókja égeti szívét. Lelkét megzörgeti a saját szégyene alatt leroskadt nép fojtott nyögésű jajszava.

Ez a nemzeti vonás Berzsenyi Dániel irodalomtörténeti alakján még sokkal erőteljesebben érvényesül, mint ahogy élő-alakján érvényesült. Akkor dalai, szerelmi lírája és egyéb költeményei megakadályozhatták egy egységes szemlélet kialakulását. De ma már elhomályosodik rajta minden másodrangú vonás, a nemzet proféta-költőjének látjuk, ki a Sághegy tetején nagy mozdulatlanságban vigyázza népe jövődjét.

Költészetének legfontosabb tengelye: a nemzet szeretete. A történelem nagy válságaiban nem merülhet ki szeretetünk a vértől átázott, történelmi emlékekkel megszentelt haza-föld szeretetében, hanem fel kell ismernünk a hazaszeretetnek a nemzeti közösség megbecsülésében, a nemzeti sajátosság megőrzésében és annak kiépítésében realizálódó valóságát. A nemzetől függ hazánk sorsa. Ha meg akarjuk menteni veszélybe döntött, halálraítélt hazánkat, akkor ébresszük fel aléltóságából nemzetünket, adjuk vissza régi nemzeti és erkölcsi értékeit, mert csak

művelt, erkölcsös, nemzeti egyéniségében kiépült nemzetnek van joga a történelmi élethez. A nemzet- és hazaszeretethez tehát két fundamentális alapja van: a nemzeti egyéniség és a tiszta erkölcs.

Vissza kell hódítani a magyar nemzet sajátosságait. Életfeltételünk magyar voltunkban rejlik. Érvényesüljön magyar nyelvünk irodalmi és költői művekben, a társasélet különféle megnyilatkozásaiban, a politikai élet fórumain, a vármegyeház és az országgyűlés falai között. A közönyösen vett tánc sem közönyös neki. „a nép lelke” rejlik abban. „Titkos törvényt mesterség nem szedi rendbe, csak maga szab törvényt.” A nemzeti sajátosság ad életjogot és hivatást a nemzetnek, tulajdonképpen ez teszi népből nemzetté. „Nem tenger, nem egyéb helyhezet alkotó a nagy népeket és nagy birodalmakat: *minden nép, ha javát ismeri, nagy, szabad.*” Bölcsességünk kezdete az, hogy megismerjük önmagunkat és megbecsüljük magunkban magyar voltunk értékes jellemvonásait. (A magyarokhoz. A felkelt nemességhez.)

A nemzeti élet második fundamentális alapját Berzsenyi az erkölcsben látja. Kazinczy Ferenchez írt epistolájának 1809-iki fogalmazványában mondja, hogy „az erkölcs minden polgártestnek a lelke”. Ezen az alapon áll létünk, alkotmányunk. A nép erkölcsével nő, avagy esik. Szállóigévé vált történelem-bölcséleti igazsága: „Minden ország támasza és talpköve a tiszta erkölcs.” Ezt az igazságot alkalmazza a nemzet közéletén kívül az egyes emberre is. Az emberek értékmutatóját abban látja, hogy mennyi áldozattal és munkaerővel ajándékozták meg a nemzetet, önértékük kicsiny földjén százezer számra élnek a földturkáló törpék, ezek a magukba szerelmesedett, önző érdekkufárok, kik önmaguknál magasztosabbat sohasem láttak és önmagukon kívül életcélt sohasem ismertek. De a magasba tekintő nagyok megértik a nemzet igazi jelentőségét s vagyont, erőt, életet örömmel áldoznak oltárán. Az igazi virtus feláldozza önmagát és senkitől sem kéri érdeme jutalmát. A bajnok mosolyogva rohan a halálnak és örömmel áldozza hazájáért életét. A nemzet köztudatában eleven igazsággá válik a költő szigorú ítélete: csak a közember neve vész magával, a derék nem fél az idők mohától, a koporsóból kitör, eget kér, érdemeit a jók, nemesek s. jövendő századok áldják.

Nagyokat dicsőítő ódái fenséges akkordokban beszélnek arról, hogy:

„Ők voltak a harc vérzivatarjain
S a béke napján bölcs vezérek, atyák,
S kormányra temett őrszemekkel
Szélvészeket zabolázva tartók.”

De a költő magasztalásából kiérezzük a költő tulajdonképpeni célját: vezéreket nevel nemzete számára. Felébreszti a szunnyadó lelkiismeretet, munkásokká teszi a tétleneket, áldozatkésszé a fősvényeket, vezéreké a henyén kényelmeskedőket. (Felsőbüki Nagy Pálhoz, Eszterházy Miklóshoz, Wesselényi hamvaihoz.)

Berzsenyi egyéniségében ez az etikai tartalommal gazdag hazaszeretet nem elszigetelt, magában álló jelenség hanem szerves kiegészítője, valósággal lelki terméke általános vallás-erkölcsi világnézetének. Költészetében egy mélyen vallásos lélek lép elénk. Önmagát és egész életét Isten ajándékának tekinti s életfelfogásán átragyog a sáfárság gondolata. Birtok-visszaszerző fáradozásai és a költészet oltárán áldozásai közepette gazda és költő tusakodnak lelkében. Egyszerű mondásnál többet jelent, amikor így ír Kazinczynak: „En poétának sem elég gazdag, sem elég szegény nem vagyok.” Költői felelősségtudatának pedig márványt érdemlő megnyilatkozása az, amit Horváth Istvánhoz írt levelében találunk: „aki ír, annak úgy kell magát nézni, mint az emberi nemzet tanítóját.” Ő igazán a nemzet tanítója volt s életét, tehetségét a nemzet szolgálatára rendelte. Ugyanezt az erkölcsi mértéket kívánja alkalmazni minden emberrel szemben. Elvész, vagy eltűnik az élet boldogsága és fájdalma. Mint egy cseppet az óceán, mint egy sóhajt az orkán, eltemet az enyészet. Egykor visszaadunk mindent és el kell számolnunk mindenről. Az életfilozófia pedig ez marad: úgy éljünk, hogy életünket visszaélni ne bánjuk!

De mindez csak töredék Berzsenyi költői egyéniségének erkölcsi gazdagságából. Lelkének művészi csiszolású, kristálytiszta tükörképe a vallásos világirodalom örök remekében, a *Fohászkodásban* áll előttünk. A kereszthordozó, viharcsapdosta vándor áthalad szenvedések szakadékan, siralmak tarolt földjein, embert váró nyitott sírok temetőkertjén s Istenhez viszi kérdések gyötrelmében vergődő szívét. Azután megérkezik a megnyugvás templomának küszöbéhez és felismeri a nagy

makrokozmos és parányi mikrokozmos problémáinak boldog kiegyenlítését. Keletkezés és elmúlás, élet és halál, munka és könnyhullás, való és reménység csendes harmóniába olvadnak. Isten áll a templomszentélyben, ember térdel az oltárlépcsőn: „Buzgón leomlom színed előtt, dicső!” (Búcsúzás Kemenesaljától. Életfilozófia. Az én osztályrészem, Közelítő tél, Fohász.)

Nemzetének szeretete és vallás-erkölcsi világnézetének tisztult nemessége fenséges tartalommal töltik meg költészetét, mely egyéniségének magyaros méltóságával is gazdagodik. E két tényezőnek természetes eredője az óda, mely eszméi kifejezésére és egyéniségének visszatükrözésére kiválóan, szinte egyedül alkalmas. A klasszikus versmérték, a káprázatos, színes jelzők, az erőteljes hasonlatok, a dübörgő erejű, hatalmasan: zengő nyelvezet méltóképpen kiegészítik költészetének emelkedett tartalmát. Pedig küzdenie kell a csiszolatlan nyelvvel. Más a Berzsenyi rendelkezésére álló nyelv, mint amit örökségül ő hagy korára és az utókorra.

3. Berzsenyi Dániel jelentőségének megállapításánál, éppen úgy, mint költői egyéniségénél, az irodalomtörténeti szempont mellett a nemzeti szempontot is érvényesítenünk kell.

Már saját kora a kiváló nagyságok közé sorolta. Kortársai tiszta érzelmek lantosát, fenséges igazságok prófétáját látták benne s körülvették a tisztelet és hódolat jeleivel. Az irodalomtörténet pedig megállapítja, hogy kinőtt saját kora időhatáraitól. Nem alapított ugyan iskolát s költői irányának nincsenek követői, mégis láncszemként beilleszkedik a nemzeti irodalom organikus fejlődésébe. Költészetének nemes tartalma és műgondja, nyelvezetének erőteljessége és szárnyaló hevülete költői indításokat ad s nyelvi gazdagodásunk forrásait nyitja meg. Ódáiban bizonyos tekintetben világtörténeti mértéket ér el. *Toldy Ferenc* megállapítja, hogy „Berzsenyit az érzés heve, a fenség, nagy erős gondolatok, lírai csapongás és gazdag dikció Horác fölé emelik, sőt mondjuk ki bátran, a világköltészet legnagyobb ódaköltői, a zsoltárdalnokok és próféták mellé iktatják.” Ez Berzsenyi irodalomtörténeti értékelése.

De megszólal a nemzet históriája is s Berzsenyi Dániel teljes jelentőségét abban tünteti fel, hogy ő a magyar lélek élő, állandóan munkálkodó, kiharított darabja. A nemzet szívét nagy emberek keblébe rejti az Isten. Mindegyikébe elhelyez egy-egy darabkát, melyben azután tovább rezeg a nemzet öröme, gyöt-

reime, vágya és álma. A nemzet szívének ez a darabkája gondolatolvasóvá teszi a költőt: megéreztetni vele nemzete legszentebb vágyait. Apostollá teszi: beszédes ajakkal, kemény energiával küzd eszményeinek megvalósításáért. Verejtékezve és sírva, nevetve és könyörögve, átkozódva és ujjongva dolgozik nemzete álmaiért. A nemzet szívének ez a kicsi darabkája prófétává teszi a költőt: lelkek és egek jeleiből prófétáló szent emberré, ki megéri ködben késlekedő éjszakák surranó jöttét s meglátja pirkadó hajnalok ébredését. Rombol, hogy építsen, sebet *éget*, hogy gyógyítson, véresre korbácsolja nemzete lelkét, hogy azután gyalázata után sírva csókolhassa le annak könnyeit. Az ilyen költő többet jelent a lantoló poétánál: a nemzet kihasított része, lelkének sugárzása, ideáljainak papja, oltártüzeinek lobogó lángolása, élő -lelkiismeretének felviharzó zúgása.

Ebben rejlik Berzsenyi Dániel igazi nagysága. A halál szétpaskolhatta az enyészet szikláján daltermő életét. Forgácsokra téphette lantjának finom erezésű fáját, szerteszagghatatta annak ernyedtt húrjait. Azóta megváltozhatott az irodalmi izlés is. Mirtus és amarant szigetekről eltűnhettek a táncoló órák és a nevető napeák. Helikon leányai is abbahagyhatták álmaik tündérligetének himzését. De a szétpaskolt lant elernyedtt húrjai közül tovaszáll egy szentséges örök-melódia: a nemzet megmaradó lelke. Berzsenyi Dániel mint láthatatlan ércszobor áll a Sághegy lapos tetején. Tovább él a nemzet életében. Lélekbe markoló szóval megkérdezi: Mi a magyar most? Megtekinti: nem áll-e ez a szerencsétlen nép ma is a visszavonás tüzeiben? Figyeli a nagyokat: nagyok-e lélekben és áldozatban? És a kicsinyeket: gazdagok-e hűségben és szolgálatban? Azután intelemre emeli kezét s szava mennydörgésként belekiált a magyar lelkiismeret halotti csendességébe: „Minden ország támasza és talpköve a tiszta erkölcs!”

Berzsenyi Dániel költészetének jelentőségét tehát végeredményben nem önmagában való értéke és nem is irodalomtörténeti hatása állapítja meg, hanem a nemzettel való összeforrottsága. A nemzet lelkéből született s a nemzet lelkét élteni. Olvasóinak tábora megkisebbedhetik, ő mégis a nemzet prófétaköltője marad, ki a nemzeti eszményekhez hűséget, önvizsgáló bűnbánatot és életet felajánló nemzetszolgálatot követel.

Az etikai elem Arany Jánosnál.

Arany János lelki arcán az etikum annyira elhatározó vonás, hogy emberi egyénisége, költői hitvallása és költészete egyformán ezen bélyeget mutatják. Etikuma nem egyes jelenségeken átütő fénysugárzás, nem időnként fellobbanó tűzcsóva, nem csillagos éjszaka megálmódott, de állandóan áloméletben maradó költői ábrázolás, hanem megszakítás nélküli lelki valóság és életrealitás.

Egyéniségének alapérzéseiből fejlődik egyszerű, sima vonalokból megrajzolható, az acéléptmény határozottságát mutató, tűzben edzett férfijelleme. Költői hitvallása a génuszát megbecsülő, az örök művészi szép szolgálatának felelősségtudatában kristályosodik ki. Költészeti irányzatában, szellemében és formájában szintén ez az esztétikai etikum valósul meg.

Egyéniségét, költői hitvallását és költészetét nemcsak ugyanazon etikai emelkedettség hatja át, hanem ez érleli meg bennük az emberi öntudatosságot, a művészi őszinteséget s ez alkotja közöttük a belső logikai kapcsolatot. Arany János költészete etikumokkal telítődik, mert költői hivatása etikumokból áll. Költői hivatása azért összegeződhetik etikai vonásokból, mert mögötte tiszta étoszként áll komoly, becsületes, tisztalelkű magyar egyénisége. Ebben rejlik Arany János emberi és költői egysége és örök befejezettsége.

Bölcsője nyolc testvére koporsójának árnyékában ringott. Sok hervadást szenvedett családja életfájának késő őszi rügyfakadása volt. Öregedő szülők dúdolgatták szenderítő álomba, de anyja kebelén éhségűző táplálék helyett már csak melengető védelmet talált. Életerő asszonynénye emlőjéből szivárgott ványadt, törekeny testébe. Utolsó napsugár többszöri éjszakába borulás után, dolgos szülők visszazálló, remegve várt boldogsága, tápláló anyává lett testvér megmentett ajándéka, mindez súlyos erkölcsi megterhelés egy induló élet számára.

Apjában két évszázados nemesi családjának higgadt magyar életbölcselete, kálvinista hitének boldogító öntudata, származá-

sának és belső értékének büszke alázata mintázódik eleven szoborra. Anyjában az imádsággal nevelő édesanyák példája újul meg. Öreg Károli Gáspár biblia-fordításán tanul betűszeretetet s Szenczi Molnár Albert énekein csiszolódik olvasni tudása. Dűledező, gerendás kunyhóban mesemadár fésülgeti tarkatollú szárnyát gyerek-feje felett s reszkető ajakkal énekelt régi zsoltárokból száll feléje a magyar melódiák és ritmusok rezdülése. Kedvező erkölcsi indítás egy bimbózó élet számára.

Így azután természetesnek látjuk, hogy Debrecenből éhséggyötörtén Kisújszállásra megy kistanítónak konvikтусi költséget szerezni s mikor rövid időre újból visszatér az ősi kollégium falai közé, színész-trupphoz űzi forrongó lelke és szülei tehermentesítésének vágya. De az is természetes, hogy mikor ábrándos idealizmusát kemény kézzel megtépi a rút valóság s „az öntudat kígyói éjjel-nappal marják”, mikor szíven űti világtalan apjának és ravatalon látott anyjának álmképe s lelkére rázuhan szülői akarattal dacoló engedetlenségének minden gyöttrő következménye, akkor Máramarosból mardosó önváddal szívében, egy cipóval és egy ezüst húszassal zsebében elindul Szalonta felé. Hét napig vándorol, mígnem megtérő tékozló fiúként, lehajtott, sápadt orcával megáll az apai kunyhó küszöbén.

Ezt a megsemmisítően nagynak érzett tévedését egész életén át lelkében hordozza, mint bűnbánatos szegényének megégetett pernyéjét. „Törölt lap” ez ábrándos múltja könyvében. Kötelességtudata acéligájába kényszeríti önmagát. Elégeti verseit, megtagadja tépett lelke forrongó álmait, segédtanítóskodik s másodnótáriusságban áldozza maradéktalan önmagát. Kajlaszarvú szöke tinókról passzusokat rajzol árkuspapírra s osztályos örökösödési pereknél mérőlánccal méri a földet. Csak éjszakától lopott órákon szürcsölget édes nektárt Shakespeare, Byron, Aristophanes, Sophokles és saját lelke aranykelyhéből. Ember és költő héroszi küzdelmében az önuralom és magalegyőzés gyönyörű példája.

A szabadságharc és elnyomás sodrában nemzeti vágyak és aggodalmak hordozója s a nemzetért való felelősség és higgadt lelkiismeret embere. Erős erkölcsi fegyelmezettség kell a nemzeti követelés és nemzetért való felelősségtudat összeegyeztetéséhez.

A későbbi Arany lelkiarcán elmélyülnek fiatalkori vonásai. Férfikorában ezekből alakul ki határozottsága, öregségében

pedig életbölcseége. Kötelességtudata megalkuvásnélküli. Érzésvilága napból származó egy-sugár, mely színekre bomlik élete prizmáján. Féltő gondoskodása s lelke mélyén tiszta harmóniát muzsikáló hűséges szeretete kevészavú, mint a magyar szív nagy érzésekben megmutatott szemérmes hallgatagsága. Szerénységében önérzetes, értéke ismeretében alázatos. Petőfinek írja: „A dicséretet nem mások szájában, hanem önérzetem tisztaságában szoktam keresni.” Nyílt tekintetében lelki tisztaságát hordozza. Vidámsága lassú hullámszerű, mint félig lehunytt szempillái alól csorduló elfojtott mosolygása. Férfiasan fegyelmezett fájdalom mélybúgású, mint a gordonka G-húrján játszott variáció nélküli zsoldár. Istennel szemben hívő, emberekkel szemben szerető szívű, irigység és féltékenység nélkül való. Életirányában egyszerű és józan, életszemléletében érzékeny, de bölcsen értékeli.

Lelki struktúrája teljesen etikai felépítésű. Az Istent megtapasztalt ember hitének alapján áll s kipróbált erkölcsi eszmények oszlopsorára borítja harmonikus életének betetőző kupoláját. Befejezett egyéniségű ember. Önéleti írásában azt mondja, hogy: „Életem egyszerű volt, de nem nyugodt, folytonos küzdés, melyben én voltam a gyöngébb fél. Több eréllyel, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez mindig hiányzott belőlem. Tehetségem mindig előretolt, erélyem hiánya mindig hátravetett s így lettem, mint munkáim nagyobb része, töredék.” Ez a kritika legfeljebb költői munkásságára vonatkozik, nem pedig emberi egyéniségére. Mint ember kicsiszolt, befejezett egész ember, kibén mintázva látjuk az egyeneslelkű, erős jellemű, melegszívű, becsületes, istenfélő, emberszerető, fáját megbecsülő, hamisítatlan magyar embert.

Petőfihez írott költői levelében mondja önmagáról:

Mi vagyok én? kérded. Egy népi sarjadék,
Ki törzsökömmek élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.

Jól esik az ember Arany Jánossal találkozunk, mert benne a megtisztult magyar férfi-ideállal találkozunk.

Arany János költői hitvallása is telítve van etikai tartalommal. Tanulmányai, könyvbírálatok s leveleiben tett kijelentései gazdag lehetőséget nyújtanak arra, hogy hitvallását saját szavai-
ból állítsuk össze.

A művészet célja az örök szépség ábrázolása. A szép a jónak és igaznak kifejezése, az eszményített jó és igaz. Szép ember nincsen jó és igaz nélkül, de az igazat és jót lehet széppé tenni a kifejezés által.

A költészet a valóság égi mása: szépíti és nőteti a dolgokat és személyeket. Fénytörés átlátszó habon, esős lég egy májusnapon, önmagánál szebb, dicsőbb természet, ez a költészet.

A költői mű alapeszméje nem is jöhet összeütközésbe az általános morállal. A költő festhet szenvedélyeket, ezek összeütközhetnek a morállal, a világrénddel, de a költő nem adhat azoknak igazat a küzdelemben. A nagy művek morális érzetet lehelnek.

Az idealizmusnak reálisnak kell lennie s a realizmus az idealizmus fényében jelenik meg. Az idealizmus reális életteljeséget jelent, nem pedig ködös élettelenséget. A költő nem rúghatja ki lába alól e földi világot, nem repülhet a határozatlanságba, a nem létezőbe, hogy alkosson képzeletében soha szem-nem-látta fellegrákokat. A költő feladata nem az, hogy a reáltól borzadtában minden konkrét valóságból odasiessen, hol nincs szív és érzemény, hanem hogy az emberi szív rejtélyeit mennél igazabb kifejezés által tüntesse fel.

A költőt invenciója emeli tárgya fölé. A teremtő képzelet tulajdonképpen nem teremt, nem hoz elő új képzeteket a semmiből, hanem az észrevett, megfigyelt régiékből rakja azokat össze: alkot. Rajzol, elemez, kénye-kedve szerint gazdálkodik azzal is, ami csupa héj, külszín, esetleges.

Nem az elbeszélés egyes részeinek „kifestegetése” a fontos, hanem az alapgondolat vagy a cselekvés főmozzanatának kiemelése. Valamely kész történetet felvenni, descriptiókkal, vagy a működő személy lelkiállapotának külső, nem tetteiben nyilatkozó rajzában itt-ott felékesítgetni, könnyű dolog, de ez nem tarthat igényt a költészet nevére.

Alapeszmére, alaphangra, alapézésre van szükség, melyből az egész kifejlődik. Összeütközés, bonyolódás, lélektani fejlődés, cselekvés szükséges, mely belől az érzésben, elhatározásban, jellemben megy véghez. Az írónak meg kell ragadnia tárgyának költői oldalát, életet kell lehelnie a holt eseménybe, mely anélkül csak oly puszta anyag, mint a márvány, melyből a szobrász képezi alakjait.

Az igazi remekmű az eredeti benyomások frissességével,

külsőleg a díszítménnyel, bensőleg igaz voltával hat. Nemcsak az újdonság, a változat, hanem a valódiság ama bájával ragadja meg a lelket, mely a költői hatás nélkülözhetetlen eszköze. Nem hiába emlegeti Byron annyiszor a truth (igaz) kifejezést: költeni, mégis igaz maradni, ez a nagy feladat, melynek megoldásától függ a poétái siker. A mestermű meséje, alakjai önkénytelenül nyomódnak az emlékezetbe: kereken áll előttünk a történet s élő személyekké testesülnek az alakok.

A költő részben mindig utánzó s ezen törvény alól a lángész sem tesz kivételt. A különbség csak az, hogy a lángész villámgyorsan szedi fel elődei értékeit, végül azonban akarva sem tud mintájuk szerint alkotni, mert eredeti ereje egészen mást hoz létre benne. De az utánzásnak a lángésznel is fontos szerepe van. Foszd meg az utánzás lehetőségétől, zárd el cse-csemő korában minden érintkezéstől a költészettel, nőjjon elszigetelve egy magányos szobában, adj neki bár alkalmat szelleme egyéb tehetségeinek kifejtésére, halmozd el bár minden tudománnyal, csupán a költészetnek minden sejtelmét zárd el tőle hermetice, ne halljon soha egy népdalt, ne olvasson egy költeményt, tanítsd meg bár ráadásul a mérték és rím mesterségére is, de ne költői darabokon, hanem egyes összefüggetlen szavakon: a te született költőd, ha lángelme is, sohasem fog megszólalni, valameddig az elkülönzés tart, legfeljebb oly rímjátékot farag, aminőt eléje adtál.

Igazi költő számára mindez mégis csak matéria, őt született hajlama teszi művésszé. Ez a született hajlam nem csupán mennyiségi, hanem minőségi tekintetben is végtelenül különféle. Nemcsak a kisebb, vagy nagyobb fokozatban, a beltelj es erő több-kevesebb mértékében különbözik, hanem irány, minőség, színezet tekintetében is az egyéniség sokféleségének árnyalosságait tünteti elő. Történet, monda, tanulmány soknak élettelen anyag csupán, másnak egy mellékesen odavetett szó, egy homályos záradék olyan mag, mely a költő lelkében megfogamzva, gyönyörű virággá fejlődik.

A költő kora teremtménye. Kifejezője a közhangulatnak s irányjelölője a sokaság derengő sejtelmének. Szellemi adottsága és történeti környezete behelyezik korszakának sodrába, zsenije azonban azok fölé emeli. A kor követelései mellett, néha azok ellenére is, a lángész irányt szab a költészetnek. A zseni korának szülöttje ugyan, de ritkán folytatója annak.

Gyakran meghasonlik saját korával. A lángész által mutatott irány a társadalmi viszonyok, eszmék, kedélyek változásakor is érvényesül. Századok romjain irány a új életre kel s a genie idő- és korszellem-felettségét mutatja.

A költő eggyé forr nemzetével. Költészete tükrében faja s hazája arcát vetíti. Nemzeti hivatást teljesít azzal, hogy énekel. Jeles költői olvasásával önbecset növeli a nemzet, habár költeményei nincsenek elárasztva politikával, hazafisággal és frázisokkal. Költészetében életfenntartó erőt hordoz. Sújtott népek nem semmisülnek kora halálba, míg összezeng dalnok és nemzet érzelve. Éppen azért legyen a költészet egyszerűen nemes, erőteljes, a nép nyelvét megközelítő s ennek virágaival ékes, legyen általános és nemzeti. Így lesz előmozdítója a nemzett újjáalakulás s az irodalomfejlesztés nagy művének.

A költészet külső formájának értékeiről: a nyelvről, verselést technikáról külön tanulmányokban szól Arany. Aki eszmét test nélkül akarna érzékeink elé állítani, az felhő után kapdos, de nem költő. Keresse meg tárgya természetét, érzelve hőfokát,, eszméi mélységét s idomítsa kifejezési formáit azokhoz.

Ez a meggyőződése csodálatos csiszoltságú műgondjában éleződik ki, melyet költői alkotások értékmérőjévé tesz s önmagával szemben érvényesít legszigorúbban.

Költői hitvallásának erős etikai hangsúlyát bizonyítja lelkiismeretének objektivitása. Fontos történeti forrástanulmányozást követel, s a költő megbízhatósági bélyegének tekinti az epikai hitelt. Hazug érzések meggyalázzák a költő lantját. Ellenben, az átható mély meggyőződés, mint minden, ami lélekből jön, tiszteletre gerjeszt s ama valóságot adja költészetének, mely sohase hibázza el útját az olvasó rokonszenvéhez. Légy meghatva erős hittől akármiben s tudd azt költőileg kifejezni: veled érzünk mi is bizonytal, noha véleményben külön járunk.

Saját érzéseiben is realitásokat keres, mint hűséget a történeti eseményekben. „Nem akarok több érzelmet kifejezni, — mondja — mint van s fő gondom az, hogy éppen annyit, se többet, se kevesebbet fejezzek ki. Óvakodom oly fokától a lelkesedésnek, hogy ne tudjam mit beszélek és miért.” „Az érzelmeket én csak objektív állapotban tudom kezelni, — írja Egressy Gábornak. — Ahol valami engem közelről mélyen sebez, ott hallgatok.”

Arany János a költői géniust isteni ajándéknak, a költé-

szetet szent templomnak érzi. A költő Isten választott papja, ki az örökszép oltáránál Istennek mutatja be áldozatát. Hóféhéren csillogó köntösben járul oltár elé, mint az ószövetség főpapja s bemutatott ajándéka makulátlan tiszta, mint a főpap által oltárra helyezett áldozat. Isteni akarat küldi, szent oltár várja, népének lelke rajta pihen és ő felel önmagáért, áldozatáért Istennek, embernek, időnek, örökkévalóságnak.

A költészet és örök szép elválaszthatatlanságában, a költő magasabb küldetésében és felelősségében rajzolódik elénk Arany költői hitvallásának etikai jellege.

Mint két különmedrű, lassú sodrában arany szemcséket görgető patak érkezik költészetéhez emberi egyénisége s a költészetről kialakult hitvallása. Semmisem vész el belőlük. Arany János istenfélő életszemlélete beleépül költészetébe. Jellemének komoly, sokszor komor vonásait felismerjük hősei jellemében, kik az ő szemeivel vizsgálódnak, az ő szívével szeretnek s elhatározásuk rejtett rugóit az ő erkölcsi eszmekörében találják meg. Költői hitvallása sem marad íróasztal mellett kialakult tudósi elmélet, hanem mint valami mélyből fakadt forrás, szűzi tiszta vizét földalatti erecskében rászivároztatja költészete mezőségére, akár virágos tavaszi rét legyen az, akár tarrá vert halotti temető. Emberi egyénisége erkölcsi vonásainak s költői hitvallása erkölcsi elgondolásának szintézise jelenti Arany János költészetének erkölcsi jellemét.

Költészete az erkölcsi tisztaság költészete, a költői becsületesség és hűség sugárzása, nemes érzések tartózkodó, tiszta zendülése: etikai, epikai és lírai hitel egymásba szőtt remeke. Igazsággal ellenkező szót, szennyest gondolatot papírra soha nem írt, eseményben, szívében mindig valót és tisztát adott.

Költészetének ez az átható erkölcsi jelleme nem csupán részletkérdésekben nyilatkozik, hanem költészete általános szellemében. Sugárzó napfényesség ez, mely költészetét akkor is átvilágítja, midőn lelke gyötrelmes fájdalmának érző köveiből piramidot farag sötétárnyú ciprusok közé. Hívó költő. Erkölcsi világrendet érez maga felett. Élő, személyes Istennel van lelki kapcsolatban, ki az ő számára nem dogmatikum, nem vallási múzeumi tárgy, nem kegyeletos emlék, nem palettára szedett hangulat-festék, hanem élet-teremtő, élet-követelő és életet számonvevő hatalom: örök etikum. Az erkölcsi világrend ura kalásztelésben, pacsirta-énekekben, orkán-rohanásban és szuny-

nyadó némaságban, felülről szálló igében és az emberi lélekbe írt isteni jegyekben proklamálja akaratát. Normát ad, életirányt jelöl, erkölcsi ideált rajzol, törvényt ül, megaláz és felemel, büntet és jutalmaz. Isten az élet teremtetője, gondviselő lelke, követelése, logikája és végzete.

Nagy alkotásai alapfelfogásában ez a tiszta etikum érvényesül. Toldiban a történeti események összeszövődése mögött a jellemelek küzdelme a vezetőfonál, mely végül is a jó győzelmére vezet. A hun monda trilógiájának tervezetében az erény és bűn átörökölésének törvénye húzódik az eseményláncolat mögé. Apák bűne büntetéssé válik a fiakon s az ősök becsülete és tisztasága áldássá lesz késő unokák számára. Ez az etikai aláfestés komoly erkölcsi fenséget visz ezekbe a remek műalkotásokba.

Erkölcsi életszemlélete az isteni törvény sérthetetlenségében teljesebbé válik. Költészetében a bűn elaludhatatlan realitásának komor fensége mozdíthatatlan gránitfalként mered magasba. Átrepülni, magát rajta keresztülvágni erőtlen az emberi erő, bátorság és hatalom. Király és pór, gazdag és koldus, fehérlelkű leány és véreskezű gyilkos-asszony, öntudatlanul vétkező és öntudatosan bűnös összezúzódnak ezen a gránitfalon, mert büntetlenül senkise vétkezhet az örök isteni világrend ellen. Kund Abigél kacér játéka éppen olyan tragikus következményekre vezet, mint Bende vitéz orgyilkossal dolgozó gyilkossága.

A bűn tragikus felfogása megadja a büntudat teljes erkölcsi komolyságát. A cselekedetet mérlegelő önvizsgálat mélyén születik ez a büntudat s fölélmélés, bánat és kízó öngyötres állandósulnak benne. Nem pillanatmúlású sötét árnyék ez a lelkiismeret fehér vásznan, hanem állandóra rögzített folt, nem egyszer-kétszer szívünkre hulló égető méregcsöpp, mely fájó véresre mar ugyan, de azután engedi friss-szövésű hámosodással bevonni a véres sebhelyet, hanem állandó kígyófészek, melyet az önvád kígyói marnak gennyessre s melynek véres szája éjjel-nappal pihenéstelenül saját bűnét kiáltja.

Arany János mély etikai megérzéssel pszichikai, logikai és etikai kapcsolatot teremt bűn, büntudat és büntetés között. Egy gyökérszálról hajtott organikus egységet ismer fel bennük. Utólérhetetlen finomsággal végigvezeti azt az igazságot, hogy a bűn adja meg a büntudat tartalmát s a bűn magában rejti magát a büntetést is. Ennek az etikai elgondolásnak költői

keresztülvitele teszi őt a lelkiismeret költőjévé. Ezért nem válik és nem válhatik ez nála egyhangú sablonná, mert hiszen minden bűn különböző büntudatot és minden bűn a saját büntetését növeli. Hősei lelkiismereti bűnhődésének konstrukciójában lehelletfinomsággal dolgozik, mint a brüsszeli csipkeverőmester. Változatos sokféleségén kívül a bűnös és bűnhődő ember pszichológiai és etikai egységének elválaszthatatlanságát bizonyítja, mint az örök erkölcsi világrend lantos prédikátora. Az életet és szabadságot leigázó zsarnokokat önmagukat féltő, didergő lázálmodok bünteti. Bende vitéz hasztalan viaskodik szellemhőssé vált legyilkolt áldozatával, kardja csupán a levegőn vagdos sebet, ellenfele sértetlenül vív tovább. A tudatosan gyilkos Ágnes asszony véres leplét mossa szüntelen-hasztalan, Kund Abigél, az ártatlan kacérság öntudatlan gyilkosa, halovány orcával, énekelve szalad az utca során. A szívtelen mostoha elszalad egy ingben, fut a falu utcáján, házak előtt udvarokon, temetőn, nyomában mindenütt árnyékként kíséri a vizes kötéllel vert, éhes árva zokogása.

Az etikai elmélyülés természetesen a balladákban legszembe-tűnőbb, melyek tömör rövidegességgel szinte érzékeltetik a lelkiismeret büntudati és bűnhődési kapcsolatát. De hogy ez nemcsak a költői műfaj velejárója s nem csupán Shakespeare hatásának sugárzása, semmi sem bizonyítja jobban, minthogy hősi jellemfejlődésében s a cselekvények indító okainak kialakulásában a lelkiismeretnek állandó szerepet juttat. Embert taszító, nyugtázó és rabszolgává hajlító erővé válik az, lobbanása lelki-válságok megindulását jelzi s forgatagából elhatározások és életfordulatok születnek. A lelkiismeret erőteljes érvényesülése nála nem műfajkövetelés, hanem költészetének állandó etikai eleme, mely a cselekmények és jellemek kialakulására döntő befolyást gyakorol.

Arany János költészetének etikuma tehát nemcsak egyes esetekben nyilatkozó jelenség, hanem állandó lelki fluidum. Szenvedésben megtisztult, Isten-hitben megerősödött világnézetté lesz. Tápláló erejében nemesednek érzelmei és csillagként pihen sugárzó fénye életromjainak omladékkövei felett. Költői világnézetének etikai színezését szemlélve, nem jelent nehézséget fájalmának és Istenbe vetett hitének összhangba simítása. Életbölcslelete tiszta eszmények kéklő bércormáról nézi a kötelesség, embersors és küzdelem értékét, hite pedig koporsó

sötétjében is világít, melyben porladozó halott helyett az örök-lét jegyese szendereg. Megismeri az igazságok igazságát és a hit bizonyosságát: „Roncstolt anyagon diadalmasan megáll a lélek” és „elindul nem földi utakon.” Ez a fény sugárzik át életszemléletén, így lesz hitéből élet, hogy etikuma végső fokon ismét credóvá váljék.

Ugyanezen erkölcsi mélység jellemzi költészetének a nemzettel és hazával egybekapcsolódó alkotásait. A nemzetet édesanyának, a hazát történeti realitások álmainak és álmok realitásainak érzi. Róluk szólva vátesként beszél és új életet prófétál. Költészete nem feltörő forradalmi harcidal, mely tüzetgyújtó erővel végigszáguld sötétlő ember-erdőkön s életre gyűjt, avagy sisteregve elégető, dicső tűzhalálba merít, hanem mélyzengésű harmóniás ének, a honfi bánat, hivatás-hit, nemzetféltő eleven lelkiismeret hangjainak egymáshoz illeszkedése. Deák higgadt államférfiúi bölcseségének és Széchenyi felelősségtudatos lelkiismeretének tükröződése. Oh micsoda nemzeti érték az ilyen költő, ki lantján történelmi válságok idején élő milliók vágyódásán kívül a jövő nemzet élethimnuszát zendíti meg!

Azokra az etikai vonásokra vetettünk világító fénysávot, melyek Arany János egyéniségét, költői hitvallását és költészetét jellemzik. Nemes fémpróbájú ember: igazi aranyember. Szíve, életfelfogása és lelkisége szerint költői hitvallása sem lehet más, mint aranypróbás költői hitvallás. Egyéniségének és hitvallásának találkozásából sem születhetik más költészet, mint amilyen az övé: tiszta erkölcsi és művészi értékben csillogó.

Jelentősége keresése közben hasztalan állapítjuk meg Aranyról, hogy az öntudatos nagy művészek legeién áll költészetének eszmei és formai tökéletességével, hogy ő a magyar lélek kihasított élő darabja, a magyar gondolkodás és magyar jellem utolérhetetlen ábrázolója. Valami nagy tartozás-érzés marad lelkünk rejtekén. Közeledünk igazi jelentőségéhez, ha benne minden idők költőideálját, a művészet oltárának avatott papját látjuk, kire mindennapi kenyérként szüksége van nemzetünknek és felismerjük benne az élet tisztaszavú költőjét. Esményeket kereső embervoltunk égő szükséglete ő. Az igazi ember örök tanítója, ki az igazság, szépség és jóság múlhatatlan költészetével egészelkü és erősszívű magyarokat nevel. Költészete a költői, nemzeti és emberi erkölcs gyönyörűséges egyesülése.

Madách tanítása.

Székfoglaló az Arany János Társaságban.

A Pantheon kétküszöbű szentélyes templom. Madách mindkét küszöbét átlépte, s helyet kapott a Pantheon szentélyében.

A Pantheon első küszöbe előtt bírói talárban áll a halhatatlanság őre, és leméri az örökkévalóságot követelő emberi alkotások értékét. Költők vigyázzák a bolthajtásos kapubejáratot, kezükben virágbokréta, homlokukon költészetük aranyba foglalt igazgyöngy diadémja. Művészek jönnek márványba, festménybe, melódiába örökített zsenijükkel. Tudósok hozzák búvárkodó munkájuk eredményét és felfedezéseiket, államférfiak törvényalkotásaikat, hadvezérek a keresztyükkel megírt história egy darabját.

De a Pantheon küszöbén belül folytatódik a nemzet nagyjainak osztályozása. Nemcsak művészeti ág, műfaj és formatókély, hanem gondolat, eszme és teremtő érték szerint is új osztályozódás megy végbe. A szentély belső lépcsőjén taláros bíróként maga az emberiség áll és megkérdezi az érkezőktől: mit adsz örökkévaló értékeidből másoknak, és mit adsz nekem magamnak jövőm biztosítására? A halhatatlanok kiváltságos kis része azután belép a Pantheon ama szűkajtájú szentélyébe, melynek oltárán az ember és emberiség egyetemes igazságai gyulladnak ki oltári gyertyaként.

Madách a Pantheon második küszöbét is átlépte.

1861-ben írja Arany János, hogy az Ember tragédiája „úgy koncepcióban, mint kompozícióban igen jeles mű, s irodalmunk legjelesebb termékei közt foglal helyet”. Lelke megsejti azt a büszke boldogságot is, hogy Madách művével az emberiség azon költői sorába emelkedett, kik nem tűnő művészeti gyönyör, hanem örök problémák tüzeit gyűjtják meg, s megtisztult lelki ki-elégülésen kívül állandó életgazdagodást is biztosítanak. Így válik Madách a magyar Pantheon szentélylépcsőjéről prédikáló vátezzé: kezeivel életproblémák összebogozott csomóját oldozgatja, szemeivel ember és közösség viszonyának és együttes cél-

jának örök titkát keresgeti, s hívő lelkével az igazi élet építőköveit vésegeti. Az ilyen váteszköltőnek mindig van mondani-valója. Az Ember tragédiája költője is tanítja a magyar tragédia szereplőit.

Madách első tanítása történetfilozófiájában szólal meg.

A történeti jelenetek az eszménybe vetett hit bizakodó lendületével kezdődnek, végül mindannyi a csalódottság pesszimizmusával végződik. Az emberi dicsőség piramisát eltemeti jövendő századok homokrétege. A nép közjaváért hozott életáldozatot kigúnyolja a nép hálátlansága. Az érzéki gyönyör édességét elveszi annak keserű utóíze. A keresztyén eszme a fanatizmus és lélekvesztett egyoldalúság ingoványába sodor. Tudomány, szabadság, szabadverseny, kollektív akaratérvényesülés, tikkadtan hagyják az ember szomjas lelkét. De nem ebben rejlik a lényeg. A vezéri kiválóság, hősiesség, jogérvényesülés, tudomány, kultúra, művészet és kereskedelem eszközök csupán az emberiség fejlődésének szolgálatában. Az elbukás diadalmas győzelem kezdete lehet. Könny, verejték és vér hasztalannak látszó tékozlása, jövendő gazdag ígérethű magvetése. A történeti események jelentőségét tehát nem a tűnő pillanat, nem a szemellátható, külső eredménnyel mérhető kialakulás állapítja meg, hanem Isten örökkévaló tervszerűsége, s az emberiség fejlődésének mindig ugyanazon szolgálata. Minden azon fordul meg, hogy „előbbre menjen fajzatom!”

A bizonytalan jövendő esetében is ez a döntő. Az utolsó-történeti esztendőben a költő a história szilárd talajáról átlép a fantázia gyötrelmes világába. Lelkét aggodalom szabdalja. Égő szemekkel keresgeti össze egy kialakuló új társadalmi és állami rend szétszórt vonásait. Ebben az új világban elszíntelenednek az élet szépségei, eszményei, koporsójából kifogy a boldogság vize, oltárain elhamvad az áldozat tüze. De az események fölött Isten keze nyugszik, s rettenetes látások közt megtartja lelkét az Istenbe vetett bizodalom és az örök biztatás ereje: küzdeni kell az emberiség nemesedéséért és a faj előbbremenetelért! Ez Madách első tanítása megalázott nemzetünk számára.

A történet értelme nem pillanatok eseményeiben s azok kedvező, vagy kedvezőtlen alakulásában rejlik, hanem Isten örök világkormányzásában. A nemzet történeti küldetésben jár, s történeti igazságokért küzd. Nemes küzdelmében elbukhatik, kegyetlen változás a megaláztatás jármába kényszerítheti kemény

nyakát, de ez még nem dönt történeti sorsa felett. Ha nemzeti méltóságából és történeti hivatásából fejlődött igazságait eltapodják, ez legfeljebb a vele szemben érvényesülő erő és lélek kérdése, nem pedig igazságai erőtlenségének bizonyossága, avagy azok halálos ítélete. Ne bukását nézze a nemzet, hanem igazságát, melynek hősi viadalában elbukott. Hitefogyottan ne vizsgálja ember-erővel kijelölt gyászos végzetét, hanem lássa meg Isten által rendelt történeti hivatását, mely felé törekedni soha meg nem szűnhet. Ha szürke halotti takaróhoz hasonlóan elborítja is egy rettenetes világ-kráter hamuesője, akkor is látnia kell haragos felhők felett Isten kezét, s hallania kell a változó idők felett elzúgó örök isteni parancsolatot: dolgoznod kell fajod előbbremeneteléért s az emberiség nemesedéséért!

Ezen kötelességünk alól nem menthet fel a kishitűség.. Törvények kedvezőtlenége, történeti erők eltolódása, akadályok és nehézségek torlódása nem szüntethetik meg hivatásunkat. Lelkünk reális világ helyett ismeretlen, új világ felé fordítja tekintetét, s kérdőjelek erdejében riadtan keresi az állam, haza, nemzet új, égető problémáinak megoldását. A gazdasági, szociális, kulturális válság szédítő szakadékaik előtt tehetetlenül megtorpanunk, s közel jár hozzánk annak veszedelme, hogy összes energiánkat a megélhetés problémájának megoldására tékozoljuk. Kínzó magyar kérdéssé vált, hogy kevesebb legyen az ember és több legyen a főka. De még a legernyesztőbb nyomorúságban is megmaradt Isten parancsa: könnytengerben, nyomorúság pusztaságán, tűzpróbák szenvedései közt fajod előbbremeneteléért s az emberiség nemesedéséért küzdj magyar nép! Minden bizonytalanságban ez az egy bizonyos!

Ebben a küzdelemben emberre van szükség, olyan emberre, ki önmagában megvalósítja az igazi ember lényegét. Ezt az igazi embert állítja szemünk elé a költő Ádám és Éva jellemében.

Ádám az igazi férfi típusa. Nem drámai hős, hanem az élet hőse, A drámai hős egy igazságra helyezi életét, azzal emelkedik, annak megvalósításáért küzd, és azzal együtt bukik el. Az élethős több igazságot tűz maga elé. Csalódik, de csalódása után új erővel indul új küzdelemre. A drámai hős eszményével együtt tör elő, és igazságai templomkövei alá temetkezik, mint az erejétől megfosztott vak Sámson. Az élet hőse elbukik ugyan igazságával együtt, de csakhamar új erőre támad, s a korszak által neki kiszabott új igazság győzelméért von kardot. Lelke

tépett zászló, de azt férfivolta erős karjával tartja és selyme foszlányain idealizmusának sugarai fénylenek. Szívét a csalódás saskeselyűi egymás karmaiból szaggatják ugyan, de megmaradt vérvő darabja dobog és élni akar.

Ádám igazi férfi, az élet hőse. Csalódik az egyéni dicsőség eszményében, elindul a közdicsőség felé. Csalódik a népboldogítás ábrándjában, beletemetkezik a kék mámorába. Kielégítetlenül hagyja „az eszménytelenség eszménye”, a hit oltára mellé áll. Mikor csalódik a hitben, a tudomány mellé szegődik. Kiábrándul a szabadságból, keresi a szabadversenyt. Elbukik Fáraó, felkel Miltiádes. Megcsömörlik az élettől Sergiolus, keresztes palástjában küzdésre indul Tankréd. Lerongyolódik róla a hit eszméje, Keplerben új virágot hajt idealizmusának életfája. Az életboldogság biztosításához erőtlennek bizonyul a tudás, fogyó erővel ugyan, de elindul Ádám a szabadverseny londoni piacára. Ez az élet hősenek eszmékhez kapcsolódó, de egyszerűsmind az élethez alkalmazkodó rugalmas jellemvonása, mely önmagát megújítja és új küzdésre képesíti.

Mi teszi tehát Ádámot élethőssé? Az életcélul kitűzött tiszta eszmény. Az a tény, hogy eszményért küzd, és hogy mindig küzd. Nem elégszik meg saját boldogsága kielégülésével, hanem emberi közösség, nemzet, faj, emberiség ideáljait hordozza szívében. Küzdelme értékeit eszménye nemessége biztosítja, s nemességét megnöveli, hogy a közösség fejlődését illetőleg saját érdekében nem korlátot, hanem lépcsőfokot lát. Munkáját és erejét áldozza, hogy eszménye megvalósuljon, még saját boldogsága és élete árán is. Élethőssé teszi az a mélyen szunnyadó meggyőződése, hogy a közösségért folytatott küzdelme nem haszontalan, dőre játék. Az egyén elbukik ugyan, de nem az, erejét, életét, képességeit áldozatul követelő közösség buktatja el, hanem a „kislelkű tömeg”. Az eszmével és életáldozattal való megtermékenyülés megtörtént, ha az eszmény virága hervadtán hullatja is őszi avarba szirmait.

Az izeni nekünk Madách, hogy a magyar nemzetnek mostani nehéz tragédiájában egész férfiakra, élethősökre van szüksége. Azzal azonban tisztában kell lennünk, hogy bármily sok tragikus vonást tartalmazzon is az emberek élete, az egyéni lemondás, a megélhetési nehézségek, a nyomorúsággal való küzdés még senkit sem tesz hőssé. Ezek a mostani élet természetes velejárói. Megpróbálják erkölcsi jellemünket, idegerőn-

ket, képességeinket és rugalmasságunkat, de nem tesznek hőssé. A saját nyomorúságával viaskodó ember viszi koldus-tarisznáját, könnytől ázott keszkenőjét, gondja keresztjét, de ez csak a szenvedő ember, nem pedig az igazi, egész ember képe. A nemzet hősévé az válik, aki önmagát, tudását, erejét, szívét és lelkét odaáldozza a nemzet igazságainak és a nemzet életszükségletének szolgálására. Alárendeli önmagát nemzetének, s neki eszközül minden értékét felajánlja. Hisz a nemzet igazságában, s vállalja érte a szenvedést. Való érték szerint értékeli a nemzeti közösséget, melynek nem eltartott parazitája, hanem anyaemlőjén nevelt hű gyermeke kíván lenni, s éppen azért osztozik gyalázatában, leverő gondjaiban, küzdésében és hitében. Szíve égő fanatizmusával bizik a nemzet történelmi hivatásában, s lelke összes energiájával küzd annak betöltéséért. A nemzet mai hőseinek szívósaknak kell lenniök, mint amilyen Ádám volt. Ha földre dönti őket a történelmi és gazdasági helyzetváltozás, s eszményeik letörve hullanak porba, — mint a cél előtt tűzhalálba zuhant büszke turul-madár, mely dicsőséggel indult el magyar-földről, s szárnyaszegetten, haldokolva terült el olasz-földön,*) — bukásuk után is megújultan kell felemelkedniük Fáraó áldozó papi gesztusával, Miltiades és Tankréd vértetével. De eszményük a nemzet lelkéből sarjadjon, annak életszükségeivel kapcsolódjék, s önfeláldozó munkájuk váljék gazdag életáldozattá a nemzet oltárán. Mennyi gyümölcsöző ajándékot vihetnek a mai élethősök a nemzet oltárára: teremtő erőt, becsületes munkát, jellemet és erkölcsi értékeket! Elhelyezhetik azon elnémított önző vágyaikat, viszálykodó gyűlöletüket, panaszkodó sopánkodásukat, tűznélküli hideg lelküket. A magyar tragédia égőlelkű egész férfiakat vár, akár munkás-zubonyba, kopott hivatalnoki kabátba, akár díszmagyarba öltözködjenek is a magyar jövőndő hordozói.

Madách a férfi mellé erőlelkű nőt állít, Ádám mellé Évát.

Éva az igazi nő, Isten teremtő gondolatának megtestesülése. Gondviselészerűen belép Ádám küzdelmébe és mindig Isten igazságait képviseli. Néha az események háttérében áll, halvány vonalakkal rajzolt silhuettje minden tragédián végigsuhan. Szerepe elenyészik a férfi-erővel megharcolt jelenetekben, mégis megérezzük szíve sugárzását. Igazságok és áligazságok csattogó

*) A közgyűlés előtti napon zuhant le Endresz György repülőgépe.

kardcsatájában hallgatag némaságban várakozik, de végül is övé a győzelem, mert szavában Isten szíve dobbanik meg. Kemény munkától elszokott gyenge keze útszéli kő gördítésére sem képes, szeme tekintetére mégis hivalkodó rablóvárak dőlnek össze, s tisztalángú oltárok emelkednek ég felé. Gyönyörködtető nyíló virág, mit az élet keze drága kristályvázába, vagy értéktelen, csorbult kőkorsóba helyez, de nyílásában, vagy eltapodottságában is megőrzi Isten teremtő akaratának egy megmaradt gondolatát.

Éva egyénisége Isten küldetésének fenségével telítődik. Szívével vezeti Ádámot, szívével tanítja látni, érezni, akarni és élni. örök isteni hivatását bírja abban, hogy a küzdő férfi lelkében ébrentartsa küldetése követeléseit, s a néki szóló isteni parancsolatokat. Gyönyörűen mondja Madách, hogy a nő „távolabb az érdekek mocskától, tiszta lelkével felfogja Isten szózatát, s szíverén keresztül az költészetté és dallá szűrődik”. Éva a nemes élet-ideál és az életeszmények papnéja. Ő a gyengédség, a szenvedést megosztó szeretet képviselője. Ő tanítja meg a fájdalom-átérzés kínjára Fáraót, midőn a korbácsolt hátú nép jajszavának felzokogó visszhangjává lesz. Ő az elhagyott oltárok martírja, ki régi eszmények romjai mellett kegyelettel örködik. Ő a férfi-jellem rejtett képességeinek teremtő művésze: szívével formálgatja élethőssé az önző érdekkörben keringő embert.

A nő tehát több, mint küzdelem után csapzott hajú harcosnak felkínált pihenés, több a vigasztalás és a bátorítás balzsamánál, több az életszínesítő szépségnél és gyönyört adó boldogságnál. Éva aktív hőse a nagy élet-tragédiának. Szereplési elhelyezettsége lehet másodrendű, de értékbeli jelentősége Ádámval egyenlő. Más fegyverekkel és más harcmóddal vívja harcát, de mindig küzd, s bukásában örök dicsősége marad, hogy elsőnek kel fel a porból, s erős lélekkel ő viszi új küzdelemre a férfit. Csalódásról reményre, bukásról új harcra, kihúlt oltártól égő oltárhoz mindig Éva vezeti Ádámot. Ez az örök Éva.

Magyar Évákat keres a magyar tragédia. A nemzetnek egészszívű nőkre van szüksége, kik nem veszítették el a modern életforgatagban szívük tisztaságát és lelkük emelkedettségét. Akik nem a kozmopolita divatlap drága selyembe öltöztetett kivágott divatbábui. Nem tagadják meg magyar szívük szerelmét, s nem tapodják el a magyar nő, a hitves és édesanya tiszta

becsületét. Oltár mellett élnek, s mindennapi életükkel oltártüzet szítanak.

A magyar nőre bízta Isten a magyar igazságot. Kegyetlen erő, kedvezőtlen körülmények, megpróbáltatások és próbálkozások közt zúghatnak feléje halálítéletek és temetési énekek, szirénhangok és harci indulók, az igazi melódia az ő lelkén átszűrődő isteni szózat marad. Ebben a szózatban egy nemzet követeli a magyar nőtől, hogy fájdalmát, hitét, gyalázatát és igazságát ne engedje elaludni, hanem ápolja azt a küzdő férfi lelkében. Serkentse tette a közömböst, biztassa a csüggedőt, lelkesítse a csalódottat. Érezzen Miltiades hitvesének szívével, ki azt mondta, hogy „csak a szerelmes nőnek van joga keseregni férje nagy lépésein, miket ha nem tesz, megszegyenlené.” Helyezze szíve és lelkiismerete ítélete alá mindazt, amit az életéhez kapcsolt férfi áldozatban, munkában, szóban és cselekedetben a nemzettel szemben megtesz, vagy elmulaszt. Késő keserűség szégyelni az elmulasztott követeléseket.

A magyar nő magasztos hivatása, hogy erősítője legyen a nemzet egységének. A szociális nyomorúság és meggyőződés-különbözőség közt neki kell meghallania a felsikoltó jajsztót, melynek rajta keresztül kell szíven ütnie a cselekvésre kötelezett férfit, akár éhséget csillapító kenyérről, akár a testvériség elhalványulásáról legyen szó. A magyar oltár papnéja lássa állandóan maga előtt a nemzet elgyötört, könnytől barázdált, sápadt arcát és míg éhséget csillapít, sebet kötöz, vigasztaló szóval erősít és békességet prédikál, merje és tudja mondani, hogy „ha a nép, e milliókarú lény korbácsolt háttal jajgat odakinn, mint fájó testnek kiseded porcikája, én, én, a népnek elszakadt leánya, szívemben érzem szintén mind e kint”.

A nő nemcsak testi életadásra képes. Lelki és erkölcsi embereket teremt nehéz történeti tragédiák idején. Madách megírta a nő apotheosisát, s mi hinni akarunk a magyar nő hivatásának megdicsőülésében. Sírba hullott történeti multunk sok drága értéke: alkotásaink, dicsőségünk, becsületünk és álmunk széttépett foszlányai, férfi küzdelmünk eredménye, ifjaink álmólátása, aggok prófécijája. De hisszük azt az időt, midőn sirparton elmondhatja a magyar nő: „Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál, ne hidd, hogy éjed engem elriaszt. A por hull csak belé, e föld szülötte, én glóriával átállépek azt!”

Így álljon a magyar építő munkában lényé és lelke, tudása

és erkölcse minden értékével a magyar férfi mellett a magyar nő: az örök Éva.

Íme Madách tanításának foglalata: a történeti tragédiák megoldásához egy isteni és egy emberi feltétel szükséges. Az isteni feltétel a tragédia megoldását attól teszi függővé, hogy vájjon a tragikus hőssé lett nemzetnek megvan-e a maga történeti igazsága? Lelkünk égő hitével hisszük, hogy ez a feltétel megvan. Nemzetünknek van történeti igazsága, van múltban elvégzett munkája, és van jövődőt betöltő hivatása. Az emberi feltétel pedig azt követeli, hogy a tragédiát megoldó küzdelemben szálljanak síkra egész emberek, igazi férfiak és igazi nők. Ennek a feltételnek teljesítése tőlünk függ. Legyünk igazi férfiak, igazi nők, egész emberek, erőszívű magyarok.

Sötét éjszakában azt izeni nekünk Isten Madách szavával: „Karod erős, szíved emelkedett!”

Kis János és Berzsenyi Dániel.

Soproni emléktáblájuk leleplezésén.

A nagy embert saját kiválósága szüli s kiválóságának értéke mutatja nagysága értékét. De a nagyság-értékelésbe beleszól a jelentőség-értékelés, amely nem a maga elkülönítettségében, hanem történeti kapcsolataiban bírálja el. A nagy ember nagy időt teremt, de a vajúdo történeti korszak is megnöveszti az emberek méreteit. A nemzet szellemi életének Pantheonjában így találkozik a királyi lélek a mindennapi munkással, a lángelme a tehetséggel, az oromdiszító a fundamentumépítővel, a világot teremtő művész az eldugult forrás felszabadítójával.

A soproni ősi liceum matrikulájából két név kerül az épület homlokzatára: KIS JÁNOS és BERZSENYI DÁNIEL neve. Törzsökös magyar név mindegyik: jobbágycsaládból származik az egyik, régi nemesi család sarja a másik. Két arc merevedik ércbe: aszkétikus, boltozatos homlokú, elmélyedő papi arc az egyik, keményformálású, nyugtalanszemű, lobogótüzű a másik. Két élet helyezkedik arasznyi közelségben egymás mellé: tehetőség és lángelme, szolgálat és dicsőség, égő oltári gyertya és égiszökellő tűzoszlop.

Ez a két név, két arc, két élet nem kisebbíti és nem homályosítja egymást. Emberkezek munkáját s az idő esetlegességét megelőzve, a magyar kultúra egymást kiegészítő osztályosai voltak, összekötözte őket a magyar história keze. Kétféle nevükön, arcukon és életükön átvilágít a nemzet egységesítő lelke.

Kis János és Berzsenyi Dániel idejében rengett Európa földje. A magyar állam önállósága is romokban hevert. Beolvasztó politika tizedelte a nemzet erejét. A vármegyék szabadság-tornyában idegen lélek vigyázta a korszellem mozdulásait. A nemzet lelkéből kiveszett történelmi öntudata s isteni küldetésének a gondolata. Elhomályosodott benne önértékelési képessége s elsovadt önmagába vetett bizodalma.

Saját portáján mostoha sorsban sínylődött a magyar műveltség. Saját nyelvét is szégyelte s használatlanul hevertette. Kazinczy szinte sírva írja, hogy műveltjeink között alig talál

egyet-egyét, ki anyanyelvünket beszélné. A nemzet egysége is tépázott érték. Horváth István írja: „magyarnak magyar a farkasa.” Cserei Miklós panasolja Kazinczynak, hogy nem a német miniszterek rontják a magyart, hanem maguk a hitvány magyarok!

Ebben a lelki elesettségben, mikor nemcsak kedvezőtlen politikai alakulások, hanem a nemzet öngyengesége mondotta ki önmaga felett a halálos ítéletet, sorompóba szállnak a magyar írók, a költők, a nemzeti lélek szerelmesei s csodálatos küzdelmet indítanak a nemzet feltámadásáért. Egy cél hatja át a különböző helyen, különböző viszonyok között élő emberek lelkét: megmenteni a nemzet életét, elmélyíteni annak műveltségét, önműveléssel, nyelve megbecsülésével felemelni a történeti élet magasságába, hogy betöltse Istentől adott hivatását. Lelket öntenek a nemzet fásult lelkébe. Megerősítik öntudatát, hogy tudjon bízni önmagában és lássa világosan történeti küldetését. A korszak irodalma átszövődik a nemzeti történet szálaival. Az irodalom művelése nemzeti szolgálattá nemesedik. Elejti öncélúsága gondolatát s lemondva művészi álmairól, boldogan áll a nemzet oltárához. Kiválóság és középszerűség, zseni és tehetség, vers, próza és filozófia ugyanazon rendeltetést hordozzák. Nem csupán művészi álmok hevítik a lelket, hanem a nemzet megmentésének égő gondolata.

Ebben a szolgálatban munkálkodik Kis János soproni lelkész, a dunántúli evangélikus egyházkerület szuperintendense. Kezében az egyházi énekköltészet hárfája, a tudós, esztéta és versköltő pennája.

Irodalmunk kevés képviselőjénél kísérhetjük olyan világosan nyomon küldetésének és nemzet-szolgálatának gondolatát, mint éppen nála. 1790 február 2-án írja Péczelinek, a komáromi református prédikátornak, a Mindenés Gyűjtemény szerkesztőjének: „Minden igyekezetem arra céloz, hogy édes hazánknak előbbrevitelében valaha minél hathatósabban munkálkodhassam.”

Egy hónappal később, 1790 március 20-án, megszervezi a Magyar Társaságot. Egyetlen feladatot tűz eléje: a lankadatlan munkát. Egyetlen alapszabálypontot állapít meg számára: „senki be ne vétessék, aki a közönséges megegyezésből elvégzett foglalatosságoknak buzgó végbevitelére magát le nem kötelezi.”

1791-ben, 21 éves korában beutazza Magyarországot s felkeresi a magyar írókat és költőket. Tarsolyában néhány verset

visz csupán, de lelkében az egész nemzetnek elegendő tüzet rejteget. Bekopogtat magyar írók portáján s szeretettel fogadja őt a katolikus szerzetesház, a református paróchia, az előkelő nemesi kúria, a koldusszegénységű zsúpfedeles házikó. Meglátogatja Baróti-Szabó Dávidot, Bacsányit, Virág Benedeket, Dugonicsot, Verseghyt, Ráth Mátyást. Tüzet visz és tüzet keres, mert nem lehet elinduló magyar ember számára szentebb elkötelezés, mint amit ő tűzött maga elé, hogy édes hazánk előbbrevitelén a magyar nyelv és irodalom emelése által munkálkodjék.

Későbbi irodalmi működése is ezt a célt szolgálja. Költeményeket, vallásos történeteket, értekezéseket, filozófiai munkákat ír. Énekeskönyvet kitevő egyházi énekek születnek lantján. Templomi imádságos könyvet ír. Fordít latinból, görögből, franciából, németből, angolból. Gondolatai és érzései költeménnyé válnak, eszméiből és elmélyedéseiből irodalmi művek születnek. De első célja sohasem az alkotás maga, hanem mindig a nemzet. Lázít, tüzet dob az alvó lelkek mélyére s nem nyugszik, míg a kezek meg nem nyílnak, emberek oltár mellé nem állnak s felragyogó lelküket a nemzet arca felé nem fordítják.

Kis János mellett áll Berzsenyi Dániel. Az egyszerű papi ruházatú prédikátor mellett a magyardolmányos, sujtásos ruhájú nemesember. Az egyik a mindennapi munka névtelenségébe burkolózó halkszavú hős, a másik szárnyaló zseni, ki minden írónál fejjele magasabb. Már fiatalságában bércomorra kerül. És mégis, az ő lelkében is Kis János célkitűzésének alap gondolata csendül meg.

Azt írja önmagáról: „Mikor még tanulni kellett volna, nagy tárgyak ragadták el figyelmemet és én azt többé kisebbre függeszteni nem tudtam.” Mik lehettek azok a nagy „tárgyak”, melyek már ifjúkorában lekötötték minden energiáját, vágyát és figyelmét? Nem egyéb, mint a nemzet szent ügye s a nemzet életéért való nagy harc. Mikor Kis János 1813-ban felfedezi, akkor lelke már a nemzet sorsában olvadt fel. Magyar váteszlelkiismerete sír és zokog ódáiban. Látnoki szemmel nemcsak a romlás okát ismeri fel, hanem a szabadulás útját is. A nemzet felett kimondott halálos ítéletet megfellebbezi magához a nemzethez. Nem idegen hatalomtól, vagy politikai tényezőktől, nem is anyagi, avagy fegyveres erőktől várja nemzetének újjászületését, hanem magától a nemzettől, magától a magyar lélek megújulásától, „Nem tenger, nem egyéb helyzet alkotta a nagy

népeket és birodalmakat — mondja —, minden nép, ha javát ismeri, nagy és szabad.” A nemzetnek önmagát kell megismernie, hogy tudjon önmagáért élni. Önmagáért kell élnie és küzdenie, hogy nagy és szabad lehessen. A nemzet önmagát saját lelkében, egyéniségében és történetében ismeri fel. Lelkében hordozza történeti küldetését és történelmi értékét. Berzsényi világosan látja nemzete helyzetét s költészetében híven tükrözi saját és nemzete lelkét. Lantján komor, ódonzengésű ódák születnek. Másféle költeményeket és tanulmányokat is ír. De költői munkálkodására gondolva, felállítja önmagára és mindenkire kötelező követelését: „Az írónak úgy kell magát néznie, mint a nemzet tanítójának.” Berzsényi tehát költőnél több akart lenni. Több is lett: a magyar nemzet tanítója lett!

Kis János és Berzsényi Dániel eme egybehangzó célkitűzéseivel megegyezik koruk velük szemben érvényesített értékelése is. A mi korunk már egészen másképpen méri őket. Berzsényi Dániel költői nagyságában érintetlenül áll előttünk, Kis Jánosról azonban sokan már nem is tudnak.

Kis Jánost Kazinczy a magyar költők első sorába helyezte. Kölcsey filozófus poétának nevezte, kiből bölcsesség, tudás és érzelem tökéletessége találkoznak. „Állhatatosan hiszem — mondja —, hogy Kis az elsőrendű magyar költők közé tartozik s a legméltóbban érdemli azon közönséges javallást, mellyel fogadtatott.”

Kis Jánost azonban nem szédítette el a magasztaló dicséret. Szigorú bírálattal mondja önmagáról: „Még egyszer világosan megmondom, hogy én magamat eredeti írónak sohase tartottam s most még kevésbé tartom, hogy mind kötött, mind kötetlen beszédű dolgozataimban, vagy másokat fordítottam s utánoztam, vagy másokra támaszkodtam.” önértékelésének következményeit is hajlandó volna levonni. „Legjobb volna egészen elhallgatnom — mondja —, de trahit sua quemque voluptas. Az én voluptasom az, hogy a magyar literaturát mozdítsam elő, ha szinte középszerű írások által is.” Irodalmi értékét tehát műveinek nem esztétikai, hanem azok nemzetszolgálati értéke dönti el. Kis Jánost meg kell hagynunk a nemzet történelmi és szellemi áramlatában, melyben életét és működését nemzetépítő és nemzetnevelő szolgálattá tette.

A cselekvő hazaszeretet papja volt. A hangos, hazafias szó-

lamok levegőjében jellemet, erkölcsöt, munkát és becsületes életet követelt. Így énekelt:

„Még nem Árpád igaz vére,
Habár vigyáz szép nyelvére,
Ha régi szokást követ bár,
Bajuszt visel, mentében jár.”

Az igazi hazaszeretet erényekből, kötelességtudásból, verejtékes munkából és tiszta jellemből építi a nemzet jövődjé felé vezető utat.

„Az a nemes, szabad elme,
Melynek más pénze, kegyelme
Rút bérül sohasem kellett.
Ez tette hajdani ősinket nagyokká,
Ez tehet minket is igaz magyarokká.”

Kis János irodalmi arcán felragyog nemzeti és történelmi nagyságának fénye.

Berzsenyi Dániel értékelésében sem hiányoznak ezek a vonások. Az ódaköltészet magas bércormán áll, szinte megközelíthetetlen klasszikus alakja. Tiszta nemes eszményei és költészetének tökéletesen csiszolt formája utolérhetetlennek mutatja. A magyar irodalom kiszakíthatatlan aranylapja. Hervadhatatlan babérkoszorú a magyar költészet homlokán.

De igazi nagysága akkor tárul elénk, ha költői munkásságában felismerjük nemzetépítő szolgálatát. Egyéniségének, költészetének legerősebb tengelye a nemzet szeretete. Ő is a cselekvő hazaszeretet lantosa. Meggyőző erővel hirdeti, hogy a történelem válságaiban nem a haza földjéért álmodozva lelkesedő emberekre, nem a múlt dicsőségének káprázatában élő mámoros lelkekre van szüksége a nemzetnek. Vissza kell hódítania önmagát, hogy meghódíthassa önmaga számára a jövődőt. Ki kell dolgoznia a lelkében elrejtett nemzeti vonásokat, hogy újból magyarrá váljék egész élete. Bele kell kapcsolódnia múltjába, hogy megteremthesse jövődjét. Szolgálatná kell tenni életét, hogy legnemesebb virtusával, jutalomváras nélkül erősíthesse nemzetét. Mert eltűnik az egyéni nagyság, a hiú dicsőség, a magasbaszárnyaló művészi érték, — egyedül a nemzetért dolgozó ember neve nem vész el.

Így találkozik Kis János és Berzsenyi Dániel a nemzetszolgálat síkjában. Kis János a tehetség és a kötelesség, a lelkesedés

és a szolgálat szintézise: szelídfényű oltártűz az éjszakában. Berzsenyi a zsenialitás és nemzeti lélek viharzó ölelkezése, az önmagában kiteljesedő művészi elme és vajúdó nemzeti sors szikrázó összevillanása: magasbaszökkenő, századokba világító tűz-oszlop. Művészi és irodalomtörténeti értékük különböző, de megegyeznek nemzeti szolgálatuk szükségességében és hűségében. Mint ahogy az ősi líceum homlokfalába kettőjük emléke beleépült, úgy életük, munkájuk romolhatatlan építőkké gyanánt helyet kapott nemzeti kultúránk épületében. Szépségük és dicsőségük, hogy az alkotóművész gondolata és keze által megörökített arcuk nemcsak önmagukat mutatja az egymást követő nemzedéknek, hanem azon átvilágít a nemzet arca és rajtuk keresztül istenfélelemre, munkás életre, hitre, erkölcsre és összeolvastó egységre int a nemzet történetteremtő lelke.

Ércarcukon átvilágít a nemzet arca és ércajkuk a magyar jövődő himnuszát prédikálja.

A tegnapi és holnapi ember.

A tegnapi és holnapi ugyanazon idő útrészei, de egyik felett elfedező pázsit nő, a másikon keményre tapodott rögön dobbanó lábak indulnak. Az egyik szürkülő múlt, a másik felvillanó jövő. Muzsikáló emlék-reminiscentia az egyik, ígért és új látás a másik. Foszladozó rongy, ravatalra hulló szemfedél az egyik, a másik kibomló szűz-zászló, melyet új élet vihara dagaszt a magasba s mely új küzdelemre toboroz küzdő hőseket.

A tegnapi és holnapi az emberrel egybekapcsoltan különleges gazdag tartalmat nyer. Egy embert látunk a bérce tövében. Arcának két oldalán kétféle hatás látszik. Egyik arcán búcsúzó alkonyati napsugár borong, a másikon új naptámadat fénye ragyog. Egyik arcán elhaló érzések és álmok keletkeznek, másikon új ígéretek és elhatározások születnek. Egy ember és mégis különböző. A tegnapi és holnapi embere. Búcsúzkodó múlt és felragyogó jövő. Közöttük arany híd íve hajol: az örök emberi.

A probléma filozófiai érdekessége abban rejlik, hogy néhány évtized távlatában szemünk lejátssza az ember-típus átalakulásának érdekfeszítő színjátékát s megmutatja azokat a külső és belső hatásokat, melyek ezt a változást létrehozták. Gyakorlati jelentősége pedig abban áll, hogy megsejteti a mai ember bonyolult lelki összetételét, mely alvó tüzek erejétől feszül s új élet-típust formál önmagának és a jövőnek.

A tegnapi és holnapi embere egymás mellé kerül. A tegnapi ember arcán temetőárokka válnak a barázdák, szemében halott-virrasztó mécsessé hamvad a lélek tüze. A holnapi embere boltozatos homlokát nekifeszíti a viharoknak s feszülő izmokkal, előre-függesztett tekintettel elindul a jövő felé.

A tegnapi ember a XIX. század világának emlőjén nevelődött. Az emberiség ebben a korban, a természettudományok aranykorában, szédítő haladást mutat. Új tudományok illeszkednek az eddigiek hosszú sorozatába. Önálló tudománnyá válik a geológia. A földrétegek lapjaiból álló teremtés-könyvből olvas, megismeri az ember a világteremtés csodáit. Beilleszkedik a tudományágak sorozatába a paleontológia és a csodálatos fej-

lődést mutató kémia. Bunsen és Kirchof feltalálják a spektral analízist s a távcsővel földrehozzák a csillagok rejtelmes világát. Feltárul a technikai felfedezések csodálatos gazdagsága: Fulton gőzhajója elindul diadalmas útján, a gőzgép és villamosság beilleszkedik az emberiség gazdasági és mindennapi életébe. Amerikából Angliába átszáll az első kábelizenet: Gloria in altissimis Deo! Az élet létalapját kereső filozófia felfedezi az embert. Comte és Spenser, Hartmann, Nietzsche, Darwin az ember örök titkait kutatják s az élet törvényeit keresik. A gazdasági életrendszerbe lüktető erők húzódnak. Szunnyadó energiák felébrednek, szüette támasztóoszlopok megroksadnak, poshadt vizű tavak mélyén új vízáramlások kiváltják a gazdasági élet harcát. Az átalakulások hatását a nemzetek állami és politikai élete is megérzi. Az ember új szabadságharca megindul s megkezdődik az emberi jogokért való küzdelem.

Ezek a tényezők kiformálták a tegnap emberét.

A tegnap embere az intellektualizmus embere. Királyi székre helyezi az értelmet s benne látja a világ egyetlen teremtő és mozgató erejét. Kizárólag értelmi képességével dolgozik. Kikutatja a világrendszer titkait s rendszerbe foglalja az intellektussal összegyűjtött ismereteket. Érvényesíti képességeit a technikai életben s hatalma alá hajtja a természet erőit. A lét és lélek elvont problémáit tárgyaló filozófiában is az intellektuális képességek határain belül marad. A bebizonyított igazság érdeklő, a bebizonyíthatatlant nem ismeri el igazságnak. Az intellektuális világ határán megtorpanva megáll, számára a rajta túlfekvő világ irreális ködország, mely őt nem érdekli.

A tegnap embere a realizmus embere. Életszemléletét intellektusza, életértékelését pedig gyakorlati érdeke állapítja meg. Mindent a gyakorlati élet szempontjából bírál el. Világnézetében materializmus és utilitarizmus egyesülnek. Művészete realisztikus, sőt nevelési és tanítási rendszerében is a reális irányzat uralkodik.

A tegnap embere az individualizmus embere. Önmagában látja a világmindenség középpontját s a legnagyobb emberi értéket a kidolgozott egyéniségben ismeri fel. Meggyőződése szerint minden az emberért van és minden az embert tartozik szolgálni. A legmagasabb életkategória a kidolgozott személyiség, de nem a köz, hanem saját érdekén munkálkodik. Megnövekedik szabadság utáni vágyakozása. Érvényesíteni akarja em-

béri jogait. Börtönnek, vagy legalább dolgoztató műhelynek érzi a közösségeket, melyek emberi jogainak érvényesítésében gátolják. Harcba száll a tekintélyekkel. A társadalmi, erkölcsi és lelkiismereti aggodalmakat is elaltatja lelkében.

Individuális felfogása a közösség értékcsökkenésére vezet. Belátja ugyan a közösségnek szükséges voltát, de való értéküket nem ismeri el. Szükséges rossznak tekinti azokat s egyéni érvényesülésének, személyisége szabad kialakulásának korlátait látja bennük. Ezért elhomályosodik előtte a házasság erkölcsi alapja s eltorzul, vagy egyoldalúvá válik annak isteni rendeltetése. Az alappal együtt megváltozik belső lelkiülete is, úgyhogy férj és feleség, gyermek és szülő viszonyát az élet realizmusa jellemzik. Ezért lát az államban parancsoló és leigázó Cézárt. Polgárai véréből, adófilléréből, munkája verejtékéből táplálkozó kényúrnak tartja. Nem ismeri fel az állami közösség nevelőmunkáját s az ember külső- és belsőéletének, jogi és erkölcsi acélvázának kialakításában mutatkozó nélkülözhetetlen hatását. Ezért lát az egyházban pusztán jogi szervezetet és történeti kialakulást. Elfelejtkezik lényegéről, sokféle hatásáról, munkájáról, ajándékairól és csak szabadságot korlátozó, kényszerű élettörvényeket megállapító és a szabad lelki fejlődést gátló szervezetet lát benne.

A tegnapi ember alakja ezekből a vonásokból rajzolódik elénk. A reális élet alapján áll. Önmagát teszi céllá és központtá. Intellektuszával életet teremt, hódít és leigáz. Realizmusával értékeli az élet javait. Individualizmusával keresi az élet kiteljesedését és magasba emelését. Kemény kézzel szagatja a múlt emlékeit s a történelmi egybekapcsoltság hagyományait. Királyi trónusa lépcsőjén megáll s büszke göggel kiáltja: enyém a világ, én magam vagyok a világ!

És mégis, a tegnapi ember kivénült. Komoly vizsgálattal megállapíthatjuk, hogy tagjai ernyedtek, lelkének tüze mesterseges láng csupán, homlokán a halál bélyege sötétlik. A tegnapi embernek meg kellett halnia.

Az ember életének minden ágazata részes abban, hogy a tegnapi ember haldoklik s a holnap emberének új élettipusa páncélos harci készségében kialakul. Mivel pedig a tegnapi emberének arcán az intellektualizmus, realizmus és individualizmus egyoldalúságai érvényesültek, a holnap emberének arcán ezen vonások ellentétének kell diadalmaskodnia.

A holnap embere a csalódás éjszakáján születik meg. Csálódik a trónusra emelt intellektusz egyedülvaló hatalmában. Ráeszmél életszemléletének egyoldalúságára. Meglátja, hogy az intellektuális élet határán túl rejtett világok vannak s ezekhez az értelem szárnyán nem lehet felemelkedni. Az érzékfeletti világ azért van elrejtve előlünk, mert képességeink elégtelenek annak megismerésére. Ez az önmagunkról szóló bírálat azonban nem lehet alapja a felettünk álló világ tagadásának.

Ezért keresi a holnap embere az egész embert. Magával hozza a test és testi élet jogainak ismeretét s azoknak magasabb avatást ad. Magával hozza a természet szeretetét, de a teremtettségben megsejti a Teremtőt. A hajnal himnuszában s az erdő zúgásában meghallja a Teremtő „legyen” szavát. Magával hozza az érzelm és kedély értékelését, de megkeresi azok mélyén ágyazott forrását is. Az emberek lelki egyensúlyozottságát alkotó emberi tényezők felett felismeri az isteni tényezőt. A nevetés, a jókedv, az életderű csobogásából Istenhez való viszonyunk bensősége világít feléje, mint a mély kút víztükréből a csillagos ég.

A holnap embere ráeszmél arra, hogy eddigi kultúrája egyoldalúan csak értelmi életét szolgálta. Ismeretet és tudást adott, ítéletet és szempontokat juttatott birtokába, de kidolgozatlanul hagyta érzelmi és akaratéleti kultúráját és nem gondoskodott a több tényezőtől összetett kultúra életköreinek összhangjáról. A civilizáció szédítő alkotásai között egyszer csak megtalálja lényének elrejtett benső emberét. Elcsendesedik azon érzett diadalmámora, hogy övé a levegő, a tengermélység, a szekérbe fogott villám, a láthatatlan hullámokon gördülő muzsika-szekér, a távolbalátás, a távolbahallás, a megszámlálhatatlan életszínésítő- és kényelmi-találmány. A civilizáció tükréből a sablonizált és technizált ember sápadt arca tekint reá. Árnya lett önmagának. Hajszolt iramban úzi az életet, őt meg az élet. Szétosztogatja idejét, erejét, vágyait és mi marad önmaga számára. Élete mélyén először félénken, azután megerősödve megszólal egy vágyakozó hang: a lélek szava, az ember sóvárgása, tiszta, igazi élet után. Lelki ürességet érez, csömör fojtogatja torkát s szívében égi származású isteni melódiák zendülnek.

A tegnapi ember arcán elhomályosodik az intellektualizmus vonása s a holnapi ember arcára éles ellentétként rávésődik az anti-intellektuális vonás.

A második vonás az egyoldalú realizmus ellentétéként mint anti-racionalizmus jelentkezik. Eddig az ember az értelemmel igazolható, logikai okfejtéssel bizonyított tételek igazságát fogadta el, ellenben szánó mosollyal lekicsinyelte az érzékfeletti világot. A holnap embere lehető világnak látja az érzékfeletti világot. A lehetőség mellett felismeri szükséges voltát, sőt lassanként eljut ahhoz a magassághoz, hogy az irreális világ realitását is kénytelen elismerni. Felfedezi a világmindenség legcsodálatosabb értékét: az emberi lelket. Megfoghatatlan és mégis reális, láthatatlan és mégis nyilvánvaló, mulandóság agyagedényébe ágyazott és mégis örökkévalóságot jelentő érték. Az ember életorgánumának kinő második szárnya, túlemelkedik az érzéki világon s bekapcsolódik abba a láthatatlan, végtelen gazdagságot ígérő világba, melybe egyedül a lélek szárnya emelhet.

Niebergall e kérdésről szóló tanulmányában a lélek fokozatos és általános érvényesülésének igazolására a következő példákra hivatkozik: a művészet expressionizmusa a lélek befolyásolását jelenti. A természettudomány szakít a mechanizmus teóriával s a lelki fejlődést lelki faktorokból és szervezetteremtő tehetségéből magyarázza. Az orvosi tudományban elismerik a lelki módszerek fontosságát, a lelki hatások és erők jelentőségét és pedig nemcsak a funkcionális, hanem az organikus betegségekénél is. Idézi azután Krehl orvos ama kijelentését, hogy minden gyógytudomány alapja kikutathatatlan és minden gyógyulás ehhez a kikutathatatlanhoz vezet. A közgazdaság és politikai élet problémái között előtérbe lép a lelki ember problémája. Az egyes ember lelkében szintén a lelki dolgok kérdőjelei égnek. Ezért kap oltárt az okkultizmus, ezért alakulnak vallási szekták s bolyongnak a miszticizmus sötét berkeiben a hiszékeny lelkek légiói.

A tegnap emberének arcán elhomályosodik a realizmus és racionalizmus vonása s a holnap emberének arcán kiéleződik az anti-realizmus és anti-racionalizmus vonása.

A harmadik vonás megoldja az egyéniség és közösség ellentétét. Az ember meglátja a közösség nélkülözhetetlenségét és embernevelő hatását. Belátja, hogy nincsen ember önmagától, hanem a közösségek formálásában alakulnak ki az egyéniségek. Család, állam, egyház, nemzet, nélkülözhetetlenek az értékes ember-típus kialakításánál. A közösség értékelése elhatározó

változásokat hoz létre az államrendszer kiépülésében, a politikai kialakulásban, a közgazdasági élet szempontjainak kimélyítésében. Megváltozik az egyes ember életszemlélete is s különleges szociáletikai vonások húzódnak bele.

A holnap emberének lelki arcán van egy vonás, melyről külön meg kell emlékeznünk: a benső elégedetlenség és égető lelki szomjúhozás vonása.

A holnap embere keresi, de még nem találta meg önmagát. Kísérletezik, próbálgat, állandó nyugtalanság űzi s kielégítetlen vágyakozás hajtja. Benső megérzése napsugaras égtájak felé viszi, mint a vándormadarakat természetes önsztönük délvidék felé. Kidolgozza a feléje kínált értékeket. A munka fanatikusa, a gyönyör rabszolgája, a művészet zsoldosa, a jótékonyosság apostola, csupa kísérletezés s célhoz vezető útkeresés. Kielégítetlen vágyódása végül is örök magasságok felé vezet. Isten felé fordítja életét, mint virág a sugárzó nap felé, hogy új tartalommal telítődjék meg lelke. Isten keresésében benne van annak sejtelmes megérzése, hogy élete nagy problémáit egyedül Isten oldja meg. Élet, halál, szenvedés, túlvilág, mulandó élet igazságtalanságai és örök igazságtevés, tegnapi élet és holnap élet ellentétei egyedül Istennél oldódnak kiegészítő összhangba.

Fontos azonban, hogy a holnap emberének rejtett lelki vágyódása megfelelő kielégítést nyerjen. Nem elég, ha valamiféle általános vallásos hangulattal akarják a kérdést megoldani. Az általános vallásos hangulatnak gyengéje abban áll, hogy vallásos színezetű világnézetet ad ugyan s az életkérdések és lelki problémák zuhatagát ezen hangulat hatása alá helyezi, de csak gyökértelen megoldást képes biztosítani. A vallásos hangulat felszínes világában Isten nem személyes Isten, csak elvont Istenkép, a bűn nem vallási probléma, hanem csupán etikai kérdés, az üdvösség nem alfa-omega kérdése a létnek, csak vallási tanítás, a megváltás nem az örökkévaló élet kulcsa, hanem tetszésüktől függő elmélet.

A holnap emberének a maga lelki vágyódását komoly vallásos meggyőződéssé kell kiépítenie. Meg kell találnia az élő Istent. Személyes viszonyba kell lépnie Istennel. Éreznie kell Istennek az ő életébe való belépését, valamint azt is, hogy az emberi élet csak Istenben válik teljessé. Világosan kell látnia a lélek üdvösségétől elválaszthatatlan emberi hivatását. Látnia

kell a bűnt a maga igazi mivoltában, erejében és következményeiben. Meg kell ismernie az üdvösség egyetlen lehetőségét: Krisztus keresztyét és a Hozzá vezető egyetlen utat: a hit útját. A holnap emberének minden problémája az élő Istenben oldódik meg.

Eltűnt a tegnapelőtti és a tegnapi ember. eltűnik majd a mai ember is s átadja helyét a holnap emberének. Valamikor a holnap embere is eltűnik. De mindenkor megmarad az időjelzőnélküli ember: az örök ember. A mindenkori emberre azután az válik döntővé, hogy életidejében megőrizte-e örök emberi voltát?

Megmaradó igazság Hamlet koponya-filozófiája. Arasznyi életünk elmúltával közömbössé lesz hivatásunk, korszakunk, szellemi értékünk, történeti nagyságunk. Mindegy, hogy kényúr avagy udvaronc, udvari bolond vagy Nagy Sándor kialudt szeme tekintett-e ki a koponya szemüregéből. De életünk látszólagos széthullásakor is megmarad a teremtő Isten megtartó gondolata, mely elmúló változásokon átmenti a tegnapi és holnapi embert s örökkévaló emberré teszi őket.

A modern vallások csődje.

A Jelenések Könyve éles vonásokkal megrajzolja a modern ember arcát és megmutatja vélt erősségének látszatát, fegyvereinek megbízhatatlanságát és bizonyos gyengeségeinek ismerető tüneteit. Azt gondolja a modern ember, hogy ő gazdag és semmire sincsen szüksége. Közben elfelejti, hogy nyomorult, nyavalyás, szegény és mezítelen. Azt gondolja, hogy magára öltött életruhája elegendő mezítelenségének elfedezésére, pedig szennyességét és mezítelenségét nem képes elfedezni. Azt gondolja, hogy világosan látó szemmel el tudja bírálni helyzetét, pedig vaksággal van megverve.

Ha a Biblia szavainak értelmét megállapítjuk, akkor a következő igazságok lépnek elénk. A modern ember biztosított, ellátott, befejezett ember. Lelkében szinte kitörülhetetlenül él az a gondolat, hogy „neki semmire sincsen szüksége”. Gazdagsága, kultúrája, csiszolt élete neki elegendő értéket jelent. Jórészt ezekben ismeri fel élete célját, ezek megszerzéséért küzd s bennünk életét maradéktalanul kiéli. Örökkévalósági szükségérzete azonban nincsen. Boldogságát biztosító értékei megcsalják. Keserves munkával megszerzett aranyáról kiderül, hogy nem tűzben próbált arany. Becsületes jóra valóssággal szőtt ruhája érték ugyan, de mezítelenségét elfedezni mégsem tudja. Látásra erősített szeme sok mindent meglát, de az élet mélységes rejtekébe mégis vak szemmel mered belé. Hiába helyezi a vallás oltárára a tudományt, a művészetet, a kultúrát, az államot, a különböző szellemi irányzatot, azok csak önmagukban rejlő értékükkel ajándékozzák meg, de sohasem helyettesíthetik a vallást.

A kultúra különböző életterületének a vallással azonosítását megkönnyíti az a körülmény, hogy mindkettőnek a közép-pontjában egyformán az ember áll. Mindkettőnek a célja az ember életszínvonalának emelése és boldogságának biztosítása. Mindkettő belső eszközöket vesz igénybe célja elérésére és egyik sem elégszik meg külső tatarozási eszközökkel. Mindkettő előtt egy megtisztult, egész ember képe lebeg, az új teremtés remeke.

Sokan a vallás helyére a tudományt állítják. Mellőzzük a most elmondott megállapítások megismétlését, csupán arra utalunk, hogy a tudomány végső értelmezése nem az ismeretek gyűjtése, azok rendszerezése és egységes tudományos ismeretkép kialakítása, hanem az élet. Mivel pedig a vallás szintén az életben látja mindent egybefoglaló célját, kialakul az a felfogás, hogy a tudomány képes helyettesíteni az elavult vallást. A vallás leszorítását szükségessé teszi az a körülmény, hogy szerintük az csupán a fantázia szülötte, fogalmai tévesek, ismeretvilágát legendák és mesék alkotják. Míg az ellenzők egy része ötven-százalékos kiegyezéssel hajlandó az egyébként ártalmatlan vallást engedélyezni, addig gyűlölettől eltelt ellenesei annak teljes kiirtását követelik, mert azt kártevő veszedelemnek tartják. Schopenhauer az együgyűek metafizikáját látja benne, a műveletlen lelkek mákonyos, szentimentális világnézetét, a vallás-ellenesek gárdája pedig azzal vádolja meg, hogy tanításai az igazság ruhájába öltöztetett hazugságok, a lelket tévedésbe ejtik, fellegvárakat építenek és hazug rögeszméket visznek az ember életébe. Okoskodásukat abban a tételben foglalják össze, hogy az emberiség érdeke a vallás megszüntetését kívánja. Ostwald, a monizmus képviselője, tudományos alapon detronizálta a vallást s a tudományt ültette az istenség trónusára. „Die Wissenschaft című munkájában mondja a következőket: „Mi monisták a tudomány fogalmát emeljük arra a helyre, ahová a kevésbé fejlett elméjük az istenség fogalmát tették. Az emberiség összes vágyait és reményeit, céljait és ideáljait, melyeket eddig az istenség fogalmába sűrített össze, mi a tudományban látjuk megvalósulva. Az ember imádsággal fordul az Istenhez, ha szabadulni akar a szenvedéstől, betegségtől, ha támogatást keres óhajításait és reményeit illetőleg. A tudomány ebben a tekintetben is mérhetetlen sikerrel váltja fel az Isten helyét. Mert a tudomány képes teljesíteni vágyainkat, gátat vet beteg-geinknek s azokat megszünteti, csökkenti, sőt megakadályozza a szerencsétlenségek minden fajtáját, meghosszabbítja életünket, gazdaggá és boldoggá tesz.” Gógös önérzettel kijelenti, hogy „a vallás által teremtett Isten attribútumai a tudományt illetik meg. Az Isten személyéhez fűzött tanítások balgató képzelgések csupán, de a tudomány valóban mindenható, örökkévaló, mindenütt jelenvaló, mindentudó, tökéletes és legfőbb jószág.”

A monista-gondolkodásban összegeződnek a vallás ellen fel-

sorakoztatott érvek s kemény bíráló alá veszik a vallásos élet alkotó elemeit. Különösen a dogmák ellen van kifogásuk. Hazugságnak bélyegzik azt a tanítást, hogy az élet Istenből származik, hogy az magasabb célt szolgáló küldetés, hogy van örökkévalóság és ítélet, hogy a halál csak átmeneti állapot. Azután kifogásuk van a vallásos élet elemei ellen. Kifogásolják Isten igéjének hirdetését, mákonyos emberek bódulatának tartják az imádkozást és ostoba képzelődésnek a szentségeket. Kifogásolják az egyház külső szervezetét, annak törvényekkel körülbástyázását, mindennapi életre berendezkedését és jövődjének biztosítására vonatkozó gondoskodását.

Az élet azután kegyetlenül rácáfolt a monisták bírálatára. Az történt ugyanis, hogy az egyház feletti halálos ítékezés közben egyház helyett ők maguk is valamiféle egyházat szerveztek. Az elvetett dogmák helyére új dogmákat állítottak. A kicsúfolt valláséleti elemek helyett új eszközöket alkalmaztak. A kifogásolt szervezetet újjal váltották fel. Monista gyülekezeteket alapítottak, községenként előadótermeket és könyvtárt magukban foglaló házakat építettek, melyben tanult monisták hirdetik a monizmus igazságait. Vasárnaponként prédikációkat is tartanak, híveiktől pedig a monizmushoz való ragaszkodást és annak anyagi támogatását követelik.

De vájjon mit tanítanak a vallás tengelyét alkotó kérdésekről? Azt tanítják, hogy az élet kötött és szabad energia együttes munkája. Ha elfogy az életenergia, bekövetkezik a halál. Reménységet ébresztő biztatásul elismélik Archémus fizikus megállapítását, hogy a szabadenergia átalakul kötött energiává s a természet önmagát újítja meg. A lélek a test életével kezdődik és vele együtt meghal, a test megteremti és elpusztítja. Ne keressünk tehát az élet jelenségeiben csodálatos titkot, mert az lényege szerint kémiai kombináció csupán. Örökkévalóság nincsen. A végleges elmúlás jótétemény az emberre, mert jó megszabadulnunk az örökélet gondolatától és bölcs dolog minden energiánkat a földi életre fordítani. Balgatagság a halhatatlanságról beszélni, mely legfeljebb az ember kiválóságának egy pontban összefutó csillogása. A szeretetnek nagy szerepe van az életben, de azért nem szabad azt túlértékelni. Túlozni sem szabad, mert a szeretet nem áldozatra, hanem értékprodukálásra rendeltetett. A boldogság rejtélye nagyon egyszerű: saját akaratunk szerint kell élnünk! Akaratunk felszabadítása, mások

és a magunk cselekvésének akaratunkkal való összhangba hozása, ez a boldogság. Imádsággal se fáradjunk agyunkat, mert az csupán pszichológiai önámítás, önmagunkat megcsaló önhipnózis. Ha lelkünk mégis összeroppan a szenvedés ostromában s szívünk külső erősítés után kiált, akkor összpontosítsuk figyelmünket szép és jó dolgokra. Álmatlan könnyes éjszaka éljük újból át multunk kellemes eseményeit s pihenjünk meg a tudás, a művészet és az életszépség karjai között. Íme, a monista filozófiai rendszer tanítása az emberről, az életről, a szenvedésről, a halálról. Lerombolja a vallás tanítását, ő maga akar vallás lenni, de nyomorúságos, erő, tartalom és vigasztalás nélküli tanítással akarja pótolni a kigúnyolt vallási igazságokat! Szegény ember, aki erre a valláshelyettesítő filozófiára bizza magát.

A valláspótló filozófiai rendszernél veszedelmesebb az az irányzat, mely a vallást világnézettel akarja helyettesíteni.

A világról alkotott életszemléletünk arra a három kérdésre keres kimerítő választ, hogy mit gondolunk Istenről, a világról és az emberről. A három tényező egymáshoz való viszonya szerint különböző világnézet alakul ki, ha mind a három tényező különállóságát elismerjük, ha az Istent állítjuk előtérbe és belőle származtatjuk a világot és az embert, ha az Istent beolvasztjuk a világba, személyes létét tagadjuk s Őt a világmindenségbe szétoztottnak, a napsugárban, atomokban, fenntartó erőben továbbélőnek tartjuk, ha az embert a világ urának állítjuk oda, föléje emeljük mindennek, avagy a világ szolgájává tesszük és annak alárendeljük.

A világnézetben szereplő tényezők kombinációja szerint több kevesebb vallásos színezet hatja át a világnézetet. A különféle színezés között azonban könnyen elvész a világnézet legdrágább értéke: az Isten személyes léte, amelyből az ember küldetése, életének értelme, a bűn, a felelősség, az örökkévalóság és az ítélet származnak. Kialakul tehát az a helyzet, hogy az ember világnézettel pótolja vallását s azt elegendőnek tartja. Kielégíti a világról, az Istenről, önmagáról alkotott általános felfogása és elfelejti, hogy mindez csak nézet és nem az életprobléma megoldása. Hangulatok hatása alá vonja önmagát s megelégszik szélesvonalú megállapításokkal. Vezérszavakkal játszik, vallási szólamokkal leplezi gondolatvilágának tartalmatlanságát. Bátor önáltatásban él s a függetlenné lett ember

hósi szerepét játssza, akinek nincsen szüksége egyházra, templomra, Szentírásra, szentségre, mert az ő számára mindez feleslegessé vált.

Különösen veszedelmes, ha tisztult erkölcsi rendszert állít be az ember vallásának pótlására. Az ilyen ember az erkölcsi jóságból építi ki életét, erkölcsi eszményt keres, erkölcsi erőkre támaszkodik, erkölcsi feladatokat tűz maga elé. Ennek következtében azután egész élete tengely-kicserélődést szenved: a hit síkjából átkerül az erkölcs síkjába. Teremthet magának erkölcsileg szép, harmonikus életet, lehet jellemes, munkás, korrekt ember, de nincsen vallása.

A vallás semmiféle filozófiai rendszerrel, erkölcsi idealizmussal, vagy világnézettel nem helyettesíthető, mert lényege egyik által sem biztosítható.

Sokan vallást látnak a művészetben.

A művészetben alkotó erő, érzelem és képzelet csodálatos világa egyesül, benne a teremtő Isten lehelletét érezzük magunk körül. Föléje emel a mindennapi élet szürkeségének, eszmékkal, ideálokkal vesz körül. Hatásában gyönyör, gazdagodás és tisztulás egyesülnek. Lelkünk körül lehull a földi szenny, szárnyaink nőnek s magasba emelkedünk. Mintha felhőt érintő hósipkás bércormon állnánk, korom nélküli levegő száll körülünk s a mélységben elénk bontakozik az élet tisztult szépsége. A művészetből sugárzó csodálatos lelki testvériség átröppent országok határán, népfajok különbözőségén, vallási és politikai irányzatok ellentétein s egy táborba egyesíti a művészet barátait. Szellemi hatása elvitathatatlan, nemcsak művészi irányt, hanem világnézetet és életszemléletet is képvisel.

Wagner Richard álma szerint a keresztyénség befejezése a zeneművészet s annak legtökéletesebb remekműve a megtestésített vallás lesz. Így oldódnék meg az ember örök Isten-keresése s eltűnnének az Isten-megtalálás nagy akadályai. Mert hiába, az Isten és az ember rejtelmes kölcsönösségi viszonya mindig örök tárgya volt az emberi gondolkodásnak, az alkotó művészetnek és magának a vallásnak is, de a megoldást csak a zene képes megadni.

A művészet valláspótló képességéről szól Goethe négysoros versikéje, telve a nagy költő szellemes ötletességével és szomorú tévedésének tragikumával.

Wer Wissenschaft und Kunst besitzt,
 Der hat Religion.
 Wer jene beiden nicht besitzt,
 Der habe Religion.

Ebben a kis versben sok művelt ember felismerheti saját lelkének a képét.

Nem tagadhatjuk, hogy a művészi és vallási érzelmekben van azonosság. A vallás is két világgal operál: föld és ég, ember és Isten, bűn és kegyelem állnak előtte. Ezen kettősség nélkül a vallás üres szó csupán, aminthogy a művészet a reális és ideális világ nélkül szertefoszlik. Vallás és művészet között mégis óriási mélység tátong. A vallás képzelt világa ugyanis realitás és nem képzelet. Számára a nem látott dolgok bizonyosabbak, mint a bizonyosaknak hitt bizonytalan földi dolgok. Hatásukban is merően különböznek egymástól. A művészet esztétikai kultúrát teremt, finomítja, színesíti, emeli az életet, a művészet hatása alatt átalakuló szép lelkeket nevel s gazdagítja az emberek élet- és érzésvilágát. Ennél többet azonban nem tehet. Sőt még ez a hatása sem bizonyos. Sokan az esztétikai kultúrától az erkölcsök finomodását s a durvaság enyhülését várják, de a történelem sokszor rájuk cáfol. A művészet erkölcsi missziója bizonytalan gólyalábon jár. Ideálistusa sokszor realizmusba csap át s életvalóságának meztelensége túlesz a leg-rútabb valóságon. A történelemből könnyen igazolhatjuk azt is, hogy az esztétikai fellendülés korszakai az erkölcsi életre kedvezőtlenek voltak. Elég a romantizmus és renaissance korára hivatkoznunk.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a művészet magában véve csodálatos nagy érték. Isteni tékozlással keresztülvitt megajándékozottság, az emberi szellem örök gazdagodása és a gyönyörűség pihentető kertje. De szellemi és nevelési értékei gyengék ahhoz, hogy belső lényét átfőmálják s az élet örök problémáit megoldják.

A művészet tehát sohasem pótolhatja a vallást. De éppenígy nem helyettesítheti a vallást semmiféle emberi szervezet, sem az állam, sem valamiféle pártszervezet. Egyik sem lehet vallás, mert egyik sem bír a vallás lényegkéllékeivel.

Valamikor a szociáldemokrata párt önmagát tette vallássá. Az erfurti tanácskozás magánügynek deklarálta a vallást s Bebel megjósolta annak halálát. A párt radikális iránya az egyházat

a szellemi kiskorúak számára felállított rendőrségi intézménynek tartotta s a vallást a balga nép ópiumának nevezte. Mégis állandóan érezték, hogy valamivel kárpótolni kell az embereket. Elvették a tömegetől a vallást, tehát helyette vallást kell adniok. Ezt a lépést Liebknecht tette meg, mikor kijelentette, hogy „a szocializmus vallás és tudomány egyszerre. Mint az érzélem és lelkiismeret dolga, bírja a keresztyénség erejét, mint az értelem dolga, bírja a tudomány erejét.”

Az egyik szocialista testület ezekben a mondatokban foglalta össze tanításait: „az eszmény legmagasabb szárnyalása a gyakorlati élet világában az emberiség testvériségére alapított hit, tekintet nélkül a társadalmi osztályra, koreszmére és vallásra. Vallás ez, a hit és dogma vallásánál magasabb rendű vallás, mert a szeretet vallása. Hirdetői és tanítványai az emberiség szerelmesei. Evangélioma az emberiség szolgálata. A szocializmus nemcsak magában foglalja Krisztus tanításainak összes lényeges elemeit, hanem a keresztyénséghez hasonlóan össze-foglalja a múlt gyönyörűséges altruisztikus tanítását is.”

De vájjon ki beszél ma a szociáldemokraták vallástagadó, önmagukban valláspótlást felajánló iskolájáról? Kell róla beszélnünk, mert az idő változásával módosulhat a címfelirat, de a szellemi áramlat lényege és törekvése ugyanaz marad.

A vallás igényével lép fel az állam is, mihelyt túllépi lényegében megállapított korlátait és hivatását meghaladó feladatokat tűz maga elé. Nem elégszik meg a jogrend biztosításával, az állami életfunkciók elvégzésével és a nemzet történelmi életkereteinek kiépítésével, hanem a maga számára követeli a lélek birodalmát s annak irányelveit, törvényeit és igazságait ő állapítja meg. Az állam kimondatlanul egyházzá lesz, szellemi irányzata pedig vallássá alakul. Ennek következtében az állam oltárra helyezi önmagát s tagjaitól nemcsak hűséget, szolgálatot és engedelmességet követel, hanem szívük és lelkük reábizását s egész lelkiéletük átadását is. Vallási igénye kifejezésre jut abban, hogy totális államban a totális embert és a totális életet igényli.

Minden modern vallásnak csődbe kell jutnia. Csődbe is jut mindegyik modern vallás, mert téved a vallás alapkérdésében,, az ember lényegének és az élet problémáinak megítélésében.

A vallást a szellemi élet kultúrproduktumának tekinti s nem veszi észre, hogy annak középpontja a személyes élő Isten, ki

kezdettől fogva atyai szeretettel keresi az embert s kívül az ember személyes viszonyba lép. Nem lehet a vallásból kivenni az élő Istent, mert személyes Isten nélkül nincs vallás.

Tévednek a modern vallások az ember lényegének megítélésében. Nem ismerik fel, hogy az ember a bűn átka alatt görnyed és csak Isten mentheti meg életét.

Azután tévesen ítélik meg az ember létszükségleteit. Azt hiszik, hogy kielégíthetik szellemi és erkölcsi elixírekkel és elfelejtkeznek a számukra legyőzhetetlen két nagy hatalomról: a bűnről és a halálról.

Mindhárom vonatkozásban azt gondolják, hogy a vallás az ember szellemi síkjában nyer elhelyezést s az ember szükségletei szintén ezen síkban nyernek kielégülést. Nem veszik észre, hogy a vallás az Istennek az emberrel való életközössége, az egész életet átfogó és betöltő nagy életrealitás, melyben nemcsak köznapi értelmű kérdések kapnak választ, hanem örökérvényű, egyedül Isten által megoldható alap-problémák is.

Ezekben a szavakban már jeleztük, hogy a modern vallások csődje mindig a modern ember életcsődjét is jelenti. A modern embert mámorossá teszi szellemi tudása, rátámaszkodik egyoldalú műveltségének törekeny mankójára, rábízva lelkének kielégítését a tudományra, a művészetre, a kultúrált életre s azt hiszi, hogy minden kérdését megoldotta.

Közben pedig ráeszmél életének kegyetlen valóságára: arra, hogy ő bűnös, arra, hogy Isten nélküli élete tartalmatlan, sivár, szegényes és arra, hogy valamikor meg kell halnia. Bűnétől saját erejéből nem tud megszabadulni. Rendelkezzék bár szédítő filozófiai tudással, járja bár világos fejjel nagy gondolkodók gondolatvilágát, a bűn legyőzésére, következményeinek megszüntetésére nem tud tőlük erőt szerezni. Nagy szenvedések harcában kicsorbult kezében minden kard. Tehetetlenül áll velük szemben. Kezéből erőtlenséggel földrehull az erkölcsi idealizmus életbölcseleti könyve s ő bevallatlan vágyakozással visszasírja az édesanyja régi, kopott Bibliáját.

A königsbergi Kant, kit kora második Messiásának neveztek, egyik napon levelet kapott, Mária von Herbert írta, Karinthia Klagenfurtjából. A levél így szólt: „Nagy Kant! Hozzád kiáltok segítségért, vigasztalásért, vagy halálítéletért, mint hívó az Istenéhez. Okaid a jövő életre vonatkozólag kielégítettek, ezért menekülök hozzád. De ezen élet számára nem találtam

semmit, ami elveszített kincsemet pótolhatta volna. Az erkölcsök metafizikáját olvastam a kategorikus imperativussal együtt. Nem használ semmit! Eszem elhagy, mikor legjobban rászorulok. Adj feleletet, esdekelve kérlek, különben magad sem tudsz imperativusod szerint cselekedni!”

Valamikor eljön mindenki számára a saját lelkével találkozás ideje, mikor szembekerül önmagával és életének minden problémájával. Ereje elhagyja, értelme csődöt mond s a modern vallások kifosztva, erőtlenül cserben hagyják. Hiába fordul a tudományhoz, a művészethez, az erkölcsi világnézethez, az államhoz, a jóállással ajánlott szellemi irányzathoz, egy por-szem kevés, akkora bünt sem tudnak lesodorni lelkéről. Egy maroknyi könny nem sok, annyit sem tudnak letörölni. Egy kérdőjel semmi, annyit sem tudnak felkiáltójellé változtatni. Nem tudják a halál titkát megoldani, vigasztalanul hagyják az embert szeretetei megásott sírjánál. Sötét üregének halál-kapujánál engedik összerogyini s nem tudják megmutatni neki a kapu másik oldalra feltárulását az örökélet napfényes országa felé.

Az embert örök Ténye a valláshoz utalja, benne Istenét keresi s Istenében önmagát is megtalálja.

A modern vallások csődbe jutnak, de a megcsalt lelket csődjéből kimentí Krisztus, az élet fejedelme.

Az élet értéke.

Az élet értékének megállapítása jelentőséggel bír az egyes emberre és az emberi közösségre. Magját képezi egy nagy kérdéskomplexumnak, mely irányítólag hat az ember élet-felfogására és életberendezkedésére. Az alapkérdés megítélésétől függ, hogy miben látjuk életünk lényegét, hogyan állapítjuk meg annak irányát, milyen feladatokat látunk magunk előtt és mennyi felelősséget érzünk érte. Az egyes ember érdekkörén túl természetszerűleg érinti ez a kérdés a közösséget is. A közösségek életiránya, tartalma, értéke az egyes ember életértékelésétől függ.

Megnöveli a kérdés jelentőségét, hogy az élet értéktudata nagy mértékben elhomályosodott. Látszólag a gondolkodás középpontjában áll, mert az emberek sokat foglalkoznak az élet problémáival, tényleg azonban nem veszik azt komolyan, nem értékelik kellőképpen, sőt könnyelmű, tartalmatlan, céltalan életet élnek. Az élet értékét tagadó irányzatok legszélő következtetés-levonása az öngyilkosságban lép elénk.

Az élet értéke tulajdonképpen az öngyilkosság problémájában világosodik meg, mert az öngyilkosság nemcsak az élet önkéntes elvetéséről beszél, hanem arról a széles hőmpölygésí irányzatról is, mely az élet értékét külső, kedvező körülményekben látja, annak magasabb rendeltetését nem keresi, s érte felelősséget nem érez. Az öngyilkosság kérdése súlyossá válik, mert az társadalmi jóváhagyással engedélyezett társadalmi betegséget képez. A köztudatban letörlődik bűnös bélyege s az emberi elhatározás jogos megnyilatkozásává válik, mely a tragikum sejtelmes felhőjébe burkolódik.

Az isteni-színjáték költője megéreztetni az öngyilkosság komoly bűnvoltát s a pokol hetedik körébe helyezi el az élet törvénye ellen vétkezőket. A sors parányi magként elszórja őket, de szárba hajtanak, mindegyik nyöszörgő száraz fagaly lesz, s állandóan háрпиák szagatják testüket.

Pierre de Vigue lelke sóhajtva panaszojja:

„Testünk is vissza fogjuk kapni mindkét,
 Mint más, de egyikünk sem ölti fel, nem —
 Maga dobá el, többé joga nincs rajt!
 Ide hurcoljuk — se vadon erdőben,
 Azon a fán fog függni ép a testünk,
 Amelybe most lelkünk szorong gyötörtén.”

De az emberek nagy tömege az öngyilkosság eme szigorú megítélését nem fogadja el s az emberi szájalomérzésen nem emelkedik túl. Gyakran előforduló tragédiát lát benne, melyhez az újságvágyó ember kíváncsiságával nyúl és nem a hívó ember imádságával. Legföljebb szívével nézi, nem a lelkével és a lelkiismeretével. Nem annyira az öngyilkosság ténye, hanem inkább annak romantikus háttere érdekli. Egyes jelenséget lát benne csupán s nem keresi annak lelki törvényszerűségét.

Így azután kialakul az a társadalmi közfelfogás, mely szinte tételekbe foglalja az élet tagadására vonatkozó tanításokat. Az ember szabados ura a saját életének. Joga van hozzá s bármit cselekedhetik vele. Övé a teste, a lelke, a vagyona, az állása, mindennel szabadon rendelkezhetik. Élete felett természeti törvények uralkodnak, a sokszor emlegetett erkölcsi törvény azonban emberi alkotás csupán, az is a természeti törvény alá tartozik. Már pedig a természeti törvény senkit sem kényszeríthet az életre és senkitől sem veheti el azt a jogot, hogy életétől önként, saját akaratóból bármikor megválhasson.

Ennek az irányzatnak filozófiai rendszerezője: Hume, angol filozófus, emberi jogot lát az öngyilkosságban. Azt mondja, hogy a világmindenségben nem lehet az embernek mostohább sorsa a többi teremtménynél. A természeti törvény jogbiztosítása az embert is megilleti. Már pedig a természet szerves és szervetlen része naponként átalakul s céljainak megfelelően megváltozik anélkül, hogy egymásra tekintettel lennének. A természeti törvény szerint tehát az embernek joga van arra, hogy életét önmagától eldobja.

Az öngyilkosság ellenesei rendszeresen az Istenre hivatkoznak s azt mondják, hogy Isten ellen vétkeznek az öngyilkos. Ebben a felfogásban nagy adag emberi gőg nyilatkozik meg. Mert a világmindenség háztartásában nem fontosabb az ember, mint egy hitvány osztriga. Nagyképűsködés arról beszélni, hogy Isten terveinek megvalósításában nekünk szerepünk van s életünket ebből a szempontból kell értékelni. Különben sem tud-

hatjuk, hogy Isten mit akar velünk. Ha az ő gondviselése miatt kell életünkhöz ragaszkodnunk, vajjon nem vétkezünk-e éppen az ő gondviselése ellen, mikor az alázuhanó kőszikla elől félreugrunk?

Az öngyilkos nem vétkezik a társadalom ellen sem, mert az embernek közössége a jog és kötelesség kölcsönösségének elvén alapul. Ha az ember nem teljesíti kötelességét, elveszti jogát, de viszont ha lemond jogairól, akkor természetesen megszűnnek kötelességei. Joga van az embernek, hogy lemondjon a társadalommal szemben fennálló jogairól s ugyanakkor azt mondhassa: semmivel sem tartozom neked!

Hume okoskodása szerint az öngyilkos önmaga ellen sem vétkezik. Nincsen az embernek önmagával szemben olyan kötelessége, amit életének elvetésével megsérthetne. Az ember addig él, míg életét értékesnek tartja. Balga az, aki értéket dob el magától, de szabadjogát gyakorolja, aki értéktelenné vált életétől önmagát megszabadítja.

Ennek az életértékelési irányzatnak van még néhány erős-zavú képviselője. Seneca az önként választott halálban a bölcsesség, szabadság és bátorság bizonyosságát látta. Montesquieu érvelése szintén ebben a gondolatkörben mozog. Ezt mondja: „Amint nem zavarom a természet rendjét azzal, hogy az eredetileg gömbölyűnek alkotott golyót szögletessé formálom, úgy nem zavarom azáltal sem, ha a testet és lelket elválasztom egymástól. A természet ereje sértetlen marad. Avagy kevésbé fontos munkát végez a testem, ha a világmindenségben búzalkalász vagy fűszál lesz, lelkem pedig földi gyarlóságának levétele után kevésbé lesz magasztos? Az önkéntes halál ellen védekezésnek forrása az emberi büszkeségben rejlik. Szeretnék hinni, hogy a tökéletes emberi lény megsemmisülése lealacsonyítja az egész természetet s nem akarják megérteni, hogy az ember csak egy atom a mindenségben, melyről az Isten csak azért vesz tudomást, mert tudása végtelen.”

Az élet igazi értékének megállapításához a keresztyénség vezet el. Amint szükségképpen téves következtetésre jutnak el mindazok, akik az élet értékét magának az életnek és az embernek értékelése szerint akarják megállapítani, úgy helyes eredményre kell eljutniuk mindazoknak, kik az élet és az ember értékét Istenben keresik. Az élet értékét az állapítja meg, hogy középpontjában az élet-ajándékozó, az élet-fenntartó és az

élet-ítélő Isten áll. Életünk nem önmagától van, Istentől kaptuk. Nem tetszésszerinti üzérkedésre, hanem sáfárságra kaptuk. Nem magából és önmagától, nem kívülről és véletlenségből kapom életem célját, hanem felülről az Istentől. Az életnek van magában rejlő rendeltetése: a kötelesség és van magafelett rejlő rendeltetése: előkészülés egy tökéletesebb életre. Isten követelése, hogy becsüljük meg, építsük ki, használjuk fel, értékeljük és értékesítsük életünket. Isten tilalma, hogy ne avatkozzunk bele az ő jogkörébe s ne akarjuk önkényesen megállapítani életünk határvonalát.

Az elmondottak nyilvánvalóvá teszik, hogy az öngyilkosság vétkezés Isten ellen, kitől életünket sáfárságra vettük. A természeti törvényen kívül erkölcsi törvény uralma alá helyeztünk s nincsen jogunk annak megtagadására. A röpké múlásu idővel, a fizikai erőmmel, a testi szervezetemmel sem rendelkezem szabadon, mennyivel kevésbé az Istentől kapott életemmel! Az öngyilkosság vétkezés a társadalom ellen is, melyet nem szabad önző életet élő emberek érdekközösségévé tennünk, hanem benne fel kell ismernünk Isten munkásokat követelő hatalmas munkaterületét. Különösképpen fennáll ez a kötelesség a szűkebb családi közösséggel szemben, mely az öngyilkosságnak rendesen legszánandóbb áldozata. Az öngyilkosság vétkezés önmagunkkal szemben, mert az életet határozott rendeltetéssel kaptuk. Senki sem rendelkezhetik önmaga felett és nem veheti el könnyelműen kötelességeit és tökéletesedésének lehetőségét. Az öngyilkosság tehát mindig hármass vonatkozásban jelentkező kötelességszegés. Az öngyilkos kiszakítja magát Isten hatalmi köréből, Önmaga felett rendelkezik. Isten azt parancsolja, hogy élj, teljesítsd kötelességeidet, ő pedig azt feleli: nem élek tovább! Az emberi közösség Isten akarata szerint azt kívánja, hogy végezzen kijelölt munkahelyén építő munkát, ő pedig ezt a követelést elutasítja magától. Saját érdeke azt kívánja, hogy hivatását töltsse be, dolgozza ki egyéniségét, végezzen értékes munkát, tökéletesedjék, igyekezzék eljutni Krisztushoz, éljen. Őbenne, ő pedig élete útját erőszakosan elvágja s mindezt lehetetlenné teszi.

Fichte azt mondotta: „nem akarok tovább élni, azt jelenti, hogy nem akarom kötelességeimet teljesíteni”. Kant pedig ebben a mondatban foglalta össze ítéletét: „az erkölcsiség alanyát saját személyében megsemmisíteni annyit tesz, mint magát az

erkölcsiséget a világból száműzni”. Az öngyilkos valóban az élő Istennel és az erkölcsi világrenddel helyezkedik szembe. Az öngyilkos megtagadja mennyei származását, Isten megbízását, különböző irányban kialakuló kötelességeit és örökkévalóságát.

Az élet helyes értékelése arra kötelez, hogy az öngyilkosság okát keressük s ezzel együtt megkíséreljük az ellene való védekezést.

A szociáletikák és a statisztikai táblázatok különböző megállapításokat és csoportosításokat tartalmaznak az öngyilkosság okára vonatkozólag. A megrázó tragédiák hosszú sora tárul elénk. Az öngyilkosság majdnem mindig menekülés. Menekülnek a betegség kínjától, az elszegényedés nyomorúságától, a család fájdalomtól, a bűnök következményétől, az értéktelennek gondolt élet elviselhetetlennek látszó terhétől. De hiába próbáljuk megmagyarázni az okot, mindegyikben van valami kifürkészhetetlen lelki rejtettség, mely a pillanat bátorsága és az élet gyávasága, az életöszton és az élettágadás természetellenes ellentétét megoldatlanul hagyja.

Bizonyos azonban, hogy a feltűntethető ok jelenség csupán, nem első ok, hanem másból származó ok. Mögötte láthatatlan erők dolgoznak és ismeretlen tényezők szerepelnek. Ha elindulunk nyomukon, csak külső látszat-eredményre jutunk. Rubrikákba jegyzünk számokat, de hiányzik belőlük a jelenség elrejtett törvénye. Éppen azért segíteni próbálásunk belevész a részletmunkákba. Megkíséreljük az öngyilkosság ellen dolgozni szociális úton, állást, kenyeret, anyagi biztosítottságot, lelki erősítést próbálunk teremteni, de tudjuk, hogy vannak náluk szegényebbek, betegebbek, szerencsétlenebbek, akik elmenekülés nélkül, bátran állják a harcot. A statisztikai rovatcímek nem döntenek el a kérdést. De nem dönti el a kérdést a vallásfelekezeti statisztika sem. Nemcsak azért nem, mert az öngyilkosság különböző lelki, gazdasági és szociális tényezők következményeképpen jelentkezik s számbeli kialakulására befolyásolólag hatnak a nemzeti és faji tényezők is, hanem mert a vallásfelekezet maga is külső tényező. Valahogyan mélyebbre kell tekintenünk.

Induljunk ki lezárt történelmi korszakok tanulságaiból.

A klasszikus népek életében az öngyilkosság minden erkölcsi megkötöttség nélkül jelentkezett, de mindig összefüggésben állt a vallásosság mélységével. A görög nép homerosi idejében, midőn a férfiak mulatozása vízzel vegyített bor fogyaszt-

tásából és énekek hallgatásából állott, nem találkozunk az öngyilkosság bűnével. A hőskorszak természeti vallása különben is egyé tette a természeti törvényt az erkölcsi törvénnyel s becsülendő értéké emelte magát az életet. Az élethez ragaszkodásukat megerősíti a hideg, penészes Hádestől való rettegetés, melyben az ember önmagának elvesztése után „eidolon”, árnykép csupán. De később azután eltűnik az emberek lelkéből az Isten iránt való tisztelet. A mithoszok érezhető gyönyörűséggel tárgyalják a kalandvágó Istenek botrányos történeteit. Meginog a vallásos hit s megváltozik a Háderről való elgondolás is. Achilles életfölénnyel mondja az alvilágba alászálló Odysseusnak: „inkább leszek napszámos valamely szegény ember földjén, mint király a holtak felett.” Az öngyilkosság hullámvonala ekkor kezd emelkedni. Később a filozófia még jobban megingatja a műveltek vallásos hitét. Leikükből kivesz valamit s helyette nem tud egyenértékűt adni. Euripidész a színpadról dobja a tömeg lelkébe azt a mindenki által égetően érzett kérdést, hogy tulajdonképpen vannak-e Istenek? A vallásos hittel együtt megrendül az élet erkölcsi alapja. Fényűzés, erkölcstelen mulatozás, kéjvágy szedi áldozatait. Az állam bérencek társasága, a családi élet oltára omladozik. Az öngyilkosság hullámvonala szédítő hirtelenséggel emelkedik. A nagyok közül önként keresik halálukat: Empedokles, Diogenes, Zeno, Kleantes, Eratosthenes, Demosthenes, Themistokles, Isokrates, Hegesias, Stilpo, stb. A lélekben valami nagy összeomlás következett be, ez magyarázza az öngyilkosságok sorozatát s az öngyilkosságnak társadalmi betegségé fajulását.

Befejezett történelmi korszakként áll előttünk a római birodalom élete is, mely nagyjában a görög erkölcsi élet megismétlődését mutatja. A Numa által alapított egyszerű kultuszban boldogan él a nép. Mikor azután Epidaurosból elhozzatják Aeskulap szobrai és Róma falai között floralia alakjában helyet kap a phrigiai Kybele kultusz, midőn a Dionysius misztériumok a bachanáliák féktelen orgiáiban polgárjogot nyernek, akkor alábanyatlak az állam tekintélye s pusztul a vallás oltára. Eddig a vallás értéket tulajdonított az életnek, most a vallástalanság idejében megkezdődik a Messalinák, a Poppaea Sabinák uralma s Tacitus szerint a „monarchia eszköze” a mérge lesz. Halálos fáradtság árad a költők és írók műveiből. A vezető társadalmi osztály lelkére ránehezedik az undor határát érintő élettágadás.

Plinius dicsekedve hangoztatja a műveltek új hitvallását: „nagyobb az ember az Istennél, mert tetszése szerinti időben hívja halálát”. Az öngyilkosság rohamosan növekszik, félelmetesen pusztító áradattá dagad s veszélyezteti az állam és társadalom; roskadozó intézményét. Az öngyilkosok végeláthatatlan ármádiájából álljon itt néhány ragyogó név: Lukretius, Atticus, Petronius, Lucanus, Cato, Brutus, Cassius, Marcus Antonius stb. Járványként kellett fellépnie az öngyilkosságnak, mert a stoikus filozófiát valló Seneka, ki az öngyilkosságot mindeddig hősiek cselekedetként magasztalta és saját maga is önkezével vetett véget életének, felemelte ellene szavát. Alighanem több a pusztító véletlennél az is, hogy Vergilius, aki Aeneisében Augustus reformáló munkáját támogatta, az alvilág megrajzolásánál megdöbbentő színekkel rajzolta meg az élet küzdelmeibe visszavágódó öngyilkosok tragikumát.

A keresztyénség első időszakában nem jelent komoly kérdést az öngyilkosság. Az első korszak szegénység darócán diadalmasan átvilágít az erkölcsi tisztaság fénye. Krisztus tanítása szerint élnek s az ösgyülekezet testvéri közösségébe belemintázzák Krisztusnak az élet megbecsüléséről szóló tanítását. A III. században azonban már megindul az élettagadó áramlat s a IV. századtól kezdődőleg gyakran erélyes törvényeket hoznak ellene. A reformáció korában emelkedő hullámhegyet látunk, melyet az átmeneti szellemi korszak is magyaráz. A későbbi századok szétszórt jelenségei után komoly problémává a 18. században lesz, midőn a vallásos gondolkodás meggyengülése s a forradalmi átalakulások megingatták az emberek lelki egyensúlyát, míg azután korunkban valóságos társadalmi betegséggé lett.

A lezárt történelmi korszakok tanulságát abban látjuk, hogy az élet értékelése elválaszthatatlan az ember vallásosságától. Nem egyházi hovatartozandóságban látjuk tehát a döntő tényezőt, hanem az ember egyéni vallásosságában. Minél inkább emelkedik a személyes Istenre kiépített vallásosság, annál inkább veszít erejéből az öngyilkossági epidémia és minél jobban hanyatlak a hívő vallásosság, annál nagyobb számarányban növekszik az. Ez az öngyilkosságot létrehozó első ok, a statisztikai rovatcímek csak másodlagos okot tüntetnek fel. Nem a nyomor, a szegénység, a betegség, az elhagyatottság, a munkanélküliség, a csapás és az elkövetett bűn sodor öngyilkosságba,

hanem a hívó vallásosság hiánya. Ha az ember lelkében ki-alszik a hit, akkor keze elveszíti az Isten kezét. Az Isten mellett álló ember szemébe néz tragédiává váló életének, összetörve, megalázva, meggyötörve, koldusbottal verten is bátran megáll, mert mindenre van ereje Istentől és mert életének értékét elveszíthetetlen örökkévalóságában látja. Szerencsétlen életkialakulásának kegyetlen, kemény következményeit levonja ugyan, de nem tapodja el Isten törvényét, nem vezeti a halál sötétségébe életének az útját és nem rázza le magáról a számadó felelősség Istentől kimért terhét.

Ez a felfogás nyilvánvalóvá teszi, hogy az élet értékének helyreállítása és az élet védelme szempontjából mit kell cselekednünk az élet sokfelől egybefutó szálakból szövődő különböző életterületén.

Fontos feladat vár az államra. Szociális reformokkal és igazságos gazdasági politikával mindenki számára elviselhető életet kell teremtenie. Munkába kell állnia a szociáletikának, hogy az életterületek kiépítésénél Isten igazságai érvényesüljenek.

A társadalomra az a nagy feladat vár, hogy erkölcsi alapon kiépülő közvéleményével elfogadtassa az élet igazi értékelését. Istent ismerő lélekkel bírálja el az élet tragédiákat teremtő jelenségeit, minden élet-igenlést és minden élet-tagadást. Teremtően egészséges társadalmi lelkiismeretet és ne engedje a hősiesség palástjába burkolni az öngyilkosság bűnét. A műveltek közfelfogásában változtassa meg azt a megállapítást, melyet Ophelia a sírásónak ezekkel a szavakkal fejezett ki: „az úri népnek több szabadsága van vízbefojtani, vagy felkötni magát, mint a többi keresztyén felebarátjának.” A társadalom ítélkezés nélküli megítélése legyen határozott.

Kívánatos lenne az irodalom és művészet megtisztítása azoktól az erkölcsi veszedelmek rejtő túlzásoktól, melyek az öngyilkosság könnyelmű alkalmazásával együtt járnak. A vászonra vetített színjátékokban állandó megoldási eszköz, az «életet színpadra vivő darabokban és irodalmi alkotásokban is állandóan találkozunk vele. Beállítása a lélektani szükségképpeniség és az elkerülhetetlen természetesség látszatát mutatja s ezt az ítéletet rögzíti a közönség lelkébe. Goethe Egmontjában az öngyilkos Klärchen megdicsőülve emelkedik az égbe s mint nemtő jelenik meg. Schiller Stuart Mária-jában Mortimer

a Szűz Máriához imádkozva dől törébe. Az öngyilkosság irodalmi igazolása az etikai elítéléssel szemben károsan befolyásolja a közfelfogást. Shakespeare nyilatkozataiban legáltalább megrezdül a felelősség húrja. Hamlet fájdalmasan mondja: „óh miért szegezte az Örökkévaló az öngyilkosság ellen kánonát.” Imogen is felsóhajt: „az öngyilkosságra égi tilalom teszi gyávává gyöngye kezemet.” Kívánatos, hogy az irodalom és művészet az élet értékét illetőleg helyes közfelfogást teremtsen.

A legfontosabb feladat az embernevelés munkájára vár. Nevelni kell az embereket arra, hogy értékeljék az életet s tekintsék azt Istentől adott sáfárságnak. Keressék az élet magasabb értékét s ismerjék fel azt akkor is, ha az élet kegyetlen kézzel megfosztja őket az élet külső kedvezéseitől. Hordozzanak szívükben felelősséget saját életükért és a mások életéért. Erőpróbáló nehéz kísértések között ne felejtsék el, hogy az élet sokszor elhomályosítani látszik saját értékét s megrendíti lelkünkben az élet értéktudatát, de mindig helyreáll az élet igazi értékének tudata s abba vetett hitünk, ha azt az Isten közelségében nézzük és éljük.

Faust elkészítette végáldomásra a méregitalt s ajkához emelte a halálhozó kelyhet. De újra megtalálta az élethez kapcsoló kötelességtudatát, életbátorságát és helyes életértékelését, mihelyt meghallotta a húsvéti harangszót és az angyalok énekét.

Az élet értéke az élő Krisztusban van elrejtve.

A becsület.

Az egyes embernek és a társadalomnak szüksége van erkölcsi értékmérőre, mely az embereket erkölcsi szempontból leméri s a közösség javára dolgozó emberek közé beosztályozza. Ezt az értékmérőt becsületnek nevezzük. Nincs még egy olyan erkölcsi fogalom, mely a jellemtisztaság és az önérték követeléseit olyan nagy mértékben összefoglalná, mint a becsület. Értéket jelent az egyén szempontjából, mert a becsületes emberek társadalmába belépőjegyül szolgál s ezenfelül kényszerítő erejű jellem- és emberformáló erő. Letörli a belső ember kinövéseit, bűnre való hajlandóságait s rákényszeríti a jóra és az erkölcsre. Társadalmi értéke pedig abban mutatkozik, hogy láthatatlan láncolatot teremt az emberek között s körülhatárolatlan, alapszabályok nélküli közösségbe tömöríti azokat, akiknek az élet erkölcsi oldaláról alkotott felfogása közös alapigazságokon nyugszik. Így válik a becsület a tisztességes emberek társaságának összekötő kapcsává és alapjává. Természetes azonban, hogy az egyes ember és a közösség felé érvényesülőkettős jelentőségét csak az igazi becsület töltheti be.

Mi a becsület? Valamikor a Rotschild-ház megalapítója azt írta a hesseni választófejedelemnek: „aki elveszi a pénzemet, elvette becsületemet.” Egy szürke ruhájú, névtelen lovag pedig kivont kardpengéjén szikráztatva a napsugarat, azt mondotta: „aki elveszi becsületemet, elvette az életemet!”

Magasra emelt fejjel el kell tekintenünk ennek a világnak valóságai és aranyröghöz tapadó ítéletei felett, midőn azt mondjuk, hogy a vagyon, magábanvéve nem jelent becsületet. De az igazság közelségébe kerülünk, ha az igazi becsületet az élet belső síkjába helyezzük. Etimológiai értelmezése szerint ugyanis a becsület belülről erősödő értéket jelent. Az „Ehre” szóban a fény és acél találkoznak. A görög „time” a becsül igéből származik és a lemérés aktusára utal. Az ószövetségi Biblia nyelve „kőbódi”-nak nevezi, ami azt jelenti: saját magam, benső lényegem. Elénk áll egy olyan erkölcsi tulajdon, mely belőlünk

származó, bensőnkből sugárzó erkölcsi érték-valóságunk kifejezője, mindentől és mindenkitől független. A magam tulajdona, egészen az enyém, egyedül tőlem függ.

A becsület lényegtartalmát maga az ember adja meg, de viszont annak irányadó szempontjait az Isten állapítja meg. Az ember kötelességteljesítése, lelkének és szívének tartalma, jellemének megnyilatkozása adják azon szövedékszálakat, melyekből becsületének leple szövődik. Mint ahogyan a gyöngytermő kagyló fájdalmak között önmagából termeli ki az igazgyöngyöt és saját könnyét alakítja át drágagyönggyé, úgy az ember is szenvedések nehéz küzdelmeiben, belső válságok és életfájdalmak vergődésében önmagából termeli ki becsületét. A becsület éppen ezért az ember legegényibb erkölcsi értéke. Nevet, vagyont, hitbizományt örökölhettünk őseinktől, becsületet azonban nem. Birtokot, gyémántdiadémot, vagy műremeket vásárolhatunk drága pénzen, becsületet nem. Az igazi becsületet mindenkinek önmagának kell megszereznie lelki küzdelemmel, önfegyelmezővel, fájdalommal és szenvedéssel.

Ugyanakkor azonban ez a legegényibb erkölcsi tulajdon nincsen kiszolgáltatva az ember tetszésszerű felfogásának és önkényes életirányának, hanem Isten örökkévaló erkölcsi vilárendjére támaszkodik. A becsület eszménye nem az ember erkölcsi érték-elképzelésében, hanem az Isten érték-követelésében van elrejtve. A becsület tartalmát és értékét Isten állapítja meg. Nem az ember egyéni felfogásának játékszere, hanem kifejezője a mélységekből táplálkozó erkölcsi közfelfogásnak. Ha a becsületet elszakítjuk Istentől, akkor elveszíti tápláló anyaföldjét, a hazug ámitás légüres terébe kerül, hordozója az álbecsület lovagja csupán, kit lebocsátott sisakrostélyá lovagnak sejtet, pedig közönséges kalandor csupán.

Ezen tételnek vonjuk le egyik következményét. Ha becsületemet csak magam szerezhetem meg, akkor azt senki sem veheti el tőlem, magam is csak akkor, ha összeütközésbe kerülök erkölcsi lényemmel és emberi méltósággal. Durva magaviselet, piszkálódó szóáradat sértheti a társasélet megszabott stílusát, de nem érhet fel a becsülethez. A becsület valóban az ember erkölcsi értékmutatója, a nagyvilág előtt publikált bizonyágtétele arról, hogy az ember nem kéz, láb, fej, nem fizikai és mechanikai szerkezetek összetétele, hanem önálló erkölcsi érték. A becsületben minden ember magábanhordja ön-

értékének tudatát. Általa erkölcsi eszmék munkásává válik, ki függetlenül származásától, ranglétrájától, anyagi helyzetétől és állásától, mindig az erkölcsi eszmék zászlója alatt küzd.

A becsület tehát az ember önértékelése és erkölcsi méltóságának önmaga által történő megállapítása. Ez az önértékelés azután kiegészül az emberek és a társadalom ítéletével. Ha valaki életének minden viszonylatában szigorú erkölcsi elveket alkalmaz, hivatását becsületesen betölti, jellemét makulátlanra csiszolja, embertársaival és a közösségekkel szemben kötelességét hűségesen teljesíti, akkor önértékének mások által való elismerését követelheti. A becsületben kifejezésre jutó önérték megállapításához így kapcsolódik hozzá a mások által megadott értékelismerés: a becsülés.

A becsület fogalma tehát két tényezőből összegeződik: az ember életében kiküzdött egyéni és az emberektől megadott külső tényezőből. Az első az ember életteljességének erkölcsi értékmegállapítása, nem a látszat-emberé, nem a képzelt-emberé, nem a társadalmi-emberé, hanem a valóság-emberé. A második pedig az ember értékének mások által történő elismerése, nem látszat, vagy formai elismerés, hanem komoly erkölcsi értékelés.

A becsülés a becsület másodlagos tényezője csupán, de azért nem tagadhatjuk jelentőségét. Egy német etikus „az önfenntartás sajátos eszközének” nevezte, mert elhelyezkedésünk biztosításánál, anyagi és erkölcsi viszonyaink kialakításánál lényeges szerepe van. A becsület és becsülés kapcsolata a fény és a visszaverődés, a hang és a visszhang viszonyát mutatja. Minél intenzívebb a fény, annál több valószínűsége van a visszaverődésnek, minél zengőbb a belőlünk feltörő kiáltás, annál erőteljesebb lesz annak visszhangja. De viszont hiába árasztok fényt a tükrözési felület nélküli tárgyra, hasztalan kiáltok a süket levegőbe, kisugárzást és visszhangot nem várhatok. Becsülésre csak akkor számíthatok, ha az emberek erkölcsi érzülete a becsület megértésére és értékelésére alkalmas.

A két tényező egymáshoz való aránylása szintén nagy jelentőséggel bír. Közülük a becsület az alapérték, a becsülés csupán másodérték, a becsület fontosabb a becsülésnél és mégis egymásra utaltan követelik egymást s elszakíttóságuk esetén a becsület torz alakját hozzák létre. Torz-becsület származik a becsület elhanyagolásából s a becsülés egyoldalú kihangsúlyo-

zásából, avagy a belső erkölcsi önértékelés elszigeteléséből és a külső elismerés lekicsinyléséből.

Ha az emberek részéről megkövetelt becsülést föléje helyezzük a tulajdonképpeni becsületnek s azt érdemtelenség esetében is megköveteljük, akkor megteremtjük a formális látszatbecsületet. Ennél nem az ember erkölcsi értékének valósága, hanem annak kikényszerített elismerése a fontos, nem az a lényeges, hogy az emberek tudnak-e az illetőről becsületére kedvezőtlen dolgokat, hanem hogy arról nyíltan beszélnek-e? Ha viszont az emberek becsülését semmibe se vesszük s elbizakodott göggel eltekintünk fejük felett, akkor a becsület egyik fontos tényezőjének elejtésével a becsület egyoldalú fogalmát teremtjük meg, mely az emberek ítéletének semmibevevése következtében kizárólagosan az ember önértékelésére támaszkodik. Már pedig az önértékelésnél a valóságtudat mellett szerep jut a kritikátlan beképzelésnek és elbizakodottságnak.

Ennek a típusnak egyik fajtája a lovagias becsület, mely a külső életformák hangsúlyozott védelméből s az emberek külső elismerésének biztosításából alakul ki. További eltorzítást mutat a rubrikázott erkölcsi értékeléssel dolgozó gavallérbecsület, mely önkényesen megbontja az ember erkölcsi lemeretésének egységét. Valaki elcsábíthatja legjobb barátja feleségét, tönkreteheti saját családjá boldogságát, élhet kétes bizonytalanságban, lehetnek kifürkészhetetlen pénzforrásai, ha egyébként eleget tesz a társadalom követeléseinek, becsületéi: elismerik.

A társadalmi osztály lezárt kialakultsága és a hivatáskör erkölcsi követelésének iránytudatossága létrehozzák a hivatásbecsületet. Magábanvéve nem kifogásolhatjuk ezt a kialakulást, mert hiszen a becsület mindig elválaszthatatlan az ember hivatáskörétől. Saját hivatása alapján kell megállapítani az orvos, az ügyvéd, a lelkész, a kereskedő stb. becsületének tartalmát. Vigyáznunk kell azonban arra, hogy a hivatásbecsület ne váljék külsőleges, elzárkózó osztálybecsületté, erkölcsi értékelésének realizálásában keresse feladatát, nem pedig az egyetemes erkölcsi ítélkezési szempontok mellőzésében. A hivatásbecsület ne kerüljön ellentétbe az egyetemes emberi becsülettel, ne szakadjon ki az erkölcsiség ama anyaföldjéből, melyből származott, táplálkozott s létjogát nyerte.

A nagymértékű társadalmi elszigetelődés és sajátos szem-

pontok érvényesítése következtében régebben különösen a katonaságnál alakult ki a tisztibecsület külön fogalma. Néhányelőnye mellett volt ennek sok veszedelme is, mert különlegesítélkezési szempontjai ellentétbe kerültek a társadalom egyetemerkölcsei felfogásával s ennek következtében azután eltorzult a becsület tulajdonképpeni lényege.

Annak szemléltetésére, hogy a hivatásbecsület egyoldalú követelése az erkölcsei ítékezés szempontjából milyen nagy veszedelmeket rejt magában, annak idején tett feljegyzéseim alapján közlök egy esetet, amely kortörténeti szempontból is jellemző.

Bécsben történt, 1906 október 12-én, hogy egy K. nevű főhadnagy lakására csalta házmesterének 14 éves és 25 napos leányát. Valaki értesítette erről az apát, aki felháborodásában, a tisztet tetteleg bántalmazta. A leány néhány nap múlva öngyilkos lett. A tisztibecsületbíróóság a tisztet felmentette, mert a leány 25 nappal idősebb volt 14 évesnél, kötelezte azonban őt arra, hogy polgári bíróóság elé állítsa az édesapát, ki állítása szerint őt tetteleg bántalmazta. A bíróóság az apát felmentette, mert tettét jogos felháborodásában követte el. Ezen ítélet alapján a katonatiszt ismét becsületbíróóság elé került, tisztirangjától megfosztották és pedig nem a tragédia alapeseménye miatt, hanem mert a meggyalázott, öngyilkosságba kergetett leány édesapja őt tényleg tetteleg bántalmazta.

Ez az eset régmúlt idő szomorú példája arról, hogy mivé válhatik a becsületről alkotott felfogás egy társadalmi osztály vagy hivatáskör egyoldalú korlátai közé szorítva. Szerencsés kialakulások következtében ma már más világ alakult ki s a katonaság hivatásbecsülete egyetemerkölcsei követeléseken nyugszik. Ma a tisztibecsületbíróóság másképpen ítéleznék. De viszont bizonytalannak látom, hogy vajjon a polgári társadalom közbíróósága hasonló esetben felmentő ítéletet hozna-e, hiszen a sexualitás kérdéseit kivonja a becsület érdekeltségi köréből.

A becsület eltorzított alakjai még inkább megnövelik az erkölcsei öntudat és erkölcsei értékítélet összegezéséből felépülő igazi becsület nagy jelentőségét.

Könnyen megállapíthatjuk ezek után, hogy az igazi becsületnek a párbajhoz nincsen semmi köze. Ez az önbíráskodási csökevény alkalmas lehet emberi indulatok levezetésére, társa-

dalmi formakövetelések kielégítésére, vagy a látszat-becsületek alátámasztására, de az igazi becsület reparációjára semmiképpen sem alkalmas. Az igazi becsületet nem éri sérelem, amennyiben pedig éri, úgy az más eszközökkel intézendő el. Legfeljebb a becsület külső tényezőjéről lehet benne szó, az pedig szintén más úton intézendő el. A párbaj mégis bevezetett és elismert elintézési forma, melynek engedélyezését sokan azért helyeslik, mert az elégtételszerzés még rosszabb módja ellen védelmet nyújt. A klasszikus népek jól ismerték a becsület közértékű fogalmát, de az ilyenfajta önbíráskodás iránt nem volt érzékük. A rómaiaknál a becsületesség polgári erény volt, elvesztése a polgári jogok elvesztését jelentette. A bírói pulpituson nemcsak a bíróság ítélkezett, hanem a közvélemény is. A görögök-nél a „megale psyche” ideálja állott az emberek szeme előtt s főleg ez emelte őket az önérdék és kicsinyesség korlátai fölé. És mégis, tudtak önbíráskodás nélkül becsületet védelmezni anélkül, hogy erkölcsi méltóságuk csorbát szenvedett volna.

Schopenhauer néhány jellemző példát említ a klasszikus nép kiválóságainak felfogására. Themistoklesre vitakozás közben kezelt emelt flottaparancsnoka. „Ám üss — szolt hozzá —, de azután hallgass meg!” Sokratesszel való vitakozásban egyik ellenfele lábbal pótolta argumentumainak gyengeségét. Azt mondták neki, hogy jelentse fel a bíróságon. Válasza ez volt: „ha egy számár rúgott volna meg, akkor sem mennék a bírósághoz!” Krateszt arculütötte Nikodromosz zenész, mire egy táblát akasztott a nyakába ezzel a felírással: „Ezt Nikodromosz tette!”

Nagy erkölcsi szükségletet jelent, hogy a becsületnek legyen az önbíráskodást felváltó igazi erkölcsi védelme. Erre szükség van, mert a becsület egyéni, társadalmi és nemzeti értéket képvisel. Szükséges tehát, hogy az állam az emberek életén, vagyónán kívül törvénnyel védelmezze a becsületüket is, a társadalom pedig alakítsa meg láthatatlan erkölcsi ítélőszékét. Ennek első feltétele az, hogy állapítsa meg a becsület igazi tartalmát, szálljon szembe a becsület oszthatóságának hazugságával. írja mélyen a lelkek könyvébe, hogy a hivatás a munkában, a társadalmi közszereplésben, a gazdasági életben mindenkitől ugyanazt a becsületet követeli: erkölcsi értékek megvalósítását. Második lépése pedig, hogy a helyes fogalmi-tartalommal felruházott becsületet tegye erkölcsi értékmérővé. Becsületük szerint be-

csülje az embereket és ennek alapján állítsa őket a magasabb közösség szolgálatába. A harmadik, hogy az igazi becsület tegye társadalmi összekötő erővé és teremtse meg az erkölcsi alapon álló nemes demokratizmust, mely társadalmi osztálykülönbségek, név és vallási különbségek felett megteremti a becsületes emberek közösségét.

Bizonyos azonban, hogy az igazi becsület fundamentuma az erkölcsnél mélyebben fekszik s a hit mindent magában, foglaló világára utal.

A munka szociális jelentősége.

1912.

A munka kérdése azok közé az őseredetű élet-kérdések közé tartozik, melyek lassú fejlődésükben visszatükröztetik az emberiség évszázados emelkedését s az egyes ember világnézetének kialakulását. Ha valaki kultúrképekben összeállítaná a munka különböző megítélését, csakhamar felismerné, hogy ebben a kérdésben is ugyanazon eszmeáramlatok érvényesülnek, mint amelyek a történelem folyamán történelmi korszakokat alapítottak. Mintha valami csodatükör a világtörténelmi korszakok nagy vonalait egy kicsiny, éles képben egyesítené, — a munkáról alkotott nézetben megtaláljuk az egész korszak értékmutatóját.

Éppen így a munkáról való felfogás jellemző az egyén világnézetére. Megismerjük rajta az egyéni felfogás mélységét és tartalmasságát. Ha tudjuk, hogy valaki hogyan gondolkodik a munkáról, azt mennyire becsüli, miben látja jelentőségét és érdemét, akkor feltárul lelkivilágának egy jelentős része, mely értékelésének, érzéseinek és szellemi tehetségeinek rejtett mélységeibe enged bepillantani.

Az egyéni felfogás azonban nem követi párhuzamos vonalakban a kor felfogását. Az egyesek lelkét megéri a haladás szelleme s a jövő idő a kiválasztottak gondolkodásában sejteti fényét és erejét. Az egyéni meggyőződés fejhajtás helyett szembehelyezkedik a társadalmi felfogással s vele szemben egy új, továbbfejlesztő eszmét illeszt az emberiség történetébe. Ilyenkor az ember és a társadalmi kornak a lelke szembe kerül egymással s az ütközet eredménye szerint vagy megmarad a munka régi eszméje, vagy pedig az új szellem új felfogást s ezzel együtt új szociális helyzetet teremt. Ahol a munka történetében egy ilyen fejezet-címhez érkezünk, ott biztosan várhatjuk a szociális átalakulást s a történelem új korszakát.

Kezdetben a munka kizárólag az öfenntartás eszköze. A megélhetés gondja hozza létre s a testi törődés, a kényszerű erőfogyasztás kellemetlen érzéseit kapcsolja hozzá. A munkára

való kényszerítésben az ember alsóbbrendű természetének bevalását látja s mihelyt a kedvező helyzetalakulás azt lehetővé teszi, szívesen végezteti a ráeső munkát másokkal. Ezzel megkezdődik a másokkal való dolgoztatás az erősebb jogán. Így lesz a munka egyoldalú felfogása a rabszolgaság szociális alakulásának egyik indító oka. De ugyanekkor a szociális alakulás visszaható erővel még mélyebbre süllyeszti a munka jelentőségét s abban az emberi szabadság és méltóság megsemmisítőjét látja.

Aristoteles, kinek emelkedett gondolkodását, tisztult erkölcsi nézeteit évezredek multával is csodálattal olvasgatjuk, a Politikáról írt könyvében szól a munkáról s kijelentésein átsötétedik a klasszikus pogány kor gögös elfogultsága. A munka lehet ugyan nagyúri foglalkozás, szórakoztató kedvtöltés, de mint megélhetési eszköz, mint életszükségesség ki van zárva a szabad ember társadalmából. Nem a munka, hanem a munkálkodás körülményei esnek döntő súllyal a mérlegre. Aki életszükségletből dolgozik az államért, az napszámos, kézműves, szolga marad akkor is, ha polgári méltóságát illetőleg szabad ember. Mert másért dolgozni, különösen pedig testi munkát végezni, mindig a szolgaság jele. A megélhetésért folytatott kézimunka annyira belegázol az ember méltóságába, hogy az ilyen emberek nem is lehetnek szabad polgárok. Szabad ember csak az lehet, akinek van ideje az erény gyakorlására, akinek egyenes természetét nem kell durva munkával görbíteni. Ezek tagjai az államnak, de a munkások csak élő szerszámok. (Pol. HI. 3. fejj.)

A munka elfogult megítélése mély nyomokat vágott az ókor életébe. Szociális tagozódásának ez volt egyik mutatója. Megépítette a társadalmi osztályok elkülönítő választófalát. Két nagy osztályt teremtett: a munkára kényszerítettek és a munka alól felmentettek osztályát. De nem elégedett meg a származás kiváltságaival, hanem lekicsinylő göggel megbélyegezte azokat, kiket születésük munkára kényszerített. Így azután az egész korszak világnézetét a munka nemes patinája helyett a szellemi előkelőség arany füstpora futja be.

Természetesen ez a munka-felfogás az egyéni életet sem hagyta érintetlenül. Kikapcsolta a főtengelyt abból a hatalmas erkölcsi gépezetből, amit világnézetnek nevezünk. Megfosztotta az embert a legbecsesebb értékmérőtől. Helytelen irányba szorította tevékenységét s megteremtette azt a sajátságos elő-

kelő élettípust, melyben — kivéve a közéleti szereplést — minden munkát, még a tudomány művelését is szolgák végezték. Az igazi szabad ember mindennél mások szolgálatát vette igénybe, sőt némi túlzással mondhatjuk, hogy még képességeit sem önmagánál, hanem rabszolgáinál kereste. Ezt a tétlen életet ostromozta Sokrates, mikor azt kérdezte, hogy kicsoda a bölcs ember, az-e, aki hasznos dolgokkal foglalkozik, vagy pedig aki keresztbefont karokkal elmélkedik élete fenntartásáról? Azt felelték, hogy a munka méltatlan a szabad emberhez. De Sokrates szava mint korbácsütés hangzott: „vájjon mert szabadok vagytok, evésen és alváson kívül mást nem szabad tennetek?”

A ókori munka-felfogás óriási hatását az egyéni élet kialakulására legélesebben Plató egyik dialógusából olvassuk ki. A vezetőgondolat nélkül élő ember rajzát állítja elénk. A meseteri kép nem torzrajz, hanem papírra vetése annak az árnyéknak, ami az ókori világnézetet a gyakorlati életben kíséri. Az az ember, kiről Plató beszél, az aznap felébredt szenvedélyeknek megfelelően él. Egyszer lakmározásban és részegségben tobzódik, majd meg vizet iszik és sovány kosztot él. Egyik nap reggeltől estig testgyakorlatot végez, másnap meg lomhán heverész. Hajszolja a nyilvános szereplést, majd a tudománynak él. Féltékenyekedik a katonákra s elkezdí mesterségüket tanulgatni, majd meg a pénzemberek dicsőségét irigyl meg, nosza hát, hamarosan belekontárokodik ebbe a tudományba is. Életében soha semmiféle rend vagy szükségyszerűség nincsen.

Ilyen szociális és egyéni életet teremt az a munka, melyben nem látnak egyebet, mint az önfenntartás kényszerű eszközét. Ezen fejlődési fokon a munka még nélkülozi a magasabb rendeltetést elismerő erkölcsi értékelést, nélkülozi továbbá azt a szabadságot, mely a társadalom korlátain felülemelkedve, egyetemes joggá és egyetemes kötelességgé teszi az emberi erő értékesítését.

2. A munka további fejlődésében két irányzatot különböztethetünk meg. Az egyik a keresztyénség világnézetében rejlő erkölcsi felfogást veszi alapul, s a munkában az ember egyéniségének fejlesztő eszközét, földi hivatásának betöltését látja. A másik a munka közgazdasági jelentőségét hangsúlyozza s azt kizárólag közgazdasági értéke szerint bírálja.

Az ókor felfogását, mely a munkában az önfenntartás kényszerű eszközét látta, a keresztyénség kijavította, s a

munkát emberi hivatássá tette. Felállította azt a hatalmas szociális tételt, melynek következetes kiépítésén még évezredek multán is dolgozik a társadalom, hogy van egy minden különbözőség fölött érvényesülő egyetemes emberi méltóság, mely közös jogokat és kötelességeket ró az emberre. Rövidlátó szemmel eltéréseket találunk a göröngyök közt botorkáló embereknél, a társadalmi állás, foglalkozás, anyagi helyzet és képességek különbségeit, — de ha egy bizonyos erkölcsi magaslatra emelkedünk s megkeressük erkölcsi életünk ama struktúráját, mely szervezetünk csontvázához hasonlóan mindenkinél ugyanaz, — akkor a különbségek letörlődnek s lassanként kialakul az a közös emberi jellemvonás, melyet mindenkinek a maga külön körében ki kell dolgoznia. Nincsen közöttetek válogatás, — mondja a keresztyénség, — nincsen görög és zsidó, szabad és rabszolga közt különbség, mindannyian egyenlők vagytok. Az egyenlőség hatalmas elve mindenekelőtt a munkára való egyetemes kötelezettségben jut legerőteljesebben kifejezésre. Szállóigévé lett a szentírás szigorú elve: aki nem dolgozik, az ne is egyék! (II. Thess. 3, 10.) A tétlen élet nem az előkelő, hanem az erkölcstelen étellel jelent egyet. Az élethez való jogot mindenkinek a munkával kell megváltania. A munkára kötelezés alól még a kedvező anyagi helyzet sem mentheti fel az embert, A keresztyénség nagyon finom erkölcsi árnyalattal megkülönbözteti a munka által szerzett kenyeret, a tőke kamatjaképpen élvezett kenyértől. Pál apostol egyik levelében arra inti a korinthusiakat, hogy csendességben munkálódván, mindenki a maga kenyerét egye. Vagyis dolgozzék mindenki, mert magasabb értelemben csak az a mienk, amiért becsületesen: megdolgoztunk. Így lesz a munka a gazdagok, az előkelők, szóval minden ember kötelessége.

Az egyetemességen kívül a munka hivatásában is jelentős újítást hozott a keresztyénség. Míg a pogánykori népek a munkában az. önfenntartás eszközét látták, addig a keresztyénség emberré nevelő eszközzé tette. A munka ébreszti fel az emberben a szunnyadó tehetségeket, a munka gyúr, formálgat rajtunk, gyarlóságokat elfojt, nemes erényeket ébreszt, a^ teszi emberi léletté az életet. Éppen ezért a munka jellegének megállapításánál a lélek és szellem érdeke nyomul előtérbe. Nem az erőfogyasztás a munka igazi mutatója. A test és izomerő foglalkoztatását a lélek irányító vezetése alá kell rendelni, hogy

a végső cél, a lélek kiépítése, megközelíthető legyen. Ez a munka hivatása.

De még egy eszményi cél lebeg minden emberi munka előtt. Csodálatos világ fejlődik bennünk és körülöttünk. A testi és lelki erő kifejtés parányi atomjai egy nagy érzés szavára hallgatva, hatalmas egészebe olvadnak. Az országot javító kötőrő, a cipőket foltozó csizmadia jelentéktelen kicsiny munkája odailleszkedik a kultúrát teremtő író, filozófus, a milliók sorsát intéző államférfi pénzértékben alig értékelhető erő kifejtéséhez s mindez együttesen az emberi együttélés cél tudatos, gazdag világát alkotja. Minden munkára szükség van, és minden kötelesség-hűséggel végzett munka az erkölcsi világrend szolgálatába szegődött az embert. A munka eddig ismeretlen, csodálatos mélységei tárulnak fel előttünk. A Saul korában? sátort készítő, Pál korában ígét hirdető apostol azt írja a korinthusiaknak: ti az Isten munkatársai vagytok!... (I. Kor. 3, 9.) Ha sátort készítünk akkor is, ha ígét hirdetünk, akkor is.. Mindig azok vagyunk, csak a ránk bízott munkát végezzük lelki ismeretesen, s hozzuk vonatkozásba az erkölcsi világrend egészével. Kicsiny munkának is jelentőséget adhatunk a hivatás-érzés által. Lehet-e a munkának nagyobb megszentelése, mint midőn minden közgazdasági értékelés, erő-felbecsülés, eredmény vagy minőség szerinti osztályozás nélkül, csak a szív érzését vigyázva, mindannyit építőkövé teszi egy új világ szolgálatában? És lehet-e az embernek nagyobb méltósága, mint midőn kicsinyeket, nagyokat, a testi és szellemi erő munkáit mind egy táborban egyesítik és azt mondják nekik: ti az örökkévalóságnak vagytok építői!

A keresztyénség erkölcsi felfogása a munkáról a maga; teljes egészében nem valósulhatott meg. Különben is emelkedett, kristálytisztá elvei nem egy rövid időszak, hanem a végtelenfejlődés útirányát jelölik ki. A mindennapi élet közgazdasági követelésekkel lépett elő. A munka a termeléssel jön kapcsolatba s érték megállapítóját a termelés mennyisége adja meg. Az embererő, a keresztyénség által épített magaslatról lehanyatlik s közönséges árucikk, közgazdasági érték lesz. Lélekről, szellemről nincsen szó. A munka erkölcsi hivatásának zománca letörlődött. Láthatatlan értékek megsemmisültek, eszményi célok elhomályosodtak s egyedülvaló jelentőségűvé emelkedett a pénzre felváltható közgazdasági érték. Ez az

alakulás tulajdonképpen visszatérés a pogány világhoz, csak-hogy annak álláspontján két javítás történik. Először is az önfenntartás egyéni értékű eszközét beállítják az emberiség nagy háztartásába és egyetemes értékű fenntartó eszközzé teszik. Azután a közhasznú munkálkodás patinájával bevonják az ember erő-érvényesítését, úgy hogy a munka elveszíti megbélyegző jellegét.

Emellett a gyors gazdasági és ipari fejlődés oly irányba vezette az emberi erő foglalkoztatását, mely a munka erkölcsi feltételeinek nem igen kedvezett. Az angol nagyipari forradalom hullámai egész Európát mozgásba hozták. A gőzgép feltalálása és alkalmazása megváltoztatta az ipari életet. A szűkebb hazájuk kis vásáraitra dolgozó iparosok egy szép napon arra ébredtek, hogy ördögös acélkarok csodálatos gyorsasággal felülmúlják az ő szorgalmukat és becsületes igyekezetüket. Az árucikkeknek csakhamar szárnyuk nőtt s egy-kettőre piaccá lett az a csendes földterület, melyen természetes-egyszerűséggel az ipar és gazdálkodás közt megosztották idejüket. A munkával együtt megváltozik a tőkék elhelyezkedése, ezzel együtt a társadalmi osztályok élesebben szembekerülnek egymással. Az apró kis tőkék, melyek a kézi-ipar erősségei voltak, megkevesbednek s a megélhetés gondja beköltözködik az üresen maradt műhelyekbe. Ezerek kebléből tör elő az ijedt jajkiáltás, de a nagykerékű gépek zúgása egykedvűen elnyomja azt. A Spinning Jenny feltalálójának, Hargreavesnek nyolc gombolyítóval és ugyanannyi függélyes orsóval dolgozó szövő-gépjét angol céhbeli társai összetörték, de ő újra elkészítette és a második tökéletesebb lett az elsőnél. Hiába volt minden tiltakozás és kétségbeesett jajgatás, a gépek meghódították a világot. A régi patriarkális kisipar-termelés romjain felépült a nagy tömegben dolgozó gyári ipar.

A gépek alkalmazása megteremtette a munkamegosztást s lényegesen megváltoztatta a termelőképességet. A kettő viszonyát érdekesen világítja meg Smith Ádám ismeretes példája, mely a munkamegosztás hasznát a gombostű-gyártás példájában szemlélteti. A gombostű készítés körülbelül 18 különböző munkarészre oszlik. Az egyik kihúzza a drótot, a másik kiegyenesíti, a harmadik elvágja, a negyedik kihegyezi, az ötödik kiköszörüli; néhány a gomb elkészítésével foglalatосkodik, azután következik a gomb rátevése, a tű fényesítése, papírba rakása stb. Egy

kisebb tügyárban, — mondja Smith, — tíz ember dolgozott úgy hogy egy ember két-háromféle munkát is végzett. Szegények voltak, nem is igen volt elég gépjük. És mégis naponként 48 ezer tüt készítettek, tehát egyre 4800 tüt esett. Ha külön-külön kezek dolgoznak, egy nem készít el húsz tüt, sőt talán egyet sem. Ez a klasszikus példa azóta még egy kis korrekurát is nyert, de Smith felfogása javára. A tügyártó gépet ugyanis annyira tökéletesítették, hogy egy munkás naponként 145 ezer tüt képes előállítani, sőt mivel egy munkás négy gépre felügyel, tulajdonképpen naponként 580 ezer gombostüt gyárthat. Ez a példa a munkamegosztás apológiája.

A kenyérkereseti ipari munka mellett a háziipar is vagy megszűnt, vagy átalakult, mert az emberi erő itt sem versenyezhetett a gépek termelőképességével. A gép munkája gyorsabb, egyenletesebb és olcsóbb. Erre is egy rövid példát említünk. Míg egy ügyes horgolónő percenként 80 hurkot készít, addig a horgológép 480 ezret. A háziipari munka háttérbe szorítása sok munkaerőt felszabadít, melyek azóta nagyrészt értékesítés nélkül vannak.

De a munkamegosztás közgazdasági előnyeivel nagy erkölcsi hátrányok vannak összekapcsolva. Aristoteles azt mondta,, hogy a rabszolgaság akkor szűnik meg, ha a vetelő magától csúszik a szövőszéken. De nem látta előre azt az időt, melyben a gép száz és száz részre osztja a munkát s csak a felügyeletet, a gép által el nem végezhető munkát hagyja az emberre. Pedig ennek elvégezése hányszor szolgálja a vetelő csúztatásánál? A munkamegosztás következtében kicsiny munka-rész jut egy-egy munkásra. Nem látja az egész munka lassú, fokozatos kialakulását. Érdeklődése elsovad. Lelke odatapad az emeltyűhöz, a gépkerékhez, a reggeltől napestig végzett robotos munkarészhez. Őli egyik hét a másikat, múlik az ősz a nyár után, egyik év után jön a másik, de mindig ugyanannál a gépnél áll, és ugyanazt a részmunkát végzi. Lassanként összeforr gépével s az élettelen masina élő része lesz, ki lélektelenül végzi nap-nap után munkáját. Pénzt, kenyeret keres ugyan, de elveszíti lelkét s még életében eltemeti élete értékes részét.

Ezek az elfásított lelkű emberek élő magyarázói a túlhajtott munkamegosztás erkölcsi veszedelmének. Embereket mutatnak, kikben a munka megölte az embert, megölte a lélek örökkévaló részét, a teremtő Isten lehelletét, az emberben az

Istent. A közgazdasági érték által képviselt munka a munkás-kérdés problémájában egy nagy kérdőjellel záródik. És erre nem ad feleletet a munkaidő korlátozása, a munkaerő tisztességes díjazása, sem pedig a jóléti intézmények hosszú sorozata. A lelkekben fojtott tűz forrong s a csalódottság érzése gazdasági és társadalmi harcokba korbácsolja a munkások millióit. Nem a munkaerő, nem is a gyomor kérdése ez a mozgalom, mint ezt sokan gondolják, — bár a mi időnkben sok szál bele szövődik szövevényes problémájába. A forrongó kérdés mélyén az emberi élek önmagát keresi, lelket ölé munkában elveszített lelkének értékes részeit keresi, a munkához kötött boldogság ígértét keresi, keresi összhangzatos emberi életét, melyért érdemes verejtékezni, szenvedni és élni.

A nehéz kérdést csak a munka emelkedettebb felfogása oldhatja meg.

3. A munka tisztult felfogását az erkölcsi és közgazdasági érdek összeegyeztetésében találjuk. Minden munkánál két kérdés jön tekintetbe: mit használ az ember saját magának és mit használ a társadalomnak? Ezt a két érdeket összhangba kell olvasztani. A közgazdasági érdekek nem szabad az erkölcsi érték rovására érvényesülni.

Ennek a követelésnek a társadalom akkor tesz eleget, ha a testi és lelki erőket foglalkoztató munkában meghagyja és megvédelmezi a lélek vezető szerepét. A munkást nem tekinti élő gépnek, robotos, modern rabszolgának, hanem tiszteli benne az érző, gondolkodó embert. Legyen ez a munka a közgazdasági termelés tényezője, de legyen emellett az ember erkölcsi lényének, egyéniségének kiépítő eszköze. Ez különben közgazdasági érdek is. Mert a munka értékét növeli s a munkabírást megsokszorozza a munkás testi és szellemi képességeinek együtt munkálkodása. Erre az összhangra mutat rá egy jeles közgazdasági tudós, midőn azt mondja: „a munkaerő annál előnyösebb, minél magasabb fokon áll a munkás erkölcsi, szellemi műveltsége s minél inkább megtalálja munkájában saját céljai megvalósítását.” Az ideális helyzet az, midőn a munkás a közjaváért dolgozva, egyszersmind saját egyéniségét építgeti és saját boldogságát munkálja. De ezt ritkán találjuk meg.

Annál kevésbé szabad lekicsinylenünk azokat az intézkedéseket, melyekkel a lélekölő munka erkölcsi következményeit ellen-

súlyozni igyekeznek. Külföldön találunk virágokkal díszített, szép, tágas berendezésű gyárat. A zakatoló gépek közé egy kis természetet varázsol a lélek nemes érzése, melyen örömmel pihen meg a fáradt ember tekintete. Találunk kényelmesen berendezett társalgó és olvasó szobákat, újságokat, könyveket, szórakoztató játékokat. Néhol befásított kert, árnyas pad, zöldelő pázsit várja pihenésre a munkást.

Találunk gyárat, ahol a munkás mindig szeme előtt látja azt az egész munkát, melyet száz és száz társával együttesen készít. Az egésznek szemlélete, az alkotás szerkezetének megértése, kiegyenlítő érzéseket oltanak lelkébe. Érzi, hogy neki is része van a nagy munka létrejöttében. Talán csak egy emeltyűt formál hozzá, de anélkül hasznavehetetlen volna az egész gép. Mikor azután nap-nap után ugyanazt a parányi munkarészt léiszíti, felülemelkedik kicsinyes munkakörén s a megszokott emeltyűt formálva, lelke megtelik az egész mű képével. Nem a végzett munka kicsinysége, hanem a végső cél nagysága tölti be lelkét. És ez nem önámítás. A kis munkaerő beilleszkedik egy nagyobb cél munkarendjébe. Minél nagyobb a cél, és minél erősebb a beilleszkedés, annál szebb a közgazdasági és erkölcsi érdek összhangja.

Azt is természetes követelésnek tartjuk, hogy a lélekölő, megosztott munka végezését igyekezzenek új gépek felállítással levenni a munkás válláról. A szolgamunkát végezzék a gépek s az emberi munka maradjon az embereknek.

Ahol azonban ez nem lehetséges, ott nem szabadna visszariadni a munkamegosztás korlátozásától. Inkább szenvedjen a közgazdasági érdek, semmint hogy megsemmisüljön a munka erkölcsi követelése. Kell hogy az állam, a törvényhozás és a társadalom lelkiismeretét megérintse az a kérdés: meddig fogadjuk el embertársunk ama munkáját, melyben jobbra hívatott lelkét értünk megsemmisíteni? Végtelenségig szabadon rendelkezik-e a tőke az embererővel, a mindennapi kenyérért cserébe követelhet-e eltékozolt életet, eltaposott boldogságot?

Roscher, a nagy német nemzetgazdász a kérdésre határozott nemmel felel. Schleiermacher erkölcsstanából idézi a következő tételt: „az ember hivatásának erkölcsi mértéke attól függ, hogy mennyire egyeztethető az össze az egyetemes emberi hivatással.” Azután így folytatja: „ahol a munkamegosztás által

okozott egyoldalúság megsemmisíti a munkás egyéniségét, ott a nép embervesztesége nagyobb, mint az annak árán megvásárolt gazdasági nyeresége. Éppen azért nem következetlenség, hanem inkább mély szükségesség, ha a kultúra legmagasabb fokain a munkamegosztás visszafejlesztését követeljük. Mert az ember egésze fontosabb, mint munkáinak és élvezeteinek összessége.”

Annak eldöntése, hogy megvalósítható-e ez a követelés és ha igen, mi módon, a közgazdasági tudományok körébe tartozik. De azért a követelésből egy szó mindnyájunk lelkiismeretét érinti s arra kér, hogy a társadalom nagy, *égető* sebet ne nézzük, tétlenséggel.

A munka erkölcsi megítéléséből még az egyetemes munkára-kötelezettség jellemvonására van társadalmunknak szüksége». A munka századáról sokat beszélnek, de annak erkölcsi megbecsülését, szükségességének elismerését hiába keressük.

A férfiakra vonatkozólag is hiába keressük a dolgozás egyetemes köteletségének elismerését. A tőke verőfényében s az előkelő társadalom tömjénezésében, százezrek élnek hivatás, munka, kötelesegteljesítés nélkül. Életük úgy erkölcsi, mint közgazdasági szempontból teljesen értéktelen. Ezekkel szemben adjunk súlyt azon ítéletnek, hogy külső méltóságot adhat vagyon, társadalmi állás, befolyás, tehetség, de az igazi belső méltóságot csakis a munka adhatja meg az embernek. A munkában ismeri meg az ember saját lényé titkát. Ez mutatja meg boldogsága s erkölcsi fejlődése útját. A munka lánc-szeme az embert az emberiség egyeteméhez kapcsolja, s életét egy magasabb világrend munkásává teszi. A munkás tudja megbecsülni a munkást s a munka minden érzésnél és erőnél közelebb viszi az embereket egymáshoz. Ez sorban az utolsó, de fontosságban ez a munka első szociális jelentősége. Kiválasztja és egyesíti az emberiség értékes részét, a tetlencet pedig rábizza a történelem ítéletére, mely nagy átalakulások viharával elsöpri mindazokat» kik becsületes munkálkodással nem váltottak létjogosultságot maguknak.

A dolgozás művészete.

1912.

I. A társadalom sok jelensége figyelmeztet arra, hogy az emberek dolgozásából hiányzik az a nagy életbölcseiség, mely a hétköznapi verejtékező robotosítást a dolgozás művésztévé avatja. Dacára a levegőben úszó jelszavaknak, az emberek nagy része idegenkedik a munkától s abban csak szükséges rosszat lát. Állandó törekvés a munkaidő leszállítása. És jóllehet ez majdnem minden vonalon sikerült, az emberek mégis összetörnek a munka súlya alatt. Szanatórium, hidegvízgyógyintézet, téli és nyári üdülőhely gyűjti az emberek százazreit, az újságok meg minden héten valami új idegtápláló orvossággal lepik meg a Világot. De úgy látszik mindez keveset használ. Az elvégzett munka tartalmának fajsúlya kisebbedik, a munkás munkabírása csökken. A statisztikusok megdöbbenve állapítják meg, hogy a paralitikusok száma néhány esztendő alatt 30%-kal emelkedett. Idegkimerült emberroncsok árnyékolják be a kultúra emelkedő országútját. Gondolatviláguk fegyelmeztelen, erkölcsi érzékük eltompult, mindegyik a természetellenesség szélsőségében tobzódik. Régi, nemes teremtő-erők kihaltak s új romboló hatalmak illeszkedtek be az élet irányító rugói közé. Mintha valami viharstél megbontaná az ember ideg-életének belső építményét s a megsemmisülés forgatagába sodorná az emberiséget. Társadalmi életünkön feketén átborong a rombadőlt klasszikus népek végzete: a történelem kétszer-kettője, a természeti és erkölcsi törvény sérthetetlen szentsége.

Vájjon mi okozza ezt a változást? Negatív feleletet adunk: nem a munka. Régebben is dolgoztak az emberek, akkor is voltak vállalkozó iparosok, hivatalnokok, tudósok. Bizonyos, hogy mindegyik eleget dolgozott; ha nem is annyit, mint a mai kor hajszolt embere. Sőt esetleg a hivatalnok még több időt töltött íróasztala mellett s a tudós szélesebb körű, egyetemesebb tudományos működést fejtett ki. A kiválasztott tudósok közt olyanok is voltak, kik egész könyvtárt összeírtak és mégis megelégedettek, boldogok és egészségesek voltak szanatórium és

idegtápszer nélkül. Hol keressük tehát az emberi élet nagy átalakulásának magyarázatát?

Ismeretes dolgokat ismételünk, midőn azokról a nagy közgazdasági változásokról szólunk, melyek új ember-típust teremtettek. Más lett az élet, megváltozott annak iránya és ingere. Átformálódott az élet és ember egymáshoz való viszonya is. Más a megélhetés feltétele s az embernek az élettel szemben támasztott követelése. A lépésenkénti haladás helyét elfoglalta a felfedezések szédítő gyorsaságú szárnyalása. Az egyszerűséget kiszorította a nagyigényűség, a természetes életmódot a finomodott élvezetek hajszolása. Szóval megváltozott az ember körül az egész világ — és ezzel együtt megváltozott az ember benső világa is. Ebben az utóbbiban rejlik a dolog lényege. A nagy külső átalakulás rányomta bélyegét az ember idegéletére, s valami különös izgalmat, állandó idegfeszültséget vitt az ember dolgozásába. Tulajdonképpen ebből a gyújtópontból ágazik szét az a sokféleképpen megnyilatkozó társadalmi jelenség, ami a munkabírás időelőtti kimerülésében, idegességben s általános elégedetlenségben nyilatkozik meg. Összefoglaljuk mindezt és azt mondjuk: hiányzik a dolgozás művészete.

Ha a dolgozást — az ember-erő eme határozott célra irányuló tevékenységét — alkotó elemeire szedjük, akkor észre vesszük, hogy az igazi dolgozáshoz nem elég maga a munkaerő. Az erőmegfeszítés, a dolgozás ügyessége csak közgazdasági eredményeket érhet el, de nem viszi bele az ember lelkét a társadalom építő erői közé és nem végzi el az ember benső építését, ami szintén a munka hivatását képezi. A nyers munkaerőn kívül az ember teremtő lelkére van szüksége úgy az egyes embernek, mint a társadalomnak. Szükség van arra a lelki hozzájárulásra, mely mint egykor az Isten lelke a zajgó vizek felett, rendet teremt a munka nagy mindenségében és a maga gazdagságából isteni avatást ad az ember mindennapi törődésének. Ezt a lelket az embernek a munkáról alkotott hitvallása képviseli. Ahol ez a hitvallás kialakul és kiegészülést nyer a munkaerőben s a munka külső technikájának ügyes elvégzésében, ott megszületik a dolgozás művészete. Ahol azonban a munka hitvallása hiányzik s azt a nyers fizikai és szellemi erő, a külső ügyeskedés akarja helyettesíteni, ott bérért dolgozó rabszolgák, közönséges napszámosok állanak a küzdők sorába és nem a dolgozás művészei. Munkájuk kenyérszerző erő-

fogyasztás, de nem hivatás, dolgozásuk elcsüggesztő napszámokodás és nem az erőérvényesülés természetes gyönyörűsége. Termelésükön átsötétedik a kénytelenség bélyege s összeroppadásuk olyan, mint az olajozatlan gép korai elvadásulása. Ezek közül kerülnek ki az idegrocncok, a betegek, az elégedetlen sopánkodók. Az igazi munkásokat a munka hivatása csalogatja. Egy boldogabb élet határai felé, dolgoznak és övék a világot teremtő boldogság.

A dolgozás művészetének követeléseit e szerint két csoportra osztjuk. Az első olyan filozófiai alapvetésféle: a munka ama hitvallását rajzolja meg, mely nélkül sem igazi munka, sem igazi dolgozás nincsen. A második a gyakorlati életbölcse-ség mezejéről szedegeti össze azokat az intéseket, melyekkel ránevelhetjük magunkat a dolgozás művészetére.

II. A dolgozás művészetének alapja az ember lelkében van elrejtve. Kezdeté az, hogy a kérdésbe való komoly elmélyedés-sel kiformaljuk a magunk hitvallását a munkáról és ezt mint irányító eszmét belevigyük életünk mozgalmába.

Azonban ez a hitvallás-formálgatás nem is egyszerű és nem is könnyű dolog. Felöleli az ember egész világnézetét s érinti élete minden kapcsolatát, a munkának az ember egyéni-ségéhez, a társadalomhoz s az emberiség egyeteméhez való viszonyát. Megállapítja a dolgozás célját, mozgató erőit, a munka benső értékét és igazi jellegét. Megkeresi az emberi lélek azon jellemvonásait, melyek az igazi dolgozás hatása alatt ékkövekké csiszolódnak, s melyeket az ember lelki emelkedett-sége a világnézet aranyfoglalatába foglal.

De emellett ez a hitvallás-formálgatás egyszersmind nehéz dolog is. Az ember eme törekvésével szemben mindenekelőtt saját magát találja. A természet szerinti ember kényelmes, önző életfelfogása tiltakozik minden kísérlet ellen, mely megszokott ^letszokásaiból kiköckenti s az áldozathozatalok útjára kény-szeríti. Ez az egyik nehézség. A másik a társadalom felfogá-sában rejlik, mely az emberi dolgozást átszövögeti az önérdék, a külső boldogulás aranyszálaival s ezzel befolyásolja az ember lelkületét és erkölcsi ítéletét. Rabságába hajtja a verejtékező munkást s kezének, szellemének alkotására ráüti hívságos bélyegét.

Az igazi ember mindkettővel felveszi a harcot. Becsületos küzdelemmel szembeszáll önmagával és diadalra segíti jótörek-

véseit. Megütközik a társadalmi előítélettel is, mer önállóan gondolkodni és erős akaratral, nemesen cselekedni. Így azután lassanként kialakul a munka hitvallása és elfoglalja az ember világnézetében az őt megillető helyet.

1. A dolgozás művészetének első feltétele az, hogy keressük ki az egyéniségünkkel egybehangzó munkát. Emberiséget gazdagító, embert boldogító közgazdasági és erkölcsi érték ott születik, ahol a munka követelésébe belesimul az ember egyéni vágyódása és képessége. Eszerint válasszuk ki azt a munkát, mit kenyérkereseti foglalkozássá, tehát életünk tartalmává teszünk.

Csodálatos erők szunnyadnak lelkünkben. Sejtelmes ígéretek, világot-ígérő lehetőségek mozdulnak bensőnk titkos mélyén. Mint ahogy a sötét bánya földalatti mélységéből, verejték-hullató, keserves munkával kicsikarják a bazalt kőrétegtől a fényesen csillogó aranyércet, úgy lelkünk legmélyéről a tehetségek nagy értékeit visszük fel az élet világosságába. Még magunk sem tudjuk, hogy micsoda tehetségek ezek. Nem ismerjük a hozzákapcsolódó értéket sem. De tudjuk, hogy vannak és megtalálásuk éppenúgy kötelességünk, mint boldogságunk. A munkánkat is eszerint kell megválasztanunk.

A lélekfürkészás kötelessége tárul szemünk elé. Önmagunkkal foglalkozunk komolyan, behatóan, szigorúan, de nem kishitűen, jóakarattal, de nem elfogultan. Keressük meg kicsodák vagyunk tulajdonképpen, és micsoda munkára nyertünk elhivatást. Bírálóatunk sok nehézség elé állít. Lelkünkön megcsörrenik a szülői akarat, az iskolai bizonyítvány bilincse és könyörtelesen lenyűgöz a családi hagyomány s a társadalmi előítélet. Le kell mondani erről-arról, kényelemről, előnyről, könnyű: boldogulásról, — magunkra kell vennünk sokat: küzködést, szenvedést, nyomorúságot. De az nem baj! Csak legyünk erősek, hogy a lelkünk mélyéből feltörő kívánság szavát semmi el ne fojtsa. Legyen akaratunk ennek a szónak érvényt szerezni s azt a kívánságot — ébredező egyéniségünk lélegzetvétele az — diadalra vinni.

Ha azután kicsikarjuk az élettől azt a munkát, mit lelkünk is megszentel, akkor munka és egyéniség összevillanása új fényben ragyogtatja emberi méltóságunkat. Megismerjük valódi lényünket, igazi emberi voltunkat. Munkánk közben megtisztítjuk egyéni tehetségünket, mások leszünk. Régi képességeink el-

halványulnak, az újak meg előtérbe nyomulnak és megizmosodnak. Talán a világ még csak könnyel és száraz kenyérral fizet, de mi egy új világ birtokában diadalmasan kiáltunk: ez vagyok vén! Megtaláltam igazi éneket! Megyünk munkára, kötelességteljesítésre és mindenhova magunkkal visszük lelkünk teljességét.

Kicsoda számítja ki azt a közgazdasági értéknövekedést, mely akkor keletkezik, midőn a fizikai és szellemi erőhöz odakapcsolódik az ember-lélek lelkesedése. Milyen más lesz az a munka, amit nem a kénytelenség, hanem a lélek hozzájárulása teremt meg! Az elvégzett munkát nem fedi be a kínos gyötörődés verejtékcseppeje, hanem megcsillanik rajta a hivatását megtalált ember lelki nemessége.

A közgazdasági értéknövekedéshez erkölcsi értéknövekedés is járul. Az ilyen munka megacélozza a munkaerőt, megerősíti a hitet, önbizalmat, szárnyakat kölcsönöz a teremtővágynak s megajándékozza a küzdőt a hivatásszerű munka tiszta boldogságával.

Azért a dolgozás művészetének első feltétele: keress olyan munkát, melyben szíved, lelked megtalálja a magáét!

2. Az életátalakulás sokszor erősebb az erkölcsstani elméleteknél. Hiába vágyódik, majd hiába lázong az ember, beleszorítja abba a munkakörbe, amit számára kijelöl. Akarata, kedve, sokszor képessége ellenére kell kenyérkereseti foglalkozását elvállalnia. Az ilyen mindennapi tragikus kénytelenségben kettőre vigyázzunk.

Az első: sohase kicsinyeljük azt a munkakört, mely osztályrészül jutott, hanem inkább vigyünk bele érdeklődést, lelkesedést és tegyük dolgozásunkat hivatásbetöltéssé. Nagy különbség van a kettő között. Az egyszerű munkálkodás csak szolgai erőfogyasztás, kénytelen kötelességteljesítés, aktaelintézés, a hivatalos órák leülése. De ahol hivatás van, ott lélek is van, ott a munkát erkölcsi kötelékek kapcsolják az emberhez, ott, mint valami örökké ébrentartó erkölcsi folyamat, végighullámszik a lélek meggyőződésén a felelősség nagy gondolata. A munkát beszoríthatod néhány órába, de a hivatás az élettartalom, mely egész életünket betölti, sőt a számadás gondolatával a túlvilági ítélettel is összekapcsolja dolgozásunkat.

Minden munkát tegyünk hivatássá. Sok kicsinyes foglalkozás van, mely látszólag semmi lelki hozzájárulást sem kíván és

semmi gyönyörűséget sem ígér. Csak látszólag.” Mert minden munkában, még a legparányibb egyszerűben is van valami szent és felemelő. Ha elmélyedünk benne és beleolvastjuk érdeklődésünket, akkor minden munka kiemelkedik a porból és minden erőáldozás istenszolgálat lesz. Ez az egyik, amit tehetünk.

A másokra egy angol filozófus figyelmezteti az embertr dolgozzál mindig teljes erőddel, hogy minél kevesebb óra,, hét, hónap legyen életedben, midőn a kenyérért kell dolgozni. Vagyis szabadítsd fel idődet, és értékesítsd munkakerődet olyan foglalkozásban, mely nemcsak kenyeret, hanem egyéni kielégítést is biztosít. Ez a mély gondolatú tanács a pihenés körét kiterjeszti minden, a kenyérkereseti munkától eltérő munkára s megmutatja, hogy hogyan lehet és hogyan kell a kenyérkereseti munka egyoldalúságait megszüntetni s az egyéniséget az élet mostohasága dacára kiépíteni. Az elégedetlen,, félbemaradt fejlődésű emberek nagy számát éppen az magyarázza, hogy munkaerejüket erős akarattal nem tudják felszabadítani s pihenésüket nem tudják a semmittevés alacsonyágából kiemelni.

3. A munkát mindig önmagáért szeressük. Az élet sok mindent összekapcsol vele: megélhetés, előmenetel, vagyonszerzés, dicsőség olvadnak bele. Az önző ember életszájai ezek, melyeket az egyéni érvényesülés vágyódása sodrogat össze. Míg a földön élünk és emberi életet élünk, egyiket sem mellőzhetjük. Mégis a dolgozás művészetéhez szükséges, hogy ezeknek az érdek-kapcsolatoknak föléje emelkedjünk s megtanuljuk a munkát önmagáért szeretni és becsülni. Ha ezt az erkölcsi emelkedést megtesszük, parányi munkánk beilleszkedik az emberiség egyetemes, nagy munkájába.

Csak a csenevész törpe dolgozik önmagáért. Parányi erejével várat épít, visszahúzódik abba, kihasználja az életet és hiszi, hogy emberéletet élt. De akit a dolgozás művészete megérintett, az műhelynek látja a nyüzsgő embertábor, amint fur, farag, kovácsol, kereskedik, tudományt csinál, verset ír és énekel. Észrevesszük, hogy ez a sokféle, különböző értékű munka mind összhangba olvad s a szerteszórt, töredezett hang az emberiség munka-himnuszává tömörül. Minden munka jelentőséget, értéket, értelmet nyer. És az a fény, mely körülveszi egyik-másik ember alakját, nem a gazdagság, nem is a dicsőség kisugárzása, hanem az emberiség javát szolgáló munka szétáradó nemessége.

Törpék vagyunk, de ettől a gondolattól megnövekszik hivatásunk. Betölti lelkünket az a tudat, hogy az emberiségért, magáért a munka eszméjéért dolgozunk.

Az ilyen dolgozás önmagában hordja jutalmát. A művészember boldogsága is az a mámoros, tiszta gyönyörűség, mely az alkotás óráiban eltölti lelkét. Az igazi munkáért, a testi és lelki erő örökös feláldozásáért, önmagát emésztő gyötrődéséért, hangtalan, kínos vergődéséért, mi más adhatna jutalmat? A pénz, miből másnak százszorta többje van? A kenyér, minél fehérebbet sütnék a szomszéd házban? A dicsőség, amit a népszerűség szellője ma felénk sodor, holnap pedig tovasodor?

Ember! porhoz nyugózhat a nagy szegénység, kiszípolyozhat az élet gondja, rákényszeríthet tehetséged áruba bocsátására, de senki se tilthatja meg, hogy az igazi jutalmat ne abban a tudatban keresd, hogy munkáddal építetted az emberiség nagyságának templomát és midőn önzetlen lelkesedéssel dolgoztál, ugyanakkor megtaláltad önmagadat és megépítetted egyéniséged templomát! Ez a munka hőséneke igazi jutalma. És csak az a munka igazi hőse, ki végső célban ezért a jutalomért dolgozik.

4. A munkáról alkotott hitvallásunkat terjesszük ki minden munkára és ezt az erkölcsi felfogást vigyük bele a társadalom köztudatába. Ennek a feladat-teljesítésnek is különböző fokozatai vannak. Magunknál kezdődik és pedig azzal, hogy megbecsüljük embertársaink munkáját és jószemmel nézzük minden erőáldozásukat. Azért óvakodjunk a lelkünkben szunnyadó kritikusoktól. Minél többet hiszünk magunkról, annál kíméletlenebbek vagyunk másokkal, és minél jobban emelkedik igaz értékünk annál elnézőbbek leszünk másokkal szemben. Minden munkát saját nézőszögéből bíráljunk s mindig az illető munkás egyéni tehetsége, sajátos körülménye szerint állapítsuk meg értékét. Ezáltal sok igazságtalanságtól megkíméljük magunkat és embertársainkat.

Amit magunkra nézve igaznak hiszünk, azt azután vigyük ki az életbe s a munka hitvallásának komoly talárjában apostolkodjunk a társadalom világnézetének megjavításán.

Munkálkodjunk, hogy a munkás mindig megkapja jutalmát és pedig ne csak idejét, hanem munkaerejét is fizessék meg. Vegyük oltalmunkba különösen a szellemi munkát, melyet az elfogultság és beteges álszemérem sokszor megfoszt anyagi jutalmától.

Sajnáljuk azokat, kik nem emelkednek fel a dolgozás erkölcsi magaslatára, hanem csak pénzért dolgoznak s hitvány kincsért eladják lelküket.

Azután lelkünk kemény ítéletével korbácsoljuk azokat, kik vagyonuk verőfényében sütkéreznek és dologtalan életben keresik az előkelőséget. Az igazságok fórumain, százak, ezrek füle hallatára tegyünk férfias bizonytságot arról, hogy a munka méltóságot ad az embernek s kijelöli megérdemelt helyét a dolgozó emberek közösségében. Vigyük ezt a világnézetet a társadalom köztudatába és akkor előbbre vittük önmagunkat és előbbre segítettük az emberiséget is.

Ezek a munka hitvallásának jellemvonásai. Ezekből alakul ki az a lélek, mely a dolgozás művészetének nemcsak előfeltétele, hanem egyszersmind örökkévaló tartalma. Ez von határt a dolgozás robotosai és művészei közt.

III. A dolgozás irányító lelkén kívül ne kicsinyeljük a dolgozás ama külső feltételeit, melyekkel önmagunkat a helyes dolgozásra szoktathatjuk. Magában a munkában sok a szükséges technikai rész, melyhez bizonyos gyakorlat szükséges. De ezenkívül, mint mindenben, úgy a dolgozásban is érezteti a szokás nevelő hatását. Az emberiség sok érdemes munkása ebben az iskolában izmosodott az emberiség jóltevőjévé. Kísérjük azért végig dolgozásunkat a munka megkezdésétől annak befejezéséig.

1. Kapjunk bele a munkába egyszerre. Győzzük le azt az ellenérzést, mely minden emberben megszólal. Különösen érezzük ezt reggel, mikor hosszabb pihenés után újra munkához fogunk. Egyik-másik foglalkozás megkönnyíti ezt a küzdelmet s rákényszeríti az embert a dolgozásra. De a szabad pályák, különösen a tudományos foglalkozások, rendesen minden segítség nélkül hagyják az embert. Sűrűn halljuk a kifogást: fáj a fejem, nincs hangulatom, ideges vagyok! A dolgozás azután elmarad.

Itt csak az erős akarat használ. Le kell győznünk kényelmességünket, s a természetünkben rejtőzködő lustaság felett uralmat kell vennünk. Még akkor is kapjunk munkába, ha tényleg erős kedvetlenséggel küszködünk. Sőt, ha mindjárt néhány oldalt újra kell is átolvasnunk, vagy néhány sort újra kell is leírnunk, csak kapjunk bele.

Ne tegyük dolgozásunkat örökös előkészületté. Ritkán

dolgoznak eredménnyel azok, kik állandóan még egy könyvet keresnek, részlettanulmányt végeznek, vagy valami különös ihletet várnak.

Az élet kellemetlenségeit is le kell győzni. Csalódás, keserűség, kicsinyes bosszankodás, sőt a szenvedés sem elég ok arra, hogy ne dolgozzunk. A munka kötelessége nagyobb, mint a mi kedélyhullámzásunk.

Kantnak, a nagy német filozófusnak volt egy Lampe nevű szolgálója, ki már negyven év óta szolgálta agglegény urát. Egyszer a professzor kénytelen volt szolgálját elkergetni. De aztán sehogysem tudott hozzátörödni az utódhoz. A ruhája nem volt rendben tartva, a teavíze sem volt olyan, mint máskor és sokszor régen elütötte a toronyóra a Vd-et és új szolgálója: Johannes Kaufmann mégsem nyitotta rá az ajtót és nem jelentette komoly méltósággal: „tálalva van az ebéd!” Kant azon vette észre magát, hogy nem tud dolgozni. Mint igazi filozófus megkereste az okot -és rájött, hogy régi szolgálója zavarja lelkinyugalmát. Vissza nem hívhatta, ez ellen tiltakozott igazságérzete, a kérdést másként kellett megoldani. Elővett egy darab papirost és a következőt írta rá: „Lampe muss vergessen werden!” Lampet el kell felejteni! Néhány napig ott volt az írás a szeme előtt, míg azután újra tudott dolgozni. Mi volt ez tulajdonképpen? Nem az újhoz való hozzátörődés, nem is a régi elfelejtése, ez az akarat uralomra jutása volt az ember kedélyhullámzásán.

Ezt a „kell” szót meg kell tanulnia minden embernek. Akár kisebb, akár nagyobb legyen a dolgozás megkezdését gátoló akadály, férfias elhatározással le kell győzni. Csak az első lépés nehéz. Ha ezt megtettük, akkor akaratereánk egy pontba összereli figyelmünket és mi egyszerre azon vesszük észre magunkat, hogy dolgozunk és munkaközben elfelejtjük az élet kisebb-nagyobb nehézségeit. Csak kezdünk el dolgozni s a folytatása már magától jön.

2. Határozott terv szerint dolgozzunk. Munkánkba vigyünk rendszerességet. Az élet sokféle kötelességteljesítést vár az embertől. Mindezt ügyesen el kell osztani és lelkiismeretesen meg is kell tartani. Csodálatosan sok és sokféle munkát elbír az ember, ha okos munkarendet állít össze és van akaratereje azt keresztülvinni.

A munkarend egyéniségek szerint különböző. Kívánatos is, hogy egyéneként állapítsák meg és ne utánozzanak semmiféle

különcködő nagy embert. Ez mindenkinek belső ügye, ami elfoglaltság, teheresség és az idő lehetősége szerint különböző. Mindenképpen ajánlatos, hogy a nehezebb munka a nap első, a kevesebb elmélyedést kívánó foglalkozás a nap későbbi időszakára essék. Az is kívánatos, hogy a munkabeosztás összhangban álljon az egészség követeléseivel. Állandó éjszakai virrasztást, a képzelet, avagy akaraterő mesterséges izgatóását kevés foglalkozás teszi nélkülözhetetlenné. Ez csak rossz szokás, melyet jobbal felcserélni rendszeren nem is olyan nehéz. Az nem baj, ha a munkarend nincs részletezve, hanem csak nagy körvonalakban áll előttünk. Ilyenkor azonban minden este állapítsuk meg a következő nap teendőit, hogy reggel az egész nap munkaanyagáról áttekintésünk legyen. Inkább így tegyünk, semminthogy dolgozás helyett mindig a munkarendünket javítgassuk. Ilyenek is sokan vannak.

3. Becsüljük meg a munkaidőt s a munkára rendelt időben dolgozzunk folytonosan. Kezdjük korai felkeléssel. Az egyik methodista szekta hitcikkei közé iktatta a koránkelés köteleességét. Sok nép a munkaidő kezdetét egy órával előbbre helyezte.

Azután dolgozzunk rendszeresen, mindennap egyforma, ideig. A pihenésektől megszakított hézagos dolgozás rendszeren nem jár a kívánt eredménnyel. Legjobb, ha megtartjuk a régi rendelést: hat napon munkálkodjál, a hetediken pihenj meg. Ebben természeti és erkölcsi parancsolat egyesül egymással. Tegyük ezt munkaidőnk mértékévé, mert társadalmi életünk kiáltó példákkal bizonyítja, hogy sem az erkölcsi, sem a természeti törvény ellen büntetlenül vétkezni nem lehet. Tehát hat napon dolgozzunk, de akkor ne forgassuk a könyvet, az iratcsomagot, ne végezzünk látszat-munkát, hanem szívvel-lélekkel dolgozzunk. Azután a hetediken pihenjünk, ne izgassuk idegeinket, ne keressük a mámort, ne tévesszük össze az idegfezsültséget az idegpihenéssel, hanem tegyük lehetővé a testnek az erőgyűjtést s adjunk fáradságot-elsimító nyugalmat a léleknek.

4. Kerüljünk minden felesleges és hiábavaló dolgot, ami dolgozásunkban zavarhatna. Ha végignézzük életünket, hamarosan megtaláljuk a reformálásra szoruló pontokat. Mindenekelőtt szorítsuk korlátok közé újságolvasásunkat. Semmi esetre se töltsük azzal a legértékesebb reggeli órákat. Ne is olvassuk el az első betűtől az utolsóig, hanem keressük ki azt, amit a mi számunkra írtak bele. Általában az olvasmányok megválasztá-

sánál és az olvasás idejének megállapításánál legyünk óvatosak. Az értéktelen és izgató könyveket mellőzzük egészen, a szépirodalmi olvasmányokat pedig a nap későbbi időszakában vegyük elő.

A társadalmi kötelezettség és a közéleti szereplés is sok időt elrabol. Az elsőtől ne sajnáljuk az időt, feltéve, hogy üdítő-társadalmi érintkezéstről van szó és nem a túlnyomóan található társadalmi robotról. Különcködés és a társadalmi szokások megtagadása nélkül osszuk be életünket úgy, hogy legyen meghitt körünk, melyben lelkünk megpihen és a munkára új indítást nyer, de amely sem előtte, sem utána nem rabolja el a dolgozáshoz szükséges lelki nyugalmat.

A közéleti szereplésről még odavetőleg is nehéz valamit mondani. Amit el lehet belőle hagyni, azt hagyjuk el. Sok idegizgalomtól, méltánytalan keserűségtől és időpocsékolástól szabadulunk meg ezáltal. Mindenekelőtt mellőzzük a sokféle egyesületi életet, mely sokszor a gyöngye, szerepelni akaró emberek érvényesülési tere. Korlátozzuk a felesleges gyűlésezést, melynél rendszeren a megjelenés a lényeges, de azonkívül semmi se kívánja, hogy éppen mi ott legyünk. Ilyenformán sok munkaerőnk felszabadul, amit okosabb dologra fordíthatunk. Azért ne féltsük ezeket a gyűléseket sem, mindig lesznek, akik azon megjelennek és olyant is, kiknek ez a legokosabb dolgozásuk. De mindenestre és minden esetben vegyünk részt a közélet nagy mozgalmaiban, és vigyük bele értelmünket, ítéletünket, és mindenkifelett erkölcs világnézetünket a társadalom hullámozó életébe. Ilyenkor ez a szereplés kötelességünké válik, melyet lelkiismeretlen önzésből vagy kényelmességéből nem szabad elejteni.

5. Dolgozásunkban legyünk pontosak. Amit kézbe veszünk, végezzük el úgy, hogy többet ne legyen rá gondunk. Egyáltalában mindent végezzünk el azonnal, mert az elvégzetten munka ólomsúllyal nehezedik lelkünkre és bénítja munkakedvünket.

Azután legyünk bátrak. Ne riadjunk vissza a feladat nagyságától, és ne kerüljessük fogvacogva az előttünk álló kötelességet. Nézzünk a feladat szemé közé, fontoljuk meg jól, azután vágjunk bátran neki. Ha nagy a feladat, osszuk részekre. A lehetetlennek látszó messze cél is reménységgel biztat, ha lassú lépegetéssel közeledünk hozzá.

Azután tudjuk végét szakítani a munkának. Ne torzítsuk a lelkiismeretességét szörszálhasogatássá. Ne gondoljuk, hogy

minden apró részletkérdést ki kell méríteni, vagy hogy munkánkat minden hónapban át kell dolgozni. Penelope szép példa a női hűségre, de a dolgozásban ne kövesse senki se. Nyitott szem, bátor lélek, lelkiismeretes munka és egészséges önbizalom, ez a dolgozás művészetének egyik titka.

Ha a dolgozás külső feltételei egyesülnek a munka emelkedett hitvallásával, akkor a verejtékező ember munkája hivatás, dolgozása művészet lesz. Talán nincsen messze az az idő, midőn az emberiség vezetői felismerik, hogy a dolgozás művészete egészséget, haladást, boldogságot s a munka eredményében érték-gazdagodást ígér a munka hőségnek. Felismerik benne azt az újjáteremtő erőt is, mely pihent erőmeggel és új erkölcsi tőkével megújítja pusztulásnak indult társadalmunkat. És ugyanakkor eljutnak a dolgozás művészetének nagy titok-megfejtéséhez: Istennel kell dolgoznunk s minden munkánkat az Ő rendelése szerint, az ő erejével és a neki tartozó felelősséggel kell elvégeznünk.

Az élvezetek etikája.

1. Az élvezetek etikájának első igazolása az az igazság, hogy az életben nincsen közönyös dolog, hanem minden tevékenység határozott, erkölcsi jelentőséget nyer az ember egyéni fejlődésében. Ezt az általános megállapítást nem úgy kell érteni, mintha az erkölcstannak az élvezetekre vonatkozó követelését és tilalmát csalhatatlan paragrafusokba lehetne önteni, mert még nem született meg az a tudós, aki ezt az igazi egyéni etikát megírta volna. Ez a lelkek mélyén születik meg a változó események, nagy átalakulások, élettapasztalások és életszükségletek hatása alatt. Az élvezetek etikájánál is meg kell elégednünk azzal, hogy egy olyan egységes alapot keresünk, melyről a kérdés egész erkölcsi jelentőségét beláthatjuk s megismerhetjük azokat az: ujjmutatásokat, melyek az élvezetek okos felhasználásánál vezethetnek. Bizonyára lesz ennek az erkölcstannak is néhány olyan szakasza, melyre egyik-másik ember azt mondja: ez nem nekem szól! De lesz az emberek közt olyan is, aki éppen ezt zárja emlékezetébe s beírja lelke megíratlan etikájába.

Az az alap, melyre az élvezetek megítélését helyezzük: az emberi élet eszménye. Rendeltetésük az ember élethivatásának előmozdítása, az egyéniség kifejtése. Ezen kívül kétfős érdek lép előtérbe: a pihenés és az életöröm keresése. Ezeket szolgálni, előmozdítani és megvalósítani, ez az élvezetek hivatása.

Már most az a kérdés, hogy micsoda elv szerint csoportosíthatjuk az élvezeteket s hogy az egyes élvezetekkel szemben micsoda követeléssel lép fel az életeszmény?

Schopenhauer egyik kis iratában az élvezeteket három csoportra osztja: 1. a reprodukáló erő élvezetei (evés, ivás, alvás, nemi élvezetek), 2. az irritabilitás élvezetei (sport, társasjátékok, tánc stb.), 3. a sensibilitás élvezetei (szemlélődés, gondolkodás, költészet, tudomány, művészet). A csoportosítás egyszerű, természetes. Érdeme nem is feltalálásában, mint inkább a csoportok helyes elnevezésében áll.

Schopenhauernél mélyebben hasít a kérdés lényegébe Aristoteles, ki gondolatának rendszerré építése, vagy továbbfűzése nélkül, csak úgy odavetőleg azt mondja: „kétféle élvezet van. Esetleges élvezetnek azt nevezzük, mi gyógyszerül szolgál s meggyógyít. Természeténél fogva jó élvezetnek pedig azt nevezzük, ami az ember természetes működését előszólítja és megindítja.”

Ez a gondolat bevilágít az élvezetek problémájának mélységébe. Megmutatja, hogy itt nemcsak csoportokba sorozható élvezetfajokról van szó. Nem is csak élvezet-fokozatokról, melyek az ember tökéletesedése szerint mindig magasabbra emelkednek. Megvilágítja — és éppen ebben rejlik érdeme —, hogy a mulandó életű élvezetek közt vannak megmaradó értékek is. Egy részük nyomtalanul eltűnik, mint a simító kéz érintésének az emléke. Tűnő hangulatot hagy a lélek mélyén, melynek élete rövid, mint a reggeli álm. Azért van hatásuk, mert az ember életére mindennek van hatása. De nem hatolnak az emberlélek mélyére, hanem ott maradnak a homokos felületen. Amint jönnek, mennek, úgy érezzük, arra járt valaki, de lábnyomát már másnap befűtta homokkal a szél. A ma-életű élvezetek elmúlnak s a holnap-szellője befűjja emléüket.

Vannak más élvezetek is. Mélyebbről támadnak s mélyebbre hatolnak. Felettük lebeg hivatásuk nagysága. Nem elégsznek meg azzal, hogy rövid időre elszórakoztatják a pihe-nésre vágyódó lelket, hanem részt kérnek abból a nagy munkából, mely az ember rejtett képességeit felkutatja. Létrehozzák azt a nagy átalakulást, amit az emberi eszmény megvalósításának nevezünk. Az emberi élethivatás munkásai lesznek. Könnyű szövetű ruhájukon átszillog erkölcsi rendeltetésük komolysága. Mikor áthaladnak belső világunkon, érezzük, hogy valami megmarad utánuk. Nyomukat nem fűjja be a változatosságot kereső «mberi nyugtalanság, hanem emléük lelkünkbe mélyed s láthatatlan munkával építik az örök benső embert.

2. A szükségképpen és szórakoztató élvezetek közt minde-
nekelőtt a természetes élvezeteket említjük. Ide számítjuk az evést, ivást, továbbá a nemi élvezeteket. Mindegyik az élvezet legalsó fokát mutatja. Innen indul el a természeti ember a fejlődés útjára. Felébrednek benne azok a vágyódások és indulatok, melyeket közös örökségképpen bírunk az állatvilággal.

Jogosságukat nem lehet kétségbevonni. Hiszen a természetes önmagában hordja jogossága alapját. De azért ezeknek az

élvezeteknek is van korlátuk és pedig kettő. Először a természeti szükségszerűség, mely megállapítja azt a mértéket, melyben az ember ezekre az élvezetekre rá van utalva. Másodsor az erkölcsi megengedhetőség, mely az erkölcsi érzés állásfoglalására nézve nyilatkozik. Az élvezet jogosságát azonban mindig az erkölcsi tényező állapítja meg, Ahol ez nincsen meg, ott a természeti szükségszerűségnek el kell némulnia. Ilyenkor harcolja a lélek a test ellen azt a nagy küzdelmet, mely nélkül az életeszmény senkinél se alakulhat ki.

Különösen fontos ennek a követelésnek hangoztatása a mi időnkben, mikor modern apostolok egy új élet igéivel ajkukon bejárják a világot s a zabolátlan indulatok, az erkölcsi béklyót letördelt emberi vágyak jogosságát hirdetik. Azt mondják, az érzések jogáért, az igazi idealizmusért harcolnak. De úgy látjuk, hogy csak rombolást hoznak és semmivel se kárpótolnak azokért a nagy kincsekért, amiktől megfosztják az embereket.

Ezek az élvezetek sok veszedelmet rejtenek magukban. A modern társadalom irányzata is kedvez nekik. A munkában és idegfeszültségben túlhajtott izgatott életmód, mely korunk legsajátosabb mutatója, könnyen magával sodorja az embereket. Átalakítják a lelkek világnézetét s a vége az, hogy nem azért keresik ezeket az élvezeteket, mert hozzátartoznak a természetes élethez, hanem azért dolgoznak, verejtékeznek, hogy ezeket az élvezeteket minél jobban kihasználhassák. Cél, jutalom lesz abból, ami tulajdonképpen csak az állati ösztön járuléka. Egy ismeretlenebb görög író „gyermekesnek és együgyűnek” mondja ezt a dolgot. Mi az életeszmény alapján állva, szigorúban ítélünk.

Ezek az élvezetek veszélyeztetik leginkább az emberi hivatást. Azért vigyázzunk, ne tegyük kizárólagos élvezetté. Ne várjuk tőlük azt, amit nem adhatnak meg. Gondoljunk arra, hogy minden érzéknek megvan a saját élvezete. De minél alacsonyabb fokú az érzékszerv, annál kevesebbetérő lesz a velejáró élvezet. Mindegyiknél bizonyos fájdalom kapcsolódik a vágyódáshoz. Mégis egyiknél se olyan bántón, mint a természetes élvezeteknél. Ezek nyomán nem megalégedés, hanem csak kielégítettség ébred. Önmagát károsítja ki a kettőt összetéveszti, vagy azonosnak veszi.

Egészen más célt szolgálnak az ú. n. szórakoztató élvezetek. Feladatuk a pihentetés, a megfáradt idegek megnyugtatása, a

kimerült figyelem szétszórása. Ide tartoznak az összes sportfélék, a különféle társasjátékok, a tánc stb.

A sport teljesen megérdemli azt a helyet, melyet újabb időben az élvezetek közt elfoglal. A fizikai tehetségeket foglalkoztatja. Kiegészíti a kenyérkereseti foglalkozások egyoldalúságait. Előmozdítja a szervezet összhangzatos fejlődését, megnöveli a test ellentálló képességét s ezáltal biztosítja az ember egészségét. Persze ezek mind elcsépelet közhelyeknek tetszenek, pedig szeretnénk, ha nem vétetnének annak. Az egészség még mindig nagyobb kincs, mint amilyenek gondolják. Belőle árad az ember egész életébe a meglegedés derűje. Nemcsak a kötelességteljesítésnek, hanem maguknak az élvezeteknek is benső tartalmát és egyéni hatását az egészség biztosítja. Azért csak előre, keressük meg azokat az élvezeteket, melyek a lélek harmóniájának alapját a test harmóniájában keresik.

Egyről azonban ne felejtsünk meg. Szellemi elfáradás után a testi foglalkoztatás nyújthat szórakozást, de sohase pótolhatja a teljes nyugalmat. Ne várjuk tehát a testi kifáradástól szellemi tehetségeink és kimerült idegerőnk megújulását. Bizonyára kevesebb emberroncs járna közöttünk, ha nem csalnák magukat azzal a gondolattal, hogy fárasztó munkájuk után pihennek, holott csak lelkük után a testüket is kifárasztották: a divat szeszélye szerint váltakozó sportjátékokban.

A táncnak sok az ellenségeimért nem önmagában, hanem kísérő jelenségeiben és kísértő veszedelmeiben nézik. Bizonyos, hogy könnyen bekapcsolódik az erotika s kedvezőtlen hatásokat vált ki. De azt nem tagadhatjuk, hogy a táncban megvan egy életkorszak megnyilatkozása. Az ifjúság hevületét, könnyed bájosságát fejezi ki ritmikus formában. Benne van a férfi ereje, megcsillan benne a nő gyöngédsége, a gond fölé csapongó életkedv, a boldogság kisugárzása. Miért vennénk el? Miért helyeznénk átok alá? Nem eltörölni, hanem nemesíteni kell ezt az élvezetet. Lelket kell vinni oda, ahol csak üres formák vannak.. Művészetet, ifjúságot, főleg pedig nemzeti jelleget kell beleönteni, hogy kifejezőbb, öntudatosabb és értékesebb legyen. Persze ezt a reformálást nem végezhetik a táncmesterek, hanem a társadalmi köztudatnak kell átalakulnia és reformátorrá lennie.

A szórakoztató élvezetek közé tartoznak a szerencsejátékok, melyek közt a legnagyobb szerepet a kártya játsza. Ezek

már az ember lelki tehetségeit is foglalkoztatják. A tervező, előrelátó, számító ész, a gondolkodás és következtetés mind szerephez jutnak benne. A munkától elválasztja többszöri megszakítása s a lelki megerőltetés kicsinysége. Az élvezetektől pedig elhatárolja a lelki tehetségek foglalkoztatása s az az állandó idegfeszültség, amelyet két ellentétes érdekű tervezgetés mérkőzése hoz létre. Az ember lelkét a várakozás, reménykedés, győzelem és elbukás közt vergődte. Hogy benne fontosabbnak tartják az izgalmat, mint a szórakozást, mutatja az, hogy nem a szórakozást, hanem az izgalmat növelik a pénzkockázat emelése által.

Ezekkel az élvezetekkel természetesen sok veszedelem jár. Nem az élet tisztító érzéseit, hanem a romboló szenvedélyeket ébresztgetik. Vakká teszik a látást, bénulttá az akaratot, gyöngévé az elhatározást. Elhatalmasodva úgy sodorják tovább az akarat nélküli embert, mint forgó viharszél az erőtlen falevelet. Ezek elbuknak, családfák kettétörnek, becsületek, boldogságok rombadőlnek. A nép szája azt mondja: az ördög bibliája.

Ennek az élvezetnek van olyan veszedelme is, amire rendszeren nem is gondolnak. A kártya a szokás rabjává teszi az embert. Egyedülvaló, nélkülözhetetlen élvezeti eszközzé fejlődik. Elveszi az ember idejét, leköti lelkierejét. Azt az érdeklődést, melynek a haza, a nemzet, az egyház, az emberiség nagy kérdéseit kellene magához ölelnie, melynek nagy eszméért, világmozgató igazságokért kellene lelkesedni, áldozni, munkálkodni, lebilincseli a kártya s ezáltal megsemmisíti az altruisztikus élet kifejlődését. Ahol a társaséletre ráfekszik a kártya szenvedélye, ott a szellemi élet gyűrűi mindig szűkre szorulnak össze. Ahol pedig megvan a szellemi mozgalmak iránt az érdeklődés, ott nincs keleté a kártyának.

Dacára ennek, mégis túlzottan ítél Schopenhauer, mikor a kártyajátékban a gondolkodás csődjét látja. Szerinte azok cserélik ki kártyájukat, akiknek nincsen kicserélni való gondolatuk. Dehát egy nagy filozófus megengedhet magának néha egy kis túlzást is. Mi nem hisszük, hogy a kártyázók a gondolkodás csődjén állnának. Sőt feltételezzük, hogy a kártyával, meg anélkül is, néha még gondolatot is cserélnek egymással.

A kártyajátékkal szemben is fennáll az élvezetek alapelve. Jogos marad, míg nem akadályozza az embert hivatása betöltésében és egyénisége kifejtésében. Meg van engedve, míg a munka után pihenés, a fáradtság után időtöltés. De a szenvedély

határánál elvégződik az élvezet birodalma. A szórakozás határtvonó mesgyéje belehasít erkölcsi világunkba, ha a szerencsejáték pénzszerzési eszközzé lesz. A mesgyén innen még jogoságról beszélünk, a túlsó oldalon már erkölcstelenségről.

A most tárgyalt élvezetekkel szemben kettős kívánságot támaszthatunk. Először is, hogy legyenek pihentető, alkalmassak az erőgyűjtésre. Másodszor, hogy illeszkedjenek oly módon lelki életünkbe, hogy az emberi életeszmény megvalósításában ne gátoljanak senkit se.

3. A második csoportba tartozó élvezetek mélyen beleszántanak erkölcsi életünkbe. Ezekről mondta Aristoteles, hogy az ember működését előszólítják és megindítják. Nem tűnnek el nyomtalanul, hanem lelkiéletünk részesei lesznek s közreműködnek egyéniségünk kiépítésében. Ezek a szellemi élvezetek. A magasabb hivatású ember lelki kívánságait ezek elégítik ki.

A velük járó boldogság is sokkal nagyobb, mint a többi élvezetnél. Ott az érzékek izgatása, az idő könnyű eltöltése a cél, itt pihenés közben is a lélek erősítése, nemes tartalommal gazdagítása. Az a boldogság, amit a természetes és szórakoztató élvezetek nyújtanak, mulandó. Kötve van az életkor és életkörülmények változásaihoz. Egyikből a beteg, a roskadozó öreg van kizárva, a másik felé az ágrólszakadt szegény terjeszti hiába karját. A szellemi élvezetekkel járó boldogság mindenki előtt nyitva áll. Nem kell hozzá rang, magas állás, kiváltságos társadalmi munkakör, hanem csak az az Istentől megadott örökkévaló méltóság, amit léleknek nevezünk. Saját kincsét kell megtalálnia az embernek s akkor megtalálta a legnagyobb élvezetet és legigazibb boldogságot.

Ide tartozik minden, ami az ember lelkét műveli és boldogítja. Elősorolni is nehéz. Ügy vagyunk, mint mikor egy nagy világ végtelen gazdagságát próbáljuk elmondani. A festő nem talál hozzá színt, a szobrász kicsinyli, kevesli a márványt s az író dadogásnak érzi a kicirkalmazott beszédet. Nem tudjuk, hol kezdjük, sem azt, hogy hol végezzük. Azok a kérdések, melyek itt beleszövődnek az élvezetek erkölcstanába, sokkalta fontosabbak, semhogy néhány szóval elintézhetnénk. Mindegyik megérdemli a külön megvilágítást. Azért most megelégszünk azzal, hogy a szellemi élvezeteknek csak külső, nagy határvonalait rajzoljuk meg, és részletkérdések helyett inkább az emberre gyakorolt hatásukat keressük.

Első helyen a társasélelet említjük. Többet látunk benne, mint az embereknek a társadalmi közösség alapján való összeverődését. Minden társasélet lelkek megnyilatkozása és egyesülése. örök érzés mozdul meg benső világok mélyén. Elindítja a lelket, hogy megkeresse azokat, kik vele érzésben és gondolatban rokonok. Mikor azután megtalálta őket, akkor feltárja előttük saját gazdagságát, hogy magával vihesse az ő gazdagságukat. A társasélet tehát az érzés, a gondolat kicserélésének vágyódásán épül fel. Gyümölcsei az érzelmi világban a legszentebbek: szeretet, rokonézés, barátság. Azokat pedig, melyekkel az alkotó világot továbbviszi, nem is lehet kiszámítani.

Az ember rá van utalva a társaséletre. Egész lelkivilága keresi a rokonlelket, aki előtt feltárhatja önmagát. És tiszta élvezet jut osztályrészéül akkor, amikor az emberben megtalálta lelke osztályosát.

De ha nem sikerül is ennek az összecsendülő lelki összhangnak, ennek a tiszta élvezetnek a megtalálása, azért saját érdekünk mégis arra int, hogy használjuk fel a társasélet előnyeit s keressük az emberek társaságát. Sok jó háramlik ebből reánk. Kibontakozunk saját magunkból. Egyoldalúságunkat levetkőzzük. Mások kincseiből mi is gazdagodunk. Véleményünk mellett hallunk más véleményt. Meggyőződésünk mellett látunk új nézőpontokat. Tanulunk mérsékletet, méltányosságot, szeretetet az ítéletben, türelmet és higgadságot az emberekkel való bánásban. Jót mondunk, ha azt mondjuk: keressük fel az embereket! Ne csak a megszokott régieket, hanem újakat, ismeretleneket is, kiket még nem hallottunk, kiknek életbölcseletét még nem ismerjük. Hadd csiszolódjék érintkezés által lelkünk, gazdagodjék mások gazdagságán, erősödjék mások erősségén, sőt mások gyöngeségén is.

Ugyanezt mondhatjuk a könyvekről. Csakhogy itt a választék gazdagabb s a kiválasztás szabadabb és könnyebb. A szellemvilág legkiválóbb képviselői állnak előttünk. Bölcsék, tudósok, kik lelkük kincseivel milliókat gazdagítottak, kik népeket, nemzedékeket vezettek előbbre. Hallgathatjuk tanításukat, csodálhatjuk szellemük ragyogását. Jobbak, gazdagabbak lehetünk általuk, mert a jó könyv mindig a boldogság letört kis része. Ha hozzá nem értő veszi kezébe, kavicsként forgatja s nem látja értékét. De ha hozzáértő veszi kezébe, olyan, aki a sorokban az író lelkét olvassa, akkor drágakő lesz belőle. Amint a

megértő lélek sugarai reá hullnak, elkezd ragyogni, csillogni, s a boldogság fényével telehinti az ember lelkét. Ez már tiszta, igazi élvezet. És ez beleszövi szárait a lélek örökkévaló boldogságába.

Természetes, hogy a rossz könyvek éppen az ellenkező eredményt szülik. A szellemi élvezet szintiszta bora helyett kábító mérget itatnak az emberrel. Ilyenkor a lélek nemcsak, hogy nem erősödik, hanem lassanként letörlődik nemes emberi méltóságának bélyege.

Ugyanilyen ellentétes hatást teremt az az élvezet, melyben többféle művészet egyesül gyönyörködtetésünkre: a színház. Egyformán lehet a lélek áldása és átka. Sokan nem törődnek ezzel, előttük minden jogosult. Ők az irodalomban, művészetben nem látnak erkölcsi iskolát, hanem azok önálló célját védelmezik. Jól van. De ennél a célnál nagyobb, igazabb és szentebb, mikor a lelket, az életboldogságot s magát az életet védelmezzük.

Itt kezdődik az ember életbölcseége. El kell kerülnie a veszedelmeket és meg kell keresnie azokat a szellemi élvezeteket, melyekre lelkének szüksége van.

Ha ezt megteszi, akkor lassanként kialakul lelkében az egyéniség. Hivatásos munkája és szabadon választott élvezetei addig csiszolgatják benső énjét, míg egyszerre csak az emberi természet földrétegén átcsillanik az az élet-eszmény, mely az élvezetkeresés útján vezette. Ragyogása mindig erősebb és világosabb lesz. Végre az ember megtalálja saját magát. És akkor megismeri, hogy az igazi élvezet abban rejlik, ha önmagunkat a sajátunknak mondhatjuk, ha nem rajtunk kívül, hanem lelkünk mélyén bírjuk mindazt, ami számunkra a boldogságot jelenti. Csodálatosan gazdag élet teremődik ezáltal. Beszéddé lesz benne a hallgatás és gyönyörűséggé az egyedüllét. Megszelídül az élet kiáltó öröme s nyugalommá lesz annak boldogsága. De megenyhül a nehéz szenvedés is s elsimul a fájdalom sebző élessége, ha nem is mindegyiké, de nagyon soké. Az ember megérti azt a nagy igazságot, hogy az öröm és fájdalom nem a külső dolgokban rejlik, hanem abban, hogy minő jelentőséget tulajdonítunk nekik. Ezekből lesznek a megelégedett, boldog emberek. Mikor irigykedve rájuk nézünk, akkor bevilágít lelkünkbe Aristoteles bölcs mondásának igazsága: „az ember legnagyobb élvezete saját maga.” De ezt csak az mondhatja el, aki már lett valami s aki lelkét is nevelte valamivé.

4. Még az itt-ott elhullatott kalászokat szedjük össze, hogy azzal is kevesebb menjen veszendőbe.

Az eredmény, melyre érkeztünk, mutatja, hogy az élvezet nem közönyös dolog a mi életünkben. Ne is tekintsük annak, hanem lássuk benne emberi hivatásunk és egyéniségünk kiépítésének eszközét. Ne kicsinyeljük, hanem használjuk fel. Keressük ki a nekünk szükségeseket. Szórakozzunk, élvezzünk, mert minden örömhöz jogunk van, amit a becsület útján elérhetünk. De minden boldogságot megsiratunk, amit nem igaz úton keresünk. És ha nem kerül is sor a sírásra, akkor is meggyászolja rombadőlt életünk, egészségünk, boldogságunk, kifejlődése előtt elhalt lelki méltóságunk, tönkretett egyéniségünk.

Tanuljuk meg, hogy élvezet nélkül is lehet élni s ne gondoljuk, hogy e nélkül siralom az élet. Ne fogadjuk el a rosszat, csak azért, mert más nincsen. A semmi nem ront rajtunk, de a rossz élvezet sokat megsemmisít, amit azután pótolni nem lehet.

Keressük ki a nekünk való élvezeteket. Nincs mindenhez jogunk, hanem csak ahhoz, melynél elmondhatjuk: „ez az enyém! A lelkemből sarjadt s a lelkemhez szól!” Ezáltal biztossuk természetes fejlődésünket. Az időelőtti élvezetek, melyek néhány esztendővel megelőzik az ember lelki fejlődését, a koraérés és kora elvirágzás szomorúságát hozzák magukkal. A gyermekkor játszi kedvét elfojtják a kora-érett ifjúság ábrándozásával. Az ifjúkor hevületét megölik a férfikor élvezeteivel. Az alkotás, a munkabírás időszakra ráborítják a kora vénység kiélttségének halotti leplét. Az eredmény egy szánandó ember-élet, melynek nem volt gyermekora, ifjúsága, férfikora, melyben nincs megelégedés, boldogság, csak időelőtti elkorhadás és erőtlen lemondás. Azért csak azt az élvezetet válasszuk, ami hozzáilleszkedik életkorunk természetes követeléseéhez, ne hogy megcsaljuk magunkat.

Gondoljunk lelki életünk sajátosságaira. Az egyéniségnek megfelelően más és más élvezetre lehet szükségünk. Egyiknél a fáradságot kell enyhíteni, másiknál a lelki épület töredezett falait kiegészíteni. Itt a vérkeringés élénkítésére, amott a csendes nyugalom óráira van szükség. Éppen így különféle élvezetet kíván a jellemek különfélesége.

Nézzünk a lelkünkbe s keressük meg az életünket kiegészítő élvezeteket. Erősítsük általuk egyéniségünket. De másfelől vigyünk beléjük egyéniségünkből tartalmat és eredeti-

séget. Ne sodorjon magával a társadalmi élet sodra, hanem merjünk a saját fejünkkel gondolkodni és saját egyéni ízlésünk szerint élvezni.

A jogos élvezeteket becsüljük meg egyformán. Mérjük mindegyiket élethivatásunkhoz s lássuk meg, hogy az élet tökéletesedése mindig magasabb élvezettel jár. Keressük ki ezeket az élvezeteket és neveljük hozzá a lelkünket. Itt is, mint mindenben, a nevelés és önfegyelmzés a fölfelé vezető út.

Az élvezetekre nevelhetjük magunkat. Olyan bölcsesség ez» melyet megtanulhatunk. De éppen így nevelhetjük és megtaníthatjuk rá embertársainkat is. Odaállhatunk eléjük, megfoghatjuk kezüket és megmutathatjuk nekik az utat, mely mélybe szakadó hasadékok között fölvezet az emberi eszmény magaslatára. Ruskin azt mondja, hogy ez a legáldásosabb munka, amit ember végezhet.

A divat.

Uralkodók trónusa felett messze magasságban egy talmi aranyból épített gazdag díszítésű trónus terpeszkedik s előtte széles építményű bálvány-oltár áll. A trónus nehéz selymű baldachinja alatt állandóan megújuló királynői köntösében büszkén ül a divat koronázatlan királynője. Tekintete előtt elmosódnak az országhatárok, eltűnnek a geográfiai tagoltságok, a világnézeti és gazdasági különbözőségek. Lábai előtt sok millió ember hullámszik, szemük mámoros fényben ég, magatartásuk hódolat és behódolás. És míg tombolva, egymást taposva, tülekedve tolongnak a trónus előtt, addig kezük bőséggel veti ol-tárra áldozati ajándékukat: vagyont, ízlést, egyéniséget, sokszor a becsületet és erényt is. Évszázadok folyamán sok trónus rombadőlt, a divat trónusa azonban változatlanul áll.

Ez a néhány mondat sokféle igazságot megéreztet. Megérezteteti azt az igazságot, hogy a divat uralkodói nagy hatalom, hódolóinak száma sokmillió. Van valami rejtelmes erő és titokzatos törvényszerűség benne, mert mindenkit leigáz s a változó körülmények felett egyformán diadalmaskodik. Kell benne lennie valami ősi emberinek, mert minden korszakban változatlanul hatalmon marad s az embert mindig saját fegyverével ejti rabságába.

A divat kérdése a kultúrtörténet egyik legérdekesebb problémája. Visszatükrözi minden kornak társadalmi, szellemi, gazdasági, szociális és erkölcsi viszonyait, azután korlátozott mértékben alkalmat ad az egyéniség érvényesítésére. Benne a kultúrtörténeti és az egyéni jellemvonás találkoznak. Keletkezését szintén két tényező magyarázza: a test védelmét követelő szükségérzet és a szépítésre irányuló esztétikai érzet. A fejlődés folyamán azután mindjobban háttérbe szorult az első tényező s előtérbe lépett a második.

Az emberi kultúra az öltözködésnél kezdődött. A vaskorszakból ránk maradt rozsdavörös iramszarvas zsírt tartalmazó tégely éppen olyan fontos kultúrtörténeti lelet, mint a földcsuszamlás által a sziklás hegy mélyéből elővarázsolts óslény

csontváza. A test szépítésére és öltöztetésére vonatkozó adatokban a történelmi fejlődés nyomait ismerjük fel.

A ruha még ismeretlen fogalom, mikor az esztétikai érzék arra készteti az őserdők lakóját, hogy tűzkő késével vonalakat húzogasson testére. Ez volt az ember legelső, meglehetősen szelős ruhája. A tulajdonképpeni ruha jóval később keletkezett s nem csupán a test elfedésére, hanem szépségeinek kiemelésére is szolgált. De a divat ezen kezdeti fokán nyilvánvaló lesz, hogy az egyén felett a közízlés uralkodik. Különféle díszítésben némiképpen érvényesül ugyan az egyes ember elgondolása, de a divat alapvonalait illetőleg a tömeg dönt. Az egyén esztétikai elgondolását elnyomja a tömeg esztétikája. A divat már ekkor kényszerítő paranccsal dolgozott, ráparancsolt az emberekre, hogy tartsák szépnek a zsiradéktól fényes testet, a pirosra festett homlokot, a feketére mázolt arcot, a hosszúkásra torzított fejet. Az asszonyok engedelmessé váltak. Alig cserepedett a gyermek hajadonná, szorítóba tették a fejét, kifúrtak a fülét, véresre tetoválták a testét, fogait pirosra festették, haját kitollazták s készen volt az uralkodó divatszépség. Nemzedék nemzedéknek átörököltette ezt a divatideált a tetoválókéssel, fejszorítóléccel és a pirosító tégelyekkel együtt. Látjuk tehát, hogy a divat már kezdetben felszívta az egyéniséget s alárendelte azt a tömeg ízlésének. Jelentősége éppen összekapcsoló és egyformásító jellegében volt.

A divatnak később is megmaradt ez a jelentősége. A tetoválást szédítően változó ruharaktár, a tűzkő kést a testi szépséget munkáló eszközök egész arzenálja, az iramszarvas zsirt a paszták, krémek, olajok szédítő tömege követte, a divat rendeltetése mégis az maradt, hogy az egyes embert a külső megjelenés egyformaságával bekapcsolja a tömegbe s ezáltal annak zárt egységét megerősítse.

A divat fejlődésében később is megtaláljuk ezt a közösségbe egyesítő és másoktól elszigetelő vonást. Ez magyarázza, hogy különböző társadalmi osztályok különböző öltözködést állapítottak meg.

A céh asszonyai, a szellemi és pénzarisztokraták a divatban kerestek megkülönböztetést. Hajviseletük, fejdíszük, ruhájuk megmutatta, hogy melyik társadalmi rendhez tartoznak. Sok helyen a divat által történő elkülönítés törvényes rendelkezéssel történt. Az alap gondolatot ma is megtaláljuk. A művelt társadalom divatjának egyik rejtett célja a többi társadalmi osztály-

tól való elkülönülés. Mihelyt azok átveszik az ő divatját, az megszűnt divat lenni.

Az erőteljes egyesítő célzat mellett a divatban egyéniségi vonás érvényesül. Amint a kultúrátlan népek kötelező divatját megszínesítette az egyénileg alkalmazott fejdísz, vagy a nyakba vetett csontlánc, úgy a divatban az ember ma is saját egyéniségét keresi. A ruháját közel érzi magához, egynek érzi magával, természetes tehát, hogy a divatban az ő egyéniségének kiemelőjét szeretné látni. Ezt a filozofikus gondolatot Lotze íondja el Mikrokozmosában. „Ha idegen tárgy érintkezik testünkkel, — mondja, — akkor a mi személyes existenciánk öftudata annak az idegen tárgynak végső határáig megnövekszik és oly érzéseink támadnak, melyek énünket megnagyobbítja! Mozdulatainknak olyan formát és nagyságot adnak, melyek természetes organizmusunk előtt eddigelé idegenek voltak, magunktartásában szokatlan feszültséget, határozottságot, vagy biztonságot okoznak. Így például az ember a magas cilinderrel, meg a hosszú fekete szalonkabáttal kifejezi állása komolyságát, az alkalom ünnepélyességét s mindezt azáltal éri el, hogy önmagát felfelé és lefelé megnöveszti.

Az egyéniség érvényesítésére való törekvés különösen szembetűnő a női divat változásainál. Megállapíthatjuk azt, hogy a nők érvényesülését megakadályozó korszakokban mindig olyan divat alakult ki, mely a nő külsőleges kiemelésére, szépségének és jelentőségének feltüntetésére alkalmas volt. Üres kezükbe semmiféle jog nem hullott a jogelosztás idején. Nem kaptak helyet a törvényhozásban, a dolgozószobákba sem akarták őket beengedni. Elnyomott női természetük tehát a divatban keresett és talált érvényesülési területet. Ennek karján kilépett a nagyvilágból, szépségével diadalúttá tette útját, s elfoglalta a társadalomban az őt megillető trónust. A megúnás veszedelme ellen is védekezett, állandóan megújuló, szép, ingerlő alakban jelent meg s ezért gondoskodott a divat gyakori megváltoztatásáról.

Bizonyító példaképpen gondoljunk az egyéniséget érvényesítő XV. századra, mely mindenki számára elhozta emberi jogainak ígétét, csak a nőknek nem hozott semmit sem. Ez az időszak azután megteremtette a legfeltűnőbb női divatot. A tornyos fővegek, a feltűnő ruhák belekiáltanak az elfelejtettség szomorúságába. A renaissance asszonyának szereplésre, műve-

lődésre és önmaga érvényesítésére már sokkal tágabb tere; nyílt. Nem zárták ki őt a tudomány, a művészet, a költészet^ és a társadalmi élet világából, sőt értékelték és foglalkoztat-
ták. Éppen azért ennek a korszaknak divatja a régi klasszikus művészet szépségét mutatja s a méltóságába visszahelyezett női szépség nyugalmát érezteti.

A történelem legújabb kora úgyszólván teljes érvényesü-
lést biztosított a nőnek. Belépett a kenyérkereső munkások so-
rába, kinyílt előtte minden ajtó. A dolgozó nő korának divat-
jába a leegyszerűsített komolyság vonalai húzódnak.

íme, így alakul ki a divat kettős hivatása: egyesít és egyé-
nít, csoporthoz kapcsol és csoportoktól elválaszt. Ez az ellen-
mondás azután más vonatkozásban is jelentkezik. A divatban az
egyéniség keresi önmagát, érvényesítését szolgálja, de ugyan-
akkor az egyéniséget veszélyezteti. Az egyéniség megnyilat-
kozására, kiépítésére és érvényesítésére ad lehetőséget, de
ugyanakkor belekényszeríti az egyént a tömegbe s a kollektív
esztétika engedelmes rabszolgájává teszi. Saját ízlését juttatná
kifejezésre, de ugyanakkor ráerőszakolja a tömeg-ízlést, mely-
hez talán semmi köze nincsen. Az egyént felmenti a gondolko-
dás alól s az öltözködés irányát, esztétikáját és felelősségét át-
hárítja társadalmi osztályára. Az egyformásítás által felsza-
badítja az egyest minden egyéni elhatározási kényszer alól,
mert kényelmes olyannak lenni, mint a többiek.

A divat szeszélyes változásaiban kifürkészhetetlen erők dol-
goznak, mégis vannak alapvető motívumai. Mindig megtaláljuk
benne a következő tényezőket: szépérvék, az elkülönítési
vágódás, egyéniség érvényesítés és a kor ízlése.

Az egyén érdekén, a társadalmi osztály öntudatán és a
kor követelésén kívül a nemzeti gondolkodás is erőteljes irá-
nyítója a divatnak. Az öltözködésben kifejezésre talál a nemzet
lelke. Mintha évezredes hagyományunk öltene alakot sujtásos,
délceg ruhánkban, mintha a nyers erő ölelkezne a gyengéd
művészettel, mikor a párdubőr kacagányt remekműbe készült
aranyboglár tartja össze. Szépség, egyszerűség és nemesség
egyesülnek a magyar női viseletben is. Jelentősége ennek a
nemzeti divatnak abban van, hogy szorosabban egybekapcsolja
a nemzet tagjait. Az öltözködésben kifejezésre juttatja együvé-
tartozásukat, külsőségekkel is erősíti a nemzeti lélek bélyegét.
Ez a lélektani igazság magyarázza, hogy nemzeti viseletünk

mindig olyan időben kapott életre, mikor a történelem eseményei azt szükségessé tették.

Az állandó változásnak alávetett divattal szemben még néhány alapkövetelést kell hangsúlyoznunk. Az egyik az, hogy az öltözködés mindig a test elfedésére és védelmére szolgál. A divat az öltözködés eme feladatáról nagyon gyakran megfeledkezik. Azután következik az esztétikai alapelv, mely szerint a divat feladata a női test szépségének a kiemelése és fokozása. Ezt az alapelvet is számtalanszor megtagadják. Könyörtelenül ki kellene irtani a divatból minden esztétikai lehetetlenségét. A nőknek pedig meg kellene tanulniok, hogy a divat nem mindig szép, a szép divat sem mindenkin szép, de a szép mindig divat. A harmadik alapelv a divat erkölcsi feladatára vonatkozik. Ez az alapelv azt követeli, hogy a divat ne semmisítse meg az öltözködést. A test elfedezője és ne leleplezője legyen. Védelmezze a test szemérmes tisztaságát bujálkodó szemek ellen. Legyen a divatnak necsak esztétikája, hanem etikája is. Felesleges a kérdés eme részét erőteljesebben megvilágítani. Csupán arra mutatunk rá, hogy a divat erotizmusának veszedelmét növeli a divat mindenkire kiterjedő hatalma. Mindenki kénytelen magát alávetni a koronázatlan királynő rendelkezésének, mert senkisé is mer az emberek között különösképpen saját egyéni divatja szerint öltözködni. Ennek következtében még inkább rászorul az etikai ízléssel öltözködő nő a közösség védelmére. Az utolsó alapelv, melyre utalunk: a gazdasági szempont. Ez az alapelv azt kívánja, hogy az emberekre kényszerített divat ne jelentsen számukra anyagi romlást. Jól tudjuk, hogy társadalmi életünk pusztító tűzfészke ez a kérdés. Sok ezerén nyögnek a divat parancsoló kényszere alatt, sokak családi romlását jelenti ez, sokakat pedig erkölcsi összeomlásba sodort, mert cobolyprémes bundákért erkölcsi pénzzel kellett fizetniök.

Amit ezzel kapcsolatosan mondani akarok, Daudet Alfons szellemes novellájába öltöztetve mondom el. Ez a novella az aranykoponyájú emberről szól. Nagyfejű, különös növésű gyerek volt, azt hitték róla, nem is marad életben. Egyszer leesett a lépcsőn s ekkor szöke hajára néhány aranszemecske tapadt. Ekkor tudták meg, hogy aranyból van a koponyája. Ettől kezdve a koponyájából kivájt aranydarabokból éltek. Később felesége is naponként így szólt hozzá: ugye, mi nagyon gazdag vagyunk,

végé nekem valami nagyon szépet! Ő pedig elhalmozta a feleségét selyemmel, bársonnyal, prémes bundával, ékszerekkel, drágagyönggyel. Arany koponyája pedig mindig jobban fogyott. Egyszer csak meghalt a felesége. Mikor a temetőből búsan hazatért, alig volt már jártányi ereje. Megállt egy fényesen kivilágított tükörablakos kirakat előtt s meglátott egy hattyúprémmel szegett csizmácskát. Mivel pedig éveken át mindig a feleségének vásárolt, kábult öntudatlanságában belépett az üzletbe s maga elé tétette a hattyúprémes csizmácskát. Azt gondolta, hazaviszi a feleségének. Míg a csizmácskát csomagolták, félrehúzódott az elárúsító asztal szélére, belemélyesztette körmeit koponyájába s kínos fájdalmak között levájtja annak faláról a hozzátapadó néhány aranyszemecskét. Véres kezével átadta a hattyúprémes csizmácska árát, azután holtan összeesett.

A történet tanulsága egyszerű és világos. A családfenntartó férfi nehéz munkával gondoskodik családjáról. Mindennapi gondot jelent a kenyér, a lakás, a tüzelő, a ruházkodás, a gyerekek nevelése és taníttatása, az elháríthatatlan társadalmi kötelességek teljesítése. A divattal kapcsolatos túlzott követeléseket csak akkor teljesítheti, ha tíz körmét belevájja a koponyájába s önmagát gyilkolva, kikényszeríti magából az aranydarabkákat. Az élet nagy áruházában sokan pusztulnak el erkölcsi és testi halállal, mert még a hattyúprémes csizmácskát is meg akarják vásárolni.

A divat kiszámíthatatlan és szeszélyes hatalom. Mivel azonban emberrel és társadalommal kapcsolódik egybe, kialakulását irányíthatjuk. Van lehetőségünk arra, hogy befolyást gyakoroljunk az egyénre, a társadalomra, a nemzetre s igyekezzünk érvényesíteni az esztétikai, etikai, gazdasági alapelveket. Ebből folyik az a kötelességünk, hogy a divat helytelen irányai és veszedelmes túlzásai ellen küzdjünk.

Emeljük az emberek lelki műveltségét, szellemi tudását és erkölcsi Ízlését. Tisztítsuk a társadalom életét, üres kereteit töltsük meg értékes tartalommal. Emeljük a nő igazi méltóságát, nyújtsunk alkalmat egyéniségének kiépítésére és lelki képességeinek értékesítésére. Teremtsünk erkölcsi alapra támaszkodó társadalmat, mely meglátja a divat, túlzásainak veszedelmét és van bátorsága azokkal szembeszállni. Ha mindezt meg tesszük, akkor trónusáról alábukik majd a koronázatlan királynő s az emberek milliói nem áldoznak a divat pogány oltárán vagyont, ízlést, családi jólétet, becsületet és erényt.

A nevetés.

A nevetés a vidámság, a kedély és az öröm megnyilatkozása. Természetes kísérője az életnek, életszükséglete a küzdő embernek, mégis bizonyos felsőbbes gesztussal szokták elintézni. Azt is mondhatnánk, hogy a nevetést nem veszik elég komolyan.

Mindenesetre feltűnő, hogy míg a fájdalom művészi megörökítése szinte áttekinthetetlen galériát mutat, addig a nevetés művészi megörökítésével nem találkozunk.

A fájdalom széles skálája tárul elénk. Az eltorzult vonások kétségbeesett viharzása, az elfojtott kín önmarcangoló gyötrelme, mikor az idegzet hegedűjén értelmetlen melódiák síkon ganak, a szemekben bujkáló örület ég, melynek kárpitja mögött emberi hitványságok, bűnök és szerencsétlenségek orgiáznak. A festészetben gazdag-kivitelű, művészi elgondolások beszélnek a fájdalom megörökítéséről, a szobrászatban pedig márványba merevedik a kín százféle faja.

A halál művészete szintén széles-skálájú. A sok között gondoljunk a berlini Zeuge Haus maszkjaira, melyek az utolsó vívódás különböző árnyalatú fajait rögzítik elénk döbbenetes erővel. Az egyikben a rémület iszonyata, a másikon az ellenállás összetört erőfeszítése, a harmadikon az elválás mérhetetlen fájdalma, a negyediken a csendes megnyugvás békessége szólal meg.

Az életvidámság művészi megörökítését ritkán találjuk. Vidám életjelenet, kacagtató esemény rögzítése gyakran előfordul ugyan, de hiába keressük a nevető ember galériáját, mely vonásokban, szemtükrözésen, testtartásban, kivételül belső lelkiségben szemléltetné az életvidámság filozófiáját. Pedig micsoda lényegbeli különbség van nevetés és nevetés között. Milyen más a kicsi gyermek ezüstcsengetyűként csilingelő kacagása és az öregek ércetlen, fahangú nevetése, az ártatlan ifjúság lelki egészséget és közvetlen bájoságot sugárzó kacagása s a hetérák érzékiséget felkorbácsoló fojtott sikongása.

Más a szatírcú férfiak rejtett vágyat eltakaró torzult mosolya és a felelősségtudatban és áldozatos szeretetben megérett férfi és asszony nyugodt nevetése.

A fájdalomnak sok külön filozófusa, művésze és költője van. A nevetés filozófusa, az abderai Demokritos, a nevetés helyett a harmóniát képviseli filozófiai rendszerében s a francia Bergsohn könyve címszerint a nevetésről szól ugyan, de tartalma szerint a komikumról. A mindennapi életben szintén többet foglalkozunk a fájdalommal, mint a nevetéssel. Kisebb értékűnek nézzük a nevetést, múltó jelenségű verőfényhullásnak, mely hosszabb időre nem kötheti le figyelmünket és mélyebb, komolyabb elmélyülésre nem alkalmas.

A közvélemény Petőfi rövidke versében összegeződik, aki így dalol:

A bánat egy nagy Óceán.
S az öröm?
Az Óceán kis gyöngye. Talán
Mire fölhozom, össze is töröm.

Ezen jelenségekkel szemben mégis úgy érezzük, hogy a nevetésnek röpké jelentőségén kívül mélyebb rendeltetése is van. Ha benne nemcsak arcizmok elhúzódását látjuk, hanem az ember bensőjének kifejezőjét, nemcsak a feltörő érzelem-kitörést, hanem az életért érzett hálát s a lélek kiegyensúlyozottságát is, akkor megsejtjük a nevetés mélyebb jelentését.

A nevetés az életöröm túláradása. Egyik ember életserlegébe cseppenként, a másikéba csermelyként csörgedezik az életöröm. Mikor azután eléri a kehely peremét, habzó ezüstpatalként lecsurranik s egymást kergetve pajzán csobogással szerteárad.

Mondhatjuk róla, hogy hozzátartozik az élet teljességéhez, sőt az élet szükségleteihez. Az élet ugyanis különböző tényezőkből összegeződik. Acélos tekintetű, szögletes vonású bajvívónak látszik, akinek kezében munka, kötelesség és kérérlhetlenség kerülnek össze, máskor meg lágyvonalú, szelidarcú leánynak, kinek lényén aranyos verőfény ömlik el. Életarcunkon ezeknek a vonásoknak együttesen kell megjelenniök. Vesztes az, aki könnyelmű étellel a nevetést hajszolja, a munkát, a kötelességet, a hivatást pedig elfelejti. De vesztes az is, aki életharcában megérdesül, kötelessége teljesítésében megkeményedik s elfelejti a nevetésre való jogát.

Az életöröm nem céltalan, az életvidámság túlaradása nem felesleges. Hiszen az életöröm az élet elrejtett lényegének tükrözése. Varázsvesszőjének érintésére mélységek kapui tárulnak fel s ismeretlen világok csillogtatják meg gazdagságukat. A természet csodálatos értékei, a tudomány komor fensége, a művészet tiszta szárnyalása, az emberek társaságának gazdagító hatása, a magány csendes békessége, mindaz, amit adhatunk az embereknek és kaphatunk az emberektől, örömet jelent. Szédítő lehetőségek tárulnak ebben elénk. Az élet mindennap ad, ajándéka szerint változik a megajándékozott arca és mindennap vár tőlünk valamit s igénylése szerint változik az ajándékozónak az arca.

Sajnálatosan szegény ember az, aki mindezt nem látja, nem érzi, hanem életét robottá, favágó munkává s panaszkodó temetési énekké teszi. Életének csak felét látja s elfelejti, hogy életének teljességét a kezében tartott ételszerű képviseli, melyben egyformán pereg verőfény és fekete felhőfoszlány, könny és kacagás, verejték és vér. Mindez összhangba olvasztottan, együtt képviseli az egész életet.

Abderában Demokritos az atomok összhangját kereste s a világnézet harmóniáját tanította. Képzletében a levegőben sugárzó s a szívből szerteáradó harmónia úgy csókolták egymást, mint a kútkáván üldögélő két gerlemadar. Ezért nevezték nevető filozófusnak.

Keressük meg az élet harmóniáját. Tanuljuk meg, hogy nemcsak az öröm és a nevetés harmonizálnak egymással, hanem a könnyet és a mosolyt, a derűt és a fájdalmat is összhangba kell hoznunk. Azért becsüljük meg az örömben a nevetést, mert ajándéku kaptuk és a szenvedésben is, mert szükségünk van rá.

A nevetésnek kategóriái vannak. A legelső fokon áll a tréfa, az élet tarkasága, az emberi fonákság és a humor által ébresztett életvidámság. Társul hozzá a lelkek szellemes páros játéka, mely vidáman csendül a lelkek, szívek, szerelmek csatázó harcában, mint egymás mellett szaladó két gyermek süppedő futása a homokos tengerparton s pajzán cikázással villózik, mint a tó tükrére hajított, bukdácsolva ugrádozó lapos kavics. Ebbe a kategóriába kell elszámolnunk a humor sokféle fajtáját, a tréfát, a tűzijátékszerű szellemeskedést.

Ezután következik az életgyönyör nevetése: az élvezet, a mámor, az érzéki gyönyör kacagása. Báltermek, mulatóhelyek és éjfélutáni társaságok felcsendülő kacagása, melyben mindig van valami Hyppia lihegéséből, mellyel a pestises halott szájából kilopta az obulust.

Az életvidámság és életgyönyör nevetése esetleges, kívülről származik, nem pedig az ember lényegéből, tűnő jelentőségű és nincs kapcsolata az élet belső valóságával.

Magasabb kategóriát jelent skáláján az életboldogság nevetése. Az élet kedves, értékes, boldogító részei észrevétlenül összefutnak s gyöngyöző nevetéssé válnak az ajkon. Az elért munkaeredmény, a hivatásbetöltés boldogsága, a kötelesség elvégzésének hűsége, a szeretet állandó békessége, a barátság fel-emelő hatása, mindez gyöngyöző örömként összefut és nevetés lesz belőle. Olyan csendes, nyugodt ez a nevetés, mint a vetést érlelő, állandó napsugárzás. Olyan lelket gazdagító ez a nevetés, mint a száraz rögből mezőt támasztó és virágot fakasztó harmathullás. Külső eshetőségeken kívül nagy szerep jut benne belső lelki tényezőknek is. Aszerint támad az elmondott tényezőkből nevetés, hogy az ember azokat milyen mértékben tartja értékeknek s összeségükben mennyire látja az életboldogság kifejlődését.

A nevetés következő kategóriája a kiegyensúlyozott ember boldog nevetése. Nem függetlenedik a külső élettől és mégis föléje emelkedik. Elfogadja az élet történéseit, de azok felett lelke érzelmeit viszi győzelemre. Nem is nevetés, hanem valami csodálatos belső mosolygás ez. Arcizmunk mozdulatlan, ajkunk változatlan, lelkünket mégis csodálatos belső nevetés árasztja el. Az életserlegből változatlanul tovább pereg a kibuggyanó könny, az égető verejték, a halálos szomorúság, a lélek boldog nevetése mégis megmarad. Megmarad, mert mögötte változatlan érzelem húzódik meg. Bármilyen történjék is, rendíthetetlenül tudja, hogy neki van Istene. Külső életét megkorbácsolhatják, megtéphetik, meggyalázhatják, arcát előnthei könnyeinek árja, lelkének mégis van nevetése. Ez az Isten kegyelmében való bizonyosság. Van élő Isten és ez az Isten az ő Istene. Nem idegen, messze lakozó, ismeretlen hatalom, hanem közeli, egészen közeli élő valóság, akinek azt mondhatja: Atyám. Biztos Isten szeretetében és bizonyos a saját szívében. Ez a láthatatlan arc

ráragyog élete szakadékos útjára s szemének pergő könnyén a békesség szivárványa támad. A lélek állandó csendes nevetése ez: a kegyelem fénytörése az ember sírásán.

Ez a nevetés legmagasabb kategóriája.

Nevetett-e Jézus? Egyéniségén előmlő életösszhangja megengedi annak feltevését, hogy nem volt előtte ismeretlen a nevetés. Amint volt könnye, úgy lehetett nevetése is. A lélek mosolygása egészen bizonyosan lehelletként előntötte lelkét s meleg sugárzását ma is érezzük.

A nevetés skálája nemcsak a nevetés fajainak és minőségének megkülönböztetésére alkalmas, hanem benne felismerjük emberrélevésünk lépcsőzetét is. Az embernek a nevetés skáláján mindig magasabb régióba kell emelkednie. Az érzéki élet gyönyörét kifejező nevetésről el kell jutnunk a lélek állandó, nyugodt mosolygásához. El kell némulnia annak a nevetésnek, melyről Jézus azt mondja: „Jaj néktek, kik most nevettek, mert sírni és jajgatni fogtok.” (Luk. 6, 26.) A zűr-zavaros, szennyes érzésvilágból az érzések tiszta régiójába kell emelkednünk. Tisztítanunk kell érzéseinket, hogy életvidámságunk külső megnyilatkozásában is megfelelő legyen. Ki kell vetnünk a szennyes örömet, meg kell tanulnunk örülni a tiszta örömnak. Egységes központi érzés körül rendezzük el érzéseinket. Szüntessük meg az ellentéteket, a hiányokat, a kedvezőtlen túltengéseket. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha érzésvilágunk központjában Jézus áll. Életvidámságunk és belső életbiztonságunk igazi tartalma mindig Jézushoz kapcsolódik, úgyhogy minden változás között változatlanul megmarad érzéseink örök forrása, központja, kiegyenlítője és kiteljesítője.

Ha ezt a lelki mosolygást megszerezzük, akkor megértjük az írásnak Isten nevetéséről szóló szavát. Azt mondja az Ige, hogy: „Az Úr neveti az istentelenekeket, mert eljő az Ő napja.” (37. Zsolt. 13.) Az emberi lélek nevetésében benne van az élő Isten és az Ő örökké való világrendjébe vetett törhetetlen bizodalunk. Történhetik velem az élet kegyetlenségnek látszó változásai között akármi, megfojthatják ajkam nevetését az emberek, sokszor én magam is, Isten igazságának győzedelmeskednie kell. Tudom, hogy eljön az Ő napja, éppen azért a lelkem nevetése megmarad.

Némuljon hát el a gyönyör kacagása és a könnyelmű életvidámság nevetése. Hulljon minden nevetésbe egy vonás a lélek örök nevetéséből. Ez a vonás azután támasszon mosolygást a kálvária-járó emberek szívében s tanítsa meg őket arra, hogy Isten nagy jótéteménye szerint minden embernek joga és lehetősége van erre a boldogító szent nevetésre.

A hallgatás.

A közvélemény filozófiai felfogása nyilatkozik meg abban a régi közmondásban, hogy „beszélni ezüst, hallgatni arany”. Ez a megállapítás elemeire szedve azt jelenti, hogy a beszéd és a hallgatás értéke úgy viszonylik egymáshoz, mint az ezüst és az arany. Nehéz ugyan ezt az értékelést általánosítani, mert némelyik beszéd aranyat ér, némelyik hallgatás pedig útszéli kavicsnál is kevesebbet ér, a közmondás azonban alkalmas azon igazság megélveztetésére, hogy a hallgatás nemcsak a társasélet kellemetlenségeit megelőző bölcsesség, hanem annak magasabb rangú valóságértéke is van, mely gyakorlását kívánatosá teszi.

A hallgatás feltárja az emberi élet elrejtett részét. Kifürkészhetetlen távlatokba szélesíti világunkat, mert a látott, hallott világnál sokkalta gazdagabb a megsejthető világ, melynek küszöbén érzékszerveink képessége összetör és melynek titokzatos mélységébe csupán a sejtelen és képzelet lángja tud bevilágítani. Némelykor beszédesebbnek érezzük a beszédnél. A szó csak önmagát adja, a hallgatás a megsejtettet. A szó a jelené, a pillanatban születik és abban meg is hal, a hallgatás ellenben a múlt és jövő találkozása, benne szavak hunynak el, belőle szavak születnek. Az élet változó eseményeivel kapcsolatban sokszor álarcnak látjuk. Kín és sikoltás, gyűlölet és bosszú, elhatározás és cselekvés, kiábrándulás és álomlátás mögéje húzódnak s látszólagos élettelenységét étellel töltik meg. Így azután a hallgatás nem némaság, amint hogy a magányosság sem egyedüllét. A hallgatás lehet teremtő erővel megtelt hatalmas aktivitás, általa az életfejlődés szárnytollait erősítgeti egy láthatatlan csodatevő kéz s jövődő himnuszok akkordjait illesztgeti egymás mellé.

Nyilvánvaló tehát, hogy a hallgatás az ember lényének titokzatos megnyilatkozása, reá emberré levésünk misztikus folyamatában szükségünk van. Talán éppen ezért kerül az

emberi öntudat ellenőrzése alá s éppenúgy erkölcsi szempontokhoz igazodik, mint a beszéd.

A hallgatás emberi szükségletet kielégítő isteni ajándék. A hallgatás pihenés. A hajszott ember űzött vadként rohanja életútját. A munka láza, a vele szemben támasztott követelések sokasága és különbözősége rendszeren embercsoportba kapcsolják. Beletartozik egy nagy gépezetbe. Hivatásbeli munkakörén belül és kívül alkalmazkodnia kell másokhoz. Változó arcok rögzítődnek eléje, emberek járnak körülötte, különböző egyéniségekkel kell számolnia, váltakozó érdekekkel kerül ellentétbe s körülveszi a munkahelynek, a háznak, az utcának nevezett külső világnak zajos lármája.

Az ember szívesen keresi pihenését megszokott életmódjának eltentétében. Így tehát a hajszott ember a hallgatásban a pihenés ajándékát látja. A csendes szemlélődés, az elvonult hallgatás csodálatos érzéseket ébreszt bennünk. Tündér jár ilyenkor lelkünk barázdás földjén s balzsamos, gyógyító harmatot hullat reánk.

Fokozódik a hallgatás pihentető hatása, ha az tényleges külső hatásokkal teljesedik. Elhúzódnak rejtett szobánk sarkába. Lépés nem kopog a padlón, nem fordul felénk emberarc, nem ketyeg az óra, nem hatol hozzánk külső utcazsvaj, autótülkölés és rádióhang. Magunk vagyunk és hallgatásunk egy nagy külső hallgatással összeolvad, mint a partról elindult bársonyos fodru fehér hab a hallgató végtelen tengerrel. Avagy hallgatjuk a hallgató természet hallgatását, mikor megáll az erdő felett a levegő, a fák levelei között alszik a szellő, madár szárnycsattogása, bogarak zümmögése nem üt parányi zajt sem, tenyéryi bárányfelő sem úszik az ég boltozatán, minden mozdulatlanul áll s csodálkozva tekint a hallgató természetben hallgató emberre, mint egy tágranyilt gyermekszem.

Mi ebben a teljes hallgatásban a pihenés? A csend, az embertől és a világtól való elvonatkozás? Zajból, beszédből ki kapcsolódás? Az, hogy nem beszéd, vagy az, hogy néma beszéd?

Vajda János Istenről éneklí egyik költeményében:

„Hozzám hasonló e világon nincsen
Mindig magamban, egyedül vagyok!”

A hallgatás pihenésében mindig van valami ellesett isteni ajándék.

A hallgatás emberi fejlődésünk egyik csodálatos eszköze. A lélek fejlődését sokféle tényező befolyásolja. Magával hozott adottságok, családi nevelés és környezet, az iskola és a tempom, az életkörülmények és a hivatás, a könyvek és a szórakozás és így tovább. De nem értékeljük eléggé a hallgatás lélekfejlesztő hatását.

A hallgatás az életbölcseiség szülője. Tudósokat nevelhet a könyv, bölcseket csak a gondolkodás. Az önmagát s élete titkát kereső ember jól teszi, ha megajándékozza önmagát a hallgatás csendességével. Ilyenkor találkozik az ember önmagával. Ritkán látott vendége érkezik, vele szemben leül az „én” és ő beszélgethet saját lelkével. Kérdések vetődnek fel, melyekre talán sohasem gondolt. Titkok, mélységek felett áll meg figyelme, mint a felfedező tudós szeme ismeretlen világ romjain. Felfedezi saját lelkét, megismeri élete árnyoldalait és ragyogó fényeit, meglátja saját hibáit és gyengeségeit. Álarc nélkül nézi önmagát. Ráeszmél Istenre. Amit talán soha, vagy ritkán tett meg nagy élethajszájában, ráhajol Krisztus arcára és meghallja az örök ige zengését. Megismeri a világot, benne a nyüzsgő emberáradatban azokat, akikkel együtt él, kik belőle szeretetet, haragot, irigységet váltanak ki, s megismeri azokat, akiket sohasem látott, akikhez semmi köze sincsen. Életszemléletéhez a hallgatás idején kap mélyretekintő szempontokat.

A hallgatás az emberekkel való érintkezésben azok elismerését jelenti. Elismerem más ember jogát, elismerem, hogy az „énnel” szemben „te” is van. Másnak is van joga beszélni, véleményt nyilvánítani, alkotni és gondolatait közölni.

A hallgatás mindig csendes meghajolás. Szenvedésben tűrés, megpróbáltatásban bizalom. Ilyenkor a hallgatás elhallgatás, a szerénység csendes elnémulás. Sokan tudják, hogy többet mond a sikoltásnál és súlyosabb terhet hord a sziklánál: szívet hordoz.

Arany János szerette volna megörökíteni elhalt Juliska leányának emlékezetét. Hozzákezd egyszer, tízszer, százszor: „Mint egy Jeremiás nyögdelem bánatom oly megtörött szívvel, de nem oly szabadon.” Ezt a négy sort írja csupán, aztán alájegyzi: „nagyon fáj, nem megy!”

A lantról lepattanó húrnak bűgő elhallgatása szebb a legmeghatóbb elégiánál.

A hallgatás mindig csendes várakozás. Lehetséges, hogy benne lefojtott indulatok és feszült idegzet tombol, elnémított

átok és béklyózott düh szoronganak, lehet hogy csendes bizonyosság, bizalom és imádság töltik meg. Ilyenkor a hallgatás az élet két hegyszakadéka fölé fektetett fenyőpadló, hallgatva nézem a túlsó oldalt és tudom, hogy átjutok.

A hallgatás bekapcsol egy nagy planéta rendszerbe. A gondviselő élő Isten magnetikus hatása alá kerülünk. Hallgatunk és várunk. Várjuk, hogy mikor szólal meg az Isten, mikor parancsol életünk éjszakájának és viharának, mikor hullat verőfényt és virágesőt, mikor ébreszt élővé halottakat és gyógyít meg beteg szívűeket és bénalelkű nyomorékokat. Ez a hallgatás várakozás, csendes isten-látás és boldog isten-megértés.

Így válik a hallgatás az embernevelés áldott eszközévé. Aristoteles a hallgatásban és a magányban látja a legnagyobb boldogságot. Magunkkal lenni és a lelkünkkel beszélni, ez a hallgatás. Személyhez kötött, egyéniségtől függő boldogság. Ne csodáljuk, hogy némelyek nem szeretnek saját magukkal beszélgetni és igyekezzünk azon, hogy önmagunknak a magányban kellemes és értékes hallgatótársai legyünk.

A kuszált fonalakból szőtt élet olyan helyzeteket teremt, hogy a hallgatás nem vonható az elhatározás szabadsága alá, hanem kötelességgé válik. Nem gyengéd, kérlelő kéz, hanem kemény acélkéz nehezedik ajkunkra: hallgass! Talán az ember igazságáról, jogos érdekéről, hűségéről van szó, melyen át-gázolnak az emberek, acélököllel arcába ütnek, pusztító szó-záport árasztanak rá, a szeretet és békesség mégis azt mondja: hallgass! Milyen nehéz ilyenkor összeszorított fogakkal hallgatni. Eltemetni meg nem született szavak zuhatagát, birokra kelní önmagunkkal és legyőzni önmagunkat.

Ez a hallgatás az önfegyelmzés próbája, az igazában biztos ember méltósága. Királyi fejhátravetés és nyugodt fénylésű tekintet, melynek önbizalmában Istenbe vetett bizalmunk cseng: van valaki, aki igazán ítél!

Luther intése szól hozzánk: „legyen füled sírüreg, melyben elfölszed a hallott szavakat, míg hivatásod és kötelességed nem kényszerít beszédre”.

Ez a hallgatás a szeretet és békesség védelmének, egy nagy királyi áldozatot jelent. De sohasem jelentheti az igazság megtagadását. Igaz, hiúságunk megtagadásában a hallgatás erő és méltóság, az igazság esetében azonban bűn. Elnémítom ajkamat, ha életem felszínének dolgairól van szó, parancsolhatok magam-

nak, mikor hiúságomat és szívemet tépdetik, de nem hallgatók, ha életem legdrágább értékeiről és ezek között legfontosabb erkölcsi tulajdonaimról van szó.

Örök például előttem áll a hallgató és beszélő Jézus. A két hamistanú vallomásakor megkérdezi a főpap: mit sem felelsz-é? Jézus pedig hallgat. De mikor a főpap azt mondja: az élő Istenre kényszerítelek, hogy mondd meg nékem, ha te vagy-e a Krisztus, az élő Istennek fia? Ekkor Jézus hallgatása megtörik, s így felel: te mondád!

Kérelem, érdek, lelki gyávaság ne bírjanak hallgatásra, midőn az az igazság megtagadásával jelentene egyet. Sohase hallgass, ha vallási meggyőződésedet, hitedet, egyházad igazságait, létjogosultságát, múltját és jelenjét gyalázzák. Ne maradj néma, ha lelki édesanyádat korbácsolják. Sohase hallgass, ha becsületedről, erkölcsi értékedről van szó. Ne állj némán, ha családod tisztességét érintik gyanúsító szavakkal, vagy nemzetedre szólnak rágalom-köveket. Ilyenkor váljék ajkadon tűzszikrává a szó s beszéded legyen hitvallássá, mert az igazság mellett meg kell állanod.

A nemzet életében is van hallgatási időszak. Ilyenkor befelé forduló tekintettel önmagát vizsgálja. Megismeri hivatását, szennyét és hibáit, erejét és gyöngeségeit, múltjának jelentőségét és jövődjének követeléseit. Hallgatása önvizsgálat és önmegismerés. Hallgatásából erőgyűjtés lesz. Némaságában önmagával viaskodik. Hangos fogadkozások helyett elhatározások születnek benne. Hangoskodó lármázás helyett céltudatos munkára gyűjti erejét. Méltósággal hordozza a rázuhanó események gyászát, megaláztatását, szégyenét. Hallgatása nem a haldokló lélegzet kihagyása, hanem nagy erőgyűjtés.

A nemzetre is vonatkozik az egyes ember számára megállapított követelés. Hallgatnia kell megengedett esetben a békesség kedvéért, de sohasem hallgathat történelmi igazságának és nemzeti méltóságának megaláztatásakor.

A nemzet hallgatása nagy várakozás. Vannak a történelemnek várakozási időszakai, mikor a tépett igazság elindul az örök ítélőszék elé, feltárja sérelmeit, elpanaszolja gyalázatát, megmutatja sebeit, Isten válasza azonban még nem indul el feléje. Ez a történelmi hallgatás időszaka.

Minden részletezés nélkül alkalmazom ezen megállapításokat az egyház hallgatási időszakára, hallgatásának köteleességére.

gère és annak feltételére. Ilyen nagy hallgatás borult a világra nagypéntek és húsvét között. Isten felé elindult egy megfeszített és megvérezett töviskoronás áldozat, de az emberiség felé még nem indult el Istennek egy igébe foglalt megnyilatkozása: „elfogadom”. Ilyen hallgatás borult az egyházra történelmének próbatevő évszázadaiban: elnémított ajkán az Ige, eltiportatott Isten igazsága, szégyenpadra kötöttest, halálra ítéltetett és még nem indult el feléje a megszabadító kegyelem. A hallgatás boldog jövőndőbe tekintés és a beteljesülés nagy reménysége.

Ember, nemzet, egyház egyformán nagy csendességgel mondja: „hallgatok és várom, hogy az Isten beszéljen.”

A boldogság.

Egyik francia író mesét írt a boldogságról. Elmondta egy király történetét, ki egybegyűjtött orvosainak borús tekintettel bejelentette, hogy ő boldogtalan. Külön tudós foglalkozott ezzel a világrendítő kérdéssel s végre megállapította, hogy meg kell szerezni egy boldog ember ingét, mert különben nem lehet boldog a király.

Megindult a hajsza. Sietve rohan a kabinetiroda titkára, tanácskozássra gyülekeznek a miniszterek, jönnek az államférfiak, a politikusok is munkába állnak. De hiába keresnek boldog embert a királyi udvarban, a királyné kártyaszobájában, a tudós és gazdag emberek között, a ledér szerelemben, a becsületes munkában s a dicsőségben. Nem találnak olyan embert, aki boldognak nevezné magát.

Végre a fontblandai platánerdőben találnak egy különös torzonborz embert, aki egy odvas fa törzsében lakik. A tó és az erdő táplálják. Csodálatos életet él és különleges tehetségei vannak. Utoléri a szaladó nyulat s a mókussal versenyt mászik. Kiemeli a kátyúból a megrekedt szekeret és lépesmézzel kínálja az erdőben sétálókat. Üggyel, bajjal megmagyarázzák neki, hogy miről van szó. Végül szorgalmas fejbólintás közben kijelenti, hogy ő valóban boldog ember. Nosza hát, ígérnek neki kincset, aranyat, palotát, új papucsot, csak adja oda az ingét a királynak. Ő azonban minden könyörgést elutasít s megköti magát. Végre jelekkel tudtul adja, hogy a kért dolgot még a királynak se adhatja oda, mert neki nincs inge.

A gunyoros beállítású mesébe foglalt igazságot három tételben foglaljuk össze. Minden ember öntudatosan, vagy öntudatlanul vágyódik a boldogság után s élete tulajdonképpen a boldogság keresése. A második tétel: tökéletes boldogságot nem biztosítanak az élet külső körülményei, minden boldogságnak van árnyéka. A harmadik tétel: a boldogság nem a külső körülményekben, hanem magában az emberben rejlik, nem kívülről kapjuk, hanem belülről adjuk bele az életünkbe.

Beszélgetésünk elején hosszú kérdés-sor áll elénk. Mi a boldogság? Egyéni hangulat, jóérzés, vagy állandó és egyetemes erkölcsi tartalom? Mi a boldogság jelentősége? Az élet díszítése, avagy értékessé tétele, verőfény játéka a homokos úton, nyíló virág a bársonyos pázsiton, vagy van ennél magasabb rendeltetése?

Az emberek nagy része azonosítja a boldogságot az élet külső kedvezésével. Boldognak érzik magukat, ha az élet bőkezű amerikai nagybácsiként megajándékozta őket és életük tarka, gazdag, kényelmes étletté alakulhat. Ennek a boldogságnak alkotó eleme a szerencse, a vagyon, a jólét, az élvezet, a gyönyörűség, az egészség, a külső életszépesség.

Mindez azonban kívülről való, nem az ember belső életértéke. Kívülről rávetett királyi palást, nem biztos azonban, hogy király vállán helyeződött-e az el. Remekbe készült arany nyaklánc, de nincsen köze az ember belső életéhez. Brilliansokból összeállított diadém, de nem áll összhangban a homlok mögötti étellel. Pedig a boldogság igazi értéké akkor lesz csupán, ha azt magunkévá tesszük.

A boldogság nagy csoportjának értékét könnyen lemérhetjük. Luther megállapítása szerint: „A keresztyén ember mindent nélkülözhet, ha Isten akarja, és mindent élvezhet és mindenben gyönyörködhetik, amennyire Isten azt megengedi.” Ez a mérték egyszersmindenkorra értékmegállapítást is jelent. Magában foglalja az intést, hogy ne becsüljük sokra a külső élet kedvezéseiben kínálkozó boldogságot, uralkodjunk azokon s ne váljunk velük szemben rabszolgákká.

Az ókori bölcsék is megéreztek, hogy a boldogság az élet kedvezésénél többet jelent. Említésekor mindig az élet tiszta tengerszemébe tekintettek s benne meglátták az ég visszatükröződését. Mit mondtak a boldogságról? Herakletos az isteni világrendbe vetett bizodalomban látja az igazi boldogságot, Sokrates az isteni törvény betöltésében, Plato pedig a jóság és szépség találkozásában. Aristoteles cáfol és állít egyszerre, mikor azt mondja, hogy a külső javak nem boldogítanak, mert az igazi jó boldogít csupán és a bölcseségből származó lelki megelégedés.

Nyilvánvaló tehát, hogy a boldogság külső tényezőjénél fontosabb a belső tényező. Az ember belső lelkén, örök kapcsolatain, kívülről megzavarhatatlan szemléletén fordul meg a

boldogság. Attól függ, hogy mi a felfogása élete céljáról, hivatásáról, Isten törvényéről, az örök világrandról, az érzelmek értékéről, a jellemről, az erkölcsi eszményről. Ez a boldogság emelkedett, megtisztult világa.

Immár csak egy lépést kell emelkednünk, hogy a boldogságnak Isten által kijelölt köréhez eljussunk: a boldogság az élő Isten megtalálása, élet az Istenben. Boldogság az Úr ösvényének hordozása s az Ő arcának meglátása. Nyolc húrú hárfán zendül a boldogság himnusza. Boldogok a szegények, a sírók, a szelídek, az éhezők és szomjúhozók, az irgalmasok, a tiszta szívűek, a békességre igyekezők, a háborúságot szenvedők. Ezekben a megállapításokban rejlő ellentét feloldódik az Istenben. Azért boldog a szegény, a szenvedő, az éhező, a háborúságban viaskodó, mert van Istene. Boldog, aki az Istent megtalálta, látja és benne él. Ezen a ponton eggyé válik a vallás létté válása az élet valóságával. Önmagunkon megtapasztaljuk Isten élő voltát. Lehull róla a dogma merev kőburka, s elének lép élő valóságában a teljes, örök szeretet, aki önmagával egyesítése által az ember életét a szeretetben boldoggá teszi.

Az igazi boldogság Istennél és Istenben van. Ez a boldogság életfeletti, jóllehet elszakíthatatlanul az életben gyökeredzik. Az élet teljességéből származik s annak összes megnyilatkozására kiterjed. Boldogságot biztosít örömben és szenvedésben, békés jólétben és nélkülöző nyomorúságban, egészségben és betegségben. Ezt az életteljességre kiható boldogságot a maga életfelettségével biztosítja, Isten önmagunk fölé emel s boldogságunk külső tényezőit áthatja az Isten szeretetének és Isten szeretésének valóságával. Ezen a magaslaton lábaim alatt látom életem sistergő folyamát. Elveszíthetem vagyonomat és tekintélyemet, pozdorjává törhetik érdekem és hiúságom, piszkos hajjai szennyet szórhatnak nagyságom papírcsillagokkal díszített királyi palástjára, kezemmel belekapaszkodom Isten kezébe s azt mondom: enyém vagy és én a tiéd! Ez az életteljesség és életfelettség Istenben elrejtett boldogsága.

Összefoglalhatjuk az elmondott és felszedegetjük az elmondatlan gondolatokat.

Nem az élet tesz boldoggá. Nincsen olyan értéke, mely önmagában boldoggá tehetne. Kielégítetlen vágyakozással emlegetik az emberek, hogy a jólét, a pénz, az egészség, a kedvező életkialakulás, a békés családi otthon, a munka, az elismerés

és siker boldoggá tenné őket. Mindenki a hiányzóban látja boldogtalanságának magyarázatát, pedig ezen érték birtokosai között is megszámlálhatatlan sok boldogtalan embert találunk. Ez is azt bizonyítja, hogy az élet külső kedvezései magukban még nem tesznek boldoggá.

Ugyanakkor igazság marad, hogy az élet minden eseményéből felénk tekint a boldogság fátyolos arca. Benne rejtőzködik a mindennapi kenyér-harcban, a sötét és nehéz gondokban. Könnyeinken át reánk tekint, mikor csalódott szívünk naponként cseppenként hullatja véréét. Benne van a sápasztó betegségben, nehéz kereszthordozásunkban, áloműző aggodalminkban és a halál arcában. De mindegyikben csak akkor, ha meglátjuk Isten szívét s megérezzük, hogy ez a szív mosolygás és könny, boldogság és kín, felemeltetés és lealázottság között mindig a szeretet örök énekét mondja nekünk.

Fontos, hogy engedj magadnak időt életed változásainak átélésére. A boldogság egyik megfejtetlen titka: időt kell szentelni a boldogságra. Dolgozásodban adj magadnak időt munkád élvezésére. Legyen időd örülni életed örömeinek. Szenvedésedben legyen időd fájdalom mélyére tekinteni és könnyeidet elsírni. Legyen időd betegségben megpróbálni a szívedet, virrasztani a betegágyánál és sírni a koporsó mellett. A boldogsághoz idő kell. Minden változásban benne rejtőzködik a boldogság kicsiny magja, adj időt, hogy kihajtson és megerősödjék.

Sudermann: „Frau Sorge” című regényének szereplő hőse a boldogság hasztalan hajszoója. Nincsen ideje, hogy élete különböző változásaiban megtalálja elrejtett boldogságát. Tele van istenadta tehetséggel. Az erdő partján énekes madarakkal versengő művészettel fújja fuvoláját, de nincsen ideje tehetségének kiművelésére. Mellette ül tavaszi virágzásban szíve választottja, tudja, hogy szereti, érzi, hogy az is szereti őt, de nincsen ideje, hogy a boldogságot kézenragadja. Meghal az édesanyja, de neki nincsen ideje könnyei elsírására. Szívét elszorító fájdalomnak viharzó átélését lehetetlenné teszi a rászakadó gond: honnan vegyen pénzt a halotti torra?

A boldogsághoz az élet átélése szükséges, ahhoz pedig idő kell. Adj időt magadnak életed átélésére s mindenben megtaláld a boldogság kicsi magját. A rohanó ember elszáguul az életjelenségek mellett és az igazi boldogságot sohase találja meg.

A boldogság attól a lélektől függ, amit az életben rá-

árasztunk s amivel annak jelenségeit értékeljük. Mindenbe lelket vinni, ez a boldogság. Emeljük tehát életünk lelki színvonalát. Mélyítsük tudásunkat, műveltségünket és lelki kultúránkat. Mindegyik eszköz csupán, de a boldogság tisztább régiójába segít. Boldogság a nagy szellemekkel való társalgás. Kinyitjuk előtte otthonunk ajtaját, asztalunkhoz ültetjük őket s hallgatjuk gazdagbeszédű tanításukat. Műveik csiszolt ablak-szemén keresztül beletekintünk az életbe, emberek élettörténetét, művészi zsenik kiteljesedését látjuk.

Lélekkel töltjük meg mindennapi életünket. Lélek által a boldogság forrásává lesz kenyérkereső munkánk. Ha a külső egyformaság bénító bilincsét hordozzuk is, a lélek által megtaláljuk annak szépségét, tartalmát meggazdagítjuk s azt a hivatás magaslatára emeljük. Lélek nélkül minden munka rab-szolgaság, lélekkel minden munka királyi uralkodás.

Lélek biztosítja az otthon boldogságát. A családi élet boldogsága sokféle tényezőtől összegeződik, de elhatározó-jelentőséggel egyedül a lélek bír. A lélektől függ, hogy szobáink vannak-e, vagy otthonunk, emberek laknak-e együtt, vagy Istentől rendelt, egymásért élő és egymásért felelős vándortársak. A lélektől függ, hogy a berendezés szegényessége és pompássága mit jelent s milyen értéket képviselnek a küszöbön átlépő emberek. A családi otthon boldogságát a lélek biztosítja. Ez a lélek szeretet és békeség. Besugározza az élettársak egymással való életét, a gyermekek és szülők viszonyát s áldott lelki közösséget teremt.

Lélekkel töltjük meg az emberek közötti életünket. Ez a boldogság nemcsak tőlünk, hanem másoktól is függ. Ha lelket vizünk boldogságkeresésünkbe, akkor szeretjük a velünk egyúton járókat. A szeretet pedig lelki testvériség, érdeklődés, sok mindennek megértése és soknak megbocsátása. Megtanuljuk emberek közötti boldogságunkat a magunk lemondásával és fegyelmezésével keresni, nem pedig mások áldozatának megkövetelésével.

A boldogság titkának végső megfejtése: lelket kell kapni mindenhez. Életbölcseiségünk tisztulásával megismerjük saját erőnk fogyatékoságát s feltárul előttünk Isten szívének végtelen gazdagsága. Mi csak próbáljuk megadni a boldogság feltételeit, azonban minden, amit elérünk, Istentől van. Istentől van, hogy jóllehet az élet nem boldogíthat, mégis boldogokká vál-

hatunk általa, hogy minden parányi részecskében van egy elrejtett boldogság-sugár, hogy lelket vihetünk mindenbe s föléje emelkedhetünk saját életünknek. Ezt a lelket nem magunktól, hanem Isten lelkéből kapjuk kegyelemképpen.

A boldogságnak tiszta örök forrása, hogy van Istenünk. Nem messze távolságban, hanem szívünk mélyén, életünk sodrában, szakadékok mélységében, napsütött mezőkön, kopár bércormon. Magunkban, magunk körül, magunk felett megérezzük az Istent, nem messze távolságban, hanem hozzánk egészen közel. Látjuk, hogy vezet és erősít, alábuktat és fölemel, megostoroz és sebeinket bekötözi. Megérezzük, hogy semmi sem választhat el tőle. Reánk szakad az élet sokféle nyomorúsága, de azt mondhatjuk: van mennyei Atyánk! Utolérnek bűneink, Ő megvált minket s boldogan azt mondhatjuk: van mennyei Atyánk! Megmutatja nekünk a halál arcát, átvezet az enyészet sötét alagútján, mi mégis azt mondjuk: van mennyei Atyánk! A boldogság örök kiapadhatatlan forrása és folytonos megújulása ez a bizonyosság: van mennyei Atyánk!

Minden Istentől ered és minden Istenhez vezet. Mindenki annyit kap a boldogságból, amennyit belőle Istenben megtalál s amennyit Istenből életében megvalósít. A boldogságkereső ember ezért alakul át hívő emberré s ezért boldogságán átragyog az üdvösség fénye.

Paskal azt mondja: hogy az emberben megvan az elveszített boldogságnak az eszméje. Ezt a boldogságot azonban nem önmagában, nem is a külvilágban találja meg, hanem egyedül Istenben. Ez a megtalált boldogság az elveszített Éden szétomlott életvárosának újraépítése s benne a megígért mennyország angyalénekének halk melódiája.

**IRÁNYTŰ
A KORMÁNYRÚDON**

Isten kezéből átvett parancs.

„Munkálkodásom programjának alapvonásai adva vannak elhivatásom ama meghatározottságában, mellyel Krisztus által alapított, szimbolikus könyveinkben lényegileg meghatározott s a történelem alakulásában egyéni jelleget nyert anyaszentegyházunk szolgálatára nyertem elhívást. Ebben keresem és találok programmat s az Ágostai Hitvallás 7. cikkével vallást teszek a közönséges keresztyén anyaszentegyházról, a Krisztusban hívők közösségéről, „melyben az evangéliom tisztán és igazán hirdetik s a szentségek az evangéliom rendelésének megfelelően kiszolgáltattak”.

A hit alapul vétele rámutat a hit tárgyára: Krisztusra s a hitbéli közösség az emberi élet ama belső kialakulására, mely érzést, gondolatot, akaratot, egyéni és közösségi életet, az élő Krisztus megváltói személyének középpontja körül csoportosít. Nem valami időszerű, vallásos színezetű vallásos társulás áll tehát előttünk, hanem az Isten lelkében élő egyház, melynek örökkévalóságát a Megváltó Krisztus örökkévalósága biztosítja. Egyház nincs Krisztus nélkül. Krisztus teszi az egyházat az „igazság oszlopává”, a Szentlélek munkatérévé, melyben ő minden ígétét megvalósítja. Krisztus személye foglalja össze mindazt, ami a mennyekben és a földön van; benne nyerjük el örökségünket, az Isten megismerésére vezérlő kijelentés lelkét, üdvösségünk evangéliomát. (Ef. 1.) Krisztus örökkévalóságán alapul az egyház örökkévalósága s az egyház idő-parancsolta változása csakis akkor jelent fejlődést és emelkedést, ha egyetlen fundamentomához ragaszkodik s megőrzi a mindörökké ugyanazon Krisztussal való kapcsolatot.

Ennek az egyháznak szolgálatára hívtam el s programmat abban kell hogy találjam: minden erővel mindent elkövetni, hogy ez az igazi egyház a maga boldogító valóságában minél teljesebben megvalósuljon.

Követem hitvallási iratunk intését: lelkiismeretes hűséggel vigyázok, hogy Isten ígéje tisztán és igazán hirdettessék. Ez a vigyázás nem követel lelki kiskorúságot, nem jelenti a kutató értelem bilincsbe verését, a lelkiismereti szabadság elnyomását. De tekintettel az igehirdetés lelkiismeretbe vágó, egyedülálló fontosságára, mely szerint ezen épül fel az emberek hite, vallási élete, Istenhez való viszonya (Róm. 10, 14.), igenis jelenti annak követését és biztosítását, hogy az „Isten ama bizonyágtétele” (I. Kor. 2, 1.) Isten beszéde legyen, (I. Thess. 2, 13.) nem pedig emberek beszéde, hogy meg ne elegyítessék az örökkévaló ige (II. Kor. 2, 17.), hogy „ne hajoljanak más evangéliumra, holott nincs más evangéliom”, (Gal. 1, 6—7.) és „ne prédikáljanak más Krisztust”, holott nincsen másban üdvösség, hanem csakis az igazi Krisztusban.

Követem a második kötelezést is s lelkiismeretes hűséggel vigyázok, hogy a *szentségek* az evangéliom rendelkezésének megfelelően szolgáltassanak ki. Amit a vezetői munka e tekintetben megtehet, ígérem, odaadással megteszem, hogy a szentségek Isten kegyelmének ne csak jelei, hanem bizonyosságai legyenek”, (signa et testimonia) Ág. hitv. 13. c.

De éppenígy meggyőződéssel vallom hitvallási iratunknak az egyház fogalmához fűzött azon megállapítását, hogy az evangéliom tisztán és igazán hirdetése s a szentségeknek az evangéliom rendelkezése szerint való kiszolgáltatása elegendő az egyház egységéhez. (Et ad veram unitatem ecclesiae satis est) Ezen kijelentés annak idején a szertartások jelentőségének helyes megállapítására vonatkozott. De méltán látjuk kifejezve benne a protestantizmus ama nagy elvét, mely nem követeli az ember egyéniségének megsemmisülését, hanem inkább annak kifejlésére és megerősödésére lehetőséget nyújt. Életerőnket vágnánk el, múltunkat, történelmi hivatásunkat tagadnánk meg, ha nem ismernénk el az egyéni meggyőződések, tudományos irányok, felfogások különbözőségének jogosságát. Mindaddig, míg nem ütköznek az evangéliomba, amíg nemcsak forma-, de lényegképpen is vallják egyházunk elutasíthatatlan sarkalatos alap-dogmáit s biztosítják a hitbeli közösség megmaradását, mindaddig hullámverésük csak életet, tisztulást jelenthet. És bizonyára jelenti annak a nagy elvnek a fenntartását, mellyel egyházunk a világtörténelem forgatagába belépett.

Az egyház munkája alkalmazkodási képességet követel. Ez

az alkalmazkodás azonban nem az elvek meggyöngítését, hanem a változott viszonyokkal való számolást követeli. Az evangéliom, az isteni kegyelem teológiája, az emberi lélek alapösszetétele, a bűn, s az Isten megváltó kegyelméhez elvezérlő isteni és lelki folyamat ugyanaz. Itt tehát a változásnak és alkalmazkodásnak sem szüksége, sem lehetősége nincsen meg. De igenis más a világ, a társadalom, melyből az ember élénk lép, más a világnézetek s eszmék áramlása, melyek hatása alól a lélek magát ki nem vonhatja, más az érzések, gondolatok, rejtett indulatok szövvénye, mely lelkét behálózza, más tehát a megközelítését ja, a lélek-megragadás lehetősége. Az ily értelemben való alkalmazkodást lehetővé teszi egyházunk lényege, mely nem merül ki sem szervezeti, sem dogmatikai megkövesülésben. Az alkalmazkodás szükségét a mindennapi élet minden viszonylatban igazolja. E helyen mint kötelességet magában rejtő munkaprogramot külön is megemlítem a műveit társadalmi osztályvallásos szükségletéről való gondoskodást. De midőn ezen alkalmazkodás szükségét sürgetem, ismét az az igazi egyház lebeg cél gyanánt szemem előtt, mely a Krisztusban hívők közössége, jnyelnek ereje az evangéliom s a kegyelmi eszközök teljessége. Nem kívánnék megelégedni vallásos színezetű világnézettel, kicsiszolt filozófiai rendszerrel, avagy az életnemesség etikai patinájával, hanem azért az egyházon felépülő vallásos életért küzdök, mely ismeri a bűnös emberi természetet, ismeri az isteni kegyelmet, a megváltás szükségességét s az örök ítélet és örök élet bizonyosságát.

Evangélikus egyházunk, mint az evangélikus hívek összessége, önkormányzati jogon felépülő közigazgatási szervezetet alkot. Zsinati törvényeink rendelkezése az egyházi közigazgatás vezetését a püspök jog- és kötelességkörébe utalja. Azon meggyőződéssel lépek ezen munkakörbe, hogy törvény, szabályrendelet betartása, a szükséges rend fenntartása nélkül semmiféle szervezet fenn nem állhat. A külső szervezettség benső erősségünk feltételeit foglalja magában. Azon eszközök birtokába juttat, melyek létünket, jövőndő fejlődésünket biztosítják s megállapítják a többi emberi közösséggel szemben elfoglalt helyünket. Kijelentem, hogy egyházi törvényeinket és szabályrendeleteinket megtartom és megtartatom. Nem felejttem azonban, hogy a közigazgatás nem öncél, hanem eszköz, s a külső szervezet is egyházunk örökkévaló isteni hivatását szolgálja. A végső cél,

melyre törvény, szabályrendelet s minden egyházközigazgatási munkánk irányul: hogy egyházunkban minél hatalmasabban erősödjék Isten lelkének fűvalma s a reánk bízott nyáját minél teljesebben Isten népévé tegyük. Egyházkerületünk közigazgatási vezetését úgy kívánom tehát megoldani, hogy a külső szervezet ne szorítsa háttérbe a belső építés munkáját. A magam s egyházam érdekében is védekezem tehát az ellen, hogy bennem az egyház-közigazgatás első hivatalnoka elnyomja az egyházkerület első lelkészét s ugyanez ellen védem lelkésztársaimat is. A közigazgatási teendők fontosságát helyesen értékelem, azoknak szakismerettel, rendtartással, eréllyel érvényt parancsolok,, de melléjük állítom zsinati törvényünk 130. §-át: „a püspök legfőbb hivatása örködni, hogy a Krisztus anyaszentegyháza úgy a nyájra, mint ennek pásztoraira nézve, mindinkább épüljön.” Ezt az építő munkát végzem minden erővel, egész odaadással & ennek szolgálatába állítom közigazgatási tevékenységemet is. Igyekezem ezen felfogásnak érvényt szerezni egyházi életünk minden vonalán. Fontos, hogy egyházunk tagjai autonómiánkban gyökerező jogaik gyakorlásában kötelességet lássanak s azok hű teljesítésével szolgálják egyházunkat, ne csak a templomban, hanem a gyűléseken is. De éppen ilyen fontos, hogy az egyházi közigazgatásban nagy buzgósággal közreműködő tényezők ne merítsék ki buzgalmukat a gyűléseken való részvételben, hanem legyenek egyházunk hívó, Isten igéjét hallgató, imádkozó tagjai s ezen kötelességeikben lássák legszentebb jogaikat. Tanácssterem mellett az Isten hajléka, tanácskozó asztal mellett a kegyelem asztala, az egyház jövődjét munkáló emberbeszéd fölött Isten örökkévaló beszéde állítsa eléjük az egyház iránt való jogaik és kötelességeik teljességét. A Szentlélek fuvalmával kell betelnie egyházunknak, hogy a közigazgatási és élő hívek egyházára való széttagoltság káros veszedelmeit elkerüljük.

Tisztelettel közeledem egyházunk tanügyi feladataihoz. Sajnálattal tudom, hogy evangélikus középiskoláink régi, eredeti önálló iránya beleszorult az állam egyformásító alak-formájába. Az államsegéllyel járó függésviszonyunk szükségképpen letörölte azon jellegzetes sajátosságainkat, melyek történelmi nagy időkben, nemzetgazdagító jellemképzésben, gerinctartó társa-

dalmi osztály-kialakításban mutatták meg való, igaz értéküket» Az előttünk feltáruló lehetőségek azt a feladatot állítják középiskoláink elé: eszményekért hevülő, becsületes munkás nemzedéket kell nevelni a nemzetnek, az egyháznak. Az egyháznak *isi* Nagy áldozatokkal fenntartott középiskoláinknak csak akkor van értelme, ha evangélius egyházunkat meg tudják ajándékozni az egyházért hevülő és dolgozó evangélikus társadalommal, ha a gondjaikra bízott nemzedék lelkébe bele tudják vinni evangélikus élethagyományainkat, azt a jellemet, hűséget, istenfélelmet és emberszeretetet, amelyet egyházunk mindig hirdetett. Nagy és dicső múltú iskoláink buzgó, kipróbált vezetőivel egyetértőleg ezen alapelv érvényesítésére fogok törekedni.

A népiskolák kérdésében a felekezeti jelleg megóvásának alapján állok. Felekezeti népiskoláink mindenkor egyházunk erősségei voltak, védelmük a jövő védelme, egyházi érdek és kötelesség. De e kérdésben is az alapelvet kell hangsúlyozni. Az iskolák egyházhoz tartozása ne legyen forma, ne legyen felirat vagy üres cím, hanem lelki kapcsolat, kölcsönhatás, az egyházi lélek továbbugrázása. Szolgálja az iskola az egyházat, építse annak jövőjét.

A más vallásfelekezetekkel szemben a megértő szeretet alapjára helyezkedem. Védem és megőrzöm a magunk meggyőződését s tiszteletben tartom a másokét. Nem kergetek álmodozó gondolatot és nem hiszem, hogy a választó korlátokat romba döntheti közös vallási gondolatok kultusza. A vallásfelekezetek közötti teológiai, dogmatikai és kultuszbeli különbség a vallásos élet, a felekezeti lélek különbözőségére vezet. Változást tehát akkor sem várhatnánk, ha a lényegbeli, dogmatikai meggyőződést helyettesíteni lehetne alku tárgyát képező engedményekkel. Éppen azért a más vallásfelekezetekkel szemben egyházi téren megállok a megbecsülés álláspontján. Nemzeti, társadalmi, kulturális és szociálpolitikai téren pedig megragadom az együttműködésnek a kötelesség által megnyitott s a megbecsülés által lehetővé tett alkalmait. Vannak közös oltáraink, közös eszményeink, melyeket egyesített erővel védeni s megvalósítani szent kötelességünk. Egy az a földi ország, melynek erkölcsét védjük, jövőjét építjük és egy

az a láthatatlan lelki ország, melynek lélekben építésére a szent Isten elhívott. Boldog leszek, ha egyházkerületünk élén ezért a megértésért és együttműködésért dolgozhatom s munkálkodással erősíthetem a vallásfelekezeti békességet.

Az államban a jog, törvény, igazság képviselőjét látom s engedelmisséggel, törvénytisztelettel, munkaerővel szolgálom. Az államnak egyházunkhoz való viszonyát illetőleg szentesített törvényeink alapján állok. Egyházunk anyagi támogatásában a törvény intézkedéseinek még most is befejezetlen betöltését látom, törvénybetöltést, mely nem követelheti ellenértékül autonómiánk megszorítását. Minden egyház értékes államfenntartó munkát végez s az államrendszerrel, törvényekkel, kényszerítő erejű végrehajtó hatalommal nem biztosítható erkölcsi erőkkkel ajándékozza meg az államot. Ennél is többet tesz, midőn a maga megtisztult világnézetét, emelkedett életfelfogását beleviszi a nemzet rétegeibe s kiformalja a legértékesebb kincset: a nemzet jellemét, erkölcsi köztudatát.

Ünnepélyesen. ígérem: ahol hivatali állásom erre kötelez, vagy erre alkalmat nyújt, ahol munka és erő kifejtés ezt lehetővé teszi, mindenütt, mindenkor becsülettel képviselem evangélikus egyházunk nemzeti jövőnk munkáló követeléseit.. Hazafiúi meggyőződésemet nem teszem politikai eszközzé s hivatalom tekintélyét nem állítom önző érdekek szolgálatába. Egyházamnak politikai missziója nincs, de van vallás-erkölcsi missziója, van nemzetépítő missziója, ezt akarom méltóképpen képviselni. Ezt képviselem az államhatalommal szemben.. Kéréssel, ha kérésnek van helye, határozottsággal, ha a helyzet erre kényszerít s egyházam érdeke erre kötelez. De ugyancsak egyházamat képviselem a társadalommal szemben is. Figyelemmel kísérem annak hullámzását, világnézetünkkel sokszor ellentétes, forrongó világnézeteit, az alakulásokból felénk szálló veszedelmeket és feladatokat. Éppen így figyelemmel kísérem a szociális élet alakulásait s igyekezem, hogy ebben a szociális munkában egyházunk munkaereje, indítása s irányító lelkének lüktetése ne hiányozzék.

Püspöki munkaköröm vázolója után néhány szót szólok arról, hogyan gondolkodom püspöki állásomról s miként illeszttem azt meggyőződésembe és életvezetésembe.

A zsoltárásköltő szavával mondom: nem fuvalkodott fel az

én szívem, szemeim nem tekintettek magasra. (131. zsoltár;) A szent Isten tudja, hogy ezt a díszes állást nem kerestem, az idevezető utat s az ideemelő bizalmat nem hajszoltam. Nyugodt, tiszta lelkiismerettel veszem át azt a megbízást, mit: az önök bizalma és Isten akarata felém nyújt s ezzel az ön* tudatos, tiszta lélekkel akarok abban munkálkodni. Magas állásomat szolgálatnak tekintem, méltóságát megbecsülöm, de nem keresem. A munka terhét s a használás boldogságát veszem ki belőle, s ha állásom sérelme nélkül lehetséges, — fényét szívesen elhárítom magamtól. Egyházmért kívánok dolgozni, anélkül, hogy dolgozásom másokat a munka kötelessége alól felmentene. Inkább megkeresem és munkára ösztöngöm a hivatottakat, előhívom az elrejtett tehetségeket, hogy mindenki a maga helyén, legnagyobb lelki értékével szolgálja egyházunkat. Hiúság nem kerget, magamnak csak azt az egyet keresem, hogy „dicsővé tegyem szolgálatomat”. (Róm. 11, 13.) Szimbolikus könyvünk szavával mondom: királyi hatalmat nem várok, hanem csak az evangéliomban gyökerezőt. Nincsen is más vágyam, hanem hogy az írás értelmében „örömmel” végezhessem az én futásomat s bizonyosságot tegyek az Isten kegyelmének evangéliumáról. (Ap. csel. 20, 24.) Ezzel az eltökéltséggel és büntudatos alázatossággal lépek szolgálatomba s igyekezem a keresztyén jellem ezen alapvonását magamban élővé tenni. „Semmit sem teszek hiú dicsőségvágyból, hanem mindent alázatosságból.” (Fii. 2, 3.) Csak az elbizakodott mondhatja magáról, hogy készen van. Tudom, hogy én *nem* vagyok készen, ellenkezőleg az örök példaképre függesztem tekintetemet, s jellememet úgy formálom, egyéniségemet úgy csiszolom, hogy necsak beszédeim és intézkedéseim, hanem életem is sugározza hivatásom komoly fenségét.

Mindehhez azonban az önök sokraértékelt támogatása mellett, lelki és egyházi életünk alfája és ómegája szükséges: Isten kegyelme. Azért itt az Istent kereső lelkek imádságos házában, hol annyi néma könny és szóltan sóhajtás imádsággá lett az Isten irgalmas szeretetéből, arra kérem mindnyájukat, velem érző szívük bizonyosságaképpen mondják el magukban csendesen: az Úr legyen segítségem!

Én is ezt imádkozom. Az Úr legyen segítségem! Övé legyen a dicsőség, diadal mindörökké!”

(Püspöki beiktatáskor mondott székfoglaló beszédből, 1916 dec. 14-én.)

Órtonyban.

1. *A tehetetlenség veszedelme.* Egyházunk anyagilag nem képes egyházi és nemzeti hivatását a kívánt mértékben teljesíteni. Látjuk az utat, de gyengék vagyunk annak járására. Szemeink előtt feltűnedezik a sokféle kötelesség, lelkünket forralja az alkotósvágy, tervek, koncepciók zsonganak körülöttünk, hivatásunk tüze fellángolva bevilágít a csillagtalán éjszakába. De azután beleütközünk koldusszegénységünkbe s terv, álom, energia-ébredés, koncepció erőtllenül hull alá. Munkaprogramunkból csak keveset valósíthatunk meg, mert mindenhez hiányzik az anyagi fedezet.

Ez a szegénység egyházi életünk legjellegzetesebb vonása lett. Bátyaként felállított kicsi városi gyülekezeteket kellene megmenteni. Misszió-központokat kellene szervezni. Távolfekvő iskolák evangélikus hitoktatását kellene biztosítani. Nem fényes dotációt, hanem szűkös fuvar költségeket kellene adni. Apostoli útra kellene bocsátani püspököt, espereseket, hogy nézzenek, lássanak, buzdítsanak, tanítsanak és ostorozzanak. Nemes veretű propagandával körül kellene hordozni a protestantizmus zászlaját, hogy tűzszloppá erősödjék az egyházi öntudat, a jogos protestáns önérték. Két kézzel kellene szórjunk a hitvédő iratokat. Élővé kellene tenni a gyülekezetek egymás között való viszonyát, hogy az ne olyan legyen, mint a merev, hideg láncszemeknek egymáshoz kovácsolt kényszerűsége, hanem mint egymásba folyó, egymásból táplálkozó vízerécskének egymást erősítő élete. De hiányzik mindehhez az anyagi erő.

Egyházi életünk második jellegzetes vonását egyházunknak saját autonómiájával való tusakodása képezi. A függetlenséget biztosító önrendelkezési jog kifelé megbecsülhetetlen jogi és erkölcsi érték. Befelé azonban sokszor az egyöntetű cselekvés és a merészen szárnyaló fejlődés kegyetlen bilincse. Kevés olyan nehéz lelki fájdalom hasogatja az ember lelkét, mint midőn egyházunk saját törvénye válik az alkotó munka gátjává.

Hivatalos közigazgatásunk a maga szervezetében széles,

mozgásában pedig lassú. Folytonosan jogokat védünk s félünk egyeseknek jogokat megadni. És nem vesszük észre, hogy a nem gyakorolt jogokkal együtt nagy kötelességek maradnak teljesítetlenül. Hisszük az anyaszentegyházról, hogy az az élő Krisztus teste, de az evangéliomból táplálkozó fegyelmezővel nem tudjuk sem az Isten szolgáit, sem a híveket eme élő organizmusban való krisztusi életre ránevelni. Még mindig tapogatózunk és sokszor próbálgatunk, elfelejtvén azt, hogy az egyház első és utolsó feladata, lelkeket keresni s a bűnbánatra indított szíveket odahelyezni a mennyei Atya keblére. A nem kifelé, hanem befelé érvényesülő egyházpolitikának eme spirituális karakterére van mindenekfelett szükségünk és emberekre, akik ezt az Istentől adott missziót nemcsak látják, hanem munkájukkal, egyéniségükkel, egész életükkel megvalósítani segítik.

(1923. évi püspöki jelentésből.)

2. *Anyagi politika.* Egyházunknak változtatnia kell anyagi politikáján. Rá kell eszmélnie, hogy együtt képez egy egészet. Gyülekezeteink, missziópontjaink, szórványaink vallási, egyházi, kulturális és szociális problémái nem oldhatók meg a gyülekezeti autonómia keretei között. Közös feladatok közös erőket, egybehordott anyagi feltételeket és egymásért való áldozatokat követelnek. Egyházunk jövődjére befelé való vonatkozásban igeszolgáltatunk értékétől függ, attól, hogy milyen erővel teljesítjük örökkévaló szolgálatunkat büntudat-ébresztéssel, bűnbánat-támasztással, Isten kegyelmének megmutatásával, megszentelt, új élet kialakításával. De egyházunk jövődjére kifelé való vonatkozásban igenis függ egyházunk szervezettségétől, harcra készütségétől és munkabírásától. Függ attól, hogy van-e határozott munkaprogramunk és elő tudjuk-e teremteni annak megvalósítására a szükséges anyagi feltételeket.

Autonómiánk történelmi aranykorona egyházunk homlokán. Históriai méltóság, egyházvédő érték kifelé. De jól vigyázunk, nehogy fejlődést gátló kőkolonccá váljék egyházunk kezén-lábán. Nem érinti autonómiánkat, ha az idő kényszerítése s egyházunk szükségletei szerint belső berendezésünkön mi magunk változtatunk.

Nagy problémák acélökle zörgeti jövődjünk ajtaját. Nem mehetünk előre, hanem csak ha előbb megoldjuk azokat.

(1930. évi püspöki jelentésből.)

3. *Államhoz kötöttség.* Egyházunk túlon túl erős kötelekkel hozzákötözött az állam szekeréhez. Mindent, igazán majdnem mindent az államtól vár. Amily mértékben állami segílyekre építette egyházi életét, iskoláinak és intézményeinek létét, annyira elhanyagolta az ősi protestáns életfenntartó tényezőt: a saját maga anyagi erejét. Nemcsak a világ gazdaságid válsága és saját államunk megrendült anyagi hehze ostromolja egyházunk anyagi létének kőpilléreit. Tekintsünk csak körül s vegyük észre, hogy a korszellem is rázza ezeket az oszlopokat s bizonytalanná teszi azokat. Történeti jelentőségű időket él evangélikus egyházunk. Messzetekintő szemmel meg kell keresnie jővendőjének útját. Bölcseséggel fel kell ismernie azt az igazságot, hogy Isten kegyelmén kívül teljes bizonyossággal csak önmagára támaszkodhatik. Ha azután ezt meglátta egyházunk, akkor bátorsággal és körültekintéssel olyan belső berendezkedést kell önmaga számára teremtenie, mely anyagi létét biztosítani képes.

(1931. évi püspöki jelentésből.)

4. *Az Isten elleni harc.* Villámterhes viharfelhők sötétítik fejünk felett az eget s aláknázott földön végezzük mindennapi munkánkat. A békességben élő államokban is rejtett tűzfészkek izzanak s vihar előtti feszültségben érik a jővendő. Mindenütt lázas készülődés folyik. Nagy és kicsi államok, emberek és közösségek, államférfiak és egyszerű fizikai munkások átérzik azon igazság döbbenetes erejét, hogy mindannyian egy nagy elintézetlen politikai-, világnézeti, gazdasági- és szociális ellentét vulkán-tölcsére felett élünk és senki sem sejtí a vészthozó ki-robbanás időpontját.

Néhány mozaik-kép mutatja a világhelyzet egy esztendő alatt bekövetkezett kialakulását.

V. György angol király temetésén koronás királyok és államférfiak sorában lépegetett temetéshez illő bánatos arccal az orosz szovjet képviselője is, aki annakidején az angol uralkodóházzal rokon orosz cári családot legyilkoltatta. — Egy párisi ünnepegről készült képen egymás mellett látjuk a francia miniszterelnököt, a minisztereket és a francia kommunista párt vezértitkárát. — Cseh földön repülőgépek számára leszálló állomást kap az orosz szovjet. — Amerika és Japán panaszt emelnek az ellen, hogy orosz külpolitikai kép-

viselet leple alatt kommunista propaganda szervezkedés történjék. — Mexikóban lerombolják a templomokat, az országból kiűzik a szerzeteseket és apácákat. — Spanyolországban polgárháború dúl s kifosztott apácatemplomok sírboltjából az utcára dobálják rég eltemetett apácák csontváztestét. Madrid felett halálmadárként repülőgépek keringenek s rettenetes testvérharcban közel százezer spanyol pusztul el spanyol kéztől. Az Isten ellen harcoló oltárrombolóknak a katolikus egyház. hú leánya, Franciaország, szállítja a fegyvereket. — Oroszországban új ítélet zúg végig. Vésztörvényszékek márványarcú bírái a vádlottak padjára kerülnek. Porkolábok a régi porkolábokat vetik tömlöcbe s a hóhérok új hóhérok húzzák bitófára.

Forrong az egész világ. Mindig világosabbá válik, hogy két hatalmas világáramlat tusakodik egymással: az istenes és az istenellenes világ.

Két szempontból érdekel minket ez a világhelyzet. Érdekel, mert részesei vagyunk, benne élünk, nem lehet belőle kikapcsolódnunk. Az egyház mindig szenved a kedvezőtlen történeti kialakulásokat. Érzékeny szeizmográfja a befejezett és készülő eseményeknek. Másodszer azért érdekel, mert a küzdelem szenvedő és cselekvő hősei vagyunk. Ellenünk irányul a nagy tusakodás. Végző célja minden megbomlott országban ugyanaz: kiirtani Istent az állami, a kulturális, a szociális, a gazdasági életből. Szándéka mindenütt ugyanaz: ledönteni a templom, a család, a szív oltárát.

Ennek az egyházra alkalmazott helyzet-megítélésnek van néhány szembetűnő tragikus függvénye. Sokan nem veszik komolyan, vagy nem vonják le a helyes következtetéseket. Nem állapítják meg helyesen a kötelességeket, amivel azt bizonyítják, hogy nem ítélik meg kellő komolysággal a veszedelem nagyságát.

Csákánnyal bontogatják a keresztyénség nagy templomait. Tűzcsóvával járnak kétezer éves asztagai közt. Mérget hintő éjszakai próféták settenkednek ifjúsága és munkásseregei közt. Mi meg azon vitatkozunk, hogy egymás mellé állhat-e Krisztusnak két különböző papi ruhát viselő szolgálója? Paragrafusok útvesztőit járjuk. Emberi szervezetek és intézmények menedékházát ácsolgatjuk jó puha fenyőfából. Kicsinyes érdek süppedő vakondtúrására állunk s onnan akarjuk megítélni a minket ér-

dekló világot. Pedig sziklavárra volna szükségünk. Paragrafus felett a lélek tüzére. Bércoromra kellene felemelkednünk. Szűk-körű világonk helyett az igazi, nagy világot kellene betekintnünk. Meg kellene ismernünk azt az igazi igazságot, hogy az emberiségen egyedül a Krisztus segíthet!

Ezeket a következtetéseket kellene levonni a világhelyzetből, de nem mindenki vonja le azokat.

(1936. évi püspöki jelentésből.)

5. *Az istentelenség világveszedelme.* Az istentelenség mozgalma áll az emberiség életének középpontjában. Új világtörténeti formálódás szenvedő szemlélői vagyunk. Szemünk előtt tusakodik látható és láthatatlan harcmezőn, nyílt és rejtett fegyverekkel két világhatalmasság: Krisztus és a Sátán. Az évezredek óta állandóan harcoló Sátán egyeduralmat követel. Nem elégszik meg az állami, gazdasági, szociális életben kivívott ama hatalmával, mely az orosz szovjetben áll előttünk, hanem a többi államokban is királyságot követel s annak megalapítására lelki egyeduralmat igényel.

Az istentelenség világveszedelmét még ma sem értékeli kellőképpen. Geografailag elhatárolható, esetleges jelenségnek tartják, mely Oroszország területére szorítható s további terjedése fegyveres hadsereggel megállítható.

A valóság pedig az, hogy a mozgalom állandóan erősödik, szervezeteivel behálózza a világot s mindenütt új gócpontokat teremt. Tévedés az is, mintha Oroszországban enyhült volna az istentelen mozgalom.

Az 1936. évi június 12-én kihirdetett új szovjetalkotmány 124. §-ában ezt mondja: „A szovjet-unió polgárai lelkiismereti szabadságának biztosítására az egyház az államtól, az iskola az egyháztól el van választva. Az állam biztosítja polgárai részére a vallásos kultusz gyakorlásának és a vallásellenes propagandának szabadságát.”

Vallásszabadságról nem lehet szólni abban az országban, ahol a vallásüldözés teljes szabadságot élvez. Nincsen vallásos élet ott, ahol az államszervezet a maga embereivel és intézményeivel az istentagadás propagálójává lesz.

A templomok elvétele ma is tart, legfeljebb kevesebb az elvehető templom. Leningrádban 125 templom van zárva. Nowgorodban 1934-ben 42 templom közül nyitva volt 15, ma már

egy sincs nyitva. Odessában egyetlen egy templom sincsen. Moszkva 1624 templomából 28 maradt meg, ezek száma is folyton fogy. Új rendelkezés szerint a templomnak legalább egy-egyed óra járásnyira kell lenni az iskolától s használatát a helyi és körzeti kommunista szerv véleményezi. Az evangélikus, egyház néhány száz lelkészéből már csak kettő maradt meg. Az iskolák tervszerű vallásellenes propagandát üznek. Az egyetemen külön vallásellenes tanszéket állítottak fel. Az istentiszteletet ma is megzavarják. A Bibliát és imakönyvet kitiltják. A családok vallásos életét lehetetlenné teszik. Lelkipásztorok üldözése, bebörtönözése, kivégzése ma is mindennapi történet.

Az újabb orosz rémuralmat nem az idézte fel, hogy a halálraítélt vezetők túl szigorúak voltak a vallás kérdéseiben, hanem, hogy magatartásuk nem volt elég kegyetlen. Az új alkotmány fent idézett paragrafusai nem jelenti tehát a szovjetnek az egyházzal való békekötését, avagy új korszak reményteljes ígéretét.

Az 1936. évi kongresszus tárgyalta az istentelenek ifjúsági szövetségének új alapszabályait. Midőn ahhoz a ponthoz érkeztek, mely az ifjúsági szövetséget határozott és kegyetlen harcra kötelezi a vallási előítéletekkel szemben, Sztálin megjegyezte, hogy ez a két szó teljesen felesleges. Külön kijelentés nélkül is határozottnak és kegyetlennek kell lennie a szövetség harcmodorának.

Más országokban is látjuk a kommunizmus hódítását. Spanyolország szomorú példája világosan mutatja az orosz szovjet és fegyvertársainak meszeérő hatalmát. Egy tréfás megjegyzés komoly igazságot fejez ki. Egyik Madrid-vidéki ütközet borzalmaival kapcsolatban elmondták valakinek, hogy elesett 614 olasz, 427 francia, 320 német és 1 spanyol. Az illető felháborodva kiáltott fel: „Egy spanyol? Ügy kell neki, miért avatkozik mások dolgába!” A spanyol kérdés már régen nem a spanyolok dolga, hanem a világ istentelenéinek harca Isten ellen.

A közelmúltban kirobbant Kína és Japán közt a háború. Régi érdekellentétben és Japán terjeszkedési törekvésében látják az emberek ennek a véres kialakulásnak a magyarázatát. De nem látják meg a titkos rugók közt meghúzódó kommunizmust, mely titokban zavart kelt, erkölcsi erőket rombol, mérgező és gyújtogat, hogy azután újból rászabadítsa a háború kaszás ördögét a világra.

1927-ben kénytelen volt Kína azzal védekezni a kommunizmus ellen, hogy megtiltotta szervezkedését és nyílt működését. De a nagy birodalom egyes tartományaiban azért leplezetlenül dolgozott az állam egysége ellen. 1931-ben 200.000 volt a banditák száma, kik megingatták az ország vagyon- és életbiztonságát. 1937-ben 20.000-re szorította le az állam ezt a számot. Az elfogott rablóknál szovjet fegyvereket és muníciót találtak. Megállapították a banditaveszedelem ismerői, hogy kívülről erkölcsi és anyagi támogatásban részesülnek az államrend destruáló hordái. — Kevéssel a háború kitörése előtt mondotta egy világpolitikus, hogy Kína problémája ebben a tételben összegeződik: Japán vagy Szovjet! Tragikuma pedig abban rejlik, hogy azt mondják: Inkább a vörös, mint Japán! Kiderült, hogy Kínának 140.000 emberből álló vörös hadserege és 400.000 emberről álló tartaléka van.

Paris és Prága szovjet rokonérzése ismeretes. Egy egyházi világtalálkozáson mondotta a cseh evangélikus egyház képviselője, hogy Paris után Prága a kommunizmus legerősebb gócpontja. A nyugtalankodó balkáni államok és egyéb országok jogkövetelései, antifasiszta törekvései mögött is jórészt illesztett kommunizmus dolgozik.

Amerikában eredményesen folyik a nagy néger-tömeg kommunizálása. A mozgalom átcsap Afrika keleti és nyugati partjaira és szervezkedik Indiában. A munkás és ifjúsági világszervezetek mögött is megjelenik a rejtett vaskalapácsos kéz. A -helyzet aggasztó romlását néhány példával világítom meg.

1937 február 7-re tervezték az istentelenség nemzetközi szövetségének moszkvai kongresszusát. A dán evangélikus püspök felhívta lelkészeit, hogy Moszkva újabb hadüzenetével egyidőben tegyenek isten-hitükről vallást és imádkozzanak Isten ügyének diadaláért. A dán kommunista pártnak ez a püspöki intézkedés elég volt, hogy ellene éles támadást intézzenek, sőt az ügyet interpelláció alakjában a parlament elé vigyék. Sőt politikai okokból a vallásügyi miniszter kénytelen volt a püspök eljárását helyteleníteni. — Hollandiában két lelkész a szovjetről és a kommunizmusról tartott előadást. Törvényszéknek kellett kimondania a megoszló vélemény-érdekeltséggel szemben, hogy a kommunizmus nem esetlegesen, hanem lényegéből kifolyólag, elválaszthatatlan az atheizmustól s mint ilyen, ellentétben áll az egyházzal és az egyház hitvallásával. Az ítéletet

12 szavazattal 7 ellenében mondták ki. — A kommunizmus világ-programját cáfolhatatlan jelek bizonyítják. Stalin 1936-ban önérzetes biztossággal megizente, hogy világháború esetén az ő megszámlálhatatlan barátaiak saját országuk hadseregét hátba fogják támadni s a vörös hadsereget diadalra fogják segíteni. — A vörös hadsereg főparancsnoka pedig elárulta egyszerű hadviselési stratégiájukat: hogy a legkisebb veszteséggel biztosítsák győzelmüket, a háborút az ellenség területére kell átvezetniök s belső forrongásokkal kell azt előkészíteniök. A jövő háborút — mondja — az az állam veszi el, melyben tömeg-forradalmak lesznek. — Számítanak kiváló tudósok, államférfiak rokonszenvére és támogatására. „Tiszteletbeli istentelen” címmel tüntetik ki ezeket, melynek külső jelvényét a kitüntetett viselni tartozik. A kitüntetett egyének életrajzát, munkálkodását megíratják s több nyelven terjeszteni fogják. — Jogászokból külön bizottságot állítanak össze annak tanulmányozására, hogy a népfront által vezetett államokban milyen az egyház és állam viszonya és milyen irányelvek szerint kívánatos annak rendezése. *(1937 évi püspöki jelentésből.)*

6. *Az egyház követelése az államtól a kommunizmussal kapcsolatban.* Egyházunknak az állammal szemben van igénybejelentése a kommunizmus elleni védekezéssel kapcsolatban.

1. A kormány erősítse és fejlessze megkezdett szociális munkáját, meglévő intézményeit töltsen meg lélekkel és szociális érzéssel, emelje az alsó fizetési osztályok és társadalmi rétegek anyagi helyzetét s tegye lehetővé a normális időben való családalapítást és a tisztességes családfenntartást.

2. Nagy mechanizmusában érvényesítse a jogi és erkölcsi igazságot, az emberek értékelésében, a kenyér kimérésében, az ítélkezésben ne saját hatalmát, hanem Isten igazságát képviselje, mert minden igazságtalanság a világveszedelem útegyengetője.

3. Támogassa az egyház lelkimunkáját, mert a kommunizmus ellen való védekezésben erőtlenné válik a legerősebb hadsereg, a biztos kiépítésű államszervezet, a tökéletes gépezetű szociális berendezkedés és csupán az élő keresztyénség ereje használ. Tegye lehetővé az egyház szociális munkáját megfelelő lelki munkások beállításával. Értékelje heti óraszámokkal és dotációval is a vallásoktatást és adja meg az iskola erőteljesebb válláserkölcsi munkájának lehetőségét, *(1937. évi püspöki jelentésből)*

7. *Az egyház helyzete Németországban.* A nemzeti egyházakra széttagolt és egységbe nehezen egyesíthető protestáns egyházak helyzetképén sötét árnyékot jelent a németországi evangélikus egyház. Hitvallásos alapja fokozódó támadásoknak van kitéve. Isten kijelentését, Krisztus igéjének érvényét és értékét veszik tagadásba. Krisztus tanításával szemben emberi elgondolásokat érvényesítenek. Krisztus bélyegével hitelesített egyházi hitvallásunk helyére forrongó idők mámorában született emberi tévelygést állítanak. Az üdvösség döntő kérdései helyett lényegtelen szempontokat és elméleteket tesznek döntővé. Minha nem is emberekkel és az egyházzal harcolnának, hanem magával az Istennel. Az egyház külső konstitúciója után meg akarják változtatni hitvallását, dogmatikáját, belső valóságát.

A hitvallásos és hitvalló Dibelius nyílt levelében megvilágosodik az egyházelleni küzdelem lényege.

„Ön, Miniszter Úr, — mondja a Nyílt Levél, — meg akarja tiltani a lelkészeknek az Újtestamentom kijelentéseinek hirdetését. Erre mi csak azt felelhetjük, hogy evangélikus lelkész igehirdetését egyedül Isten szava szabja meg, nem pedig az emberek gondolata. És mi inkább Istennek engedelmeskedünk, semmint az embereknek. Ha ön azt követeli, hogy az evangélikus egyház ne legyen állam az államban, ezt minden evangélikus ember helyesli. De ha az állam egyház akar lenni, uralkodni akar a lelkek felett s a templom igehirdetése ellenőrzésének jogát magához akarja ragadni, akkor nekünk Luther meggyőződése szerint, Isten nevében ellen kell állanunk.”

A németországi események arra indítanak, hogy egyházi munkánkat teljes határozottsággal hitvallásos irányba vezessük. Védekezünk a jogi szervezetben kimerülő látszólagos és történeti öntudatában csillogó, hangzatos egyházi típus ellen. De éppen így védekezünk egyházunk lényegét és hivatását elsekélyesítő irányzat ellen, mely benne jogvédő kultúr-áramlatnál egyebet nem lát. Hitvallásos egyházzá kell kiépülnünk, mert egyedül Isten kijelentése és a belőle származó hitvallási irataink alapján vagyunk és lehetünk evangélikus egyház. Ezzel állunk, vagy ezzel bukunk el.

(1937. évi püspöki jelentésből.)

8. *A kommunizmus szálláscsinálói.* Majdnem az egész világ alá van aknázva. A veszedelmet növeli, hogy az államok, sőt sokszor az egyházak is csak azt a vaskalapácsos, nyers, durva kommunizmust látják, mely felforgatja az állami, gazdasági és társadalmi életet. Nem látják azonban a szálláscsináló világnézeti pogányságot, melyből hiányzik az élő Istenbe vetett személyes hit, az egyház értékelése, az isteni kijelentés fundamentummá tétele s az erkölcsi életnek a hitben gyökereztetése. Nem látják a szekularizált élet veszedelmét, mely világnézetté teszi a vallást, kultúr-produktummá az egyházat, etikummá a credót és a hit illetően tagadásával a kommunizmus útegyengetőjévé válik. Előkészíti azt az átkos világáramlatot, mely mindezt rendszerezi és mind ennek végső következményét levonja.

Széleskörű védelmi intézkedések történtek. Az egész keresztyén világ megmozdult. A pápa kezében magasra emelkedett a kereszt s védekező munkára indultak. Pro Deo bizottságok alakultak Svájcban, Hollandiában, Franciaországban, Romániában, Németországban, Dániában. A skandináv evang. államok külön szervezetet alakítottak: Északi szövetség az istentelenség ellen név alatt. Különböző országok egyházfejedelmei pásztorlevelekben szólították harcba egyházuk híveit és vezéreit. Az Egyesült Államok katolikus akciója előadás-sorozatot tartott városokban és falvakban. Lengyelországban kommunista-ellenes tanulmányi intézetet állítottak fel. Krisztus királyságának internacionális kongresszusát hívták egybe, hogy a keresztyénség ellen indított világharcot pozitív fegyverekkel megállítsák.

A védelmi intézkedések azonban elégtelennek látszanak. Az állam politikai ellenőrzéssel, rendőri felügyelettel, szociális berendezkedéssel és kiegyenlítő politikával dolgozik. Látszólag az egyház sem tehet egyebet, hanem szervezeteit erősebbre kovácsolja, egyházi egységét megerősíti s híveit felvilágosításal, lelki erősítéssel szolgálja.

Az egyház feladata különösképpen nehéz. Hivatáskörén túl terjedne az a feladat, hogy új szociális és termelési rendet teremtsen, avagy belebeszéljen az államszervezet működésébe. Másfelől azonban saját lényegének megtagadása nélkül nem felejtkezhetik meg arról sem, hogy Isten az új ég munkálásán kívül az új föld munkálását is feladatává tette. Az evangéliom lelkiismeretének az egyház lelkében kell égnie. Emberi és szociális igazságokban neki kell érvényesítenie Isten igazságait.

Határozottnak kell lennie az állammal, társadalommal, uralkodó társadalmi-osztályokkal szemben. Isten mértékével kell mérnie az embereket, nem pedig társadalmi állás, vagyon, tekintély, avagy önérdék szerint. Le kell egyszerűsíteni saját mechanizmusát, hogy szolgálatának munkálására még alkalmasabb legyen. Fel kell szabadítani sokféle anyagi- és munkaerejét, hogy még teljesebben végezhesse munkáját Isten országa megvalósulásáért. A nagy világveszedelem rőt tüzénél meg kell látnia önmagát, hogy megtalálja igazi lényegét s annak kiteljesítésével dolgozzék. Fel kell készülnie szenvedésre, lemondásra és kereszthordozásokra. Megalkuvás nélkül kell követnie Krisztust, kinek a tanítványokhoz intézett kereszt-próféciai közeli aktualitást képezhetnek.

(1937. évi püspöki jelentésből.)

9. *Viharfelhők árnyékában.* Világviszonylatban az egyházi helyzet ismét megromlott. A keresztyénség és az evangélikus egyház felett új viharfelhők gyülekeznek.

A Megváltó Krisztus elfedett orcával tekint a művelt európai nemzetekre, melyek örülettel határos felkészülések után, ismét fegyverre bízzák vitás ügyük elintézését. Németország és Lengyelország között kitört a háború. A hadviselő országok közt fájdalomtól elszorult szívvel áll nemzetünk. A hatalmas német nemzethez történelmünk évszázados kapcsolatai s a világháború sorsközösségének erős szálai fűznek. A lengyel nemzethez pedig a közelmúltban ismételen megpecsételt rokonérzés, megbecsülés és testvériség kapcsol. Aggodalommal tekintünk Európa többi fegyverkező nagyhatalmára s rettegve gondolunk egy új világháború fenyegető veszedelmére.

Az egyház helyzetét világviszonylatban súlyosbítja, hogy a német birodalom megneemtámadási szerződést kötött az orosz szovjettel, ami azután szélesebb körű szövetséggé fejlődött. Ezt a váratlan politikai alakulást Hitler vezér és kancellár azzal a megjegyzéssel kísérte, hogy a két szerződő állam „egmás világnézetét kölcsönösen tiszteletben tartja”. Nyitott kérdés marad azonban, hogy ez a tiszteletbentartás reális értékelésben mit jelent majd a keresztyén egyházakra és az egész keresztyénségre? Hiszen a német nemzeti szocializmus egyik fő alap-célját a bolsevizmus elleni küzdelemben jelölte meg s az antikomm-

intern szövetségben azzal a céltűzéssel egyesítette Olasz-Magyar-, Spanyol-országot, Japánt, Mandsukuót, hogy az egész emberiséget veszélyeztető kommunizmus ellen az államoknak együttesen, szervezeten és tervszerűen kell fellépniük.

Az orosz szovjet világhódítási programja változatlan. Stalin kijelentette ugyan, hogy a Szovjet-unió sehova se fogja a bolsevizmust exportálni, de őszinteség nélküli kijelentése mögött fennmarad két letagadhatatlan, döntő jelentőségű igazság. Az egyik emlékezetünkbe idézi, hogy a kommunizmus az Orosz-szovjet állami, társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális rendjével a keresztyén alapon kifejlődött társadalmi és állami rend ellen indított háborút. Skorpió-harapással öngyilkosságot követne el tehát, ha önmagát megtagadná. A második igazság pedig Stalin ama nyilatkozatában jut kifejezésre, hogy az Orosz-szovjet küzdelmének végső győzelmét csak nemzetközi alapon érheti el. Nem mondhat le tehát az általános propagandáról.

Az Orosz-szovjet forradalmasító munkája nem is vesztett erejéből. Ezt nyilvánvalóan bizonyítja Stalin rémuralmának utolsó fejezete, mely a tömeggyilkosságok megrázó sorozatával döbentette meg a világot. Kipróbált, régi vezéreiket halálra ítélték. Sinowjew, Kormenew, Bucharin, Radek és társai nem túlzott vörös voltukért kerültek ítélőszék elé, hanem mert nem voltak eléggé vörösek. A hivatalos vezetőknek a Volksfront irányzattal kacérkodása taktikai kérdés csupán, nem pedig meggyőződés-változtatás. Ha sokszor megfejthetetlennek látszik is a behunyt-szemű orosz óriás, egészen bizonyosan halálos ellenségünk. Politikai alkalmazkodásból változtathat taktikáján, ez azonban csak taktikázás a taktikával. Moszkva demokratikus ruhát öltött magára, mondja egy éles ítéletű megfigyelő, de ez csak elleplezése való lényének és önmagához hú törekvésének. A Szovjet újból eljátsza a farkas meséjét, magára veszi a nagymama ruháját, hogy eloszlassa a gyermekek félelmét.

A Szovjet törekvéseit bizonyítja idegen államokban folytatott állandó propagandája. Spanyolország polgárháborúját ő táplálta s Kína bolsevizálását állandóan fenntartja. 1937-ben New-Yorkban 6000 kommunista felemelt Ököllet megfogadta, hogy megalapítják a Szovjet-Amerikát. Meg vannak győződve arról, hogy az Egyesült Államokban minden előfeltétele meg van a kommunista társadalmi rendnek, csupán az államhatalom megszerzésére van szükség. Kidolgozták tervüket. Mindenek

előtt megszüntetik a magánvagyonot. Ezt természetesen csak hatalommal és erőszakkal lehet keresztülvinni. Leszámolnak a kapitalistákkal. A hatalom birtokában azután a bolsevista állam irtalmatlan lesz. Uralmát nem teszi minden polgár számára egyformán kedvessé. A nemzetközi kommunista program szerint a forradalom előtti Volksfront taktikája is arra szolgál, hogy a kapitalizmus elleni küzdelmet helyes irányba vezesse. Ebben az irányban hatalmas propagandamunka folyik, úgyhogy az Egyesült Államokban mindenütt tért hódít a kommunizmus. Kanada, Mexikó, Chile, Argentína, Brazília és Cuba a népfrontmozgalom színe alatt előkészítő melegágya a kommunizmusnak.

Nem várhatunk irányváltást az orosz szovjetnél azért sem, mert Stalin eleven megszemélyesítője a bolsevizmusnak. Múltja és egyénisége lehetetlenné teszik számára elveinek megtagadását. Már pedig Stalin ma is a bolsevizmus istenné tett embere. Félelemtől reszketve, áhítatosan imádkozva, reménykedve sok millió rajongó arc tekint a Kreml felé s az istenné tett embert „a mi atyánknak”, „a mi tanítómesterünknek”, „a mi napunknak” nevezik. Mindig erős az a politika és világnézeti irányzat, mely a félistenek személyi kultuszával és vallásos árnyalatú emberimádással kapcsolódik egybe.

Első aggodalmunk tehát az, hogy az orosz bolsevizmusnál nem számíthatunk lényegváltozásra, avagy irányváltásra, az változatlanul marad a régi.

A másik aggodalmunk a német nemzeti szocializmus egyház- és vallás-politikája miatt támad. Mélységes aggodalommal szemléljük, hogy a forradalmi korszakok szokásos átmeneti idejét messze túlhaladóan, nemcsak változatlan marad a keresztyén egyházak elnyomottsági helyzete, hanem az határozott rendszerezettségben állandóvá válik. A totális államban az egyházak ma is csak tized értéket jelentenek. Az állam szinte elbírhatatlan súlyával ránehezedik az egyház külső és belső életére. A politizálás tilalmának ürügyével megszőkíti annak munkaterét. Az ifjúság nevelését kiveszi kezéből. A vallásoktatást kevésre becsüli, másokkal is kevésre becsülteti. A kötelező vallásoktatást eltörölte, úgyhogy immár fiatal tanulók döntenek a vallásoktatásban való részvételükről. Az ifjúság templomi nevelését nem tiltja ugyan, de arra időt nem enged. A felnőttek lelkigondozását megnehezíti. A szabad vallási meggyőződés-nyilvánítás joga elméletileg meg van ugyan, de a gyakorlati életben, ahol

azt kenyérkereseti foglalkozás, vagy hivatalos közösségben elhelyezkedés lehetővé teszi, korlátok közé szorul. Az egyház szociális intézményeit átveszi az állam. Templomon kívüli kulturális munkáját szinte lehetetlenné teszi.

Aggodalommal kérdezzük, hogy milyen jövődő vár a keresztyén egyházakra, ha Németország „megbecsülésben” részesíti az orosz szovjet bolsevista világnézetét s a most feltárt jellemvonások szerint végzi a keresztyénség és a keresztyén egyházak védelmét?

Az új politikai kialakulás a megpróbáltatás új fejezetét nyithatja meg a keresztyén egyház számára. Nem szólunk annak politikai következményeiről s nem bíráljuk azt államéleti szempontból. De igenis jogunk és kötelességünk ezen alakulásnak egyházi szempontból való mérlegelése. Vizsgálat tárgyává kell tennünk, hogy a bolsevizmus és a nemzeti szocializmus egymással szöges ellentétben álló és mégis egy nagy negatívumban megegyező világnézetének találkozó vonalán milyen sors várhat Krisztus egyházára. Mi vár a keresztyén egyház keretein belül harcvonalban álló evangélikus egyházunkra, mely külső szervezeti azonosság nélkül és megtépázott belső lelki egységgel áll a világáramlatok ostromában. Ha felül akarunk emelkedni a napi megélés egyszerű követelésén s jövődőt előkészítő egyház-politikát, vagyis százados egyházépítést akarunk végezni, akkor komoly megfontolással meg kell keresnünk, hogy ebben a fenyegető, ellentétes irányzatú, de ugyanazon eredményre jutó helyzetben, mi az egyház kötelessége, hol keresse fegyverzetét, miképpen teljesítse kötelességét?

Meg kell erősíteni az egyház külső szervezetét. Külső erőit a lényegre kell összpontosítani. Ki kell építeni egyháztársadalmát, hogy az rugalmas védősereggé, támadhatatlan fellegvárrá legyen. Vissza kell állítani az egyház autonóm jogait, hogy az egyház újra rendelkezék önmaga felett, intézményeinek működését önmaga vezesse s munkáiról önmaga határozzon.

Fokozni kell az egyház belső erejét. Hitvalló egyházzá kell átalakulnia minden keresztyén egyháznak. Hitvalló pásztorokat, tanárokat, tanítókat és világi vezetőket kell sorompóba állítania. Hívó egyháztagokat kell nevelnie, kik a vallást és egyházat nem tekintik a kultúra avult függvényének, melyet egy új kultúra vagy új államberendezkedés feleslegessé tehet.

Meg kell értetni az állam mai vezetőivel, hogy totalításra

törekvésük nemcsak az egyház önrendelkezési jogát, hanem a keresztyén állam legerősebb alapköveit is gyengíti.

Meg kell teremteni a keresztyén egyházak egységes frontját. Krisztus keresztyének védelmében találkozniuk kell azoknak az egyházaknak, melyek eddig közömbösen, fölényesen, vetelkedve vagy ellenségeskedéssel éltek egymás mellett, gyakran egymással szemben. Ha ránk szakadna ez a világtörténelmi megpróbáltatás, akkor nem egyik vagy másik egyházzól, hanem az egyházzól lenne szó. És akkor meg kellene értenünk, hogy az én templomom megvédése a te templomod védelmét, az én egyházzáért sikraszállás a te egyházad oltalmazását is jelentené. Együtt, egymással, egymásért.

Erről az egyetemes keresztyén és történelmi követelésről beszél egy bajorországi kis gyülekezet esete. Az egyházi sajtóban megjelent hír szerint ez a gyülekezet 15 éven át a városháza tanácsstermében tartotta istentiszteleteit. Egyszer csak közölték vele, hogy a jövőben nem kaphatja meg erre a célra a tanácsstermet. Az evangélikus gyülekezet a római katolikus egyházhoz fordult s egyik kápolnájának átengedését kérte. A müncheni érsek megengedte, hogy három éven át az evangélikus istentiszteletet a kölcsönadott római katolikus kápolnában tartassák meg. Az első istentiszteleten Lukács 9, 57. és 61. verseiről szólt az ígéhirdetés: Krisztussal minden lehetséges!

Bármit hozzon magyar evangélikus egyházunkra s a magyar keresztyénségre a jövőd, egy bizonyos: Krisztussal minden lehetséges! Csak azután az élő Krisztussal menjünk a harcba!

(1939. évi püspöki jelentésből.)

10. *A nemzetiségi probléma.* Német vidéken néhol kiéleződött a nemzetiségi kérdés. Felkértem a gyülekezetek lelkészeit és tanítóit, hogy ezt a kérdést nagy figyelemmel és tapintattal, a nemzeti és nemzetiségi érdek összhangjában kezeljék. Amint eddig nem tették, úgy ezután se korlátozzák a német anyanyelv érvényesülését. Amint eddig nem tették, úgy ezután se engedjék, hogy a jogosság határát átlépő nemzetiségi törekvés beleütközzék a nemzethűség és az államhűség követeléseibe. Az iskolatípus megválasztásánál az eddig követett gyakorlatnak megfelelően engedjék érvényesülni a gyülekezet szabad elhatározását. Belülről jövő erőszakot ne alkalmazzanak. Kívülről jövő befolyásnak gátat vessenek. Igyekezzenek a gyülekezettel meg-

értetni, hogy a nemzeti és nemzetiségi érdekek nem állnak egymással ellentétben. Kölcsönös kielégítésük csak akkor nyújtja az egészséges fejlődés zálogát, ha egymást nem hátráltatják, hanem támogatják és erősítik.

Magyar állami érdek az, hogy az állam kebelében élő német-ség kultúrájával és erkölcsi értékeivel együtt eleven darabja legyen nemzeti közösségünknek. De ugyanez életérdeke a német-ségnek is, mely anyagi és szellemi előrejutását csakis erős állam-közösségben és kiépült nemzeti egységben remélheti. Éppen ezért nemcsak természetes kötelessége, hanem saját jól felfogott érdeke is azt kívánja a magyar földön élő németektől, hogy ne elégedjenek meg anyanyelvük, népi sajátosságuk és kultúrájuk védelmével, hanem tanulják meg a magyar nyelvet is és ők maguk is erősítsék a magyar nemzeti közösséggel egybekapcsoló különféle kötelekeket, melyek között jelentős értéket jelent a magyar nyelv ismerete.

Ezért tartom kívánatosnak olyan iskolatípus kiválasztását, mely a német anyanyelv mellett a magyar nyelv érvényesülését is lehetővé teszi. Ha a német-ség becsületesen megkapja iskoláinkban nyelvi jogát, ha az iskolában és az iskolán kívül nem nyúl-nak hozzá népi sajátosságaihoz, akkor nem láthat elnyomást abban, hogy anyanyelve mellett az államnyelv is figyelemben részesül. A magyarnyelv tanulására képtelen gyülekezetekben azonban az iskolatípus megválasztásánál vigyázni kell arra, ne-hogy a nyelvi nehézségekkel való küzdelem az iskola kulturális munkáját és annak eredményességét veszélyeztesse.

Német anyanyelvű híveink remélhetőleg belátják, hogy anyanyelvük érvényesülését egyházunk minden téren lehetővé tette és most is lehetővé teszi. Remélem azt is, hogy a gyüleke-zetek népének és vezetőinek békés együttműködését semmi sem fogja megzavarni.

Isten őrizze meg egyházunkat, hogy a helyzetkép ked-vező vonásai minél teljesebb életet nyerjenek, sötét foltjai pedig minél inkább eltűnjenek.

(1933. évi püspöki jelentésből)

Együtt egy oltárnál.

1. *A szabadulás után.* A proletárdiktatúra bukása után nemcsak mint lelki vágyódás, hanem mint természetes történelmi szükségesség jelentkezett a keresztyén egyházak együttműködésének gondolata. A kommunizmus a keresztyén egyházat veszélyeztette, közös eszményeit megtagadta, létalapját megingatta. A keresztyén istenkultuszt megtámadta, a keresztyén erkölcsöt kigúnyolta, a keresztyén élet eszményeit sárba rántotta. Természetesnek találjuk, hogy a nagy közös veszedelem egy táborba gyűjtötte a keresztyén egyházakat.

Kívánatos azonban, hogy ez az együttműködés ne legyen csupán politikai érdekszövetkezés, hanem legyen az egyházaknak lélekben egymáshoz való közeledése. Éppen ezért kívánatos lenne az együttműködés zavartalanságát bizonyos előfeltételek biztosításával megerősíteni.

(1920. évi püspöki jelentésből.)

2. *Az állam védelmezze meg az oltárt!* A keresztyén egyházak sokat sürgetett és áhított együttműködése holtpontra jutott. Sőt attól félek, hogy a jövőben az egyházak szerteágazó irányban működnek és sok tekintetben egymással szembekerülnek. Tartós együttműködést nem is biztosíthat a külső viszonyok által kierőszakolt egymásrautaltság. Igazi együttműködést csupán a lélek egysége, egymás létjogosultságának és hivatásának elismerése biztosíthat.

(1922. évi püspöki jelentésből.)

3. *A nemzeti és társadalmi egység bomlása.* A felekezeti viszony meglazulása s a felekezeti ellentétek kiéleződése nem maradhat az egyház belső ügye. Szükségképpen következik ezekből a nemzeti társadalom egységének megbomlása. Idegen szellem húzódik a közéletbe, helytelen nézőpontok érvényesülnek emberek, intézmények, törekvések, jogok és köteleességek

megítélésénél. Úrrá válik a nemzeten a pártoskodás, bizalmatlanság, szeretetlenség és gyűlölködés. A velünk szemben alkalmazni kívánt numerus clausus sokak lelkében él. Pedig mérhetetlen veszedelem rejlik abban, ha nem rátermettség és érdem, hanem vallási hovatarozandóság és felekezeti érdek dönt egzisztenciák, tehetségek érvényesülése, emberek előmenetele felett. És végeredményben elképzelni is nehéz, hogy a felekezeti ellentét át ne vesse szaggató erejét a nemzeti életbe is. önérzetes protestánsok hogyan teljesítsék a nemzet iránt tartozó kötelességüket, önkéntes áldozatmunkájukat, hogyan szolgálják szellemi és erkölcsi értékeikkel, eszméikkel, tiszta érzésükkel a nemzet szent javát, midőn a vallási oldalon egyházukat, annak hivatását, értékét, erkölcsét lekicsinylik és megbélyegzik. Ha az aggodalom ezen útja a valóság útvárá válnék, akkor az csak egy újabb nemzeti katasztrófához vezethetne. Dehát nem áll-e előttünk Mohács történelmi tanúságtétele? És Trianon nem jelent-e gyász, veszteség és legyengülés tekintetében száz Mohácsot?

(1926. évi püspöki jelentésből.)

4. *Ketten egy oltárnál.* Egyházunknak a református egyházhoz való viszonya kimerül a ritkaalkalmú hivatalos érintkezésben. Egyetlen közös szervünk a protestáns közös bizottság, ez az előkelő összetételű, nemes stílusú tanácskozó testület, de ez sem tagjai számánál, sem munkálkodása kötöttségénél fogva nem pótolhatja egy állandó aktivitású mozgékony, közös szerv munkáját.

Évtizedes tapasztalatok érlelték s az utolsó esztendőök megerősítették ama meggyőződésemet, hogy a két egyháznak közös vonalra kell helyezkednie, meg kell állapítania közös munkálkodása pontjait s meg kell teremtenie közös munkálkodása lehetőségeit.

Nem veszítem álomlátás kódébe tekintetemet és nem gondolok semmiféle lehetetlenségre. Nem gondolok dogmatikai különbségek eliminálására, nem hevítik szívemet uniós törekvések. Az egyházakat történelmi formátumoknak nézem és tudom, hogy dogma, kultusz, történelmi fejlődés és tradíció láthatatlan kezekkel formálják ki egyéniségüket. Lehetetlenséget akarna az, ki az egység képzelt értékével gazdagítani akarná a protestantizmust. Nem ebben, hanem a reális összefogásban kellene

megkeresnünk a közös munkaprogrammot. Megtartva a külön egyházi munkálkodást, az egyházak erőteljesen kiépült egyéni-ségeit, meg kellene teremtenünk a közös védelmi fórumot és meg kellene teremtenünk a protestáns eszmék közös képviselőjét.

Kérdezem, hogy az esztendők egymást fölülmuló tanulságai nem mutatták-e meg mindnyájunknak, hogy a református és evangélikus egyházak kézfogása egy nagy történelmi szükség? Nem érezzük-e nap-nap után, hogy ez a szövetség közös nagy életkövetelés?

Dunántúl történelmi hagyományokkal megszentelt földjén állók. Nagy idők lélekegyesítő emlékei suhognak körültem. Azon a földön állva, melyen a nagygeresdi egyezés megszületett, melyen békességben, testvéri barátságban együtt munkálkodtak a két egyház vezetői, bírva és érezve kiváló református egyházvezérek szíve barátságát, meg merem kérdezni a református testvéreket: vájjon erejük és szervezetségük dacára is, nem érzik-e hiányát az evangélikus testvér segítségének és meg merem kérdezni saját egyházamat: vájjon nem képvisel-e megfoghatott egyházunk karizmái, szíve, lelke munkája és ereje által annyi értéket, hogy önérettel ajánlhassuk fel szövetség-jobbunkat az erősebb testvérnek?

Prédikál nekünk esztendők óta saját sorsunk. Jeleket látunk a földön, változó napokon, emberlelkeken, ember-törekvésekben. De nem halljuk meg a prédikáló szót és behunyjuk szemünket a jelek előtt.

Hát akkor szólaljon meg 250 esztendő távlatán át a gályarab-szabadító De Ruyter életbölcsélete, ki lelkével átölelte a rongyokba öltözött, fűregmart testű református és evangélikus prédikátorokat és így szólt hozzájuk: „íme, lássátok, hogy titeket eltipor a közös ellenség és gonoszul bánik veletek, ha egyetértés helyett versengtek egymással.”

A 250 esztendősen kívül prédikáljon nekünk a ma. Prédikáljon a történelmi szükség, a történelmi élettörvény. És prédikáljon mindennekfelett a szívünk.

(1926. évi püspöki jelentésből.)

5. *A felekezeti béke védelmének módja.* A felekezeti békeséget kettővel szolgálhatjuk: beszéddel és hallgatással. Fontos azonban, hogy mind a kettőt a maga helyén és megfelelő módon alkalmazzuk s mindkettővel összhangban álljon minden cseleke-

detünk. A felekezeti békesség nagy érték, annak biztosítása tehát állami érdek. Mondjuk meg ezt világosan a kormány felelős tényezőinek és tárjuk fel előttük a felekezeti harc azon okait, amelyek állami törvények félretolása vagy erőtlentése és a kormány politikai irányzata következtében állottak elő.

Megtámadás esetén helyezkedjünk a védekezés álláspontjára. Ilyenkor azonban ne hallgassunk, hanem védekezzünk az igazság és szeretet fegyvereivel. És jól vigyázzunk arra, hogy ne mi legyünk a támadók, a becsmérlők és a tüzcsovát dobálok. Mindenekfelett pedig törődjünk magunkkal, időnket, erőnket fordítsuk belső építésre, mert a felekezeti harc ellen a legjobb védekezés, ha keveset beszélünk róla.

Vigyük bele nemzetünk köztudatába, hogy a nemzeti organizmusnak minden egyház egy eleven húsdarabja, mely magában hordozza az egész organizmus hivatásának, érte való felelősségének egy részét. A nemzeti organizmus akármelyik darabját ostorozod, vérzed, sározod és gyalázod, akármelyiknek erejét gyengíted és fogyasztod, mindig a nemzet egésze ellen vétkezel, mert organizmusa egy darabját gátolod szolgálatában és erőáldozásában.

Trianont sokszor nemzeti sírként emlegetik. Minél több igazságot látunk e felfogásban, annál fontosabbá válik, hogy a sírhalomra gördített sziklaköre ne multat dicsőítő epitáfiumot véssünk, hanem feltámadást munkáló mély igazságokat.

Három igazságot véssünk szívünk hústáblájára:

minden egyház Isten lélekmentő munkájának szolgálja, becsüld hát meg mindegyikben a lélek üdvösségének munkását;

minden egyház a nemzet egészének egy darabja, becsüld hát meg mindegyikben saját nemzeted szerves élő részét;

minden egyház nemzeti értéke életteremtő etikai értékeitől és egységet teremtő kohéziós erejétől függ, azért értékeld az egyházak erkölcsi ideáljait és védelmezd meg kohéziót biztosító kapcsolatait.

Nemzeti jövőnkben a felekezeti békesség olyan, mint a nap, a levegő, a mindennapi kenyér.

(1929. évi püspöki jelentésből.)

6. *Az igazi békesség.* A felekezeti közti helyzetet a békesség jellemzi. A békesség fogalmát azonban különböző tartalommal tölthetjük meg. Békesség az is, ha többen vannak egy szobá-

ban s idegenképpen elüldögélnek egymás mellett csendben. Békesség a művelt emberek sima modorú találkozása és együttélése”. Békesség az is, mikor különböző meggyőződésű emberek tudnak egy fedél alatt élni és tudnak saját meggyőződésüket megőrizve, mások meggyőződését megbecsülve, közös munkát végezni.

Az igazi felekezeti békesség mélyre ágyazott bölcsőben pihen. Bölcsője jogi, dogmatikai, történeti kőkövekből épül meg. De könnyen kőkoporsóvá válik kemény fekvőhelye, ha azt ki nem párnázzuk szívünk érzéseivel s nem takargatjuk be lelkünk féltő takarójával.

(1933. évi püspöki jelentésből.;

A szent műhelyben.

1. *Isten igéjének érvényesítése.* Egyházunk egyetlen hivatása Isten igéjének érvényesítése. Istentől nyert hivatásunk szerint az új élet megteremtésén kell dolgoznunk. Ez pedig kizárólag Isten igéje által történhetik az újjászületett emberen keresztül. Igeszolgáltatunkban azonban sokszor szem elől tévesztjük a valóélet tényeit. Mintha szószekeink túlmagasra volnának építve. Légüres térben dogmatizált és sablonizált emberek látunk magunk előtt. Nem számolunk a lélek szükségleteivel és nem teremtünk eleven kapcsolatot az igeszolgálat és; az élet valósága között.

A mai ember életirányát a szekularizáltság jellemzi. Intellektuális élete még mindig túlteng. Érzelmi világa, dacára a kor realistikus irányzatának, — sejtelmes miszticizmus felé tekintget s vallási igényeit esztétikai elemekkel pótolgatja. Életberendezése és életirányja függetlenedik az Istentől. Bensőleg elszakad tőle anélkül, hogy azt bevallaná vagy felismerné. Különleges modern életet él, mely erkölcsi értékeket mutat ugyan,, talán külső egyházi szempontból sem látszik értéktelennek, de evangélikus vallásosságnak semmiesetre sem nevezhető. Egy másik árnyalatban az élet mechanizáltsága mutatja hatását. Művészetté válik az élet s a kultúrában, avagy civilizáltságban keresi ragyogását. Ismét más színezésben a kétlelkű ember típusával találkozunk. Külső és belső életük elszakad egymástól. Álarcos emberek nyüzsögnek az érvényesülés piacterein. Érdekhez alkalmazkodó gerinctelen puhányok, kifelé csillogó nyilvánossági tekintélyek, látszat jellemek, belsőleg pedig értéktelen semmik. Napirenden vannak a becsületelalkuvások, a titokban bűnözések, a házassági botrányok, a sikkasztások és öngyilkosságok. Meg kell látnunk, hogy a mai embernek gerincre,, lélekre, belső acélvázra van szüksége, ezeket pedig együtt és teljesen, egyedül és kizárólag az Istennel való közösségben találhatja meg.

Nemcsak a megszokott formában történő igeszolgálatra

van ma szükség. Meg kell ragadnunk az embereknek, különösen a művelt társadalmi osztály tagjainak a modern szellemáramlatok hatása alatt vergődő lelkét. Le kell rántanunk az élet hazug álarcát. Le kell lepleznünk a halott csontváz-ember halálos nyomorúságát. Szempontokat és örök igazságokat kell adnunk a viaskodó ember világnézete számára. Ebben a munkában még most sem látom elég erősnek egyházunkat.

(1935. évi püspöki jelentésből.)

2. *Szociális feladataink.* Az egyház lényegének tényezői közül ma különösen a szociális tényező kap erőteljes hangsúlyt. A gazdasági élet válsága ma már nemcsak a világháború gazdasági következményeit tárja elénk, hanem megmutatja a termelési rend etikai hiányait. Három feladat vár egyházunkra. Gyógyítani kell a nyomorúság sebeit. Ez a modern egyház szociális köteleességteljesítése. Azután csendesítenie kell a forrongó lelkek elégedetlenségét. Ez a békességet adó igének a munkája. Végül harcba kell szállnia az evangéliom örök igazságainak érvényesítéséért, melyek nélkül gazdasági konszolidáció lehetetlen. Mert az Isten nemcsak az „új eget”, hanem az „új földet” ígérő munkát is az egyházra bízta. Ebben a munkában sem látom elég erősnek egyházunkat. Segítő munkája egyes gyülekezetekben elismerést érdemel, más gyülekezetekben teljesen alszik. Minden a vezetők lelkiismeretén fordul meg. Szociáletikai tudományos munkálkodásunk is fogyatékos. Sem tudományos munkában, sem világnézeti előadásokban nem juttatjuk kifejezésre kellő határozottsággal evangélikus egyházunk szociáletikai alapköveteléseit és a jelen helyzetről való bírálatát. Egyházunkban megdöbben az evangéliom szíve, de nem sikolt fel az evangéliom lelkiismerete.

(1935. évi püspöki jelentésből.)

3. *Az egyetemes papság elve.* Erőtleníti egyházunkat az egyetemes papság magasztos elvének helytelen tartalommal való megtöltése. Isten gyermekének királyi méltóságát és örök szolgálatát helyezte el benne az Isten. A reformáció a kiváltságos papi rend ellen való tiltakozást látta benne. Az idő folyamán azután ez a hatalmas evangéliomi igazság a dogmatikai vágányról átcúszott az egyházkormányzat vágányára. Az egyetemes papság fogalma megszegényedett. Az Istenhez való vi-

szony helyébe az egyházhoz való viszony lépett. Az Istenért és Istennel való szolgálatot az egyházközigazgatási munkában való részvétel váltotta fel. Ma az egyetemes papság alatt a világi tagoknak az egyházi életben való részvételét értik és elhallgat a benne rejlő lelki követelés. Maga az egyház sem érvényesíti elég határozottan az isteni követelést: nemcsak a fórumon és a tanácskozó asztalnál, hanem mindennapi életedben, mindenütt és mindig Isten papjának kell lenned! Legyen Biblia a kezeden! Életed tükrözze az igét! Prédikáljon az istenfélelmed és erkölcsöd! Építsen a bűnbánatod! Legyen példa a templombajárárod, az egyházhűséged, az egyházzolgálatod!

Nem tagadhatjuk, hogy szakadás állt be az egyház jogközösségi és lelki élete között. Erősebb a kormányzati szerv, mint a hívő testület. Több a kormányzásban tevékenykedő, mint a vallástevő. Inkább jogot igényelnek az egyháztól, mint a lélek kenyerét. Inkább a munkát és áldozatot vállalják, mint a krisztus szolgálatának mindennapi keresztjét.

Ez a kétlelkűség sok veszedelmet rejt magában. Mindenekelőtt az egyház jogi szervezetének túlértékelésére, azután a történeti egyházban való kimerülésre vezet. Elhomályosítja az egyház tulajdonképpeni hivatását. Elfelejteti az egyház döntő jelentőségű értékeit.

Az apostol a Krisztus élőtestének nevezi az egyházat és elbírálja földi munkáját. Megtekinti, hogy mi az egyház az ő arcán: szeplő-e, avagy pedig Isten dicsőségének ragyogása?

Drága kincs az egyház jogi szervezete és a történet folyamán kialakult alkotmánya. Drága kincs az egyház történeti egyénisége és századok küzdelmében kialakult tradíciója. De különállóan mindegyik csak csonka érték, mert mindegyik a lelki egyházban bírja létjogát, hivatását és örök értékét. A nagy számadáskor Isten nem azt nézi, hogy milyen volt egyházunk alkotmánya, milyen értékeket mutatott történeti kialakulásunk, avagy mennyire égett bennünk egyháztörténeti öntudatunk, hanem azt fogja lemérni, hogy a lélekkel szemben teljesítette-e Istentől kijelölt szolgálatát. Ez a munka közös feladat és az érte való felelősség közös felelősség. Ez az egyetemes papság elve, melyet lelkiismeret-ébresztőn szüntelenül hirdetünk kell!

Az egyetemes papság kiüresített fogalma meghamisítja az evangélikus ember vallási képét. Belerögzíti a közvéleménybe azt a hazug felfogást, hogy lehet valaki jó evangélikus temp-

lomba járás, evangélikus bűnbánatos vallásosság és evangélikus struktúrájú erkölcsiség nélkül is. Szakítanunk kell ezzel a mételyező hazugsággal. Az egyetemes papság hamisítatlan követelése szerint meg kell tisztítanunk egyházi életünk etikáját. Az embereket az egyetemes papság mértékével kell mérnünk. Mernünk kell megalkuvás nélkül sokat, sőt mindent követelni! Mernünk kell látszatértékeket elejteni, ha az igazi alapvető feltétel hiányzik belőlük.

(1935. évi püspöki jelentésből.)

4. *Belmissziói munka.* „Az egyházakhoz közel jár az a veszedelem, hogy igehirdetés, szertartás, közigazgatási munkát végző szervezetekké lesznek s nem nyújtanak érvényesülési teret az evangéliumi szellemélet teremtő hatalmának. A hivatalos egyházzá száradás eme veszedelme ellen mindig a belmissziói munka beiktatásával védekeztek, melynek nyomait az egyháztörténelem minden korszakában felismerjük, de amely igazán erőteljessé és önállóvá csak a 19. század közepén lett. Azóta a „belmissziói” szó sokszor üres jelszóvá sorvadt. Akik azonban az egyház hivatását az egyház lényegének mélységében keresik, azok jól tudják, hogy a belmissziói munka csodálatos gazdagságú egyházi programot jelent, mely az egyház fejlődésének, felvirágzásának reménységeit rejti magában.

A belmissziói munka célja az egyház lényegének teljes kifejtése, az egyházi öntudat megerősítése, az élő vallásosság kiépítése, az egyházban rejlő igazságoknak az egyéni és közösségi életben való érvényesítése. Ez pedig azt jelenti, hogy az egyház nem elégszik meg a templom hivatalos munkájával, hanem kitarja annak kapuit s az evangéliom szellemét, mint valami isteni folyamat, ráhőmpölyögteti az élet mezősegeire. Az evangéliom tiszta, csörgedező vizét végigvezeti a község, a város utcáin, hullámaival körülöleli a családi otthonok oltárait, tiszta vizével megtölti az emberi lélek és élet gyérvízű kútjait. Megmutatja az isteni ige életformáló erejét és a krisztusi szeretet hatalmát. Az egyház tagjait élő keresztyénekké teszi, olyan emberekké, kik Istennel szemben háládatos, engedelmes gyermekek, az egyházzal szemben buzgó, vallásos, hithű egyháztagok, egymással szemben pedig a közös hit láncában összeforró, egymás testi-lelki életgondját szeretettel hordozó testvérek.”

Az egyház évenként megállapítja a belmissziói munka, tervét, összeállítja annak anyagát, azt irányítja és ellenőrzi.

(A belmissziói munka megszervezéséről szóló 1924. évi alapiratról.)

5. *Lelki-gyakorlatok.* Egyházunk munkájának, jövődjének, fejlődésének, vagy hanyatlásának felelősége nagyrészt a lelkészeken nyugszik. Egyházközigazgatási rendelkezéseknek érvényt szerezhetünk a közigazgatási rend biztosításával és szigorú fegyelemtartással, de egyházunk spirituális programját rendszabályokkal, paragrafusokkal, fegyelmezzéssel hiába próbáljuk keresztülvinni. Terveink levegőben szertefoszló párává lesznek, ha lelkészeinkből hiányzik a megértéshez, keresztüvitelhez szükséges lélek. Ezért lelkigyakorlatot vezetek be lelkészeink részére.

Nem ijedek meg az idegen-ércű szótól, hanem újból elismétlem: lelkigyakorlatot kell tartanunk lelkészeink részére.

Ezek az összejöveteleken a lelkész egyéniségét, hivatását, lelkületét, felelősségudatát érintő kérdésekről tartok és tartatok megbeszéléseket, melyek a lelkület átformálására alkalmasak s a lelkészi hivatáskör különféle ágazatait megvilágítani képesek. A munka-együttlét legalább két napig tart s lelki erősödést fog jelenteni. Két napon át reggeltől estig nem foglalkozunk egyébvel, hanem csak hivatásunkkal, szolgálatunkkal, egyházunkkal, önmagunkkal és az örökkévaló Istennel. Esztendőnként két napot kérek minden lelkésztől az önvizsgálatra, hivatásmeglátásra, erősödére és elmélyedésre.

(A lelkészi konferenciába bekapcsolódott a tanítók konferenciája 1933-ban.)

(1930. évi püspöki jelentésből.)

6. *Krisztus szolgáinak felelősége.* Kötelességünk az arról való gondoskodás, hogy az egyházi tisztviselők egész szívvel, teljes erővel és hamisítatlan lélekkel töltsék be hivatásukat. Az egyházi munkában való részvétel egyetemes jog s az egyházért való felelősség egyetemes felelősség. Mégis, a munka és a felelősség oroszlánrésze az egyházi tisztviselőkön nyugszik, kik kizárólag az egyház szolgálatára nyertek küldetést és megbízást. Senkinek sincsen joga az egyház kenyerét enni, ha nem hajlandó azt teljes erejével szolgálni. Olyan lelkész-, tanár- és tanító-nemzedékre van szükség, melyben a régi gárda pozitív

hite, hagyományos egyházhűsége és becsületes munkateljesítménye egyesül az újkor követelésével: a modern készültséggel, a szívós rugalmassággal és az önmagát áldozatul adó önfeláldozással. Minden egyházi tisztviselőnek az egyház aktív munkásává kell válnia. Ne jöjjön evangélikus katedrara az a tanár és tanító, akit csupán a mindennapi kenyér szüksége hajt és nem az egyházi szolgálat szent szenvedelme. Ne akarjon pap lenni és pap maradni az, aki kiépítetlen egyéniségével és tanrendbe osztott kényszer munkájával saját hivatásának a kigúnyolása, és aki meggyőződésének emésztő hevülete nélkül béreskedi le esztendeit és sohasem érti meg a Krisztus örök követelését: mindent, vagy semmit!

(1935. évi püspöki jelentésből.)

7. *Evangélikus lelkű iskolák.* Iskola-politikánkat a nemzeti élet általános kulturális síkjából át kell helyeznünk egyházunk lelki síkjába. Meg kell látnunk azt a tényleges helyzetet, hogy a külső egyház statisztikája nem egyezik meg a lelki-egyház statisztikájával. Sokkal több a felírás szerinti evangélikus iskola, semmint a lélek szerinti. Az iskola homlokzati felírását át kell vinnünk lelkületének, tanító- és nevelő munkájának homlokára. Átgondolt, tervszerű munkával növelnünk kell azoknak az iskoláknak a számát, amelyekről a lelki evangélikus egyház is elmondhatja: ez az én iskolám! Ennek szolgálására érvényesítenünk kell az evangélikus pedagógia célkitűzését, nevelési Programját, módszerét és eszközeit. Evangélikus, hívő tanárokat kell munkába állítanunk, akik a fizika-matematikai és klasszika-filológiai szakon is bibliás emberek s egyházunk hitvallási alapján állnak. Vallástanárainknak nemcsak az ifjúság, hanem a tanári-kar lekipásztorává is kell lenniök. Iskoláinkban teljes határozottsággal hívő egyéniségeket kell nevelnünk a külső és lelki gyülekezeti közösség erősítésére. Minden fokú iskolában ezen szempontokat kell érvényesítenünk. Különösképpen gondoskodnunk kell tanítóképző-intézetünk egyházi szellemének érvényesítéséről. Ez egyszersmind részbeni gondoskodást jelent népiskoláink evangélikus szelleméről.

(1939. évi püspöki jelentésből.)

8. *Iskolai kisgyülekezet.* Népiskoláink evangélikus lelkének és munkájának erősítése állandó feladatunk, mert iskoláinkat azért tartja fenn egyházunk, hogy vallásos, hívő, evangélikus

öntudattal áthatott embereket neveljen. Ezen feladatot szolgálom akkor, midőn megvalósítom az iskolai kisgyülekezet gondolatát s annak megszervezését kötelezővé teszem.

Ma az iskolák célkitűzésében és hivatásmegjelölésében erőteljes hangsúlyt kap a nevelés gondolata. A tanítási elem túlméretezése után ráeszméltek a pedagógusok arra a nagy igazságra, hogy az ismeretközlés öncélúsága egyoldalú intellektuális embereket képez csupán, de kidolgozatlanul hagyja a gyermek összhangzatos emberi lényegét. Ma Pestalozzinak, a nagy embernevelőnek azon pedagógiai alaptétele keres érvényesülést, hogy az iskola célja a nevelés és semmi más. Az ismeretközlés végső célját és értelmét az ember lényegének kiteljesítésében, vagyis a nevelésben bírja.

Ezen általános pedagógiai elv evangélikus iskoláinkra vonatkoztatva azt jelenti, hogy evangélikus lelkületű, evangélikus hitű és evangélikus életű embereket kell nevelnünk. Ezt az egyéni vallásosságot azonban egyedül az egyház közösségében nyelheti el az ember. Az egyházon kívül ezt a vallásosságot kiépíteni nem lehet. A vallásos nevelésnek mindig az egyházközségben való életre kell nevelnie. Meg kell szeretetnie a gyermekkel az egyházat, amely számára saját gyülekezetében s a gyülekezet életében válik reális valósággá.

Az egyházi életre-nevelést szolgáljuk azzal, ha megteremtjük iskoláinkban az iskolai kisgyülekezetet, mely kicsiben lemintázza és a gyermekek számára valósággá teszi a nagy gyülekezet életét.

Három célt közelítünk meg ezáltal. Kielégítjük a gyermek lelkének öntudatlan vágyakozását s a mesék fantázia-világából meggondolt lépegetéssel átvezetjük a vallás világába, melyben örök igazságok áramlását érzi. Azután tervszerű munkával cselekvővé tesszük. Kiemeljük tétlen mozdulatlanságából, melyben külső hatalmak és rajta kívülálló tényezők mozgatott bábuja csupán, nem pedig lelkének kielégülését kereső egyén. Végül az iskolai gyülekezet közösségének és munkájának kidolgozásával ráneveljük a gyermeket a későbbi gyülekezeti életre. Megéreztetjük vele a gyülekezet fontosságát, nélkülözhetetlenségét és áldását. Feltárjuk előtte a gyülekezeti élet drága értékeit, melyeket éppoly kevésbé nélkülözhetünk, mint a mindennapi kenyeret, a levegőt, a napsugarat: Isten igéjét, az imádságot, az egymással egybekapcsoló szeretetet. Megértetjük a

közösség fenntartásának szükségét, az áldozat, a munka és fe-
gyelmezés nélkülözhetetlenségét.

Ha azután a gyermek kilép az iskolából, a kisgyülekezet-
ből belép a nagy gyülekezetbe. Érett belátással és hívő szívvel
ugyanazt keresi, amit az iskolai gyülekezetben már megszeretett
és ugyanazon kötelességek vállalására lesz hajlandó, mint ami-
nőket az iskolai gyülekezetben megismert, természetesnek és
szükségesnek ítél.

Az iskolai gyülekezet összhangban áll az iskola feladatával
és belesimul az egyház hivatásába. Az iskola és egyház lényegét
valósítjuk meg, annak szolgálatát töltjük be, midőn az iskolai:
gyülekezetet életbeléptetjük.

Elgondolásom szerint az iskolai kisgyülekezet a gyülekezet
teljes életét éli. A tanító belátása szerint kötött vagy kötetlen,
formában, szervezettel ruházza fel önmagát. Van igeszolgálati
élete, van építő-munkája és van szeretet-közösségi életnyilvá-
nulása.

Az iskolai gyülekezetnek van külső szervezete. Van ige-
hirdetője és pedig a gyülekezet lelkésze és az iskola tanítója.
Választhat magának egyházfit, aki a reggeli áhítathoz előkészíti
a Bibliát, a korálkönyvet, kiírja az énekszámot. Választhat gond-
nokot, ki a gyülekezet anyagi ügyeit intézi s esetleg alakíthat
néhány tagból álló presbitériumot. Lehetnek diakónusai, akik
a gyülekezet megbízásából különböző feladatokat végeznek.
Mivel az ilyen kijelölés, vagy megbízás kétoldalú hatást válthat
ki, a tanító pedagógiai és pszichológiai belátására kell bízni
az elintézés módjának kiválasztását. Bizonyos azonban, hogy
irányítás mellett a gyermek lelki és akaratni megnyilvánulását
kívánatos érvényesíteni, amint az iskolai kisgyülekezetben álta-
lánban az önkéntes érzések és elhatározások kiváltására [ke.lt](#)
törekedni. Nem is a külső szervezet a lényeg, hanem az iskolai*
gyülekezet való létének éreztetése és munkába állítása.

Az iskolai kisgyülekezet, a nagy gyülekezethez hasonlóan,
igeszolgálatot végez. Ez történik a reggeli bibliaolvasással, me-
lyet iskoláinkban néhány évvel ezelőtt kötelezővé tettem. Ezt
szolgálja a reggeli ének és imádkozás. Ez történik a gyermek-
istentisztelet által és a nagy gyülekezet templomi istentisztele-
tén való részvétellel.

Külső vonások is érezhetővé teszik az iskolai gyülekezet
igeszolgálatát. Az istentiszteletre előkészülés. A prédikáció alap-

igéjét előzetesen elolvassák és röviden megértetik. Az iskolából együtt mennek a templomba, elindulásuk előtt rövid fohászt mondanak. Előkészülnek a liturgikus istentiszteletre, sőt ilyen maguk is tartanak.

Az iskolai gyülekezet építő-munkát végez. A nagy gyülekezethez hasonlóan gondoskodik saját szükségleteinek fedezéséről. Bibliát, vagy néhány énekeskönyvet kell beszereznie, talán egy Krisztus-képet. Tagjainak áldozata csupán néhány fillér, de megtanulják, hogy a gyülekezet szükségleteit csupán áldozattal lehet kielégíteni. Segítik a szegény-gyermekeket: tízóráival, tankönyvvel, palavesszővel, stb. Megtanulják, hogy a szeretetmunka hozzátartozik a gyülekezet munkájához.

A kisgyülekezet résztvesz a nagy gyülekezet életében. Ha orgonaépítésről, hősök emléktáblájáról, vagy harangbeszerzésről van szó, az iskolai kisgyülekezet munkába áll s meghozza áldozatát. Nem lehet a nagy gyülekezetnek új alkotása, melyből hiányoznék a gyermek-szívek hozzájárulása.

Vannak különleges feladatok is. A gyámintézeti fillérgyűjtést külön diakónus végezheti. Éppen így a missziói-gyermekszövetség fillérgyűjtését is. Külön megbízott végezheti az evangélikus gyermek-sajtó munkáját.

Az iskolai gyülekezet a szeretet közösségét éli. Egy nagy családot képez; atyjuk a tanító, ők pedig egymásnak testvérei. A család szíven atmosolyog és átsír a gyermekek élete. Beteg társukért imádkoznak. Az egészségesen visszatérőt Istenhez vitt hálaadással fogadják. Névnap, születésnap az iskolai gyülekezet ünnepe. A tanító bibliai verssel köszönti az ünnepeltet, a gyermekek koráiénekekkel.

Az iskolai gyülekezet így éli kicsiben a nagy gyülekezet életét. Kielégíti a gyermek vallási igényeit, azután nevel az egyházi életre, megszeretteti a kicsi gyülekezetben a nagy gyülekezetet, tanít az igével élésre, a gyülekezetért való áldozatra, a hűség szeretetre.

Ezen munka által is annak adassék dicsőség, akit ez az intézmény szolgálni kíván, hogy iskoláink munkájának a homlokán mindig ragyogóbb legyen Jézus neve!

(Az iskolai kisgyülekezetek 1937. évi alapiratából.)

9. *Ifjúsági-, szociális- és sajtó-munka.* Az ifjúsági munkát meg kell szerveznünk és lélekkel kell megtöltenünk.

Egyházkerületünk evangélikus ifjúsági mozgalmát ma már széles, nagykiterjedésű hálózat jelképezi. Bővizű, gazdag hullámlázása folyóhoz hasonlít, melybe néhány száz csermely és vékony erecske önti tiszta vizét. Egyesületeink évenként megkapják munkaprogramjukat. Egyházi szellemük védelméről és irányításukról lelkészeink és tanítóink gondoskodnak.

A továbbfejlesztés és az eddig megszervezett egyesületek fennfenntartása és egységbe kapcsolása szempontjából szükségesnek tartom külön ifjúsági lelkész beállítását. Feladata lesz a meglévő ifjúsági egyesületek munkájának élesztése, irányítása, új egyesületek szervezése. Különösen fontosnak tartom, hogy az eddig jórészt munkálatlanul hagyott német gyülekezetekben megtörténjék az ifjúsági egyesület megszervezése. Éppen azért ezen szolgálatra olyan munkás kiküldését tervezem, ki a magyar és német nyelvet egyformán jól bírja, és aki az ifjúsági munkára rendszeresen előkészült.

Egyháztársadalmi szerveinket is élővé kell tennünk. A holt szervek áztatnak csupán. Az élet látszatát keltik, pedig halottak. Különösen fájdalmasan érint nőegyleteink ál-élete. Nagy többségükben papíron vannak csupán, vagy rövid tartalmú idénymunkát végeznek, de nem élnek az egyházban és nem keresik meg az egyházért való munkát, melyet csak ők végezhetnek el.

Ugyanezen szempontot kell alkalmaznunk országos viszonylatban is. Minden egyháztársadalmi szervezetet élővé kell tennünk, biztosítanunk kell, hogy hivatását képező programját betöltse. De viszont arról is gondoskodnunk kell, hogy ugyanazon feladatot egy szervezet munkálja s az erők ne forgácsolódjanak szét ugyanazon feladatnak több szerv által történő munkálásában.

Magyar evangélikus egyházunk a szociális-munka kifizetetlen váltóját tartja kezében. Tartozik önmagának, nemzetünknek, a világ evangélikusságának azzal, hogy evangélikus hitből született és belőle táplálkozó szeretet-intézményeket létesítsen.

Vájjon önámító álmodozás az, hogy a félmillió magyar evangélikus egyháznak szeretetintézményei legyenek? Hallom a közbeszólást: szegények vagyunk! A kifogást: sok minden egyébre kell kevéske pénzünk! Válaszom: az egyház szociális munkája nem pénz- és alkalom-kérdés, hanem a hit kérdése. Akinek hite van, annak szeretete is van. A hívő egyház mindig teremtő egyház. A hívő egyháznak mindig van szociális mun-

kája, mert a hit forrásából a szeretet éltető folyóját zuhogtatja az élet mezőségeire. Nem tud másként tenni. Ez a hit örök törvénye és a szeretettel való örök kapcsolata. De viszont a szeretetnek hitteremtő ereje is van. Az egyház szociális munkája Krisztushoz vezet és a fél- és látszat-hitet lassanként átalakítja igazi hitté, az életet pedig szolgálattá, az emberek szolgálatát Isten szolgálatává.

Nem utasíthatjuk el magunktól az egyház szociális kötelezettségeit. Nem is mondhatunk le arról a jogunkról, hogy egyházunkat a szeretet egyházává tegyük.

Megoldatlan egyházunk sajtómunkája is. Egy elmélyedő tárgyaláson megállapítottuk egyházunk sajtószükségleteit és nagy vonalakban megrajzoltuk tervünk keresztülvitelének módjait. Világosan áll előttem, hogy a lelkész- és tanító-nevelés szempontjából nélkülözhetetlenül szükségünk van olyan tudományos könyvekre, melyek az egyházi munkás számára lehetővé teszik a hivatásába való elmélyedést, az önképzést, a szak tudás gazdagítását. Szükségünk van a művelt társadalmi osztály vallási, világnézeti, kulturális gazdagítását szolgáló művekre, ha azt akarjuk, hogy hitvallásos hívő, élő, öntudatos tagjai legyenek egyházunknak. Szükségünk van az evangélikus vallásos népirodalom kiépítésére, hogy sajtótermékek útján is teljesítsük evangélikus népünkkel szemben fennálló kötelességeinket.

(1938. évi püspöki jelentésből)

10. *Hívő evangélikusok frontja.* Tervszerű munkával az egyházat a hívő evangélikusok frontjává kell kiépítenünk. Hitvallásos alapra kell helyezni az egyház iskolai és egyháztársadalmi munkáját. Szakítani kell a hazug vallási liberalizmussal, az avult jelszavakkal dolgozó, önmagába szerelmes, jelszavas kultúr-protestantizmussal. Az egyház örök fundamentális köveit vájja ez a vissza-viszatérő történeti kísértet, mely a véres és vértelen ellenreformációnál százszorta nagyobb veszteséget jelent. Fel kell ismernünk a személyes Istentől elválasztó modern secularizmus veszedelmes következményeit s az egyetlen alapon, az igazi fegyverekkel kell harcba szállanunk.

Az egyetlen alapon, az igazi fegyverekkel! Mert egyházunk nem veszítheti el a személyes Istenben megadott örök realitását. Nem lehet rohanó események filozofáló szemlélője sem. Nem bízhatik külső szervezetében és mesterségesen nekilendített

szervezkedésében. Nem támaszkodhatik történeti formációjára s benne felraktározott nagy értékeire. Ha önmagához, isteni küldetéséhez, vagyis az evangéliom szolgálatához hű akar maradni, akkor erejét csak Istentől merítheti, hívő egyházzá kell lennie!

Hívő és hitvallásos alapon álló papokra, tanárookra és tanítóokra van szükségünk. Akinek nincsen meg ez a lelki fegyverzete, menjen és keressen magának máshol elhelyezkedést, mert az egyház csak hitvallásos, hívő szolgákat használhat. Hitvallási alapon álló, hívő világi vezéreket keres egyházunk! Köszönjük világi vezéreink lángoló egyházi öntudatát, mellyel egyházunk jogainak és igazságainak védelmére bátran síkra szállnak. Köszönjük vezéri munkájukat, mellyel egyházunk kormányzásában és építésében tevékenykednek. Köszönjük hűségüket és szeretetüket, mely védelmező kar és az édesanya kezére hulló gyermeki csók. Köszönjük egyházunknak ajándékozott nevüket, tekintélyüket s a személyükről az egyházra hulló tisztességüket. De mégis meg kell mondanom, hogy az egyház mindezenfelül és mindenekelőtt hívő és hitvallásos szívet kér tőlük. Templompadba vezető szomjúhozó vágyódást, oltár lépcsőjére kényszerítő bűnbánatot, Krisztus keresztyén megnyugvó kegyelem - bizonyosságot keres náluk.

Hívő és hitvallásos népet kell nevelnünk. Emberek ezreit, akik nemcsak a születési anyakönyv és a gyülekezeti adókönyv, nemcsak a történeti hagyomány és a külső egyházi élet lát-szata szerint, hanem szívük dönthetetlen meggyőződése szerint is evangélikusok.

Ha semmiféle veszedelem nem közelít egyházunkhoz, akkor is ez az egyház örök munkaprogramja. Ha pedig több oldalról közelít feléje ártó veszedelem, akkor örök munkaprogramul jának munkálásán kívül ez egyszermind legbiztosabb védelme. Hitvallásos, hívő egyházzá kell lennünk vezetőkben és vezetettekben!

(1939. évi püspöki jelentésből.)

Számadás a kegyelem oltáránál.

Húsz évvel ezelőtt, püspöki szolgálatra indulásomkor, az egyháznak három arca rajzolódott elém. Jogi arca, mely egyházi szervezeten rajzolódik meg. Történelmi arca, mely vérvatáros századok rőt fényében jelenik meg. Lelki arca, mely Krisztus lelkének áldott fényében beragyogja az egész életet. A püspöki szolgálat három követelését jelképezte számomra az egyház hármassága. Kormányzó kezét és rendtartó erőt követel, mely tud dolgozni, gyepelt tartani, rombolni és építeni. Tudja az egyházi szervezetet és az «egyházi keretben kialakuló egyházi életet úgy formálni, hogy agyagedénnyé váljék Krisztus élő teste számára. Azután erőteljes egyházi öntudatot és történelmi életképet követel, mely a jelent a történelmi múltban gyökeresztve, építi a jövőt. Láttam a történelmi egyház véres arcát. Kerestem és megbecsültem küzdelmeit, mártírjainak vére hullását, bizonságtévőinek csendes hitvallását. De átéreztem a harmadik követelést is: a püspöknek mindenekfelett Isten lelkére van szüksége, mert csak az örök Lélek erejével próbálhatja kirajzolni az egyház harmadik sejtelmes arcát: a Krisztus arcát. Ezért van minden! Ennek szolgálására rendelte Isten az egyházi szervezetet. Ennek megerősítésére adta a történelmi egyházat. Ebben tetőződik be minden egyházi szervezet, gyakorlati egyházi élet, történelmi kialakulás és egyházi öntudat. Ha az egyházi szervezet erős kezét, történelmi öntudatot és egyházi hűséget követel, akkor a lelki egyház szolgálása alázatos, hívó szívvel s a Krisztusban megújuló életet követel. Egyedül Isten bírálja el, hogy szolgálomban egyházunk melyik arca mennyire dolgozódott ki, az egyházi arc, a történelmi arc és az élő Krisztus arca. Alázatos szívvel én csak azt a vallomást tehetem: mindegyikért dolgoztam és szüntelen azért könyörögtem, hogy mindegyiken világotson át Isten arca.

Szolgálatomban lutheri teológus voltam. Az akartam lenni, ezután is az akarok lenni. Egyházkormányzási munkámban Luther teológiai irányát érvényesítettem. Ezután is ezt akarom érvényesíteni. Az egyház keretében kibontakozó vallásos élet-típus megrajzolásánál és irányításánál a lutheri vallásos típus vezetett, ezután is ez fog vezetni. Számomra az egyház nem-csupán historikum, hanem mindenekfelett dogmatikum. Hiszem, hogy az egyházat nem is lehet másként kormányozni, hanem csak ha felemelkedünk a lelki-egyház szolgálásának magaslatára s benne megkeressük a történeti- és egyházjogi egyház vonalát, tartalmát, színét és gazdagságát.

Szolgálatomban nem voltam az aktív politizálás híve. De szolgálja voltam annak a párt nélküli, örök feladatokért égő politikának, mely a nemzet történeti küldetését egybekapcsolva látja Isten rendelésével s örökkévaló hivatását lélekébresztéssel erősítgeti. Egyházunk nemzeti szolgálatát hű, kötelességtudó, egész-szívű, tiszta-jellemű, istenfélő magyar állampolgárok nevelésében ismertem fel. Ezért nemcsak egyházi meggyőződésnek, hanem egyszersmind nemzeti követelésnek láttam a mások vallásos meggyőződésének megbecsülését. Evangélikus egyházunk a reformáció bölcsőjét tagadná meg, ha türelmetlenséggel közelednék mások vallási meggyőződéséhez. Mi a békesség, a testvériség, a szolidaritás egyháza vagyunk. Kéz a kézben, váll váll mellett, becsületes, nyílt egyenességgel, nem a körülmények kényszerítése miatt, nem politikából, hanem elvből és meggyőződésből. Számunkra ez nem múltó hangulat avagy a történeti viszonyok tanácsolása, hanem Isten szent akarat. Ez az Isten törvénye.

Ez a meggyőződés irányította húsz éven át szolgálatomat és ez a meggyőződés formálja jövőnk munkaprogrammat. Az idő változhatik. A pusztuló világ összeomló kőpillérei sok mindent maguk alá temethetnek. Gomolygó sötétségből új eszmények és törekvések indulhatnak a jövőnk hajnalhasadása felé. Egy azonban bizonyos: a Jézus nevében összefoglalt Program sohasem változik. Jézus tegnap és ma ugyanaz, ugyanaz örökké. Ez a program egyházunk örök programja és míg Isten életemnek és erőmnek kedvez, ezt a munkaprogramot nem szűnök meg szolgálni.

Egy csendes személyes vallomással fejezem be felszólalásomat. Mióta egyházam bizodalma és Isten rendelése püspöki

munkába állított, nem ismertem magam felett parancsolóbb-hatalmat szolgálatomnál. Lelkemben elaltattam régi vágyódásaimat. Álmaim szárnyából kitépdستم a csillogó vezető-tollakat. Egyetlen egy vágyam maradt, hogy egészen odaadjam magamat egyháznak és az örökkévaló Istennek. Így lettem az idő uzsorása. Ha féltő szeretet és áldott kéz visszatartani igyekeztek az erőtékozlás boldog áldozatától, Krisztus szavát hallottam: addig munkálkodj, míg nappal vagy! Addig kell Isten igéjét prédikálnom, evangéliomát szertevinnem a nyugtalanlankodó, elégületlen és égő lelkekbe, addig kell a bűnbánatot felébresztenem, addig kell szerveznem, Krisztus keresztye alá sereget toboroznom, sötétségben fáklyát gyűjtanom, oltalmat keresők felé segítőkészet nyújtanom, míg számomra nappal *van*. Mert eljő az idő, mikor már nem hirdethetem az igét. Evangéliumot tartó kezem nem gyűjthat világosságot. Aláhanyatlott, megmerevedett kezem nem nyújthat segítséget. Pedig Isten számon kér tőlem minden napot és órát, minden percet és pillanatot. Engedjék hát, hogy míg Isten nappali úton vezet, hadd lehessen szívem és lelkiismeretem szerint uzsorása az időnek, szolgálja a Krisztusnak és áldozati ajándéka Isten oltárának.

Beszédem végéhez érkeztem. Ha most rám tekintenek, vájjon milyennek látnak és mit gondolnak felőlem? Azt gondolják, hogy íme, itt áll egy javakorában lévő, munkabíró püspök, ki hűsz esztendő munkaterhével a vállán, boldogan sütkérezik a szeretet és hűség királyi sugárzásában? Szemük rosszul lát. Egy alázatos, gyarlóságában meghajolt ember áll önök előtt,, aki sohasem érezte magát olyan nyomorult kicsinek, mint most. Szemem is csak látszólag tekint az ünneplő gyülekezet felé. Befelé tekintek s elrejtett életemet vizsgálgatom. Az is csak látszat, hogy itt állok. Tulajdonképen a kegyelem oltáránál térdelek. Nem emberekhez és nem a közgyűléshez beszélek, hanem imádságként Isten kezébe hullatom reszkető szavaimat. Mert ez Isten szolgájának az élettörvénye. Az elindulás, a határ-mesgyn megállás, mindig oltár elé borulás. Egykor a megérkezés is oltár elé borulás lesz. Segítsenek imádságukkal, hogy erőm megmaradásáig Isten oltárát szolgáljam s egykor sáfárságom betelésekor az örök ítélőszék kegyelem oltára legyen az én számomra.

(1936. évi egyházkerületi közgyűlésen mondott beszédből)

TARTALOM

HEGYEK ÉS MÉLYSÉGEK.

	Oldat
Luther.....	7
Luther történelmi nagysága.....	10
A reformáció ajándéka.....	17
Az Ágostai Hitvallás.....	27
A történelem mérlegén.....	43
Bethlen Gábor	50
Széchenyi.....	56
Söderblom Nathan.....	66
Bach János Sebestyén.....	80
Kis János.....	85
Isten embere (Gyurátz Ferenc emléksobránái).....	88

A KERESŐ EMBER.

Az élet kapuja.....	95
Vélemények a keresztségről. — Bibliai és hitvallási alap. — A keresztség jelentése. — A keresztség jelentősége. — Állandó keresztség. — A keresztszülők és a keresztség. — Kötelességeink.	
Az élő kenyér.....	109
A modern ember és az úrvacsora szentsége. — Történeti, bibliai és hitvallási alap. — Az úrvacsora titka. — Az úrvacsora ígérete. — Az úrvacsora vallási jelentősége. — A gyónás. — Az evangélikus magánygyónás. — Élet vagy kárhozat?	
Új élet.....	133
Isten nélküli élet. — Az új élet útja. — Az új élet, — Az új élet erői.	
Istennel beszélgetés.....	165
Ketten beszélgetünk. — Az imádkozás veszedelmei. — Egyedül Istennel. — A kérések filozófiája. — Krisztus lelke szerint. — A meghallgatás. — Az imádkozás művészete.	
Asszonyok az életkútnál.....	197
1. Csodálatos találkozás. — 2. Az élő víz. — 3. Az életkút örök forrása. — 4. Mindennapi vízmerítés. — 5. Az elfelejtett veder. — 6. Mindnyájan Jézus előtt.	

VILÁGOSSÁGOT LÁTTATÓ VILÁGOSSÁG.

Krisztusvárás.....	243
A magyar evangélikus egyház lelki arca.....	255
A magyar evangélikus egyház történelmi keresztmetszete	266
Luther az egyházzól.....	275

	Oldal
A protestantizmus hatása a magyar közművelődésre.....	291
Evangélikus öntudat.....	299
Musica sacra.....	305
Hazafiság és keresztyénség.....	311
A nemzet találkozása önmagával.....	326
A nemzet bűnbánata.....	332
A praehistória a nemzet életében.....	341
Nemzeti és keresztyén egység.....	348
Ki fekszik az orosz romok alatt?.....	356
Az ember tragédiájának világnézete.....	362
Berzsenyi Dániel.....	386
Az etikai elem Arany Jánosnál.....	399
Madách tanítása.....	409
Kis János és Berzsenyi Dániel.....	417
A tegnapi és a holnapi ember.....	423
A modern vallások csődje.....	430
Az élet értéke.....	439
A becsület.....	448
A munka szociális jelentősége.....	455
A dolgozás művészete.....	465
Az élvezetek etikája.....	477
A divat.....	487
A nevetés.....	493
A hallgatás.....	499
A boldogság.....	505

IRÁNYTŰ A KORMÁNYRÚDON.

Isten kezéből átvett parancs.....	513
örtoronyban.....	520
Együtt egy oltárnál.....	536
A szent műhelyben.....	541
Számadás a kegyelem oltáránál.....	553

EZ A
KÖNYV KÉSZÜLT
AZ ŪR EZERKILENC SZÁZNEGYVENEDIK
ESZTENDEJÉBEN,
A KÖNYVNYOMTATÁS FELTALÁLÁSÁNAK
ÖTSZÁZADIK ÉVÉBEN,
A DUNÁNTŪLI EVANGÉLIKUS
LELKÉSZEGYESŪLET KIADÁSÁBAN,
A HARANGSZÓ NYOMDÁJÁBAN,
A HAZAI PAPÍRGYÁR PAPIROSÁN,
UZSALY ÉS KONCZ NYOMDÁSZMESTEREK
MŪSZAKI VEZETÉSE MELLETT.

CÍMTÁBLÁJÁT BÖRÖCZKI VILMOS TERVEZTE.
A KÖNYV KÖTÉSÉT BAROS KÁROLY
KÖNYVKÖTŐMESTER VÉGEZTE.

ISTEN ÁLDJA MEG
AZ EMBERI SZELLEM ÉS KÉZ
MUNKÁJÁT.